

πού πολεμοῦν τόν ξένο κατακτητή". Προχωρῶ καί ἀνοίγει τήν ἀγκαλιά του. Μετά μᾶς σύστησε τούς ὑπόλοιπους ἀξιωματικούς καί ὀπλίτες πού ἀνήκαν, ὅπως εἶπαν, στό ΕΑΜ ἀεροπορίας. Ἀποφασίστηκε οἱ ἐγκαταστάσεις -πού ἦταν τεράστιες- νά μένουν στόν ἔλεγχο τῆς πολιτοφυλακῆς καί τοῦ ΕΑΜ ἀεροπορίας. Γιά μένα, συμφωνήθηκε νά πάρω ὅσο ὑλικό μποροῦσα, γιά τό Τάγμα μου, στή Νέα Σμύρνη καί γιά τό "Λόρδο Βύρωνα", τῶν φοιτητῶν. "Ἦθελα νά τά κάνω δωρο στό φίλο μου τόν Παπούλια. Εἰδοποίησα στήν Ἀθήνα καί πῆραν ἀπό ἕνα καμινδι ὄπλα καί πυρομαχικά. "Μά ἀφοῦ ὁ πόλεμος τελειώνει- τέλειωσε" ρώτησε σέ μιᾶ στιγμή ὁ στρατηγός. "Λέτε;" τοῦ εἶπε ὁ Ζάννος. Κι ἐγώ σκεφτόμουνα, ὅτι ἴσως τώρα ἀρχίζει γιά μᾶς. Κανείς δέ συμφωνοῦσε, στή βάση τῶν ὀργανωμένων, γιά τήν ἐπιλογή Παπανδρέου. Καί τό μόνο τελικά ἐπιχείρημα πού βούλωνε τίς ἀντιρρήσεις ἦταν, "Αὐτοί φηλ. ἀ ξέρουν καλλίτερα ἀπό μᾶς." Ἐχουν στοιχεῖα, πού ἐμεῖς ἀγνοοῦμε..." Μετά τή Βάρκιζα, ὅταν μέ πιάσανε καί μέ πῆγαν στό δικαστήριο, μέ τό νόμο "Ἰδιώνυμο" τοῦ Βενιζέλου (1928), κύριος μάρτυς ὑπερασπίσεως μου, ἦταν ὁ στρατηγός Ἰωαννίδης. Διηγήθηκε τό πῶς ἔσωσα ὅλες αὐτές τίς γνωστές ἐγκαταστάσεις, πού σήμερα εἶναι περιουσία τῆς Ἑλληνικῆς ἀεροπορίας. Εἶπε ἀκόμα γιά κάποιο παράσημο ἀνδρείας, πού εἶχαν ἀποφασίσει νά μοῦ δώσουν. Ὅμως δέν μ' ἔβρισκαν. Μετά μεσολάβησαν τά δεκεμβριανά, καί λοιπόν, νά ,φτάσαμε ὡς ἐδῶ. Τό Δικαστήριο μέ ἀθῶωσε παμπήφει. Εὐχαρίστησα τόν στρατηγό καί δέν τόν ξαναεἶδα. "Ἔτσι ἦρθε ἡ ἀπελευθέρωση. Πῆγαμε καί σέ κείνη τή συγκέντρωση στό Σύνταγμα καί ἀκούσαμε μέ τ' αὐτιά μας τόν Παπανδρέου νά φωνάζει "Πιστεύομεν ~~καί~~ εἰς τήν λαοκρατίαν". Ἀργότερα σέ μιᾶ ἐπίσκεψή του στό ἐθνικό θέατρο, ^{ὅπου τῷ} ~~ἐν~~ ἀκροατήριδ ἦταν διχασμένο: "Καί γιατί ὄχι, -τούς λείει ἀπότητος- ~~ἀπὸ~~ βασιλευομένη λαοκρατία ἢ λαοκρατούμενη βασιλεῖα; καί οἱ πάντες ἔμειναν ἀναυδοί. Πῶς νά περιγράψω τόν ἐνθουσιασμό, τό μεθύσι χαρῆς, ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Ἐπί βδομάδες, κάθε μέρα, ἀνεβαίναμε καί κατεβαίναμε πῆ λεωφόρο Συγγροῦ, χορεύοντας καί τραγουδώντας. Στό Σύνταγμα, γενόνανε εἰκοσιτετράωρο πανηγύρι. Καί κάθε λίγο καί λιγάκι, νά φιλάμε τήν ἀσφαλτο, "Τοῦτο τό χῶμα", πού

"δέν μπορεί κανείς να μάς τό πάρει"Ι Πάντα μέ τή Μυρτώ καί τούς στενοούς φίλους.Μά σέ λίγο,γινόμαστε βλοι,μιά οίκογένεια.Δούλευα πιά όργανωτικά άπ'τό πρωί ώς τό βράδυ,μέ βάση τήν Καλλιθέα,σέ όλη τήν περιοχή τοῦ Πέμπτου Τομέα,πού άρχιζε άπό τό Κουινάκι, μετά Σφαγεῖα,Χαροκόπου,Καλλιθέα Τζιτζιφιές καί συνέχιζε Νέα Σμύρνη καί Παλαιό καί Νέο ᾠάληρο.Χιλιόμετρα όλόκληρα μετά πόδια. **Συνεδριάσεις,συγκεντρώσεις,κινητοποιήσεις.**"Όσο πιό φτωχή ἦταν ἡ συνοικία κι όσο πιό πολλά προβλήματα εἶχε,τόσο μεγαλύτερη καί ισχυρότερη ἦταν ἡ ἑαμική ἐξουσία.Οἱ γερμανοί,φεύγοντας,ᾤφθσαν γύρω τους ἐρείπια.Ποιός θά τά καθαρίσει; Τό Κράτος άνύπαρκτο. Ἡ νεολαία,ἰδιαίτερα,διψοῦσε γιά μάθηση,πολιτισμό,ἀθλητισμό. Ἐκτός άπό τήν ΕΠΟΝ,ὑπῆρχε ἐξ'ἔσου σημαντική όργάνωση γιά τά μικρά παιδιά,τά Λετόπουλα."Ἔτσι άρχίζοντας άπό τίς παιδικές χαρές καί τά γήπεδα,ἔπρεπε νά ἀνακαλύψουμε καί νά ἐφαρμόσουμε, ὅλες τίς δυνατές μορφές αὐτομόρφωσης καί πολιτιστικῆς δράσης. Χωρίς φυσικά ποτέ νά ξεχνᾶμε,τήν πολιτική καί ἰδεολογική ἐνημέρωση,πού γιά κείνους τούς καιρούς,εἶχε γίνει,τό πιό ισχυρό μέλημα ὅλης τῆς νεολαίας.Σκεφτεῖτε ὅτι γιά πρώτη φορά στή χώρα μας, κυκλοφοροῦσαν ἐλεύθερα,μαρξιστικά ἔντυπα! Ὁ Ριζοσπάστης,ἡ Ἐλεύθερη Ἑλλάδα,ὁ Ρίζος τῆς Δευτέρας,ἡ Νέα Γενιά καί ὁ τό σατυρικό μας περιοδικό,ἦταν στόν ~~Καίρο~~ **Καίρο** τῆς δόξας τους. Τό Γραφεῖο Διαφώτισης τοῦ Τομέα,πού τό ἀποτελοῦσαν οἱ διαφωτιστές τῶν τμημάτων,εἶχε ἀσυνήθιστα ὑψηλό ἐπίπεδο μόρφωσης καί προβληματισμοῦ.Ἐπό τίς ἑκατοντάδες πρωτοβουλίες μας ἐκείνης τῆς ἐποχῆς,θά ἀναφέρω μόνο τή σύλληψή μας γιά τό λεγόμενο "Γραφεῖο Μελετῶν".Σέ κάθε γειτονιά,οἱ ἐπώνιτες σχημάτιζαν μιᾶ ἐπιτροπή μελέτης ~~σύνταξης~~ τῶν προβλημάτων,ὄχι μόνο τῆς νεολαίας, ἀλλά γενικά τῆς συνοικίας.Δίναμε μεγάλη σημασία στίς μορφές παρουσίασης,στόν ἴδιο τό λαό,τῶν δικῶν του προβλημάτων,πού ἔπρεπε νά γίνονται μέ εὐρηματικότητα καί φαντασία.Φερ'εἰπεῖν, γιά νά δείξει τίς ἀπάνθρωπες συνθήκες διαβίωσης στό Δουργούτι

δ Βύρων Σάμιος, φωτογράφησε ένα τεράστιο τάφο στο Α' Νεκροταφείο
 και μιὰ σπιθαμιαῖα ξύλινη παράγκα, στήν αρμενική συνοικία. Κι
 ἔβαλε λεζάντα: "Μέγαρο γιά τούς πεθαμένους καί τάφοι γιά τούς
 ζωντανούς". Ὁ Ριζοσπάστης δημοσίευσε αὐτό τό εὔρημα. "Ἔτσι ζήτη-
 σαν νά μέ γνωρίσουν στήν Ὀργάνωση Ἀθήνας, πού εἶχε τήν ἔδρα της
 στήν Κεντρική Λέσχη τῆς ΕΠΟΝ, Ἀκαδημίας καί Κριεζώτου. Τό "Γρα-
 φεῖο Μελετῶν" ἐπεκτάθηκε σ' ὀλόκληρη τήν Ἀθήνα καί ἡ ἐπιτυχία
 μου αὐτή, προετοίμασε τήν κατοπινή μου θέση στή Διαφώτιση Ἀθή-
 νας. Γιά νά τιμήσουμε τήν ἡρωϊκή πράξη τῶν ἐπονιτῶν στήν δόδο
 Μπιζυγίου, στήν Καλλιθέα, ἔγραφα μιὰ ὀλόκληρη ὄπερα, πού δόθηκε
 ἀπό τή χορωδία τοῦ Τομέα, μιὰ Κυριακή πρωτ. Γενικά ὅμως, εἶχα
 ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τή μουσική. "Ἐνοιωθα ὅτι αὐτό πού ζοῦσα, ἦταν
 μουσική. Ἐἶχα παραμελήσει τίς σπουδές μου στό ὠδεῖο καί εἶχα
 παρατήσει τή δουλειά μου, στό Συνεταιρισμό. Δέν ἦμουν 100 ο/ο
 ἐπάγγελματίας στήν ΕΠΟΝ, γιατί τότε δέν ὑπῆρχαν, μέ τή σημερινή
 μορφή. Ὅμως τά μεσημέρια, ἔτρωγα σέ σπίτια τῆς ὀργάνωσης καί τά
 βράδυνα, κοιμόμουν αἰκεῖ πού εἶχα δουλειά. Ὅσο γιά χρήματα δέν τά
 εἶχα ἀνάγκη. Ἡ ἀχτίδα μέ πρότεινε γιά τή Σχολή Στελεχῶν, πού
 εἶχε ἔβρα στά γραφεῖα τῆς Ἐλεύθερης Ἑλλάδας, στήν δόδο Ἐρμού.
 Διευθυντής τῆς Σχολῆς ἦταν ὁ Μήτσος Παρτσαλίδης, πού μᾶς ἔκανε
 κι αὐτός μάθημα. Ἀρχισαν νά παρουσιάζονται καί τά πρῶτα συννεφάκια.
 Φερ' εἰπειν, μιὰ μέρα, στό Τομεϊακό Συμβούλιο ὁ γραμματέας μέ ρωτᾷ
 "Αὐτή ἡ κοπέλλα πού κάνεις παρέα ποιὰ εἶναι;" "Εἶναι ἡ τάδε".
 "Καί τί σοῦ εἶναι;" Τί νά πῶ; "Ἔἴστε παντρεμένοι;" "Πρελλάθηκες;
 Ἐγώ εἶμαι 19 κι αὐτή 18 χρονῶν, ἔγμαστε ἀκόμα φοιτητές. Μέ τί
 νά παντρευτοῦμε". Ἐνοοῦσα μέ τί λεφτά. "Ἐ, τότε δέν μπορεῖ νά
 τή βλέπεις. Εἶσαι στέλεχος κι ὁ κόσμος μᾶς κοιτοσμπολεῦει. Πρέπει
 νά τήν παντρευτεῖς. Ἡ νά τή χωρίσεις!" "Τί εἶναι αὐτό;" ρωτᾷ. "Αὐτή
 εἶναι ἡ γραμμή". Ἔτσι ἀρχίσαμε νά βλέπομαστε μέ τή Νυρτώ. παρά-
 νομα. Ὅπως εἶπα, κρατοῦσα ἐγώ τήν ὀργάνωση γιά τά ἀετόπουλα.
 Μιὰ μέρα βλέπω στό Συμβούλιο τήν υπεύθυνη γιά τό Κουκάκι. Πρίν

προλάβω νά ρωτήσω, ὁ Γραμματέας ἀνακοινώνει ἀπόφαση. "Ἡ τάδε θά συμμετέχει στό Συμβούλιο σάν ὑπεύθυνη γιά τή ἀετόπουλα". "Ποιός πῆρε τήν ἀπόφαση;" ρωτῶ. "Τό Συμβούλιο" ἦταν ἡ ἀπάντηση. Ξαναρωτῶ. "Τελειώσαμε", ἔκλεισε τό θέμα ὁ γραμματέας. Νά ὄμως πού ἡ κοπέλλα, εἶχε γίνει στό μεταξύ, φιλενάδα τοῦ Γραμματέα 'Αθήνας I "Ἄλλο χειρότερο. Γίνεται εἰδικό ἀχιτιδικόσυμβούλιο (δηλαδή τοῦ κόμματος) γιά νά συζητηθεῖ ἡ "γιορτή στό Μπιζάνι" (στήν ὁδὸ Μπιζανίου). Βρέθηκα κατηγορούμενος σέ κανονικό δικαστήριο. Καί γιατί παρακαλῶ; Ἡ Κατσαρίδα, γραμματέας τῆς 'Αχτίδας, μοῦ ἀπήγγειλε ἐπίσημη κριτική, γιατί ἡ "ὄπερα" πού ἔγραφα, ἦταν ὅπως εἶπε, ἔξω ἀπό τήν ἐπίσημη γραμμή. "Ὅχι γιά τό περιεχόμενό της. Ἄλλά γιά τή μορφή της I "Πολύπλοκα πράγματα, σύντροφε. Δέν εἶναι γιά τό λαό..". Στήν γραμματεία τοῦ Τομέα, εἴμαστε τέσσερις. Ὁ γραμματέας, ἡ γυναῖκα του, ὁ ἀδελφός του κι ἐγώ. Κάθε φορά πού γινόμουν ἐνοχλητικός μέ ἀπορίες ἢ ἀντιρρήσεις, ἔλεγε ὁ Γραμματέας, "Ψηφοφορία" καί σήκωναν καί οἱ τρεῖς, οἰκογενειακῶς, τό χέρι τους. Καί ἔληγε ἡ συζήτηση. Σάλος στή βάση, τότε, μέ τό Λίβανο, τόν Παπανδρέου, τό ἰσχυρό γιά τή δύναμή μας ὑπουργεῖο Γεωργίας τοῦ Ζεύγου. Γιατί; ὁ ἕνας. Γῆατί; ὁ ἄλλος. Ὁργανώσεις ὀλοκληρες ἀπορούσανε. Ρωτούσανε. Τό βάζω κι ἐγώ στή γραμματεία. "Γιατί;" Καί ἡ στερεότυπη ἀπάντηση "Γιατί ἔτσι μπαίνει". "Τί δηλαδή;" Ὅποτε: "Ψηφοφορία" καί ὁ Λίβανος ἔληξε μέ τρεῖς φήφους (οἰκογενειακούς) ἐναντίον ἐνός. Στό μεταξύ, ἡ κατάσταση χειροτέρευε, μέρα μέ τή μέρα. Οἱ ἐγγλέζοι καί ἡ κυβέρνηση πού μάς εἶχαν ἐπιβάλει, τό πήγαιναν γιά ὄξυνση. Γιά σύγκρουση. Πῆρα μετάθεση γιά τή Νέα Σμύρνη. Ἄπο τή νεολαία πέρασα στό Κόμμα. Ἐγίνα β γραμματέας τῆς ΚΟΒ, μέ ἀρμοδιότητα στόν λεγόμενο παράνομο μηχανισμό, ἐκκλησιαστικά, ὄπλα, ἀνεφοδιασμός, σύνδεσμος μέ τόν ΕΛΑΣ. Ξαναπῆρα πάλι τή θέση μου, τοῦ ἀπᾶδῶ μαχητή, στό Α Τάγμα, πρᾶγμα σπάνιο ἄν ὄχι μοναδικό, γιατί ἡ θά ἦσσαν μαχητής ἢ θά δούλευες σέ πολιτική δουλειά. Ἐγώ θεωροῦσα ἀπαραίτητη τή συμμετοχή μου καί στά δύο. Καί τό εἶχα πετύχει. Στή διαδήλωση

στις 3 του Δεκέμβρη, η έντολή ήταν να άνεβοϋμε όλοι όκοιλοι.
 Έκτός από τον γραμματέα της κάθε καβας. Δουλέψαμε έντατικά και
 στις όχτώ τό πρωί, όταν σταματήσαμε στού φίλε για να δοϋμε τή συμ-
 μετοχή της συνοικίας μας, μείναμε ίκανοποιήμενοι. Ή ούρά έφτανε
 ως τον "Άγιο Σώστη". Έκει οί Καλλιθεάτες έκαναν τήν έξυπνάδα
 να μās προσπεράσουν. Τό πλήρωσαν ύμως άκριβά. Γιατί βρέθηκαν μπροστά
 από μās στην πλατεία Συντάγματος και δέχτηκαν πάνω τους όλα τά
 πυρά. Έβδομήντα τόσοι νεκροί, χόρια οί έκατοντάδες τραυματίες.
 Έμεϊς εκείνη τήν ώρα, είμαστε στο ύψος της πόρτας του Έθνικου
 Κήπου. Πέσαμε όλοι κάτω. Έποχωρήσαμε ως τό Ζάππειο. Έκει άνασυν-
 ταχθήκαμε. Δέν ξέρω πώς βρέθηκα με μιά γαλανόλευκη στο χέρι. Προ-
 χωρούσαμε τώρα τρέχοντας πρός τό Σύνταγμα. Τά τάνκς έριξαν και
 πάι. "Όμως αύτή τή φορά, λίγο πάνω άπ' τά κεφάλια μας. Είχε πονέι
 και μαζί με τούς καπνούς από τά πυρά, δέν έβλεπες πάνω από εϊκο-
 σι μέτρα. Ξεχώρισε ή σιλουέττα του τάνκς, πού ήταν στή γωνία
 "Άγνωστος Στρατιώτης και Οθωνος. Σε λίγο, διέκρινα και τον έγγλέζο.
 όδηγό, πού κάτι φώναζε γελώντας. Τότε είδα μπροστά μου τά πτόματα
 και τούς τραυματίες πού φώναζαν. Τό αίμα, μιά παλάμη, σε όλο τό
 δόστρωμα. Πως μούρθε να βουτήξω τή γαλανόλευξη στο αίμα. "Όταν τή
 σήκωσα, είχε παντού κοκκινίλες και έσταζε αίμα μαυρο. Δέν ξέρω, αλλά
 αύτή ή εϊκόνα μās ήλέκτρισε. Στή στέγη της Βουλής, άνάμεσα στα
 κεραμίδια, οί δολοφόνοι της 'Ασφάλειας με τά καβουράκια τους.
 θυμάμαι ότι άγκαλιόστηκα με μιά ξανθειά έπονίττισα κι ένα τραυ-
 ματία με πατερίτσες. Σχηματίσαμε μαζί με τή σημαία ένα παράξενο
 σύμπλεγμα και διασχίσαμε μόνοι μας όλη τήν άπόσταση έως τή
 Μεγάλη Βρεταννία. Μπροστά μας -έκει πού τώρα βρίσκεται τό ξενο-
 δοχετο Αστήρ- ήταν τό 'Αρχηγετο της 'Αστυνομίας. Πίσω από τήν
 τεράστια καγκελένια πόρτα, στην αύλή, είχαν στήσει μυθόλια, πού
 μās σημάδευαν. Καθώς προχωρούσα, άκουσα μιά γνωστή φωνή, να μου
 λέει, "Μίκη, σταμάτα". Ήταν ό πατέρας μου, πλαγιασμένος κι αύτός

ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ

μαζί με όλους τους άλλους ζωντανούς, νεκρούς και τραυματίες, στο πεζοδρόμιο, μπροστά από τα σκαλιά της πλατείας. Με παρακολουθούσε ο Θωμάς καθώς η Καλλιθέα προηγήθηκε στο Φίξ, παρασύρθηκε μαζί τους, με αποτέλεσμα να βρεθεί, στο κέντρο της σφαγής. Τέλος νικήσαμε. Ο λαός ξεχύθηκε από παντού. Πλατείες, δρόμοι, στενά, πλημμύρισαν. Οί έγγλέζοι, ξαναρίχνουν τα τάνκς, μέε στον κόσμο. Στην "Οθωνος, με χτύπησαν και μ' έριξαν πάνω στα δέντρα, μπροστά από τα δημόσια αποχωρητήρια. Εσοκίστηκα από πάνω ως κάτω. Όργανισμένος, κατηφόριζα τή Συγγρού. Μπροστά στο Φίξ, πέφτω πάνω στη μιάνα μου: "Ο πατέρας σου πεθαίνει. Νομίζει πώς σκοτώθηκε." Τήν πιάνω άγκαλιά και πώμε σπίτι. Σεθάβω τόν δπλισμό και τρέχω στο άστυνομικό τμήμα, πού εΐχε άνάφει κιόλας ή μάχη. Μετά πήγα στην ΚΟΒ. "Έτσι, από συνεδρίαση σε μάχη και από μάχη σε συνεδρίαση, έβγαλα τό Δεκέμβρη. Όταν φτάσανε οί πρώτοι τραυματίες, κινήτοποιήθηκε ή όργάνωση και σε μιά μέρα δημιουργήσαμε φαρμακετό, νοσοκομετό (σ' ένα κεντρικό καφενετό), και χειρουργετό. Παρατήρησα ότι όλοι οί έπονίτες φοιτητές, εΐχαν γίνει νοσοκόμοι. Προτείνω στην ΚΟΒ να τους έπιστρατεύσουμε. Έκτός από τους φοιτητές της ίατρικής. Πήρα τή διαταγή και πήγα στο Νοσοκομετό. Κάποιοι εΐπαν "Μας χρειάζονται οί τραυματίες" και τότε σηκώθηκαν όλοι και τους εΐπαν "παιδιά, έμεΐς έκεϊνο πού θέλουμε εΐναι να μήν έρθουν οί έγγλέζοι. θά τά καταφέρουμε μόνοι μας". Έτσι σχηματίστηκε ή Μεταξωτή Διμοιρία. Τό πρώτο θεωρητικό μάθημα έγινε στο σπίτι του Γιώργου Διζικιρίκη. "Από τίς 1000 σφαίρες, έλεγε σε μιά στιγμή ό άξιωματικός, μόνο μια βρίσκει τό στόχο" για να τους καθουχάσει, και τότε ό Γιώργος εΐπε τό άμίμητο "κά αύτή άκριβώς τή μια φοβάμαι, συναγωνιστή". Η πρακτική έγκύμωση, έγινε έξω από τό Νεκροταφετό. Και τήν άλλη μέρα, οί φοιτητές, τοποθετήθηκαν μεταξύ του Πανωνιου και της όδοθ Όμήρου. "πειδή εΐχα τήν πρωτοβουλία για τό σχηματισμό της, μου ανέθεσαν τή στρατιωτική όδοίηση της διμοιρίας. Πάντως τά παιδιά, χολέμησαν σκληρά από τή Νέα Σύμρνη

ΜΙΚΗΣ ΒΕΘΑΔΡΑΚΗΣ

Έως τὸ Νέο Κόσμο, δηλαδή ὡς τὸ τέλος τῶν ἐχθροπραξιῶν. Ἐγὼ πῆρα μέρος στὶς μάχες -ἐκτός ἀπὸ τὴ Νέα Σμύρνη- τοῦ Χαροκόπου, τῶν Παλαιῶν Σφαγείων καὶ στοῦ Μακρυγιάννη, πού ἔμεινα δέκα μέρες. Ὁ Γενάρης τοῦ 1945 μὲ βρῆκα νὰ κρύβομαι οἰκογενειακῶς στὴν δόδ Ὑπερείδου. Τὴν ἡμέρα ἔτρεχα νὰ βρῶ κάποια ἐκαψή. Ὅμως ἡ Ἀθήνα εἶχε ἀδειάσει. Ὅλες οἱ ὀργανώσεις καὶ χιλιάδες ὄπαδοί, βιάδιζαν πρὸς τὴ Θεσσαλία. Οἱ ἐγγλέζοι, ἔκαναν χιλιάδες συλλήψεις καὶ σὲ ἀντι-περισπασμὸ τὸ Κόμμα, διέταξε νὰ πάρουν οἱ ὀργανώσεις μαζί τους τὴν ὀπισθοχώριση, ὁμηροῦς. Μὴν ἔχοντας ὅμως τὴ δυνατότητα νὰ φῶνε οὔτε οἱ ἴδιοι, ἔγιναν ὑπαίτιοι νὰ ταλαιπωρηθοῦν πολλοὶ ἀθῶοι καὶ πολλοὶ ἀπ' αὐτοῦς νὰ πεθάνουν, ἀπὸ τίς κακοῦχτες. Ἀρχές Γενάρη. Κρύο, βορηῆς. Τὰ σύννεφα χαμηλά, λές καὶ ἀκουμποῦσαν στὰ σπίτια. Βιάδιζα μόνος στὸ πεζοδρόμιο, πλῆθ' στὴ λεωφόρο Συγγροῦ, πού ἦταν γιομάτη ἀπὸ ἐγγλέζικα ὀχήματα, κάθε εἴδους. Ἦταν σούρουπο καὶ ἔτοιμαζόμουν νὰ γυρίσω στὴν Πλάκα, ὅταν ἔπεσα κυριολεχτικῶς πάνω στὸν ἀπεύθετο γιὰ τὴν τροφοδοσία. Τὸν ἀποθηκάριο, ἄς ποῦμε. Ἦταν παλιός κομμουνιστής. Οἰκογενειάρχης, θυματικὸς καὶ μὲ ἄσθμα. Ἐπιπλέον, τὸν αἶχαν ἀφήσει ἐκεῖνη τὴ στιγμή, ἀπὸ τὸ Ἴωσηφύλειο, τόσο πολὺ χτυπημένο, πού ἦταν ἔτοιμος νὰ σωριαστεῖ στὸ χῶμα. Τὸν συγκράτησα καὶ σιγά-σιγά φτάσαμε στὴ Στροφή. Στὴ γωνία, ἔνα μαραγκοῦδικο, "εἶναι σύντροφος, μοῦ λέει. θά μὲ κρύψει". Πράγματι, ὁ ἄνθρωπος ταράχτηκε, συγκινήθηκε καὶ μᾶς ὀδήγησε στὴν ἀποθήκη, στὸ πίσω μέρος τοῦ μαγαζιοῦ. Ἐκεῖ πίσω ἀπὸ τὰ ξύλα καὶ τὰ ἐπιπλα, κάναμε χῶρο, στρώσαμε ροκανίδι καὶ ξαπλώσαμε τὸ σύντροφο. Ἐέχασα πιά τ' ὄνομά του. Ὅταν μείναμε μόνοι, μιλήσαμε στὴν ἀρχὴ γιὰ τὰ δικὰ μας καὶ μετὰ τὸ ἐρώτημα "Τί κάνουμε τώρα;" Τὴν ἄλλη μέρα ἔγραφα μιὰ "Ἄνοικτη Ἐπιστολὴ στὸν Οὐίνστον Τσώρτσιλ" - ὅπου μὲ εὐὸ λόγια, τοῦ ἔλεγα ὅτι ἡ πολιτικὴ του δὲν θά περάσει καὶ ὅτι τελικῶς νικητής, θά εἶναι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς, μὲ πρωτοπορεῖα τὸ ΚΚΕ. Τὸν βρῆκα σὲ κακὰ χάλια. Ἐφτνε αἶμα. Ἐχανε δυνάμεις. Ὁ

μαραγκός βοηθοός όπως-όπως. ~~Ξί~~ Ζεστή σούπα. Άσπιρίνες. Κομπρέσες. Μόνο και μόνο για άνακούφιση. Κάθησε με την κλάτη στον τοίχο. "Διάβασε" μου λέει. Μετά, "καλό είναι. Μόνο βγάλε αυτό. Βάλε το άλλο". Τελειώσαμε. "Τώρα τί γίνεται;" "Νέο έρώτημα. Χρειαζόμαστε γραφομηχανή, πολύγραφο, στένσιλ, χαρτιά, μελάνια... Πήγα στην Ίονική Τράπεζα, πού είχα φίλο, τον κλητήρα. ~~Έ~~ λειπε. ~~Έ~~ κει ήξερα πώς υπάρχουν όλα αυτά, γιατί με τίς επισκέψεις, τά είχα επισημάνει. Την πρώτη μέρα πήρα την γραφομηχανή. Κατ'εύθεταν στο μαραγκοúδικο. Την άλλη μέρα πέφτω πάνω στην Έλλη, τή σημερινή γυναίκα του Νότη Περγιάλη. Την οργανώνω. Αυτή μου φέρνει άλλους. Οι άλλοι άλλους. Κοντολογής, σέ μία βδομάδα, είμαστε έτοιμοι. Μοιράζω σέ τρία συνεργάτες διμελή, την προκήρυξη. Πήρα κι εγώ ένα μάτσο, μ'ένα συναγωνιστή της Άλληλεγγυής. Υπεύθυνο της ΚΕΑ -στά 1979- στον Άγιο Σώστη. Νόχτα τίς ρίχνουμε στίς αúλές της Νέας Σμύρνης. Όμως μία πόρτα άνοίγει ξαφνικά, βγαίνουν έγγλέζοι στρατιώτες και μάς κυνηγοúν, στην Πλαστήρα. Μάς ρίχνουν συνεχώς άπ'τά πενήντα μέτρα. Και με τίς νά τρέχουμε σάν πρωταθλητές. Τελικά τή γλιτώσαμε κι αυτή τή φορά. Έγινε ή πρώτη κομματική οργάνωση. Ό θυμός, αυτό ήταν τ'όνομά του, μου λέει: "θέλω πριν πεθάνω, νά παρακολουθήσω μία συνεδρίαση". Τόν μεταφέραμε στο προσφυγικό σπίτι της θείας Βιργινίας, πού είχα στο μεταξύ μετακομίσει και κρυβόμουν εκεί. "Όσα ^{ώρα} ~~κι~~ ~~ώρα συνεδριάζαμε, προσπαθοúσε νά μείνει ζύπνιος, για νά άκούσει και κάπου κάπου χαμογελοúσε, με κλειστά πάντοτε τά μάτια. Στο τέλος, άποκοιμήθηκε. "Όταν είδαμε πώς πεθαίνει, είδοποιήσαμε τό σπίτι του, νά τόν πάρει. Τώρα πιά δέν κινδύνευε βά συλληφθεῖ. Ό Χάρος τόν κρατοúσε σφιχτά στην άγκαλιά του. Μόλις τελείωσα τή "Συμφωνία άρ. Ι" άποφάσισα νά επισκεφτῶ τό δάσκαλό μου. Με δέχτηκε έγάρδια στο γραφεῖο του, στο Νουσεῖο. Μετά, φανερά έρεθισμένος, άρχισε νά μου διηγείται τίς προσωπικές του έμπειρίες άπό τά "έγλήματα τῶν κομμουνιστῶν".~~

'Ο ΒΑΣΣ Έκαφε τό σίτι του άδελφου τής γυναίκας του. Εκότωσε τόν άδελφό τής Τζίννας Μπαχάουερ, που σήμερα θά προβάρει μαζί του, τό κοντσέρτο για πιάνο του Γκρήκ. Γιατί όλ' αυτά; Ρωτοῦσε καί συγχρόνως ^{ηέ} έξετάζε διερευνητικά. 'Εγώ τσιμουδιά. Μετά, πέρασε στά γενικά. Τήν Κυβέρνηση. Τήν 'Ελλάδα. Τό 'Εθνος. Τούς Συμμάχους. Καί τέλος, στόν άναπόφευκτο σλαυικό κίνδυνο. Είχα τήν αίσθηση, ότι έν του έδινες ένα κομμουνιστή, θά μπορούσε νά τόν τεμαχήσει πάνω στό γραφετο του καί νά τόν καταβροχθήσει. Μαντεύοντας άπό τή σιωπή μου, ότι κάπου δέν συμφωνῶ μαζί του, αυτοερεθίζονταν: "Εσύ τί έκανες όλον αυτό τόν καιρό;" καί τά μάτια του έβγαζαν φωτιές. "Συνέθετα". "Συνέθετες; Καί τί συνέθετες;" "Αυτό έδῶ", καί του βάζω μπροστά του τήν παρτιτούρα. 'Ηρέμησε κι άρχισε νά ξεετάζει τό έργο σελίδα προς σελίδα "Μμ καλό.. Μμ πολύ καλό..". Έλεγε παρεξενεμένος. "Όταν έφτασε στό μέρος τής χορωδίας με τό τετράφωνο κοντρακούντο άναφώνησε "Μά αυτό θά σονάρει θαυμάσια. Προχώρησε ξαφνικά. Με έκπλήσσεις...". "Όταν έφτασε στό μέσον του έργου, πριν τούς ^η έργάτες προλετάριους ~~κ.λπ.~~, έκλεισε με δύναμη τό βιβλίο καί μου λέει "Έτοιμασε τίς πάρτες. θά τό διευθύνω έγώ!". Μοῦρθε νά τόν φιλήσω.. Μετά παίρνοντας τό γλυκύτερο ὕφος του, με ρωτά "Οί τάδε, τάδε καί τάδε, καθηγητές του Ὁδελου, καί ὅπως γνωρίζεις παράγοντες του ΒΑΜ, ἤρθαν καί με βρήκαν, για νά μου

ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ

πούν ότι διαχωρίζουν τη θέση τους από τους έγκληματίες. Κι έσ'ό δέν ήσουν στό ΕΑΜ; Τί Έχεις νά πεύς; " Τί Έχω νά πώ, σκέφτηκα. " Έχω νά πώ πολλά, καί άφοϋ θέλει νά τ' άκούσει, άς τ' άκούσει. ⁷⁷ Παίρνω τήν παρτιτούρα υπό μείλησ.

Έβρω ότι δέν πρόκειται πιά νά παιχτεύ. Καί άρχίζω :

" Γνωρίζετε πόσο σάς άγαπώ καί πόσο σάς σέβομαι. Γι' αυτό άλλωστε βρίσκομαι έδω. Γιατί δέν συμφωνώ καθόλου, οϋτε με τίς ιδέες σας, οϋτε με τά συμπεράσματά σας. Θάθελα νάχουμε μιá σχέση δασκάλου με Μαθητή. " Ομως αυτό είναι άδύνατον, όπως φαίνεται. Δυπνάμαι για τούς καθηγητές που μου άναφέρατε. Αύτοί είναι για μένα δοπορτουμιστές. " Τί λές; " φωνάζει.

" Ναί. Ναί, χτές με τό ΕΑΜ, γιατί μυρίζονταν έξουσίες. Σήμερα με τούς νικητές. " Έπειτα, για ποιá έγκλήματα μιλάτε; Για τούς συνεργάτες τής Γκεστάπο, τούς κουϊτσιγκ, τούς ταγματελήτες, τούς προδότες, δέν Έχετε νά πεύτε λέξη; Πάμε μιá βόλτα, αν θέλετε, στόν Έθνικό Κήπο, νά σάς ξεθάψω χίλια πτώματα κομμουνιστών... " Έτρεμε Έτοιμος νά με κατασπαράξει, " Τότε εΐμαι κι εγώ Ένας από τούς σφαγείς. Γιατί, πρέπει νά σάς τό πώ, πολέμησα με τό όπλο στό χέρι. Κι αύτή ήταν ή ώραιότερη πράξη στή ζωή μου... " " Θύγε, - φωνάζει -, δέν θέλω νά σε ξαναδω ". Άνοιγοντας τήν πόρτα σταμάτησα : " Καί μιá λέξη άκόμα : Έμεΐς θά νικήσουμε! " Καί Έφυγα βιαστικά. " Όταν άρχισε ή πρόβα με τή Μπαχάουερ, γλίστρησα στήν αΐθουσα δοκιμών καί κάθησα σ' Ένα μέρος για νά μη με βλέπει. Σε κάποια στιγμή όμως, Ένας μουσικός φασίστας

μέ ξβρειξε καί κάτι τοῦ εἶπε. Σέ λίγο ὁ Νικήτας, ὁ δεξιός
 του κλητήρας -οἱ ἄλλοι δυό, ὁ Παναγιώτης καί ὁ Χρῆστος,
 ἦταν ἀριστεροί- μέ πλησίασε καί μοῦ εἶπε : "Ἀπαγορεύ-
 εται ἐδῶ. Πρέπει νά φύγεις". Πήγαίνα νά πᾶρω τό λεωφορεῖο
 γιά τή Νέα Σμύρνη, μπροστά στήν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν. Στό
 προαύλιο τοῦ Πανεπιστημίου, γινόταν χαμός. Θωνές, οὐρλιαχτά,
 εὐλο, κυνηγητό. Ἦταν οἱ χίτες, πού κατά ομάδες χτυποῦσαν τοὺς
 δικούς μας. Ὁ κύριος Θεοτόκης, νεαρός ὑπουργός τότε, τοὺς
 εἶχε χαρακτηρίσει σάν "ἀγανακτισμένου πολίτες", δίνοντάς
 τοὺς ^{συγχωροχάρτι} ~~συνχωροχάρτι~~ νά ὀροῦν νόμιμα, στό κέντρο τῆς Ἀθήνας.
 Ἦταν ἡ ἀρχή τῆς περιόδου τῆς τρομοκρατίας. Γύριζαν στοὺς
 κεντρικούς δρόμους κρατῶντας ξύλα, μαστίγια, σιδερένιές
 γροθιές καί σπασμένα μπουκάλια, καί ὅταν ἀναγνώριζαν ἢ
 νόμιζαν ὅτι ἀναγνώριζαν κάποιον ἀριστερό, τόν χτυποῦσαν
 ἐπὶ τόπου. Μετά κατέφθανε ἡ μικτή ΒΣΑ -ἄγγλοι μέ κόκκινα
 καί Ἕλληνες μέ μπλέ ~~πράσινα~~ ^{πράσινα} - καί ἡ ἀστυνομία. Πιάνανε τό
 θῦμα καί τό μεταφέρανε στό πλησιέστερο ἀστυνομικό τμήμα.
 "Μετ' ἐπὶ τὸ μουντρούμι, καινούργιο εὐλο. 4^ο μεταξύ οἱ
 ὑπηρεσίες ἔφαχναν γιά στοιχεῖα. Τὴν ἄλλη μέρα, τόν ὀδηγοῦσαν
 στά δικαστήρια, μέ μόνιμη κατηγορία, "ἐπὶ ἀδίκημα ἐπιθέσει".
 Ὁ Ἕλληνας δικαστής, ἔβλεπε τόν κατηγορούμενο μέσα στά
 αἶματα καί τό ρωτοῦσε ἀσπρηρά, "Γθατὶ βρέ σήκωσες χέρι
 στό ἀστυνομικό ὄργανο; Μιά πρώτη ποινὴ, ἕως ὅτου θεμελιω-
 θεῖ πιδ γερὴ κατηγορία. Νέα δίκη. Αὐτὴ τὴ φορά στό κακούργο-
 δικεῖο καί ἔμενες μέσα εἴκοσι χρόνια. Γι' αὐτό τό λόγο οἱ

εαμίτες δικηγόροι, είχαν ένα γραφείο Α βοηθειών, στην
 δόξ Σταδίου καί Ήτρεχαν νά προσφέρουν νομική βοήθεια
 στά θύματα του πογκρόμ. Τότε, μόνο στην Αθήνα, είχαμε
 εκατοντάδες τέτοιες κακοποιήσεις καί από έναν έως δέκα
 νεκρούς τήν ημέρα. Ήμεϊς, τά μέλη τής οργάνωσης, Ήπρεπε νά
 τρέχουμε στό γραφείο τών δικηγόρων καί νά καταγγέλλουμε
 άμέσως τό συμβάν κι αν είναι δυνατόν, νά υποδεικνύουμε
 καί τό αστυνομικό τμήμα, πού μετέφεραν τό θύμα. Γιαυτό
 τό λόγο, πλησίασα στην ύλη του προαύλιου καί ρώτησα έναν
 από αυτούς ^{τους} ("άγανακτισμένους", παίρνοντας τό πιό άδωο μου
 ύφος: "Μέ συγχωρεΐτε, συνάδελφε. Ποιοί είναι αυτοί πού
 χτυπούν; Φοιτητές;" "Φοιτητές" πετάχτηκε, σά νά τόν
 τσίμπησε μύγα. Μέ κοιτάζει καχύποπτα." "Ήθελα μά πώ φοιτητα.." "
 "Έχεις ταυτότητα"; καί φωνάζει "Έλατε έδω." Έχουμε κελε-
 πούρι". Μέ οδηγούν στό βάθος τής αύλης. Μέ φάχνουν καί
 βρίσκουν τό Ριζοσπάστη. Σηκώνει έναν τήν έφημερίδα καί
 ουρλιάζει "Παιδιά! Ριζοσπάστης. Πέσαμε σέ κουκούλι " Οπότε,
 παρατήσανε τούς άλλους καί χύμηξαν επάνω μου. Είναι άσχημο
 πράγμα τό άδέσποτο ξύλο. Αυτό πού οί άμερικάνοι άποκαλούν
 λυντσάρισμα. Γιατί ό καθένας κάνει ό τι του κατέβει. Σέ μία
 στιγμή λόγου χάρη, κάποιος, μου δαγκώνει τό στήθος. Τό μούτρο
 του είναι πλά έ στό δικό μου. Πίνει τό αίμα μου, γλύφει τά
 χείλη του καί μου λέει "Πίνω τό αίμα σου, βούλαρε".
 καθένας λοιπόν, τή δουλειά του. Μέ βάζουν στόν μπάγκο.
 "Ένας άξιωματικός, βγάξει τό περίστροφο καί μέ σημαδεύει
 στό κεφάλι. "Φώναξε ρέ πούστη Ζήτω ό βασιλεύς!" Με τρώ

τρία και σέ σκοτώνω.. Ένα.. Δύο.. Κάποια κοπέλλα ξβγαλε
 μιά στριγγλιά. Ξανάρχισαν τίς γροθιές, τίς κλωτσιές, τά
 δαγκάματα, τά στραμπουλήγματα. Στο τέλος μέ πιάνουν άπ'
 τά πόδια και τά χέρια, μέ κάνουν τραμπάλα και μέ έκσπενδο-
 νίζουν έξω άπό τήν πύλη, στά πόδια πῶ... Γρηγόρη, ^{του ήρωή σου ήρωή σου} Σηκώθηκα
 και τῶβαλα στά πόδια. Πήρα τήν Κοραή. Τώρα μέ κυνηγά ένα
 μικτό περίπολο τῆς ΒΣΑ. Από πίσω, άγανακτισμένοι πολίτες.
 Φτάνω στήν πόρτα του ΄Υπουργείου ΄Εσωτερικῶν, στήν Κλαυθ-
 μῶνος. Κλητήρας, ὁ Νικόλαος Θεοδωράκης, ξεδάελφός μου και
 βαμένος φασίστας. Μέ πιάνει για νά μέ παραδώσει. ΄Επεμβαί-
 νουν ὅμως τρίτοι και ἔτσι φτάνω στό γραφεῖο του πατέρα
 μου - ὑπουργός ὁ Κωνσταντῖνος Τσατσός - και του δηλώνω :
 " Από σήμερα ξεθάβω τό ὄκλιο μου... " Καί μετά λιποθυμῶ.
 Ἄμεινα δέκα μέρες στό Λαῖκό Νοσοκομεῖο. Κι αὐτό χάρη
 στις ὑψηλές ὑπηρεσιακές γνωριμιές του πατέρα μου. Ένα
 παρόμοιο λυντσάρισμα, παρά λίγο νά ὑποστῶ λίγο ἀργότερα
 στήν ὁδὸ Πανεπιστημίου, μπροστά στό Ὁφθαλμιατρεῖο, ὅταν
 μέ ἀναγνώρισε, ὁ παρ' ὀλίγου σφάχτης μου, πού τόν εἶχα ἀφή-
 σει μέ μιά σφαῖρα στήν κοιλιά και πού τώρα ἐλώνιζε κι
 αὐτός τους ὁρόμους για ἐκδίκηση. Σκαρφάλωσα γρήγορα στό
 πράσινο τράμ και γλίτωσα. Τῶ λυντσάρισμα μου, στό Πανεπισ-
 τῆμιο, πῆρε ὡς φαίνεται τόσες διαστάσεις και προεκτάσεις,
 πού ἡ φήμη του ἔφτασε στά Κεντρικά Γραφεῖα τῆς ΒΠΟΝ, πού
 εἶχαν ξανανοῦξει μετά τή Βάρκιζα. Έμαθα ὅτι μιά ομάδα

ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ

άποφασισμένων φοιτητών της ΕΠΟΝ, με έπικεφαλής τó Λεωνίδα Κύρκο, άποφάσισε νά βάλει τέλος στην κυριαρχία της φασιστικής τρομοκρατίας, μέσα στο Πανεπιστήμιο. Πήγαν στη Δέσχη - όπου τó συσίτιο τó έλεγχων 100 ο/ο οι χίτες - και όπως άκούστηκε, ή όρμητικότητα των έπονιτών ήταν τόσο μεγάλη, πού στο τέλος βάλανε τούς φασίστες μέσα στα καλάνια. "Έγινε γής μαδιάμ. Καί από τότε, δέν ξαναπέρασε χίτης στο κατώφλι, όχι μόνο της Δέσχης, αλλά και όλων των σχολών. Τό ΕΑΜ και ή ΕΠΟΝ, ξανασήκωσαν κεφάλι. Ξανάπιασα πάλι δουλειά στην όδο Φιλελλήνων. "Έπειδή όμως δέν μ'ας έδιναν πιά κούτες τσιγάρα, ό μισθός ήταν έλάχιστος. "Έτσι άποφάσισα νά πουλώ τó μεσημέρι έφημερίδες. Με σύστησαν στο Βασίλη τó Καμπόσο, πού είχε τó στέκι του άπέναντι στο όλοκαίνουργιο μονόροφο κτίριο τού ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ, Σταδίου και 'Βουούρδου Λά. "Ήταν ένας έφηβος, → φηλός, τετράγωνος στην κατασκευή του, με ξανθείά κοντοκομμένα μαλλιά. Φορούσε πάντοτε, μιá χτυπητά κόκκινη φανέλλα, χωρίς μανίκια, για νά φαίνονται ανάγλυφα οι μύς των χεριών του. Κοίταξε τόν κόσμο κατάματα και φώναζε ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ. Με σύστησε στους δικούς μας. "Έσύ, -μου είπε-, θά παίρνεις μόνο τή ΒΡΑΔΥΝΗ, από τήν Λυκούργου. θά πηγαίνεις στο στέκι πού σου διαλέξαμε, στα σκαλοπάτια της ζωοδόχου Πηγής, και οι σύντροφοι θά σου δίνουν τά υπόλοιπα φύλλα κι έσύ θά τούς δίνεις "ΒΡΑΔΥΝΕΣ". "Ήταν εύκολη δουλειά. Καθόμουν στα σκαλιά. 'Ο κόσμος έσκυβε, έπαιρναν τήν έφημερίδα τους και πετούσαν πάνω σε μιá έφημερίδα, τά φιλά. Κατά τις τέσσερεις, πηγαίνα

ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ

στό Πρακτορετζο, παρτίδα δ'σες είχ'αν μείνει καί πληρωνό-
 μουν. Σπάνια, όταν ήθελα νά βγάλω πιό πολλά, έκανα πιάτσα
 στην 'Ομόνοια, γυρνούσα ένα γύρω τήν πλατεία, φωνάζοντας,
 ΒΗΜΕΡΙΑΔΕΣ, - ΜΕΓΑΛΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ - ΠΑΡΑΙΤΗΣΗ ΥΠΟΥΡΓΟΥ - ΝΙΚΗ
 ΤΟΥ ΒΑΜ (σέ εκλογές συνδικάτων λ.χ.), ~~κατακρί-
 νη~~. Μιά φορά
 έπεσα πάνω σ'ένα διευθυντή του υπουργείου, φίλου του πατέρα
 μου, που έμεινε μέ τό στόμα άνοιχτό. 'Αποφάσισα νά ξαναπάω
 στή Χωροδία. "Έκαναν πρόβα τήν Ένατη. Καθόμουν στή θέση μου,
 δηλαδή κλάϊ στον Οικονομίδα, μαζί μέ τόν 'Ιωαννίδα καί
 τόν Τσουγιόπουλο. "Ήταν, γιά τό δάσκαλό μου, σάν νά μήν
 υπάρχω. Δέν μέ κοίταζε. Δέ μου μιλούσε. "Όταν όμως φτάναμε
 σέ κανένα μέρος δύσκολο, καί μέ άκουγε νά τά βάζω πέρα
 καί μάλιστα μέ τά σχετικά σκέρτσα στο χρωματισμό τής
 φωνής, τόν έβλεπα νά χαμογελά κρυφά από λιανοποίηση. 'Εκλέχ-
 τηκα άντιπρόσωπος γιά τό Συνέδριο τής ΒΠΟΝ. "Ήμουν τότε
 υπεύθυνος γραμματέας στον Τομέα Καλλιτεχνικών. Τί κατακρί-
 εση, νά μή μάς ^{επώνυμ} ~~επώνυμ~~ νά μιλήσουμε όσο θέλαμε καί όσο
 έπρεπε. Άώσαμε μάχη μέ τόν πρόεδρο τής Συνέλευσης Νίκο
 'Ακριτίδη. "Όταν πήρα τό λόγο, άμέσως κατήγγειλα τήν...
 άμερικάνικη έπιρροή, στά τραγούδια τής ΒΠΟΝ. "Ήμουν τόσο
 έντονος, που ό Πορφύρης, γραμματέας τής 'Αθήνας, φώναξε
 από κάτω: "Δέν είναι έτσι, συναγωνιστή", ενώ ό Κοτζιάς,
 ό Κουνάδης, έπικεφαλής των καλλιτεχνικών, χειροκροτούσανε
 μανιωδώς, ακολουθούμενοι από τήν πλειοψηφία. Μίλησα μαχητικά.
 Κατάγγειλα τήν υπότιμηση, από τήν καθοδήγηση, στον πολιτισ-
 τικό τομέα. Καί φυσικά, δέν εκλέχτηκα μέλος του κεντρικού

Συμβουλίου. Ήμουν πρώτος ή δεύτερος μετά τὸ ὄριο. Παίχτηκε καὶ τὸ ΚΟΙΜΗΤΗΡΙΟ, στὸ καλλιτεχνικὸ πρόγραμμα. Μετὰ τὸ Συνέδριο, ἀνέλαβα κιὰ ὀριστικὰ τὸν Ἐκπολιτισμὸ: Ἀηλαδὴ Β' γραμματέας Διαφώτισης, μὲ, πρῶτο τὸν Πέτρο -Διμήτρης Δεσποτιδῆς-. "Ἄλλος "Ξανθὸς ἔφηβος". Ψηλὸς μὲ γαλανὰ μάτια καὶ μὲ ἓνα μόνιμο χαμόγελο στὰ χεῖλη. Μὲ τὸν Πέτρο, οἱ δραματισμοὶ ἀπὸ τὰ ὄνειρα καὶ τὰ βιβλία, περνοῦσαν στὴν πραγματικότητα. Ἔλιχε τόσο πειστικότητα, ποὺ στὸ τέλος σὲ ἔπειθε ὅτι ὅλα εἶναι δυνατὰ. Κι ὄχι μόνον αὐτὸ, ἀλλὰ τὸ κιὰ σπουδαῖο, ὅτι δηλαδὴ αὐτὸ τὸ ἰδανικὸ τὸ ζοῦσαμε, ἐκεῖνη τὴ στιγμή. Διὰ μιᾶς ὅλα ἄλλαξαν. Ἡ ζωὴ ἔγινε τόσο ὁμορφὴ, ὅσο καὶ μέσα στὰ κιὰ τολμηρὰ μας ὄνειρα. Αὐτὸς ὁ ἐνθουσιασμός, κύλαγε σὰ χιονοστιβάδα, ἀπὸ τίς συνεδριάσεις στὴν Κεντρικὴ Δέσχη, ὡς τίς κιὰ ^{εἰσπόμενες} ~~δραματικές~~ γειτονιῆς τῆς Ἀθήνας. "Ὅταν ἄκουσε γιὰ πρώτη φορὰ τὴ μουσικὴ μου, στὸ Ἀρμόνιο, στὴ Νέα Σμύρνη, τὰ μάτια του γέμισαν δάκρυα. Ἀγκαλιαστήκαμε καὶ κλαίγαμε ὀλίγως νὰ ξέρουμε τὸ γιατί. Γιὰ κάθε μουσικὴ φράση, εἶχε καὶ μιὰ εἰκόνα. Τῆς ἔδινε καὶ μιὰ προέκταση. Μποροῦσε μὲ μιᾶς, νὰ κἀει στὸ βάθος τῶν πραγμάτων καὶ νὰ ἀποκαλύψει τὴν ἀληθινὴ τους φύση. Ἡ Ἐπανάσταση γιὰ τὸν Πέτρο, ἦταν ἓνα πανηγύρι δημιουργίας, ἐπικοινωνίας, ἀγάπης. Ἐνας πελώριος χορδὸς, τοῦ ὠραίου καὶ τοῦ ἀληθινοῦ > πάνω στὴ βαρβαρότητα, τὴ βία καὶ τὴν ἀσχήμια. Μιὰ μέρα, μοῦ λέει "Ἀνακάλυψα ἐκεῖνο τὸ συνθέτη, ποὺ ἔγραφε τὸ δρατῆριο στὴν ὀπισθοχώρηση. Θὰ εἶναι στὴ μὴ τὸ μεσημέρι, στὴ Δέσχη".

Στό βάθος τής κεντρικής αΐθουσας, ήταν καθισμένο ένα χλωμό αδύνατο αγόρι. "Όταν πλησιάσαμε με τόν Πέτρο, σηκώθηκε εύγενικά. Είχε μεγάλη συστολή, που πρόσθετε στη φυσική ομορφιά του. "Ό συναγωνιστής Μάνος. "Ό συναγωνιστής Μίκης". Δώσαμε τά χέρια και κοιταχτήκαμε βαθειά και διερευνητικά στά μάτια. Κρατούσε ένα φάκελλο με νότες. "Σας Ξφερα να δεΐτε αυτό". Είχα τότε σχηματίσει τή χορωδία τής ΕΡΟΝ και Ξφαχνα για νέο ρεπερτόριο. "Θά γράφεις τή μουσική στούς 'Ενωμένους Καλλιτέχνες" μου λέει μιά μέρα ό Πέτρος. "Πό ξερείς ότι είμαι πνιγμένος. Δέν Ξχω καιρό να κοιμηθώ". 'Αργότερα μου ζήτησαν τή Χορωδία για τήν πρεμιέρα. Ήταν τό Ξργο, ΤΟ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ ΘΑ ΘΕΡΙΣΟΥΜΕ, του "Άλεξη Δαμιανού > με πρωταγωνιστή τό Μίκη Φωτόπουλο. Μουσική Μάνου Χατζιδάκι. "Ενα από τά χορωδιακά που διήθυνα -τόν καλαματιανό- τόν Ξβαλε άργότερα ό Μάνος, στην ΑΧΙΒΑΔΙΑ του. Σκεφτήκαμε με τόν Πέτρο, έκτός άπ' τή χορωδία, να δημιουργήσουμε και μιά ορχήστρα. 'Αργότερα είχαμε μιά ιδέα, που στάθηκε σταθμός, μέσα στά νεοελληνικά γράμματα. Συγκεντρώσαμε δλους τούς νέους ποιητές και λογοτέχνες από τή μιά μεριά, και δλους τούς φτασμένους από τήν Άλλη. Βάρναλης, Βρεττάκος, Ρέτσος, Ρώτας, Γαλάτεια, Καζαντζάκη. Ή σκέψη μας ήταν άπλή. Οι νέοι θά παρουσιάζουν τό Ξργο τους και οι μεγάλοι θά σχολιάζουν. Βρήκαμε και τό γραμματέα για τήν ομάδα. "Ενα νέο λογοτέχνη που μόλις είχα προχωρήσει στην ΕΡΟΝ, τόν Κώστα Κοτζιά. Καζεύτηκαν Ξτσι δεκάδες, δρισμένοι από τούς όποιους θά λάμπρυναν με τό Ξργο τους τά ελληνικά γράμματα: Τάσος

Λειβαδίτης, Μιχάλης Κατσαρός, Νότης Περγιάλης, Ίακωβος Καμπανέλλης, Άλεξίου, ό λεγόμενος Κουμπής, και πολλοί άλλοι που αϋτή τή στιγμή μου διαφεύγουν τά όνόματα.

Έτσι βρέθηκα μέσα στην καρδιά τής ζωντανής πνευματικής δράσης εκείνου του καιρού. Βάλαμε τό Μιχάλη Κατσαρό γραμματέα-όπεύθυνο, για τή λέσχη του έλληνοσοβιετικού συνδέσμου. Ήταν μόνιμος άξιωματικός τής άεροπορίας, τον είχαν άπολύσει και είχε άνάγκη από δουλειά. Σ' αϋτή τή λέσχη, όργανώναμε συχνά καλλιτεχνικές βραδύες, όπου γίνονταν χαμός από τή κομοσυρροή. Ή μιά άπ' αϋτές, παρουσίασα έργα μουσικής δωματίου. Ένα τραγούδι, σε στίχους του Θώτη Άγγουλέ, δημοσιευμένο σε μιά έφημερίδα τοίχου στην Ήλ Ητάνα -έκεϊ που πήγαν τους δικούς τους όμήρους οι έγγλέζοι- NANI ΛΓ'NH ΜΟΥ ΑΥΤΟΥΛΑ, που είναι και τό πρώτο τραγούδι μου που άκούστηκε από τό Ραδιόφωνο, νομίζω στα 1950, με τήν φραγκιά Σπηλιοπούλου. Άκολούθησε ένα έργο για πιάνο και βιολί, με τίτλο "Νυχτερινή πορεία στού Μακρυγιάννη", και τέλος τό τραγούδι "Έρεϊς του Δεκέμβρη", για βαρύτονο και πιάνο, όπου τό τελευταίο, άκομπάνιαρε τή φωνή επάνω στο σταθερό ρυθμό, -U-U- --- δηλαδή κάπα-κάπα Ξφιλόν. Σε λόγια δικά μου γτων περιστάσεων Τραγουδήςσε Ένας έκκλητικός βαρύτονος, ό Κολοφωτιάς, που μαζί με τό κυρίαρχο πολιτικό σύνθημα τής στιγμής, που κοπανούσε στο πιάνο κάποια πιανίστα από τό Ωδεΐο, ξεσήκωνε τά πλήθη. Τόπε ξανά και ξανά. Ό Κολοφωτιάς Ήμενε στην όδό Ξούθου, άπέναντι από τά δημόσια λουτρά,

που ἄρχισα κι ἐγὼ νά τά ἐπισκέπτομαι συχνά, γιὰτί μᾶς
 ἔπιασε κι ἐμᾶς, τοὺς Ἕλληνες δηλαδή, ἡ μανία τῆς καθαριό-
 τητας. Τό πατροπαράδοτο πλύσιμο, ἢ μᾶλλον μητροπαράδοτο,
 γιὰτί μᾶς ἔπλενε ἡ μάνα μας, ἦταν τό πλύσιμο στή σκάφη.
 Κάθε Σάββατο. Γονάτιζες καί ἡ μάνα σου ἀνακάτωνε τό καυτό
 νερό ἀπ'τόν ντζέντζερι σ'ἕνα δοχεῖο. "Ὅμως ἔως ὅτου βρεθεῖ
 ἡ κανονική ποσολογία, μιά καιγόσουν, μιά, πάγωνες. Μετά τρίψιμο
 μέ τό πράσινο σαπῶνι. Ξέβαλαμα. "Ἔως ὅτου γίνουν τρία
 χέρια. "Ὅταν τελειώνει τό κεφάλι, καθόσουν στήν καρέκλα κι
 ἔβαζες τά πόδια στή σκάφη. Αὐτά τᾶπλενες μόνος σου. "Ἐπίσης
 τά πόδια, θά τά ἔπλενες ἄλλη μιά φορά τή βδομάδα. "Ἡπομένως
 τό σῶμα σου ὄν πλύθηκε ποτέ. Παρά μόνο τά καλοκαίρια στή
 θάλασσα. "Ἄν ἔμενες στό βουνό, τότε οὔτε κι αὐτό. "Ἔτσι μετά
 τήν ἀπελευθέρωση, ἀνακαλύψαμε τά δημόσια λουτρά καί μαζί
 καί τό σῶμα μας. "Ἄλλο πρέμμα ἡ σκάφη. "Ἄλλο τό ντούς.
 "Ὁ Κολοφωτιᾶς ἦταν παρῆα τῶν φίλων μου ἀπό τήν Τρίπολη.
 Εἶχε δυό δωματιάκια σκοτεινά. Γύρω-γύρω μπορντέλα. Τό βράδυ,
 μᾶς ἔλεγε, ὄλες οἱ πουτανίτσες τρέχουν στό δωμάτιό μου >
 γιὰ νά ξεκουραστοῦνε. Νά ἀλλάξουν περιβάλλον. Νά ποῦνε
 καμμιά κουβέντα. Καί φυσικά δέ μοῦ χαλᾶνε τό χατήρι. Στό
 τζάμπα, νά ἐννοεῖται. Τί τόν ἤθελα τόν Κολοφωτιᾶ, σά 1946,
 μετά τό χτύπημα στό κεφάλι; "Ἦρθε στή Νέα Σμύρνη, ἐγὼ
 ἦμουν ξαπλωμένος στή βεράντα, νά μέ δεῖ. Κι ἀρχίζει τίς
 ιστορίες μέ τίς κουτάνες, ἴσθι ἡ κάθε μιά ἦταν ἀληθινό
 ἀρχεῖο γιὰ τά βίτσια τῶν πελατῶν. Καί μοῦ λέει καί κείνη
 τήν ιστορία μέ τῶν σκατοφάγο. Ὄν τόν μπορούσε πιά ἡ κοπελ-

λίτσα, όμως πλήρωνε διπλά και τριπλά. Της έδινε καθάρ-
 σιο. Αύτός πλάγιαζε. Είχε όμως μέσα στο βαλιτσάκι του
 όλα τά σχετικά, πλαστικά καλύμματα, κλίμα, ~~και~~. Κι αυτή
 καθόταν άπάνω του κι αυτός έτρωγε τά σκατά για νά φτάσει
 στον δργασμό.. Ποῦ νά φάω από κεῖ και μπρός; Συχάθηκα τό
 φαγητό, συχάθηκα τή ζωή μου. Και ποῦ ν' άκούσεις τήν ἄλλη
 ιστορία, συνεχίζει ὁ Κολοφωτιάς άπό τήν ἄλλη. Ἄν πεῖς μιᾶ
 κουβέντα άκόμα, σέ σκότωσα. Και κεῖνος ἔπιανε τήν κοιλιᾶ
 του από τά γέλια. Μεγάλο σχολειό, ἡ δόδος Εοῦθου. Και από τότε,
 συμπάθησα τρομερά τίς πόρνες και τίς βοηθήσα, σέ κάθε
 περίσταση. Ὡστε δίκαια, ὅταν βρισκόμουν στήν Ἄσφαλεια >
 στά 1967, τά κορίτσια άπ' τό παρά κάτω κελλά, που μέ γνώ-
 ριζαν, μου φώναζαν, ὅτι οἱ πουτάνες τῆς Σῦρου, μέ εἶχαν κάνει
^{στην} ^Κ ^π
 (πρόεδρο τους. Στά 1943, ὅταν πρωτοπῆγα στήν Ἄθήνα, οἱ συμ-
 μαθητές μου άπ' τήν Τρίπολη, γνώρισαν κι ἕνα άκόμα από τά
 θαύματα τῆς πρωτεύουσας, τό μπορντέλο. Στήν ἐπαρχία ποῦ νά
 πᾶς ἰτην ἄλλη μέρα θά σέ κρᾶξει ἡ πόλη. Ὁνας ἕνας ἐρχόντανε
 ἐκστασιασμένοι : "Γυναίκα I" ὁ ἕνας, "Ἐρωτας I" ὁ ἄλλος,
 "Εἶμαι ἄντρας", ὁ πάρα ἄλλος. Στό τέλος, "εμεινα παρθένος,
 μονάχα ἐγώ. Φεύγανε ~~ὅλοι μαζί~~, μετά τό μεσημεριάτικο, νά
 πᾶνε ὁμαδικά στό "δικό τους" σπίτι, στήν δόδ Φειδίου.
 Ὁμένα μόνος και σκεφτικός. Τέλος μέ ἔπεισαν. Μά ἔτσι. Μά
 ἄλλοιως. "Πιές κρασί", ὁ ἕνας, "Ὅχι ὄχι, θά τοῦ πέσει", φώναζε
 ὁ πιό ἔμπειρος. Τέλος ὅλοι μαζί, μέ πήγανε στή Φειδίου.
 Οἱ πουτάνες εἶχαν ἐτοιμάσει ὑποδοχή. Καλῶς τό παιδί.

ΜΙΚΗΣ ΒΕΘΟΔΡΑΚΗΣ

Κορίτσια, ο καινούργιος" φώναζε ἡ μαμά! Τί φηλός καλέ.
 Νίτσα κοίταξέ τον. Βίσαι πουτσαράς, καλέ;" Οἱ φίλοι μου,
 σά στό σπίτι τους. Ἄγκαλιές, φιλιὰ, προετοιμασίες." Ἐνας
 δυό, ἄρχισαν νά λύνουν τά πανταλόνια τους, ἐκεῖ στό σαλόνι.
 Ζευγάρωναν κι ἔφευγαν. "Μαργαρίτα, -φωνάζει ἡ τσατοῦ- Ἐλα
 ἐδῶ". "Θά σοῦ δώσω τήν πιό μικρή, -λέει σέ μένα-, πού εἶσαι
 πρωτάρης, νά μή φοβηθεῖς". Ἦρθε πράγματι ἡ Μαργαρίτα, πιό
 μικρή ἀπό μένα. Βίε δεκαπεντάρα. Ὁμορφη, μελαχροινή, χαμηλο-
 βλεπόσα. Πήγαμε στό δωμάτιό της. Γδύθηκε διαά μιὰς, τσιτσιδί.
 Ντράπημα καί γύρισα τό κεφάλι. "Δέ θά γδυθεῖς;" μέ ρωτᾷ.
 "Ββγαλα τά ἀπό πάνω. Ἐάπλωσα δίπλα της καί τῆς χαϊδέσω
 τά μαλλιὰ. Καί τῆς λέω, "Βίσαι ὄμορφη. Ἰδια ἡ Μαργαρίτα
 τοῦ θάουστ". Μέ κοιτάζει. Τό βλέμμα της χαζό καί σκληρό
 καί ἡ φωνή της χοντρή, σά μεγάλης γυναίκας. "Τί ἄουστ καί
 Ούστ, μοῦ λές. Βάλτον μέσα, νά τελειώνουμε". "Ἦθελα νά φύγω,
 ἀλλά φοβόμουνα τήν καζούρα. Τέλος γδύνομαι κι ἀπό κάτω.
 Πάω νά τῆ χαϊδέψω. "Ὅχι χεράκια", μέ κείνη τῆ χοντροφω-
 νάρα. Πάω νά πέσω ἀπάνω της καί πάλι μέ κόβει "Ἐχεις
 ἀλεξιπτωτο;" "Τί εἶναι αὐτό;" "Καπότα, μωρέ. Πῶς τό λέτε
 ἐσεῖς". Εἶχε ἐκνευρισθεῖ πιά. Καί μέ τό ὀκνηο της. Σηκώθηκα
 κι ἄρχισα νά ντύνομαι. "Δέ θά πληρώσεις;" "Βεβαίως, πάρτα".
 Στό ἄψε ~~καί~~ σβῆσε, τά πήρε ντύθηκε καί βγῆκε στό διάδρομο.
 "Τί ἔγινε;" φωνάζανε μέσα ἀπό τά δωμάτια οἱ φίλοι μου,
 μαζί μέ τίς πουτάνες. "Μιά χαρά" φώναζε αὐτή. Ὅταν ὅμως μέ
 εἶδαν, κατάλαβαν καί στεναχωρήθηκαν. "Δέν πειράζει. Τήν
 ἄλλη φορὰ" φώναξε χαρούμενα ἡ μαμά, γιά νά σπάσει ἡ πάγος.

'Ο Γιάννης Γκιώνης, συμφοιτητής μας στην τάξη Οικονομική, διορίστηκε στην ^{2η} Αμερικάνικη Βιβλιοθήκη, στην οδό Σταδίου. Στο γραφείο του, στο πατάρι, είδαμε για πρώτη φορά τους πελώριους δίσκους λόνγκ-πλέι ^{προρισμένους} ~~πρόσφορους~~ για τον Αμερικάνικο στρατό. 'Επρόκειτο γι.ά φωνοηφίες ζωντανές, της Φιλαρμονικής Νέας Υόρκης με τον Τροσκάνι και ^{της} Μιννεάπολης, με τον Μητρόπουλο. Όταν ο Γιάννης έβαλε για πρώτη φορά τη βελόνα στο πικάπ, ένα ήχητικό φώς πλημμύρισε το δωμάτιο: Πετρούσκα, τὸ Ποπλὶ τῆς Φωτιάς, Θυσία τῆς Ἀνοιξῆς. 'Ο Στραβίνσκι μᾶς τύφλωσε κυριολεκτικά, με τὴ λήψη τῆς μουσικῆς του. Παράλληλα ἤρθαν τὰ Νυχτερινά, ἡ Θάλασσα, τὸ Ἀπόγειο ^{αὐτῶν} Φαίνου τοῦ Κλώντ Ντεμπνυσύ. Κοντολογίς ἀπὸ τὰ 1945 καὶ πέρα, ἄρχιζε ~~γὰρ μὲν~~ γιὰ μὲν, ἡ περίοδος τῆς μουσικῆς τοῦ αἰῶνα μας, ποὺ τὴν ἄκουγα με καθυστέρηση μισοῦ αἰῶνα. Ραβέλ, Χέντεμιτ, Ντάριους Μιλώ, Χόνεγκερ, Προκόφιεφ, Κόνταλι, Μπέλα Μπάρτοκ, Μπέρσταϊν, Κόπλαν, Σένπεργκ.

Μπέργκ. Τέλος Ντιμίτρι Σοστακόβιτς, που επιβαλλόταν με την έντελώς ξεχωριστή φωνή του, που προσέδιδε μια καινούργια διάσταση, στη φόρμα της Συμφωνίας. Μαζευόμασταν λοιπόν στο πατάρι της *Αμερικάνικης *Υπηρεσίας Πληροφοριών (πρός Θεού όχι της CIA, έπρόκειτο για δανειστική βιβλιοθήκη) κι ακούγαμε μουσική με τις ύρες. Παράλληλα, έρχισαν να φτάνουν στην *Αθήνα, παρτιτούρες σύγχρονης μουσικής. Σχετικά φτηνές. *Από τους συνομιλητικούς επίδοξους συνθέτες, ο *Αργύρης Κουνάδης πίστευε μαζί με τον Ντεμπνυσό, ότι ο Μπετόβεν ήταν ένα ς "μεγάλος κουφός". Μιλούσε σαρκαστικά για όλη τη μουσική πριν τον ^{ήχεται} του μουσικού Ιμπρεσιονισμού. *Έπαιζε συνεχώς όλα τα έργα του Ντεμπνυσό στο πιάνο. Τα σπίτια μας στη Νέα Σμύρνη, ήταν πολύ κοντά. Αυτός είχε ένα υπέροχο δωμάτιο πάνω στον κήπο. Πιάνο με ούρα, και τη μάνα του και τις θείες του. *Θέλες υπέροχες, ευγενικές και πρόσχαρες κυρίες, που λάτρευαν τον *Αργύρη και αγαπούσαν τους φίλους του. *Ο άφελος του ο Κώστας, ^ο μπράβε στέλεχος του κόμματος στη συνοικία μας τότε. *Ο *Αργύρης δούι - γκέμερις. *Όλο πλάκα. Μά συγχρόνως πιστός κι αυτός με τον τρόπο του. Τό γεγονός είναι, ότι άκουγα μουσική με τη σέσουλα. Και φυσικά και τη δική του. Πού ξεκίνησε την εποχή, με πρώτυπο πάντα τον Ντεμπνυσό, ήταν η πιο προχωρημένη από όλους μας, από άποψη κυρίως της αρμονικής γλώσσας. *Ο Γιώργος Σιτσιλιάνος, ήταν μαθητής του Γεωργίου Σκλάβου. *Άκουσε τη "Συμφωνία αρ. I" και ένθουσιάστηκε. *Από τότε γίναμε άχώριστοι. *Έγραφε ένα έργο για πιάνο. Γι' αυτόν ο Θεός, τότε, ήταν ο Σούμαν. Τόν πήγα στον Κουνάδη να γνωριστούν. *Έπαιζε ο καθένας τα δικά του. Δέν έφερε ο ένας στον άλλον και μου τ'όπαν, ιδιαίτέρως. Τό ίδιο έγινε και με τό Χατζιδάκι. *Ο *Αργύρης τράνταζε τό πιάνο με τά Ιμπρεσιονιστικά του άρπέζ. Μετά κάθισε έναφει τσιγάρο και περίμενε, μάλλον για να σπάσει πλάκα. *Ο Μάνος σηκώθηκε διστακτικά. *Έίχε διασκεύσει για πιάνο τό "Φτωχό κομπολογάκι μου", που τ'όπαιζε με τό δικό του άπλο, αλλά διαναγή και

χαρακτηριστικό τρόπο. Τόν συνδύεσα έως τή στάση του λεωφορείου,
 "Ήθελε νά μάς έντυπωσιάσει", μου εΐπε. Γύρjσα στόν Άργύρη, που
 άκόμα γελούσε. "Αυτά εΐναι άστεία. Δέν εΐναι μουσική". Ήταν δύσκολη
 πάντα ή συνεργασία, άνάμεσα στους καλλιτέχνες και ιδιαίτερα τους
 δημιουργούς. Καί εΐναι φυσικό, μιας και ό καθένας, έχει τό δικό
 του κόσμο και πρέπει νά πιστεύει, στή μοναδικότητά του. Εΐναι
 άλήθεια, ότι σ'ένα βαθμό, συμμερίζομουν τήν άποψη του Άργύρη
 για τό Μάνο. Μέ τή διαφορά, ότι μέ γόητευε ή μουσική και τό παί-
 ζιμο του τελευταίου, πράγματα που τά θεωρούσα σά μία βάση, για νά
 χτίσει τό έργο, όπως έλεγα. Ήπεισα τό Μάνο νά μπει στό είδικό
 Άρμονίας του Οικονομίδη. Στο μεταξύ εΐχαν άποκατασταθεί οί σχέ-
 σεις μέ τό δάσκαλό μου. ("Όχι όμως όπως πριν, ύπήρχε τάρα άνάμεσά μας
 μόνιμα ένας πάγος). Καί τάρα βρισκόμουν στό τέλος τής Άρμονίας,
 στό μέσον τής Άντιστιζης και στήν άρχή τής Φούγκας. Μίλησα στό
 δάσκαλό μου και μου ύπόδειξε νά βοηθήσω τό Μάνο νά περάσει γρήγορα
 τά ύποχρεωτικά μαθήματα (κυρίως Άρμονία) για νά εΐναι έτοιμος
 τό φθινόπωρο, νά μπει στήν τάξη. Σχεδόν κάθε μεσημέρι, γυρίζοντας
 από τή δουλειά στή Νέα Σμύρνη, έβρισκα τό Μάνο στό σπίτι νά μέ
 περιμένει, συντροφιά μέ τή μητέρα μου. Τρώγαμε μαζί και μετά στό
 άρμόνιο, κοιτάχαμε τίς άσκήσεις. Σπάνια εΐχε χοντρά λάθη. Οί λύσεις
 στα θέματα ήταν στρωτές και εύρηματικές. Δυστυχώς λίγο πριν τό
 άνοιγμα του άδειου -μιλάμε για τό φθινόπωρο του 1945- ό Μάνος
 μου έδήλωσε ότι έγκαταλείπει. Συχνά γυρίζαμε μαζί στήν Άθήνα. Τό
 λεωφορείο, αυτή τήν ώρα, ήταν άδειο. Καθόμαστε στό πίσω κάθισμα
 και διηγώταν ό ένας στόν άλλον, τήν τελευταία του μουσική σύνθεση.
 Μέ τή φαντασία μας, μεταχειριζόμαστε μεγάλες όρχήστρες: "Τό θέμα
 τό παίρνουν έξι τρομπόνια, έλεγε αϊφνης για κάποια φανταστική
 σύνθεση που όνειρευόταν εκείνο τόν καιρό. Καί ξαφνικά έπεμβαίνουν
 τρεις άρκά άρκες..." και ούτω καθ'έξής. Μετά τό "καλοκαίρι θά
 βερjσουμε", άρχισε νά δουλεύει στό θέατρο. Του έρεσε τόσο πολύ,

πού μια φορά, στο "Περσικό", τον είδα να παίζει ~~κιθάρα~~ σάν κομπάρσος και να τρέχει στη σκηνή. Ακολούθησε τους ΕΝΩΜΕΝΟΥΣ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΕΣ στην τουρνέ τους στην Έπαρχία. Στη Λάρισα, ένα μεσημέρι, μπήκαν οι σούρληδες στο θέατρο για να δειρουν τους κομμουνιστές καλλιτέχνες. Δεν βρήκαν όμως παρά μόνο τον Μάνο, που έπαιζε μόνος τ'ό πιάνο του. Έφαγε και τ'ό μερίδιο τ'ων άλλων, και τ'ό σπάσανε και τ'ά δόντια. Τ'ό έαμικό κίνημα συνεχώς ανέβαινε. Ξανσκερδίζαμε όσα είχαμε χάσει μέ τ'ά Δεκεμβριανά και τ'ήν έπέμβαση τ'ων έγγλέζων. Τ'ό κορύφωμα ήταν οι πρώτες έκλογές, τ'ό Μάρτη τ'ού 1946. Όπως είναι γνωστό, τ'ό ΚΚΕ αποφάσισε αποχή. Έγώ λυπήθηκα κυρίως, γιατί τ'ό ΕΑΜ είχε κάνει πρόταση στ'όν πατέρα μου να μπει στ'ό ψηφοδέλτιο στην "Ηπειρο κι αυτός τ'ό είχε αποδεχτεί." Αν γινόταν έκλογές κι ο πατέρας μου βουλευτής τ'ού ΕΑΜ, όλα θά άλλαζαν στη ζωή μας. Όμως τ'ό Κόμμα είναι Κόμμα και μέ ένθουσιασμό θά πηγαίναμε όλοι στη μεγάλη συγκέντρωση, όπου ο Νίκος Ζαχαριάδης θά μιλούσε από τ'ό μπαλκόνι τ'ού θεάτρου "Βρεταννία". Δηλαδή γωνία Πανεπιστημίου και Βουκουρεστίου. Μέ τ'ό μισθό ένός μηνός, είχα φτιάξει ένα πράσινο σακάκι -πατατούκα, πού θά τ'ό φορούσα για πρώτη φορά. Λέω στη Μυρτώ, "Ραντεβού στην κολώνα πού είναι απέναντι από τ'ό μπαλκόνι." Έλα νωρίς, θά σου έχω και μία έκπληξη". Όμως ή Μυρτώ άργησε και δέν μπόρεσε να φτάσει ως εκεί. Κόσμος πολύς. Ο πατέρας μου πού μ'ας μέτρησε από τ'ό μπαλκόνι τ'ού ύπουργείου είπε ότι από τ'ή Σταθίου πέρασαν πενήντα χιλιάδες, φυσικά όλοι και όλες είμαστε κρεμασμένοι απ' τ'ά χείληνα τοϋγραμματαέα τ'ού κόμματος. Η λέξη λατρεία είναι λίγη, για να δείξει τ'ό πάθος τ'ής έποχής. Μετά ο κόσμος ξεχύθηκε πρ'ος τ'ήν Όμόνοια μέ ένα σύνθημα, "ΔΗΜΟΚΡΑΤΕΣ ΑΠΟΧΗ". Φτάνοντας στην πλατεία, είδαμε ότι γύρω γύρω υπήρχαν μεγάλες αστυνομικές δυνάμεις, ~~σε~~ ^{και} καμινία. Η Όμόνοια ήταν τότε γεμάτη μέ ξόλινα άνθοπωλεία. Προχωρώντας πρ'ος τ'ήν πλατεία, πισστήναμε και χορεύαμε τ'ό "Έχετε γεια βρυσούλες". Ένας χορός ~~σε~~ μέ χίλια άτομα. Ένθουσιασμός. Σε μία στιγμή, τ'ά καμινία μπήκαν

μπρός. Τι έκαμαν; Γύρους γύρω-γύρω απ' τήν πλατεία. Τότε πιάσαμε τó σατανικό σχέδιο. "Ήθελαν νά μάς απομονώσουν από τούς άλλους, νά δημιουργήσουν νησίδα, και νά μάς λιανίσουν." Όταν βρεθήκαμε αποκομμένοι -πόσοι θάμαστε; χίλιοι; Δυό χιλιάδες;- μερικοί φάναζαν "πάρτε πέτρες" ή "κόψτε κλαδιά", "Αυτόάμυνα". Άλλοι είχαν αντίρρηση. Τό κόμμα λέει "όχι βία". "Όμως μέ τό πές - πές > οί αστυνομικοί συντάσσονται γύρω μας, σέ πυκνές φάλαγγες. Άνεμίζουσαν πιστόλια, αυτόματα και γκλομπς και όπως ή στολή τους ήταν κατά μαυρη είχα για μία στιγμή τήν αίσθηση, ότι είχαμε πιαστεί, σέ μία μεταλλική τανάλια. Προχωρούσαν άργά. Άπειλητικά." Όταν πλησίασαν αρκετά, έρχισαν νά τρέχουν μέ όλη τους τήν όρμηή. Άρχισε ή συμπλοκή. Φυσικά, δέν μπορούσες νά ξέρεις, από ποϋ θά σουθρει τό χτύπημα. Σέ μία στιγμή, μπρός μου ένας αξιωματικός. Άγριος, φωνακλάς, είχε κι ένα χρυσό όδοντι, ποϋ τό σιχαίνομαι. Τσαντίστηκα. Κρατούσε και άνεμίζε φηλά ένα περιστροφο, μέ τό όποιο ός φαίνεται, φιλοδοξούσε νά μοϋ άνοίξει τό κεφάλι. Και ένώ μέ δυσκολία άφομοιωνατήν κομματιή γραμμή, όηλαδή βία στή βία ή κάθεται και τίς τρώς; τοϋ πιάνω τό χέρι, παίρνω τό πιστόλι και τσάκ-τσάκ τοϋ άνοίγω τό κεφάλι. Φυσικά μάς παίρνουν χαμπάρι οί γύρω μπάτσοι. Βλέπουν τόν άρχηγό στο αίμα και τότε νά δείς ζύλο. Τά γκλομπς άνεβοκατέβαιναν σά πλήκτρα γραφομηχανής. "Έως εδώ καλά. Νά όμως ποϋ ό γοργίλλας άπέναντι, τοϋ όπολου διασταύρωσα τό μοχθηρό βλέμμα, σηκώνει τό αυτόματο και μοϋ τό κατεβάζει άστρακταίως -τό είδα- κατ' εϋθείαν στο κεφάλι. Μέ πήραν τά αίματα." Έπεσα. Λιποθύμησα. Άπό διηγήσεις τρίτων έμαθα, ότι έν συνέχεια μέ έσυραν έως τή διασταύρωση μέ τήν Πανεπιστημίου, όπου μέ χτυπούσαν άν και λιποθύμος. "Όπότε ένας αξιωματικός τοϋ στρατοϋ, δέν τό βρήκε σωστό νά χτυποϋν ένα πληγωμένο. Γίνεται καυγάς, ^{και} ~~αυτός~~ έπωφελοϋνται οί δικοί μας νά μέ πάρουν. Ήταν πάνω από βέβαιο, ότι άν έμενα εκεί, θά μέ σκότωναν επί τόπου ή λίγο άργότερα μέ τήν ήσυχία τους. Καθώς μέ μεταφέρουν οί μπάτσοι πυρο-

-βολούν και ὁ ἐκ δεξιῶν μου, τὴν τρώει τὴ σφαῖρα στὸν κῶλο. Μὲ τὰ
πολλά μὲ πηγαίνουν σὲ μιὰ ἰδιωτικὴ κλινικὴ, στὴν Πειραιῶς. *Ἐκεῖ
συνέρχομαι. Λέει ὁ γιατρός - ἰδιοκτῆτης "Τί εἶσατε σεῖς; Γιατί
ἄν εἶσατε κομμουνιστές πάρτε τον και οὐστὶ" "Μὰ χάνει αἷμα,
-εἶπε μιὰ γυναίκα-, θά πεθάνει". " *Αὐτῆστε* *στό διαδῶλο..*" Μὲ
σημάνουν και μὲ βάζουν σὲ ταξί. Εἶναι δύο. *Ἀντρογυνο. Σύντροφε
δνομάζομαι τάδε και δουλεύω στὴν ΚΟΑ. Πῶς λέγεσαι, ποῦ δουλεύεις,
ποῦ μένεις; τοῦ λέω. Λέει ἡ γυναίκα "Μὰ τοῦ βγάλουμε τὸ σακάκι
πού εἶναι στὰ αἵματα, νά φοῦ τὸ πλύνω και νά τοῦ τὸ πᾶω καθαρὸ".
Και μὲ ὑποχρεώνουν, σὲ κελίη τὴν κατάσταση, νά βγάλω τὸ σακάκι.
Φτάνουμε *στο* Πρώτων Βοηθειῶν. Χάνω και πάλι τρεῖς αἰσθήσεις μου
ἐνῶ ἀκούω τὴ γυναίκα "Μπάς και πέθανε;" "Ὅταν συνήλθα ξανά, δια-
πίστωσα ὅτι ἤμουν μόνος, σ' ἔνα σκοτεινὸ θάλαμο. Θυμῆθηκα ποιὸς
εἶμαι και τί μοῦ εἶχε συμβεῖ. Τὸ αἷμα ἔσταζε στό πάτωμα, μπλοῦμ-
μπλούμ. Πιάνω τὸ κρεβάτι, ἦταν μάρμαρο. *Ἀνατριχίασα. Μὲ ἔχουν γιὰ
νεκρὸ, σκέφτηκα. Ξανά στό μυαλὸ οἱ πολιτομάνοι, οἱ ἐκτελέσεις, οἱ
ἐξαφανίσεις. Πῶς νά σηκωθῶ πού τὸ σῶμα εἶναι σκέτο μολύβι. Θά
πέσω κάτω, ἀποφασίζω. Θά χτυπήσω μὲν. *Ἀλλὰ θπάρχει ἐλπίδα νά φτάσω
στὴν πόρτα. Πράγματι, μὲ τὰ πολλά τσακίστηκα στό τσιμέντο, ποῦ φαίνεται
ὅτι λιποθύμησα και πάλι. Συνήλθα. Τὰ ξανασκέφτηκα. *Ἀπὸ τὴ χαραμίδα
τῆς πόρτας, ἔμπαινε φῶς. *Ἀκούγονται φωνές. Ποῦ εἶμαι; Πάνω σὲ
ποιούς θά πέσω; "Ὅλα καλλίτερα, ὅλα προτιμώτερα, ἀπὸ τὸ νεκροθάλαμο.
"Ὅταν τελικὰ ἀνοιξα τὴν πόρτα και ἔπεσα στό διαδρόμο, στὴν ἄλλη του
ἄκρη, ἔμπαινε ἡ ἀντιπροσωπεῖα τῆς ΕΠΟΝ, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Κώστα
Κοτζιά, ποῦ εἶχε σταλεῖ νά πάρει τὸ πτῶμα μου. Εἶχε μαθευτεῖ ὅτι
μὲ σκότωσαν στὴν *Ὀμόνοια. *Ὀμάδες ^{οὐκ ἠλπίστην} ἀπὸ ἐπὶ τῆς φέρνανε / λουλοῦδια,
πάνω στό αἷμα μου. Καὶ ὁ Δεσποτιδης, ^{ἀνεβασμένο} ~~πᾶνω~~ σὲ μιὰ καρτέλα στὴν
Κεντρικὴ Λέσχη, εἶπε: "Σύντροφοι, σκότωσαν τὸ Μίκη στὴν *Ὀμόνοια.
Τὸ πτῶμα του βρῖσκεται στό Πρώτων Βοηθειῶν. Νά γίνει ἐπιτροπὴ και
νά τὸ πάρει..." "Ὅταν μὲ εἶδαν ζωντανὸ, τὰ ἔχασαν. Τί συμβαίνει; //

τούς ρωτώ. "Ποιοί είναι αυτοί εκεί κάτω;" "Είναι οι Άγγλοι βουλευ-
 τές που θα κάνουν έκθεση για την τρομοκρατία". "Νά με δουν",
 φωνάζω. "Έτσι μπαίνει! Πρέπει να με δουν". Όμως οι συναγωνιστές
 μου βιάζονταν να με εξαφανίσουν, πριν με βρεί η Αστυνομία. Στο
 Λαϊκό Νοσοκομείο, φίσκα οι τραυματίες. Κι αυτός με τη σφαίρα στον
 πεινόν, με μιζοκλαίει συνέχεια "Μάνα μου ο κόλπος μου, και Μάνα
 μου ο κόλπος μου". Με πήραν άμεσως στο χειρουργείο. Το δεξί μάτι
 κατεστραμμένο. Πιό πάνω από το φρύδι, ως την κορυφή του κρανίου >
 εκείνος ο καννίβαλος, μου είχε ανοίξει το κεφάλι ού καρπούζι.
 Πριν με κοιμίσουν και πάλι, ο χειρουργός, το καλαμπούρι του με τίς
 αδελφές "Έδω κοιτάτε, στο κεφάλι και όχι το μούτσο του". Και μετά
 "Καλά, καλά, αφού τον γουστάρεις, θα του κάνω καλή ραφή". "Τι γίνεται
 ρε συναγωνιστή, σε μένα, θα τον φέρουμε το βασιλιά;" Εύνησα πιά
 στο σπίτι μου. Εκτός από τα τραύματα, η διάγνωση έλεγε ότι είχα
 βαρεία έγκεφαλική διάσπαση. Γι' αυτό θα έπρεπε να μείνω ξαπλωμένος
 και να μου βάζουν πάγο και κρύο νερό στο κεφάλι. Ο πατέρας μου
 που έφτασε στο νοσοκομείο, κατάφερε να με απαγάγει. Οι περισσότεροι
 από τους άλλους τραυματίες, πήγαν κατ' εὐθειαν στην Ασφάλεια για
 να ζαναγίνουν τραυματίες.. Ο πατέρας μου όρίσθηκε τεχνικός
 υπεύθυνος για τις έκλογές. Επομένως, τα αποτελέσματα περνούσαν
 από το χέρι του. Πριν την επίσημη - την κυβερνητική- ανακοίνωση
 με τό περίφημο 9,3 τοίς εκατό, ένας δημοσιογράφος του "Σιμάγο
 Μόνιτορ" (νομίζω) τον ρώτησε πόση είναι η άποχή. "Τριάντα οχτώ
 τοίς εκατό", είπε ο πατέρας μου την αλήθεια. Την άλλη μέρα στο
 ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΑΙΜΑ, κύριο άρθρο με τίτλο "Ο πατήρ του Έλαστίνου" >
 που τον έβγαζε κομμουνιστή, πράκτορα κ.λπ. Φυσικά έρχισαν οι
 διώξεις και σε λιγότερο από δυό χρόνια, αναγκάστηκε να παραι-
 τηθεί και να πάει στο Γαλατά. Μόλις σηκώθηκα στα πόδια μου, τρέχω
 στην ΚΟΑ στην οδό Σωκράτους, να βρω το σακάκι μου. Ήδη οι θεοί
 μου, που ήξεραν την ιστορία, είχαν έρχισει τίς σπόντες και τά

ύπονοούμενα. "Γιατί είναι δεμένο το κεφάλι σου σύντροφε;" "Είμαι
 ό τραυματίας της σύγκρουσης. 'Ο "νεκρός" του Ριζοσπάστη". "Και
 τι θέλεις;" "Τόν τάδε". "Άλήθεια, αυτός έχει μέρες να φανεϊ".
 "Μου πήρε το σακάκι να τό πλύνει απ'τά αίματα. Ήταν καινούργιο".
 "Περτέργο". Κάποιος μεγάλος κατέβαινε τή σκάλα. "Πές του τό".
 "Σύντροφε τό και τό". "Μά με τό σακάκι σου θ'άσχολούμαστε σύν-
 τροφε..". Τέτοιοι είχαν μπει στις γραμμές μας, που πούλαγαν τήν
 φυχή τους για ένα σακάκι. Πώς να μη βγούν μετά κιοτήδες; Ή ΕΠΟΗ
 'Αθήνας, πόσα μέλη είχε; "Αν σέ όλα τήν 'Ελλάδα υπήρχαν 700.000
 οργανωμένοι, τότε ή 'Αθήνα θα είχε τους μισούς. Με άλλα λόγια, ή
 αθηινή καθημερινή εξουσία στήν πρωτεύουσα, είμαστε έμεϊς. "Εκείνη
 τήν εποχή, οι κυβερνήσεις πέφτανε ή μία μετά τήν άλλη. Τό πολιτικό
 έποικοδόμημα ήταν σάπιο -έννοώ της άστικης παράταξης. Μοναδικό
 τους στήριγμα, οι έγγλέζοι και όσα είχαν πετύχει να φτιάξουν στή
 χώρα μας, μετά τό Δεκέμβρη: άστυνομία, χωροφυλακή, στρατός, κρατικός
 μηχανισμός και κυρίως τρομοκρατικές ομάδες. Τό 38 ο/ο της άπο-
 χής -αυτοί όπως είπα άνακιοινώσανε μόνο 9,3 ο/ο- δηλαδή 38 ο/ο
 ΕΑΜ, ήταν μεγάλο, αν λάβει κανείς υπ'όψη τά μέτρα που πήραν. Βιασ-
 τικά μās έφεραν και τό βασιληά, για να ενώσει τήν έθνικοφροσύνη
 και για να έχουν ένα γερό θεμέλιο, για τήν πολιτική τους. Τώρα που
 μπορώ να κρίνω τά πράγματα από τήν απόσταση τόσου χρόνου, καταλήγω
 στο συμπέρασμα, ότι ή μεγάλη έπιτυχία του ΕΑΜ, είχε κάνει τους ήγε-
 τες του μεγαλόφυχους. "Ας είναι, είπαν. "Ας έρθουν και οι άστοι
 πολιτικοί, να χτίσουμε μαζί τή νέα 'Ελλάδα. "Έχουν κι αυτοί τόν
 κόσμο τους. Φυσικά, κάπου τό παράκαναν, στή μεγαλοφυχία. Γιατί απ'
 τήν άπέναντι μεριά, είχαμε να κάνουμε με επαγγελματίες, ξεσκολισ-
 μένους πολιτικούς. "Αδίστακτους και φυχρούς. Τι έγινε στο Δεκέμβρη;
 Στα 10 θύματα, τά 8 ήταν δικά μας. Και όμως μάθαμε τί θα πεί >
 προπαγανδιστικός μηχανισμός. Σε όλους τους συντρόφους μου, που
 σκοτώθηκαν στήν "Ανω Νέα Σμύρνη, τους έβγαλαν τά μάτια και τους

παρουσίασαν για θύματα των κομμουνιστών. Μήπως έμεις δεν πιάσαμε 180 άστυφάλακες άιχμαλώτους, μετά τη μάχη στο ΚΒ στη Νέα Σμύρνη. Έπαθε κανείς τους τζιποτα; Μήπως δεν δόθηκες εγώ τον διοικητή της ασφάλειας στο σπίτι του, γιατί φοβόταν; Και στα 1948 ήρθε ο Ίδιος να με πιάσει; Βέβαια, είπε "συγγνώμη" στη μάνα μου. Όμως μ'έκλεισε στην απομόνωση. Στα χρόνια 1945-46, σαν υπέθετνος *Επικολιτισμοῦ της ΕΠΟΝ *Αθήνας, ήξερα από πρώτο χέρι, που τό πάει το ΕΑΜ. Ε'λοιπόν, τό πήγαينه στη συμφιλίωση, στην δμόνοια, στη δημοκρατία. *Αν είχε στόχο τον έμφύλιο -όπως μάς λέει σήμερα κάποιος κύριος Γκιετζι- τότε διαφορετικά θάταν και η δική μας η πολιτική. Δέ θα μάς βρίσκανε, στα 1947, στα σπίτια μας, για να μάς στείλουν ^{στην} *Ικαρία. Δέκα χιλιάδες συλλήψεις, σε μιά μέρα. *Αλλά θα είμαστε έτοιμοι από καιρό, για τον ένοπλο αγώνα. Είτε στην πόλη. Είτε ^{στο} βουνό. *Έμεις λοιπόν, φτιάχναμε τους λειβαδίτες και τους Περιγάληδες κι εκείνοι τροχίζανε τά μαχαίρια τους. Δέν μπορούσες πιά να κυκλοφορήσεις νύχτα στην *Αθήνα. Συμμορίες με χίτες και παρακαρτικούς - πρώην τσολιάδες και γκεσταπίτες - δλώνιζαν τις γειτονιές κι όποιον πάρει ο χάρος. Μιά μέρα, μάς πιάσανε με τη Μυρτώ, στην *Ανω Νέα Σμύρνη, μιά παρέα χιτάκια με μαχαίρια και ροκαλα. Είχα όμως φροντίσει να γεμίσω τις τσέπες μου με πέτρες και τά κατάφερα να σωθώμε. Φαντάσου. Είχαμε γυρίσει στη λιθίνη *Βποχή. Μιά συμφοιτήτρια της Μυρτάς, έχασε όλους τους δικούς της, όταν οι σοβρηδες κάψανε τά σπίτια των άριστερών - σ'ένα θεσσαλικό χωριό- και γάζωναν όσους πετάγονταν έξω, να μην τους φάνε οι φλόγες. *Ο Βρεττάκος, στη Σπάρτη, έδενε τά θύματά του με σκοινί πλωσ άπ'τό τζιπ και τά κομμάτιαζε. Σε όλα αυτά, στόχος ήταν τό 38 ο/ο του ΕΑΜ, που σύμφωνα με την τσαρτσιλική έντολη, έπρεπε να έξοντωθεῖ. Είχαμε λοιπόν δυό έμφύλιους. *Έναν μονόπλευρο στα 45-46 και ένα δίπλευρο στα 46-49. *Η τραγωδία της *Ελλάδας όπηρεζε, ότι άπ'τή μιά πλευρά, του ΕΑΜ, βρέθηκε ο άνθος του μέλλοντος. Κι από

τόν άνθρωπο, έβαλε στόχο νά καταστρέφει τό Λουδίνιο, μέ όργανά του, δυστυχώς, συμπατριώτες μας. Ένώ από τήν έλλη, τί νά υπάρξει, άφοϋ τά κύρια στηρίγματα της, ήταν ή συνεργασία μέ τή γκεστάπο, ποδ ^{μετε-επιχτησε, σε} ~~εσπαινακή έγινε~~ υποδουλώσης, στην Ιντελίντσες; Νά φανταστείτε ότι όταν τόν 'Οκτώβρη τοϋ 45 κάναμε τήν πρώτη μας μεγάλη συγκέντρωση, στο Καλλιμάραμο, για νά τιμήσουμε τήν επέτειο τοϋ ΕΑΜ, εκείνοι ποδ χτυπήθηκαν ποδ σκληρά από τήν άστ νομομία, είναι όσοι φώναζαν "2ήτω ή Κύπρος". Κι αυτό, γιατί τότε εκεί, υπήρχε άγγλική κατοχή. Πώς μαγειρεύονταν οι "σφαγείς"; "Όταν μέ πιάσανε στις άρχές τοϋ 45, μέ δόδησαν στο τμήμα Καλλιθέας. "κετ πήχτρα οι κρωσούμενοι. Είχαν βρετ τον κρυφά μου, στο συνοικισμό, και από τά χαρτιά ποδ άνακάλυφαν, συμπεράναν ότι είμαι κάποιο σημαντικό στέλεχος. Οι λίγοι τραμπούκοι άστυνομικοί, βιάζονταν νά μέ πώνε μέσα για νά μέ "περιποιηθούν". 'Αστόσο έπρεπε πρώτα νά καταθέσω. Μετά τά τυπικά ό άστυνομικός-άνακριτής μέ ρωτά: "Πόσους σκότωσες;" "Τι θά πετ αυτός; "Πόσους έσφαξες;" "Δέ σέ καταλαβαίνω". "Βάλτου τριάντα", φωνάζει ένας. "Σαράντα" άλλος. "Ο 'Αξιωματικός ποδ λογικός τοϋ λέει: "Γράφε έφτά". Μετά μοϋ δίνουν τήν πέννα νά υπογράψω. Εδύχως, ποδ εκείνη τή στιγμή, εισβάλλει στο γραφετο ό πατέρας μου, έγκαιρα ειδοποιηθείς. "Διευθυντής 'Υπουργείου 'Εσωτερικών". Σηκώνονται όλοι κλαίνο. Τότε ή 'Αστυνομία όπηγετο στο ύπουργετο τοϋ πατέρα μου. "Διατάξτε Κύριε Διευθυντά. Τι θέλετε;" "Θέλω τό Μίκη", και μέ δείχνει. "Είναι γυιός μου;" "Αναδοι οι άλλοι. Και μετά, σε μένα, έπιταχτικά: "Σήκω παιδί μου. Φεύγουμε". Είδαν κι έπαθαν νά τόν σταματήσουν. Είχε γίνει ή Βάρκιζα. Δέν υπήρχε Νόμος, ^{ώστε να τφ φυλακίσουν} ~~για νά μέ πιάσουν μόνο~~ για τά έντυπα. Στο έπάνω γραφετο όμως τό τηλέφωνο άναψε. Τελικά βρήκαν τό Νόμο. " 'Ο γυιός σας θά παραμεινει". "Μέ ποιά δικαιολογία;" "Μέ τό ίδιόνυμο τοϋ 1928". "Αν δέν είχα δηλαδή πατέρα διευθυντή ύπουργείου, θά δικαζόμουν για έπτά φόνους, ποδ πολύ όποχωρητικά, πρότεινε ό 'Αξιωματικός.

Στό Τμήμα Ξμεινα Έως Ότου Δικαστώ και άθωωθώ, όπως ήδη Έγραφα.
Τά βράδυα με άνεβάζαν στο γραφετώ του Διοικητή, όπου ήσαν μαζωμένοι
όλοι οι άξιωματικοί. Ψοφούσαν για μπουβέντα, και κυρίως "τι θα κάνει
τό ΕΑΜ". Οι πιο πολλοί, ήσαν μετριοπαθείς, και αρκετοί συμπαθούντες.
Αυτός ο άνεμοστρόβιλος των γεγονότων, έξισορροπούσε με άλλες δυό
θδελλες. Τή Μουσική και τή Μυρτώ. Μιά φορά τή βδομάδα, ή ομάδα των
ποιητών, ο Πέτρος κι εγώ, πηγαίναμε στην ταβέρνα του Πατσιά, ένα
υπόγειο επί τής Χαριλάου Τρικούπη. "Όταν πίναμε αρκετά, τότε μ'έπιανε
τό παράπονο του έρωτα. Γύριζα στη Νέα Σμύρνη και ζάπλωνα καταμεσής
στο όρδο, κάτω από τό μπαλκόνι της. Έίτε έβρεχε είτε μπουμπούνιζε.
'Η Μυρτώ πάλι, εδύσνειδητη φοιτήτρια, διάβαζε τόσο πολύ, που δεν
είχε καιρό για βόλτες, παρά τρεις φορές τή βδομάδα. Και συχνά μόνο
δυό. Βρισκόμουνά έτσι σε μία συνεχή ύπερένταση. Τότε, για να άντιδράσω,
Έγραφα ποιήματα, τραγούδια, μουσική και στο τέλος έρωτας και τέχνη
έγιναν μέσα μου ένα και τό αυτό. "Όταν είχαμε ραντεβού, πήγαινα
πάντα μισή ώρα πιο πριν, για να χαρώ πιο πολύ τήν προσμονή. Τότε
Έγραφα μέσ στο μυαλό μου μουσική. Τά πιο πολλά από τά θέματα έκει-
νης τής έποχής, τάβρισκα περιμένοντας στο ραντεβού. Στά 1945, μαροστά
στην παλιά Γκεστάπο, ήταν Μάης, "Ανοιξη, Έγραφα αυτό τό ποιήμα:
"Τής 'Αγάπης λόγια σάν τής "Ανοιξης τά φύλλα - Ένας ήλιος ήρθε
και μάς φίλησε στά χείληα - πέντε νέοι και μία νηά χορεύουν κι ή
καρδιά στο στόμα- "Ομοίες σά κλωνάρια άνθισμένα με μία χάρη -
πέντε άγάπες σμιλούν και φιλούνε τό χορτάρι-". Σιγομουρμούριζα
τή μουσική του, όταν φάνηκε ή Μυρτώ. 'Αργότερα στο ίδιο μέρος,
ένα τραγούδι παθητικό "Αν γυρεύεις άπ'τόν ήλιο τή χαρά - κι
άπ'των άστρων τό δειλό τό φώς τή γαλήνη - μήν μακρύνεις τήν
καρδιά σου άπ'τή δική μου - θάμαι σά νεκρός - Σάν τον ήλιο του
όλο σβήθηνει κι όλο ζει - θ'άρμενίζουν οι καρδιές μας μέσα στη
γαλήνη". Στά 1948 στη δάφνη τής 'Ικαρίας όταν μελοποίησα τή "Αθήνα",
και τό

" Έρωτας και Θάνατος" του Μαβίλη, ββαλα και τὰ τέσσερα τραγούδια σ' ένα κύκλο: τὸ "Έρωτας και Θάνατος". Μιά τέτοια ἐσωτερική ἀρμονία και συμφιλίωση μὲ τὴ ζωὴ, δέν θά τὴν ξανάβρισκα, παρά μόνον στὴν ἐποχὴ τῶν Λαμπράκηδων στὰ 1963-67. Μπορεῖ τὰ γεγονότα νὰ ἦταν σκληρά. Ποιὸς ὅμως ἔδινε σημασία σ' αὐτά; Ὑπῆρχε μέσα μας μιὰ ἐκπληκτικὴ δύναμη, βασικὰ δύναμη εὐδαιμονίας, ποὺ μᾶς ἔκανε πανίσχυρους, τὸν καθένα ἀτομικὰ και ὅλους μαζί συνολικὰ. Εἴχαμε διάχυτὴ τὴν αἴσθησι και τὴν πεποίθησι, ὅτι ἡ ζωὴ θὰ ἔπαρνε τελικὰ τὴ μορφή ποὺ τῆς δίναμε ἐμεῖς, μέσα στοὺς πιδὸς τολμηροὺς ἀκόμη δραματισμοὺς μας. Ἀπὸ ὅλα μου τὰ ἔργα, μόνον τὸ ΦΙΝΑΛΕ τῆς ΕΒΔΟΜΗΣ ΣΥΜΦΩΝΙΑΣ, μὲ τὴν ΚΥΡΑ ΤΩΝ ΑΜΠΕΛΙΩΝ, ποιήματα ἀκριβῶς ἐκέλυσε τῆς ἐποχῆς, μπορεῖ νὰ ἀποδώσει αὐτὴ τὴν εὐδαιμονικὴ ψυχικὴ μου κατάστασι, ποὺ τὴν ἀναγνώριζα και μέσα στοὺς ἄλλους. Καὶ αὐτὸ εἶναι ἴσως τὸ πιδὸς σημαντικὸ. Ἐπαφα πιά νὰ εἶμαι ὁ ξένος. Εἴχα γίνεσι ἀποδεκτὸς, σὲ ἴση βάση, μέσα σὲ μιὰ δίδυμου κοινότητα ἀνθρώπων, ποὺ λές και ὅλοι εἴχαν μεθύσει, ἀπὸ τὸ ἴδιο κρασί. Ὑπῆρχε ἕνα εἶδος συναγωνισμοῦ, γιὰ τὸ ποιὸς θὰ προσφέρει τὰ πιδὸς πολλὰ στοὺς ἄλλους. Δέν ἦταν ἕνα στενὸ πολιτικὸ ἢ κομματικὸ καθήκον, ὅπως λέμε σήμερα. Ἦταν ἕνα ξεχύλισμα ψυχῆς. Κάθε μέλος αὐτῆς τῆς δίδυμου κοινότητας, μπορεῖ νὰ παρομοιαστεῖ μὲ μιὰ τεντωμένη χορδὴ > ποὺ ὅσο τὴ σφίγγεις, τόσο φηλάνει ὁ ἦχος τῆς. Καὶ ὁ καθένας φιλοδοξοῦσε, ἐμπνεόμενος ἀπὸ μιὰ βαθύτατη ἀνάγκη, νὰ τεντωθεῖ ὅσο γίνετασι περισσότερο και ἂν εἶναι δυνατόν, νὰ σπάσει. Νὰ χαρίσει δηλαδή, ἀκόμη και τὴ ζωὴ του. Μιὰ πράξι, ποὺ θὰ τὸν ταῦτιζε ἀπολύτως, μὲ τὸ πάθος ποὺ διαχέτο ^{μὲ} συγκλόνιζε ὅλους και ὅλες... Ἐξέλεγα λοιπὸν, ὅτι ἡ ἰδεολογία ἐκείνου τοῦ καιροῦ, ἦταν ἕνας βιωματικὸς μαρξισμὸς-ὀπαρξιακὸς κομμουνισμὸς. Καθόλου ἀφηρημένος, ἀλλὰ καθόλου συγκεκριμένος. Αὐτὴ εἶναι νομίζω, ἡ βαθύτερη ἰδιομορφία τοῦ ἐλληνικοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος. Ἴσως νὰ ἔγραφα τότε τὴ μουσικὴ τῆς ΚΥΡΑΣ ΤΩΝ ΑΜΠΕΛΙΩΝ, χωρὶς νὰ τὸ ἔχω συνειδητοποιήσει. Πάντως αὐτὴ ἡ γαλήνη, αὐτὸ τὸ γλύστερημα ἐπάνω στὴν ἀπεραντοσύνη τῆς φωτεινῆς θάλασσας τῶν ἤχων, δέν μπορεῖ νὰ ἀντιστοιχεῖ σὲ καμμιά ἄλλη περίοδο τῆς ζωῆς μου, παρά μόνον στὴν περίοδο ἐκείνη, ποὺ ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΕΡΩΤΑΣ πῆγαῖναν αὐτόματα μὲ τὴν ΑΓΑΠΗ - Γιατί ἄς μὴ ξεχνᾶμε, ὅτι μόνον ἡ ἐλληνικὴ γλώσσα, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ διαχωρίσουμε ἕνα αἴσθησι ^{ἐξωτι-} ~~ἀπὸ~~ ~~τὸν~~ ἔρωτα, ἀπὸ τὴν ἀγάπη, ποὺ ἀνήκει στὸ ΕΜΕΙΣ, ἀλτρουϊστικὸ. Εἴχα τὴν τύχη νὰ ξαναζήσω -σὲ ἄλλη διάστασι- τὴν ἴδια εὐδαιμονικὴ ἐμπειρία, μὲ τὸ κίνημα τῶν Λαμπράκηδων. Ποτισμένος ὅπως ἤμουνα, στὴ σκέψη και στὴ πράξι, ἐνὸς λαϊκοῦ ἀναγεννητικοῦ κινήματος, ἐφάρμοσα μέσα στὴ νέα πραγματικὴ κατάσταση, τίς ἴδιες -μεθόδους- τεχνικὲς και μὲ παρεμφερῆ ἀποτελέσματα. Μόνον ποὺ στὴ δεύτερη περίοδο, εἴχα ἀνακαλύθει και τὴν καλλιτεχνικὴ ἔκφρασι αὐτοῦ τοῦ κινήματος: τὴν ἔντεχνη

399

στὴν

281

-342- 220

λαϊκή μουσική. Ήνω στη πρώτη υπήρχε ο διχασμός, ανάμεσα σ' ένα κίνημα με καθαρά λαϊκό χαρακτήρα και σε μία μουσική και γενικότερα καλλιτεχνική αναζήτηση, μέσα στη λόγια σφαίρα και ειδικότερα με ξένα καλλιτεχνικά πρότυπα. Η ποίηση που διάβαζα, άκουγα και έγραφα, ήταν βέβαια κοντά στην ελληνική πραγματικότητα. Χωρίς όμως να μπορούμε να πούμε, ότι ήταν κοντά σε λαό και σε νεολαία. Ποίηση από τό λαό, όχι όμως για τό λαό. Σάν πρόθεση, ναί. Σάν αποτέλεσμα, όχι. Η καθημερινή καλλιτεχνική τροφή του λαού και του αγωνιστού, είναι αυτό που τους σέρβρισε, ή έμπορία της "μαζικής" τέχνης. Πολεμούσαμε και πεθαίναμε, ακούγοντας και τραγουδώντας > "δυό πράσινα μάτια με μπλέ βλεφαρίδες". Τά τραγούδια της αντίστασης; 'Ήμεϊς λ.χ. στο τάγμα μας λέγαμε, τό "πάμε να φουρήσουμε τή γλυκιά μας τή πατρίδα", στη μουσική μιὰς γαλλικής όπερέτας, που περιέγραφε τους καθμούς της μαρκησίας τάδε. Τό "Έπόν Έπόν είς' ό έχθρός τών φασιστών", μάς είχε έρθει, μουσικώς, κατ' ευθέειαν από τό Χόλυγουντ. Και ποιός θα ήξερε τόν Κωστή Παλαμά, άν ό Νίκος Ζαχαριάδης, δέν είχε γράψει τότε τό βιβλίό του, "ό άληθινός Παλαμάς". Στη θεωρία ό μαρξισμός-λενινισμός, περνούσαν βασιικά μέσα από τά θεωρητικά έργα του Στάλιν. Στο θεωρητικό περιοδικό του κόμματος, δημοσιεύονταν έπί μήνες έρθρα με τίτλο, ή "Σταλινική Στρατηγική", που ήσαν βασιικά οι άναλύσεις τών μεγάλων μαχών του Σοβιετικού στρατού. Στην 'Ικαρία, ανάμεσα σε άλλα, είχα αναλάβει τή διδασκαλία στους συγκρατούμενους, αυτών τών αναλύσεων. "Αν θά ήθελα να συνοφίσω σε γενικές γραμμές, τί ήταν αήτή ή "σταλινική στρατηγική", θάβγαζα δύο συμπεράσματα. Πρώτον, ή έπιλογή του κύριου-του βασιικού στόχου. Και δεύτερον, ή τεχνική τών έφεδρειών, που στη δεδομένη στιγμή > τίς ρίχνεις πάνω στο βασιικό σου στόχο. Στο μεταξύ, όλες σου οι ένεργειες, όλα σου τά πυρά, θά πρέπει να "καλλιεργούν", όπως λέγαμε, και να προετοιμάζουν, τό τελικό σου κτύπημα. Είναι κάτι νομίζω, πολύ όφέλημα. σά συμπεράσμα και σάν έφαρμογή, άκόμα και στη προσωπική σου ζωή. 'Εγώ, λόγω χάρη, δέν "κτύπησα"

343

-345-221

τήν πόρτα τῆς δημοσιότητας, σάν δημιουργός, παρά μόνο ὅταν πίστεψα, ὅτι ἔχω ἱκανές ἐφεδρείες, πού νά στηρίζουν στήν πρώτη ἐνέργεια. Δούλεψα μέσα στό περιθώριο, σχεδόν δεκαπέντε χρόνια > γιά νά ἐτοιμάσω αὐτές τίς "ἐφεδρείες", δηλαδή τά καλλιτεχνικά μου ἔργα. Καί ἔφτασα σήμερα στό σημεῖο -δηλαδή στήν ἄλλη ἄκρη- νά εἶμαι ὅτι εἶμαι, μέ γνωστό μέσα στίς μάζες - ντόπιες καί ξένες- μόνο τό ἕνα δέκατο, τοῦ συνολικοῦ μου ἔργου καί τῆς συνολικῆς μου ζωῆς. Γι' αὐτό ἐξ' ἄλλου αἰσθάνθηκα τήν ἀνάγκη γι' αὐτό τό βιβλιο-ἀφήγηση. Γιά νά βοηθήσω ὅσους μέ ξέρουν καί κυρίως ὅσους δέν μέ ξέρουν, νά ποῦν τόν καλό ἢ πᾶν κακό τους τό λόγο, ἐν γνώσει γιά τό τί λένε. Γιατί σήμερα, οἱ πιά πολλοί, ὅταν μιλάνε γιά μένα, ἀναφέρονται κυρίως σ' αὐτή τή διαθλασμένη εἰκόνα, πού δημιουργεῖ ἡ φήμη καί ἡ δυσφήμιση μαζί. "Ὅσοι διαβάσουν ὡς τό τέλος, ὡς τά 1985, τό βιβλίο αὐτό, εἶμαι βέβαιος ὅτι θά ἔχουν πολλές ἐκπλήξεις. Γιατί εἶμαι, ὄχι μόνο ἕνας ἀπό τούς λίγους ἐκπροσώπους τῆς γεννιάς πού περιγράφω τά πάθη της καί πού ἐπέζησε, ἀλλά καί πού εὐτύχησε νά ἀποτυπώσω, μερικά ἀπό τά στοιχεῖα αὐτῆς τῆς γεννιάς, μέσα σέ ἔργα μέ λαϊκή ἀπήχηση καί σέ πράξεις μέ ἱστορική σημασία.

Πολλές φορές ~~ἔβην~~ σκέφτηκα, ὅτι αὐτός πού νοιώθει σήμερα ἄλλεργία μαζί μου, στό βάθος, τῶν ἐνοχλεῖ ἡ καθαρότητα τῶν ἰδεῶν καί τῶν πράξεων, ἀλλά καί τῶν ἐπιτευγμάτων αὐτῆς τῆς γεννιάς, πράγμα πού δημιουργεῖ γιά τούς ἴδιους, ἕνα μεγάλο ἠθικό πρόβλημα.

Τό "Καραμανλῆς ἢ τάνκε", τό "γενίτσαροι" κι' ἄλλα συνθήματα, μέ τά ὅποια, τόσοι πολλοί προσπάθησαν νά μέ ἀμαυρώσουν, εἶναι τά προσχήματα. Ἡ οὐσία εἶναι ὅτι τούς ἐνοχλοῦν αὐτές ἀκριβῶς οἱ πράξεις πού σᾶς ἱστορῶ καί πού, πῶς νά τό κάνουμε, φαίνονται, δέν κρύβονται. Φαίνονται μέσα καί στή τελευταία μου νότα, στή πιά ἀπίθανη πράξη, στήν καθημερινή στάση μου ἀπέναντι σέ πρόσωπα, καταστάσεις, ὁμάδες καί γεγονότα. Τό ἴδιο συμβαίνει ἀσφαλῶς μέ τούς ἄλλους ἐκπροσώπους

της γεννιάς μου. Μόνο που ό καθένας πορεύεται σύμφωνα με τή μοίρα του. "Όταν δέν θά καταφέρουν νά είναι αύτοί που είναι, συχνά χάνονται χαλοῦν τή ζωή τους αύτοκαταστρέφονται βπως συνέβη καί μέ τόν Πέτρο . Γιατί γι'αυτούς είναι γραμμένοι οί στίχοι του Ρίτσου "τραβήξανε φηλά πολύ φηλά- δύσκολο πιά νά χαμηλώσουνε- δύσκολο καί νά πούν τό μπόι τους:.".

Πρίν περάσω στή μουσική - συνθετική δραστηριότητα εκείνου του καιρού, νομίζω ότι θαπρεπε νά αναφερθῶ στά σημειώματα, επιστολές καί κυρίως στή ποίηση, που ἕπως πάντα, μέ άπασχολοῦσε σοβαρά. Εὐθύς μετά τά δεκεμβριανά, ἔγραφα τούς ΠΕΝΤΕ ΣΤΡΑΤΙΩΤΕΣ (σημειωματάριο πολέμου). Τό παραβέτω δλόκληρο, γιά νά δοθεῖ ἡ διαφορά, από τό ὕφος τῆς ἐποχῆς τῆς Τρίπολης καί κυρίως, γιά τό περιεχόμενο, που ἀποκαλύπτει τόν φυχικό καί πνευματικό μου κόσμο, εὐθύς μετά τή συμμετοχή μου, σέ: μιά κορυφαία μάχη τῆς νεότερης ἱστορίας μας.

ΠΕΝΤΕ ΣΤΡΑΤΙΩΤΕΣ (Σημειωματάριο πολέμου), Δεκέμβρης 1944

" Πῶς βρέθηκα μέ μιᾶς τόσο μακρυνά; Ποτέ δέ μόρεσα νά καταλάβω Πόσο ἐκηδενίζεται ἡ στιγμή * όταν κάθεσαι ἀνάμεσα σέ δυο φῶτα * Ἀναγκάστηκα νά ἀμυνθῶ γιά τή ζωή μου. * Ἔιχε τόσο μυστικά διαρεύσει ἀπ'τό σῶμα μου * κι'εἶχε σκορπίσει τριγύρω μου / ὥστε ἤμουν δεμένος ἀναπόσπαστα. *

Σημ. βλ. σελ. 225
 1. Νόστος
 2. Χίλια πουλιά
 3. Χίλια πουλιά
 4. Τ. Σ. ἐπιπέδου
 5. π. τ. ο.
 6. καὶ χιλις
 7. παντοφλάκι
 8. καὶ χιλις
 9. περιπέτεια
 10. Μνημόνιο
 11. σὶ κενὸν
 12. γροθὶ
 13. ναὶ αὐτικὸν
 14. παντοφλάκι
 15. π. τ. ο.
 16. οὐκ ἔστιν
 17. σελ. 223
 18. σελ. 226.
 19. κα.

Προχωρήσαμε ὅλοι μαζί * ἀναγκαστικά σφιχτοδεμένοι * μέ ἀλλαγμένες καρδιές * ἀπό στήθος σέ στήθος. * Δέν εἶχαμε δικαίωμα νά μιλήσουμε * ἤγειραμε σχεδόν μαζί τά μάτια * στό βάθος του ὀρίζοντα * Χίλια πουλιά ἀσύνταχτα σβύναν. * Ἔιχαμε ἤδη διανύσει περπατώντας * μεγάλη ἀπόσταση. * Στό σημεῖο αὐτό που βρισκόμαστε * ἤμπορέσαμε νά διακρίνουμε * τῆν κόκκινη πινακίδα. * Ὑποθέσαμε πῶς μπορεῖ νά σημαίνει * τό σύνορο που χωρίζει * τό παρὸν ἀπ'τό μέλλον. * Ἐφίξαμε τότε τό λουρί τῆς κίσσας στό μάγουλο *

-345-223

προσπαθώντας νά αναπνεύσουμε/ μέ τόν παγωμένο άέρα/
κάποια σκέψη πού ν'άντχει/ τό θλιβερό τοπίο./

Οί τοῖχοι τῶν σπιτιῶν/ ξεποστέλνουν πίσω τρομαγμένοι/
τούς ἤχους τῶν βημάτων μας./ Βλέπουμε τούς ἴσκιους μας/
νά καθρεφτίζονται κουρασμένοι/ στά συννεφιασμένα μάτια τοῦ οὐρανοῦ/
καθώς προχωροῦμε προσεχτικά/ πιασμένοι χέρι μέ χέρι/
πάνω στή γραμμή πού χαράζει/ τό φρύδι τοῦ πολέμου./

Πίσω ἀπ'τίς σκοτεινές πολυκατοικίες/ παραμονεύει τριχωτό/
τό χέρι τοῦ Πολύφημου./ Ἔϊμαστε πέντε σύντροφοι/~~καρδιά~~ πιασμένοι χέρι μέ χέρι/
καρδιά ξεπλυμένη στό χιόνι τῆς νύχτας/
καί τά λειβάδια τῆς ἀνοιξης/ ζωγραφισμένα./

Χωμένος στή λάσπη/ σφίγγω στό χέρι μου τήν ἀραβίδα./
Γιά μιά στιγμή/ αἰσθάνθηκα τό κεφάλι νά ξεκολλᾷ ἀπ'τό σῶμα μου/
καί νά πηγαίνει σέ ἄλλο σῶμα/ καί μετά σέ ἄλλο καί σέ ἄλλο/
ὁ τόπος γέμισε μέ ἀκέφαλα πτώματα καί/ μόνο τό κεφάλι μου γυρίζει/
ἀπό σῶμα σέ σῶμα./ Τί γινῆκαν λοιπόν τά κεφάλια/ τῶν συντρόφων μου;

Τά σύννεφα δέν ἀπέχουνε ^{πολύ} πού ἀπ'τή γῆ. "Ἔχουν κατέβεῖ.
Πιστεύω πώς μέχρι τό πρωῒ δέν θά ὑπάρχει κιᾶ τίποτα.
Θ'ἀρχίσουν ἀπ'τίς φηλές πολυκατοικίες καί τά φουγάρα τῶν
ἐργοστασίων στόν Πειραιᾶ. Οἱ τοῖχοι θά λυγίσουν καί θά
σπάζουν λίγο-λίγο. "Ἐπειτα θαρβεῖ ἡ σειρά τῶν σπιτιῶν.
Τελευταῖα θά λυθσοῦν οἱ συνοικισμοί κι'οἱ ξύλινες μπαράγκες
στό Δουργούτι.

-346-224

Έβτε στην άπέναντι γωνία από μᾶς/ φάνηκαν τέσσερις ἄντρες./
 Ἦτανε τέσσερις ἄντρες τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας/
 καί φοροῦσαν χειμωνιάτικες χοντρές χλαμύδες./
 Ἦταν πιά καιρός/ γιατί τό χῶμα εἶχε γίνει ρευστό καί/ τρικυμισμένο./
 Πέρασαμε πρὸς τό μέρος τους συρτά/ κι' ὄλοι μαζί/
 βλέπαμε/ τὴν Πολιτεία μας/ νά κλυδωνίζεται τριγύρω ἀκυβέρνητη καί/
 μεθυσμένη./

Σιγά-σιγά ἐντελῶς ἀπροσδόκητα/ πλάϊ σ' αὐτούς τούς ἄντρες/
 ἀνακαλύψαμε πὸς τὰ γερμανικά κράνη/ κατεβασμένα πάνω στό μέτωπο/
 δέν μᾶς ἔμπόδιζαν τώρα νά δοῦμε/ τὰ μάτια μας./
 Ἦ Ἑλένη/ μέ χαιρετοῦσε στήν εἴσοδο τοῦ πάρκου./

Ὅμως μάτιαια./ Μιά βουή ἔρχισε νά σηκώνεται/
 ἀπ' τὴν μίαν ἄκρη τῆς Πολιτείας ἕως τὴν ἄλλη./
 Βουτήσαμε τότε ἀμέσως κι οἱ πέντε/ στήν τρικυμισμένη θάλασσα./
 Καθὼς κολυμπούσαμε/ γιὰ πρώτη φορά φτάσαμε στή λεωφόρο καί θιακρίναμε/
 τὴν ἀτέλειωτη σειρά τῶν κρεμασμένων,/ κι' ὄλοι ὅμοιοι/
 ἢ μητέρα μου κι' ἢ Ἑλένη/ ἢ μητέρα μου κι' ἢ Ἑλένη/
 ἢ μητέρα μου κι' ἢ Ἑλένη/ Χίλιες φορές/ ἢ μητέρα μου κι' ἢ Ἑλένη/
 κι' ἀπὸ πάνω/ περνώντας τὰ βλήματα τῶν πλοίων τοῦ φαλήρου/
 νά σχηματίζουν/ γιορτινὴ πολύχρωμη ἀλέα.

Οἱ τέσσερις σύντροφοι ἀνησύχησαν καθὼς ἀργοῦσαμε/
 κρατοῦσαν γερά ὅμως στό πόστο μας/ στίς στιγμιαῖες λάμψεις τοῦ πολυβό-
 λου/ μποροῦσε κανεὶς νά διακρίνει/ τὴ λεπτὴ κόκκινη κλωστή πού ἔβωνε/
 τίς καρδιές μας.

Ὁ οὐρανὸς καί τὰ σύννεφα κατεβαίνουνε ὀλοένα πρὸς τὴν Πολιτεία.

-347-225

Γύρω μας ή θάλασσα φουσκώνει και τὰ κύματα μᾶς κἀφανε στό πρόσωπο τὰ μάτια. Ἄπ'τό λῶφο τοῦ Ἀρδρητοῦ ἀκούστηκε κάποιο χωνί νά σβύνει "Ἡ Ἀθήνα δέ πεθαίνει. Νικά" ὅμως ἡ ἀγῆ δέν ἔλεγε ναρθεῖ.

Ὁ οὐρανός μέ τὰ σύννεφα καθῶς κατεβαίνει ἔχει ἀκουμπήσει τίς φηλές πολυκατοικίες και τὰ φουγάρα τῶν ἐργοστασίων στόν Πειραιᾶ. Κι ἡ θάλασσα ἀπό κάτω ἀνεβαίνει και μᾶς ἀρπάζει. Σαφινά μέσα στήν τρικυμία φάνηκε ἕνα φῶς κι ἡ φωνή σου ἀντήχησε δυνατή πρὶν προλάβει τό κύμα νά τήν ἀρπάζει. Ἦταν τόσο γερή ὥστε νά μᾶς στηρίξει γιά ἀρκετήν ὥρα στήν ἐπιφάνειά. Ὅμως ἦταν πιά ἀργά. Τώρα ἀκριβῶς πού οἱ καρδιές μας ἀνοίγουν ξανά διάπλατα τίς πόρτες τους βρέθηκε νά στερεφεί διά μιᾶς ἡ ἀπεραντή θάλασσα και τὰ κύματα γίνηκαν μαῦρα πουλιά Ἡ φωνή σου μᾶς ἦταν ἄχρηστη πιά ἔτσι καθῶς βρισκόμαστε ξεπλωμένοι ἀνάμεσα στά ἐρεπια κι οἱ ἄλλοι νά περνοῦν και νά μᾶς πατοῦν

.....

πέντε ἀμούστακοι στρατιῶτες τοῦ Δεκεμβρίου δρασκελίσανε μέ τόση ἀγάπη τό σύνορο τοῦ θανάτου. - >>>

Μέλις Θεοσφάκης
Ἀθήνα - 1945

344

Τό σύνολο τῆς ἐρωτικῆς μου ποίησης εἶναι ἐμπνευσμένο και ἀφιερωμένο στή Μυρτώ. "Ὅλη ἡ σκέψη μου εἶναι ἕνα ἀνθισμένο κλωνάρι ἀμυγδαλιάς κρεμασμένο στό παράθυρό σου" ἔτσι ἀρχίζει τό ΕΡΩΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ "Ἡ φωνή μου σοῦ μιλά μέ χίλια χρώματα και μέ χίλιες μυστικές ἀνταυγίες - κι ὅμως ἐσύ, μένεις βυθισμένη στό ὄνειρο τῆς ζωῆς σου (...). Καί μή ζυγνήσας - Δέ θάχεις ἐδῶ νά γνωρίσεις τίποτα πιδτερο ἀπ' ὅτι ἦδη γνωρίζεις - ἀφοῦ κι ὁ πόνος ἀόραμα, πού σημαδεύει μ' ἕνα ἄστρο τό σκεπτικό μέτωπο τῆς ζωῆς, ἀρνήθηκε τόν ἑαυτό του - και γίνηκε, ὡς κι αὐτός, ἀπόψε χαρά:" Τόν Μάρτη τοῦ 1945, ἀνάμεσα σ' ἕνα λυνταρίσιμα στό Παν/μιο και μιά φυλάση στήν Καλλιθέα, ἔχω τό κουράγιο δ' ἀθεοφοβός, νά γράφω στό ποίημα ΜΥΡΤΩ, αὐτός τοῦς στίχους "Ἔναι ἀκατανόητο κι ὅμως ἀληθινό, ἀγαπημένη - πῶς τό σμπαν δόλαιμο κι δόλαιμος δ' θεός - χωροῦν στό φίλ πού μοῦ δίνου, τὰ ὑγράσου χεῖλη : "

Πρὶν ὅμως συνεχίσω μέ τὰ ἐρωτικά, ἐπανέρχομαι στά πολέμικά, μέ τήν ποιητική περιγραφή ἐνός ἐπεισοδίου, πού σᾶς διηγήθηκα πιδ πρὶν. Γιά κείνη τή νύχτα σέ μιά τράπεζα στήν Ἀνω - Νέα Σιδέρη - Τό ποίημα ἔχει τίτλο ΧΡΙΣΤΟ ΥΠΕΝΝΑ 1944 "Ὁ ἀγέρας κἀπαζε βαστώντας μέ πύρινα χαλινά τὰ σκοτεινά σύννεφα - Τσοκισμένοι, βολευτήκαμε δ' ἕνας πλάϊ στόν ἕλλον - πάνω στό σανίδι, πού εἶχε μυρουδιά κηδείας - Ἀπό πάνω μας τ' ἀεροπλάνα τῆς RAF - σπέρνουν στό σκοτάδι, πύρινες μαργαρίτες - Οἱ λευκές γέρνουν

345

στο χῶμα ὀργισμένες - προσπαθώντας νά φτάσουν τά τάνκς - ποῦ μᾶς
 παραμονεύουν σιωπηλά - μέσα στή νύχτα - ὁ Μαργαρίτης πηγαίνει μπροστά -
 στή γυριστή σκάλα ποῦ δέηγοῦσε στή σκοπιά - ~~κα~~ ἀνεβαίναμε σπρώχνοντας
 πρὸς τά πάνω - μέ βλαχ μαχ τή δύναμη - τὸ σκοτεινὸ οὐρανὸ ποῦ μᾶς
 πιέζει - Χαϊδεύω μέ τὸ γυμνὸ δάκτυλο τῆ σκανδάλη τοῦ ὄπλου - Ὁ ἀνεμος
 κι ἡ βροχή χαστουκίζουν στὸ πρόσωπό μου, τὰ περιβόλια μέ τὰ ὄνειρα -
~~καί~~ τὴν αἰθρία τόλμη τῆς γενιᾶς μου - (...) "ἤξερα τώρα, πὼς τὰ βήματά
 μου - πάνω στὴν παγωμένη πλάνα τῆς ταραχῆς - μετροῦσαν τὸν παλμὸ
 τοῦ κόσμου". Στὴ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ, ἕνα κάπως ἐκτεταμένο ποίημα,
 γραμμένο στὰ 1946 τελειώνω ὡς ἐξῆς "Τὸ αἷμα ἔχει σχηματίσει μιὰ λίμνη -
 λίγο πρὸ πάνω ἀπὸ τὸ μέρος ποῦ στεκόμεστε - ὁ μῦθος τῆς φυλῆς αὐτῆς λέει
 πὼς στὸ βυθὸ τῆς - κατοικοῦνε τὰ λυδάλματα ὄλων τῶν ἀνθρώπων - ὅποιοι
 θελήσει νά δεῖ τὸν ἑαυτό του - δέν ἔχει παρά νά σταθεῖ - πάνω ἀπὸ τὴν
 ἀκίνητη ἐπιφάνειά τῆς" Ἐλέπει κανεὶς τὴν ἀγωνία ἀπὸ τὴν ἀδελφοκτόνο
 διαμάχη, ποῦ καθημερινὰ πέρνει μεγαλύτερες διαστάσεις. "Ἦδη στὸ βάθος
 τοῦ ὀρίζοντα, ἀρχίζει νά διακρίνεται ἀποκρουστικὸ, τὸ φάντασμα τοῦ ἐπε-
 ρχόμενου ἐμφύλιου. "Ἔτσι ὅλα θὰ κατέληγαν, σὲ μιὰ πελώρια λίμνη αἵματος.
 Καθισμένοι στὸ πατάρι τοῦ Λουμβῆ, στὴ Σταδίου, συζητᾶμε γιὰ τὴν πολιτικὴ-
 κὴ κατάσταση. "Ὅλοι μας φυσικά 'Ἐαμίτες. Νέοι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, διανο-
 ούμενοι, καλλιτέχνες. Νεοσοφί. Ὁ βασικὸς διαχωρισμὸς, γίνεταί ἀνάμεσα
 σὲ δύο ἀπόψεις. "Ἡ πρώτη: " Ἐμεῖς σὰν πνευματικὸ ἀνθρώποι, ἔχουμε ἀνά-
 γκη τὰ κρατικά μέσα γιὰ νά ἐπικοινωνήσουμε μέ τὸ λαὸ. Τὸ ΕΑΜ χάνει τὴ
 μάχη. Ἄν ὄτὸ ἀκολουθήσουμε στὴν πτώση του, τότε πὼς θὰ ἐπικοινωνοῦμε
 μέ τὸ λαὸ, ποῦ εἶναι καὶ τὸ βασικὸ μας χρέος;" Ἡ δευτέρη: "Τὸ πρῶτο
 μας χρέος εἶναι, νά ἐκφράσουμε πιστὰ καὶ σωστὰ τὸ λαὸ. Ἄν τὸ ΕΑΜ τὸν
 ἐκφράζει πολιτικά, τότε κι ἔμετε, μόνο μαζί μέ τὸ ΕΑΜ, συμμεριζόμενοι τὰ
 πάθη τοῦ λαοῦ, μέσω τῶν παθῶν ~~τοῦ~~ τοῦ ΕΑΜ, θὰ μπορέσουμε, ἔν καὶ
 ἐφ' ὅσον ἐπιζήσουμε, νά ἐκφράσουμε καλλιτεχνικά τὸ λαὸ. Τὸ πρόβλημα τῆς
 ἐπικοινωνίας ἔρχεται μετά..." "Ἰστέρα ἀπὸ λίγους μῆνες, βρεθήκαμε οἱ
 μισοὶ στὶς ἐξορίες καὶ οἱ μισοὶ στὴν Ἀθήνα, στὰ σπίτια τους, ἔως
 ὅτου, τοὺς περισσότερους, ἡ ἀντιδραστικὴ ἐξουσία, μέσω τοῦ Κράτους -
 Σειρήνα ἐξαγόραβε τὴ φρονιμάδα τους, μέ τὴν φυχή τους. Μέσα ἀπὸ τίς
 σκέψεις καὶ τὰ ποιήματα, ἐγώ, προετοίμαζα νά σταθῶ πάνω ἀπὸ τὴ λίμνη
 τοῦ αἵματος, προκειμένου νά δῶ τὸ πρόσωπό μου ~~καί~~ εἶμαι δηλαδή ἐγὼ
 ὁ ἴδιος καὶ ὄχι ἕνας ἄλλος. Κάθε ἐποχὴ, ἔχει φυσικά, τὸ δικὸ της τμήμα.
 θὰ σοῦ ζητοῦν πάντα νά σταυρωθεῖς γιὰ νά ἀναστηθεῖς. Ὅμως ἐκεῖνο τὸ
 καιρὸ, ναι - ὁ μόνος τρόπος γιὰ νά μείνεις πιστὸς στὸν ἑαυτό σου,
 ἦταν νά διαλυθεῖς μέσα στοὺς ἄλλους, ποῦ ἐκείνη τὴ στιγμή, τὸ παιζαν
 κορόνα - γράμματα μέ τὴν ἱστορία. θὰ μοῦ πεῖτε "καὶ τί ἔγινε; νικη-
 σαμε; φτάσαμε στὴν Ἰθάκη;" Τὴν ἀπάντηση, τὴν ἔχει δώσει πρὸ πολλοῦ

288

- 349 207

346

δ ποιητής. Σημασία είχε τό "ταξίδι". 'Η απόφαση που πέρνεις έσθ δ
 Ίδιος και που σε έκσφενδονίζει στό κέντρο του ήφαιστείου. Γίνεσαι
 τότε ένα μέ τή λάβα .Και άν έπιθήσεις, τότε θα έχεις πολλά και σημαν-
 τικά νά διηγηθείς στους ανθρώπους . " 'Η λέξη "εβασίθησα" είναι κάτι
 που ταιριάζει - στους ώριμους καρπούς που πλημυρίζουν από ζωή -
 πολύ περισσότερο άν είναι μητρικό στήθος - παρ'ότι άν είναι μία φωνή
 που σε καλεί σε βοήθεια - 'Εξ άλλου οι αναθυμιάσεις αυτές του αΐματος -
 δέν μπορούν ν'άφισουν άσιγκλήτο ούτε ένα μικρό σπόρο σταριού - "Ηδη
 τρώγοντας φωμί - τρέφεις τίς σάρκες σου - μέ πόρους και χρέη" (Η ΜΕ-
 ΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ) Μαζί μέ τό ΔΙΟΝΥΣΟ, σύμβολο τής βιολογικής και
 πνευματικής μέσης, ή έπαφή μέ τή γή , ή άγάπη για τό χώμα και τή βλάστηση,
 ξαναρχονται τώρα μέσα μου από έναν άλλον δρόμο, από κείνον τής
 Τρίπολης. 'Η φύση τότε, ήταν τό άλλο πρόσωπο τής μεταφυσικής, δηλαδή τής
 μόνης αλήθειας και πραγματικότητας. 'Υπήρχε μία προσπάθεια για μία ρι-
 ζική μεταστροφή. Ωλήρη και άπεγνωσμένη, θάλαγα, προσπάθεια , γιατί δ
 πραγματικό μου έαυτός, έχοντας άνακαλύψει πιά σαν κύριο όργανο έκφρασης
 τή μουσική σύνθεση, βυθιζόταν έλο και σε πιό άπομακρυσμένες πνευματικές
 και ψυχικές περιοχές από τους ανθρώπους , τους φίλους, τους συντρόφους.
 'Ο δίχασμός γινόταν ουσιαστικότερος. Βαθύτερος. 'Η άποξένωση τραγικότερη
 'Ακόμη και οι συνάρφοι μου στό 'Ωδετο - έκτός σπανίων εξαίρεσεων, όπως
 λ.χ. δ Τάσσης 'Αποστολίδης, που ήταν πολύ κοντά μου - κατανοούσαν και
 πίστευαν τότεστά έργα, κυρίως μουσικές δωμάτων, που τότε οι Ίδιοι τά
 έπαιζαν. 'Ανοού σήμερα τά ΕΝΤΕΚΑ ΠΡΕΒΟΥΝΤΙΑ για πιάνο, γραμμένα στά 1947,
 λίγες βδομάδες μόλις, πριν μέ πιάνουν, και σκέφτομαι πόσο μπροστά
 κατάρθωσα τελικά νά οδηγήσω τή μουσική μου έκφραση και τά έκφραστικά
 μου μέσα. Κι όμως κανείς δέν τά κατάλαβε. Κανείς δέν τάπαιξε. Έπρεπε νά
 περιμένα πάνω από τριάντα έντε χρόνια, για νά τά ανακαλύψουν τρεις
 θαυμάσιες έλληνίδες καλλιτέχνες, ή Τόμπρα, ή Μουζάλα και ή Καρρέ. 'Ακούγον-
 τας τό έργο αυτό και τοποθετώντας το στην 'Αθήνα του 1947, και μάλιστα
 στην 'Αθήνα του 1947, θα κατανοήσετε τήν τραγική μοναξιά μου.
 Τό ίδιο ίσχυει και για τό ΤΡΙΟ και ένα σωρό άλλα συμφωνικά έργα που
 θα δούμε πάρα κάτω. "Θυμάμαι πως μου είπες μία λέξη - κι έγά έκοφα
 λίγο χορτάρι - μέ τίς ρίζες νωπό χώμα - νά τρίψω τήν καρδιά μου νά
 έβωδιάσει" Είναι οι πρώτοι στίχοι από τό έκτεταμένο ποίημα μέ τίτλο.
 ΒΡΣΙ ΜΥΡΙΖΕΙ ΤΟ ΧΩΜΑ ΞΥΠΕΡΑ ΑΠΟ ΜΙΚΡΗ ΑΝΟΙΞΙΑΤΙΚΗ ΒΡΟΧΗ, θυμάμαι σά
 και τώρα, στη λέσχη τής ΕΠΙΟΝ, τό Ρίτσο νά λέει "θεέμου τί μεγάλος
 τίτλος; " Καί μέ τό δικίο του.

347

Και για νά ξαναγυρίσω στην έρωτική ποίηση, "Ξέρεις τίς μικρές ανεμώνες
 που φυτρώνουν τον 'Απρίλη; - θάθελα πάλι νά στις άρασίωσά πλάι -
 πλάι - μέσα σ'ένα ούρανο πλαίσιο - δέν υπάρχει άλλος τρόπος νά σου
 έκφράσω - τά όνειρα που με δερνουν για όένα

έκφραση - τὰ όνειρα ποδ με δέρνουν για όένα" φαίνεται ότι μονάχα ό έρωτας ήταν ίκανός να με σώσει από την τραγική αντίφαση ποδ όδηγήθηκα άθελά μου. Έγώ, ό έραστής των άστρων, ό αλθεροβόμων, να είμαι βουτηγμένος ως τό λαιμό μέσα στη λάσπη και τό αίμα, ποδ σηκώνουν θάλασσα γύρω μας, τὰ πάθη των ανθρώπων. Στο μάθημα μαρξισμού, με τό Μητσο Παρταλιόη, στην όδο Έρωμού, έκανα την έξής πρόταση " Νά όθετέ γραμμή να πάνε τὰ μέλη μας στο Όδετο Έρώδου να ακούσουν την Έυνάτη, ποδ είναι αυτό κι αυτό..." Καί ό τιμημένος ήγέτης, άπάντησε " Μά για Μπετόβεν είμαστε τώρα συντροφες;" "Υπουόντας προφανώς, ότι ό Μπετόβεν είναι ένα" στοιχειό" τόσο απομακρυσμένο από την "πάλη του λαού", όσο και τό πολιικό άστρο. "Έτσι μιάν άλλη μέρα, όταν είδασκε πάλι ό Έιδιος "καθηγητής", άκούοντας τη σερενάτα του Σούπερτ από τό άπέναυτι σπλίτ, άφησα την ψυχή μου να πετίζει, σαν ένα κόκκινο μπαλόνι. Μέθυσα από τό ύψη και τίς έμορφίες και ^{187των} ~~βιωματικ~~ ξαφνικά τό λδγο, είπα " Συντροφες, άκουσα τη Σερενάτα του Σούπερτ και μάτωσε ή καρδιά μου. Δέν κάνω για έπαγγελματικό στέλεχος. θά μείνω πιστός. θά είμαι στη πρώτη γραμμή..." "Όχι όμως επαγγελματικά... Άνήκω άλλου..." "Υποσχέθηκα να μην έπεκταθώ σ' αυτή την άφήγηση σε καταστάσεις και προβλήματα ιδεολογικοπολιτικά. Μονάχα στα άναγκαία, για να κατανοηθετέ κήρια τό μουσικό μου έργο. Μιλώντας όμως για τραγικό διχασμό, βάζουμε αυτομάτως αντίμετωπη τη Μουσική ~~μου~~ με την Έπανάσταση. Ήταν έτσι; Ήλέπετε ότι ή Έδια ή φύση μου, σαν καλλιτέχνη, και έπανάσταση, έβραζε και βάζει επί τάπητος, τό πρόβλημα των σχέσεων Τέχνης και Έπανάστασης. "Η με άλλο όνομα, της πολιτικής και της πολιτιστικής έπανάστασης. Δέν πρόκειται λοιπόν για ένα άφηρημένο θεωρητικό συλλογισμό, αλλά για μια βιωματική αναγκαιότητα, ποδ μή μπορώντας να λυθετέ - τί λέω να λυθετέ;, ούτε να εκφρασετέ! - στην πράξη, αίσθανόμου και αίσθανομαι - να δίχοτομούμαι. Νά είμαι ξένος, μέσα στον έαυτό μου. "Όταν ό έαυτός μου είναι ό άγωνιστής, να είναι ξένος ό μουσικός. Καί όταν γίνεται μουσικός, να είναι ξένος ό άγωνιστής. Κι αυτό γιατί και τότε και τώρα, τό άριστορό μας κίνημα, για χιλίους δυό λόγους, με την Τέχνη, έχει σχέσεις... κοινωνικόνικες". Άπλά ζούν και οι δυό στην Έδια πληη. Νά μην πούν κάπου - κάπου καμμία "καλημέρα;" Δίκαια λοιπόν, και ένώ είμαι άπ' την μιá μεριά ψυχή τε και σώματι άφοσιωμένος στον Έκπολιτισμό της Άθήνας, ένώ από την άλλη συνθέτω τό "Τριό", να προσπαθώ να σωθώ άπ' τον έρωτα: "ΤΑ ΜΑΤΙΑ ΣΥ ΜΕ ΑΥΤΡΩΣΑΝ ΑΠ' ΤΟ ΣΚΟΤΑΔΙ" ό τίτλος είναι χαρακτηριστικός. Ποιός θά με κατηγορήσει; ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ, μήπως δέν έγραφε την έπομένη της διαόδηλωσης για την "άποχή" για μένα, "έννας φοιτητής νεκρός;" Άρα δέν είχα καμμία προκατάληψη να μη λυτρωθώ μέσα στο "κίνημα". Νά όμως ποδ οι προβοσκίδες του καλλιτέχνη έπιασαν τότε, όπως και σε άλλες έποχές, μηνύματα μυστικά και άπόκρυφα για τους άλλους. "Τό στήθος μου έλάτουνε

290

πολύ για να χωρέσει - τὸ μικρὸ αὐτὸ γιασεμί ποῦ ἔσπειρες - μέ τὰ λεπτά σου δάκτυλα αὐτὴ τῆ νύχτα - στήν καρδιά μου - Δέν σ'ἔβλεπα καθόλου - δέν μπορούσα νά σέ διακρίνω - μέσα σέ τόσο σκοτάδι - τὰ μάτια σου ὅμως τὰ ἔνοιωθα - πάνω σ' ὄλο μου τὸ δέρμα ἵνα μέ διατρέχουν - σάν τὰ κοπάδια τῆς Πίνδου - καί μπορούσα νά μαντέψω ἀέριμα - τοῦς μικροῦς Νάρκισους πεσμένους - πάνω ἀπὸ τὰ πρασινογκρίζα νερά τους - Δέν ἤμουν πιά μόνος - ἀιχμάλωτος αὐτῆς τῆς σκοτεινῆς δυστυχίας - Πλάι μου ἀρχισε ἦδη νά φωνάζει - ἡ πυρκαγιά ποῦ ἀναψες ἐκεῖνο τὸ βράδυ - τρίβοντας μέ δύναμη τὸ γέλιο σου - πάνω στήν ἀνώμαλη ἐπιφάνεια τῆς καρδιάς μου - ὅπως κἀνθον στά ἀνήσυχτα ὄσα - τῆς Κεντρικῆς Ἀφρικῆς - Τώρα κατάλαβες κι ἐσὺ πόσο κοντά μου - εἶναι αὐτὴ ἡ φωτιά ὥστε νά κινουεθῶ - νά γίνω στάχτη - Ἔτσι ὅμως ποῦ μ' ἔχεις ποτήσει - μέ κρασί καί μέ γάλα - μέ χαρά κι ἐμπιστοσύνη - πιστεῶ πῶς θά γίνω μιὰ γόνιμη στάχτη - Πέλω λοιπὸν νά μέ σκορπήσεις - στὶς ριζες τῶν μικρῶν καρδιῶν - ποῦ δνειρεθονται ἕνα παρόμοιο θάνατο - θ' ἀνάψω παντοῦ πυρκαγιές - θά κἀνω ν' ἀνοίγεται παντοῦ - τὸ πύρινο γέλιο σου - Ἀμφιβάλλω ὅμως ἂν οἱ φωτιές μου - φτάσουν τὸ φῶς τόσο φηλά - ποῦ ἀνεμίζεις τῆ σημαλαστῶν ματιῶν σου - θά ζήσουν λοιπὸν οἱ ἄνθρωποι ἀέριμα - ἀνυποφίλατοι πῶς ὑπάρχουν - σάν τρομαγμένα πλοῖα ποῦ τσακίζονται - στοὺς βράχους - κι οἱ μικροὶ Νάρκισοι πεσμένοι - πάνω ἀπὸ τῆ πρασινογκρίζη ἐπιφάνειά τους - θά ἐξακολουθοῦν νά πνιγῶνται γεμάτοι ἐκσταση - προσπαθώντας νά ἀνακαλύψουν τὸ βυθὸ - ποῦ ὑποβαστάζει - τόση ἀπλότητα καί ἀγάπη - συμπεκνωμένη

349 Γιατὶ τάχα αὐτὸ τὸ συναίσθημα τῆς ἀτοκαταστροφῆς; Ἡ Μυρτιά, ποῦ ὡς τότε ἦταν φανατικὴ Ἐπουλίτισσα, μπροστά στοῦ δικῆ μου πάθος, ἄρχισε νά φοβάται. Γινότανε κάθε μέρα καί πιὸ συντηρητικὴ. Ἦταν ἦδη φρεϊτῆς στοῦ Παν/μιο. Οἱ συνάδελφοί της, ἐπίδοξοὶ γιατροί, ἔκαναν τὰ ἐπαγγελματικά τους ὄνειρα. Ποῦ ὄλα φυσικά κατὰλληαν σ' ἕνα λατρετὸ γύρω ἀπ' τὸ Κολωνάκι. Δέν μοῦ τὸλεγε, ὅμως τὸ ἔνοιωθα, ὅτι μαζί μου εἶχε πρόβλημα. Τί θά κάναμε στο μέλλον; Ἀπὸ τοῦς φτωχότατους γονεῖς μας, δέν μπορούσαμε νά περιμένουμε καμμιά βοήθεια. Ἐμεῖς ἐξ ἄλλου ἐξακολουθοῦσαμε νά μένουμε στοῦ σαλο - νι τοῦ θεῖου Ἀντώνη, ὃ ἕνας πάνω στόν ἄλλον, μὴν ἔχοντας τῆ δυνατότητα οὔτε νά νοικιάσουμε κάπου ~~ἑνὸ~~ ὄνο' δωμάτια. Πέλος τοῦ 46, ὃ Συνεταιρισμός ἔκλεισε, καί βρέθηκα χωρὶς δουλειά. Ἡ μὴνη μου ἐλπίδα, τὸ δίπλωμα Ἀπομνηστικῆς. Ἰσως μ' αὐτὸ νά ἰδιοριζοῦν κάπου σάν καθηγητῆς τῆς μουσικῆς. Νά ὅμως ποῦ ὄλνω ἐξετάσεις καί μέ κόβουν; Ἡ πολιτικὴ μάχη ἔχει μεταφερθεῖ καί μέσα στοῦ Ὁδεῖο Ἀθηνῶν. Οἱ Χίτες μαθητῆς, μπαλνουν ἔνοπλοι. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, πρέπει νά ὀργανωθοῦμε, γιὰ νά μὴ μᾶς πετάξουν ἔξω. Διεκδικοῦμε τὸ χῆρο μέ καθημερινές συγκρούσεις. Σάν ἀρχηγός τῶν ἀριστερῶν, ἐνοχλῶ τῆ ἐθεθύση καί τοῦς καθηγητῆς μου. Ἔτσι μέ ἀπορρίπτουν ~~καὶ τοῦ βίου μου ὄλνουν, τὸ δίπλωμα, γιὰτὶ παρακαλῶ; Γιατὶ στὶς ἐξετάσεις τῆς~~

ιστορίας, δέν γνώριζα τήν ύπαρξη τοῦ κυρίου Χαλνίχεν. Ποιός εἶναι αὐτός; Ἔνας συνθέτης - φυσικός ποῦ διαδραμάτισε μεγάλο ρόλο στό συγκερασμό τοῦ τόνου - ὅπως ἴσως ξέρετε, ὁ τόνος ὑποβιαιρεῖται σέ ἐπτά ἴσα μέρη. Πράγμα ποῦ σημαίνει ὅτι μεταξύ τοῦ Ν10 ὀκτῆση καί τοῦ ΡΕ ὕψωση ὑπῆρχε ἕνα - ἕβδομο διαφορά. Γιά νά διαιρεθοῦν τά ἐπτά, σέ τριῶμηση καί τρι-σῆμηση, πέρασε ἕνας αἰῶνας προσπαθειῶν. Ὁ καθύμνος ὁ Κύριος Χαλνίχεν ^{ἦν} βασικά φυσικός - συνέτεινε ἀποφασιστικά σ' αὐτό. Ὅμως ἐκεῖνος ποῦ ἐδρῶ-
 ωσε τό νέο σύστημα, ἦταν ὁ Μπάχ, μέ τά περιφρημα "πρελοῦδία καί φούγκες γιά ἕνα καλῶς συγκερασμένο κλειδοκίμβαλο."

- 350 Ἐχοντας χάσει τό δῖπλωμά μου γιά τόν κύριο Χαλνίχεν, ἀναγκαστικά τόν ἔμαθα καλά. Καί βρήκα ἄμεσα ἀντιστοιχία, ἀνάμεσα σ' αὐτόν καί ὀρισμένους σημερινούς μαθηματικούς - φυσικούς συνθέτες. Ἔτσι μιά μέρα περπατώντας στήν AVENUE DE L'OPERA, στό Παρίσι, βάλεια σ' ἕνα ἀπό αὐτούς: "Ἔἴσαι σά τόν Χαλνίχεν. Προετοιμάζεις τό ἔδαφος, γιά κάποιον μελλοντικό Μπάχ". Πῶς θέλετε νά μέ ἀγαποῦν αὐτοί οἱ ἄνθρωποι, ὅταν τοῦς χτυπᾶς ἐπάνω στό ἀδύνατό τους σημεῖο; Ἄλλω ἢ φυσική καί ἄλλω ἢ μουσική, κύριε Χαλνίχεν. Συμβολική λοιπόν καί ἡ ἀπόρρησή μου. Γιά κάποιον ποῦ δέ θά μπορούσα ποτέ νά τοῦ μοιάσω. Ὡστόσο τό πρόβλημα παραμένει. Καί ἄμεσα καί μελλον-
 τικά. Ἄς εἶναι καλά ὁ Μενέλαος Παλλάντιος, ποῦ μίλησε γιά μένα στόν ληιοκτήτη τοῦ ΛΥΚΕΙΟΥ "ΑΘΗΝΑ", ποῦ μέ διόρισε, ἔστω καί χωρίς δῖπλωμα. Ἔτσι ἔγινε καθηγητής στή μουσική. Τότε τό σχολεῖο ἦταν στήν πλατεία Βικτωρίας. Τό μεσημέρι ἔτρωγα ἕνα σάντουιτς στήν τάξη, γιά νά μελετῶ πιάνο. Καί μετά ὑποδεχόμενα τά ἀγόρια καί τά κορίτσια (πρό παντός) ποῦ ἔρχονταν νά σπάσουν πλάκα, μέ τό μάθημα τῆς μουσικῆς. Ματαίως προσή-
 θησα νά ὑψῶσω τόν τόνο, μιλώντας τοῦς γιά τοῦς μεγάλους συνθέτες καί τίς μεγάλες φόρμες. Ἐπῆρχε διάχυτη ἡ προκατάληψη. Τά δέ κορίτσια > λίγο μικρότερα ἀπό μένα, ἔπερναν πόζες καί ἐκφράσεις βάμπ, γιά νά μέ γοητεύσουν. Ἦταν ἕνα φανερό ἐρωτικό παιχνίδι, μέ μπαγκράουντ τήν πλάκα. Ἐἶχα γράφει μερικά σχολικά τραγούδια. Ἔνα ἀπό αὐτά, σέ ποίηση τοῦ Βασίλη Ρῶτα, ἦταν ὁ "κδοράς μας". Στό μέσον τοῦ τραγουδιοῦ, κάποια ἀπό τίς "μοιρατές", φωνάζει, "κουνουρῆκου". Ὅποτε τήν πλησιάζω καί τῆς εστ-
 ράφω ἕνα χαστοῦμι. Μονομιᾶς ἡ τάξη ἡσθασε. Μερικοί μέ κούταζαν μέ
 351 θαυμασμό. Τί συμπέρασμα νά βγάλω; Δέν κράτησε πολὺ τό καθηγητῆλίκι. Μόνον λίγους μῆνες, γιά τόν Ἰούλιο τοῦ 1947, μέ πιάσανε. Αὐτή τῆ φορά γιά ἐξορία. Ἦδη τό μουσικό κατεστημένο, μέ ἐπικεφαλῆς τόν ἴδιο τόν δασκάλό μου, μέ τιμωροῦσαν γιά τίς ἰδέες μου. Μιά βδομάδα πρὶν ^{τῆς} νά συναντήσω τόν κύριο Φαρανάτο, πιανίστα, διευθυντή τοῦ ὠδείου Ἀθηνῶν, καί διευθυ-
 ντή τοῦ μουσικοῦ τμήματος τοῦ ΕΠΡ. Ἀπόρησε γιά τήν ἐπισκεψή μου. Νόμιζε ὅτι θά διαμαρτυρηθῶ, γιά τὸ αὐτό ποῦ ὑπόβαλε τήν ἐρώτηση "Χαλνίχεν". Ἔγώ ὅμως πῆγα γιά νά τοῦ δώσω τά ΠΡΕΒΛΟΥΝΤΙΑ γιά πιάνο, ποῦ μόλις εἶχα

τότε συνθέσει. Τά κτύπαξε, με κτύπαξε, και μου τὰ γύρισε πίσω. "Έτσι βοηθούσαν τότε οί μεγάλοι τούς μικρούς. Συμβουλευόμενος τὰ χαρτιά μου, ανάκαληφα μερικές επιστολές, σχετικές με τὸ πρόβλημα τῆς ἀδριφῆς μου στὶς ἐξετάσεις. "Απευθυνόμενος στὸν Φαραντᾶτο γράφω: " Τὸ γεγονός ἐστὶ κανείς ἀπὸ τὴν ἐξεταστική ἐπιτροπή δέν εἶχε καν ὕψωση τὸν πρῶτο μουσικό ποῦ ἐφήρμοσε τὸ συγκεκριμένο σύστημα, τὸ Δαυτὸ Χατνίχεν, μὸῦ δίνει τὸ δικαίωμα νὰ ἐρωτήσω τὴν ἐπιτροπή :Μέ τι δικαίωμα με ἀπορρίπτουν ἐπειδὴ δέν ἤξερα τὸν Γκρετρί, ὅταν αὐτὴ ἀγνοεῖ ἕναν ἐπίσης μουσικό σημασίας, τὸ Χατνίχεν"; "Ἐπομένως τὰ πράγματα εἶναι ἀντίστροφα ἀπ' ὅτι σᾶς τὰ ἀφηγήθηκα. "Ἐγὼ ἐγνώριζα τὸν Χατνίχεν καὶ ὄχι ἡ ἐπιτροπή. "Ἡ ζωὴ μου - ἡ μουσική μου καριέρα - παύχηταν μεταξύ Γκρετρί καὶ Χατνίχεν. ἤλκησε ὁ Γκρετρί καὶ μαζί του, ἡ σόφρα καὶ ἡ δύναμη τοῦ ἑλληνικοῦ μουσικοῦ κατεστημένου. "Τὸ ὅτι εἶμαι ἕνας φτωχὸς βιοπαλαιστής ποῦ τὸ λμησα νὰ ἀφῆσω τὴ δυστυχία καὶ ν ἀφοσιωθῶ μ' ὅλη μου τὴ ψυχὴ στὴ μουσική, αὐτὸ δέ σᾶς συνεκίνησε. Δέν θέλω νὰ πῶ πῶς ἤθελα νὰ μοῦ φερθῆτε με ἐπιεικεία. Γνωρίζω ὅμως ὅτι μοῦ φερθήκατε με ἀδικία". Τὸν "Ιούλιο, ἕνα μήνα πρὶν ἀπὸ τὴ σύλληψή μου, ἔγραφα στὸ Δημήτρη Μητρόπουλο. Δέν εἶμαι βέβαιος ὅμως ἂν τοῦ ἔστειλα τὴν ἐπιστολή. "Πρὸ ἡμερῶν ἔδωσα ἐξετάσεις γιὰ πτυχίο. Μὲ χτύπησαν ὅμως με ἐμπάθεια καὶ φανατισμό (...) "Ἡ περίπτωση αὐτὴ ἀντανάωλᾶ, ὡς ἕνα σημεῖο, τὸ κατάντημα τῆς μουσικῆς ἡγεσίας στὴ πατρίδα μου. "Ἡ μουσικὴ σήμερα στὴν Ἑλλάδα, ἔγινε σχεδὸν μιὰ ἐπιχείρηση ἐμπορική, με ἀφεντικὰ τούς ἐπιτηθεύειους καὶ πονηφούς, καὶ με σιλάβους τούς τιμίους ~~καὶ~~ ^{καὶ} ἱκανούς ἐργάτες τῆς τέχνης". Στὸ μεταξὺ, τὸ ἀντάρτικο ἄρχισε νὰ φουντώνει γιὰ καλὰ στὰ βουνά. " Ὅσο ἡ τρομοκρατία θέρριενε, τόσο οἱ ἀγωνιστές ἀποφασίζαν νὰ τούς ἀντιμετωπίσουν, με τὸ ὄπλο στὸ χέρι. "Ὅλα γινόνταν, λές καὶ κάποιος σιδερένιος ἐγίφφαλος, καθοδηγοῦσε τὰ γεγονότα. Τὸ ΚΚΕ, τὸ ΕΑΜ, ὁ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ, ὅλα νόμιμα καὶ νόμιμοι, στὴν Ἀθήνα. Στὰ βουνά, ὁ πόλεμος. Σχιζοφρένεια. Ἀρχές τοῦ 47, ἐτοιμάζονταν νὰ μᾶς ἐπιστρατεύσουν. Τὰ παιδιά μᾶς ρωτοῦν. "τι νὰ κάνουμε; " Τὸ κόμμα λέει. "Νὰ παρουσιαστῆτε: νὰ παλαίψετε μέσα ἀπὸ τὸ στρατό. "Αὐτῶν ἔλεγα στοὺς ἄλλους. "Ὅμως ἐγὼ ἔξυσα τὶς ἡμερομηνίες στὴ ταυτότητά μου καὶ τῆς ἄλλαξα. Δέν πιστεῦα ὅτι θά μπορούσα νὰ δρᾶσω μέσα ἀπὸ τὸν ἐθνικό στρατό. Προτιμοῦσα νὰ βγῶ στὸ βουνό. Συνατῶ ^{ντῶ} τὸν Πίνδαρο, κομματικό ὑπεῖθνο, με παραμορφωμένη τὴ μύτη ἀπὸ σφαῖρα, πλάτ στοὺν κιν/φο ΟΡΦΕΑ. "Ὅχι μοῦ λέει. Δέν θά πᾶμε στὸ βουνό. Τὸ κόμμα πιστεύει ὅτι ἡ κύρια μάχη θά δοθῆτ ἐδῶ, στὴν Ἀθήνα. "Απ' ἐδῶ ξεκινοῦν οἱ ἐφεδρεῖτες τοῦ ἐχθροῦ. "Ἐδῶ εἶναι οἱ μηχανισμοὶ του. "Ἐμένα ὅμως ἡ ψυχὴ μου πετοῦσε μακριὰ - πλάτ στοὺς μαχητές τοῦ καινούργιου ἀντάρτικου. "Τοὺς κόρφους τῶν προαι. ὄντων βουνῶν μας. Απευθύνομαι στὸν ΟΛΥΜΠΟ καὶ τοῦ γράφω (τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1947) " Ἄν ἔμεινες ἄφαντικά τόσο ἔρημος

352.

κι ἐγκαταλείμενος - ἀπὸ τὶς φωνές ποῦ χρωμάτιζαν τὸν ὀρίζοντα -
 δούχαν ἀπομεινέει συντροφὸι πιστοὶ τὰ γέρικα ἔλατα - καὶ ἡ πολυχρωμὴ
 μεταμόρφωση τῆς "Ἀνοιξῆς" Ἦσουν ἕνας καλὸγνώμος πατέρας - μὲ σγουρά
 γένια κι ὀλότσιες σκέψεις - καὶ θυμᾶμαι ποῦ καλοῦσες - τοὺς ἀχτένι-
 στους ~~παιδιούς~~ ^{βασίλειους} βορηάδες τῆς θράκης - νὰ κρατοῦν φουντωμένες τὶς
~~πτερύγες~~ ^{φωτιές} ποῦ φυτρῶνουν - στὶς καρδιές τῶν ἀμέτρητων παιδιῶν σου -
 Μιλοῦσες ἤσυχά μὲ τὸν "Ἡλιο γιὰ μὲ τὴ Νύχτα - καθὼς γέμιζες μὲ κόκκι-
 νους σπόρους - τὶς φτεροῦγες τῶν πουλιῶν - Κι ἐκεῖνα τρέχαν χαροῦμένα
 νὰ τοὺς σκορπίσουν - στὶς τέσσερις γωνιές τῆς γῆς μας - Φυτρῶναν ἀπὸ
 κάθε σπόρο δέντρα μὲ κόκκινα μῆλα - κι ὄσοι τὰ τρώγαν γίνονταν παιδιά
 σου - Ἦσουν πατέρας μας - κι ἔπρεπε νὰ ξανάρθουμε κοντὰ σου - νὰ
 συνάξουμε τὰ τρομαγμένα πουλιά - νὰ βὰψουμε ξανὰ πολυχρωμὸ τὸν οὐρανὸ
 μὲ τὰ τραγοῦδια μας - Σ' ἀκούσαμε πάλι νὰ κουβεντιάζεις ἡρεμά - μὲ
 τὴ Νύχτα καὶ μὲ τὸν Ἡλιο - καθὼς βλέπαμε ναρχονται ἀπὸ κάθε μονοπάτι -
 τὶς ρόδινες λαχτάρες τοῦ κόσμου - καὶ ν' ἀπεθθύνονται στὰ γόνυτὰ σου -
 ἔβιαστε τώρα δυὸ φορές παιδιά σου - κι οἱ φωτιές μας ποῦ φλογίζανε ἐν
 τὸν οὐρανὸ - ὀδηγοῦν ἀπ' αὐτὸ τὸ φηλὸ ἡμέτεο - τὰ τρομαγμένα πλοῦτα -
 στὸ γαλῆνιο λιμάνι τῆς ἀνοιξῆς Πρὶν περᾶσω ὀριστικὰ στὰ μουσικὰ ἔργα
 τῆς περιόδου 44 - 47 θάθελα νὰ δημοσιεύσω ἐδῶ γιὰ πρώτη φορά - αὐτοῦσι
 ἕνα κεῖμενο ἐκεῖνης τῆς ἐποχῆς. Ὑπερβολικὸ ὀπωσθήποτε στὴν ἀπολυτότητα
 τοῦ μᾶς βοηθᾶει σήμερα νὰ δοῦμε κάτω ἀπὸ ποιά πρῶματα καὶ ποιές
 " προκαταλήψεις " (ἀσφαλῶς ἐξωμουσικῆς) ἀντιμετώπιζα τότε τὸ πρόβλημα
 τῆς μουσικῆς σύνθεσης

ΦΑΚΕΛΟ Β

Κεῖμενο γιὰ Σ. Ζεφεινὸ Β. Τ. Σ.

353
(8'100)

Προσπάθησα νά σᾶς ἀφηγηθῶ ἀντά πού ἔζησα καί πού μέ διαμόρφωσαν, σά μουσικῶ. Ἴσως νά μήν ἀπεικόνισα παρά μόνο τό κέλυφος τῆς ζωῆς μου. Πῶς νά θυμηθῶ ἄλλωστε χιλιάδες καθημερινά συμβάντα μέσα σέ κείνη τήν Ἀθήνα τῆς κατοχῆς, τῆς ἀπελευθέρωσης καί τοῦ ἐμφυλίου, πού κοχλαζε, καί μεῖς μαζί της; Ἐν πάσει περιπτώσει, εἶναι μέσα σέ κείνες τίς συνθήκες πού ἔγραψα τά ἔργα, πού ἄλλα δλοκλήρωσα καί ἄλλα ἔμειναν μόνο σχέδια, ~~ἔργα~~ ^{εἶτε} ἔργα ἡμιτελῆ, σημαδεβονταῖ, ὅλα - ἕνα ἕνα - σελίδα σελίδα, νότα νότα, τήν πορεία μου, πρὸς τήν κατάκτηση μιᾶς μουσικῆς χιρίαιρας - Αὐτοῦ, πού ποτέ δέν θά συνθέσω. Συνέθεσα τραγούδια, χορωδιακά, ἔργα μουσικῆς Δωματίου, ἔργα Συμφωνικά, Ορατόρια καί μουσική γιά θέατρο. Ἄς τά δοῦμε κατά κατηγορίες:

ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΓΙΑ ΦΩΝΗ ΚΑΙ ΠΙΑΝΟ (1943 - 47)Νανούρισμα

- 1) ~~ΝΑΝΟΥΡΙΣΜΑ~~ - σέ ποίηση τοῦ Φώτη Ἀγγουλέ
- 2) Πέστε κλαδιά - σέ ποίηση δική μου
- 3) Ἀπρίλης - σέ ποίηση δική μου
- 4) "Ἄν γυρεθεῖς ἀπ' τόν ἥλιο τή χαρά - σέ ποίηση δική μου
- 5) Τραγοῦδι τῆς τάβλας (Κρητικὸ)
- 6) Περιβόλι μου ὀργωμένο - Δημοτικὸ
- 7) ~~Θεὶ πέντε ναβίτες~~ - σέ ποίηση Μήτσου Λυγίζου. Τὸ
ξανάγραφο στὴ 1957 στὸ Παρίσι
- 8) Πέστε κλαδιά - σέ ποίηση δική μου σέ μιὰ ἄλλη γράφη μὲ
ἡμερομηνία προγενέστερη 6 - I - 1943
- 9) Νανούρισμα - σέ ποίηση δική μου μὲ ἡμερομηνία 23 - V - 45
ἐπάνω στὴν ἴδια μουσική ἔβαλα ἀργότερα τὰ
λόγια τοῦ 'Αγγουλέ
- 9 α) Τὸ Κοιμητήριο - σέ ποίηση Δ. Σολωμοῦ . Μὲ ἡμερομηνία 30 - V - 45
μιὰ ἀκόμη διαφορετικὴ VERSION πάνω στὸ γνωστὸ
ποίημα (Τοῦ Ἰ. Μανώ)

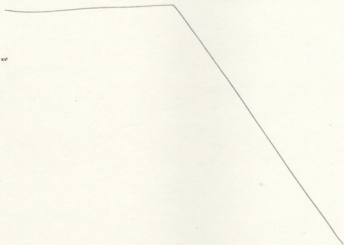
295
296

(Χρήση
νεογραφίας)

- 357 - 235

ΧΟΡΩΔΙΑΚΑ ΓΙΑ ΤΕΤΡΑΦΩΝΗ ΑΝΔΡΙΚΗ ΧΟΡΩΔΙΑ (1942-47)

- 1) ΚΑΞΣΙΑΝΗ Φεβρουάριος 1942
- 2) ΧΕΡΟΥΒΙΚΟΣ ΥΜΝΟΣ (Α) 19 'Ιουνίου 1942
- 3) ΣΕ ΥΜΝΟΥΜΕΝ (Α)
- 4) ΣΕ ΥΜΝΟΥΜΕΝ (Β)
- 5) ΑΙΝΕΙΤΕ Ι Δεκεμβρίου 1942
- 6) ΧΕΡΟΥΒΙΚΟΣ ΥΜΝΟΣ (Β) 1942
- 7) ΣΕ ΥΜΝΟΥΜΕΝ (Ι) 1943
- 8) ΧΕΡΟΥΒΙΚΟΣ ΥΜΝΟΣ (Δ)(Γ) 1942
- 9) ΧΕΡΟΥΒΙΚΟΣ ΥΜΝΟΣ (Δ) 1945
- 10) ΧΕΡΟΥΒΙΚΟΣ ΥΜΝΟΣ (Ε) 1942
- 11) ΔΕΣΟΛΟΓΙΑ (Α) 26 'Οκτωβρίου 1942
- 12) ΧΕΡΟΥΒΙΚΟ (Ζ)
- 13) ΣΕ ΥΜΝΟΥΜΕΝ (Δ)
- 14) ΔΕΣΟΛΟΓΙΑ (Β) 7 Νοέμβρη 1942

297 295-296
297

ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΓΙΑ ΦΩΝΗ ΚΑΙ ΠΙΑΝΟ

- 1) "Γιὰ μιὰ πεθαμένη" - ποίηση Κωστή Παλαμά (28.6.1942)
- 2) "Ο ποιητής καί τ'ό ρόδον" - ποίηση Κωστή Παλαμά (23.12.1942)
- 3) "Όπου ηρός τ'ό βράδυ" - ποίηση Κωστή Παλαμά (19.1.1942)
- 4) "Η Αγνώριστη" - ποίηση Διονυσίου Σολωμού (θέρος τοῦ 1941)
- 5) "Βραδυός σκοπός" - ποίηση Γιώργου Κουλουρίδη (25.4.1942)
- 6) "Στοῦ ρυακιού τήν ἄκρη" - ποίηση Γρηγόρη Κωνσταντινίδου (5.8.1942)
- 7) "Ο σκοπός μιᾶς καρδιάς" - ποίηση Γιώργου Κουλουρίδη (22.7.1942)
- 8) "Ἄναμνήσεις" Χαρισμένο στό Γιώργο Κουλουρίδη - τραγούδι γιά πιάνο (Φθινόπωρο 1942)
- 9) "Φθινοπωρινές Μελωδίες" - ποίηση Κώστα Χατζόπουλου
χαρισμένο στό Μάκη Καρλή (Φθινόπωρο 1942)
- 10) "Φθινόπωρο" - ποίηση Κώστα Χατζόπουλου (Φθινόπωρο 1942)
- 11) "Βίσαι σάν τ'ό λουλουδάκι" - ποίηση Ἐρρίκου Χάινε (27.4.1943)
- 12) "Η Ξανθούλα" - ποίηση Ἀριστοτέλη Βαλαωρίτη (6.5.1943)
- 13) "Όλα κοιμούνται κι ὄλα σβήνουν" ποίηση Μαβίλη (Άνοιξη 43)
- 14) "Ναυόρισμα"
α) ~~σε~~ ποίηση δική μου (30.5.1945)
β) ~~σε~~ ποίηση Φώτη Αγγουλιέ
- 15) "πέντε κλαδιά" - ~~σε~~ ποίηση δική μου
- 16) "Το Κοιμητήριο" - ποίηση Διονυσίου Σολωμού (30.5.45)
Μιά ἄκδημ διαφορετική έκδοχή πάνω στό γνωστό ποίημα
- 17) "Τραγούδι τῆς Πάβλας" Κρητικό
- 18) "Περιβόλι μου ὀργωμένο" Δημοτικό
- 19) "Ἀπρίλης" ~~σε~~ ποίηση δική μου
- 20) "Ἄν γυρεθείς ἀπ'τόν ἥλιο τῆ χαρά" - ~~σε~~ ποίηση δική μου
- 21) "πέντε ναῦτες" (τό ξανάγραφα στό 1957 στό Παρίσι)

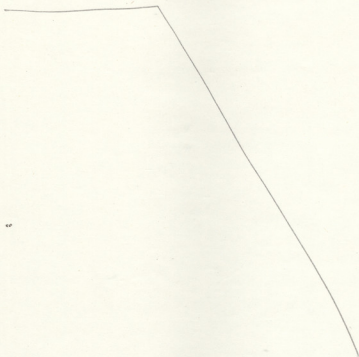
298

- 326 - 237

80

ΧΟΡΩΔΙΑΚΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ 1940 - 47 (για 4φωνη Αντρική Χορωδία)

- 1) "Κασσιανή" (άρχές του 1942)
- 2) Ξη "χερουβικοί ύμνοι"
- 3) Τέσσερα "Ξε θυμούμεν"
- 4) Δύο "Δοξολογίες"
- 5) Αίνεϊτε

299

ΧΟΡΩΔΙΑΚΑ

- 1) "Πόσον ήσυχα κοιμάται" (ποίηση Άγγελου Βλάχου)
για μικτή χορωδία
- 2) " Πάθος" - (ποίηση Ι. Ν. Γρυπάρη)
για ανδρική χορωδία
- 3) θαλασσινά ταξίδια (ποίηση δική μου)
για μικτή χορωδία
- 4) Περιβόλι μου δργωμένο (ποίηση δική μου)
- 5) Ωδή εις τή Σελήνην (ποίηση Διονυσίου Σολωμού)
για ανδρική χορωδία

ΜΟΥΣΙΚΗ ΔΩΜΑΤΙΟΥ

1) ΑΣΚΗΣΗ πάνω σε έλευθερη ανάπτυξη θέματος για δύο βιολιά.

"Ήταν ανήμερα τής έθνικης μας γιορτής, 25 Μαρτίου του 1945.

θυμάμαι ότι ό ήλιος έξω έλαμπε κι είχα τό μεσημεράκι ραντεβού με τή Μυρτώ. "Εννοιωθα εύτυχισμένος. Κάθισα στό γραφείο του θελου Αντώνη και βουτώντας τήν πέννα στό ~~πρό~~^{μωβ} μελάκι, που χρησιμοποιούσε, έγραφα μονορούφι τήν άσκηση αυτή. Τήν έπομένη κιολας, τήν έδωσα στόν Πάτη "Αποστολίδη και στόν Νίκο Λυγέρη, στό ώδετο, και είχα τήν τήχη να τους ακούσω στην ίδια βδομάδα να ^{την}εκτελούν, τό ~~έργο~~ μου. "Εκτοτε δέν ~~εί~~ ξανάκουσα ποτέ.

2) ΤΕΣΣΕΡΑ ΚΟΜΜΑΤΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΔΕΚΕΜΒΡΗ για φωνή βιολί και πιάνο

Γραμμένα στα τέλη του Δεκεμβρίου του 1945 και στις αρχές Γενάρη του 1946. Παίχτηκαν μία και τελευταία φορά στην Λέσχη του Έλληνο-σοβιετικού στις αρχές του 1946

α) ΤΟ ΣΥΛΛΑΛΗΤΗΡΙΟ ΣΤΙΣ ΤΡΕΙΣ ΤΟΥ ΔΕΚΕΜΒΡΗ (ποίηση δική μου)
(για βαρύτονο και πιάνο)

"Είμαι ηγοτικός θολός -στά νερά μου ό κάθε έχθρος- όταν μ'άδικιες πάει να με μπλέξει- άγριο τέλος θά βρεϊ- τώρα κι αν με χτυπά.

Κύμα είμαι και ξεσπώ - δίχως λυτεριά ~~εί~~ ζω-σύμμαχα τά

βόλια που με σκίζουν- μά εγώ δριμύ πάντα θά δριμύ- γύρω πόνος βαρύς.
 Κόμα είμαι και ξεσπῶ - δίχως λυτεριά δέν ζῶ - μέσ' από τό αίμα τῶν ἀθῶν
 - ἡ 'Ελλάδα μέ κοιτάζει μέ δὴγεῖ"

(Ἀθήνα 12- 12 - 45)

β) ΝΥΧΤΕΡΙΝΗ ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΟ ΜΑΚΡΥΤΙΑΝΝΗ γιά βιολί καί πιάνο

(Ἀθήνα 1- 1- 46)

γ) ΠΡΟΣΕΥΧΗ (ο ὑπόλοιπος τίτλος σθημένος) γιά βιολί καί πιάνο

(Ἀθήνα 27-12-45)

δ) Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΑΝΤΑΡΤΗ γιά βιολί καί πιάνο

Τό τελικό θέμα τῆς ΤΡΕΛΛΗΣ ΜΑΝΝΑΣ

(Ἀθήνα 30-12-45)

3) ΒΑΓΓΕΛΙΟ 1 γιά βιολεντσέλο καί πιάνο. Γράφτηκε τον 'Ιούνιο τοῦ 1945

4) ΒΑΓΓΕΛΙΟ 2 (Στό θάνατο τοῦ αγωνιστή) - γιά βιολί καί πιάνο-

Γραμμένο κι αυτό δτήν ἴδια ἐποχή. Γιά πρώτη φορά ἐμφανίζεται τό κύριο ^{μουσικό}
~~μουσικό~~ μοτίβο που θά χρησιμοποιήσω στήν ΤΡΕΛΛΗ ΜΑΝΝΑ τοῦ Σολωμοῦ:

Στήν ΤΡΙΤΗ ΣΟΥΙΤΑ καί στήν ~~ΤΡΙΤΗ~~ ^{ΤΡΙΤΗ} ΣΥΜΦΩΝΙΑ ~~του~~
 ΠΑΖΑΚΑΛΙΑ

5) ΠΑΖΑΚΑΛΙΑ γιά βιολί καί πιάνο. Γράφτηκε στά 1946. Σίχεται μόνο τό μέ-
 ρος τοῦ βολιού καί τρεῖς σελίδες ἀπό τό πιάνο

6) ΚΟΥΑΡΤΕΤΟ ΕΓΧΟΡΔΩΝ Αριθ. 1 (Ἀθήνα 28-2-46)

" Ἐνα μικρό σέ διάρκεια (νομίζω) καί σέ σημασία) ἔργο. Περισσότερο σάν
 ἄσκηση. Ἄλωστε μέ τόν Αριθ. 1, ὑποδηλώνεται ὅτι φιλοδοξοῦσα νά ἀσχοληθῶ
 ὄχι σοβαρά, μέ τό κουαρτέτο ἐγγύρδων.

7) Τρεῖς γιά βιολί- Βιολεντσέλο καί πιάνο.

Καί ξαφνικά δουλεύοντας ὅλο τό Γενάρη καί τό Φεβράρη τοῦ 1947, κατορθώ-
 νω τό ἀκατόρθωτο: νά γράψω τό πρῶτο μου ἔργο μουσικῆς ὀργανοῦ, που στέκει

Ταί πάλι σέ ὅλες τίς μεταγενέστερες συνθέσεις μου. Τυπώθηκε μόλις φέτος (1985)

"Ὅμως στό μεταξύ καίχτηκα, στήν πρώτη συναυλία μου στό ΚΕΝΤΡΙΚΟ, στά 1952,
 μέ τόν Κόλαση- Γαρουφαλιά καί Κυθωνιάτη καί ἀργότερα δύο φορές στή δε-
 καετία τοῦ 50, καί μία στή δεκαετία τοῦ ἐβδομήντα. Τέσσερις δημόσιες
 ἐκτελέσεις, μέσα σέ σαράντα χρόνια, ἀποτελοῦν ἕνα πρωτοφανές ρεκόρ γιά ἕνα
 ἔργο ἑλληνικῆς μουσικῆς ὀργανοῦ. Ὅταν θά μεταδοθεῖ ἀπό τοῦς ραδιο-

~~μουσικοῦ~~ (ἀπό δέν καί ὑπόλοιπο φέτος)

τηλεοπτικούς μας σταθμούς (εγώ δέν θά ύπάρχω γιά νά τ'άκουσω) τότε θά ἔχει συμπληρωθεῖ ἡ πολιτιστική μας ἐπανάστασις.

8) ΠΑΙΔΙΚΟ ΟΝΕΙΡΟ γιά πιάνο

Τελείωσα στίς 9 Φεβρουαρίου 1947. Δηλαδή τό ἔγραφα παράλληλα μέ τό ΤΡΙΟ. Ἦταν ἐπόμενο, τό μεγαλύτερο μέρος αὐτοῦ τοῦ ἔργου γιά πιάνο, νά τό χρειομοποιήσω ^{αργότερα} μέσα στό ΤΡΙΟ, πού τό θεωροῦσα σάν ἔργο ὑψηλότερης σημασίας.

9) ΠΡΕΛΟΥΝΤΙΑ γιά πιάνο

Ἦταν ~~ἀπό~~ ^{ἀπό} τίς ~~πρῶτες~~ ^{πρῶτες} 3 ἕως στίς 919 Ἰουνίου τοῦ 1947, δηλαδή λίγες μέρες πρὶν μέ συλλάβουν, γράφω ἕνα ἀπό τά σημαντικότερά μου ἔργα. Αὐτό σημαίνει, ὅτι ἐάν δέν πῆγαινα εξορία καί συνέχιζα τή σύνθεση, ἡ ἐξέλιξη τῆς μουσικῆς μου - ἂν κρῖνω ἀπό τό ἔργο αὐτό - θά ἦταν πολύ διαφορετική. Καί καί ἀκόμα. "Ἐνα ἀπό τά Πρελούντια, τό χρησιμοποίησα γιά εἰσαγωγή, στή Μαργαρίτα - Μαργαρώ... "Ἦθελα βλέπετε νά τό ἀκούσω μέ οποιαδήποτε τρόπο ^{γιατί} καί δέν βρισκότανε πιανότοσ γιά νά τό παίζει. "Ἐκτός ἀπο τήν ἀγαπώμενη Λένα Κουτούβαλη, πού τά ἐρμήνευσε σ'αὐτή τή "μνημεῖα" πρῶτη συναυλία μέ ἔργα μου, στοὺς ΚΕΝΤΡΙΚΟ, στίς 8 Ἀπριλίου τοῦ 1952. Τά εἶχα παρουσιάσει τότε μέ τόν τίτλο " πέντε διπλά διπλά πρελούντια γιά πιάνο"

α) Γιόχαν Σ. Μπάχ-Νανούρισμα

β) De ~~preludes~~ ^{preludes} - Θνειροποληση

γ) Μαντινάδα - Ρουμελιώτικο

δ) Τροπάριο - Τζάζ

ε) Σουραβλία - Καραγούνα

Στήν ἴδια συναυλία, παίχτηκαν τό ΤΡΙΟ, ^{καί} ὁ "Σπυρίδης Χανιάτικος" γιά πιάνο καί κρουστά. (Στό πρόγραμμα ^{ἀναφέρονται οἱ} τῶν Μάνος Χατζιδάκης καί Αποστόλ.

'Αργυρόπουλος. Μονάχα πού ὁ Μάνος ἔπαιξε πνευμονία, καί τόν ἀντικατέστησε ἡ Ἀλίκη Βατικιώτη). "Πέντε τραγούδια" 1) "Αν γυρεῖς ἀπό τόν ἥλιο τή χαρά. 2) "Ἐρωσ καί θάνατος 3) Νανούρισμα 4) Λάθη 5) Περιβόλι μου ὀργωμένο μέ τήν Ν. Φραγγιά Σπηλιοπούλου (καί πιάνο ἡ Δ. Χάλμη- Καραμασούνα) καί τέλος τό:

ΙΟ) ΣΚΕΤΣΟ, γιά πιάνο, φλάουτο καί κουαρτάτο ἐγχόρδων.

Τά μέρη: Πρελούντιο καί χορικό - Σιέρτσο- Φινάλε. Καί οἱ πρῶτοι ἐρμηνευ-

τέρας: Κώστας Κυδωνιάτης, Παναγιώτης Βρεττός (φλάουτο), Σπύρος Τόμπρος, Πάτσης Αποστολίδης, Χρήστος Μιχαλακάκης και Γιάννης Χρονόπουλος. Το έργο αυτό που το έρχισα άμεσα μετά το ΤΡΙΟ το τέλειωσα μετά τη σύντομη πρώτη μου έξοδα στην Ίκαρια (Ιούλιος - Οκτώβριος του 1947) στις 3 Νοεμβρη του 1947. Το μελωδικό ύλικο του πρώτου μέρους χρησιμοποίησα άργότερα, στα 1948, στο έργο που σχεδίαζα τότε, τον ΟΙΔΙΠΟΔΑ ΤΥΡΑΝΝΟ για όρχηστρα έγχορδων. Για να το ξαναχρησιμοποίησω, στο ΚΑΤΑ ΣΑΔΟΥΚΑΙΩΝ ΠΑΘΗ.

ΣΥΜΦΩΝΙΚΑ

1) ΜΙΚΡΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ για όρχηστρα έγχορδων (ΣΧΕΔΙΟ)

'Από το έργο αυτό προέκυψε ο " Προμηθέας Δεσμώτης" (Αρχές 1945)

2) ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ ΔΕΣΜΩΤΗΣ για μεγάλη όρχηστρα (1946)

Είναι το πρώτο μου έργο για συμφωνική όρχηστρα. Η παρτιτούρα είναι για ματη ~~το~~ σημειώσεις του φιλοκλήτη Οικονομίδη. Αποδειξη ότι το διήθυσε, με άλλον στη Συμφωνική του Ραδιοφώνου. Δυστυχώς δεν το θυμάμαι, ούτε υπάρχουν λχη από εκείνη την εκτέλεση, που δεν θυμάμαι ποτε έγινε. 'Απόσπασμα από τις σημειώσεις μου: για το έργο: "Το συμφωνικό αυτό έργο, δεν ακολουθεϊ πιστά, το δμώνμοποιητικό έργο του Λισχίλου. Είναι περισσότερο μια ελεύθερη μουσική απόδοση του Προμηθέα, σαν ανθρώπινου σύμβολου (...). Εκείνο που με δδήγησε, στο να του δώσω αυτό το περιεχόμενο, δεν είναι ένας άνθρωπος μόνο. Είναι ένας ολοκληρος λαός,».

3) ΑΓΝΩΣΤΟ ΣΥΜΦΩΝΙΚΟ ΕΡΓΟ για μεγάλη όρχηστρα (1946)

Μου μένουν μόνο τρεις σελίδες από τα πρώτα σχέδια. Η πρώτη άς ποιμε ύλη. Το έργο αυτό, ολοκληρωμένο, το παρέδωσα στον Φ. Οικονομίδη, στο σπίτι του, λίγες μέρες πρωτού ~~π~~^μ πιάσουν, ήταν στα 1950, τον συνάντησα ξανά, τότε έφαξε και μου είπε πως δεν τό' βρισκε. Ήταν το σημαντικότερο έργο εκείνης της εποχής, αν κρίνω από το χειρόγραφο. Αντάξιο του ΤΡΙΟ και των ΠΡΕΛΟΥΣΝΤΙΩΝ για πιάνο.

4) ΤΡΕΣΣΕΡΑ ΚΟΜΜΑΤΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΔΕΚΕΜΒΡΗ για όρχηστρα έγχορδων (1946)

Το Πρωτο του 1947, το 3ο έκτερο του (Σεπτέμβριος 1948) στην Βεσιγένο (Αρκαδία) και στην Κατάρνη, και στην Κατάρνη και στην Κατάρνη, 1948, 1949, 1950, 1951.

5) ΤΟ ΠΑΝΗΓΥΡΙ ΤΗΣ ΑΣΗ ΓΩΝΙΑΣ

- α) Για όρχηστρα έγχορδων (1946)
- β) Για μεγάλη όρχηστρα (1947)

Είναι το πρώτο σύμφωνικό έργο μου που παίχτηκε. Στις 5. 5. 50 στον Όρφειο με τον Οικονομίδα και την Κρατική Όρχηστρα. (Πώς να μην έχω προικατάληψη για τον αριθμό πέντε, που δήθεν τον στηρίζω στη μελέτη του Πυθαγόρα. 'Ο Έλντς φερ'ειπεινέχει το επτά - επτά μικρές κυκλάδες. Επτά τα τραγούδια του Λόρνα κλπ. Σε μένα, τα πάντα τελειώνουν, ακόμα και άθροιστικά ή αφαιρετικά, στο ερωτικό αριθμό πέντε. "Αλυστε και ο γυιός μου γεννήθηκε στις 5μ.μ., ημέρα Πέμπτη, ημερομηνία πέντε, του πέμπτου μήνα. Αλλά για ξεκούραση, Αρχίζοντας να το καταγράφο για πολλαστή φορά, στα 1954, στο Παρίσι, κατέληξα σ'ένα νέο έργο: την ΠΡΩΤΗ ΣΥΣΤΗΤΑ για πιάνο και όρχηστρα. Αξίζει ο κόπος να δοϋμε τις σημειώσεις μουεπάνω στην πρώτη παρτιτούρα "ΤΟ ΠΑΝΗΓΥΡΙ ΤΗΣ ΑΣΗ ΓΩΝΙΑΣ γίνεται κάθε χρόνο στα ΧΑΝΙΑ της Κρήτης. ^{στην όμιλο -} ~~το περιγράφο~~, παίρνω αφορμή απ'αυτό ^{τὸ χέριον} για να δώσω στην ατμόσφαιρα ^{απόρρητο} της λαϊκής ζωντανίας, χαρᾶς και δύναμης. Είναι ~~το πρώτο μου έργο~~ ^{απόρρητο} νουσταλγία και ⁶ ρεμβασιός κάτω από το γαλάζιο φῶς του Αίγαίου". Πλάτ στον τίτλο, στο πρώτο χειρόγραφο, υπάρχει ο υπότιτλος, "Κρητικό", στο δεύτερο "Συμφωνικό Σιέρσο".

νύξη μουσική τὸ συνθέσει

6. ΘΕΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΥΚΛΟΙ (Έργο 7) Απρίλιος και Μάιος του 1947

Για Μεγάλη όρχηστρα

Φαίνεται ότι έσπερα μαζί μου στην αρχική παρτιτούρα σε έξορτες - παρανομιες και Μακρουήσια, για να την βελτιώσω. Είναι το έργο που με συντρόφευε όλον εκείνο τον καιρό. Είναι ~~απλό~~ ^{ετο} διαβάσω στο τέλος ^{της παρτιτούρας} τις εξής ημερομηνίες: "30.5.47 Ν. Σιδέρη" - " Αθήνα 3.10.47" "ΤΡΙΤΟΣ ΚΑΘΩΣ - Σιηνή 55". Στο Μακρουήσι. Και τέλος " 12.4.49, 401 Στρατιωτικό Νοσοκομείο - Αθήνα" - "Υπήρχαν κι άλλοι τίτλοι. "Όπως λ.χ. " ΝΥΧΤΕΣ ΟΡΓΗΣ " ΔΟΚΙΜΙΟ ΓΙΑ ΟΡΧΗΣΤΡΑ " " ΘΕΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΛΛΑΓΕΣ" -

Τό έργο αυτό δεν παίχτηκε ποτέ, αν και είναι ~~αθωρο~~ ^{αθωρο} αθωροβήτητα τό πιό προχω-

ρημένο από δσα συνθέσασ, έχι μόνο έκείνο τό καιρό, αλλά και μεταγενέστερα. Η συνθήεια νά καταφερω στήν ποίηση και στή μουσική στίς δύσκολες συνθήεις τής Ασφάλειας, στή φυλακή και στίς Έξορίες, όπως συνέβη στήν περίοδο τής Δικτατορίας, έχει τίς ρίζες τής στο παρελθόν. Το 401 Στρατιωτικό Νοσοκομείο, ήταν για μās τούς μακρονησιώτες, μία κιά "ανθρώπινη" συνέχεια τής κόλασης του νησιού. Μήπως κι εκεί δέ με χτυπούσαν στο δωματιάκι τής απομόνωσης, έπειδή άνημερα του Πάσχα, μίλησα στον Παπάγο; Μās τό είχαν άπαγορευσει. "Όμως έχώ διαμαρτυρηθικα γιατί ~~έχω~~ δέν άφηναν τούς συγγενείς μας Πασχαλιάτικα, νά μās έπισκεφθούν. Τελικά έγινε ή έπισκεψη." Έφωλα και φωτογραφια με τον πατέρα και τή Μυρτώ. Καί εΰθως μετά με χτύπαγαν όλη τή νύχτα με τούς ζωστήρες, δύο καθάρματα ^{σε λήψη κλίτες} ~~απομονωτές~~. Τά γράφω αυτά, για νά κατανοηθεΐ καλλίτερα σάν πράξη πλίστις, ή έμμουή μου στή σύνθεση και στο σχολιασμό ένός συμφωνικού Έργου, στο μέσο τής βαρβαρότητας. " Πρέπει νά παραδεχθώ, γράφω στίς 12.4.49 πώς τό Έργο αυτό υπήρξε για μένα μία τεχνική "έξάσκηση", μία τεχνική "σπουδή". Έκθέτοντας τά δύο θέματα με τον τόσο αντίθετο χαρακτήρα, θέλησα νά δώ τίς υποκειμενικές δυνατότητες έπεξεργασίας (...) Ηταν άκόμα μία έξάσκηση άρμονικών συνηχέσεων, προπαντός όμως (...) ένορχηστρωτικό πείραμα". "Ήδη δ από τά 1946, ουσιαστικά είχα εγκαταλείψει τό σπίτι μου." Ξμεινα έδω κι έκεί Αργότερα έξορίες - φυλακές - παρανομίες. Έπομένως δέν υπήρχε πιά καμμιά δυνατότητα νά δοκιμάζω τίς συνθέσεις μου στο πιάνο. Έτσι με τήν άσκηση, έφτασα στο σημείο νά γράφω και νά ακούω τή μουσική, πάνω στο χαρτί. Πράγμα που πολλές φορές, γίνεται για τον μουσικό, δύσνηρό. Ίδιαίτερα όταν ή άρμονία είναι πολυπλοκή, θά πρέπει νά καταβάλεις υπεράνθρωπες προσπάθειες, για νά τή "ακούσεις". Για νά έξασκηθώ, άντέγραφα συνεχώς κλασικά, και μοντέρνα συμφωνικά Έργα. Η μάλλον, τά μετέγραφα από όρχήστρα, ^{σε} ~~σε~~ πιάνο, κάνοντας τήν αντίθετη διαδρομή, από κελνη που κάνει ο συνθέτης. Δηλαδή από τό πιάνο, προς τήν όρχήστρα.

362

7. ΤΟ ΚΟΙΜΗΤΗΡΙΟ

Για όρχήστρα έγχόρων (1946)

Προσπαθώ νά δώσω τό μουσικό νόημα στο πρώτο τετράστιχο τής ΤΡΕΛΛΗΣ ΜΑΝΝΑΣ: "Ήώρα που ή ξάστερη νύχτα μονάχους μās τίς όρε ^α ~~α~~ απάντεχα και κεί σ'όρες βράχους, σιλίζεται ή θάλασσα σιγαλινά"

Τό Έργο αυτό άφομοιώθηκε μέσα στον "Προμηθέα Δεσμώτη".

305

- 383 - 244

8 "Η ΜΑΡΤΑΡΙΤΑ" Για όρχηστρα, άπαγγελία και χορωδία.
ποίηση Νικηφόρου Βρεττάκου (1946)

Πιό συγκεκριμένα ή σύνθεση αύτης τής καντάτας έγινε από τις 18 έως 21 Νοέμβρη του 1946 δηλαδή μέσα σε τέσσερις μέρες. Θαύμαζα από τήν Τριπολιτήν ποίηση του Βρεττάκου που με τις "Γκριμάτσες του ανθρώπου" ήπηρε ο πρώτος που μάς μύησε στη σύγχρονη ποίηση. Ο Νικηφόρος ήταν ή φυσή στην ομάδα των νέων διανοομένων τής επανάστασης. Ήιενί τον γνώρισα και συνδέθηκα μαζί του. Σε μία από τις συναντήσεις μας μεϋ έδωσε τό ποιημα και λίγο άργότερα κατά τό τέλος τής σύνθεσης τον κάλεσα στην Ν. Ξιβρυη όπου προπαθήσα νά του δώσω: στο φρόνδιο μία γέση από τή δουλιά μου. Τελικά τό έργο παίχτηκε στά 1977 στο ΜΟΥΣΙΚΟ ΑΥΤΟΥΣΤΟ στο Λυκαβητό' μαζί με τό ΑΕΙΟΝ ΕΣΠΙ. Στην "αστρική" ποίηση του Βρεττάκου προσπαθώ νά ανταποκριθώ με τή δική μου "αστρική" μουσική. Απαγγελία στην μοναδική έκτέλεση τής ΜΑΡΤΑΡΙΤΑΣ ήταν ο Νότης Περγιάλης.

363 9 ΘΕΑΤΡΙΚΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΗ ΡΩΤΑ (Σχέδια 1945)

Είχε σχηματισθεϊ ένας θίασος με μέους έπονίτες. Θυμάμαι τήν κόρη του Ράτα, τή Μαροβία. Οι πρόβες γινόντουσαν σε κάποιο σπίτι στην όδδ 'Ιπποκράτους. Τό έργο ήταν έμπνευσμένο από τή Γερμανική Κατοχή. Περιετχε ΧΩΡΕΚΑ μερικά από τά όποια, τά είχα μελοποιήσει. Έγραφα μάλιστα και τή συνοδεία τής ορχήστρας: Ομπσε, δύο Βιολοντσέλα και Κρουστά. Τό έργο δέν δλοκληρώθηκε γιατί ο θίασος διαλύθηκε λόγω των γεγονότων.

ΙΚΑΡΙΑ 1947

'Ιούλιος 1947. Κοιμόμαστε με τον πατέρα και τον αδελφό μου στρωματάδα στην βαράντα του σπιτιού του θελου 'Αντώνη. Χαράματα, πριν καλά καλά ζημερώσει, άκούμε φωνές στον κήπο και μετά χτυπήματα στην πόρτα. Όταν βγάζω τό καρδί μου στο κάγγελο, τί νά δω: Λεφοοσι οι πολιτομάνοι. "Εσθ είσαι ο Μικής;" "Εγώ;" "Κατέβα γρήγορα όπως είσαι.", "Τί συμβαίνει;" Ρωτά κι ο πατέρας μου. "Εσύ ποιός είσαι;" "Ο πατήρ του. Διευθυντής του όπουργείου 'Εσωτερικών" "Καλέ τί μάς λές: Κι έχεις τέτοιο γυιό; Νά σου ζήσει" Γελάνια. "Όπότε ο γέρος μου γίνεται έξω φρενών." Με τί διακάωμα μάς συλλαμβάνετε; Έχετε τό σχετικό έγγραφο του εισαγγελέως;" "Όπότε έπεμβαίνει ψυχραιμόσπερος ο άστυνόμος " πρόκειται για κάποια άπλή κατάθεση στο τμήμα. "Όγιός σας μπορέϊ νά ντυθεϊ...". Στο μεταξύ είχα βάλει κουκάμισο, παντελόνι και πέδιλα. 'Η μάνα μου, ή θελα μου, ο θετός 'Αντώνης άγουροζυνημένθ' έρωτούσαν νά μάθουν τί συμβαίνει. Μόλις κατέβηκα στο

κῆπο, μέ πιάσανε ἀπὸ τοὺς ἀγνώμονες δυὸ ἀστυφύλακες. Μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς, εἶχαν πάρει μέρος στὴ μάχη τοῦ Δεκεμβρη. Τὸ ὅτι παραδόθηκαν καὶ τοὺς στελαμε στὰ σπῖτια τοὺς σώους καὶ ἀβλαβεῖς, εἶχαν κάνει μερικοὺς ἀπὸ αὐτοὺς, περισσότερο φανατικοὺς. Ἐγινε ἡ κουστοβόλα καὶ σὲ λίγα λεπτὰ φάνηκε τὸ ΚΒ Ἀστυνομικὸ τμήμα, πλάι στὸ θερινὸ σινεμὰ ΑΣΤΟΡΙΑ. Μπροστὰ κόσμος, ἄντρες, γυναῖκες, παιδιὰ, νὰ φωνάζουν ὄλοι μαζί καὶ οἱ ἀστυνομικοὶ νὰ σπρώχνουν τοὺς ἄντρες μέσα καὶ τῆς γυναῖκες μακριὰ ἀπὸ τὸ τμήμα.

Ὁ στρατιώτης, τὰ γραφεῖτα, οἱ διάδρομοι γεμάτοι κόσμος. Οἱ περισσότεροι μέ τῆς πυζάμες ἢ ἀκόμα καὶ μέ τὰ ἐσώφρουχα. Φυσικὰ ὄλοι γνωστοί. Ὅλο τὸ ΕΛΑΜ, ἢ ΕΠΙΟΝ καὶ ΚΚΕ τῆς Ν. Σμύρνης. Ἐπιαντοντάδες. Φυσικὰ μιλάμε μόνο γιὰ τὸ στελεχη καὶ τοὺς λοιποὺς παράγοντες. Α. Χ. δ' ἀστυνόμος Ἐ Τσαπόγιας μαζί μὲ τοὺς δυὸ γυιοὺς του. Ὁ κόκκινος Δήμαρχος Γεώργιος Ἐλευθεριάδης καὶ δ' ἀδελφεὸς του δ' Ἀγγελος, ταγματάρχης τοῦ ΕΛΑΣ. Ἐτσι καὶ βρεθήκαμε συναμεταξὺ μας, ἔστω καὶ ὑπὸ κράτηση, σηκώθηκε τὸ ἤθικόν. Ἡ ἀτιμωφαιρα ζεστάθηκαν. θάλεγα ^{ἢως κ' ἠπείσοι} καλοὶ φίλοι συναντιοῦνται πρῶτ - πρῶτ γιὰ νὰ πᾶνε ἐκδρομῇ. Ἀρχῶσαν καὶ τὰ καλαμπούρια, ἔτσι πού οἱ περισσότεροι εἶχαν ἐσώφρουχα παρδαλά. Παντάσου κοτζάμ δικηγόρος ἢ γιαντρός καὶ νὰ σὲ χαιρετᾷ μέ τὸ δεξί, ἐνῶ μέ τὸ ἀριστερὸ νὰ πιάνει τὸ σωβράκι του, νὰ μὴν τοῦ πέσει. Ὁ καμμένος δ' ἔγερσ μου, μᾶς ἀκολούθησε. θέλησε νὰ περάσει ἀπὸ τὸν κλιὸν τῶν ἀστυνομικῶν καὶ τὸν χτύπησαν ἄσχημα. Αὐτὸ ὅμως δὲν μοῦ τόπε κανεῖς. Τὸ ἔμαθα πολὺ ἀργότερα. Καὶ ὄχι φυσικὰ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν πατέρα μου. Ἐτσι ἤμουν κι ἐγὼ πρόσχαρος καὶ καθὼς μᾶς ἀνέβαζαν στὰ στρατιωτικὰ αὐτοκίνητα, εἶδα τὴ μάννα μου καὶ πῶσ ὁ πατέρας μου μισοκρυμμένος, καὶ τοὺς χαιρετᾷς ὅσοι λές καὶ πῆγαινα στὴν ἐξοχή γιὰ νὰ διασμεδάσω. Φτάσαμε στὸν Πειραιᾶς στὴν σχολὴ δοκιμῶν. Ἐπιετὴ ἢ πλατεῖα πῆχτρα. Σὲ κάθε αὐτοκίνητο πού ἔφτανε, οἱ προηγούμενοι τοῦ ἔναναν θερμὴ ὑποδοχὴ " Γειά σας παιδιὰ " " Γειά σας συντρόφια " "Τὲ συμβάλει;" "Τὲ θές νὰ συμβάλει; Χάνουν τὴ μάχη καὶ πιάνονται ἀπὸ τὰ μαλλιά τους" "θὰ νικήσουμε" Ζήτη τὸ ΕΛΑΜ " Ζήτη " κλπ. " Νὰ καὶ δ' Ἐπαντας, μοῦ λέει ἔνας, πού σήκωσε τὴ σημαῖα, μαζί μέ τὸν Γλέζο " "θεῖ μου τι πρόσωπα μυθικά!" Ἀρχίζουν νὰ μας στιβάζουν ~~στα~~ στα καραβάνια, μεγάλες βενζινώματες καλίστρες μαοῦνες. Μέσα στὴ θάλασσα, ἀρχίζουμε τὸ τραγοῦδι. " Ὁ φασισμὸς δουλώνει τὴν πατρίδα μας ὑποβάλεισ' ἐξευτελι ~~σὸ~~ σμοῖς ... " Ἐπὸ δὲπλα κλεομένο, οἱ ἄλλοι " Ζήτη δ' Ἀλένιν Ζήτη δ' Ἐτάλιν Ζήτη δ' κόκκινος ~~στρατός~~ Ζήτη καὶ δ' Ζαχαριάδης δ' μεγάλος ἀρχηγός " Στὸ ἄλλο "Τὰ κεφάλια σας θὰ ~~κάνουν~~ ^{ἔχουν} ἀν' τ' ἀντάρτικο σπαθί " Καθὼς δ' ἠλιος χρῆνιζε τὰ ~~ὕδα~~ ^{ὕδα} τοῦ Σαρωνικοῦ, δ' Πειραιᾶς ζυπνοῦσε μέ τὰ τραγοῦδια μας. Κανεῖς μας δὲν ρώτησε "Ποῦ μας πᾶνε;" Ἐπιετὸ πού βάραινε ἦταν ὅτι εἴμαστε ὄλοι μαζί. Ἐπιαντοντάδες, Χιλιάδες. Καὶ γύρω μας στὰ σιωπηλὰ ~~οὐκ~~ σπῖτια τοῦ Πειραιᾶς πῶσ ἀπὸ τὰ παραθυρδοφυλλά, ἦταν δ' λαός, ὄχι μὲς μας λαός. Καὶ κανεῖς δὲν μποροῦσε νὰ μας πειράξει τὸ δαχτυλάκι μας. Ἐμασταν οἱ δυνατοί. Καὶ δ

94

Ζέρβας, που τόν είχαν κυνηγήσει οι άντάρτες στη Μάνη, έγινε ρεντίκολο, και
 τώρα ξεσπᾶ ἐπάνω μας, νά ξεθυμάνει τήν ὄργη του. Σπασμωδικές κινήσεις -
 ὑπέρ τοῦ κινήματος. Καί ὁδός του τό τραγούδι. Μᾶς ξεφορτῶνουν στήν Ψυτάλεια
 στήν ἀποβάθρα καί ἕνα γύρω παντοῦ, χωροφύλακες μέ μακρῶματα καί σιδηρῶς -
 τρατεῖα. Μᾶς ὑποχρεῶνουν νά ἀκολουθήσουμε τό μονοπάτι που πάει πρὸς τήν
 κορφὴ τοῦ ~~βουνου~~ τοῦ νησιοῦ. Βικεῖ, σὸ πλάτωμα, ἄλλες συναντήσεις, ἄλλες
 ἐκπλήξεις, ἄλλες χαρές, καί ποιός δέν ἤταγε; Ἐτὴν πλειοψηφία τους νέοι -
 κοσᾶριδες. "Βλεπετε ὅμως καί ἀρκετούς μεγάλους. ^{Μερικοί} ~~Μερικοί~~ γραβάτα.
 Ἦσαν πολλοί, ἄς τοὺς ποῦμε ἄστοις. "Ἐκινῶν μπάμ ἀπὸ μακριά. Σημάδι ὅτι
 ἡ ἐπιρροή τοῦ EAM ἦταν πολὺ πλατειά. Πιάστηκαν ἀρκετοί κατὰ λάθος. Αἰφνίς
 αὐτὴ ἐδόθη ἡ ἀδελφὴ, που ταίριζε πρὸς τοὺς χωροφύλακες. "Τί σχέση ἔχω ἐγώ
 μέ ὅλα αὐτά;" Στὴν ἀπέναντι ἀκτὴ, τὸ Κερασίβι, τὸ Πέραμα, ζυπνοῦσαν. Στις
 ἀποβάθρες, ἄρχισε νά μαζεύεται κῆσιμος, ἐνῶ συνεχῶς ἔφταναν τὰ πλοίαροια μέ
 τὰ τραγούδια. "Τί θά μᾶς κάνουν σ' αὐτό τό βράχο; Μῶλλον γιὰ κάποια μετα-
 κόμηση πρόκειται." "Ἐἶναι καθαρά ἐκφοβιστικὸ μέτρο." "Μπᾶς καί εἶναι ἄσπι-
 ση;" "Τὸ βράδυ θά'μαστε στὰ σπῆτια μας." "Ξαφνικά τὸ πλήθος κυμάτησε. Οἱ ~~μ~~
 μπροστινοὶ ζητωκραυγάζαν "Σύντροφοι, τί συμβαίνει;" " "Ἐρχεται ἡ ἡγεσία
 μας" "ποιοί - ποιοί;" "Ἄνευ γιὰ τόν Μήτσο Παρτσαλιῆ καί τόν Γαβριῆλῆ"
 "θεέ μου τί μεγαλεία!" Τώρα οἱ χιλιάδες κρατούμενοι, ἔλεγαν, μ' ἕνα στόμα,
 τό ἴδιο τραγούδι. Οἱ χωροφύλακες λούφαζαν. "Ἔτσι πέρασε ἡ ὥρα δίχως νά τό
 καταλάβουμε. Τώρα, στή μία τὸ μεσημέρι, ὁ ἥλιος, ἀκριβῶς στὸ κέντρο τοῦ
 θόλου, εἶχε ἐξαφανιστεῖ μέσα σέ κείνο τὸ πῆρινο γαλάτωμα που μᾶς κάνει
 νά βράζουμε μέσα σὸ τηγάνι. Σαράντα τόσοι βαθμοὶ ὑπὸ σκιάν. Καί ἡ Ψυτά-
 λεια σκέτος βράχος, που ὅσο περνοῦσε ἡ ὥρα, ἄναβε σάν φούρνος. Τότε κάποιοι
 εἶπαν, "δέν ὑπάρχει νερό" Καί μονομιᾶς συνειδητοποιήσαμε ὅτι δέν εἴχαμε
 πειεῖ καθόλου νερό, κι ὅτι ἡ γλώσσα μας, ἄρχισε νά γίνεταί σά μετρωδία
 ἀπὸ τὴ δίψα "Καί πῶς θά πιοῦμε;" "Ἄν πρόβλεψαν" "Ἔτσι ἀπότομα ἄρχισε
 ν' ἀκούγεται ἕνα ὑπόγειο μουγκρητό. Μετὰ μερικοὶ ὕψωναν τὴ φωνή "Νερό-
 νερό" Καί σὸ τέλος σημάθηκαν ὄλοι, διαφορετικοὶ ἀπ' ὅτι κάθησαν. Ἡ ἔκφραση
 σὰ πρόσωπα εἶχε γίνετ ζώδης. Τὰ μάτια ἀλλοιθώριζαν ἀπ' τὴν τρέλλα. "Ἔτσι
 ξαφνικά δέν γνώριζε ὁ ἕνας τόν ἄλλον. Τρέχαμε πάνω κάτω ἄσσοπα νά βροῦμε
 κάποια πληροφορία σχετικὰ μέ τὸ νερό. Μερικοὶ ἄρχισαν νά βλαστημοῦν καί
 νά βρίζουν τὸ EAM " αὐτὸ φταίει που μέ φέραν στή κόλαση". Ἀρχισαν ἔτσι
 οἱ διαπληκτισμοὶ που κατέληγαν σέ ξόλο. Ὅσο περνοῦσε ἡ ὥρα χωρὶς νερό,
 τόσο μεγάλωνε ἡ κινητικότητά τοῦ πλήθους καί δυναμώνεαν οἱ φωνές. Σίγουρα
 θά μᾶς ἀκούγαν ἀπ' τὴν ἀπέναντι πλευρά καί θά νόμιζαν ὅτι μᾶς σφάζουν.
^{Ἐπει} ~~Ἐπει~~ ^{ὅτι} ~~ὅτι~~ με πλησίασε ὁ Γιώργος Παπαγιάννης καί μοῦ εἶπε νά τόν ἀκολουθήσω. Γύρω
 ἀπὸ τόν Παρτσαλιῆ εἶχαν μαζευτεῖ πολλὰ στελέχη, νά δοῦκε τί θά γίνετ. Γιὰ
 μᾶς τοὺς νέους, ἀποφασίστηκε νά ἀποτελέσουμε πυρῆνες ἀπολιτοφυλακῆς, γιὰ νά
 κρατήσουμε τὴν τάξη καί νά μεθοδεύσουμε τὴ διαναστῆ τοῦ νεροῦ. Τὸ πρόβλημα
 εἶναι ὅτι δέν ὑπάρχουν πολλὰ βαρέλια γιὰ τὴ μεταφορὰ του. "Ἐπειτα μέ τί ε

366

Ἐπει

θά τό πιούμε; Μέ τά χέρια; θά χυθεῖ στό χῶμα. Δέν ἔχουμε κύπελα. Κάναμε κλοιό γύρω ἀπό τούς δυό τιμημένους ἡγέτες μας, γιά νά φτάσουν στό σημεῖο ποῦ ἦσαν οἱ πιό πολλοί καί οἱ πιό ζωηροί. Βοηθήσαμε τό γραμματέα τοῦ ΕΑΜ ν' ἀνέβει πάνω σ' ἕνα βαρέλι. "Ὅμως κανεῖς δέν τοῦ ἔδωσε σημασία. Βιεῖτος φώναζε " Σύντροφοι. Συναγωνιστές", Αὐτοί τίποτα. Νά γυρίζουν σά σφήκες γύρω γύρω, λέεσ καί εἶναι μόνοσ πάνω στή γῆ. "Εἶμαι ὁ Μήτσος Παρτοσαλίδης" Ἐμεῖς περήφανοι, γύρω γύρω στό βαρέλι, γιά τήν τιμή ποῦ μάς ἔλαχε. Νά ὅμως ποῦ κανεῖς καί πάλι δέν δίνει σημασία. "Ἔτσι ἀκούω τό Γαβριήλιδε νά λέεσ "Ἐλα Μήτσο κατέβρα, θά πάθεισ τίποτα.. Δέν μάς δίνουν σημασία..". Ἀκουμπόνεσ τας στούς ὤμους τοῦ ἡγέτη τοῦ ἀγροτικοῦ κόματος, κατέβηκε μέ δυσκολία ἀπό τό βαρέλι, κι οἱ δυό τους μέ βήματα ἀργά χάθηκαν μέσα στό πλήθος. Αὐτή ἡ σκηνή ἀποτυπώθηκε μέ πύρινα χρώματα στό μυαλό μου. Κάποιος μοῦ λέει: "κατεβάζουν κάπου - κάπου κανεῖσα βαρέλι. Νά χύνεται ὄλο στό χῶμα. Παίρουν ξύλο ποιός νά πλησιάσει. Ὁ μόνος τρόπος νά πιεῖσ εἶναι ἔδῃ πάρεισ ~~σά~~ τήν τάπα, εἶτε νά πάρεισ τό βαρέλι" "πῶσ νά τό πάρω;" "Νά μὴν κοιτάζεισ γιά νά πιεῖσ. Ἀγκάλιασε το σφιχτά καί μὴ τ' ἀφήσεισ μέ τίποτα. Στό τέλος ὁ ναύτης λέει: ναρθοῦνε αὐτοί ποῦ ἔχουν τό βαρέλι καί τήν τάπα" Πῆγα πρὸς τό ὕψωμα ποῦ βρισκεται τό φυλάκειο. Ὅσο πλησιάζα τόσο ἡ βοὴ καί τό ἀνακάτεμα μεγάλωναν. Ἐπὶ σμήνη ἀπό σφιγγες, πέφταν ὄλοι μαζί, μὸλις ἔβλεπαν τό βαρέλι νά κατηφορίζει. Ὁ ἕνας ἔσπρωχνε τόν ἄλλον, πάλευαν μέ λύσα νά πλησιάσουν τ α χεῖλη τους στό ἀνοιγμα τοῦ βαρελιοῦ. Ἔτσι γινόντουσαν ὄλοι ἕνα σμάρι, ποῦ μαζί μὲ τό βαρέλι, κυλοῦσε ἀκανόνιστα στό κατήφορο. Ἐπίσημαῖνω ἕνα βαρέλι. Ἀνοίγω δρόμο μέ ὄλη μου τή δύναμη καί τέλος τό ἀγκαλιάζω. Γίνομαι ἕνα μαζί του. Κάποιος ξεβιδώνει καί παίρνει τή τάπα. Τό νερό χύνεται στό χῶμα, πρὶν προλάβουν νά τό πιεῖ κανεῖς. Ἐγὼ ἀκολουθεῖσ τό βαρέλι. Γυρίζω μαζί του. Μία πάνω, μία κάτω. Μερικοί προσπαθοῦν νά μοῦ πάρουν τή θέση. Μοῦ δαγκώνουν τά χέρια. Μὲ τραβοῦν. Μὲ χτυποῦν. Ἐγὼ ὅμως τίποτα. Ἐνα μέ τό βαρέλι. Ποῦ στό τέλος, πράγματι, ὁ ναύτης μοῦ λέει "πάρτο νά πᾶσ νά τό γεμίσεισ" Μαζύ μου κι ὁ ἄλλος μέ τήν τάπα. Μὸλις μῆκαμε στίς δεξαμενές καί εἶπα τά νερά, δεξιά κι ἀριστερά, κατάλαβα πῶσ δέν ὑπάρχει τίποτα ὀραϊότερο στόν κόσμο! "Πιές ὅσο θέλεις", μοῦ λέει ὁ ναύτης. Πίνω, πίνω, πίνω. Ρίχνω νερό στό κεφάλι, στό στήθος στό σῶμα. Ἐαναπίνω σέ σημεῖο ποῦ πρίστηκα. Μετά γεμίσαμε τό βαρέλι καί βγαίνοντας ἀπό τό φυλάκειο, τοῦ ὄσαμε μία κλωτσιά πρὸς τό πλήθος, ποῦ τό περιμενε μέ ἀπόγνωση. Δέν πέρασαν εἴκοσι λεπτά, καί ἡ ὄψα ξανάγινε μαρτύριο. Πῆγα σέ μία ἤσυχη ἔγωνα τοῦ ησιοῦ καί ξάπλωσα πάνω σ' ἕνα βράχο. Γύρω μου πεσμένοι ὄλοισ ἔκλεγαν σιωπηλά καί ὄλοισ βγάζανε τά ἄντερα τους. Δέν μιλοῦσε κανεῖς. Ὅταν ἔπεσε ὁ ἥλιος καί ὄρσισε λιγούλακι, κάπως ἀνακουφιστήκαμε. Ὅμως ὁ βράχος, ἀπό κάτω, ἔξακολουθοῦσε νά βράζει. Ὅλη τή νύχτα, ἔκουγες ἀπό παντοῦ ἕνα θρήνο, νά ὑψώνεται στό χλιαρό ἀέρα. Μὲ τό χάραμα σηκώθηκαν ὄλοι ἀπάνω.

Πάνο τό νερό. Τό Κρυσταλλίνο, Σιάφωσ Ἰτρώ.

347

368 Είχαν συνέλθει από τὸ πρῶτο σὸκ καὶ τῶρα διαμορφώνονταν στὸν ἄερα
 μία διάθεση διαμαρτυρίας. Μερικοὶ ὀργανώθηκαν σὲ γκρουπ ἀποφασισμένοι
 νὰ ἐνεργήσουν δυναμικά. "Ἐτσι ἀρχισαν νὰ ^{κεντ}εσθύνονται πρὸς τὸ φυλάκιο,
 καὶ ἄλλοι, οἱ περισσότεροι, πρὸς τὴν ἀποβάθρα, ποὺ βρισκόνταν ἡ δόξα τῆς
 χωροφυλακῆς. ᾤονταν, ἀπελθῶσαν. Οἱ χωροφύλακες πῆραν θέσεις μάχης. Ὡς
 ποὺ στὸ τέλος, ἦρθε ἡ πληροφορία. Θὰ μᾶς πάρουν μεταγωγικά. Ἐφτασε τὸ
 πρῶτο κατὰ τὶς ἐννιά. Γέμισε καὶ σάλπαρε. Γύρω στὸ μεσημέρι ἦρθε τὸ δεύτερο.
 Κινήθηκαν καὶ ἐγὼ πρὸς τὴ παραλία καὶ σὲ λίγο ἔβρεθῆκα μέσα στὸ τεράστιο
 πλοῖο. Ψηλά, γύρω γύρω, οἱ ναῦτες παίζανε μαζὶ μας. Γυμνάζοντας τὴ δίφα μας >
 εἶχαν ὄσσει τενεκεδόνα - σὰν αὐτὰ τὰ γάλα βλάχας - γεμάτα νερὸ ἀπὸ ἕνα
 σπάγγο, καὶ μᾶς τὰ κοουδύσαν, πάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια μας. "Συναγωνιστὴ πιάστο!"
 Στὴν ἀρχὴ πηδούσαμε. Ἐταν ὄμως τὸ παιχνίδι παρατράβηξε, οἱ κουβέτες χόντρε
 - Τρηναν. "Καλὸ παιδα τῆς φρεϊδερίκης" τοὺς φωνάζαμε καὶ αὐτοὶ μᾶς ἀπειλοῦσαν
 ὅτι θὰ μᾶς πνίξουν. Πῆγε μεσημέρι καὶ δὲν εἴχαμε πιεῖ ἄκονα νερὸ. Σὲ μίᾶ
 στιγμὴ ὁ ξάδερφός μου, ὁ Στεφανίδης, μοῦ λέει. "Νὰ προχωρήσεις μπροστὰ".
 "Ἔχει κατὶ βαρέλια ἀπὸ λάδια. Πάχαν γεμίσει νερὸ. Ἐκεῖ ἦπια. Ἴσως βρεῖς
 στὸν πάτο τίποτα". Τρέχω καὶ πράγματι εἶδα τὰ βαρέλια καὶ γύρω τους ἡ γυναι
 στὴ μάχη. Μονάχα ἕνα ἦταν μόνο καὶ ἔρημο. Κοιτάζω. Στὸν πάτο του, σκεπασμένο
 μὲ λάδια καὶ τρίχες, θάταν ^{ωφ} δύο δάκτυλα νερὸ. Χώνομαι μέσα μὲ τὸ δεξι
 χέρι γιὰ νὰ πλῶ, ἐνῶ μὲ τὸ ἀριστερὸ κρατοῦσα τόσο σφιχτὰ τὴ λαμαρίνα >
 ποὺ ὅταν βγῆκα εἶδα πῶς κινδυνεύω νὰ χάσω ὄλον τὸν ἀντχειρα. Καὶ δὲν
 πῆρα χαμπάρι. Ὡς καὶ σήμερ ἡ οὐλὴ, μὲ θυμίζει καθημέρινα, ἐκεῖνες τὶς
 ἀξέχαστες μέρες. Τὲ ἦπια; Τίποτα. Νὰ ὄμως ποὺ ξαφνικά οἱ ναῦτες ἀπὸ φηλά,
 μᾶς σημάδεουν μὲ κείνες τὶς τεράστιες μάκρινες. Τὸ νερὸ, χοντρός πηδονας,
 μπορεῖ νὰ σκοτώσει βῆδι. Γιὰ μᾶς ὄμως ἦταν θετὸ ὄδρο. Στριφογυρῶμε ὄλοι
 369 μαζὶ, καθὼς τὸ ὀρητικὸ νερὸ μᾶς ~~ταρακουνᾶ~~ τὸ σῶμα. Πρὸσπαθοῦμε νὰ κρατήσομε
 με λίγες σταγόνες. "Ἄλλοι πάλι πέφτουν στὰ τέσσερα καὶ γλύφουν τὸ νερὸ ~~μω~~
 ἠσὺ γλυστράει στὴ βρώμικη λαμαρίνα. Τέλος ἦπιαμε νερὸ. Ἦσαν ἄσασα ἀπ' αὐτὴ τὴ
 πλευρά. Καὶ εἶδαμε τὶς φάτσες μας. Τὸ δέριμα στὸ πρόσωπο εἶχε σιάσει. "Ἄλλοι
 πάλι ἔβγαζαν πυκνὲς καφετιεὲς φακίδες. ~~ὄμως~~ ὄτι γλῶσσες, ποὺ κρέμονταν
 πρσιμένες ἔξω ἀπὸ τὰ στόματα, ξαναμπήκαν στὴ θέση τους. Κι ἀρχισε ἡ πελνα.
 Μᾶς μοίρασαν μισὴ κουραμιάνα καὶ ἕνα κομμάτι τυρὶ στὸ καθένα. Εἴχαμε νὰ
 φᾶμε πάνω ἀπὸ σαράντα ὄρες. Κάλ τῶρα, μόλις, συνειδητοποίησαμ τὴν πελνα
 μας. Μετὰ ἦρθε ἡ κουραση. Ἐίμαστε ὄλοι ὀρθοὶ στριμωγμένοι ὁ ἕνας δίπλα ἀ
 στὸν ἄλλο. Ἀποφασίσαμε οἱ μισοὶ νὰ ξαπλώουν μὲ βάρδιες. Μόλις ξεκουραστή
 καμε ἀρχισε ἡ ἀνησυχία καὶ τὰ ἐρωτηματικά "ποῦ μᾶς πᾶνε;" "τὲ θὰ μᾶς
 κάνουν;" Ἐνας μηχανικός, μελετώντας μίαν ἀχτίδα ἡλιου, ποὺ διαπερνοῦσε τὴ
 κλειστὴ ὀροφὴ, ἀποφάνθηκε "ἡ πορεία εἶναι νοτιοδυτικὴ. Μᾶς πᾶνε στὴν Ἐ
 Ντάμπα. "Νόχτωσε. Σημέρωσε. Τὸ ἡθικὸ εἶχε ἀνέβει. Ἀρχίσαμε τὸ τραγοῦδι
 "Ζήτω ὁ Λένιν Ζήτω ὁ Στάλιν..." τότε ἀνοίξε μίᾶ ^{μπ}κουνάποτρα πάνω ἀπ τὰ

κεφάλια μας και μίλησε ο πλοίαρχος "ρέ βούλγαροι, ρέ σφαγείς, ρέ... ρέ...
 ή τó βουλώνεται ή σάς πνίγω" 'Από κάτω δι. πλάσια κωπηκε ή όρμη του
 τραγουδιού " Ράλληδες ταγματαλήτες δολοφόνοι Γερμανοί..." Οπότε άνοίγει
 τίσ μπουκαπόρτες και όρμιά τó νεράκι τής θάλασσας. "Όταν τδφτασε ώς τά
 γδνατά μας τίσ έκλεισε .Νά όμως που έμετς δέν μπορούσαμε πιά νά καθή-
 σουμε νά ξεζουραστούμε." Έτσι λοιπόν όρθιοι άκούμε του πλοτo νά ζδνει
 τόν πάτο τής θάλασσας και νά άκννητοποιείται. 'Άνοίγει ή /μπροστινή πόρτα
 κι άκριβώς άπέναντι βλέπουμε τήν έπιγραφή " ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΑΓΙΟΥ ΚΗΡΥΚΟΥ"
 Μόλις πατήσαμε στεριά, νήσου μπροστά μου ό Φουρτούνης, ό όμποτσας
 τής Κρατικής. "Μέ κερνάς νερό;" τού λέω. Καθήσαμε σ' ένα καφενεδάκι πλάι
 στή θάλασσα. "Φέρε δένα νερά" "μή φοβάσαι μου λέει ~~ο Φουρτούνης~~. Στην 'Ι-
 καρία άλλο τίποτα από νερό. Φαί δέν έχει..." Συγκεντρωθήκαμε μπροστά στά
 γραφετά τής ομάδας. Σέ κάθε χωριό ή όργάνωση τών έξοριστων δούλευε ρο-
 λδύ. Τó κράτος μάς έδινε άποζημίωση δύο δολάρια τó μήνα νά ζήσεις. "Όμως
 ή ομάδα τάπερνε αυτά κι έκανε παραγγελίες άλευρι, τρoφιμα κλπ. στά κοντι-
 370 νά νησιά. Έίχε άποθήκες κι από κεί στις κουζίνες για τó συστάιο. "Όλοι
 δούλευαν άνάλογα μέ τήν ειδικότητά τους. Σ' ένα ειδικό χώρο λ.χ. βρίσκον-
 ταν τά "συνεργεία". Κουρέας, ράφτης, τσαγκάρης. Σέ κάποιο σπίτι στήνεται
 τó Ιατρείο - νοσοκομείο. 'Υψάφχει λέσχη, έστιατόριο. 'Υπάρχουν λογής-λογής
 μαθήματα: Μαθηματικά, νομικά, φιλοσοφικά. 'Υπάρχουν έπίσης καλλιτεχνικά
 γκρουπ για τήν ψυχαγωγεία. "Ένας υπέθυνος μάς λέει: "έδω θά μείνουν μονο
 οί μεγάλοι. Δέν έχουμε σπίτι. 'Η νεολαία, θά συνεχίσετε στά άλλα χωριά.
 Οί Νεοσυμριώτες θά πάτε στό Οξέ. 'Εκεί θά φτιάξετε από τήν άρχή ομάδα .
 Πρέπει νά φάγετε άμέσως γιατί έχετε τρετς ώρες όρδο." Σέ λίγο νύχτωσε
 και ή πορεία συνεχίζονταν μέσα σέ πυκνό σκοτάδι. 'Άνεβαίναμε κατακόρυφα.
 Τó χωριό βρίσκονταν σέ ύψος 600 και πάνω μέτρα. "Έλεγε ό πρώτος " προσο-
 χή βράχος" και μετά ό ένας επαναλάμβανε τίσ φράσεις τού άλλου "προσοχή
 βράχος". Περρασμένα μεσάνυχτα έπιτέλους και λίγο ύσιωμα. Νά ή έκκλήσια
 και τó κανάλι που άνάβει. 'Εκεί μάς περιμεναν μία φούχτα συναγωνιστές,
 μπροστά σ' ένα καζάνι. Μάς έδιναν από μία βραστή πατάτα και μάς έλεγαν νά
 βουλευτούμε όπως όπως για τή νύχτα. 'Εμετς, μία παρέα άπ τή μεταξωτή διμοι-
 ρία, βρήκαμε ένα χαλασμένο σπίτι νά κουρνιάσουμε. Μαζύ μέ τόν Τσακίρογλου,
 που ήταν φυματικός, μοιραστήκαμε μία πόρτα που στηρίξαμε πάνω στό χωμα.
 "Προσοχή τούς σκορπιούς . Έίναι μαύροι και θανατηφόροι" Καθώς προσπαθώ
 νά κοιμηθώ, τó βλέμμα μου μένει καρφωμένο στό σπέρματοσέτο, που άνάβει
 πάνω σ' ένα ξύλινο τραπέζι. Μπροστά του ένας έοος κάθεται σ' ένα
 σαμνί, κουλουριασμένος. Μάλλον θά πρέπει νά πονάει ή κοιλιά του. Πάνω
 στό τραπέζι, μία πατάτα. 'Εν τέλει άναγνωρίζω τόν Βασίλη Ζάνου. Έίχα νά
 τόν όψ από τότε. " Τί έχεις τού λέω; " "Πεθαίνω άπ' τή πείνα".
 "Και γιατί δέν τρώς τή πατάτα σου;" " Τή φυλάω μπάς κι 'έρθει κανένας
 καθυστερημένος". Καί όλο τó άτί του, πράγματι, πρός τó μονοπάτι.

Ἦρθε κι' αὐτός ὁ καθυστερημένος κι ὁ Βασίλης ἔτρεξε νά τόν ὑποδεχτεῖ. Τοῦφτιαζε τόπο νά πλαγιασει καί τοῦδωσε καί τή πατάτα του δλωδιληρη. Δέν εἶχα δεῖ ποτέ μου τέτοιο πράγμα. "Μά τί θέλεις;" σκεπτόμουν "να' δειξεῖ ὅτι εἶναι ἀνώτερος ἀπό μᾶς;" Σιγά σιγά, καθῶς παραδιόμουν στόν Μορφέα, ἄκουγα μιά φωνή μέσα μου, σάν ἀπόηχο τῆς σκέψης μου "Κι' αὐ εἶναι ἀληθινά ἀνώτερος; ἀληθινά ἀνώτερος; ἀνώτερος;". Τήν ἄλλη μέρα πρωτ', καθίσαμε μέ τόν Βασίλη Σταμέλο σ' ἕνα βράχο. Στά πόδια μας ὄλο τό Αἶγατο. Γύρω μας βαλανιδιές, καρυδιές κι' ἄλλη πλοῦσια βλάστηση. Τά νερά κελάριζαν. "Ἀρχισε ὁ Βασίλης μέ κείνο τό γό, ἀντί γιά ρό, ν' ἀπαγγέλει τά γνωστά πορνοποιηματα, ποῦ ~~ἐπι~~ ἀποδίδουν στόν Βάρναλη. Εἶναι ὅμως ἔτσι; Μᾶς βρῆκαν οἱ ἄλλοι "Δέν ὑπάρχει τίποτα γιά φαί. "Ἄν ἔχεις λεφτά, κάτι γίνεται γιά κανένα αὐτό. Τί κάνουμε; " Ὁ Ζάννος εἶχε ἐξαφανιστεῖ. "Ὀλη μέρα τρέχαμε στό χωριό σὰν τρελλοί ἀπ' τή πέλινα. Τέλος ἦρθε ἐκπρόσωπος τῆς ομάδας. "Δέν ὑπάρχει δυνατότητα νά μείνεται ἐδῶ. Θά πάτε ἀπ' τήν ἄλλη πλευρά τοῦ νησιοῦ. Στό Χριστό". 'Απογεματάκι, κατηφορίζουμε πρὸς τόν Ἅγιο. Τά πέδιλά μου ἔχουν ἀρχίσει νά διαλθονται. Πάλι καλά γιὰ τὴν ὑπάρχουν καί ξυπόλητοι. Στό χωριό ὁ κόσμος κἀθεται στό καφενεδάκια. Ἄναγνωρίζω τὸν μαιευτήρα Τσακιρογλου; ξάδελφο τῆς μάνας μου. "Πάρε 100 δραχμές μοῦ λέει. Πρέπει νά φᾶς κάτι τις". "Ὅμως μαγέρικο ὑπάρχει μόνο στόν Ἔδηλο. Κοιμώμαστε, ὄλοι μαζί, σ' ἕνα περιβόλι, περιμένοντας νά ξεμερώσει, νά πάρουμε τό καίσι γιά τήν Ἀρμενιστή. Τ' ἄντερα μας γουργορίζαν ἀπὸ τήν πείνα. Τρῶμε καί λίγο χορταράκι καί μερικὸ βελάζουν σάν προβατίνες. Τό καίσι κατευθύνεται πρὸς τό φάρο, στήν ἀνατολική μῆτη τοῦ νησιοῦ. Δεξιὰ μας ἡ Σάμος, ὑψώνει τὰ δάση τῆς μεγαλόπρεπα, πάνω ἀπ' τὰ νερά. Τώρα ἔχουμε πλῆρη δυτικὰ. Περνάμε σύριζα τό Καραβόσταμο καί μετὰ, νά τό μεγάλο λιμάνι, ὁ Ἔδηλος. Τρέχω στό μαγέρικο, καί μέ τό καυστάρικο ἀδειάζω δεκαπέντε πιάτα. Πρῆστηκα βάρυνα. Ἦπια νερό. Ρεῦθηκα δυό φορές καί βγήκα πάλι γιά τή παραλία. Στό καίσι πάλι, ἀρμενίζοντας γιά τήν Ἀρμενιστή, μιά παρέα πειραιώτες, καθισμένοι στή πλῆρη τραγουδοῦν τόν "Καπετάν Ἄντρεά Ζέπκο". Καρφώθηκε τό τραγοῦδι στή καρδιά μου, μονομιᾶς. Εἶχα φάει κιόλας βλέπετε καί ὅλες οἱ συνθήκες συντελοῦσαν γιά μιά ψυχικὴ ἀνάταση. 'Ἀπ' τήν Ἀρμενιστή ὡς τό Χριστό εἶναι μιά ὥρα ὁδός. "Ὅταν φτάναμε πιά στό μεγάλο χωριό, ἦταν πιά βράδυ. Μᾶς πήγαν κατ' εὐθείαν στή Λεσχη-ἔστιατόριο καί μᾶς σέρβιραν τό συστίτιο τῆς μέρας. 'Φιεῖ μέ ἀνσκαλοῦπτου ἡ κόρη καί ὁ γιός τοῦ Ἠλία Ἠλιοῦ, ποῦ ἦταν μαθητές μου, στό ὠδεῖο. Βγάζοντας χαροῦμενες φωνές, μέ πηγαίνουν στό σπίτι τοῦ πατέρα τους. Ἡ μαμά, ἡ κυρία Ἐλευθερία, τηγάνιζε πατάτες στή κουζίνα καί ὁ κόσμος μοσχομύριζε. Ἡ παρέα ἦταν μεγάλη. Ὁ Ἠλιοῦ, μέ τοὺς ἄλλους,

είχε αποροφηθεί στη συζήτηση για τη κατάσταση. Ούτε πού με πρόσεξε. Ψάγαμε χαρούμενοι. "Ήπιαμε. Είπαμε και τὰ τραγοῦδια μας. Τὰ παιδιὰ δὲν μ' ἔφηναν νὰ φύγω. Μοῦ στῶσανε στὸν καναπέ, σ' ἕνα ξεχωριστὸ σπιτάκι, πού δ' ἦλιου τῷχε γιὰ γραφετὸ. Στους τοίχους χιλιάδες βιβλία. Πῶς νὰ κοιμηθῶ; Ἄπο τὸ μεσημέρι εἶχα καταβροχθίσει εἰκοσι πιάτα. Μ' ἔπιασε φοβερός κοιλόπονος καὶ μόλις πρόλαβα νὰ κατεβάσω τὸ σῶβρακο, κάτω ἀπὸ μιὰ ἀχλαδιά. Πρῶτ-πρῶτ κινήσαμε -πάλι οἱ νεοσυρνωίτες- νὰ ἰδρῶσουμε ὁμάδα, αὐτὴ τὴ φορά στὰ νοτιοδυτικὰ τοῦ νησιοῦ, στὸς Βρακιάδες. "Ἔω ἀπ' τὸ Χριστὸ, εἶπὴν Παναγιά, οἱ ἐξόριστοι, ~~στὸν καναπέ~~ ἀπ' τὴν ἀρχὴ τοῦ χρόνου, μᾶς ἐτοιμάσανε ὑποδοχὴ. Ἄνάμεσά τους καὶ δ' Πέτρος, δ' Δημήτρης Δεσποτίδης, Χαρές ἀγκαλῆδες, φιλιὰ. Ἡ διαδρομὴ μαγικὴ. Τὸ πενκοδάσος εἶναι γεμάτο λιμνοῦλες μὲ γαλάζια κρυστάλινα νερά. Μετὰ φτάνουμε πάνω ἀπὸ τὴ θάλασσα, τρακίσια - τετρακίσια - εξακίσια μέτρα. Ἄριστερά βράχια. Δεξιά ἡ θάλασσα, ὅσο παίρνει τὸ μάτι σου. Τὸ μονοπάτι σὰ φίδι, πάνω ἀπ' τὴν ἄβυσσο. Οἱ κάτοικοι στοὺς Βρακιάδες, ὅλοι σχεδὸν ἀριστεροί, μᾶς δεῖχνουν τὸν ἐνθουσιασμὸ τους. Τώρα πρέπει χωρὶς καθυστέρηση ν' εἶς συγκροτηθεῖ ἡ ὁμάδα καὶ νὰ λειτουργήσει. "Ὅλα τὰ περιθώρια ἄντοχῆς μᾶς, ἔχουν ἐξαντληθεῖ. Εἴμαστε καμμιὰ ἑβδομηνταριά. Γίνεται σύσκεψη στὸ κεντρικὸ καφενεῖο. Πρῶτον νὰ βρεθοῦνε τὰ σπίτια. Νὰ χωριστοῦν οἱ παρέες.

373 Καὶ δεύτερον νὰ στηθεῖ τὸ καζάνι. Μαζὺ μας 5 - 6 μουλάρια, κουβάλησαν σακιά μὲ τροφές, ἀπὸ τὸ Χριστὸ. Ἡ τοπικὴ ὄργανωση τοῦ ΕΑΜ, μᾶς λέει ^{τοῦ} ~~πὸ~~ σπίτια εἶναι διαθέσιμα. Τὸ χωριὸ εἶναι χτισμένο στὶς πλαγιές τοῦ βουνοῦ, πού σχηματίζουν ἕνα πελῶριο, φυσικὸ ἀμφιθέατρο. "Ἄλλα σπίτια εἶναι σιμὰ ^{ἐν} ~~ἐν~~ κέντρο. "Ἄλλα μακρὰ καὶ φηλά, ἴσαμε μισὴ καὶ πάνω ὥρα. "Ἄλλα εἶναι σὲ καλὴ κατάσταση. Κι ἕλλα ἐρελπια. "Ἄλλα κάνουν γιὰ δύο ἄτομα κι ἕλλα γιὰ δώδεκα. Σὲ μᾶς, πέφτει ἐκεῖνο κεῖ, στὴ κορφή τοῦ βουνοῦ. Δὲν κατοικεῖται πιὰ. Εἶναι ἐτοιμόροπο. Μπορεῖ νὰ χωρέσει ἄδικα καὶ εἰκοσι. Γίνεται ἐπιτροπή γιὰ τὸ καζάνι. Βγαίνει μπακάλης δ' Βασίλης Τσώμος. Ὁ Γιάννης Πάσχος ἀνολαμβάνει τὴ φωτιά καὶ τὰ ρέστα. Βρῖσκεται καὶ μάγερας, πού διαλέγει καὶ δυὸ βοηθοὺς. Ἄβριο πρῶτ ἀγγαρεία, καθαρίζουμε πατάτες. Ὁ μάγερας μᾶς ὑπόσχεται φαί, γλῦνὰ, μπακαλιάρους μὲ πατάτες. "Ἐμεῖς ξεκινᾶμε γιὰ τὸ σπίτι. Προμηθευτήκαμε ~~πῶς~~ σπέρματσέτα, σαποῦνι, σοιοῦπες, καφέ, ἄχαρι, γάλα, φωμί. Κι ἕνα φανάρι μὲ μπαταρίες. Οἱ χωριάτες μᾶς δώσανε ἀπὸ μιὰ κουβέρτα. Φτάσαμε νύχτα καὶ εἴπαμε νὰ πλαγιάσουμε στρωματοσάδα στὴν αὐλή. Τὸ ἕλλο πρῶτ, σηκωθήκαμε χαράματα. Βρήκαμε δοχεῖα καὶ βράσαμε νερὸ. Φτιάξαμε καφε. Στὴν κουζίνα μας, ὅλο ἀράχνες, εἶχε ποτήρια κοῦπες, πλατικὰ. Διαλέξαμε τὸ φλυτζάνι μας, τὸ πλήναμε καὶ τὸ γεμίσαμε ζεστὸ καφέ ~~(καὶ ἕνα κουβέρτα)~~. Βουτήξαμε καὶ τὸ φωμί. Ἡ ζωγ' ξεκινοῦσε ὁμορφα. Τὸ σπίτι μας φηλά, πολὺ φηλά, εἶχε θεὰ τὸ χωριὸ καὶ ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα, ὅλο τὸ λιγαῖο. Τὴ νύχτα βλέπαμε τὰ φῶτα, ἀπὸ τὸ μοναστήρι, στὴν Πάρο. Ἀριστε-

στο καφετζο

2

374

ρά, ήταν η κουζίνα, ~~προς~~ στο μέσον, δύο αποθήκες, και στη συνέχεια, τρία δωμάτια. Δύο στο λούγιο κι ένα στο πρώτο πάτωμα, με εξωτερική σκάλα. Χωριστήκαμε σε: βάρδιες. Είμαστε δεκατρείς και οι τρεις κατέβηκαν για την άγγαρεθα, για το καζάνι. Οι υπόλοιποι ~~δύο~~, καθάριζαντά δωμάτια, άλλοι την κουζίνα, ένας ανοίγει λάκκο για αποχωρητήριο. Βρήκαμε μία σκουριασμένη βρύση, τη φτιάξαμε, τη γεμίσαμε και τη στήσαμε μπροστά στην κουζίνα. "Ένας- ένας έπλενε τα χέρια του, το πρόσωπό του. ~~Από~~ ^{από τον νερό} τὸ πράσινο σαπ πούνι στο πεζούλι. "Έπρεπε ν' αγοράσουμε και χτενάκια, νά γίνουμε ὄμορφοι. "Ήκει, δίπλα ὁ Τοῦμος, εἶχε στήσει ^ἡ "μπανάινο". Πιὸ πέρα, εἶχαν φτιάξει στην ὑπαιθρο, τὸ μαγειρετο. Τὸ φαί μοσοχομύριζε. Στὸ φούρνο τοῦ χωριοῦ, φήνονταν τὸ φαμί μας. "Ὁ καφετζῆς εἶχε προμηθευτεῖ, ἀπὸ τὴ τοπικὴ ὀργάνωση, τσίγκινα πιάτα, πηρούγια, κουτάλια, μαχαίρια. Τὰ ~~πέρα~~ βρήκαμε τὴ θέση μας ^{μέσῃ} στο καφενετο ~~καὶ~~ ^ἢ στὰ γύρω μέρη, καὶ βασιτώντας τὸ πιάτο στὸ χέρι, καθήσαμε στὴν οὐρά. Εἶχαμε νά συζητήσουμε καὶ νά λβούμε ἕνα σωρὸ προβλήματα. Νά γράφουμε στοὺς δικούς μας νά μᾶς στείλουν χρήματα, τρόφιμα, ρούχα. Ἀπὸ τὰ χρήματα τὸ 50% θὰ τὸ κρατοῦσε ἡ ομάδα. Νά ρούχα δικὰ μας. "Ὅσο γιὰ τὰ τρόφιμα, ὁ κάθε θάλαμρος, θὰ ἀποφάσιζε γιὰ τὸ ἂν ἔχει καὶ πόσο κολεχτιβα. Δηλαδή κοινότητα, στή διαχείρησή τους. "Ἐμεῖς ἀποφασίσαμε 100% ^ἢ ποὺ σημαίνει, ὅτι θλα τὰ δέματα ἦταν κοινὰ γιὰ ἄλους. Στὶς σχέσεις μας με τοὺς ντόπιους, ὄπῃρχε ἕνα λεπτὸ σημεῖο. Ἀπὸ τὸ πρόβλεπε τὸ ἄρθρο 10, τοῦ κανονισμοῦ τῆς ομάδας. Κάθε σχέση ἐρωτικὴ με ντόπια, κοπέλα ἢ γυναίκα, ἦταν ἀπαγορευμένη. Τὸ σκεπτικὸ; Πρῶτον, δέν πήγαμε ἐξορία γιὰ ἐρωτικὲς περιπέτειες. Δεύτερον, εἴμαστε τόσο πολλοὶ ἄντρες, ποὺ στὸ τέλος κινδυνεβαμε νά σφαγοῦμε μεταξύ μας, καὶ τρίτον καὶ σπουδαιότερο, ἡ γυναίκα στὴν Ἰκαρίᾳ, ἦταν τὸ πολυτιμότερο ἀγαθὸ. "Ἄν παίναμε σὲ ζένα ἀμπελοχώραφα, κινδυνεβαμε νά κάνουμε τοὺς ^{πέρωνες} Ἰκαριώτες ἐχθρούς μας. "Ἐλα ὅμως ποὺ τὰ κοριτοπούλα μᾶς πειράζανε! Μᾶς ~~πέρωνες~~, ἀπὸ πῶσ καὶ "κοιταξέ μας συναγωνιστὴ "Μίλησέ μας συναγωνιστὴ" καὶ καχ - καχ - καχ, τὰ κρυφὰ γελάγια, ποὺ ἔμετε, κοτῆμ μαντράχαλοι, τρέχαμε καὶ τὶς ξεφύγομε. "Έπρεπε νά φτιαχτοῦν τὰ συνεργεῖα. Οἱ δμάδες δρόφωσης - ζένας γλώσσες - μαθήματα καὶ φυχαγωγία. Τὸ κάθε νοικοκυριὸ εἶχε νά ἀντιμετωπήσει, τὰ δικὰ του προβλήματα. Νά βγάλει ὁ θαλαμάρχη, ὀβινονομικὸ, ^{κῶμα} μὲρωφικὸ ὑπεθθυνο. ~~ὅπως~~ καὶ ἡ δμάδα εἶχε τὰ δικὰ της. "Ὅπως ~~λέχ~~ Νά φτιάξουμε ἀσβέστη καὶ ~~τὴ~~ ἔυλεια, γιὰ νά ἐπιδιωρθώσουμε τὰ ἐτοιμόροπα σπῖτια. Ἐρχόταν χειμῶνας κι ἔπρεπε νά προετοιμαστοῦμε. "Ὁ γεωπόνος μᾶς μίλησε γιὰ καλλιέργειες. Μόνον ποὺ θὰ ἔπρεπε νά μεταφέρουμε τὸ χῶμα σὲ σακιά ἀπὸ τὸ βουνό. "Αποφασίσαμε ἐπίσης νά κάνουμε μελισσοκομεῖα, με τὴ βοήθεια τῶν ντόπιων. "Ἐτσι ἔμετε ~~λέχ~~. Πῆγαίναμε στὸ δάσος γιὰ ὕλοτομεῖα. "Έπρεπε νά κόψουμε τὰ δέντρα νά τὰ μεταφέρουμε. Νά τὰ κάνουμε μαδέρια. "Ἄλλοι ἀσχολήθηκαν με τὸν ἀσβέστη καὶ τὶς πέτρες. Φτάσαμε καὶ τὰ δέματα Ρούχα, τρόφιμα, βιβλία. "Ὅταν ἔμαθε ὁ πατέρας μου ὅτι στὸ θάλαμό μου εἴμαστε δέκα τρεῖς,

ἀπὸ τὸν δῖκῳ μου

για να είμαι στο ραντεβού μου. Τόν βλέπω να περνά τα βράχια στο μονοπάτι ' απέναντι, κι όσο πλησιάζει, τόν αναγνωρίζω. Είναι ο Βασίλης Ζάννος. Πήραμε ένα άλλο ~~μονοπάτι~~ ^{τροπάκι} απ' αυτόν που πάει στο χωριό, κάθεται προς το βουνό.

376 Βρήκαμε ένα τεράστιο βράχο. Κάτι σά μπαλκόνι πάνω από τη θάλασσα, που έκογα εξακόσια μέτρα κάτω από τα πόδια μας. "Αυτό θά είναι το στέκι μας" Μιλήσαμε για τα προβλήματά μας. "Ένα σωρό ζητήματα και πιό άγριο τό πρόβλημα της γυναίκας. "Τά βράδυα μιλάνε στους θαλάμους. 'Ερωτικές ιστορίες κάθε λογής. Μετά έρχονται τά όνειρα και οι άπανωτές όνειράξεις. "Έτσι που πάμε, θά πνίξουμε την 'Ικαρία στο σπέρμα. μας. " Είχαμε κι έμετζ ένα λυσσασμένο, κυριολεκτικά. 'Αδύνατος, κιτρινιαάρης με σάπια δόντια, τρώμαζες να τό πιστέψεις, πώς είναι μόνο τριάντα χρονών. Μιλούσε φευδά και θαρείς πώς μάσαγε, ~~σπό σόμιο~~ του τις ιστορίες που έλεγε. Τόσο πολύ του άρεσαν. "Στην κατοχή, μάς λέει, έμενα τέρμα Ηατησίων. 'Από φαί μηδέν. Τά πόδια να φρέμουνε. Κατέβαινα με τό γκαζοζέν στην 'Αθήνα, μήπως βρω τίποτα. Στην ούρά, μπροστά μου, ένα μονούλι. Χαμηλοβλεπούσαι. Πάω να της βάλω χέρι. Αύτη τραβιδόταν. Τέλος μπαλνουμε μέσα. Πατικωμένοι όπως είμαστε, την έχω μπροστά μου. Νά μή πολυλογώ της άνεβάζω τό φουστάνι. Της κατεβάζω λίγο την κυλάτα. Τόν βγάζω και της τόν βάζω. Φτάνουμε στην Ομόνοια. Ούτε γάτος ούτε ζημιά Την άλλη μέρα, στην ούρά. Μόλις φτάνει κι αύτη, άφηνω τη θέση μου και πηγαίνω πίσω της. Μπαλνουμε μέσα. Τά ίδια. Αυτό γίνεται κάθε μέρα. Ρέβω στα πόδια μου. " Συνεχίζω τη διήγηση στο Ζάννο: "φουκαράς τύπος. "Όπως μάς είπε, ή γυναίκα του βγήκε στη ζητιανιά. Δέν ξέρουμε πούθε κρατά ή οκούφια του. Τόν έπιασα παράμερα και του λέω δέν πρέπει κάθε βράδυ να μάς λές μέτοιες ιστορίες. Δέν βλέπεις τί γίνεται; "Έχουμε λυώσει στα πόδια μας μέτις ρήσεις. Τι θέλεις; Είμαστε έικοσι χρονών παιδιά και τό αίμα μας βράζει. Πρέπει να τά ξεχάσουμε αυτά. " Όμως έκείνος, τά ίδια και ίδια. " Ξάν να μυρίζει τό πράμμα. " Μιά μέρα ο κομματικός ύπεύθυνος τών κατοίκων του χωριού, μου λέει πώς κάποιος έξδριστος, τάχε φτιάξει με μία μικρούλα, κι ότι αυτό κάνει κακή έντύπωση στο χωριό. " Ήταν ο μάγκας. " Μου λέει ο Ζάννος: Την άλλη Πέμπτη, φέρτον εδώ. Του τό είπα. Σά να μη του άρεσε. "Και τί θά πάμε να κάνουμε εκεί; " "Θά τό συζητήσουμε " με ποιούς; " "μόνοι μας θάμαστε " "πέστα εδώ " "τάφτιαζες με τη μικρή. Αυτό άπαγορεύεται. Θέλεις να τό πώ στην ομάδα; " "έσένα ποιος τόπε; " "είναι έτσι; " "όχι " "τότε να τά πούμε τό μεσημέρι στο καφενετό " "ποιοι θάνα οι άλλοι; " "Ένας μονάχα. Οίλος μου. " Από τό Χριστό. " Νά μην πολυλογώ, τόν έπεισα. "Όταν είδε τόν Βασίλη, χαπλωμένο στο βράχο, κοντοστάθηκε. Ξάν ναβαλε τό χέρι στην τσέπη, έβχει μαχαίρι σκέφτηκα ή σουγιά. "Μή φοβάσαι. Είναι φίλος " Σηκώθηκε ο Ζάννος. Τά γαλάζια μάτια του βγάζουν σπίθες. Τόν κοίταξα καταματα "φάξτον" μου λέει. Τόν φάχω και βρίσκω στιλέτο. Με έλατήρη. " Λέει ο Βασίλης, ήρεμα. "Κάτσε και πές μας τα όλα με τη σειρά. 'Αλλιώς

θά πᾶς νά βρῆς ἐκεῖνο τό κοχλίι ἐκεῖ κάτω" καί περὶ μιά πέτρα στήν ἄβυσσο. "Πῶς σέ λένε;" "Τοσόφλη" "Αὐτό εἶναι παρατσουβίλι" "Ἔτσι μέ ξέρουν" "Καί λοιπόν; καί λοιπόν τό καί τό," Ἡ συνηθισμένη ἱστορία. Κλεφτάκος μπλε- μένος μέ ὑποπτες ὑποθέσεις. Ἡ ἄστυνομία τόν κρατᾷ. Τοῦ λέει: τί θέλεις; Τρία χρόνια φυλακή ἢ τρεῖς μήνες ἐξορία; "Ἐκεῖ θά κάνεις ὅτι σοῦ λέμε καί μετὰ ἐλευθερός καί λευκός στή κοινωνία. Καί τί σοῦ εἶπαν νά κάνεις; Νά μάθω δύματα, στελέχη, ὄργανωση, μηχανισμός. Νά σπάω τό ἥθιμο. Δηλαδή πῶς; Νά, ἡ μάχη χάθηκε. Ἡ ἡγέτες μᾶς πούλησαν. Καί οἱ ἱστορίες ποῦ λές τά βράδυνα; Αὐτές εἶναι δικές μου. Μοῦ ἀρέσουν. "Ὅμως μοῦ εἶπαν, νά τοῦς σπᾶς τῶς ἥθιμο. Νά θέλουν γυναίκα. Νά ὑπογράψουν καί νά γυρίσουν. Καί τό κορίτσι ἀπ' τό χωριό. Κι αὐτό μεσ' τό κόλπο. Νά ἀγριέψουν οἱ ντόπιοι. Καί τώρα τί θά μέ κάνετε; Καί κοίταζε ἀνήσυχος τό γκρεμό, δέν τελειώσαμε" τοῦ λέει ὁ Βασίλης. "Τώρα ἀρχίζουμε. Ποιός σοῦ δίνει γραμμή; Κεῖδῶ στό χωριό εἶσαι μόνος ἢ υπάρχουν κι ἄλλοι; Μέσα στό πλοῦο ἦταν μαζί μου ἕνας ἄστυνομικός. Αὐτός ἔμεινε στόν "Ἄγιο. Θά πᾶς, μοῦ λέει, στόν Διοικητῆ Χωροφυλακῆς, τόν κύριο τάδε. Μονάχα σ' αὐτόν. Καί θά τοῦ πεῖς "Ἔίμαι ὁ ἀνηψιός τοῦ Πλαστήρα" κι αὐτός θά σοῦ πεῖ, Πηγες; δέν ἦταν ὁ ἴδιος καί δέ μίλησα. Θά πάω μεθαύριο ξανά. Δέν θά πᾶς πούθενά. Εἶσαι καλὸ παιδί, μονάχα ἀτιχησες. Βρωμᾶνε τά χνώπα σου." Ἔχεις δυὸ φουκαριάρικα, κι ἡ μάνα ζητιάνια. Ἐμεῖς ρε Τοσόφλη γιατί ἀγωνιζόμαστε; Για ποῖον ἀγωνιζόμαστε; Για σένα. Δώσε μας τήν διεύ- θυνση, νά πάει ἡ ὄργανωση νά φροντίσει τό σπῆτι σου. "Ἔοθ ἐδῶ μόκο. Καί νά ξέρεις. Τό μάτι τῆς ὄργανωσης ἐπάνω σου. Ἔτσι καί κουνήθηκες, τέλος. Σήμενοι; Σήμενοι. Κι ὅτι εἴπαμε, τὰ ξέρουμε μόνο οἱ τρεῖς καί... Τώρα φύγε." Ἐφυγε. Μοῦ λέει ὁ Βασίλης: Μήν τόν ἀφήσεις ἀπὸ τά μάτια σου. Δια- κριτικά. Νά δοῦμε μήπως ἔχει φτιάξει ομάδα. Ἡ ἀσφάλεια μᾶς γέμισε μέ προ- βοκάτορες. Πρόσχετόν. Εἶναι ἐπικίνδυνος. Μπορεῖ νά ἔχουν γραμμὴ αἰδ- μη καί γιά δολοφονίες. Τώρα ξέρει, ὅτι στήν ομάδα, εσὺ εἶσαι τό κόμμα. Θά μιλήσεις γι' αὐτόν μόνο σέ δυὸ τρεῖς, ἀπολύτως ἔμπιστους. Καί τώρα κύτα. Τό σχέδιο εἶναι νά παρουσιαστῆ κάποιος "ἀνηψιός τοῦ Πλαστήρα" στόν Δι- οικητῆ. Καταλαβαίνεις; "Ὅπως εἶπα, ἡ κοιματική ὄργανωση ἦταν "παράνομη". Λειτουργοῦσε σάν καρδιά τῆς ομάδας. Υπεύθυνη γιά τήν ἀνάλυση τῆς πολιτικῆς κατάστασης. Τήν επαγρύπνηση. Καί φυσικά γιά ὅλα τὰ προβλήματα ποῦ μᾶς ἀπασχολοῦσαν. Στούς βραδιάδες τόν πρώτο καιρὸ εἴμαστε λίγοι. Δέν χρειώ- ζονται ἄλλωστε νά ἐπιλωθοῦμε πολύ, γιατί ἦταν γύρω μας ρευστή. Μέ τίς τελε- λουταῖες συλλήψεις, εἶχαν πιαστῆ, καθε λογῆς ἄνθρωποι, καί ἀνάμεσά τους ἄρκετοί βαλτοί, ὅπως ὁ Τοσόφλης. "Ἀλλαξά θέλαμε, γιά νά πλαγιασῶ πλάι" του, νά τόν ἐπιβλέπω καλύτερα. Τό ἴδιο βράδυ, ὅλοι περιμέναν τήν καινούργια ἱστορία σόκιν. Ὅμως ὁ Τοσόφλης ἔκανε τόν ἄρρωστο καί δέν μίλησε. Παρακοι- λουθοῦσαμε τίς κινήσεις του. Ακόμα καί τὰ βλέματα ποῦ ἀντάλασε μέ τοῦς ἄλλους. Ἦταν βράδυ, αἰσθάνθηκα ὅτι μέ παρατηρεῖ. Πραγματικά ἄνοιξα τὰ μά-

Γοὶ κομματαί

378

316

Γο λέει
Γο στο
συνήθη
η στο τ'α
συνήθη

για μου και τον είδα μισοκαθισμένο να με κοιτάζει. Δέν έδειξα φόβο, παρ' ότι στο βάθος σκέφτηκα, πώς κινδυνεύω. Την επομένη Πέμπτη, στο ραντεβού μας, ο Ζάννος μου β' ότι το κλόπο, μπήκε μπροστά έπιτυχώς. 'Ο Διοικητής ε'χι μόνο δέν υποφιάστηκε, αλλά ειδοποιημένος βιαζόταν να γνωρίσει, τόν 'άνηφο του Πλαστήρα". ~~Το~~ ^{το} ~~έλεπε~~ λεπτομερώς, ποιόν έπρεπε να συναντήσει, σε ποιά χωριά, και τι να κάνει. ^Επως ~~έπρεπε~~ ^{έπρεπε} το είχαμε σκεφτεί, για πρώτο στάδιο, σάσιμο του ήθικου και συλλογή πληροφοριών. "Για τó μετά ... ^{θα}ρχεσαι κάθε 15 μέρες, του λέει ο Διοικητής. ^{θα}χουμε γεγονότα. ^{θα} τους ~~χαρταρουμε~~ ^{χαρταρουμε} ~~είπα~~ ^{είπα} μέ νόημα. "Τώρα τι γίνεται μέ τόν Τσόφλη; ~~ήρθε ε' παράν τι ποτε~~ ^{ήρθε ε' παράν τι ποτε} ~~πλαγιάζω~~ ^{πλαγιάζω} δίπλα του. Του κάνω παρέα. Οι άλλοι τόν παρακολουθούν. ~~Προς τó παρν~~ ^{Προς τó παρν} ~~δέ~~ ^{δέ} κινδυνεύει μου λέει. "Αν όμως έχει σύνδεσμο και τού μιλήσει, τότε κινδυνεύομε όλοι." Στις δέκα μέρες, ήρθε γράμμα από τή γυναίκα του Τσόφλη. Δέν ήξερε γράμματα και τού τó διαβάσε; Ένας συναγωνιστής. "Η ξαδέρφη σου από τή Καλαμάτα, του γραφε, ήρθε και μέ βρήκε. Δέν ήξερα πώς εχεις ξαδέρφη. Μας έφερε τροφιμα και ρούχα για τά μικρά και ~~μου~~ ^{μου} πώς θά φροντίσει να πιάσω δουλειά στο μαγαζί του αδερφού του άντρος της...". Έλαμφε ο Τσόφλης και ήρθε και μέ φίλησε. "Σε εύχαριστώ", μου λέει. 'Ανακουφίστηκα. Μετά, έπεσε και πάλι σε σκέψεις. "Ξέρω, τού λέω, φοβάσαι τόν αστυνομικό. Γι' αυτό μην τó κουνήσεις απ' τó χωριό." Αν πάλι μας έπισκετετ, ~~από~~ ^{από} ~~από~~ ^{από} να μου τó πετς. Μή φοβάσαι. Δέν βλέπεις ποί ο Δημοκρατικός Στρατός, τούς έχει πάρει φαλάγγι; Σε έξη μήνες θάσαι μέσα στην 'Αθήνα. Εθιάσατε κυβέρνηση. Τό ίδιο βράδυ, πρότεινα στο θάλαμο, να γράφουμε όλοι μαζί, ένα τραγούδι. Λέω τόν πρώτο στίχο, για να κινήσω τή μηχανή, "θάλασσες μας ζώνουν" "κύματα μας κλειτούν" λέει ένας άλλος. "Ο καθένας έβρισκε κι ένα στίχο και τέλος διαλέγαμε τόν καλλίτερο." Σ' άγριους βράχους πάνω τά' νιάτα μας φρουρούν - στείλαν τού λαού μας - τ' άξια τά παιδιά - για να τά λυγίσουν σε δεσμά βαρεά". Την άλλη μέρα, πήρα τούς στίχους και πήγα στο βράχο. Τό βράδυ, τούς τραγούδησα, τó νέο μας τραγούδι. Τό μάθαμε τόσο ώραια - μέ τριφωνίες - που βγήκαμε στην αλή που δέσπαζε πάνω από τή χαράδρα, και τó τραγουδούσαμε δυνατά, να μας ακούσουν και οι άλλοι. Τό μεσημέρι στο καφενετό, μας ρωτούσαν "Τι είναι αυτό που τραγουδούσατε μέσ' τή νύχτα;" Τό ίδιο βράδυ, μετά τó συστίο, τó είπαμε στην ομάδα. "Έτσι γράφτηκε και τραγουδήθηκε τó τραγούδι τής έξορδας". Έγραφα τότε κι άλλα δύο τραγουδάκια. Τό ένα για τó άρθρο "δέκα, που μας διατάζει" να μην έχουμε γυναίκα" και τó άλλο, για τούς "τρείς αρβωνιασμένους στην 'Ικαρία", σε ρυθμό καλαματιανού, που τó χορεύαμε στις μουσικοχορευτικές μας έσπεριδες. Σ' αυτές, παίρναν μέρος και οι ντόπιοι. "Έφερναν ~~και~~ ^{και} τά όργανά τους. Τραγουδούσαν και χόρευαν 'Ικαριώτικους χορούς. Ένα από τά χορευτικά θέματα, τó χρησιμοποιήσα' στη "Συμφωνία σε τρία μέρη", που έγραφα εκείνο τó καιρό. Τό μέρος αυτό, τó διηγήθηκε, αυτοτελές, ο Μπουστίντου, μέ τή συμφωνική τής ραδιοφωνίας, μέ τόν ^{υπό} τίτλο, "Παραλλαγές πάνω σ' ένα νησιώτικο

Γο
στο
δεν τ'α
μ' α' α

Γο ΜΟΥΣΙΚΑ ΝΟ 29

θέμα". Οί 'Ικαριώτες, χόρευαν κυρίως έναν χορό, όπου ο άντρας και η γυναίκα, άντικρουστά, άναπαρίσταναν τις κινήσεις της σεξουαλικής πράξης. Πετούσαν τόν κορμό προς τα πίσω και τη μέση προς τα μπρος, με αποτέλεσμα, σχεδόν να τρίβονται μεταξύ τους, τά γεννητικά τους όργανα. Τους βλέπαμε και μäs πιάναν λιχουμιές. "Όμως γι' αυτούς, τó καταλάβαινε από τήν έκφραση τού προσώπου τους, ό χορός τους πήγαινε σε άλλες σφαίρες, θύλεγα Ιερατικές.

Ήταν μιά βασιχική γιορτή, με τήν έννοια της υπέρβασης. Πολύ με είχαں επηρεάσει, αυτές οι βραδυές. Κι από τήν άποψη της μουσικής. Κι από τήν άποψη τού χορού. Οί 'Ικαριώτες, είχαں βαθιές ρίζες μέσα στο χρόνο. Ή πραγματική ~~ράση~~ τους ήταν ξανθή, με γαλάζια μάτια. "Όλα τά μικρά, παιδιά ήταν πανέμορφα. "Όμως όσο μεγάλωναν, ή πεύνα και οι σερερήσεις, σταφιδιαζαν τους άνθρωπου. Γι αυτό κι όσοι τó μπορούσαν, έγκαταλείπαν τó νησί. Οί πιό

πολλοί βρακαδιώτες, ήταν καρβουνιάρηδες, και δουλευαν στη βόρεια 'Ελλάδα. "Άλλοι πάλι, είχαں πάρει τις θάλασσες. Γυρνούσαν πού και πού. Σπερνανε

παιδιά και κακές άρώστειες. Στο χωριό υπήρχαν κροίσματα ~~αίμα~~ και σύφιλης.

Ή ζωή μας είχε γοργό ρυθμό. Γιατί οι άπαιτήσεις από τή ~~ζωή~~ ^{συνέβιωσή} σε όμάδα, είναι μεγάλες. Πρώτα πρώτα, οι προσωπικές άνάγκες. Νά πλύνουμε τά ρούχα και

380 τις κάλτσες. Νά τά καρυκώσουμε. Νά τά σιδερώσουμε. Νά διαβάσει ό καθένας τó βιβλίο του και τά μαθήματά του. Νά γράψει τήν άλληλογραφία του. Μετά ήταν οι δουλειές τού θαλάμου. "Ο καθένας στη βάρδια του, έπερνε μέρος στην καθαριότητα των ύπνοδωματίων, της κουζίνας, της αύλης και τού άποχωρητηρίου. Στη συγκέντρωση καυσόξυλων για τó χειμώνα, κάναμε διαγωνισμό.

"Ο πρώτος, ό Μπάνας, κουβάλησε σε μιά μέρα, τριακόσιες οκάδες. "Άλλοι πάλι, τά έκοβαν στο δάσος. Τó κουβάλημα τού νερού από τή πηγή. Μετά έρχονται

οί δουλειές της ομάδας. Ύπηρεσία στα μαγειρεία. Μεταφορά τροφίμων από τó Χριστό. Και όπως είπαμε, ύλοτομία και άσβέστης. Άρχισαμε τις έπισκευές τού σπιτιού. Μετά, μεταφορά χύματος, για τις καλλιέργειες. Οί ~~καλλιέργειες~~

θί ειδικότητες, δουλευαν στα συνεργεία. Και όλοι έπαιρναν μέρος στα μαθήματα και στην φυγαγωγία. Στόν έλευθερο χρόνο μας, κάναμε έκδρομές. Και

φυσικά όποιος ήθελε, μπορούσε να πάει στο Χριστό ή σε άλλο χωριό. "Εγώ

έκτις από όλα αυτά, είχα και τήν κομματική όργανωση. Συνεδριάζαμε στα πιό άπλθανα μέρη, γιατί δεν ξέραμε πού βρίσκεται τó μάτι της ασφάλειας.

"Όπως είπα, σχεδίαζα τότε τή " Συμφωνία σε 3 μέρη". ^{Συμβίωσή} Ο πατέρας μου έστειλε πεντάγραμμο, μολύβια, γόμες, λευκό χαρτί. Παράλληλα με τή ένυμφωνία, άρχισα να σχεδιάζω μουσική πάνω στόν " Αντρέα Ζέππο. Κάποια Πέμπτη τραγούδησα

670 ~~Βασίλη~~ Βασίλη, όλες τις παραλλαγές πού είχα γράψει, πάνω στο θέμα. "Ενθουσιάστηκε. Μίλησέ μου για μουσική. "Άρχισα λοιπόν να τού λέω, τó μεγάλο παραμύθι της μουσικής. Κάθε Πέμπτη, στο βράχο, μόλις τελειώναμε με τά κομματικά,

~~προς~~ συνέχιζα με τήν μουσική. Τó Βασίλη τόν πιόσανε με τήν ύπόθεση Χρήστου Λαδά. Κρυβόταν στο σπίτι της θείας μου, Στεφανίση, της μένας τού

319

- 377 - 258

μη το μουσικει

'Αντώνη, πού μᾶς κουβάλησε στους Βαρκάδες τὰ τρῶφιμα. "Όταν τήν πῆγαν
 στήν Ἀσφάλεια, νά τόν ἀναγνωρήσει, ἐκεῖνη εἶπε, "σάν τόν Χριστό, Τόν εἶχαν
 γυμνῶ καί δεμένο πάνω στόν πάσαλο, σάν τῷ Χριστῷ". Τήν ἡμέρα πού θά τόν
 ἐκτελοῦσαν, μαζί μέ τόν Μακρίδη, τόν Ψωμιᾶδη καί τοὺς ἄλλους, ~~συνοτρόφους~~
~~τους~~, βάλανε στό κελί τους ἕναν μουσικό, γιατί δέν εἶχαν χῶρο. Ἦσαν
 γνώριμοι ἀπό τήν Ἰκαρία. Πῶς ἀπό ὧ παιδιά; Τῷ πρῶτῳ μᾶς πᾶνε γιά ἐκτέλεση
 Τότε ὁ Ζάννος γυρίζει καί τοῦ λέει, "μῆλῃσέ μας γιά τή σχολή τῶν βέρι-
 στῶν. Τί τίς θέλουν τίς γνώσεις, σκέφτηκε ὁ μουσικός, ἀφοῦ σέ λίγες ὥρες
 τὰ μυαλά τους θά εἶναι ~~ὡς~~ χῶμα; Ὁμως τί νά κάνει. "Ἀρχισε νά τοὺς λέει
 γιά τόν ~~ἄδον~~ ~~καρβό~~ καί τόν Πουτσίνο. Καί τί εἶναι αὐτό; νά ρωτᾷ ὁ Βασί-
 λης. Τί εἶναι τὸ ἄλλο; Λέει, σκεφτόταν ὁ μουσικός, καί πῶς αὐτό τὸ ἐρώτημα
 τόν ἔκαιγε ἀληθινά, κι ἔπρεπε ὀπωσδήποτε νά μάθει, ἕνα μέτρο πρῖν ἀπό
 τὸ θάνατο. Μετά ἔπρεπε σιωπῆ. Καί λέει κάποιος στόν Ψωμιᾶδη, πές μας ἕναν φα-
 λμό. Ἦταν Πόντιος καί πράγματι ἔφελενε θαυμάσια. Καί ὁ φαλμός κόπηκε ἀπό-
 τομα, γιατί οἱ ἀσφαλίτες μῆπχαν μέσος ἄγριοι. Τόν Ζάννο καί τόν Μακρίδη,
 τοὺς εἶχαν δεμένους μέ ἀλυσιδένες, τοὺς ἔλενε: "Ὁρθοί. Σέ λίγο θά πεθάνετε
 καί δέν θά πονᾶτε. Ὡς τότε ὅμως θά σᾶς λυώσομε." Καί τοὺς πῆγαν δίπλα
 καί τοὺς βασάνισαν. Ὁ ἡθοποιός, εἶναι στρατιώτης, ~~προπομπός~~ στό Γουδί. Ἐκεῖ,
 εἶναι νεοσύλλεκτοι καί τοὺς δώσανε ὅπλο καί φυσίγγια καί τοὺς εἶπανε:
 Τῷ πρῶτῳ θά μᾶς φέρουν κομμουνιστές, γιά ἐκτέλεση. θά ρίξετε μόνο μία σφαί-
 ρα. Σημάδεψτε καλά. Σέ ἕναν ἀπό σᾶς, νά ξερετε, τὸ φυσίγγιο δέν ἔχει σφαίρα.
 Ποῦ πρῖν ξημερώσει, φάνηκε τὸ τζέζιμς μέ τοὺς κατάδικους. Ἐγώ, θυμᾶται
 ὁ ἡθοποιός, ~~βρισκόμην~~ ^{ἡ μου φέρουσε} στή πύλη. "Όταν μπαίνει τὸ καμινὶ ἀναίτουμε οἱ προ-
 βολεῖτες ἀπό τὰ αὐτοκίνητα. Τῷ φορητῷ σταμάτησε. Καί τότε εἶδα ἕναν ξανθὸ
 ἄγγελο, δεμένο μέ ἀλυσιδένες, νά πηδᾷ πρῶτος καί νά φωνάζει. Μὲ χορὸ σύντρο-
 φοι. Μὲ χορὸ καί μέ τραγοῦδι νά πᾶμε στό θάνατο. Κι ἄρχισε νά τραγοῦδαί
 "Ἐπὶ στεριά δὲ ζεῖ τὸ φάρι." Ἰκηδοῦσαν ἕνας ἕνας καί πιάναν τὸ τραγοῦδι
 καί τὸ χορὸ. Καί στηθῆκαν στό τοῖχο. Παρατάχτηκε ἀπέναντί τους καί τὸ
 ἀπόσπασμα. Ποῦ τὰ χέρια τῶν στριωτῶν, ἔτρεμαν. Λέει ὁ ξανθὸς ἄγγελος
 "Ἀδέρφια. Δέν ἔχουμε μίσος γιά σᾶς. Πεθαίνουμε γιά τή πατρίδα. Πεθαίνουμε
 γιά τή λευτεριά. Πεθαίνουμε καί γιά σᾶς: " Καί τότε ὁ ἀξιωματικός πρό-
 σταξε "Πῆρ". Καί τί νά δῶ, θυμᾶται ὁ ἡθοποιός. Οἱ στρατιῶτες δέν χτύπησαν
 ὅλοι στό στόχο. Ἄλλοι ἔπεσαν. Ἄλλοι σπάραζαν στό ἔδαφος. Ἐνας κοντός,
 ἀκουμπᾶσε τὸ κεφάλι, στόν ὦμο ἑνὸς ἄλλου. Καί ὁ φηλός ἔπεσε καί ὁ κοντός
 ἔμεινε μετέωρος στή στάση αὐτῆ. Τότε ἕνας ἀσφαλίτης, βλαστημῶνας, ἄρχισε
 νά τοὺς γαζώνει μέ τὸ αὐτόματο. Ἦώρα ὅμως εἶναι Σεπτέμβριος τοῦ 1947,
 ἐνῆα μῆνες πρῖν ἀπὸ τὸ θάνατο του, καί ὁ Βασίλης, ὅπως κάθε Πέμπτη μιτάζει
 ρεμβαστικά τὸ πέλαγος, κι ἐγώ σήμερα τοῦ ἀπαγγέλω τὸ ποίημα πού ἔγραφα
 στίς μέρες πού πέρασαν, καθισμένος στόν ἴδιο βράχο, μέ τὸ Αἶγαλο ν'ἀπλώ-
 νεται ὡς τήν ἄκρη τοῦ κόσμου.

το
Λεοκαβίλο

α

α

"Ο καθένας θάχει βρεθεῖ σέ παρόμοιες στιγμές. Ἐπάρχουν δεσιμίδες ἀπό ζεστές ἐπικλήσεις. Πράσινες κίτρινες μώβ ποῦ ἀνεβαίνουν ἀπό κάθε φυτό. Ἡ θάλασσα φυσᾷ θυμωμένα εἶτε ἥρεμα. Τίς τυλίγει καί τίς διευθύνει φηλά. στό ὑπομονετικό μας σπῖτι. Ἐάπρεπε νά σᾶς μιλήσω γι αὐτό τό σπῖτι. Ἡ ἔκφρασή του ἀντανακλά τίς πτυχές τῶν βασανισμένων βουνῶν. Ἐχει κάτι ἀπό τό συρτό ἄρῆνο.

Ἐθῆς ἐξ ἀρχῆς θά διακρίνει κανεῖς τό τεῖχος τῶν δέντρων ποῦ τυλίγονται ὀλογύρα του μέ φροντίδα καί στοργή. Ἐπάρχει ἀνάμεσα τους ἡ ἀπόσταση τῶν ἰσοδύναμων ἀνθρώπων. Ἡ ἀπόσταση ἀνάμεσα στίς δύο ὅμοιες ἀκτίνες ποῦ κατευθύνονται ἀπό τό βάθος τῆς θάλασσας πρὸς δύο ἀπομονωμένους γλάρους. Μέ πέντε βήματα ἀγγίξεις ἀπό τή ρίζα τῶν δέντρων τίς ἀσπρισμένες πέτρες ποῦ ὑποβαστάζουν τήν ὑπομονή καί τά ὄνειρα τοῦ σπιτιοῦ μας. Τό χαμόγελο του εἶναι πάντα βεβιασμένο. Ἡ γνώση του τροχιζέται ἀπ' τοὺς σκορπιούς καί τό βόρειο ~~ἀνεμο~~ ^{ἀνεμο} ποῦ φοβισμένος τό ~~πρῶτο~~ ^{πρῶτο} συχνά ὅταν μέσα στή νύχτα τοῦ Δεκεμβρίου ~~ἀντιδρῶν~~ ^{ἀντιδρῶν} πρὸς τήν ἀπέραντη θάλασσα μέ μάτια πύρινα καί προκλήτικά.

"Ἐπειτα ἀπό ἓνα συγκρατημένο καί ἥρεμο ὄνειρο, ζῆθνησθε ἀντικρίζοντας τήν καταματωμένη θάλασσα, ὡς τίς ρίζες τῆς γῆς. Ἀναταράχτηκε ἀπό τίς χιλιάδες λεπτές καί φευγαλέες μυρουδιές, ποῦ κυνηγοῦνται μέ τίς πεταλοῦδες, καί τίς μέλισσες, πάνω στό κάτασπρο σεντόνι τοῦ ἥλιου. Ἦταν καιρός νά ἐξακουτήσῃ τήν πρώτη του σκέψη πρὸς τό Στερέωμα, ποῦ τό συγκρατοῦσε στό χῶμα μέ συγκατάβαση καί εἰρωνία. Ἴσως νά μή γνῶριζε ποῦ τό πλοῦτο μας διέσχισε ἤδη τό Αἶγατο, κι ἀκόμα πῶς πρῖν γεννηθοῦν οἱ μητέρες μας, εἶχε ἀποφασιστεῖ ὁ ἐρχομός μας ἐδῶ φηλά.

Δυσκολευτήκαμε νά καταλάβουμε τό βεβιασμένο του χαμόγελο, καθώς καί τήν παράξενη συνήθεια νά προσκαλεῖ τ' ἀδέσποτα σύννεφα ποῦ τριγυρίζουν ἀδέσποτα φαχουλεύοντας στό λογγο καί στίς πλαγιές τοῦ βουνοῦ. Ἐτσι δυσκολευόμαστε νά διακρίνουμε τά μάτια μας. Δυσκολευόμαστε νά προσαρμοστοῦμε σ' αὐτήν τήν ἀπότομη καί βάρβαρη μεταλλαγῆ, ἀνάμεσα στό φῶς, στή πάχνη, στό κῆμα καί στή συρτή φωνή, ποῦ ἐξακουτίζεται ἔσως συχνά πρὸς τό δυτικό Αἶγατο. Χάνομε ἔτσι τό πρόσωπό μας, καθώς γινόμεσθε ἓνα μέ τά παράξενα ὄνειρά του, ποῦ ἐνῶ ἔχουν ἀγκυροβολήσει στίς σφραγιζμένες καί ψυχρές ἐποχές, προεχτείνονται πρὸς τό μακρινό σημεῖο ποῦ εἰρωνεύεται τοὺς κηλούς καί τίς ἐπανόδους. (Ἐπάρχει ἐν τοῦτοις κάτι ποῦ ἐνῶ ~~πρὸς~~ ^{πρὸς} τραβᾷ, σέ δένει σφιχτά. Νομίζεις ὅτι προεχτείνεσαι διαρκῶς πρὸς τά μπρός, ἐνῶ τά ἴχνη σου μπλέκονται μέ τίς ρίζες τῶν θάμνων, καί σέ περικυκλώνουν μέ θανάσιμη χαρά. Ἐάρθει καί γιά σένα ἡ ὁμορφὴ ἐποχή :)

Ἐὰ πρέπει τώρα νά σᾶς μιλήσω γιά τίς χαρές καί τοὺς θυμούς του. Τήν ἥρεμη ἀφήγηση κάτω ἀπό τό θόλο τῶν κουμαριῶν. Τὸν τελειῶς ἀπόκρυφο ἔρωτά του γιά τήν νοτιοανατολική πηγῆ. Τήν νοσταλγία τῶν ἀσπρισμένων του τοῖ-

ων, που ήταν συνηθισμένοι ν' αγναντεύουν προς τό Αίγαίο τους κουρσάρους, καθώς γύριζαν άνήσυχoi τά κεφάλια, για νά χαιρετήσουν μέ σεβασμό καί μέ φόβο. Πρὸ πάντων ὅμως ἡ φροντίδα του ἀπὸ αἰῶνες ἦταν, αὐτὸς ὁ ἀτέλειωτος κι ἀνώφελος ἀγώνας πού γίνεται μέσα του, ἀνάμεσα σ' ὅτι ὑπῆρχε καί σ' ὅτι ἦρθε.

Αὐτὴν τὴν ὥρα ὁ δριζόντας εξαφανίζεται κάτω ἀπὸ τὴν πῆξη τοῦ οὐρανοῦ καί τὸ ἀνέβασμα τῆς θάλασσας. Ἐπάρχει διαχύτο στὴν ἀτμόσφαιρα, τὸ αἶσθημα τῆς κατανοήσης. Στὰ μικρά σὺνεφα πού ταξιδεύουν πρὸς τὸν ἥλιο, ἀντιμάχονται ἡ ἀγάπη μέ τὸ μίσος. Σέ λίγο τὸ φῶς θά ἰσομοιραστεῖ, ἐφ' ὅσον ὁ ἥλιος ἐξαλείφει τὶς σκιές καί τοὺς ἐνδοσκόπους, πού τὸν δηγοῦν στὴν ~~δύση~~ ^{ἀνατολή} καί τραγουθιάζει ^{ἀνατολή} τὸν πτόση. Ἡ τελευταία ἀχτίνα, δηγεῖται πρὸς τὸ γνῶριμο ὄριο τοῦ σπιτιοῦ μας. Τὴ δεχόμαστε ἡμεῖς, δίχως φωνές, θά συνομιλήσουμε ὅλη τὴ νύχτα μαζί της. θά ὄνειρευτοῦμε μαζί.

Ἐπάρχει μιὰ ἀναγκαιότητα, πού διανοίγει ἀνάμεσα στὰ σὺνεφα ἕνα μακρὸ κι ἀνήσυχο ὄριο. Ἀπ' αὐτὸν θά περάσουν οἱ σκέψεις τοῦ σπιτιοῦ μας. Οἱ σιωπηλές του ἔγνοιες γιὰ κάθε τί πού πιστεύει στὴ γῆ. Ὅλοι ἀποροῦν γιὰ τὸ βάθος τοῦ βλέμματός του. Ξεσκίζει κατὰ βάθος τοὺς σιλόβους τῆς Νότιας Ἀφρικῆς ὅπως καί τὰ αἰχμάλωτα θηρία τῶν ζωολογικῶν κήπων τῆς Βῤῥάνης. Ἀπὸ κεῖ πάλι ἔρχονται ἀγκαλιασμένα, τὰ πληγωμένα ὄνειρα τοῦ κόσμου, μέ ἀνοιχτά καί βρώμια τραύματα. Μπορεῖ κάθε στιγμή νά δεῖς τὴν ἀτέλειωτη φάλαγγα, πού κάνει τοὺς σκορπιούς νά ἀναδιπλώνονται μέ ἀνατριχίλα. Ἐλέπετε πῶς ὅλο παρασβῶμαι, ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀργυρὴ ἀντανάλασσα, πού μοῦ δίνει τὴν ἀταπάτη πῶς εἶμαι ἀδερφός τῶν σκορπιῶν. Παιδί τῶν τοίχων καί τῶν στοχασμῶν τοῦ σπιτιοῦ μας. Σὰς ὕποσχεθῆκα νά σὰς μιλήσω γιὰ τὶς χαρές καί τοὺς θυμούς του.

Σήμερα ἡ μέρα ἦρθε ἀθύρβα. Τὸ φῶς κλιμακώνεται στὴν ἡρεμὴ θάλασσα, σχηματίζοντας μιὰ φωτεινὴ σιάλα, πού συνεχίζεται ἀπὸ τὶς γραμμές τοῦ δριζόντα. ~~θὰ~~ ^{θα} μπορεῖς ἴσως νά τοποθετήσω δίπλα δυὸ σκέψεις, πού νά ἔχουν τὸ θάρρος νά ἀλληλοκοιταχτοῦν στιγμιαία στὰ μάτια; Ὅμως αὐτὴ ἡ ἡσυχία μοῦ ἐπιτρέπει νά ~~πάρω~~ ^{πάρω} τὸν παράξενο ὄλο πού γίνεται ἐντὸς μου. Ὅσο κι ἂν θέλω νά τὸ ξεφύγω, εἶμαι παιδί τῶν στοχασμῶν του, εἶμαι ἀδερφός τῶν σκορπιῶν του. Δὲν ἀνέχεται μέσα ^{μου} αὐτὸ πού ὑπάρχει, αὐτὸ πού ἔρχεται. Πῶς θέλετε λοιπὸν ν' ἀρνηθῶ τὴ γενιά μου, νά ἐπιτρέψω νά δώσουν τὰ χέρια πού τρέμουν ἀπὸ τὸ μίσος. Νά κοιταχτοῦν στὰ μάτια, πού χάνονται στὸ ἀκίεστο πάθος. Νά ἀγκαλιαστοῦνε κραυγές πού ξεσκίζονται; Ἐχθροὶ μέ ἐχθροί;

383

(Τὸ βράδυ καθόμαστε κι ἀγναντεύαμε τὴ θάλασσα. Τραγουδᾶμε σιγά. Συχνά σιωποῦμε κοιτάζοντας κάτω. Μῆς στεναχωρεῖ αὐτὴ ἡ συνεχὴς παρακολούθηση. Θέλουμε πολὺ νά μένουμε μιὰ στιγμή μόνοι, μέ συντροφιάμας μονάχα τοὺς σκορπιούς καί τοὺς ^{τοίχους} ὄλην τὴν ὥρα πού διάβαζα, ὁ Βασίλης, εἶχε κορυφωμένο τὸ βλέμα στὸ βάθος τοῦ δριζόντα. Λές κι ἔβλεπε κάτι συγκεκριμένο.

Βασίλη με έκουσες; Διέπτομαι, λέει άργά κι άφηρημένα, πώς οι νεκροί είναι πιδ τυχεροί από τους ζωντανούς. Λές κι έβλεπε προφητικά τό θάνατό του. και μετά πολλά πολλά χρόνια, τή "⁷⁷μεγάλη παρένθεση", πού θά μπηγόνταν ού νυστέρι μέσα στην καρδιά τής ~~Αποστολής~~, ⁷⁷Είπες "μεγάλη παρένθεση" ; Μέ ρώτησε, Δέν τό είπα , τό σιέφτηκα. Λές μέσα άπ' όλα αυτά νά μάς ξεπεταχτεί κανέννας μικρός Ναπολέοντας; Πάντως έπου νά ναι τελειώνουμε. Οί 'Εγγλέζοι τά μαζεβουν και φεβγουν. και τώρα μάς περιμένει ή πιδ δύσκολη δουλειά: Τό χτίσιμο τού κομμουνισμού. ⁷⁷Γιάτί λές δύσκολη; ⁷⁷Γιά μάς έννοώ . Πού μάθαμε στην περιπέτεια. Γιά φαντάσου νά άσχολήσαι όλη μέρα στό γραφετό με άριθμούς; Κομμουνισμός είναι, και τό είπαμε μαζί και βόλαμε τά γέλια , "σοβιέτ σόν εξηλεκτρισμός : "

Σ' ένα από τά ταξείδια μου στό Χριστό συνάντησα τόν Δεσποτιόη. ⁷⁷Τάμαθεσ μου λέει, διαγράφουν από τήν ΕΠΙΟΝ τόν Μιχάλη ⁷⁷(Κατοσαρό) ⁷⁷. Ποιοί; Γιάτί; ⁷⁷ << "Η Επιτροπή Διαφώτισης , πού άφησαμε φεβγοντας. Γιά ποιό λόγο; ⁷⁷Αυτά πού λένε είναι τόσο κωμικά. Προσωπικοί λόγοι. Τό και τό, και μου άφηγείται τήν ιστορία. ⁷⁷Αν είναι δυνατόν; και όμως. Τούς μύνησα νά άναθεωρήσουν. Φοβόμαι όμως πώς είναι άργά. ⁷⁷Μπήκαν λές τά προσωπικά; Οί καλλιτεχνικές άντιζητήλεις; ⁷⁷Ίσως χωρίς νά τό θέλουν. ⁷⁷Έτσι ό τιμημένος και άτσάλανκτος Κολοκοτρώνης τού Δεκέμβρη, άφού έχασε τή θέση του στην άεροπορία, χάνει τώρα όχι μόνο τή θέση, αλλά και τήν τιμή του και τό φωνί του, γιάτί δούλευε πάντα σά γραμματέας στόν 'Ελληνοσοβιετικό. ⁷⁷Όταν γυρίσαμε στην 'Αθήνα είχε εξαφανιστεί. Τότε οί καιές γλώσσες, βγάλανε τή φήμη ότι πήγε στό χωριό του στό Μεσολόγγι, γιά νά προσχωρήσει στόν 'Εθνικό Στρατό; Λές και γιά νά προσχωρήσεις στην 'Εθνικοπροσόνη, ⁷⁷είχες ανάγκη νά πάς... στό χωριό σου. ⁷⁷Έτσι μιά μέρα πού ό Κώστας Κοτζιάς μέ συνόδευε νά μου δείξει ένα σπίτι στη Κολοκυνθού νά κρυφτώ, πού μέ κυνηγοΰσαν, στην 'Αγίου Κωνσταντίνου, βλέπουμε τό Μιχάλη και ό Κώστας μου λέει "φουλάξου : χαφίς : " Κι έγώ βλέπω μόνο τόν Κατοσαρό νά θέλει νά μάς μιλήσει . ⁷⁷Έμεις όμως σκαρφώσαμε στό πράσινο τράμι πού κατηφόριζε τσιρίζοντας προς τό Μεταξουργέτο. ⁷⁷Αφού τόν διαγράψανε - οί άλλοι ποιητές - άδικα, ό Μιχάλης έχασε τά μυαλά του. Μιά μέρα κατέβηκε με τά σάβρανα και μπήκε στό τράμι. Γι αυτόν ή ΕΠΙΟΝ ήταν τό σπίτι του - ή οίκογένειά του. ⁷⁷Έξω από τήν ΕΠΙΟΝ όέν ήξερε νά ζήσει. Μετά κάποιοις τού προτείνει, ⁷⁷έτσι άπότομα, νά μπει στην αυτοάμυνα. ⁷⁷Νά κάνω τί ; ρωτά. ⁷⁷Ότι σου πούμε. Χωρίς νά ρωτάω; Χωρίς νά ρωτάς. ⁷⁷Άλλοι

πάλι δικαιωφής κι αυτός. 'Αποφασίζει λοιπόν νά πάει στο χωριό του, που
 ήταν ο δημοκρατικός στρατός, νά προσχωρήσει νά ήσυχάσει. "Όταν όμως έφτασε,
 έπειτα από πολλές περιπέτειες, είχε γίνει μάχη στο μεταξύ, και ο έθνικός
 στρατός είχε μπει στο χωριό. Καί ξαναγύρισε στην 'Αθήνα. Μάλιστα την ίδια
 383 Μαθαίνουμε ότι πρόκειται νά μαζί επισκεφθεί ένα κινητό κλιμάκιο από δι-
 καστές. Πηγαίνει από χωριό σε χωριό γιά νά συναντήσει τους έξοριστους.
 'Όκει έσοιος ήθελε, μπορούσε νά παρουσιαστεί, νά ανακριθεί, κι αν κριθεί
 όχι επικίνδυνος, νά παρει άπολυτήριο. Το κόμμα αποφάσισε νά μή παρουσια-
 στεί κανείς. Κι ακόμα εκεί που πάει το κλιμάκιο, ν' αδειάζει το χωριό. Καί
 νά φανταστείς ότι ο πατέρας μου, είχε μιλήσει στον έπι κεφαλής - ανώτερο
 δικαστικό και αδελφικό του φίλο - που άρκει νά μ' έβλεπε, θά μου έδινε το
 άπολυτήριο, έν λευκώ. 'Εγώ όμως σαν κομματικός υπεθύνον, έχω έντολή ν' αδει-
 άσω το χωριό, γιατί το κλιμάκιο έχει άφήσει το Χριστό, μέ κατεβύηση τους
 βραχάδες. Στο μεταξύ, χάρη στο διοικητή χωροφυλακής, ξηλώνονται το ένα μετά
 το άλλο τά όκνητα των χαφιέδων - προβονατόρων και άστυνομικών, που είχανε
 κατορθώσει νά στήσουν σε όλο το νησί μέσα στις γραμμές μας. 'Ο "άνηψός
 του Πλαστήρα" δηλαδή ο [redacted] Βιτορας, πήγε στο τακτικό του ρομπέ -
 βού νά βρει τον "καθοδηγητή" του, χωροφύλακα. Σ' αυτήν πη συνάντησ η, γιά
 πρώτη φορά, τον βρίσκει παρέα μέ κάποιον άλλον, "Μίλα του λέει. Είναι δι-
 κός μου άνθρωπος" είπαν τά δικά τους και μετά ο άλλος 'ερωτήσε : "ν
 "ώστε είσαι ο Τσόφλης, και γιατί; "Μένα μέ γνωρίζεις; "Οχι. Κι όμως όποτι-
 θεται ότι εγώ σ' έστειλα στον κύριο Διοικητή μέ το παρασύνθημα "άνηψός
 του Πλαστήρα". Καί άγριέθοντας : λέγε τί κάνετε τον Τσόφλη; και του σκάει
 μια γροθιά μέσα στο άριστερό του μάτι. Μετά τον πήγαν στο τμήμα. Ήχτα.
 Κι από κει στον Εΰδηλο όπου είχανε μεγαλύτερη άνεση γιά ανακρίσεις όφηλοΰ
 βαθμού. Δεμένο και χτυπημένο το βάλαν στο πλοίο γιά την 'Αθήνα. Τόν τβλι-
 ξαν, τον δίκασαν και τον έκελέσανε, στις άρχές του 48, στο Γουδί. Λυσασμέ-
 νος ο άστυνομικός, που δέν πήρε λέξη από τον Βιτορα, και που όλοι του οι
 χαφιέδες είχαν άχρηστει, συνόδευε το κλιμάκιο των δικαστικών, νά δει
 πρόσωπα, νά συναντήσει τους δικούς του. 'Εμείς πήραμε το μονοπάτι προς
 τή θάλασσα. Βρήκαμε μια πλαγιά μέ δέντρα και στρατοπεδεύσαμε. "Ήπιαμε
 νερό από τήνηγη, μόλατσάσαμε, και κουρασμένοι πέσαμε στον ύπνο. Χαράματα
 είδαμε τους χωροφύλακες μέ τά μακιρνανα, νά μās σημάδευον από τήν άπέναν-
 ντι πλαγιά. Δέν όπήρχε τρόπος νά το σκάσουμε. Είπαμε νά περιμένουμε νά
 δοΰμε τί θά γίνει. Σεκίνησε μια ομάδα. "Ένας αξιωματικός, τρεις χωροφύλακες
 κι ένας μέ πολιτικά. Λέει ο αξιωματικός. Γιατί το σκάσατε; Δέν το σκάσαμε.
 Κάνουμε πικ-νίκ. "Όποιος θέλει νά δει τους δικαστές, είναι έλεύθερος.
 'Αλλοίμονο αν προσπαθήσει κανείς νά τον έμποδίσει. Δέν κουνήθηκε φύλλο.
 Τότε ρωτά τον πιό ηλικιωμένο. Καί σ' δέν σκέφτεσαι τήν οίκωγένεια σου; »

« Καλ σένα τί σέ νοιάζει; 77 Τό γυρίζεις στό γλυκό. Δέν πρόκειται για δήλωση. Οί κύριοι είναι άνώτατοι δικαστικοί. Μία παρουσίαση καί πάτε στά σπία σας. Νά ήσυχάσουμε κι έμεϊς... 77 Τότε αύτός μέ τά πολιτικά άναγνώρισε τόν Τσοφλη. Είπα νά τό σιάσω, μά 77 έτσι θάταν χειρότερα. 77 Εσύ δέν είσαι ό Τσοφλη 77 Μάλιστα. 77 Εμένα μέ θυμάσαι; Πού νά σέ θυμάμαι; 77 Απαντά κακομοίρικα αύτός. 77 Πάρτε τόν, διατάζει τούς χωροφύλακες. 77 Αναυδοί όι έξδριστοί μπροστά στήν έξέλξη τής κατάστασης. 77 Ο Τσοφλης; 77 Ρωτούσε ό ένας τόν άλλον. Καί τί σχέση μπορούσε νά έχει μ' αύτούς; 77 Πιό κάτω σταμάτησαν. 77 Ο άστυνομικός τόν χτυπούσε νά τού πεϊ για μάς. Νά τού δείξει κάποιον υπέθυνο. Τό κλιμάκιο τών δικαστικών, πού είχε φτάσει στό χωριό έφυγε άπραγο. Μαζύ του καί θλη ή δύναμη τής χωροφυλακής. Κι ό άστυνομικός μέ τόν Τσοφλη. Τήν άλλη μέρα, ήρθε σύνδεσμος άπό τόν Χριστό. Νά φύγεις μου λέει, νά πάς στόν Εύδηλο. 77 Ήνιέ θά βρεϊς ένα μεγάλο μπαζάλικο, τού Στανου. 77 Η πλατίνη πόρτα πρός τά δεξιά έχει ένα χερούλι, σά πέταλο. Κτύπησε τό θά σου άνοίξει ένας ^{κουτίος} κουτίος μ' ένα πόδι. 77 Έχει δεκανίκια. θά τού πεϊς είμαι ό ξάδερφος τού θανάση. Τίποτε άλλο. 77 Γύρισα στό θέλαμο καί μάζεψα τά πράγματά μου. Τά στρίμωξα σ' ένα άσπρο ναυτικό σακιο. Είπα στά παιδιά " πρέπει νά φύγω" καί τούς χαιρέτησα. Δέν πέρασα άπό τό χωριό, άλλα πήρα τό μονοπάτι μέσα άπό τό δάσος. 77 Όταν πλησίαξα ~~στο~~ ^{στο} κατοικημένο χώρο, έστριβα. Δέν έπρεπε νά μέ δεί μάτι. Τώρα αύτοί θά βασάνιζαν τό φουκαρά τόν Τσοφλη, καί ποίος ξέρει πόσο θάντζει. 77 Αν μάς πιάνανε, θά μάς λυάνανε, γιατί τούς διαλύσαμε τή σατανική τούς πλεκτάνη. 77 Απ' ότι μάθαμε, ~~οι~~ ^{οι} σχεδίαζαν πολλά. 77 Από βιασμούς ντόπιων κοριτσιών, για νά μάς κόψουν άπό τούς 77 Ικαριώτες, μέχρι πυρκαϊές σπιτιών καί δολοφονίες στελεχών. 77 Ήσινά τούς όργανωμένους κομμουνιστές, τούς περιμενε, ή τύχη τού 77 Ήκτορα. Τό άπόγεμα, είδα τόν Εύδηλο άπό ψηλά. 77 Ήρατο λιμάνι καί όμορφο χωριό, χτισμένο άμφιθεατρικά καί κάτωσπρα σπιτάκια χωρισμένα άπό στενά καθαρά καλντεριμια. 77 Ήταν ή ώρα τής μεγάλης κίνησης. 77 Όλοι όι έξδριστοί στούς δρόμους, στίς πλαταιτίτες, στό λιμάνι. Τά μαγαζιά πήχτρα. 77 Ήνα δύο μέ γνώρισαν. 77 Γειά σου Μίκη. Καί σέ εδω; 77 Περαιστικός. 77 Βρίσκω τό μπαζάλικο. 77 Χτυπώ τή διπλανή πόρτα καί μου άνοίγει ό άνάπηρος. 77 Ρέ Μίκη εσύ; 77 Ρέ 77 Ήλια εσύ; 77 Πέσαμε στήν άγκαλιά ό ένας τού άλλου. 77 Ο 77 Ήλιας, είχε τραυματιστεί βαριά, στή μάχη τού Μακρυγιάννη. 77 Έφαγε ένα όλομο στό πόδι. Αύτός όμως δέν κατάλαβε τίποτα κι έκανε νά σηκωθεί. Τότε τό πόδι του ξεκόλλησε καί κρεμάστηκε άπ' τό γόνατο καί κάτω. 77 Ο 77 Ήλιας έκανε όχ, καί κρατήθηκε στήν άγκαλιά μου. Τόν πήραν όι τραυματιοφορείς στό φορτεο. Καί τόν έχασα. Μετά στά τέλη του 45, άνοίγει ή πόρτα τής αίθουσας 77 Μομερο έννεα, στό Ισόγειο ή μάλλον στήν πτέρυγα τού Ωδείου 77 Αθηνών, πού είδασκα θεωρετα καί σολφέζ, καί μπαίνει ό 77 Ήλιας. Είχε γραφτεϊ στή τάξη μου χωρίς νά τό ξέρει. Στό Ωδεϊο σπούδαζε βυζαντινή μουσική, σάν κύριο μάθημα. Τώρα είναι ή τρίτη φορά πού τόν συναντώ. Τό κόμμα θά πρέπει νά τού έχει μεγάλη έμπιστοσύνη, για νά τόν τοποθετήσει σέ γιάφκα. 77 Άλλωστε

καθώς είναι άναπρος, είναι και γι αυτόν βολικά. Στην παρανομιία στά 1948, δηλαδή λίγους μήνες άργότερα, μου έλενε, Μή πάς στο Πεδίο του "Άρεως" Ήσει έχει εγκατασταθεί ένας φοβερός χαφιές. Μόλις άναγνωρίσει κανένα δικό μας, κάνει σήμα και τόν πιάνουν. Είναι άναπρος. Δηλαδή, τού λείπει τό ένα πόδι, κι έχει πατερίτσες. Ρωτώ λειπομέρειες, και καταλήγω στο συμπέρασμα ότι πρόκειται γιά τόν 'Ηλία. Μά είναι δυνατόν; Πήγα στο Πεδίο του "Άρεως" ά και τόν είδα νά καθεται στο παγκάκι, ποδ μου μίλησαν. Μέ είδε, και σάν αντίδραση, τό κορμί του συσπάσθηκε, λές και είχε ρίγος. Κάθησα στο πλευρό του και τόν κοιτάξα στά μάτια, μέ βαθιά άγάπη. "Όπως δηλαδή άνοιωθα γι' αυτόν. Χαμήλωσα τό βλέμα. Μετά κοιτάζε ένα γύρω άήσυχος. Τά ξερείς; Μου λέει φευγιστά. Δέν μπορώ νά καταλάβω, 'Ηλία. Δέν πιστεύω τίποτα. Κι όμως όλα είναι άλήθεια. Δηλαδή; Είμαι ένα τομάρι. Μά γιάτι; Ένα μόνο θά σοϋ πώ. Κι αν θέλεις πιστεφέ το. Τά άντεξα όλα κι έσπασα στο πιό άστείο. Δέν είπα τίποτα, συνέχισε. Τί διαστραμένο μυαλό θά πρέπει νά έχουν. Ξέρεις τήν "πενικιλίνη"; Σοϋ τυλίγουν φριχτά τά πόδια - έγώ έχχα μονάχα ένα - μ'ένα λειπό σχολι. Σφιχτά γιά νά φύγει τό αίμα. Καί μετά σέ χτυποϋν. 'Ο πόνος είναι κατ'εϋθείαν στο κόκαλο. "Όμως τό αίμα ποδ έφυγε, σέ χτυπά κι αυτό στη καρδιά. Λοιπόν; Παιχνιδάκι κι αυτό γιά μένα. Καί ποϋ έσπασα; Γι'αυτό σοϋ λέω, διαστραμένα μυαλά. Μέ πάνε στην άκρη τής σκάλας. Μοϋ παίρνουν τίς πατερίτσες και πάω μία κλωτσιά. Πά, πά πώ τί νά σοϋ πώ.

386 Μέ τό ένα πόδι, δέν είχα ίσοροπία κι αυτό μέ τρέλανε. Τό πιστεύεις; Μέ τρέ-λα-νε." Κόλλησε στη λέξη και μετά συήλαθε. Μέ κοιτάζε άνταριασμένος..

« Α ρέ Μίκη : θυμήσου τόν Εϋδόλο. Θυμήσου τόϋ Μακρυγιάννη. 'Ωραίες μέρες...»

« Καί τώρα; ρωτώ. Τόν κόβω άπότομα άπό τίς δνειροπαλήσεις του. Πρέπει νά δείχνω ένα, δύο, τρείς τή μέρα, μέ τήν πατερίτσα... άλλοιώς... Έγίνα χαφιές ρέ; Μοϋ λέει προκλητικά και ή έκφραση του, έγινε χυδαία. "Άρχισα νά φοβόμαι. Τό κατάλαβε. Καί σέ πώς τό έμαθες; Τό ξέρουνε. Ποιοί; Τά συντρόφια; "Όποτε είσαι οργανωμένος; " Ή νά κάνω ρέ 'Ηλία; Νά κάθομαι σπίτι μου και νά κεντώ μέ τή μαμά μου... Γέλασε. Τοϋ Άρεσε τό άστείο κι έλικρινεία μου.

« "Όποτε μ'έμπιστευσαι ε; Ρέ 'Ηλία, ήρθα νά σέ δω μέ τά ίδια μου τά μάτια. "Έχυσες τό αίμα σου... πώς είναι δυνατόν...» Λοιπόν έκουσε : Τώρα μάς βλέπουν και περιμένουν νά πιάσω τήν πατερίτσα και νά σέ δείξω. "Έγώ όμως θά τοϋς πώ ότι είσαι ένας συμμαθητής μου άπό τή βυζαντινή, στο Ωδείο και ότι μέ ρωτούσες γιά τά μαθήματα, κι βγώ σέ ρωτούσα γιά σένα... "Έπιασες δουλειά φάλτης. Σέ έγκλησά νά ποϋμε, ρέ Μίκη; Νά ποϋμε στόν "Άγιο Πούστη, ποδ μάς κατάντησε σιατά... "Αντε φύγε τώρα, Νά μήν σέ ξαναδώ. θάνα κι καλλίτερα. Σηκώθηκα... και έκουσε : Λέει μέ έμφαση "Σ'εϋχαριστώ.»

"Έφυγα όρθιος, στητός-στητός, σάν φάλτης. Δέν φέλλω σκέφτηκα δυνατά και κανένα τροπάριο; "Έτσι θάμαι περισσότερο πιστικός... Καί, διαβάτες γύριζαν νά μέ κοιτάζουν και μία γρηούλα, κάνει εύλαβικά τό σταυρό της...

Τελευταία φορά τόν συνάντησα τόν 'Ηλία, καθώς πήδησα και μπήκα στο τράμ, στη στροφή Φιλελλήνων και Αμαλίας. Ήταν μπροστά, πλάι στον οδηγό, κι έβλεπε τα πρόσωπα τών έπιβατιών. Οί δυο πλαίνοι του, ήταν ασφαλτίτες. Είδοθήκαμε στά μάτια. "Όμως μάταια έφαχνα νά τόν γνωρήσω. 'Ο 'Ηλιος πού ήξερα, είχε πιά πεθάνει. Πρίν μου συμβεί κανένα κακό, χωρίς νά τό δελεώ, όλω μία και πηδώ, κι άμείσως τρέχω και χώνομαι στά παιδαγωγικά σοκάκια τής Πλάνας. Διηγήθηκα στο Παρσι, στον 'Αριστοτέλη Νικαολαΐδη, τήν ιστορία του 'Ηλια, κι αυτός τήν έβαλε στους Συνυπάρχοντες. Πένθυμη δόξα για ένα ήρωα, πού ή ασφαλτίτη μηχανή, κατάφερε νά σκοτώσει τή φυχή του. "Ας γυρίσουμε βμως στον Εύδηλο, στον πρώτο, τό δικό μας 'Ηλια. Στή γιαφια έμειναν άλλοι δυο σύντροφοι περαστικοί. 'Έβλετ τά λόγια πρέπει νά είναι μετρημένα. "Όσα λιγότερο γνωρίζεις, τόσο τό καλλίτερο και για σένα και για τούς άλλους. "Από τήν πόρτα, ανέβηκα στο πρώτο πάτωμα, από μία ξύλινη σκάλα. 'Έβλετ ύπήρχαν τρία εύρύχωρα δωμάτια, ^{με} μετά παντζούρια σφαιλιστά, και κουζίνα. Για άποχωρητήριο, έπρεπε νά κατεβαίνεις μέ μία άνεμόσκαλα, σέ μία μικρή αλλη, ^{πρ} πίσω. μέρος του σπιτιού. Τά δυο δωμάτια, ήταν στρωμένα μέ κουβερτες και φιλοκάτες. Το άλλο, ένα είδος γραφείου και τραπεζαρίας. Πήναξ; ^{μή} έρωτά δ 'Ηλιας. Είχε άρατο μαγειρεμένο φαί και μάλιστα τό αγαπημένο μου : ααολάδα μέ μπόλινα καρβότα και πιπεριές. Χυλωμένη. Ψωμί κριθαρένιο, ζεστό. Καί φρέσκο κραμβύδι.

< Τί άπόφαση έχει δ θάλαμος για τό κλαδιμο; τόν ρωτώ. Γιατί έσετς είχατε άπόφαση; Βεβαίως : Τό θέμα είναι σπουδαίο. Μόνο πού σέ μάς ή πλειοψηφία άλλαζε συνεχώς. Τό ένα βράδυ ύπερ, τό άλλο κατά. Πόσοι μένανε στο θάλαμο; Δεκατρείς, σέ τρία δωμάτια. Καί κλάνατε όλιο μαζί; "Όλδιληρη συναυλία; Μή μου πείς πώς έμπνεύστηκες κιόλας; Μία νύχτα, τούς είπα: θά γράφω ένα τραγούδι μέ πορδές. Λοιπόν μέ τή σειρά. "Χά χά χά δ Ηλιας. Καί μετά δ πρώτος, Στ, δ δεύτερος, Σδλ, δ τρίτος, Μλ, δ τέταρτος, Λά... Είχα τό θέμα. Τούς τό σφυρίζω, άφοϋ τ'έβαλα σ'ένα ρυθμό και λέω: Γράφω τόν πρώτο στιχο "θάλασσεσ μάς ζώνουν" και τούς κάλεσα νά συνεχίσουν. Τί μάς λέεσ ρέ Μίκη; Πές μας τό τραγούδι. "Ήρθαν κοντά μας και οι άλλοι σύντροφοι. Τους τό τραγουδώ. 'Αρατο πολύ ωρατο. Κι αυτό σαν "χτυπάει δ Μάρκος σειεται γττ"

στην... ^{αποφασ} "Όμως ρέ σύντροφε, λέει δ Ένας πού είχε βουνίσια προφορά, Μή τό πείς πουθενά, πώς αυτό τό ήρωικό τραγούδι, γράφτηκε μέ πορδές. θά τό πώ στα γεράματά μου... Τότε θά ζουμε χτίσει τόν κομμουνισμό. "Τότε πετάχτηκε και δ άλλος πού είχε μόρη πονηρή, κεφαλωνίτης σίγουρα, κι από τήν όμιλία του. Ποία γεράματα σύντροφε ; Βγέε πρώτα από όμ μουσα. "Για νά μή χαλάω τήν εύθυμη άτμόσφαιρα, λέω για νά κλείσει τό θέμα, θά τό πεί όποιος από μάς και τούς άλλους του θάλαμου, έπετρήσει. Δηλαδή τό συμφωνήσατε ^{κ'επειτό;} ; Βεβαίως. Καί τότε χτύπησε ή πόρτα. 'Ο 'Ηλιας κούτσα - κούτσα κατέβηκε και μάς έφερε τό Βασίλη τό Ζάννο. Μετά τίς σχετικές χαιρετούρες, μέ πήρε παράμερα. Τους κάναμε μεγάλη ζημιά και έχουν λυτάξει.

Τόν Τσούφλη τόν βασιανίζουν. "Όλο τό χωριό άκουγε τς φωνές του." Ήγινε και διαμαρτυρία στή χωροφυλακή. Τώρα τόν Έχουν έδω στόν βούλο. "Άμετς οί δυό θά τό σκάσουμε. θά πάμε μέ κατκι δικό μας στή Χίο κι από κετ στή Μυτιλήνη, που ή τοπική όργάνωση είναι γερή." Έχει τά μέσα νά μάς στείλει στήν 'Αθήνα". Μετά τό βραδυό φαγητό ξεπλώσαμε στίς φλοκάτες μέ τίς πλάτες στόν τοίχο. "Ό Ένας Σοτρίβε τσιγάρο. "Ό Άλλος άναβε τσιμπούκι. "Έγώ κάπνιζα τότε Καρέλια. "Όμως που νά βρετς στήν έξορλα τέτοιες πολυτέλειες. Τόχα ρίξει στό κομπολόι, για νά κάνουν κατι, τά χέρια μου. Τά νέα από τό βουλό ήταν καλά. "Ό Δημοκρατικός Στρατός πήγαινε από νίκη σέ νίκη. Στο έχθρικό στρατόπεδο, τά σήματα τής άποσύνθεσης, πληθαιναν καθημερινά. Διεθνώς, κυριαρχούσε ή μορφή του Στάλιν. Τους έπαιζε βλους στά δακτυλάκια του. Γύρω του, μεγάλοι λαϊκοί ήγέτες, βλοιο παιδιά του. "Ό Δημητρώφ, ό Τίτο, ό "Άμπερ Χότζα, ό Μάο, ό Τολιάτι, ό Μωρίς Τορέζ και ό δικός μας, ό Νίκος. Πιάσαμε τό τραγούδι "Ζαχαριάδη άγωνιστή, βαρβαρότητας γκρεμιστή, μύρια μπράτσα ^{ΕΥΕΣ} φρούρουν, λογισμοί σέ σένα πετούν, σφ ήπλά κρατς τή σημαία μας και στό φασισμό όρθώνεις τό σταλινισμό!" Ρέ σύντροφοι μέ συγχωρετ-
 τς, πιάνει τή κουβέντα ό Κεφαλονίτης. Δέ ξερω άπό που κρατς ή σκούφια σας και δέ μου πέφτει λόγος. "Όμως άκουσα τίς κουβέντες σας και θεωρώ καθήκον μου, σά κομμουνιστή, νά πώ δυό λόγια. "Έπιτρέψετε; Πιοίς κουβέντες;" Ρωτά μέ άπορία ό Βασίλης. "Νά, μιλούσατε για τό κομμουνισμό. Άπλάδη πώς θά τόν χτίσουμε. Τίς προτεραιότητες. "Όλα καλά. Καί λοιπόν; Ξανά ό Ζάννος.
 "Καί λοιπόν", άλλάζει τή φωνή ό κεφαλονίτης και τήν κάνει πιό άυστηρή, δά δάσκαλος που παρατηρετ τό μαθητή του. Καί λοιπόν, πολυ Ελλάδα και Ελλάδα, μου τσαμπουνάτε. Κυταχτήκαμε μέ τό Βασίλη και τόν 'Ηλία, σά νά είπαμε "Άς τόν άφήσουμε νά μιλήσει νά δούμε που τό πάει..." Δέ λέω Έλλη-
 νες είμαστε. Στήν Ελλάδα κατοικούμε. "Όμως, σά κομμουνιστές, διεθνιστές, δέ πρέπει νά ξεχνάμε, ότι ή δική μας ή πατρίδα είναι Άλλη. Είναι ή μεγάλη χώρα του Στάλιν. "Αν δέν τόχουμε βαθειά στό νού μας αυτό, κάθε στιγμή, θά πέσουμε άναγκαστικά, σέ έθνικιστικά μονοπάτια, που τό πάνε μακριά. Από κετ ξεκινάει ό ρεβιζιονισμός. Καί πάλι ό Ζάννος δέ κρατήθηκε. Καί σέ πιό κομματικό ντοκουμέντο, ρέ συναγωνιστή- τόν ειπε έξ επί τούτου συναγωνιστή και όχι σύντροφο- είδες γραμμένο και τέτοιο; Σέ πολλά. Πίς μας Ξνα: Μήπως στό έβδομο συνέριο; Τί ειπε εκεί ό Ζαχαριάδης; Τί μάς ειπε; Μου φαίνεται, παρεμβάλω κι εγώ γιατί μου τήν ειχε δώσει περισσότερο μέ τό στύλ τής όμιλίας του παρ ά μέ τήν ούσια, ότι ό συναγωνιστής από δώ αντίσ-
 τρέφει τά πράγματα. Τό σκοπό τόν κάνει μέσο και τό μέσο σκοπό. Ξ, ρέ κατι μουσετα που υπάρχουν, άναφώνησε και ό 'Ηλιας. "Ό Άλλος σύντροφος, ό βουνσίος, δέν έλεγε τίποτα. Παρακολουθούσε, χωρίς νά δείχνει μέ ποδόν συμφωνετ. "Αναφε τό τσιμπούκι του και αποφάισε νά παρέμβει. Τί νόημα έχει αυτή ή συζήτηση, ρέ παιδιά; Άκόμα δέν τόν είδαμε και Γιάννη τόν

βαφτήσαμε. Ήσες χτίσατε κι όλας τόν κομμουνισμό κι έδω κινδυνεύουμε
 να μάς πιάσουν και να μάς στήσουν στό τοίχο. Δηλαδή έχω άδικο; Ήπιμένει
 ο κεφαλώντης. Και ο βουνίσιοις: όλοι στόν ίδιο στρατό βρισκόμαστε. Όλο
 τό παγκόσμιο προλεταριάτο μαζί. Όμως έμεις στό πόστο μας, στην Ελλάδα,
 ο Μάο, στην Κίνα.. κατάλαβες; Κι ο Στάλιν είπε ζήτω ο πατριωτικός πόλεμος.
 Και ο Ζαχαριάδης μάς κάλεσε να πολεμήσουμε στην Άλβανία. Για ποιά πράγμα;
 Για την Ελλάδα. Έγώ δε βρίσκω αντίφαση. Τα παιδιά ίσως είναι άφητα..
 Όμως γιατί τά αποφέρνεις; Άκούστε σύντροφοι, απάνθεται σε μάς, χρειάζε-
 ται και λίγη σκληρότητα. Πέστε το ξεροκεφαλιά ιδεολογική.. Ήθώμωσε ο άλλος
 «Βού είσαι ξεροκεφαλός.. Τόν ειδες τόν έπονίτη και μέ έδειξε μέ τό κεφάλι ο
 του. Έκανε τραγουδι ήρωικό, μέ τίς πορδές.. και τό λέει και δέν ντρέπεται»
 «Για ποιές πορδές μιλάει;» ρωτά ο Βασίλης, που δέν ήξερε την ιστορία. Του
 την είπα. «Έλεπεις; Ναι ή έπιβεβαίωση.. Γι' αυτό ο ύψηλός μάς τσαμπουνάει
 Ελλάδα και Ελλάδα..» Για πές μου ρέ φίλε του έλω. Γιατί μάς μιλάς στά Ελ-
 ληνικά; Είναι ή γλώσσα μου, Ελλάδα. Βάζω πρώτα την Ελλάδα και μετά τό κόμμα
 ή γίνα κομμουνιστής για την Ελλάδα. Βάζω πρώτα την Ελλάδα ο σκοπός; Σηκώθηκε
 τό κόμμα είναι τό όργανο, τό μέσο, και ή Ελλάδα ο σκοπός. Σηκώθηκε
 ορθός ο κεφαλώντης, γιά, μάς με δείρει.. Σηκώθηκε και ο βουνίσιοις, ένω ο
 Ζάννος έβραζε. Γιαυτό τό σταυρό μου, ξεσπάσε. Άβριο μπορεί να μάς έχου ξε-
 σκίσει από τό ξύλο κι αυτές εδώ μάς δίνει μαθήματα. Ποιός είσαι, ρέ φίλε;
 Αφού ξέρεις, πώς όσοι περνάνε από όω μέσα, ποιοι είναι και τί κάνουν.. Ή-
 μαστε παιδιά του Στάλιν, πιά πολύ από σένα.. και γιαυτό καλεύουμε στόν τό-
 πο μας. Αυτό θέλει κι αυτές. Κάθε χώρα, κάθε λαός, τή δική του φυσιογνωμία
 σηκώθηκε και μούγγεξε να πάμε στην τραπεζαρία. Βρε τι άραχνιασμένα μυαλά
 που ύπαρχουν. Άντε τώρα, κάνε άγώνα μέ τέτοιους τύπους.. Δέν τόν είπε
 κομμουνιστή. «Ή, ήρθε ο βουνίσιοις. Ο σύντροφος, μάς λέει μέ φιθυριστή φωνή
 μήν τόν άκούσει ο άλλος, είναι μεγάλη σέχτα. Όμως πιστός και γενναίος.
 Δέν μπορώ να σάς πώ.. Πάντως καλό είναι να γίνονται κι αυτές οι συζητή-
 σεις. Νά ξεκαθαρίζονται τά πράγματα.. Ήμεις τώρα έχουμε πολύ καλλί να
 ξάνουμε μπροστάμας.. Είναι πολυτέλεια αυτοί οι καυγάδες, και μάλιστα σε
 τέτοια μέρη. Δέν βρίσκετε;» Έλα πάμε μέσα. Λοιπόν σύντροφοι, δώστε τά χέρια
 λέει μέ κελνη την τραγουδιστή φωνή που πέρνεις για να διώξεις την άμη-
 χανία. Άβριο μεθαβριο, μπορεί και να συναντηθούμε, σε κανένα άποσπασμα μπρο-
 στά. Ήπες, και ανατριχιάσαμε. Δώσαμε τά χέρια. Όμως ο κεφαλώντης ήθελε
 ναίξει τό τελευταίο λόγο. Ήπιτες οι πορδές φαίνε για όλα. Και μέ κύταζε
 λοξά. Την άλλη μέρα, μάς ήπισέφητηκε, ένας ήκαριώτης σύντροφος. Μάς είπε
 ότι τό καινή θα φύγει στις δύο τό μεσημέρι. Έχει φοντώσει καφάρι με στα-
 φύλια. Πρίν πάει για Χίρθά κάνει: όηθεν σιάλα, στό Καραβόσταμο. Ήμεις θα
 βγούμε ένας- ένας. Πρώτα ο Βασίλης, που δίνει μικρότερο στόχο και μετά
 έγώ. Θα τό ρισιάρουμε, έως ότου βγούμε από τό χωριό. Μάς έκανε σχεδιάγρα-
 μμα από πού θα πάμε. Πάντως καλού κακού ο δεύτερος θα βαδίζει δέκα βήμα-
 τα μπροστά από μένα. Όσο για τόν Βασίλη, θα τόν περιμένει στην έξοδα»

Ξνας γνωστός του σύνδεσμος-ντόπιος κι αυτός. Θ' ανταμώνουμε σε κάποιο λι-
 μανάκι, ανατολικά από τον Βύθλο, και θα περιμένουμε το καινούκι. Γύρω στη
 μία το μεσημέρι, υπήρχε πάντα η κίνηση από το κέντρο προς τα διάφορα σπι-
 τια. Οι εξδριστοί με την καρβίνα στο χέρι, πεινασμένοι και προσεκτικοί >
 μή τους χυθεί το ζουμί. Οι χωροφύλακες, κι αυτοί έτοιμοι για φαγητό και
 άλλαγή της βάρδιας. Οι χαφιέδες; Ή κάνουν στη μία το μεσημέρι οι χαφιέ-
 δες; Θα το βλέπαμε σε λίγο. Ήμεις πάντως έπρεπε να δειχνουμε φυσιολογι-
 κοί. Γι' αυτό, δέν γινόταν λόγος να πάρω μαζί μου, το ναυτικό σάκιο. "Έπρε-
 πε να τον αφήσω στη γιάφκα, ~~με~~^{σε} την τελική νίκη; Ήγνηκε ο Βασίλης και δέ-
 κα λεπτά αργότερα, άκολούθησα κι εγώ. Σε κάθε στροφή του όρμου περιμένα
 πώς θα πέσω πάνω στον Τσοφλή. "Όμως όλα εξελιχτηκαν δμαλά. Οι σύνδεσμοι
 μας χαιρέτησαν ~~δμαλά~~ με ένα έλαφρύ κίνημα του χεριού, οά νάλεγαν καλή τό-
 χη, και έμεις κολλήσαμε τις πλάτες σε ένα βαθούλωμα, πάνω από το λιμανάκι
 να ~~μην~~^{μην} δίνουμε στόχο. Στις δύο και μισή, άκουστηκε το πούφ- πούφ της μηχα-
 νής, που το μεγάλωνε, ή κάλμα της θάλασσας. Από πάνω μας, στο μονοπάτι προς
 το Καραβόστασιο, μιá δμάδα εξδριστοί, ζαλωμένοι σακιά με τροφίμα προχωρού-
 σαν σιωπηλοί. 'Ο καπετάνιος τους είδε και γι' αυτό έκανε στροφή, δήτην πώς
 πάει άνοιχτά. Χάθηκε προς στιγμή πίσω από τον κάβο και ξαναφάνηκε στα
 πενήντα μέτρα. Με σβυστή τη μηχανή, γλίθρησε και άραξε, πλάι στο βράχο.
 Πηδήξαμε μέσα. Ήρθαμε το γέρο καπετάνιο καμπουριασμένο πάνω στο τιμόνι.
 Μας είπε "Τά παιδιά είναι γυιοί μου." "Ήσαν δυο παληκάρια, γύρω στα είκοσι
 Μας ζόγισαν από πάνω έως κάτω, και με το βλέμα τους οά να λεγαν "ώστε
 αυτοί είναι;" Δέν μπόρεσα να κρυφώ ένα έλαφρότατο μύδιασμα αυτοϊκανοπολι-
 σης. "Όμως γρήγορα συνήλα από τις όμορφες σκέψεις, γιατί έπρεπε να κατε-
 βούμε στο άμπάρι. Ήμεν, κάτω από τή καφάσια, είχαν φτιάξει ένα διπλό πάτο,
 πάνω από τή καρλίνα. Το πάχος της κρύπτης δέ δάταν πάνω από είκοσι με τρι-
 391
 άντα έκατοστά. Δηλαδή, μās έπαιρνε τσίμα-τσίμα. Είχες την αίσθηση πώς ο'
 έχουν βάλει μέσα σε σεντούκι. Και γιατί όχι φέρετρο; Ήτύχως, είχαν φο-
 ντίσει να κάνουν τρυπούλες εδώ κι εκεί, να μετέ λίγος άερας, φίλτραρισμένος
 φυσικά, από τή καφάσια, που ήταν τρεις σειρές, τόνα πάνω στα έλλα. Είχε δέ-
 πλα μου το Βασίλη. Ήθεμιθ έάχα προτιμησει να είμαι έξω στον άερα. Κι άγ
 με πιάσουν. Μόλις μπήκε μπροστά ή μηχανή, δ ήχος που κάνει το ξέλο ~~ου~~
 καθώς σιζίζει το νερό, άρχισε να ύψηλώνει "χρωματικά", όπως λέμε στη μουσική.
 Με γυλιόσαντο. Στο τέλος, όταν το καινούκι σταθεροποιήθηκε στην τελική του το-
 ταχτήτητα, δ ήχος πήρε το χρώμα του φλάουτου. Είχε άδύμα μπουνάτσας. "Όμως,
 όσο βγαίναμε προς το πέλαγος, αίσθανόμουμε τή ~~καρλίνα~~ καρλίνα, που γινόταε έλο και
 392
 πιο ~~καρλό~~^{Μόγλο} έλο και πιο γρήγορο. Από πάνω μας, στο μεταξύ, τρίζανε τή καφά-
 σια, έμεις τσιμουδιά, βυθισμένοι στις σκέψεις μας. Φοβούμαστε κατά βάθος
 το άπροσδίκητο, που φυσικά συνέβη. Γιατί ξαφνικά, άκούμε νά σβήνει τή μηχα-
 νή. Το καινούκι κουνήθηκε βλαία. Σημάδι ότι άνθρωποι μπαίνουν μέσα. Μας
 είχε πιάσει το περιπολικό και γινόταν έξουοχιστική έρευνα. Πρώταστο
 πλήρωμα και τώρα στα καφάσια.

Πάνω άκριβώς άπό τά κεφάλια μας, κάποιος πατούσε βαριά, καθώς άνασκήκωνε τó φορτίο και έσφαχνε ώς και μέσα στά σταφύλια. Σέ μιá στιγμή χτύπησε δυνατά τά πόδεα του, νά δετ μήπως ύπάρχει διπλός πάτος. Κανένας κρυφώνας. Ετύχως σέ λίγο μπήκε μπροστά πάλι ή μηχανή. Η θάλασσα φοβίσκωνε κι ένας άπό τούς γιούς, έβγαλε τά μαδέρια και μάς βοήθησε νά σηκωνοθύμε. «Βγήτε νά πάρετε λίγο άέρας». Ο ήλιος έγερνε δυτικά. Άνατολικά, ή Τουρκία και μπροστά μας, ό νότιος κáβος τής Χίου. Καθήσαμε πλάτ στόν καπετάνιο. Μάς πρόσφερε τσιγάρο. «Ο Βασίλης δέ καπνίζε». Άναφα μ' έκεινο τόν άναπτήρα - φυτίλι. Τó πλήρωμα τσιμουδιά. Λέει ό καπετάνιος: μέ τού θεού τή χάρη, σέ δυό ώρες θάχουμε πιάσει...» Εριξέ τó βλέμα ένα γύρω ... Φαινóταν άνήσυχος. Μπροστά μας και βορειοανατολικά, ύπήρχαν μαυρόασπρα σύννεφα πού τά χτυπούσε ό ήλιος καθώς έδινε τó χρώμα τής πυρκαϊάς. «Αιτή τήν έποχή έχουμε πουρνίνα...» Άν μάς πιάσει κανένα θά μάς βουλιάζει... Βάλαμε βλέπεις πολύ φορτίο. «Ποιοι ήταν καπετάνιε; Τό άντιτορπιλικό κατέβασε βενζίνα και μάς πλεύρισε... Κοίτα πώς κáνανε τά σταφύλια. Τά λυώσανε...» Τίως νά έχουν δώσει σήμα στή Χίο και μάς περιμένουν. Τό κύμα μεγάλο άλλα στρωτό... Μόνο πού άέρας δυνάμωνε, λές και κάποιος νά δούλευε τρόμπα στόν όριζόντα. Ζούμ-ζούμ-ζούμ. Όλο και πιό δυνατός. Τά κύματα γέμισαν άσπρα άρνάκια. Ζορίστηκε ή μηχανή. Και κετ ξαφνικά, ένα χαστούκι : Τό σύμπαυ ό ένεμος και ή θάλασσα, μάς δώσανε ένα γερό χαστούκι. Κι ενώ ήταν σχετικά έμερα, έγινε υχθάλω. Παράλλω νά μάς πάρει όλος άπό τήν κουβέρτα. Γατζωθήκαμε άπό όπου βρήκαμε γερά, ενώ ή πλώρη είχε φθάσει στά ούράνια, γιά νά πέσει στά τάρταρα. Κατά διαβολική σύμπτωση, έκειλη τή στιγμή, φάνηκαν μπροστά μας άριστερά, τά φώτα τής Χίου. «Μπήτε μέσα», προσκαλετ ό γέρος, «μή σάς πάρει ή θάλασσα». Μέ δυσκολία κατεβήκαμε στό άμπάρι. «Ο Ζάννος καθισε». Έπιανε τó στομάχι του, σημάδι πώς ήθελε νά ξεράσει. Έγώ είχα τó κεφάλι μου έξω και παρατηρούσα τή κατάσταση. «Ο ένας γιός πήρε τó τιμόνι κι έγινεφε στό πατέρα του νά μάς όκολουθήσει στό άμπάρι. Τό κατνι κουνιόταν πάνω-κάτω, δεξιά-ζερβά, σά μεθυσμένο. Τά κύματα σάρναν τή κουβέρτα και μάς είχαν κάνει παπιά. Άποφεύγοντας νά μέ κοιτάξει και, λέει ό καπετάνιος, «Πάμε πίσω. θά πνιγούμε». Όμως ό γιός του, μου χαμογέλασε και έσφιξε τó τιμόνι. Μή φοβόσαι σύντροφε, μου έλεγε μέ τó βλέμα του, θά σάς πάμε στό προορισμό σας. Όμως ό γέρος δυσανασχετούσε όλο και πιό πολύ. Και τότε ήρθε ένα κύμα κοφτό, σά τοίχος και τó σκάφος, σά νά σταμάτησε γιά μιá στιγμή και μετά ζαλλίστηκε, σά νάλεγε : δέν ξέρω άπό πού νά προχωρήσω. Μάλλον θά πάω στόν πάτο». Τότε ό γέρος, μάζεφε δυνάμεις, δίνει έναν πήδο και πέφτοντας μέ όλο του τó σώμα πάνω στό τιμόνι, γυρίζει τó σκάφος : ΙΒΟ μοτρές. «Έτσι, πού μόλις σιάσαμε πλώρη πρós νότο, λές και μάς σήκωσε ή θάλασσα ψηλά στά χέρια της, όδηγώντας μας έκει, άπ' όπου είχαμε ξεκινήσει. Τά παιδιά

άποφύγανε τὸ βλέμα μου κι ἐγὼ κατέβηκα στὸ ἀμπάρι καὶ ἐξάπλωσα δίπλα στὸ Βασίλη. Μοῦρχονταν καὶ μένα νὰ ξεράσω, πρώτη φορά ἕως στὴ ζωὴ μου. Γιατὶ ἐμένα ἢ θάλασσα μ'ἀγαποῦσε καὶ τὴν ἀγαποῦσα, καὶ δὲν εἶχα ποτὲ πρόβλημα μαζὶ τῆς. Ὅμως τώρα θύμωσα. Ἦταν ἀκατανόητο νὰ θέλει νὰ μᾶς γυρίσει στὸ στόμα τοῦ λύκου. Πᾶνε καὶ τὰ φῶτα τῆς Χίου. Σάν ὄνειρο.

Ἔσπασε κοιμηθῆκα καὶ ξύπνησα ἀπὸ τὴν πολὺ μπουνάτσα. Ἔσκασα κεφάλι. Εἶδα τὸν ἕναστρο οὐρανὸ. Ἀριστερὰ ~~πᾶν~~ ^{τῆς} Σάμου. Δεξιά, μὲλις εἶχαμε ἀφήσει τὸ φάρο τῆς Ἰκαρίας καὶ εἶχαμε βάλει ρότα δυτικά. Δηλαδή; Δηλαδή πηγαίναμε στὸν Ἅγιο Κῆρηκο, τρεῖς ὄρες μὲ τὰ πόδια ἀπ' τὸν Εὐδῆλο. Ξύπνησε καὶ ὁ Βασίλης. Βγήκαμε ἔξω. Δὲν γινότανε ἄλλοιῶς παιδιὰ, μᾶς λέει ὁ γέρος. Θὰ πνιγόμεστε. Σωθήκαμε παρὰ τρίχᾶ. Καὶ τώρα; Θὰ σᾶς ἀφήσω σ' ἕνα λιμανάκι, κἀνα χιλιόμετρο ἔξω ἀπὸ τὸν Ἅγιο, γιὰ ἀσφάλεια δικῆ σας. Ἦνεται νὰ ξαναδοκιμάσουμε; Δὲν γίνεταί. Εἶχαν φοβηθεῖ. Πατήσαμε γῆ, κἀνω ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ Οὐξέ, ποὺ χάνονταν ψηλά μέσα στὸν οὐρανὸ, ἐνῶ εἶχε ἐν τῷ μεταξὺ σιοτεινιάσει. Πᾶξαμε νὰ βροῦμε μέρος νὰ κοιμηθούμε. Τὸ κατὶν τώρα ἀκούγονταν, σὰ νάχει φθάσει στὴν ἄκρη τοῦ χρόνου. Ἄραγε ὑπῆρξε ποτέ; Αὐτὸ τὸ ἐρώτημα εἶχε βιδώσει μέσα στὸ νοῦ μου, καὶ γύριζε σάν τυρμπουσόν. Μπήκαμε κάτω ἀπὸ μιὰ τούφα σίνα. Γυρίσαμε στὸ πλάι καὶ κοιμηθήκαμε. Τὴν ἕλλη μέρα, πλησιάζοντας πρὸς τὸν Ἅγιο, μ'ἄφησε ὁ Βασίλης ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό, νὰ πάει νὰ δεῖ τὴ κατάστασι. Γύρισε εὐτυχῶς γρήγορα καὶ μπήκαμε σ' ἕνα σπῆτι, ποὺ ἡ ομάδα τὸ χρησιμοποιοῦσε γιὰ νοσοκομεῖο. Στὸ λογεῖο μᾶς περιμεναν σύντροφοι τοῦ μηχανισμοῦ. Μιά γυναίκα μᾶς σέρβιρε τοῖς μὲ γάλα καὶ φωμὶ μὲ σκληρὸ ἄρμυρ τυρί. Ἐπάνω εἶναι ὁ Φοῖβος, μοῦ λέει ὁ Ζάννος. Νομίζω ὅτι μπορούμε νὰ τὸν δοῦμε. Ἀνεβήκαμε καὶ βρήκαμε μπροστά στὴ κλειστὴ πόρτα, τὸ καθηγητὴ Δεσποτόπουλο. Εἶναι καλλίτερα, μᾶς λέει. Πάντως δὲν πρέπει νὰ τὸν κουράσετε. Ἦτανε χρῆτ ἐθελοντοῦ νοσοκόμου καὶ εἶχε μεγάλο

394 ζῆλο. Ὁ ἄνωγειανάνης μᾶς καλημέρισε, μὲ φωνὴ ἐξαντλημένη, ποὺ μὲλις ἀκούγονταν. Εἶπαμε δυὸ τρεῖα λόγια καὶ φύγαμε. Στὴν πόρτα, μοῦ λέει ὁ καθηγητῆς. « Ἄν πᾶς πρῶτος στὴν Ἀθήνα, νὰ τοὺς πεῖς ὅτι ὅλες μου οἱ σιέφεις, εἶναι διατυπωμένες στὰ γράμματα ποὺ τοὺς στέλνω, καὶ ποὺ εἶναι γράμματα κειμένα τὸν διαβεβαίωσα ὅτι θὰ γίνει ἔτσι. Ὅμως γιατί θὰ πάω πρῶτος ἐγὼ στὴν Ἀθήνα; Τὸν ρωτῶ. Ἔτσι τ'ὄπα. Δὲν ξέρω. Ἴσως προαίσθημα. Κατεβαίνοντας στὸ λογεῖο, μᾶς περιμενε ὁ ὑπεθθυνος τοῦ μηχανισμοῦ. Μᾶς ἔδωσε ἕνα ταγάρι μὲ τροφιμα κι ἕνα παγοῦρι νερό. Θὰ πάτε ἀπὸ κεῖ καὶ ἀπὸ κεῖ. Θὰ βρεῖτε νερὸ στὸ τάδε καὶ τάδε μέρος. Οἱ πηγές φαίνονται, γιατί γύρω τους ὑπάρχει βλάστησι πυκνὴ. Θὰ πιάσετε Καραβόταμο. Μὲλις μπαίνετε, τὸ πρῶτο σπῆτι δεξιά, εἶναι τοῦ Δελιβορητᾶ. Τοῦ Νίκου; Ρωτῶ. Ναι, ἀπὸ τὴν Τριπολι. Ἐκεῖ θὰ σταματήσετε καὶ θὰ περιμένετε γιὰ οδηγίες. Γεῖά σας καὶ καλὸ ὁδο. » Ὅσο σκαρφώναμε στὸ βουνό, τόσο μεγάλωνε ἡ θάλασσα στὰ πόδια μας. Καὶ τί θάλασσα! Λάδι. Γιὰ μᾶς ἦτανε, ἢ χτεσινὴ θύελα. Φτάσαμε στὴν πρώτη πηγὴ. Ἦπιαμε τὸ παγωμένο νερό. Μετὰ γυθθήκαμε, ἀπὸ τῆ μέση κι ἀπάνω καὶ ρίχναμε

μέ τις χούφτες γιομάτες^ξ ένας στον άλλο, βγάζοντας φωνές από το κρβό. Ήταν όμως ευχάριστο και καλιάριζε τα τευτωμένα νεύρα. Μόλις κολατσώσαμε, άγναντευοντας τά γυμνά γκριζοκικκίνα υησάκια, τυλιγμένα με τήν μεσημεριάτικη άχνα του πέλαγου, αίσθανθήκαμε και πάλι εύτυχιόμενοι.

Σά νά μή συναβει νιποτα. Καλ σά νά ξεκινούσε ή ζωή σ'αυτή τή γή από τήν άρχή. "Ότι και νά ναι" λέει ο Βασίλης, "πάντως έγώ σέ φέρετρο δέν ξαναμπάλνω." Ανηφορίζοντας, πιάσαμε τόν αλχένα, κι από κετάντικρύσαμε τό βόρειο πέλαγος. Τή Μικρά Ασία δεξιά, και στό βάθος ή Χίος στή θέση της, άδιάφορη για τό χαμένο μας ραντεβού. Πιάσαμε κι άλλη μιά πηγή, ξεκουραστήκαμε και μετά, είδαμε από ψηλά τό Καραβόσταμο. Δέν συναντήσαμε ψυχή. Η πόρτα του πρώτου σπιτιού δεξιά, ήταν άνοιχτή. "Ένα μεγάλο δωμάτιο με παράθυρα προς τή θάλασσα και οι τοίχοι φορτωμένοι βιβλία. Μείναμε δρθάλοι, μη ξέροντας τι νά κάνουμε. Τότε μπαίνει σά σίφουνας, ο Νίκος-είναι ο δικηγόρος που κάποια τρελλή του πελάτισα, τόν έκαιγε μέσα στο γραφετό του ζωντανό, πριν τέσσερα χρόνια, στήν οδό Σανταρόζα. Μόλις μέ, είδε πέταξε από τή χαρά του. Με τήν άπελευθέρωση, είξε διακλάσει "κδικινοσ δημαρχος" στή Ντροπολιτά -έτσι λένε οι γυήσιοι αρκάδες τή Τριπολη της Αρκαδίας. Του σόστησα τό Ζάννο. Δηλαδή, είπα άπλως, ο σύντροφος Βασίλης- ο σύντροφος Νίκος και μετά όλα κρεμάστηκαν από τή γλώσσα του διάσημου ρήτορα, που γύριζε ροδά- νι. Εύτυχώς, άνάμεσα στις άσταμάτητες άφηγησεις του, μάς έβαλε νά φάμε και νά πιούμε ντόπιο κρασί, από τό βαρέλι του φίλου του τάδε. Ο Νίκος άσχο- λιόταν μ'ένα, νομίζω, ιστορικό σύγγραμμα. Δέ θυμάμαι πιά καλά. Πάντως εί- χε όλα τά βοηθήματα. Καί πώς φτασανε όλα αυτά τά βιβλία; Άλλοι παίρνουν ρούχα, εγώ ζητώ μόνο βιβλία." Πριν τελειώσουμε καλά καλά τό φαγητό μας, μη μπήκε ο σύνδεσμος νά μάς πάρει. Τό ίδιο βράδυ κοιμηθήκαμε στρωματάδα στή γιάφκα του Ηλία. Τό σχεδίο τώρα, ήταν νά φύγουμε με πλαστά χαρτιά, με τό πλοίο της γραμμής, τό φάχναμε και τό φάχναμε αυτό τό ένδεχόμενο. Είχαμε μιά εύναιρία στις πέντε, νά μη μάς άναγνωρίσουν. "Έπρεπε νά τό κάνουμε; "Θηεϊ άπάνω ήρθε ή εΐδηση για τήν άμνηστια. "Έπρεσε ή κυβέρνηση η και άνέλαβε ο Σοφούλης. Θά φεύγαμε νόμιμα, όμως έμεΐς είχαμε τόν Τοσόφλη και όλα τά συναφή. Η γιάφκα, γεμισε γέμισε ξαφνικά, με όλους τους δοβ- λευακ στον παράνομο μηχανισμό και έπρεπε νά φύγουν με πλαστά χαρτιά. Τό πλοίο έφτασε άπό τή Σάμο χαράματα. Η προκουαία ήταν γεμάτη με έξδριστο, φορτωθήκαμε τά πραγμάτα μας και όλοι μαζί μπήκαμε μέσα στο πλήθος. Εγώ, καλού καιού, είχα βρει μια τραγιάσνα και τήν κατέβασα όσο γίνεται νά μη φαίνεται τό πρδσωπό μου. "Ήσκιυβα όσο μπορούσα. Ηπαίναμε στις βάρκες, για- τί τό πλοίο, είχε ποθήσει άρδου. Δυόχωροφύλακες βλέπανε τά χαρτιά και λέγανε " Έντάξει" "καλώς" "προχώρα" κλπ. Πατώντας τή σκάλα του πλοίου, είδα ψηλάστην κουβέρτα τόν Τοσόφλη και τήν πολιτομάνα. Ο Βασίλης με σκου- ντά, μήπως και δέν τόν πρόσεξα. Τό ρεύμα αυτών που ανέβαινε, μάς έσώωνχε προς τά πάνω. Ήρθαμε μούρη με μούρη με τόν Τοσόφλη και δέν έλλαξε έκφραση λές και εΐψαστε από γυαλί. Στοιώσαμε άριστερά και προχώρησαμε. Μετά άνε-

333

βήκαμε ένα καταστρώμα και ~~παίξαμε~~ βλοι μαζί, με πλάτη στο φουγάρο. "Οτι ήταν να γίνουμ, θά γινόνταν εκείνη τή στιγμή. Δέν έγινε όμως τίποτα. Το πλοίο σαλπάρησε, και μετς δέν ξέραμε αν ταξιδεβει μαζί με δ Τσοφλής. "Αν μίλησε για μās. Κι αν ή σάλληφή μας αναβλήθηκε, ως τόν Πειραιά. "Έτσι κι άλλως, μās είχαν στο χέρι. Πτάσαμε νύχτα, περασμένα μεσάνυχτα, στο λιμάνι. "Ανήσυχου, κινιόζαμε ένα γύρω, περιμένοντας από στιγμή σε στιγμή τό καιό.. "Ομως δια ήταν κανονικά. Στην προκυμαία, κανένας δέν περιμενε τούς εξοριθούς, εκτός φυσικά από έναν, τόν πατέρα μου. "Θά τά ξαναπούμε λέω στο Ζάνου, αφού είχαμε ταιτοποιήσει στο μεταξύ τήν άπαφή μας. "Γεια χαρά παιδιά. "Γεια σου, λέω και στον πατέρα μου, και τόν φιλω. Πήραμε τόν ηλεκτρικό. Κατεβήκαμε Καλιθέα κι από κετ στην Νέα Ξύρνη, ποδαράτο. Κάπου κάπου, συναντούσαμε κανένα περιπόλο με αστυνομικούς. Τά χαρτιά σας, και φυσικά ή ταυτότητα, ^{της πατέρα τας} έκανε τούς αστυνομικούς να μη ξέρουν τι έκφραση να πάρουν. Ξέρω. Στο σημείο αυτό, ορισμένοι αναγνώστες θά κλεισουν το βιβλίο και θά πουν. "Ως εδώ και μη παρέκει. Εγώ πήρα το βιβλίο αυτό-τό άφηγμα πόδ λέει- γιατί μ'ένδιαφέρει ή μουσική σου. "Άλλωστε δ τίτλος είναι καθαρός: Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΜΟΥ. Κι αυτός ξεχάστηκε και μου μιλάει για ιστορίες άσχετες. Θάλεγα φανταστικές. Ρε Μίκη, μήπως μās δουλεύεις; Τί είναι αυτά ποδ μās κοπανάς; και τί σοτ συνθέτης είσαι, σό να ταξιδεβεις καιω από τά καφάσια, να κλεινεσαι σε γιάφκες και να μās άπασχολείς, τέλος πάντων, με πράγματα άσχετα με τή μουσική; "Λυπάμαι, όμως αυτής ήτανε οι σπουδές μου. Καί νομίζω ότι πρέπει να συνεχίσω τήν αφήγηση στο ίδιο στίλ, γιατί μόνο έτσι μπορεί; όχι μόνο έσεψ, αλλά και γώ δ Ίδιος, να εξήγησω τή μουσική μου. Γι' αυτό να μη βλέπουμε τόσο τά γεγονότα, αυτά καθ'εαυτά, αλλά ως φανταζόμαστε ποδ πολύ, τίς ψυχολογικές και άλλες συνέπειες, ποδ άσφαλώς έχουν, στη διαμόρφωση του ψυχικού συναισθηματικού και διανοητικού κόσμου, ποδ χρησιμεύει σά χώμα, για να φυτευτούν τά άνηθη τής μουσικής.. Δέν λέω ότι έπειδή έζησα αυτά τά γεγονότα, έπρεπε να γράφω αυτή τή μουσική. Λέω ότι για να γράφω αυτή τή μουσική, έπρεπε να ζήσω αυτά τα γεγονότα. Το πραγμα φαντάζει όμοιο, όμως στο βάθος, είναι αντίθετο. "Έξαρτάται ποϋ τοποθετείς τόν έαυτό σου. Έπειδή εκείνο τόν καιρό, είχαμε βλοι σαγκιάσει τή λαμαρίνα και πιστεβάμε ότι από αύριο θά χιόζαμε τόν κομμουνισμό, δ καθένας τόν έχτιέζε με τόν τρόπο του. Είπα, ότι τόν άνθρωπο, τόν κάνουν οι φίλοι ποδ διαλέγει και τά βιβλία ποδ διαβάζει. Το κομμουνισμό ποδ δραματιόζει να χιόζει, τόν καθορίζουν οι Ίδιοι οι φίλοι, δηλ οι σύντροφοι ποδ γνωρίζεις, και δ άγώνας ποδ κάνεις. Ανάμεσα στους συντρόφους, διαλέγεις αυτούς ποδ είναι περισσότερο κομτά σου. Ξέρεις πέντε όένα, σόν και σένα. "Έχεις μιλήσει μαζί τους. Καί μετά, κιάθεσαι και σιέφτεσαι, πώς έσετς οι όένα θά χιόστε τόν κομμουνισμό. Από τήν άλλη, άπορίπτεις όσους δέν σοϋ πάνε. Λές, αυτόι θά μείνουν στο περιθώριο ~~αυτός~~ δέν θά χιόσω τόν κομμουνισμό ούτε ~~έσε~~ ~~καταστρώ~~ ούτε τών Κεφαλονίτη. θά χιόσω τόν κομμουνισμό του Πέτρου και του Βασίλη. Δέ θέλει ρώτημα, για τό είδος του κομμουνισμού, ποδ δραματιόζομαστε

Φως Καταστρώμα

397

334

μέσα σέ κείνα τά χρόνια, Καί φυσικά, όπως είμασταν όλοι σχεδόν έφηβοί γύρω στά είκοσι, ή αύριανή Ελλάδα, έβγαίνει μέσα από τίς δοκιμασίες, πολύχρωμη. "Όλες τίς άρετές, που είχαμε κρυφοκυτάξει, κάτω από τούς σιγώνες τής ποίησης μας, έμεινε θά τούς κάνουμε κυρίαρχους νόμους, στή νέα κοινωνία που θά χτιζάμε, μέ τό δυνατό μας χέρι. Έβλεπα δυνατό. Ναι. Κανείς πιά σήμερα δέ μπορεί νά διανοηθεϊ πόσο δυνατός μπορεί νά αισθάνεται και νά είναι, ένας κυνηγημένος άνθρωπος, έκεινου τού καιρού. Βιαζόμου πολύ νά τελειοποιήσω τήν τεχνική μου στή μουσική σύνθεση, γιατί δέν ήθελα, ή επίκειμενη οικοδόμηση τού κομμουνισμού, νά μέ βρεϊ άπροπάρσκευο. Τό συμφωνικό έργο, τό βγαλμένο μέσα από τά έγκατα τής ψυχής, έκεινης τής έποχής, θά γινόντανε, έτσι πιστενα, ² ~~έναν~~ από τά κεντρικά στήριγματα, τού καινούργιου ανθρώπου. "Όχι ίσως, αλλά σ' αυτό μέ έπηρέασε ο Δημήτρης Σωστακόβιτς, που οί Συμφωνίες του, συμβόλιζαν μέσα μνητή σοβιετική κοινωνία. Τό άβρεο τό δικό μας. Πιά σ'ό Ζάννο, στήν κρυφώνα μας, σ'ό πάτο τού καινού, άκούγοντας τά φλάουτα τού νερού, καθώς τό έσκιζε ή καρλίνα για νά περάσει, ο νους έτρεχε στή νέα Ελλάδα και στή νέα μουσική. Τότε, έβρισκα νοερώς, πολλά από τά θέματα τής συμφωνίας σέ τρία μέρη, που τήν είχα βάλει μπροστά, και θά τήν συνέχιζα, μόλις θά ξαναπατούσα τό πόδι μου σ'ίτι μας, στή Νέα Ξύρνη. Είναι τερατώδες αυτό που θά σάς πώ. "Όμως αυτό τό κλίμα τής άνασφάλειας και παράλληλα τού πεσιματος, για τήν τελική νίκη, είχε άρχισει νά γίνεται ένα άπαραίτητο πλαίσιο, για νά δουλεύω στή σκέψη μου, τή μουσική έκεινου τού καιρού. Απόδειξη, οί παρτιτούρες- οί τελειωμένες- και τά άμέτρητα μουσικά σχέδια αυτής τής περιόδου. Φυσικά, όπως είπα, για μένα και για κείνη τήν έποχή, ή πεποίθησή μου ότι έπου νάναι χτιζόμεν τόν κομμουνισμό, μέ δόηγοϋσε στήν άναζήτηση τής κατάλληλης έκφρασης, που θά ήταν αντίξία του, και αυτή ήταν ή συμφωνική μουσική γραφή. Για τόν Ελληνικό κομμουνισμό τού 1950- τó άργότερο- προδριζα τά "θέματα και τούς Κόβιλους", όπως και τά έργα που θά έγραφα από 1947 - 1950, και στά όποια θά άναφερθώ σ'ό τέλος αυτής τής άφήγησης, συνολικά. Από τήν πλευρά τού ψυχογραφήματος και μέ βάση τό πρόβλημα τής άποξένωσης, που μέ άπασχόλησε στά πρώτα κεφάλαια αυτής τής άφήγησης, θάλεγα ότι ή άποξένωση μου σ' αυτή τήν περίοδο, κωδικοποιείται δριστινά. Τώρα δέν είμαι άπλά ένας, αλλά δυο άνθρωποι, που θά πρέπει νά συνπαρξούν μεταξύ τους, για νά πιστοποιήσουν, έν συνέχεια, τή μοναξία τους. Οί λέξεις " Ελληνας- συμφωνιστής- κομμουνιστής- 1948", όλες αυτές, λέξεις και ήμερομηνίες, πιά πλάτ, θυμίζούν Ιουέσκο. Ο Καζαντζάκης θάλεγε, πώς είχα μέσα τού δαιμόνας, που έπρεπε νά τούς δαμάσει. Κάπως έτσι πάντως είναι. "Ένας ο δαιμόνας σ' ή μουσική, ο άλλος είναι τής αντίβλας, που είχα δριστινά κατασταλάξει, σ'ό όραμα τού ΕΑΜ. Τή βία τών γερμανών, έπάξια, τήν είχα αντικαταστήσει, ή βία τού ελληνικού φασισμού. "Όσο μισούσα τούς μέν, άλλο τόσο μισούσα και τούς δε. Κι αυτό τό μίσος, παντοδύναμο, άσυγκράτητο, έξουσιαστικό, μέ δόηγοϋσε μέ σίγουρο χέρι- σά τό μέτο τής Αριάνης, σ'ό βάθος

του λαβύρινθου- και στην έλπίδα να συναντήσω το Μινώταυρο και να τον έξοντώσω. Είναι φανερό, ότι ζούσα μέσα σε υπέρβαση. Ήπειδή έτσι το ήθελα, πιστεύα ότι το συμφωνικό μου έργο, γράφεται και εικόνα και όμοίωση του Τάκη, του Νίκου και της Λαμπρινής, που βρεθήκαμε δίπλα στην διαδήλωση. Κι έν στις συντροφικές τραγουθήσαμε ταγινό και αντίρτικα, αυτό ήταν άλλο. Άλλο το τραγούδι. Άλλο το συμφωνικό. Δηλαδή ούτε να δειρευτώ μπορούσα τότε, ότι κάποτε θα θεωρούσα το τραγούδι, άκρογωνιαίο λίθο, για να χτιστεί ένα σύγχρονο και ζωντανό συνάμα, συμφωνικό έργο. "Η άδικα ότι το τραγούδι, αυτό καθ' εαυτό, θάπερνε μέσα μου, αυτή τή κοσμογονική και παντοκρατορική διάσταση.

ΑΘΗΝΑ 1947-48

Στό σπίτι ή άτιμωφαιρα ήταν βαρεία. Αφού πέρασαν οι πρώτες χαριδσυνες στιγμές, διαπίστωση ότι άναμεσα στις οικογένειες είχε πιάσει πάγος. Ο θεός Αντώνης - το ίδιο και ο μελλοντικός πεθερός μου, ο Γιάννης ο Ισηγόνης και οι υπόλοιποι "βενιζελικοί" - είχαν γίνει θηριώδεις άντικομμουνιστές. Κάτι που πιστεύω ότι δεν ξεπεράστηκε άδικα. Μονάχα που με τους σημερινούς κληρονόμους του Βενιζελισμού, τους πασοκατζίδες, ο άντικομμουνισμός πήρε μορφές ραφιναρισμένες. Πάντως ή ζημιά γίνεται σ' έκεινη τήν περίοδο.

"Άλλωστε όπως είπα, στά 1947, άναλαμβάνει τήν κυβέρνηση ο άπ άριθμόν Έννο Βενιζελικός, ο Σοφούλης. Συνηθως στό σπίτι, τρώγαμε όλοι μαζί. Το δεύτερο ή τρίτο βράδυ μετά το γυρισμό μου, μετά το βραδυό φαγητό, καθισα στό άρμυο. Από τραγούδι σε τραγούδι, πιάνω κι ένα αντίρτικο. Οπότε ο θεός μου σηκώνεται άπτομα. "Οχι ύμνους σφαγών έδω μέσα" και για πρώτη φορά ο πατέρας μου γουρλώνει τά μάτια, γίνεται ΙΟΥ% Κρητικός, δίνει μιá γροθιά στό τραπέζι και άπαντά "Σιωπή!". θά μάς άκούσετε, είμαστε οι πιο πολλοί!" Από τότε, δεν ξαναφάγαμε μαζί, και κόψαμε και τήν καθημέρα. Για να μην πέσει ο ένας πάνω στον άλλο - έπειδή ο χώρος ήταν υπερβολικά στενός- κατεσκεσοπεύαμε πίσω από τίς πόρτες. Καί οι μέν και οι δε. Πότε θά μπει ο ένας στην τουαλέτα, πότε θά περάσει άπό το χώλ, για να φύγει. Καί πότε θά φάει ή μία και πότε ή άλλη οικογένεια. Ο έφημεριδοπάλης, πετούσε στον κήπο, για μάς το ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ και για το θεό, ΤΗΜΠΡΟΣ. Κάποιο πρωί, άκούω τόν τελευταίο να λέει άπό τήν βεράντα. "Νά μή τίς ρίχνεις μαζί, πέτα τις χάρεια". Ο έφημεριδοπάλης, κουτσός/φασίστας, κατάλαβε και χάρηκε. Οπότε ένα πρωινό, ή θεία ή Στάσα, που κατέβηκε να άνεβάσει το ΤΗΜΠΡΟΣ, άφηρημένη, έφερε μαζί και το ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ. Γούρλωσε τά μάτια ο θεός Αντώνης. "Τι κάνεις εκεί; Τι κρατάς στά χέρια σου" "Όταν έκεινη συνειδητοποίησε το έγκλημά της, άναφώνησε. "Ω, τί έπαθα! Μου διέφυγε, έμπρός γρήγορα στην κουζίνα να άπολιμανε" θεία". Έμεις οι άλλοι έκει μπροστά. Πάνε στην κουζίνα κι έκεινος παίρνει τή φιάλη με το οινόπνευμα και τής ρίχνει στά χέρια. "Τρίφετα καλά να φύγουν όλα τά μικρόβια..." Σ' αυτές τις γελοιοότητες, μάς άδηγοΐσε ο φαντα-

οιός. "Όταν εμεῖς φεύγαμε, ἔμενε σὸ σπίτι ἡ μάνα μου καὶ ἡ θεὰ Στάσα. Με-
 λετοῦσαν προσεκτικὰ τὴν ἐφημερίδα τους καὶ μετὰ πηγαίναν στὴν κουζίνα.
 Ἐκεῖ μαγεύρευαν χωριστά, χωρὶς κουβέντα. "Όμως ἡ κάθε μάβα, δὴθεν μιλόντας
 στὸν εαυτὸ της, ἔλεγε καθὼς δούλευε. " Οἱ συμμορίτες ἀνατίναξαν πάλι μιὰ
 γέφυρα. "Όμως ὁ ἔθνικός μας στρατός, τοὺς ἔδωσε ἕνα γερό μάθημα. Ἔϊχαν δέκα
 κὰ νεκρούς, ἡ μιὰ. Καὶ ἀπαντοῦσε ἡ ἄλλη. « Οἱ ἀντάρτες νικοῦν σέ ὅλα τὰ
 μέτωπα. Ἐνῶ οἱ φασίστες ἐκτελοῦν ἀκόμα καὶ ἀθῶα κορίτσια. Ἡ Μυρτώ, συνέχι-
 ζε τὶς σπουδές της. Ξαναρχίζαμε τοὺς μακρινούς νυχτερινούς μας περιπάτους
 πρὸς τὴ πλευρά τοῦ Βουρλοπόταμου, καθὼς καὶ τὶς περιπλανήσεις μας, στόβς
 δρόμους τῆς Αἰθῆνας. Πηγαίναμε στό σινεμά καὶ στό θέατρο. Ἔϊχα τοσο φανατι-
 στεῖ καὶ ἀπογειωθεί, τοῦ μάταια ἐκείνη, προσπαθοῦσε νά μέ συνεφέρει, στὴν
 πραγματικότητα. Μέ τὴν κυβέρνηση Σοφοῦλη, ὑπῆρχε μιὰ κάποια κάλμα, ἀπὸ τὴν
 ἀποψη τῶν ἀστυνομικῶν μέτρων. Οἱ μάχες ὅμως συνέχιζονταν, μέ μεγαλύτερη ἔ-
 νταση, στά βουνά. Ο πρόεδρος Τροβμαν, γέμει ἀναγγέλλει τό γνωστό τοῦ ὄγμα.
 Πού στὴν πραγματικότητα, αὐτό σήμαινε, ὅτι, οἱ ἀμερικανοὶ θά ἔπαιρναν τὴν
 σκυτάλη, ἀπὸ τὰ χέρια τῶν ἐγγλέζων. " Ὅτσι ἡ πολιτικὴ τοῦ ΚΚΒ, νά βρεθεῖ κά-
 ποια εἰρηνικὴ λύση, κατέρευε. Ὅποτε, ἡ μόνη ρεαλιστικὴ προοπτικὴ, ἦταν ἡ
 συνέχιση καὶ ἡ ἔξυση τῆς συγκρούσης. Μέσα σ' αὐτά τὰ πλαίσια, ποῦ μπορού-
 σε νά χωρέσει, τό μέλλον δυὸ ἐρωτευμένων; Τι ὄνειρα νά κάνεις; Τι σχέδια;
 Για νά μή τὴ βασανίζω περισσότερο, ἔπαφα νά τῆς μιλῶ γιὰ τὴ δράση μου. Ἐ-
 κείνη ὅμως τό καταλάβαινε καὶ γινόταν ὄλο καὶ πιὸ σκεπτικὴ, πιὸ μελαγχολ-
 ικὴ. " Ὅσο κι ἂν τό προσπαθοῦσαμε, δέν βρῖσκαμε μπροστά μας, παρά ἕνα ἀπέ-
 ραντο χάος; Ἡ ἀιφνίδια παρέμβαση τῶν ἀμερικανῶν, μετέτρεπε τὸν συσχετισμὸ
 δυνάμεων. " Ἦταν ἀδύνατο πιά νά πιστέψεις, ὅτι ὁ κομμουνισμός θά ἦταν γιὰ τό
 1948. Ἔϊχα ὑποχρεωθεῖ νά παραδεχτῶ στίς συζητήσεις μας, ὅτι ἡ νίκη μας τοῦ
 ποθετεῖται ὀριστικὰ, κατὰ δυὸ χρόνια ἀργότερα, δηλ κατὰ τό 1950. Τότε ἔβλε-
 πα, τὴ λαϊκὴ ἐξουσία, νά θριαμβεβεῖ ὀριστικὰ. " Όμως, γι' αὐτό, θάπρεπε νά τὰ
 ὅλα γιὰ ὅλα. Στό ὄδεο δέν πῆγα, γιατί εἶχα χάσει ὄλο τῆς ἐξορίας, τὴ χρο-
 νιά. Ὅυτε φυσικά καὶ στό Λύκειο. " Αθηνά, γιατί θά ζητοῦσαν τώρα, ~~καί πῶς~~
 σπῆλαιτικὸ κοινωνικῶν φρονημάτων. Πῆγα ὅμως στὴ χωρῶδα Αθηνῶν. Ἐκεῖ δέν
 ἦταν μόνο ὁ δάσκαλός μου ψυχρός, ἀλλὰ καὶ οἱ περισσότεροὶ χωρῶδοί, τοῦ ἀνῆ-
 καν στὴν ἐθνικὸφρονηπαράταξη. Ἔϊχαμε μένει μόνο δυὸ κομμουνιστές. Ἐγὼ κι
 ὁ Τσάκωνας, συνθέτης τοῦ ὕμνου τοῦ ΕΛΑΣ. Προσπιούμενος ὅτι δέν καταλαβαί-
 νω τίποτε, ἔπιανα θέση στά πίσω πίσω καθίσματα, μιᾶς καὶ στό κάτω κάτω ὁ
 Μπάχ, τῶ ὄποιο, προβάραμε τὰ κατὰ ¹²ΑΝΝΗ ΠΑΘΗ, ἐξ ἀντικειμένου, ἀνῆκε στό
 κροσδευτικὸ στρατόπεδο τῆς ἱστορίας. Τί θά ἦταν ἀλήθεια ὁ κἀνθρωπὸ τοῦ
 Ἁγίου Θωμᾶ, ἐάν ζοῦσε, στὴν Ελλάδα τοῦ 1947; Σὲ ποιά παράταξη θά ἀνῆκε; Δέν
 θά ἦταν μήπως κι αὐτός Σπυρίτης; Ὁ Βασίλης Ζάννος, ὀργάνωσε τὸν ἀερόφο μου,
 στὴ συνοικία μας. Ἐγὼ βρῆκα τὸν Πέτρο, ὁ ὄποτος σέ κάποιο μας ραντεβό, ἔφε-
 ρε καὶ τὸν Παῦλο Παπαμερκουρίου. Ἦταν παράξενο τό τρίο μας, γιατί εἶχαμε

ἔβρισκε

Ἁγίου

σχεδόν τό ίδιο ύφος. Οί άλλοι δύο ήσαν ξανθοί, ένώ τά δικά μου μαλλιά από
 ξανθά, άρχισαν νά παίρνουν τό σημερινό καστανόξανθο χρώμα. Στόν Παύλο,
 είχαν κάνει στήν κατοχή οί ταγματαγήτες, άγρια φάλαγγα, γι' αυτό είχε ένα π
 u^o παράξενο βάδισμα, σά νά χόρευε. Βίμαστε και οί τρεῖς, πάντα γελαστοί. Μάς
 άρεσαν τά καλαμπούρια και ή ρετιλίνα, όταν βρισκόμαστε μέ παρέα στού υπό-
 γειο του Πατσία, που συνδένε τή σπείραλιτέ του μάγειρα, μπακαλιάρο σκορδα-
 λιά.. Τρεις σουπεραισιδούχοι, που διαφωνούσαμε, μόνο άς προς τήν άκριβή
 ήμερομηνία, τής οριστικής νικης. Ο Πέτρος πρώτος, είχε συλάβει τό μεγα-
 λοφυές σχέδιο του Μάο. Τό σχέδιο των τριών ποταμών. Γαλάζιος-κόκκινος -
 κιτρινος- άς πούμε. Στά 1948, θά περάσουμε τό γαλάζιο. Στά 1949, τόν κόκκι-
 νο και στά 1950, τόν κιτρινο. Δηλαδή ολοκληρη τήν Κίνα. Μιλάγαμε μέ τό
 έμετε. Ο λατικός στρατός τής Κίνας, ήταν ένα παράρτημα του δημοκρατικού
 στρατού- και αντίστροφα. "Αν κατοω νά βρω τίς έφημερίδες εκείνης τής έπο-
 χής, θά μπορούσα νά σας εδυνα μία γεύση από τίς συζητήσεως μας, που άγνά-
 λιζαν σφαιρικά, τήν πορεία του παγκόσμιου κοινήηπειτος. "Έτσι τά συγκεκριμέ-
 ν οργανωτικά μας προβλήματα, έντάσσοντο μέσα σ' αυτή τή κολοσιαία πορεία. "Ι-
 ωας γι' αυτό τό λόγο, δέν μάς άπαγοήτευε τό γεγονός, ότι ή Αθήνα είχε άδειά-
 σει, λόγω των συλήψεων και τής τρομοκρατίας. Μέ δυσκολία στήναμε μία όργα-
 νωση, για νά διαλυθεί τήν άλλη μέρα. Στή Νέα Μύρνη, έπαιζα στόν Πέτρο και
 στόν Παύλο, τίς νέες μου συνθέσεις, στο άρμόνιο. Αυτή ή Συμφωνία έν και
 δέν έντελέστηκε ^{NOTE} έκτός από τό φινάλε της, είχα έντοτόις τήν εύ-
 τυχία νά άκουστε, έστω και μέ άρμόνιο, από δυο μεγάλους επαναστάτες, νεκ-
 ρους πιά. "Έτσι νομιζω, ότι έντέλεσε τόν προορισμό της. Πόσο βαθιά έννοι-
 ωσαν τίς μελωδίες και τίς άρμονίες μου. "Ισως γιατί έβγαίναν μέσα από τά
 ίδια βιώματα, μέ τά δικά τους. Καί γιατί, έν και δέν είχαμε άγωγή συμφωνι-
 κής μουσικής, όμως τά μεγέθη που στοχευε τό έργο αυτό, έστω και σάν πρόθε-
 ση, ανταποκρίνονταν στις φυκικές και πνευματικές αξίες, που είχαν μεθύσει,
 τρεῖς νέους δραματιστές και τοις οδηγούσαν, μαζί μέ χιλιάδες άλλους, στήν
 ομαδική και ένθουσιώδη, υπέρβαση του έαυτού τους. Μπορετέ άκεία και ο δικό
 μου ένθουσιασμός, ή δική μου πίστη, νά τοις διαπερνούσε σάν έντόπλασμα,
 και νά είχαν έτσι τήν ατπάτη, ότι άνωκαλύπτουμ ένα καινοβργιο κόσμο.
 "Ένα κόσμο που ταίριαζε μέ τόν έπίγειο παράδεισο, που είχαμε έπωμισθεί νά
 χτίσουμε στή χώρα μας, άμεσα, μέ τήν έπικείμενη νίκη. Τώρα που βλέπω ξανά
 τους εαυτούς μας, νά βαδίζουν ξεγνοιαστοί στους δρόμους τής Αθήνας του 19
 47, σκέφτομαι ποση τεραστία ήλεκτρική ή φέρτηση είχαμε μέσα μας, για νά ¹⁹⁴⁹ ~~εί-~~
¹⁹⁴⁹ ~~παί-~~ ^{πρωτο} ~~ραμε~~ ¹⁹⁴⁹ ~~γελώντας, μέσα στο χέιλος τής άβύσσου. Επεις όμως τότε, δέν τό ξε-~~
 ραμε. Ούτε θά μπορούσε ποτέ νά μάς κανει κανείς, νά τό πιστέψουμε. Τό
 πρόβλημα τής έξόδου μας στο βουνό- που μάς άπασχολούσε πάντοτε- είχε λή-
 ξει. Τό κόμα επέμενε, ότι ή θέση μας ήταν στήν οργάνωση τής Αθήνας. Τί νά
 κάνεις όμως, όταν έχεις άνάστημα ένα κι ένενήντα, και δέν είσαι ένας,

?

Γω
σε τρία
μήρη

ση,

1949
δωμάτιο

είναι τρεις!

θανάτου τι στόχο δύναιτο στην ασφάλεια, όταν βαδίζαμε στο δρόμο και ~~τα~~ ~~μαζί~~. "Όμως προς το παρόν η αστυνομία είχε λουφάξει. "Ίσως έτοιμαζε κάποιον αφηνίδιο χτύπημα. Το Δεκέμβρη του 1947, αναγγέλεται ο σχηματισμός της κυβέρνησης του βουνοῦ. Το ίδιο βράδυ, ήρθε η τοπική αστυνομία να με συλλάβει. Επειδή, όπως είπα, περιμέναμε πάντα ένα τέτοιο ένδεχομένο, είχαμε πάρει τὰ μέτρα μας. Κοιμόμαστε, όπως πάντα, όλοι μαζί στο σαλόνι. ~~Ήταν~~ ~~ήταν~~ περασμένα μεσάνυχτα. Η ώρα για τις βρώμικες πράξεις. Χτύπησαν την πόρτα. Εγώ πετάχτηκα και νιθθήκα στο άψο σβήσε, ενώ ο πατέρας μου τους άπασχολούσε από το παράθυρο. "Τι συμβαίνει; Αστυνομία. Καλ τι θέλετε; Το Μίκη. "Δέν είναι εδώ. Νά φάξουμε. "Έχετε δικαστική απόφαση; Θέσε να σπάσουμε την πόρτα; Σε ποιόν μιλάς έτσι, ξέρεις σε ποιόν μιλάς; Εγώ στο μεταξύ, φιλω τή μάνα, τον άδερφο, και δίνω μία στην πλάτη του γέρου, που παρλιτανε το Διευθυντή Υπουργείου. Τρέχω στη σάλα. Άνοιγω το παράθυρο και πηδω στο δίπλανο κήπο. Είχα πει στην ύπνρέτρια του Πανατζή, που είχε άδερφο στην έξορα, ν' αφήνει την πόρτα της γκουξίνας, πάντα άνοιχτή. Πράγματι την άνοιξα και βγήκα από την είσοδο που έβλεπε στον πλαϊνό δρόμο. "Έτρεξα στέ συνοικισμό της Καλιθέας και χτύπησα όσο πιό σιγά μπορούσα την πόρτα του σπιτιού που κρυβόμου και που τώρα έμενε η θεία Βιργινία-η άδερφή του παππού μου. Μου άνοιξε. Μόλις με είδε γούρλωσε τὰ μάτια της από το φόβο. Πήρε την εικόνα της Παναγιᾶς και με πλησίασε, κάνοντας το σταυρό της. "Στο όνομα του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος. Μίκη μου, είμαι γριά γυναίκα. Ο θεός να σε φυλάει. Σε παρακαλώ φύγε, με την ελχη της Παναγιᾶς. Μά θεία θά με σκοτώσουν. Με την ελχη του θεού παιδί μου. Μη μένεις εδώ. Φοβάμαι. Θά πάθει τίποτε η καρδιά μου. Καλά θεία. Δός μου ένα κοινό γιατί παγωσα έξω, και θά φύγω. Με τρεμάμενο χέρι, μουφερε το ποτηράκι από το νυφικό της σερβίτσιο. Είχε μείνει γεροντοκόρη. Το ήπια σιγά σιγά. Την άγαπούσα πολύ - όπως και τή μάνα μου, που της είχε άδυναμια, γιατί ήταν πάντα μετρημένη, και ~~δούλου~~ ~~πολύ~~ ~~πεντακάθαρη~~ και πανέμορφη, με όλα τὰ γηραιά της. Παρατήρησα, ότι της πέρασε ο πρώτος τρόμος. "Έρθαν σπλι να με πιάσουν, άρχισα να μιλω, όσο μπορω πιο ήρεμα. Εγώ πήδησα και τδασα. Άντοι τώρα θά φάχουν το σπλι. Η καμένη η μαμά είναι άρρωστη. Η μαμά μου ήταν η άδυναμια της. Το Ασπασάκι μου, λέει με παράπονο, η θεία Βιργινία. Τι βάσανα τραβᾶ το κακόμοιρο, με σένα παιδί μου. "Έφυγα ξαφνικά και δέν έχω πού να μείνω. Η ώρα είναι τρέος το πρωτ. "Αν βγω στους δρόμους, που είναι έρημοι, θά με σκοτώσουν οσ σκυλι, θεία. Ωμίη παιδί μου. Μη λές τέτοιες κουβέντες. Ο Παντοκράτωρ όλα τὰ βλέπει. Δέν θά το επιτρέψει αυτό. "Λοιπόν ~~λέει~~ ~~νά~~ ~~μείνω~~ ~~ός~~ ~~το~~ ~~πρωτ~~ και μετά βλέπουμε; Νά εδώ θά κάτσω. Στην πολυθρόνα. "Έήγε η κακομοίρα και άναψε το θυμιατό. "Έβαλε μέσα λιβάνι και μοσχομίρισε το δωμάτιο. ~~Είχα~~ ~~ειχα~~ ~~συνθέσει~~, το πιο μεγάλο μέρος της Συμφωνίας αριθμός I, μετά το Δεκέμβρη. Μετά, ήρθε και με λιβάνιζε, σταυρωτά. ~~Επιστευσον, οίδ~~ ~~είχε~~ ~~πείσαν~~. Εγώ δέ έταπεινώθην σφόδρα

Ήνώ δέ είπα έν τή έκτάσει μου. Πᾶς ἄνθρωπος φευδῶς. Κατά σύμπτωση, στή
 μάχη τοῦ Δεκεμβρη, είχα στήν τσέπη μου, μιά παλιά πανέμορφη ἐκδοσητῆς Πα-
 λαιᾶς Διαθήκης. Τά τυπογραφικά στίχιστα ἦσαν μικρά καί ἡ σελιδοποίηση ε-
 ἴχε γίνεи μέ πολύ φαντασία. Τό πιδ εὐχάριστο γιά μένα ἦταν, πού ὑπῆρχαν
 μεγάλα λευκα περιθώρια, στά ὁποῖα ἔγραφα, ἔταν εἶχα εὐκαιρία, ἔνα εἶδος ἡ-
 μερολόγιου. Δυστυχῶς τόν ἔχασα, αὐτό τόν πολύτιμο σύντροφο καί ντοκουμέ-
 ντο, συγχρόνως. Γνώριζα λοιπόν τόν δαυτό καί εἰδικά τόν φαλμό II5, πού συμ-
 πτωματικά μου τραγουδοῦσε, καθῶς με θυμιάτιζε, ἡ θεία Βιργιλία. Πολύ ἀργό-
 τερα, μετά ἀπό σαράντα χρόνια, θά χρησιμοποιοῦσα τό ἔδιο κείμενο, στή θεία
 Λειτουργία. Ἰλλάγισσε, μου λέει, ἀφοῦ ἠσούχασε πιά έντελῶς. Ἐγώ θά ξεκουρα-
 σῶ στήν πολυθρόνα. Τό πρωί μέ ξύπνησε ἡ μυρουδιά τοῦ φαμιοῦ πού φηνόταν
 στή οἶαρά. Ἦπια τοῦαί ζεστό, ἔπου βουτοῦσα τό ζεστό φαμί. Μέ τό ἀριστερό
 χέρι συγχρόνως ἔτρωγα φέτα τυρί. Αὐτός δ τριγωνικός συνδιασμός, πάντα μέ
 ένθουσιαζε, γαστρονομικῶς. Ἀπό τή Λεωφόρο Συγγροῦ, πού ἦταν πάνω ἀπό τά κε-
 φάλια μας, περνοῦσαν τώρα τόνα αὐτοκίνητο πλαι στό ἔλλο. Αποφάσισα νά πά-
 ρω τήν Σιρά, πού δέν εἶχε κῆσμο, καί νά φτάσω στόν ἠλεκτρικό Καλλιθέας.
 Ἀπό κει βλέπουμε. Φίγησα σταυρωτά τή θειά μου καί βγήκα. Τό κρύο μέ πι-
 ρόνιαζε, ἔν καί εἶχα βάλει δύο πουλδερ καί δύο ἀλλαξιές ἐσώρουχα. Ἦ-
 σως γιανί τό παλτό ἦταν τριμένο. Ο ἠλεκτρικός, ἦταν ἔνα πρόβλημα γιά τόν
 παράνομο, γιανί ἡ ἄστυνομία τοποθετοῦσε χαφιέδες, μέσα σέ κάθε βαγόνι, πού
 ἐξέταζε φυσιογνωμίες καί ἔλλες λεπτομέρειες. Ἀγδρασα τό ΕΠΙΠΡΟΣ καί βυθί-
 στηκα στή μελέτη. Μπαίνοντας στό τραῖνο βρήκα ἀμέσως θέση. Ἔτσι καθιστός
 ἔδυνα λιγότερο στόχο. Τόν εἶδα τό χαφιέ. Μοιάζανε ὄλοι, πᾶσι λές καί εἶχαν
 βγεῖ ἀπό τήν ἴδια πρέσα. Ἦταν τότε τῆς μόδας τό λεπτό μουστακί πού ἔκα-
 νε χυδαία τήν ἔκφραση τῶν χειλιῶν. Καί τό ἀπαραίτητο δαχτυλίδι στό δαχτυ-
 λῆνι τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ. Χρησίμευε καί γιά γροθιά. Ἄλλα ἦταν προπαντός στο
 λίδι. Γιανί δ χαφιές, μέ τά ἔσα του καί μέ τά μέα του, ἦταν δ κατεξοχήν
 ντόν ζουάν στίς ὑπηρετιοῦδες καί τις καθαριστριες τῶν δημοσίων χτιρίων.
 Κι ἐδῶ στό καθῆκον, τόνα μάτι τόχε γιά τόν ἐπικίνδυνο κομμουνιστή καί τ'
 ἔλλο γιά καμιά γνόμενα. Στό Μοναστηράκι αἰφνίς μπῆκε ἔνας κῶλος, μά τι κῶ-
 λος. Ἀφοῦ καί μένα γούρλωσε τό μάτι μου. Καί νά πῶς γίνεται ἡ ἔθνική συμφί-
 λωση! Τά βλέμματά μας, ἔμένα καί τοῦ χαφιέ, συναντήθηκαν ἀπάνω σ' αὐτόν τόν
 ἔθνικό κῶλο, καί κάπου γνωριστήκαμε, σάν ἀρσενικά. Καί χαιρετηθήκαμε κίδλας
 " Ἐχεις δικιο μάγκα μου νά σ' ἀρέσει αὐτό τό πράμμα. Συμφωνοῦμε ἀπολύτως."
 Διάζοντας κεφάλι ἀπό τόν ἠλεκτρικό στήν Ομόνοια, μέ πῆρε τό ξεροβόρι. Ο
 κῆσμος ἔτρεχε κουνουλωμένος, λές καί τόν κυνηγοῦσαν. Πῆρα τήν Πειραιῶς
 καί σέ δύο λεπτά ἦμουν στό Ὠδεῖο. Φοβόμουν μήπως πέσω πάνω στόν Νικήτα,
 πού εἶχε γίνεи τό μάτι τῆς ἀσφάλειας. Ἐτυχῶς ἦταν μόνο δ Χρήστο
 Μόλις μέ εἶδε κατάλαβε καί μου ἔδωσε μέ τό βλέμα σῆμα νά προχωρήσω.

"Ανοιξα την πόρτα του έννεα και μπήκα. Το κρυό ήταν τσουχτερό γιατί έμπα-
 ζε και από το παράθυρο. Τί συμβαίνει; μου λέει ο Χρήστος, πού μέ ακολου-
 θησε. Ήρθαν τή νύχτα να μέ πιάνουν. Καί τώρα; Τώρα παρανομία και δόξα σοι
 ο θεός, Ποῦ θά μένει; Τις νύχτες θά τά βολέω. Τις μέρες τί γίνεται; Καί
 πού θα ευριζομαι; θά μέ σταμπάρουν μέ τά γένια. Λοιπόν, αποφασίζει ο Χρή-
 στος, θά μένει εδῶ στό έννεα, θά κλειδώνεσαι μέσα καί δέν θά βγαίνεις, ἔν
 δέν θά σοῦ πῶ εγώ. Για πλύσιμο στήν τουαλέτα, που εἶναι κάτω ἀπό τή σκα-
 λα. Στάσου, θά σοῦ φέρω σαποῦνι καί τά συμπράγκαλα. Ο Χρήστος Μούτσης καί
 ο αδερφός του, ο Παναγιώτης, εἶχαν καταγωγή ἀπό τήν Εὐβοία. Καί ὅλοι οἱ
 συγγενεῖς τους, ἐκελεῖνη τήν ἐποχή, βροσκονταν, εἶτε ἀνταρτες στά βουνα εἶτε
 στίς φυλακές. Ο συνθέτης, ο ἄθλος, ἦταν ἀνεπίδες τους καί ἔτσι μεγάλωσε μέσα
 στό ὄρειο, ὅπου στήν ἀρχή διέπρεψε, τό βιολιό. Οὐτόν του ταλέντο. Ὅσοι τόν
 γνώρισαν κι εγώ, στή Μικρή ορχήστρα. Μέ τό Πέτρο καί μέ τόν Παῦλο εἶχαμε
 ραντεβού ~~στή~~ φίζ καί στήν περίπτωση πού κάποιος θά τό ἔσπαγε, ὄπῃχαν
 τά εφεδρικά. Ραντεβού σήμανε τότε, στίς πέντε τό ἀπόγευμα, αἴφνης, ἀκριβῶς,
 εἶπα νά μπαίνεις στή Σόλωνος ἀπό τήν πλευρά τῆς Ομόνοιας, καί ο ἄλλος
 τοῦ Συντάγματος, μέ πιθάνη συνάντηση, μπροστά στό Χημεῖο. Μιᾶ ὁ ἕνας ἀπό
 τοῖς δύο θά ἔκαμε στροφή καί θά ἀκολουθοῦσε τόν ἄλλον. Αὐτός θά προχωροῦ-
 σε ζιγ- ζῆνι στοῖς πλαίνους δρόμους. Πολύ ὥρα ἔως ^{ὄταν} ἔφτανε πλήρως βεβαιό-
 τητα, ὅτι εἴμαστε καθαροί. Τότε, θά ἐλάτῳσει τήν ταχύτητα του. Ο ἄλλος θά
 τόν πλησιάζει καί θά συνεχίζουν νά βαδίζουν για 3-5 λεπτά τό πολῶ, θά πούν
 ὅτι ἔχουν νά ποῦν καί μετά τέλος. Ο καθένας τό δρόμο του. Η ἀγωνία μου
 για τό ἀπογευματινῶ ραντεβού μέ τόν Πέτρο, ἦταν μήπως πιάστηκε, στό χθεσι-
 νό ντοῦ τῆς ἀστυνομίας. Βέβαια, τήν ἄλλη μέρα, θά συναντοῦσα τόν Παῦλο.
 Ποιός μου λέει ὅμως, ὅτι δέν πιάστηκε κι αὐτός; Στό ΕΜΠΡΟΣ, δέν εἶχε ἀκόμα
 τίποτε για τίς συλλήψεις. Η κυβέρνηση τοῦ βουνοῦ, λίσταζε στήν ἀσφάλεια.
 Στίς πέντε ἀκριβῶς, ^{συναντήσαμε} ^{ἐκεῖ} μέ τόν Πέτρο, στήν οδὸ Ἡρατοῦ, στό Μονα-
 στηράκι. Τόν ἀκολουθήσα καί φτάσαμε μπροστά σ' ἕνα ἐργαστήριο γεμάτο τσα-
 γκαράδες. Προχωρήσαμε καί σέ λίγο βγήκε καί ^{ἔκεί} πλησίασε ἕνας νέος ἐργάτης
 γύρω στά δεκαοχτώ-δεκαεννιά. Μιλήσαμε για τή δουλειά, βασικά μέσα στοῖς
 τσαγκαράδες, καί πῶς γενικά στοῖς ἐργάτες στή περιοχή. Τό Πέτρος ἦταν φευ-
 δόνιμο. Μέ σόστησε καί μένα σάν ὄρεστη, καί συνέχισε. Τήν δουλειά ἀπό τήν
 ὄργάνωση τήν κράτᾶ ο ὄρεστης. Αὐτός θά σοῦ φέρει τή γραμμῆ. Κανονίστε λοι-
 πόν τά ραντεβού σας. Καί ὅχι ἐδῶ πού σέ ἔβρουν. Πῶς εἴπαμε ὅτι σέ κένε;
 Νίκο. Για μᾶς, θά εἶσαι ο Πελοπίδας. Κανονίστηκαν νά ραντεβού. Καί μέ τόν
 ἕναν καί μέ τόν ἄλλον. Φεύγοντας, ο Πέτρος μέ ρωτᾶ. Ποῦ θά μένεις; Ἐχει
 σπῆτι; Ὅχι τοῦ λέω. Κι ο Παῦλος τό ἴδιο.. Ἀγόρασε μερικῆς ἐφημερίδες καί
 βάλτες στήν πλάτη, για νά μή πουντᾶσεις. Θά πᾶς, κάρδος Ἰπποκράτους, στό τά-
 δε δρόμο. Ἐχει ἕνα γιαπῶ. Εἶναι ἀκόμα σῆγουρο. Ἀνέβα στίς σκάλες. Στό τρί-
 το θά βρεις μιᾶ ἀποθηκοῦλα. Μπές καί κοιμήσου. Ὅμως τό πρωί νά φύγεις

δουλειά, έως ότου φανεύει ο δεσποτίνης. "Επειτα από λίγες βδομάδες, ο Πέτρος γύρισε από τη Στανδινάυα, που είχε πάει για τ'ό βιβλίο. Κάθησε στο γραφείο μου, εύτυχισμένος. "Ξέρεις τοῦ λέω, έχω ευχάριστα νέα. "Τι; Βάλαμε μπροστά με τους ανθρώπους που θ'αλέξες. Τὴν Ξανθίλη και τὴν Βούλτεφ. Παρακάλεσα και τὴν Καραχάλιο, νὰ ἐπιβλέπει, έως ότου πᾶς στὴ Ρώμη. Πότε φεύγεις; Φουρτουνιασε, κοκκίλησε. Φοβήθηκα πῶς θὰ τοῦ ῥῥῥῥῥ συμφορῆση. Σηκώθηκε. Μὲ ἠε κοίταξε περιφρονητικά και ἔφυγε. Από τότε οἱ σχέσεις μας ἔγιναν τυπικές. Ψυχρές, λές και τοῦ σκοτώσα, τὴ μάννα. Ασφαλῶς γιὰ νὰ φερθεῖ ἔτσι; ἔδινε τεράστια σημασία στὴν προσωπική του παρέμβαση. Ποιὸς ξέρει τί εἶχε μέσα στοῦ μυαλό του και τοῦ τὸ χαλασα. Ἄντὰ ἤμως συνῆλθον στοῦ Παρίσι, πολλά χρονια ἀργότερα. Τώρα, δεκέμβρησ τοῦ 48, κυνηγημένοι, ἄστεγοι, ἀφραγκοι, γεματίζουμε στοῦ μαγέρινο, στὴν δόδ Αθηνᾶς. Πολύς κόσμος ἐργατικός, παρέες-παρέες, γύρω ἀπὸ τὰ τραπέζια. "Ολοι, πᾶνω ἀπὸ τὰ σαράντα. Τί, ἡ νεότητα πολέμαει, χωρισμένη ἀπὸ δὴ και ἀπὸ κεί. Τὰ νεκροφαιλα γεμίζουνη νεανικά κορμιά. "Όσοι προφτάσουν νὰ φτάσουν ἔς ἐκεῖ, γιὰτί οἱ περισσότεροι, σαπίζουνη μέσα σέ γράνες, πᾶνω στὰ δοξασιμένα μάς βουνά. Ἄλλοι πάλι στις ἐξορίες, στις φυλακές, μελλοθάνατοι. Πόσοι περνοῦνη σήμερα, τίς τελευταίες τους ὥρες. Κάθε πρωί, τὰ ἐκτελεστικά ἀποσπάσματα, σκοτώνουνη τοῦς δικασμένους ἀπὸ τοῦς στρατοδίκης. Οἱ ἐφημερίδες καθημερινά ἀναγγέλουνη: Τὴν πρωίαν σήμερον ἐκτελέσθησαν οἱ κατωθιο κομμουνισταί και κομμουνιστριαι. Δέκα στοῦ Γουδί. Ἐκκοισιτὴ θεσσαλονίκη. Πέντε στὴν Τρίπολη. Τρεῖς στα Χανιά. Δεκαπέντε στα Γιάννενα. Μαρτυρολόγιο δίχως τέλος. Πόσοι ἄλλοι βρίσκουνη στις ἀσφάλειες. Στὴν ἀνάκριση, στοῦ καρτῆριο. "Αν μάς πιάσουν, ξέρουμε τί μάς περιμένει. Ἀλλάγχα, κρέμασμα, πένικιλίνη, νύχια, γεννητικά ὄργανα. Δίκη, καταδίκη, ἐκτέλεση. Ἐμεῖς ὅμως, σὰ νὰ μ'ἡ τρέχει τίποτα. Κάπου διαφωνοῦμε, ὡς πρὸς κάποιο ποιητή, ἡ φιλόσοφο ἡ πολιτικό. Τσιμπᾶμε τὴν γαυητὸ μπακαλιῆρο, πίνουμε τὴν ρετοῦνα και πάλι ξανά ο καθένας, τὰ ἐπιχειρήματα του. Λές και αὔριο, θὰ διδάξει σέ καμιά σχολή ἡ θὰ κάνει διᾶλεξη. Τέτοιο ζευτλίσιμα τοῦ θανάτου, δέν ἔχει γίνει ποτέ. Σίγουρα θὰ μάς παραμονεύει, στὴ γωνία Εὐριπίδου και Αθηνᾶς, κάτω ἀπὸ τὸ. ὑπόστεγο. Θάχει καβουράκι, μουστακιά και δαχτυλιδία στοῦ μικρό του τὸ δαχτυλο, με τὸ μεγάλο, περιποιημένο, νύχι. Ἄλλο και τοῦτο σημάδι, ἀσφαλτικής κοιεταρίας. Φύγαμε νωρίς νὰ μὴν ἐρημώσουν οἱ δρόμοι και δίνουμε στόχο. Βγαίνοντας, ο ἕνας πῆγε γιὰ τὴν Ανατόλη κι ο ἄλλος γιὰ τὴ Δύση. Ο καθέας και ἡ μοῖρα του, ποῦ λέει ο ποιητής. "Ἦμιον εἰδικός να' σκαρφωλῶνω στὰ τρα' και νὰ πηδῶ στις στοφές, ἀλλάζοντας συγκοινωνίες, ἔτσι στοῦ τοῦμπα. "Όταν κρέμεσαι ἔξω, ἔχεις και καθαρό ἄερα. Ἀνέβηκα στὴν Ἰσοκρότους. Μόλις διαβάσα τὸ δρόμο στὴ μπλέ ταμπέλα, στοῦ γωνιακό σπῆτι, πήδησα και χῶθηκα στοῦ σκοτάδι. Κυτᾶζω γύρω μου. Ψυχὴ. Τὸ γιὰτί, τρία σπῆτια. Πιὸ πᾶνω, στὰ δεξιά μου. Μέσα στοῦ χιονόνερο, μοῦ φάνηκε ~~ἀπειλητικό~~ ἀπειλητικό. Μὲ κείνες τίς γυμνές του κολόνες, σὴν ἀράχνη. Κι ἔν μου τὴν ἔχουν στημένη οἱ ἀσφάλτεις; "Όμως τι νὰ κάνω; Ξέχασα ν' ἀγοράσω και τίς ἐφημερίδες.

τὴν ἐκδοσῶν

- 408

Ζοχαδιάστηνα. Τέλος εισχωρῶ καὶ ὁ θεὸς βοηθός. Καὶ πάλι ψυχὴ. Ανεβαίνω
 στὴ γυμνὴ σάλα. Τρίτος ὄροφος. Νά ἡ ἀποθήκη. Σπρώχνω τὴν πορτὰ, ἀνοιχτὴ.
 Τσουβάλια μὲ τσιμέντο καὶ γύψο. Νά καὶ ροῦχα. Λερωμένα, ὅμως ζεστά. Κάνω
 μιὰ φαλίτσα. Σκεπάζομαι ~~καὶ~~ μὲ τὰ κουρέλια. Λέω, ἄς μὴ κοιμηθῶ, μήπως δέν
 ξυπνήσω καὶ μὲ πιάσουν. Ὅσο ὅμως ἔλεγα μὲσα μου, μὴ, τόσο τὰ βλέφαρά μου
 πέφτανε μολύβι. Θυμήθηκα τὴ Μυρτώ. Ἦτοῦ νὰ ξέρει, ἡ καμημένη. Τὴ μάνα μου,
 ἀπόφευγα νὰ τὴ βάλω στὴ σκέψη μου. Ἦμουν γι' αὐτὴ σκέτο φαρμάκι καὶ τῷ ξε-
 ρα. Τέλος κοιμήθηκα. Τὸ πρῶτο τράμι κατηφορίζει στὴν Ἰπποκράτους στὶς πέντε
 τὸ πρωί. Καθὼς ὁ δρόμος εἶναι ἀνοιχτός καὶ ὁ δὴγηδὸς μαχμουρλής, τοῦ δίνει
 καὶ κατολάβαίνει. Τὰ σπίτσια, ἕνα γύρω, κουνιοῦνται συθμέλα. Ὅμως οἱ κά-
 τοικοὶ τόχουν συνηθίσει. Ἐγὼ πετάχτηκα πάνω, πιστευόντας πὸς εἶχε φτάσει
 ἡ συντέλεια τοῦ κόσμου. Ἀφοῦ συνειδητοποίησα ποῖος εἶμαι καὶ τι κάνω, ἀνοι-
 γω τὴν πόρτα. Ἔξω σκοτάδι. Λέω, ἄς κάτσω ἔως ὅτου γίνει φῶς καὶ μετὰ φεύ-
 γω. Πράγματι, τὰ κατὰφερα νὰ φύγω χωρὶς νὰ μὲ δεῖ μάτι. Διαρφώσω πάλι
 στὸ τράμι καὶ νῆμαι στὸ ὄδετο. Τέτοια ὥρα ἔρημιά. Καλλιτέρα. Μονάχα ὁ Χρή-
 στος ποὺ κρατᾷ καθαρὴ πετσέτα. Ευρίστηκα πλῆθηκα καὶ κατευθελαὶν στὸ ἔννεα
 τὸ ραντεβού μας μὲ τὸν Παῦλο παρὰ λίγο νὰ καταστεῖ μοιραῖο. Σηξάμαε σ'
 ἕνα ἔρημο δρόμο, κοντὰ στὸ σταθμὸ Λαρίσης. Δέν δειξάμαε τίποτα. Δηλαδή πὸς
 χαιρόμαστε ποὺ βλέπδαστε καὶ τὰ τέτοια. Ψυχροί, ἀδιάφοροί, σὰ δυὸ μεστὶες
 ποὺ κλείνουν δουλειά. Ἄς ποῦμε. Συμφωνήσαμε γιὰ τὰ ἐπόμενα ραντεβού καὶ
 χωρίσαμε. Ἐγὼ κατ'ευθελαὶν στὸ ὄδετο. Εἶχα μάλιστα ἀρχίσει νὰ ἐνορχηστρώω
 τὴ Συμφωνία σὲ τρία μέρη, καὶ βιαζόμουν νὰ ξαναγυρίσω στὰ χαρτιά μου. Ὅτα
 πέρασα ἀπὸ τὴν πόρτα, ἦταν μόνο ἡ κυρία Ἰανή, μιὰ γριά ἐκατὸ ἐτῶν. Τὸ φά-
 ντασμα τοῦ ὄδειου. Ἔτσι ὁ Χρῆστος δὲ μὲ εἶδε. Τὸ μεσημέρι, συνήθως, μοῦ-
 φερνε κουλὸρι μὲ ^{τυρί} ~~τυρί~~ νὰ ξεγελῶ τὴν πείνα μου. Δέν ἦρθε. Τὸ βράδυ γιὰ νὰ
 μὲ βγάλει ἔξω, ἐπίσης. Ὅταν πιά νύχτωσε γιὰ καλά, βγήκα στὴν αὐλή. Στὸ
 σπίτι τοῦ εἶχε φῶς. Ἐναζῶ "Χρῆστο". Πετάγεται στὸ κεφαλοδισαλο κι ἔκανε
 τὸ σταυρὸ του. Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ, ἔλεγε, εἰς εἰσαί; ἔγω γιὰτὶ; Κατεβαίνει.
 Μὲ πιάνει νὰ δεῖ ἂν ἔχω σάρκα καὶ ὀστά καὶ διηγῆται. Ἡ καθηγῆτρια τάδε,
 ἦρθε στὸ ὄδετο, μισὴ ὥρα ἀργότερα, ἀπ' ὅταν ἔφυγε εὐθὺς εὐθὺς. Μπήκε στὴν αἴθουσα
 τῶν καθηγῆτῶν καὶ φώναζε. Ἦμουν, κατὰ τόχη, ἐκεῖ κοντὰ καὶ ἄκουσα. Πιάσανε
 τὸ Μίκη. Τὸ καυμένο τὸ παιδί. Πῶς; Ρωτοῦσαν οἱ ἄλλοι. Τὸν εἶδα ἀπὸ τὸ παρά-
 θυρὸ μου νὰ περνᾷ, μὲ ἕναν ἄλλον. Μόλις ὅμως ἔστριψαν τὴ γωνία, φτάσανε
 δεκάδες ἀστynomικὰ. Κατέβηκαν/καὶ ἔτρεχαν σὰ λῦκοι. Τὰ καυμένα τὰ παι-
 διὰ... Λοιπόν; μὲ ρωτᾷ ὁ Χρῆστος. Δ. ἐν κατὰλαβα τίποτα τοῦ λέω. Ἔλα πῆγαν
 κανονικά. αἰνεται πὸς κάποιος θά μᾶς εἶδε καὶ τηλεφώνησε στὴν ἀσφάλεια.
 Εἶχαμε τὴχη βουνῶ...? Εἶπα νὰ πηγαίνω στὴν χορωδία Ἀθηνῶν. Ἐκεῖ κανέναν
 δέν ἤξερε ὅτι ἦμουν καταζητούμενος. Εἶχε ἐξῆλλου ἐκτός ἀπὸ Μπάχ καὶ ὀμπα
 μὲ ζῆλα. Ἔτσι, ζέσταινα τὸ κοκαλάκι μου, τραγουδώντας. Ἦταν Παρασκευὴ καὶ
 σκεφτόμουν μὲ τρόμο, ποὺ θά περάσω αὐτὴ τὴ νύχτα. Μὰ προπαντός τὸ Σαββα-

τοκύριακο, που δεν υπάρχει κίνηση στους εμπορικούς δρόμους, να καιουφλαριστεί μες στο πλήθος, δ παράνομος. Όταν τελειώσαμε την πρόβα, με πήσαν σε δ κύριος "Αλκης, δ τυπογράφος. Ήταν λεπτός, με εύγενικά χαρακτηριστικά, λίγη φάλαρα κι ένα αδιόρατο χαμόγελο στα χείλη. Μου λέει: "Κατά του πώς; Ήρισκόμαστε επί της Μπενόκη, δέν του απάντησα. "Τό ξέρεις πώς είμαστε σύντροφοι; Δέν θυμόμουν. Μας έχει συστήσει δ Τοσίνας. Ά, ναί. Ήλινα πώς τό θυμήθηκα, με ένθουσιασιδ, μήν τόν προσβάλω. Βαδίζαμε πρς τήν 'Ακαδημία

« "Αν θέλεις, σε προσκαλώ σέ τραπέζι, είμαι σχετινά νιδπαντρος. Έχουμε κι ένα μωρό. "Ένα κοριτσάκι. Μένουμε στή Δόξαπατρι. Ξέρεις; "Οχι. Ήλινα στό Λυκαβηττό. "Ένα δυδ δωμάτια και μιá κουζίνα. Λοιπόν πάμε; "Όσο κι αν τό γύριζα μες τό μυαλό μου, δέν μου φαίνονταν υποπτος... Καθώς προχωρούσαμε, ήρθε τελικά ή εικόνα, στό εκράν. Είδα τή σιγηή, που δ Τοσίνας με σύστησε, στό σύντροφο "Αλκη. Καί του δουλεύεις; "Ένα τυπογραφετό, απέναντι από τό χρηματιστήριο. Είμαστε κι άλλοι. "Όμως τελευταία τά χτυπήματα είναι πολλά. Μιλήσαμε για τήν πολιτική κατάσταση, τά προβλήματα. Τίς προοπτικές. Περνάοντας τόν άη Νικόλα, άποφάσισα να του μιλήσω άνοιχτά: με κυνηγούν. Είμαι παράνομος. "Αν με πιάσουν στό σπίτι σου, πώς, έσύ κι ή γυναίκα σου, φύλαξη. Διέφου τό μωρό. "Τά κατάλαβα όλα, σύντροφε. Τά ξέρω. Καί γι αυτό σε κι αλεσα. Μιλούσαμε με τή γυναίκα μου για σένα. Από τότε που σε χτύπησαν στήν 'Ομόνοια. Με κοίταξε από πάνω ως κάτω. Έχεις ρέφει. Καί είσαι πάνω στό άνθος της ηλικίας. Πρέπει να τρώς. Διέφου ότι χρειάζεσαι για τόν άγώνα κι άλλάζοντας τή φωνή του πρόσθεσε: Καί για τή μουσική... γράφεις; γράφεις; "Αμέ; του λέω. Τίποτα δέν με σταματά. Τί γράφεις τώρα; Μιά συμφωνία για μεγάλη ορχήστρα. Ήν προορίζεις για τήν άπελευθέρωση; Που να τήν παίζουν τώρα, στήν ασφάλεια; "Η στο Φουδύ; Για τήν άλλη ήμερα, έτοιμαζαν πάλι διαβίκες έκτελέσεις. Είναι μαζί τους κι ένας συνάδελφος λινοτύπης. Μου λέει.

« "Αφήνει γυναίκα και δυδ παιδιά. Πέντε και δυδ εκτών. Μίλησα γι αυτόν στόν Οίκονομιδ. Κοθύνσε τους ώμους. Φτάσαμε στό σπίτι. Είχε μέσα δυνοτό φως. Καθώς έμπαινες, άριστερά, ήταν τό μεγάλο διπλό κρεβάτι, με τήν κόβνια του μωρού στο πλευρό. Δεξιά, ένα τετράγωνο τραπέζι, στρωμένο με κάτωπρο τραπέζομάντηλο και όμορφα σερβίτσια. Από κείνη τήν πλευρά, ήταν και ή πόρτα της κουζίνας. Τέχαν δεμένο πώς θα πάω και είχαν κάνει έτοιμασίες. Λίγο βραστό; "Έλεγε εκείνη, με γλυκειά φωνή, κοντράλτας. "Σ' αυτές τίς συνθήκες είναι ότι πρέπει. Σας άρρσει; με ρωτά και με κοιτά στα μάτια. Πλάι της δ τυπογράφος, έλαμπε για τή χαρά, εκείνης της στιγμής. "Έφαγα δυδ πιτάτα και μετά, έριξα μπόλινο λάδι και ξύδι, στο βραστό κρέας. Πρήθηκα... Ο Αλκη μου πρόσφερε τσιγάρο. Ξύπνησε τό μωρό κι εκείνη πήγε να τό θηλάσει. Γόρησα, χωρίς να δώσω έμφαση, τό κεφάλι από τήν άλλη πλευρά, να μη βλέπω τό "γυμνό" στήθος, έτσι από διακριτικότητα. Μου λέει δ "Αλκης. Σου έχουμε

έτοιμοζεστό νερό νά πλυθεῖς στή σκάφη. θά τό ἔχεις ἀνάγκη. Μετά θά σοῦ
 στρώσουμε νά κοιμηθεῖς. Ἐπὶν κουζίνα τοῦ λέω, γιὰτί δέν θά ἤθελα νά εἶ-
 μαι ἐνοχλητικὸς. ἔχει τσιμέντο. Ἐκείνη τῆ στιγμῆ ἀκούστηκαν βήματα σὸ
 ὄδρομο. Ἦταν σίγουρα περὶπολο. Τὰ παντζούρια ἦταν σφαιλιστά. Ὅμως, κα-
 λῶ κακοῦ, σηκώθηκα μὲ τὸν ἄλλη καὶ πήγαμε στὴν κουζίνα. Μοῦδειξε μιὰ
 γυναικί. Ἐκείσε ἐκεῖ καί. Ἐβαλε τό δάχτυλο σὸ στόμα. Δηλαδὴ τσιμουδιά.
 Ἡ περὶπολο περνοῦσε σβύριζα στὸν τοῖχο. Σίγουρα θάριχναν ματιεὺς νά δοῦν
 ἀπὸ τίς χαραμάδες. Ἡ γυναίκα φύχραιμη τάτζει τό μωρό της. Ἡ σινηὴ αὐτῆ
 ξανάφερε τὸν κίνδυνο στὴν ἀτιμόσφαιρα. Εἶδα ν' ἀνταλλάσσουν βλέματα φοβι-
 σμένα. Ἐκαλλίτερα νά φεθγῶ τοὺς λέω. Ἐκείνη σά νά εἶπε ναί, μὲ τὰ μάτια.
 Ἐσφιγγε τό μωρό, σά νά μοῦλεγε. Ἀυτῆσου μας. Ὅμως ὁ ἄλλης ἦταν ἀνένδο-
 τος. Ἐθὰ πλυθεῖς καί θά σοῦ στρώσουμε νά πλαγιασεῖς. καί ἐκεῖ, μού λέει,
 μὲ τόνο ἀποφασιστικῶ. Τουλὰχιστο μιὰ φορά τῆ βδομάδα, τό σπῆτι μας εἶναι
 δικό σου. Νά προσφέρουμε κι ἐμεῖς καί στὸν ἀγάνα. Ἄλλοι σποτόνουνται,
 πρόσθεσε δυνατὰ, κιντάζοντας μὲ νοῆμα τῆ γυναίκα του. Σαββάτο πρωί, κατη-
 φορίζοντας τὰ δρομέκια τοῦ Ἀνικαβητοῦ, σκεφτόμουν ὅτι ἐξασφάλισα τὴν Πα-
 ρασκευή. Μοῦ ἔλειπαν ἔξι μέρες γιὰ νά μὴν κοιμᾶμαι σὸ γιὰσι. Σήμερα
 καί αὔριο τό ὄδρομο κλειστό. Ἐἶναι ἐπικίνδυνο, μού εἶπε ὁ Χρήστος. Ὅλο
 καί θά σέ δεῖ κανένα μάτι. Ποῦ νά πάω; Τὰ ραντεβού μας ξανάρχιζαν ἀπὸ
 Δευτέρα. Συγκροτοῦσαμε κάποια δουλειά, πού ἤθελε σύστημα καί ὑπομονή. Τὸ
 πρόβλημα ὅμως ἦταν, ὅτι χάναμε τοὺς ἀνθρώπους μας κι ἔπρεπε νά στήνουμε
 ἀπὸ τὴν ἀρχὴ νέους πυρῆνες, καινούργιες ὀργανώσεις. Πῆρα τὴν ἠλεκτρικὴ
 καί κατέβηκα στὸν Πειραιά. Εἶχα τριάντα δραχμὲς στὴν τσέπη. Ἦμουν φρε-
 σκοπλυμένος. Φρεσκοξυρισμένος. Ἐφαγα ἕνα ὑπέροχο πρωινό, μὲ συντροφιά τὸ
 μωρό καί τὸ ζευγάρι. Εἶχε λιανάδα. Τὰ πλοῖτα, ὅπως πάντα, γοητευτικά. Τί
 ἄλλο ἤθελα γιὰ νά νιώθω εὐχάριστα; Ἄ ναί. Οἱ δικὸί μου, ἡ Μυρτὴ, τὸ σπῆτι.
 Χάζεφα στὸν προκυμαία καί ἀπὸ κεῖ πήγα μὲ τὰ πόδια σὸ Παοῦ Λιμάνι. Πῆρα
 τὴν προκυμαία καί περασμένο μεσημέρι πιά, ἔφτασα σὸ νέο ὄδρομο, μὲ τῆ
 φημισμένη του μαρλίδα. Μὲ τὸν ὑπέροχο ἠλιόφει ταβερνιάρηδες, εἶχαν βγάλει
 τὰ ξόλινα τραπέζια τους, πλάι σὸ κῆμα. Οἰκογένειες καί ζευγαράκια, ἦταν
 ἀφοσιωμένοι σὸ φαῖ σὸ πιότη καί στὴν κουβέντα. Διάλεξα ἕνα τραπέζι πα-
 ράμερα, μέσα σὸ μαγαζί, νά μὴ δίνω στόχο. Μαρλίδες, χόρτα, φέτα καί ρετσί-
 να, ἦταν ἕνα στογγυλεμένο γεῦμα. Ἀγόρασα τὸ ΕΜΠΡΟΣ καί μπιῆκα κανονικά
 σὸ τράμι γιὰ τὴν Ἀθήνα. Στὸ ἀγάλμα τοῦ Βύρωνα, ἔλλαξα γιὰ Παγκράτι. Στὶς
 τρεῖς τὸ ἀπόγιομα χτυποῦσα στὴ Μάνου 3. Ἠξέρα πῶς εἶναι ἡ ὥρα πού ξυ-
 πνοῦσε ὁ Μάνος καί ἔπινε τὸ πρωινό του καφέ. Μοῦ ἀνοιξε ἡ μάννα του. Κα-
 λῶς τὸ παιδί, μού λέει, πρόσχαρο. Ὁ Μάνος μου μολίς ἔσπυρσε καί πίνει τὸν
 καφέ του. Θέλεις κι ἐσύ; Ἐχάριστῶς. Σὰς εὐχαριστῶ. Τὸ χῶλ λιλιποῦτειο.
 Ἀριστερὰ τὸ πιάνο. Στὸ βάθος ἕνα ἄλλο μικρὸ δωμάτιο, πού χωροῦσε ἴσα-ἴσα
 τὸ κρεβάτι τοῦ Χατζηδάκι. Δεξιά, ὁ διάδρομος πού δὴγοῦσε σὸ ὄδρομο πῶ
 σπῆτι. Ἐκεῖ μέσα, σ' αὐτῆ τῆ φιλειά, γράφτηκαν μερικά ἀπὸ τὰ ἀριστουργήματα
 τῆς νεοελληνικῆς μουσικῆς. Ὁ Καραγιάννης, ἡ Ἀχιβάδα, οἱ ἔξι Ἀατικὲς

346

^{οι ορσδες}

CNR:

^{χολ}

ζωγραφίες, ^{οι ορσδες} ο κύκλος ^(CNR) Τόσες και τόσες μουσικές ^{χολ} φιλμ. Καίκεϊνα τα υπέροχα τραγούδια. Ας: ποῦμε, "μήν τόν ρωτᾶς τόν οὐρανόν". Δούλευε σκληρά ὁ Μάνος, γιατί εἶχε νά ζήσει μάννα κι ἀδερφή. Κι ὅταν ἡ Μιράντα ἔπαθε φυματίωση καί τὰ φάρμακα κόστιζαν μιά περιουσία, ποῖος θά πληρώσει; Τό κράτος; Τό ΙΚΑ; δέν ὑπῆρχε τίποτε ἀπ'αὐτά. Μιά ζούγκλα ἦταν ἡ κοινωνία. Σοῦ ἔλεγε: "αν ἔχεις ταλέντο, προσπάθησε πρῶτα νά ἐπιζήσεις. Δέ μέ νοιάζει πῶς." "Αν χαθεῖς - χάθηκες." "Αν πετύχεις, τότε μπράβο σου." "ἴτσι κι' ἄλλοιῶς ὁμως" εἶναι, ἡ υπερδεμένη διαλεκτική τῆς κομπλεξικῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας. Ποῦ λατρεῖ τόν πλοῦτο καί μισεῖ τόν πλοῦσιο. Ποῦ μισεῖ τόν ἐπιτυχημένο καί σκεῖται γιά τήν ἐπιτυχία. "Ὅπως θ' ἀποδεῖξω μ' αὐτό τό κείμενο, εἶμαστε μερικοί, ποῦ δέ χρωστάμε τίποτα σ' αὐτή, τῆ ψυχικά ἄρρωστη, κοινωνία. Κανεῖς δέ μᾶς βοήθησε, ἔξω ἀπό τοῦς ταπεινοῦς, τοῦς ἄσημοις καί καταφρονημένους, σάν κι ἐμᾶς. Μπορεῖ γιά μένα ἡ ζούγκλα, νάχε καί τή μορφή τῆς ἀσφαλτικῆς διωξῆς." Ὅμως τό σκιάχτρο τῆς πείνας καί τῆς ἀνάγκης, δέν εἶναι καλλίτερος δαιμόνας. Ὅταν ἡ κοινωνία δίνει ὅτι δίνει, στοῦς Σοστάκβιτς καί τοῦς Ροστρόποβιτς, ἔχει θαρρῶ τό δικαίωμα νά τοῦς πεῖ, αὐτό κι αὐτό. Σέ μᾶς μέ τί σῶμα θά μιλήσει; Μῆς ποῦ δικαίωμα σήμερα, θά μᾶς μαλώσει γιά τοῦτο καί γιά κεῖνο; Ὁ Μάνος, τοῦ ἀρέσει νά λέει, ὅτι τό μόνο κοινό ποῦ ἔχουμε, εἶναι τό ΑΚΗΣ (ἐμένα μέ ἦτα καί ἐκείνου μέ γιώτα). Σεχνά, νομίζω, τό πιό σημαντικό. Ὅτι στά εἴκοσι μας χρόνια, κουβαλάγαμε καί οἱ δυό μας, τόν πάγο τοῦ κ. λοχαγοῦ τῆς μουσικῆς, ἀπό τοῦ φῆξ στό σπίτι του! Καί μιά ζωή, ἡ κοινωνία τῶν κομπλεξικῶν, μᾶς προπαῖζε σ' αὐτοῦς τοῦς ἔξυτελισμοῦς. Ἐμεῖς ὁμοῦ καί μᾶς, σπάσαμε αὐτή τῆ προπατορική συνήθεια, νά τιμωρεῖς τοῦς καλοῦς. Καί γι' αὐτό, ὅπως εἶπα, δέ χρωστάμε τίποτα σέ κανένα. Εἶμαστε ἐλεύθεροι. Ὅμως, ἐκεῖνο τό μεσημέρι, ὑπῆρχαν ἄλλες προτεραιότητες. Χάρηκε ὁ Μάνος ποῦ μέ εἶδε. Ἐπικώθηκε. Ἐβαλε τῆ ρόμπιντεσάμπρ, μέ πλησίασε καί μέ φίλησε. Καί τώρα τί κάνεις; Μῆς ρωτᾶ. Ἔμαι παράνομος. Δέν ἔχω ποῦ νάκουμπήσω... Ὅμως ἄς τ' ἀφήσουμε αὐτά. Ἐγώ ἐδῶ ἦρθα γιά νάκούσω μουσική. Μείναμε ὡς τό βράδυ. Ὁ Μάνος ἔπαιζε τό ~~π~~ πολύ πιάνο. Τοῦ ἄρεσε νά παίζει καί πρό πάντων νά αἰτοσχεδιάζει. Ὅσο προχωροῦσα πρός τῆ συμφωνική μουσική, καταλάβαινα ὅτι οἱ ὁρμῶι μας ἀπομακρύνονται. Παρόλο ὅτι τόν Μάνο, τόν ἐνδιέφερε νά μάθει νει, γι' αὐτά μουσικά μου σκέδια. Ἐβρεις, μου λέει, ἔχω συνδεθεῖ μέ τόν Σέρμαγ τόν ἄντρα τῆς Μπαχάουερ. Φέρε μου καμιά παρτισιόν σου, νά τοῦ τῆ δεῖξω... Τῆν ἄλλη βδομάδα ὀργανώνουν εἰδική δεξίωση γιά μένα. θά τόν συναστήσω. εἶναι ἡ εὐκαιρία. Τό Κολωνάκι υπερδεμένο μέσα στίς τῆψεις του, ποῦ ὁ χουτρός λαός ἀλληλοσφάζεται, γιά χάρη του - γιά τὰ συμφέροντά του. Ἀπό τῆ μιά, τό εἶχε ρίξει στά ὄργια κι ἀπ' τῆν ἄλλη, στήν ὑψηλή τέχνη. Εἶχε ἄγχη, ποῦ ἔπρεπε νά καταπολεμήσει. Ὅλα τὰ κορίτσια τῆς ἀριστοκρατίας, εἶχαν μπεῖσέ στρατιωτικά νοσοκομεῖα. Ἐμεῖ νά δεῖς συνεργασία τῶν τάξεων. Μόνο ποῦ ἡ μιά ἔδινε σάρκες καί ἡ ἄλλη χαδάνια. Μπόλοκο χασοῖσι διεκονεῖτο,

Γο εἶσαι ἔνοχος, γιατί εἶσαι σ' ἑσένα. Κόληση εἶσαι

Γο εἶσαι. Μπορ καί τῶν γουρι τῶν ἄλλων καί ἄλλοι καί ἄλλοι 413 αὐτῶν φῶτι ν.

μέσω τῶν θυρωρῶν, στὰ ψηλά πατάματα. Καί τὸ ἀγαπημένο ^{Τόν} ἴπὸν ἦταν, μὲν τις περάσεις τὸ κατώφλι, νὰ σὲ γόθσουν τοῖτσιδο, νὰ πᾶς στὸ σαλόνι καὶ νὰ διαλέξεις ὅποια γυμναστικά γουσταρεῖς. Αὐτὴ ἦταν ἡ μιά πλευρά. Ἡ ἄλλη ἦταν, ὅπως εἶπα, ἡ φυγὴ πρὸς τὰ ὑψηλά. Πρὸς τὴν Τέχνη. Μὴν ἔχοντας δικὰ τους ταλέντα, μὲν τις ἔβρισκαν κάποιον μπροστά τους τὸν θεοποιούσαν. Ὁ Μάνος ἐκίλην τὴν ἐποχὴ, μὲ τὰ ἐρωτηματικά του, σχετικὰ μὲ τὸ μέλλον τοῦ ΕΑΜ, εἶχε στὸ μεταξύ ἀναδειχθεῖ, ὡς ὁ ὑπ' ἀριθμὸν ἕνα, γιὰ τὴ μουσικὴ θεάτρου.

414 Μιά πρεμιέρα τοῦ Κούμ μετὰ τὴ Λαμπέτη ἢ τὴ Μελίνα, ἦταν τὸ σούπερ κοσμικὸ γεγονός τῆς ἐποχῆς. Ὡστε ἡ ἐθνικὴ μας ζωὴ, ἐπάλζετο σὲ τρία ἐπίπεδα. Στὸ ἕνα, οἱ μάχες, στὸ ἄλλο, ἡ δυστυχία, ὁ φόβος καὶ ἡ παρανομία τῶν πόλεων. Καὶ στὸ τρίτο, στὸ κοσμικὸ Κολωνάκι, ποὺ μονοπωλοῦσε τὴν διασκέδαση καὶ τὴ πνευματικὴ ζωὴ τῆς ἐποχῆς. Ἀναμεταξὺ τους, τὰ δυὸ πρῶτα μὲ τὸ τρίτο, καμμιά ἀπολύτως ἐπικοινωνοῦσα, λες καὶ ζούσανε σὲ διαφορετικοὺς πλανῆτες. Αἴφνης, τὸ βράδυ τῆς ἄλλης βδομάδας, ποὺ ἡ κοσμικὴ Ἀθήνα θὰ συνωστίζετο σὲ κάποιον ζεστό σαλόνι, γιὰ ν' ἀκούσει τὸ Μάνο, ἐγὼ θὰ κοιμώμουν στὸ γιαντὶ τῆς παρόδου Ἰπποκράτους καὶ πόσες χιλιάδες ἄλλοι, σὲ χειρότερες συνθη-
κες. Πῆσανε λοιπὸν ἀπάνω στὰ ταλέντα σὰ κοράκια. Ὅμως μὲ εὐγενικοὺς τρόπους. Μὲ ὁμορφες τουαλέτες καὶ μὲ φίνα ἀρώματα. Ἐνὰ ταλέντο, ἦταν προφανῶς ὅσαυτὸ στὸ μέσον τῆς ἀμαρτωλῆς ζωῆς τους. Γιατὶ οἱ ἀριστοκράτες, ποὺ στήριζαν Στρατὸ καὶ Κυβέρνηση, γινώριζαν ὅτι τὸ αἷμα ποὺ χύνεται ποτάμια, ἦταν δου-
λειὰ δική τους. Πότιζε τὰ δικὰ τους συμφέροντα. Βγήκαμε στὸ δρόμο ἀργά, περασιμένους ἅ. Πῆραμε τὸ τράμι καὶ κατεβήκαμε στὸ Σύνταγμα. Ἀπὸ κεῖ μὲ τὰ πόδια στὸ Κολωνάκι, στὴν ὁδὸ Πινδάρου. Χτυπήσαμε μιά μεγάλη σκαλισμένη πόρτα, σ' ἕνα παλιὸ ἀρχοντικὸ. Μᾶς ἀνοίξε ἡ ὑπηρετρία. Ἀνεβήκαμε τὶς σκάλες καὶ πήραμε τοὺς ἔρημους διαδρόμους. Ὁ Μάνος γινώριζε καλὰ τὰ λαμπέρια τοῦ σπιτιοῦ. Στὸ ἴδιον ἦταν μισάνοιχτη. Ὅταν μπήκαμε στὸ δωμάτιο τῆς ἀνάσας ἀπὸ τὴν ὄμορφη καὶ ἡμεροπληθὴ ἀναπαύσασα. Ἐνῶς ἀνδρὸς ξανθοῦ ἐφηβικοῦ μᾶς χαιρετοῦσε ἐγκάρδια. Ἦταν ὁ Νίκος Κουνδουρός, ζωγράφος, τότε. Κάπως μᾶς σύστησε ὁ Μάνος καὶ ἐπειδὴ εἴμαστε μόνον, πρόσθεσε βιαστικὰ κυτᾶζοντας πρὸς τὴ πόρτα: «Ὁ Μίκης εἶναι παράνομος καὶ χρειάζεται νὰ τὸν φιλοξενήσε-
σεις ὡς τὴ δευτέρα πρωτ'. Ἐν ἀνάγκη θὰ μείνω καὶ ἐγὼ, γιὰ νὰ μὴν ὑποφιαστεῖ ἡ μητέρα σου.» Ὁ Νίκος εἶχε δυὸ ἀδέρφια. Ὁ Ρούσος βρισκόταν στὴ Μακρο-
νησο. Ὁ Γιῶργος ἦταν στέλεχος τῆς Χι - δηλαδὴ τῆς ὀργάνωσης τῆς ἄκρας δεξιᾶς. «Καὶ βέβαια θὰ μείνεις μαζὺ μας», λέει μὲ ἔμφαση ὁ Κουνδουρός.

415 «Ἐχει δωμάτιο. Μόνον, καὶ μοῦ πιάνει τὸ μπράτσο ἐνῶ με κοιτάει στὰ μάτια, πρόσθεξε μὴπως ἀνταγώσις τὸν ἀδελφὸ μου στὸ διάδρομο. Ἐἶναι λιανὸς νὰ σὲ σκοτώσει. Ἐξέρεις, γυρίζεις πρὸς τὸ Μάνο, μπαίνειν στὸ σπῆλι μὲ τὴ παρὰ του. Ἐἶναι ὄλοι ἔνοπλοι καὶ κάνουν περιπολίες στοὺς διαδρόμους. Ἐδῶ μόνον δὲν πατᾶνε. Ἐδῶ εἶναι ἐλεύθερη Ἑλλάδα. Στὴ κουζίνα, μονάχα τὸ πρωτ', γύρω ἀπὸ τὴ μάνα μας, ὑπάρχει ἐκεχειρία.» Ὅμορφες βραδιῆς πέρασα στὸ στούντιο

του Νίκου, έκεينو το καιρό. Μετά τά μεσάνυχτα, κατέφθαναν όλοι οι ξενύχτη-
 δες διανοούμενοι και έπίδοξοι, ώς έπί τό πλεϊστον, καλλιτέχνες τών 'Αθηνών
 Ζωηρές συζητήσεις, σχεδόν ποτέ για τή πολιτική κατάσταση, γύρω από πρόσω-
 πα, τάσεις και προβλήματα τής τέχνης. Έγώ παρακολούθουσα, όμως κουρααμένος
 και εξαντλημένος, γρήγορα κοιμάμουν. Μέ ξυπνούσαν να φάω κανένα σάντουιτς,
 και πάλι βυθιζόμουν στόν ευχάριστο λήθαργο, μέ τίς ζωηρές φωνές να μέ
 νανουρίζουν. Τό πρωτ, τρέχοντας να μω στή τουαλέτα, για να μην έχω δυσάρε-
 στες συναντήσεις. Μετά, πλύσιμο, * ξέβρισμα και στή κουζίνα. Στό μεγάλο τρα-
 πέζι, σάν βασίλισσα βγαλμένη από τή κρητική πόση, ή μάνα του Νίκου, να
 διευθύνει τίς επιχειρήσεις του πρωϊνού. Ψωμιά, μαρμελάδες, βουτήματα, ζεστός
 καφές και τσάι. 'Ο Μάνος, είχε φύγει χαράματα. 'Η πόρτα άνοιξε και μπήκε
 ό Γιώργος, ό Χίτης. Μέ κίταξε και δε μέ χαιρέτησε. Φαινεται, πώς στο κουτέλι
 μου, έγραφε "κομμουνιστής". Σιωπηλός, πήρε κι αυτός μέρος στή τελετουργία
 του πρωϊνού. Μετά ό Νίκος κοιμήθηκε κι εγώ χάξευε τους πινάκες του. Τό
 416 άπόγευμα ξύπνησε. Μου έφερε σάντουιτς. 'Αργά, ξανέρθε ό Μάνος κι όί άλλοι
 και όττω καθ'έξής. Τέλειωσα τή συμφωνία σέ τρία μέρη και τή πήγα στήν
 όδο Μάνου 3, στό Παγκράτι. Τώρα στο ωδετο, άρχισα να δουλεύω πάνω σέ μία
 καινούργια σύνθεση. Σκόπευα να κάνω ένα νέο συμφωνικό έργο. Στήν άρχή
 βασίστηκα επάνω στο όλικό του "Σεζέτεου", που μου φαινόταν σάν έργο ήμι-
 τελές, ώς προς τίς αισθητικές του προθέσεις. Σιγά σιγά όμως, δεν ξέρω πώς,
 μου μπήκε στο νοου μου ή μορφή του Οιδίποδα. "Τυφλοί τά τ'ότα του τε νοου
 τα τ'όμματι " Δηλαδή τυφλοί στα αυτιά στο μυαλό και στα μάτια... 'Η τρα-
 γωδία τών έλλήνων. 'Η τραγωδία μας. Ώτσι αποφασίστηκε, να βαφτίσω τό νέο
 έργο, ΟΙΔΙΠΟΔΑ ΤΥΡΑΝΝΟ. Τήν Τρίτη, βρήκα τόν πατέρα μου να μέ περιμένει
 στο χάλ, στή Χορδωία 'Αθηνών. Πήρα μεγάλη χαρά. Δώσαμε ραντεβού για τήν έπο-
 μένη στις όδο 3 μετά τή δουλειά του, που είχα προηγουμένα ραντεβού μέ
 τόν Πέτρο και τόν Παύλο, να φάμε μαζί - συναντηθήκαμε μπροστά στήν ταβέρ-
 να τής όδοϋ 'Αθηνάς. Κυτάξαμε τίς κατασρόλες και τά ταψιά μέ βουλήματα.
 'Ο γέρος κατάλαβε και έπεμβαίνει πριν παραγγειλουμε. "Σήμερα θα φάμε βασι-
 λικά. Μάγερα φέρε μας τέσσερις μερίδες σπλήνα γεμιστή, φάι πανάκριβο για
 μάς. * Κρασάκι; Ψωμιάκι; Παστέτες τηγανιτές; φέρε μας από μια όλιγη;" Στο
 μεταξυ, μάς ρωτούσε από έξω έπο έξω, να φαρέψει και για τά σχέδιά μας.
 Τουλάχιστον, τί πιστεύαμε ότι πρόκειται να μάς συμβεί. Θάθελε να ρωτήσει
 εύθέως "Μήπως είσαστε οργανωμένοι; Πόσο είσθε εκτεθειμένοι;" όμως δε τό
 τολμούσε. "Έβλεπε όμως τό κίνδυνο πάνω από τά κεφάλιαμας, και τό μάτι του
 γέμιζε πόνο. Πώς θάθελα να τόν αγαλιάσω, έκει στή μέση του κόσμου και να
 του πώ : "Έλα. Γίνε ευτυχισμένος. Δέ σου πάει ή στενοχώρια και ό πόνος.
 Κότα όλα τελειωσαν. 'Ο 'Αμφύλιος ήταν ένας επιφύλακτος. Θά πάμε όλοι μαζί
 στο σπίτι και θα γιορτάσουμε..» Τά παιδιά αγάπησαν τόν πατέρα μου. Μιά
 φορά τή βδομάδα άπαραιτητως, ώς τή σύλληψη μας, θα μάς πήγαινε στις ύπο-
 γειες ταβέρνες, πάντα στήν όδο 'Αθηνάς, γιατί είχε πολύ και ξένο κόσμο

από την έπαρχία και δέ δίνουμε στόχο. Και πάντα τό φαγητό μας, σπλήνα γε-
 μιστή. Μέσω του γέρου μου έπιασα έπαφή με τή Μυρτώ. Δέν μπορούσε νά πάρει
 κρυφά από τό σπλίτι της, τίποτα άλλο, από μπισοίτα. Τά βούταγε σέ σιρόπι
 από κανάο. Σάν τή Μαρία Άντουανέτα, άντλ για φωμί, μου φερνε παντεσπάνι.
 Ήταν υπέροχα γλυκίσματα, τά όποια όνδμαζα μυριέτες. Ήτσι χόρτανα τή
 0 πεύνα μου, γιατί τό χαρτζιλίκι του κατέρα μου, τό μοιραζόμουν με τους
 άλλους, που δέν είχαν τίποτα κι έτσι δέν έφτανε νά τρώω κάθε μέρα. Σπάνια
 πηγαίναμε τώρα σινεμά, γιατί ήταν χρομάτοι χαφιέδες. Πιό πολύ στά καφε-
 νεδόνια του Χαλαιού και του Νέου Φαλήρου. Στά στέκια των έρωτευμένων, που
 ή παρακολούθηση ήταν, όσο νάναι, λιγότερο έντατική. Πέρναμε ένα γλυκό του
 κουταλιού, κυταζόμαστε στά μάτια. "Άγγιζαμε κρυφά τά δόντιλάμας. Και
 σιωπούσαμε. Κάθε προσπάθειά μας για συζήτηση σοβαρή, μάς οδηγούσε μοιραία
 στο άδιέξοδο. Δέν υπήρχε μπροστά μας ή παραμικρή προοπτική. "Όσο σκοτει-
 νίαζε ό πολιτικός όριζοντας, τόσο έσβηναν και οι τελευταίες πιθανότητες
 νά ζήσουμε μαζί. Δέν είχαμε μέλλον. Κι αυτό τό συνειδητοποιούσαμε όλο και
 417 νά βγώ στο βουνό. "Όμως αυτό δέν τής τό έλεγα. "Η Άθήνα είχε γίνει ένα
 ένυδρετό. Ήμεις τά φάρια. Κι από πάνω μας, οι άσφαλιτες, μάς πιάνανε με τήν
 άπόχη. Μετά μάς τηγάνιζαν και μάς σέρβιραν στο τραπέζι του Μολώχ. Νά εϋ-
 χεσαι νά παζ από σφαίρα. Αυτό ήταν τό μοναδικό πρόβλημα μας. Γι' αυτό κι έγ-
 , σέ κάθε περίπτωση που μου έτυχε, έτρεχα, περιμένοντας τή ριπή νά με ρίξει
 στο χώμα. Ήμελη ή Ασφάλεια, μοιγγριζε. Μόνο που τήν έβλεπες από μακριά,
 γωνία Πατησίων και Σολωμού, σου έρχόταν νά ξεράσεις. Και όμως για εκεί
 προοριζόμαθα. Κι άν τώρα κυτάζουμε τό Σαρωνικό, καθισμένοι στο καφενεδόνι
 τής Καστέλας, ξέρομε κατά βάθος κι οι δυο μας, ότι αυτή είναι μία προσω-
 ρινή κατάσταση. "Η Άσφάλεια μάς παραχωρεί, μία κρυφή άδεια. "Όπως ό μά-
 γειρας, που παρατηρεί μέσα στη γυάλα τήν αλχμάλωτη πέστροφα. Ατήν θά τήν
 φήσω αύριο, αποφασίζει. Γιατί έτσι του γουστάρει. Στη χορωδία, συνάντησα
 " και τό Γιώργο Σισλιάνο. Σνήθως καθόμαστε πλάι-πλάι και έτσι ανταλλάσαμε
 και καμιά κουβέντα. "Ένα βράδυ μετά τήν πρόβα, βρεθήκαμε νά βαδίζουμε
 μαζί. Πού πάμε; Ήεράσαμε απ'τόν Τοίτα και ήπιαμε βαρελίσια μπύρα. Άδάγαμε
 κι από μία ζεστή τυρόπιτα. Πλήρωσε ό Γιώργος, παρ'όλες τίς άδύναμες
 πραγματικά, διαμαρτυρίες μου. Μετά μου πρότεινε νά πάμε στο σπλίτι του, νά
 δω τίς καινοβργίες συνθέσεις του. "Η οίκογένειά του, είχε ίδιοκτησία όλο
 τό τετράγωνο μεταξύ Κριεζώτου, Άκαδημίας και Βασιλίσκος Σοφίας. Τό γω-
 νιακό, τόχαν κάνει στρατοδικείο. Ήμινε στο διπλανό, προς τήν Άκαδημία,
 και ή πόρτα του, τεράστια, συγγένευε με τήν πόρτα του στρατοδικείου. "Ό
 διάδρομος ήταν γιγαντιαίος. Ψηλοτάβανος, μακρύς, παγωμένος, οδηγούσε σέ
 μία πέτρινη σκάλα. Πολύ ψηλά, ήταν τό πρώτο πάτωμα, όπου στο βάθος του
 διαδρόμου ήταν ή πόρτα του διαμερίσματος, που έμινε ό Γιώργος. "Ένα

τεράστιο σαλόνι, με φάτσα στην διαδημάτων και άριστερά του, ένα μικρότερο δωμάτιο, που το χρησιμοποιούσε για γραφείο." Ήκε, στα 1946, συνεδρίαζε η ΕΝΩΣΗ ΝΕΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΜΟΥΣΙΚΩΝ και έκανε πρόβες ~~σε~~ μία μικρή ορχήστρα, που είχαμε σχηματίσει. "Η μητέρα και η γιαγιά του έμεναν πιο ψηλά, σε μία σοφίτα με κουζίνα. "Η κατοχή είχε αναγκάσει την οικογένεια να συμπτυχθεί. "Ο πατέρας του, που διέτελεσε πρεσβευτής στην Ουάσιγκτον, είχε πεθάνει. Οι Γερμανοί και μετά οι "Άλλοι, είχαν επίταξει την περιουσία τους." Έτσι με πολλά βάσανα, στερήσεις και πείνα, πέρασαν την μεγάλη νύχτα της κατοχής, που όπως φαίνεται, δεν είχε άκμα ^{ΤΕ ΑΒΩΣ} ~~πέρασε~~ γι αυτούς, μιάς και τὰ υπάρχοντά τους, εξακολουθούσαν να βρίσκονται δεδουλευμένα. "Άρκετες φορές ο Γιώργος, με ανέβαζε στη σοφίτα. Τους άρεσε να κουβεντιάζουν για τη καλύτερη χυμική ζωή και την τέχνη και ιδιαίτερα για την μουσική. "Ήταν παράξενο, να βλέπεις αυτές τις δύο γυναίκες, με την άλλοτινή τους άνετη ζωή, να ζούν μέσα σε κείνο το κλουβί, που όμως αν και κρεβατοκάμαρα, σαλόνι και κουζίνα όλα μαζί, του είχαν δώσει κάτι από την ευγένεια και το ήθος το δικό τους. Λάτρευαν το Γιώργο και τις λάτρευε. "Ιδιαίτερα η γιαγιά, με ρωτούσε ιδιαίτερα, "τι λές παιδί μου; προχωράει ο Γιώργος στο ωδεό; "Τι λένε γι αυτό; "Είχε αγωνία, γιατί δίκαια, είχαν μεταθέσει όλα τους τὰ όνειρα και τις ελπίδες, στο συμμαθητή μου. "Ο Γιώργος πάλι, που σαν νέο παιδί μεγάλωσε με γκουβερνάντες, μέσα στην άνεση, αυτές οι δοκιμασίες λές και τον βοήθησαν να σχηματίσει αυτόν τον τόσο ευγενικό και πρῶο χαρακτήρα του. "Η πατέρα μαζί του, ήταν μία δάση. Σε όλα άνοιχτός, προσπαθούσε να ανακαλύψει σε ότι του έλεγες, το καλό. Μπήκαμε στο διαμέρισμα, που το φώτιζαν οι λάμπες του δρόμου, γιατί τὰ κρῶθρα, πολύ ψηλά, δεν είχαν ούτε παντζούρια, ούτε κουρτίνες. Το κρῶο εκεί μέσα, λές και ήταν μεγαλύτερο από έξω. "Ίσως από τη γύμνια και την ύγραφα. Στο γραφείο του, ήταν κάπως πιο ζεστά. Σήφωμε ως συνήθως πάνω από τις παρτιτούρες του. Σε μία στιγμή, σηκώθηκε και άρχισε να μου παίζει κάποιο πασόζ, που λένε, στη γλώσσα της μουσικής, δηλαδή μουσικό πέραςμα. Ξίπα τη γνώμη μου. Πήγαμε παρά κάτω. Μετά συζητήσαμε για την κατάσταση στο ωδεό. Τις σπουδές μας. Την κρατική ορχήστρα. Την ελληνική μουσική. Και έτσι φτάσαμε στη πολιτική. "Ο Γιώργος, ήταν αυτός που λέμε άπολιτικός. Δεν είχε συγκεκριμένη ένταξη. Ψυχικά όμως, βρισκόταν κοντά στον άγώνα του ΕΑΜ. "Ίσως γιατί είχε συναισθηματικούς δεσμούς, με κάποιους φίλους. Ήδ ρισκε τον έμφυλιο, ότι ήταν τρέλλα. Καταστροφή. Πίστευε ότι πίσω από όλα αυτά, βρισκόταν οι ξένοι. "Ήταν καιρός να φύγω. Πού θα παζ; με ρωτά. Δεν είχα να πάω πουθενά. "Ίσως στο γιασί, σκεφτόμουν. "Ίσως στο Ζάππειο, κάτω από μία τόφα θάμνους. Τέχνη κάνει προχθές ο Παύλος και το βρήκε βολικό. "Γιώργο, αποφάσισα να το μιλήσω. Τό και τό. "Όμως άποκλέεται να μείνω εδώ, γιατί σκέπτομαι τη μαμά και τη γιαγιά σου. "Αν πάθεις κάτι, θα πεθάνουν; "Ήκείνος όμως επέμενε. "Άνοιξε τη ντουλάπα κι έβγαλε ένα

351
 άρχαίτο στρώμα, λίγο τρύπιο. Τά άχαρα σκόρπισαν στο πάτωμα. Το πρωτ θά τά σκουπισουμε, εϊπε, τήν ώρα που τό έστρωνε, στο πάτωμα. Για κουβέρτες, θά πρέπει νά βγάλουμε τς κουρτίνες. Ήσθ που εϊσαι φηλός. Βάλαμε μιá καρέ κλα και μέ κπόο ξεκοήμωσα ένα - ένα τά πιαστρόνια που τς στήριζαν. Ξάπλωσα και μέ σέπασε μ'αυτές. Μετά γδύθηκε και πλάγιασε στο ντιβάνι που ήταν στρωμένο. Κουβεντιάσαμε άκόμα για λίγο. Ήγώ κοιμήθηκα κι έκεινος έξωκιουθούσε νά διαβάζει, μέ τό κίτρινο φώς, που έριχνε τό άμπαζορ του γραφείου του. Ήτσι βρήκα άκόμα ένα κρυσφύγετο. Καί νά φανταστεϊς, από τήν άλλη πλευρά του τοίχου, ότι συνεδρίαζε τό στρατοδικείο Αθηνών. Αυτό που καταδίκασε, ίσως και χιλιάδες, σε θάνατο. Νά κάνουμε μιá πόρτα, του έλεγα για νά γελάσουμε, νά περάσω στην άλλη αίθουσα για συντομία. Ήνα βράδυ του Μαρτίου, όταν εϊχα άρρωστήσει μέ πλευριτίδα, τουρτουρίζα από τό κρφο και τόν πυρετό κάτω από τς λεπτές κουρτίνες. Το μόνο που σκεπτόμουν, ήταν πώς τό πρωτ, ήμουν όποχρεωμένος ν' άνέβω στη καρέκλα και νά ξαναβάλω, όπως έκανα πάντα, τους δέξερ γάντζους που κρατούσαν τς κουρτίνες. Νά μαζέψω τά άχαρα. Νά ξαναβάλω στο στρώμα και νά τό τοποθετήσω στη θέ η του. Καί μετά νά βγώ στο κρφο. Νά περπατώ, μέ σαράντα πυρετό και μ'έκεινο τό σφάχτη στο πλευρό. Τήν ώρα που τά συλλογιζόμουν όλα αυτά, άκοιόστηκαν χτύποι στη κεντρική είσοδο. Χτυπούσαν μέ τους όποκόπανους τήν πόρτα και φώναζαν όλοι μαζί, και βάλαι. Ήο τεράστιος διάδρομος, σά κοάνη, πολλαπλασίαζε τόν θόρυβο, που τρέχοντας τό κλιμακοστάσιο, μήκησε σά δαίμονας στο δωμάτιό μας. Ήο Γιώργος έναφε τό φώς. Εϊπε. Θεέ μου τί γίνεται. Του λέω. Κλείστο. Κάτω σπίασανε τή πόρτα. Βήματα από άρβιλες, βαριά, άκοιόγονταν ν' άνεβαίνουν τή πέτρινη σκάλα. Ήο Γιώργος σηκώθηκε. Στρώνει μηχανικά τό κρεβάτι του. Σηγουρίζε τά βιβλία στο γραφείο κι όλο λέει, σά δίσκος που κόλλησε ή βελόνα: σήκω - ντύσου - κρψου - σήκω - ντύσου - κρψου. Ήγώ νά τουρτουρίζω και νά σέφτομαι μονάχα : άκόμα λίγο ζεστασιά. Άκόμα λίγο ζεστασιά. Τότε ο Γιώργος ξέσπασε. Μά έντελώς άναίσθητος εϊσαι, βρέ άδερφέ μου. Που νά πάω Γιώργο; Στο μπαλκόνι; Ήναι φανερό; Μέ πίασανε. Θά τους πω πώς έσύ δέ ξερείς τίποτα. Πώς σε ξεγέλασα. Ήχι για μένα, βρέ άδερφέ. Γιατί σένα κάντο. Σήκω. Ντύσου φάάνουνε. Πράγματι, τά βήματα έλαξαν ήχο. Γιατό τόν ξόλινο διάδρομο, που δδηγεί στην πόρτα του διαμερίσματος. Τότε άνααήθησα. Νά μέ βρούν καθιστό. Όμως ή πόρτα μας, μένει ήσυχη, δέν τήν χτυπούν. Κοκαλώσαμε. Ήσυχία δαιμονική. Ήσοπου άκοιόστηκε μιá σπαρακτική κραυγή γυναίκας. Καί μετά, πολλές φωνές παιδιών. Τι εϊχε συμβε; Ήχαν συλλαβει τό δάσκαλο που κατοικούσε, με τά πέντε άνήλικα παιδιά του, στο έπιτεταγμένο δωμάτιο, μιá πόρτα πριν τή δική μας. Δέ κοιμηθήκαμε. Περιέργως, ο Γιώργος ψυχράθηκε μαζί μου. Δέν του έκανε καλή έντύπωση ή άδιαφορία μου. Εϊσαι άληθινό τέρας, έλεγε σκεφτικός. Μά πώς εϊναι δυνατόν νά κινδυνεύεις τόσο και ν' άδιαφορείς; Θάθελα νά του μιλήσω, μά δέ μπορούσα. Μόνο όσοι έχουν περάσει πλευριτίδα, μπορεί νά γνωρίζουν σε τί σωματική και τί ψυχική κατάσταση βρσκοεται ο άσθενής. Ήταν βγήκα από τό σπίτι, κατεβάζαν από τς κλούβες

Ένα μάτσο κομμουνιστές, νά τους δικάσουν. Γύρσια τήν πλάτη, νά μή μέ γνω-
 ρισει κανείς καί προχώρησα πρὸς τὸ Κολωνάκι. Μπήκα στὸ καφενεῖο "Βυζάντιο"
 καί παραγγείλα τσάι καί τέσσερις ἀσπιδίνες. Γιά ἀντοκονία; ῥωτᾷ τὸ γλα-
 ρόβνι. Ὁ ἴδιος τύπος, ποὺ ὅταν κέρδισα τὸ Μάνο στὸ φεστιβάλ τραγουδιοῦ ἔ-
 βάρησε τὸ σκαλάκι, ~~καὶ τὸν κοῦτα τοῦ~~ : "ἔφερτε μιὰ ἀδικία." Ὅμως προ-
 τρέχω. Τὰ χριστογεννα τοῦ 47, ἀποφασίσαμε νά τὰ περάσουμε καί οἱ τρεῖς
 491 στὸ γιανί. Ἦταν ἕνα ρίσκο. Ὅμως ἔξιζε ὁ κῆπος. Ὁ Πέτρος, εἶχε φροντίσει
 νά προμηθευτεῖ, τρία κομμάτια χαλβὰ τῆς Ρήνας. Ἀφήσαμε τὴν πόρτα τῆς ἀποθή-
 κης ἀνοιχτή, νά μπάζει λίγο φῶς, ἀπὸ τὴ λάμπα τοῦ ὁρμου. Τὰ μάτια συνηθί-
 ζουν στὸ σκοτάδι καί σὲ λίγο βλέπαμε ὁ ἕνας καθαρά τὸν ἄλλον. Σάν καλοὶ
 κομμουνιστές, νάναμε μιὰ γενικὴ ἀνάλυση τῆς κατάστασης. Ἡ κυβέρνηση τοῦ
 βουνοῦ, σήμαινε ἀπλά καί καθαρά, ἀρχὴ τοῦ τέλους. Γιατὶ νά τὴν κάνουμε, ἂν
 δὲν εἶναι ἐξασφαλισμένες καί οἱ ἄλλες κινήσεις; ἀηλαδῆ, ἀναγνώριση τῆς
 κυβέρνησης, πρῶτα ἀπὸ τρεῖς γειτονικὲς χῶρες, Ἀλβανία - Γιουγκοσλαβία
 Βουλγαρία. Καί μετὰ ἀπὸ τὴ Σοβιετικὴ ἔνωση. Ἡ Ἑλλάδα θά κοπεῖ στὰ δύο,
 θά βρεθεῖ ἢ πρωτεύουσα Κοζάνη; Καρδίτσα; Ἴως καί ἡ Θεσσαλονίκη. θά υπάρ-
 ξει στρατιωτικὴ καί οἰκονομικὴ βοήθεια. θά ἀποκτήσουμε τάνκς, ἀεροπορία
 καί ὅτι ἄλλο χρειάζεται. Ἐπιμένως; Ἐπιμένως ὁ χρόνος ποὺ ἔρχεται θά εἶναι
 ὁ χρόνος τῆς νίκης. Φυσικὰ γιὰ μᾶς τὰ πράγματα στενεύουν. θά ἐνταθεῖ ἡ
 τρομοκρατία. Ὅμως κι ἐμεῖς θά προσαρμοστοῦμε στὶς νέες συνθήκες. Μὲ τὰ
 νέα οἰκονομικὰ καί τεχνικὰ μέσα καί μὲ ὑψωμένο τὸ ἠθικὸ, γρήγορα θά σχημαθ-
 τίσουμε τὸ δημοκρατικὸ στρατὸ τῆς Αἰθίας. θά ἀρχίσουμε νά ἀπελευθερώνουμε
 τὶς συνοικίες, ὅπως στὴν κατοχή. Μῆχρι τὸ τελικὸ ντόβ. Ἰκανοποιημένοι ἀπὸ
 τὴν ἀνάλυσή μας, φάγαμε μὲ πολὺ ὄρεξη τὰ γλυκίσματα. Γλῶφαμε τὰ δάχτυλά
 μας ^{καὶ} / ἔν συνεχείᾳ τὰ σκουπίσαμε στὰ τσουβάλια. Εἶπαμε καληνύχτα κι ἀφοῦ
 σφάλισαμε τὴν πόρτα, κοιμηθήκαμε. Αὐτὰ γιὰ τὰ Χριστογεννα. Γιά τὴν πρωτοχρο-
 νιά ὁ Παῦλος μοῦ πρότεινε κάτι σπέσιαλ. Τὸ βράδυ, στὶς 31 Δεκεμβρίου, θά κ-
 λειστοῦμε στὴν ἀποθηκοῦλα ἕνδος καταστάματος ὑποδημάτων, στὴν δὲδ Αἰδίου.
 Μετὰ, ὅταν κλείσουν οἱ πόρτες, θά μπορούμε νά χρησιμοποιοῦμε ὅλο τὸ χῶρο.
 Μᾶς ἐφοδίασαν μ' ἕνα κουβά, γιὰ τὶς σωματικὲς μας ἀνάγκες καί δυὸ καρβέ-
 λια φωμὶ μὲ μυζήθρα. Τὸ κατάστημα, ἦταν ἀσφικτικὰ κλειστὸ. Ὅτε πόρτα
 οὔτε παράθυρο. Ἀκόμα καί χαραμάδα. Γρήγορα ἡ βράμα ἀπὸ τὰ δέματα, ἀρχισε
 νά μᾶς τσοβίζει τὸν οὐρανίσκο. Κατέβηκε στὸ στομάχι, ^{πρὸς τὰ λωγνάς} καὶ ἀρχισε τὶς συσπά-
 492 σεις γιὰ ξερατὸ. Τὰ χάσαμε. Λέει ὁ Παῦλος: ἡρεμία. Τὸ δξυγόνο εἶναι ἀριετό.
 Μόνο νά φάξουμε στὴν ἀποθήκη. Δὲν μπορεῖ κάποιο ἀνοιγμα θά ὑπάρχει. Εἶχε
 πηχτὸ σκοτάδι ποὺ ἐμπόδιζε τὶς κινήσεις μας. Στὴν εἴσοδο εἶχαν ρολὰ.
 Ὅμως ἀνοίγαμε κάθε τόσο τὰ βήματα ἀπὸ τοὺς περαστικοὺς ἢ τὶς περιπόλους.
 Καμμιά φορὰ περνοῦσαν μεθυσμένοι, ποὺ προσπαθοῦσαν νά τραγουδήσουν. Σημέ-
 ρωνε τὸ νέο ἔτος. Ἀπὸ τὴν πλῶν πλευρὰ ὁ τοῦχος τῆς ἀποθήκης ἦταν γεμά-
 τος κουτιά μὲ παπούτσια. Ἀρχίσαμε νά τὰ κατεβάζουμε μὴπως βορῦμε κανένα

φεγγίτη. Τίποτα. Ίδρωμένοι μόλις σταματήσαμε τήν προσπάθεια, άρχισαμε
να βήχουμε δυνατά και οι δυο μαζί. Άνοηστια. Γιατί φαίνεται πώς μάς άκουσα
άπ' έξω και κάποιος φωνάζει : «Είναι μέσα κανείς;» Σταματήσαμε τήν άναπνοή
μας και πήγαμε νά πνιγοϋμε. Ξανά : «Είναι μέσα κανείς;» Μετά φαίνεται πώς
φύγαμε. Πλαγιάσαμε, άποφασισμένοι νά μή δαπανοϋμε δυνάμεις, γιά νά μή
καταναλώσεται τό δευγύνο. Τελικά ως φαίνεται λιποθυμήσαμε. Στίς δύο τοϋ
μηνός, ύστερα άπό τριάντα έξη ώρες, μάς βρήκανε κοκκαλωμένους. Κλείσαν
τίς πόρτες και μάς τράβηξαν στήν άποθήκη. Μετά τίς άνοιξαν πάλι, μπήκε
φρέσκος άέρας, μάς ξέριχναν νερό, μάς κάνανε μαλάξεις. Συνήλασαμε. Δόξα σοι
ό θεός βρέ παιδιά! Είπαν οι καταστηματάρχες. Δυό άδέρφια. Τρομάξαμε. Ήτρε-
ξε ό ένας. Ήφερε άχνιστό καφέ σέ μία κανάτα και ζεστή πουγάτσα. Ελέπω
τόν Παύλο, κίτρινο σάν φλουρί. Πώς έγινες έτσι; Μοϋ λέει. Άσπρισεσ..»
Κρυφτήκαμε στήν άποθήκη ως τό βραδάκι και μετά, όπου φύγει φύγει. Φαντάσου
νά πεθαίναμε άπό άσφυξία, σέ παπουτσιδίκο, στό κέντρο τής Άθηνάς. Ήτυ-
χές τό νέο έτος, μοϋ λέει ό Παύλος..» Αξέχαστη πρωτοχρονιά. Μέ τά βλα της,
Ήπάντησα, τήν ώρα που χωρήσαμε. Τό σπίτι και τήν ιστορία στόν Πειραιά,
σας τή διηγήθηκα πιό πριν. Ήκτός άπό τόν τυπογράφο, τό Μάνο, τό Σισιλιάνο
και τόν Πειραιώτη, πήγαίνα κάπου κάπου και στή Γλυφάδα, στό σπίτι τοϋ
στρατηγοϋ Χατζητζιανή, έξάδελφου τοϋ πατέρα μου. Είχε δυό κότες, παντρεμέ-
νες μέ έγγλέζους στρατιωτικούς. Ήπρετοϋσαν στή βάση τοϋ Ήλληνικού.
Τους είπαν κατευθείαν ότι είμαι κομμουνιστής και παράνομος. Τό βρήκα
πολύ ένδιαφέρον. Κοιλέρ λοκάλ. Ήσαν όμως βασιικά συμπαθούντες. Τοϋ έργα-
τικού κόμματος. Καί ρωτοϋσαν μέ πολύ ένδιαφέρον για τήν κατάσταση. Στο
τέλος, είχα τόσο φανατιστεί, που όπως μοϋ είπαν, ήσαν άποφασισμένοι νά
μέ υπερασπιστοϋν μέ τά βλα τους, στήν περίπτωση που ή άστυνομία θά έρχο-
ταν νά μέ συλλάβει. Ό στρατηγός, στήν ειδικότητα γιατρος, είχε προσφέρει
τίς πρώτες βοήθειες σ' ένα γερμανό στρατηγό άλεξιπτωτιστή, στή μάχη τοϋ
Γαλατά. Ήπειδή οι γερμανοί είχαμ μεγάλες άπώλειες στό χωριό μας, άποφάσι-
σαν νά τό καφουν. Ο θετός παραιάλεσε τό στρατηγό κι αύτός μεσολάβησε και
σώθηκε τό χωριό. Θά τόν θυνατήσουμε ξανά, ύστερα άπό λίγες μέρες στό 40Ι
Στρατιωτικό νοσοκομείο, που μέ μετέφεραν άπό τή Μακρόνησο. Στίς 23 τοϋ
Φλεβάρη, άποφάσισα νά περάσω άπό τό σπίτι μας, στή νέα Μύρνη. Δέν είχα άλ-
λάξει έσώρουχα δυό μήνες και βρωμοϋσα. Διέφτηκα ότι ή πιό κατάλληλη σι-
γή είμαι γύρω στίς πέντε τό άπόγευμα. Μόλις μέ είδε ή μάνα μου, λιποθύμη-
σε. Τής λέω, όταν συνήλασε, «γρήγορα ν' αλλάξω και φεύγω. Βάλε και κάτι νά
τσιμπήσω..» Μοϋ λέει «τές ήρθε ό Μάνης (Καρλής) νά μέ άποχαιρετήσει..» Νά
τοϋ πετε ραντεβού για αύριο βράδυ, στό τάδε μέρος. Καί μετα. Λοιπόν, μαμά,
θά βλεπόμαστε συχνά. Πώς; Κάθε Τετάρτη, θά περνώ μπροστά άπό τό τάδε κα-
φενετό, στή γωνία τής πλατείας Κλαυθμόνος και Αγίου Γεωργίου Καρθύτη. Ήσθ
θά είσαι μέσα. Θά σηκώνεσαι και θά μέ άκολουθείς. Θά κρατάς ρούχα καθαρά
και λίγα τρoφιμά. Θά πηγαίνομε στό σινεμά Αττικόν, θά βγάζομε εισιτήρια
ξεχωριστά, ξεξώστη. Θά καθόμαστε πλάι πλάι. Θά πέρνω τό δέμα, θά πηγαίνω

στην τουαλέτα, θά αλλάζω και θα'σού φέρνω τὰ βρώμικα. Εντάξει; Εντάξει παιδί μου, ότι σε φωτίζει ο θεός. Βγαίνοντας από την πόρτα του κήπου βλέπω τον αδερφό μου νάρχεται. Χάρηκε που με είδε κι έτρεξε κοντά μου. Νά όμως που τον παρακολουθούν. Κι από τις δυο γωνίες, ξεπεταχτηκαν οι χαφιέδες με τὰ περιστροφά στο χέρι. Τι έκανες ρε; Τον μαλώνω. Ήφερες άπάνω μου τή ασφάλεια; Που νά το ξέρω, ρε Μίκη. Άντε του λέω, πήδα από πίσω και εξαφανίσου. Μόνο πριν άνοιξε τή πόρτα του σπιτιού. Οι Ασφαλίτες, μόλις με μπάνησαν, τους κόπηκε ή φόρα. Φοβήθηκαν μήπως τραβήξω μπιστόλι. Κυτάχτηκαν μεταξύ τους κι άρχισαν νά προχωρούν βήμα - βήμα. Κυταζόμαστε στά μάτια, όπως ο θηροοομαστής με τὰ θηρία του. Το σχέδιό μου ήταν νά τους αλφνιδιάσω. Πράγματι 424 πέρνω βαθειά άνάσα και μπαίνω στο κήπο τρέχοντας νά φτάσω τήν πόρτα. Δηλαδή 6 - 7 μέτρα ύπόθεση. Άυτοι πυροβολούν και τρέχουν. Μπαίνω και κλεινω. Άνεβαίνω τή σκάλα. Φτάνω στο ίδιο παράθυρο, που τό είχα σιάσει, τον παρασμένο δεκέμβρη. Άυτοι χτυπούν τήν πόρτα νά τή σπάσουν. Οι γυναίκες επάνω τσιρίζουν. Πηδω στον κήπο του Πανταζή και τρέχω στην κουζίνα. Νά ή ύπηρεσία! Νά και ή κυρία Πανταζή. Ο σύζυγος έφοπλιστής, άνήκει στην ΕΛΔ. Λέει ή κυρία «Νά μή φύγει!». Επάνω στα κεραμειδιά. Και με βγάζουν απ'τό φεγγίτη και ξαπλώνω. Ελέπω τους ασφαλίτες νά φάχουν στο σπίτι μας. Το τετράγωνο περικυκλωμένο. Φάχουν στους κήπους. Μπαίνουν στο σπίτι του Πανταζή. Νυχτώνει. Νά και ή Μυρτώ που επιστρέφει απ'τό Παν/μιο και πάει νά επισκεφθεί τή μάνα μου. Τήν πιάνουν. Τήν φάχουν. Τήν αφήνουν. Εύτυχώς. Εαφνικά, βεγγαλικά γεμιζουν τό σκοτεινό ουρανό. Νά φυσικά, ή 23 του Φλεβάρη, είναι ή επέτειος της ΕΠΟΝ. Ένα απ'αυτά, τό πιό κοντινό, τό είχε ανάψει ο Γιάννης. Τον κυνήγησαν ξανά. Του έριξαν. Όμως τους ξεφυγε. Παρασμένα μεσάνυχτα, έλυσαν τή πολιορκία. Κατέβηκα στο σάλονι. Λέω στην ύπηρεσία. Πήγαυνε ως τή Μυρτώ νά δεΐς και νά ρωτήσεις. Γυρίζει και μου λέει ότι με περιμένει στον κήπο. Βγήκα στο δρόμο που είναι γεμάτος δέντρα και πικροδάφνες. Νάναι κρυμένοι και νάμε περιμέ- ~~νον~~ νουν; Άνατριχιάσα. Στά ένατό μέτρα, συνολικά, ήταν ο κήπος της Μυρτώς. Μπήκα και καθήσαμε ως τήν αύγή. Άρχές Μαρτίου, φτάνει ή έντολή: Νά βγεΐτε στο βουνό. Τήν Τετάρτη, όπως πάντα, περνω μπροστά από τό καφενετο. Η μάνα μου ακολουθεί. Στον έξώστη τρεις άνθρωποι. Κάθεται κοντά μου και μ'άγκαλιάζει. «Μή μάνα, της λέω φυθιριστά. Οι χαφιέδες θά καταλάβουν». Όταν της δίνω τὰ βρώμικα, της λέω: Τήν άλλη φορά, νά μου φέρεις δυο μακρυά σώβρακα και δυο μάλινες φανέλες. 425 Ο Πέτρος μου είπε νά τά φορώ πάντα πάνω μου, γιατί στο βουνό έχει κρύο. Πρώτο ραντεβού με τον σύνδεσμο. Δέν έρχεται. Δεύτερο. Το ίδιο. Στο τρίτο εμφανίζεται ο Πέτρος και μου λέει : Κλείσανε τά παράματα. Βγάλε τά σώβρακα. Βουνό τέλος. Είμαστε πιά , σιέφτηκα, για τὰ καλά πιασμένοι στη φάκα. Στο μεταξό από αναγνώρηση της Κυβερνήσης ^{Μας} τίποτα. Μονάχα οι άντάρτες, άκόμα, είχαν τό πάνω χέρι. Επομένως, ασφαλώς, έπρόκειτο για σχέδιο περισσότερο σατανικό, απ'ότι μπορούσαμε νά φανταστούμε, που θά φανεΐ όπωσδήποτε από μέρα σε μέρα. Μιλώ για τό σχηματισμό της Κυβέρνησης του Βουνού. Έγινε και έκλεινε ή συνά-

ντηση με τόν 'Ηλσα στο Πεδίο του "Αρεως. Μᾶς εἶχαν πεῖ γενικῶς νά τό ἀποφεύγουμε γιά τούς χαφιέδες. Κάποιο μεσημέρι ποῦ συναντηθήκαμε μέ τή Μυρτώ, ἡ μαρτυρική λιαϊάδα, δόγησε τά βήματά μας, σέ κελνή τήν ἀλέα μέ τῆς προτομές τῶν ἡρώων τοῦ 1821. Τότε θυμῆθηκα τήν κομματική συμβούλη. "Ὁμως ἕνα γόρω εἶχε ἐρημιᾶ. Καθήσαμε σ' ἕνα παγκάκι, νά φῶ. Τίς μυρτιέτες, ποῦ μοῦ εἶχε ἐτοιμάσει. Ἡ Μυρτώ ἔβγαλε ἀπό τή τσάντα της βελόνα καί κλωστή, νά μοῦ ράφει τά κουμπιά τοῦ σακακιοῦ ^{παυ} κινδύνευαν νά πέσουν. Πολύ μακριά, ἀπέναντι μας, ἦρθε καί κάθησε ἕνας τύπος. Φοροῦσε στό πέτο τό σῆμα τῶν ἀναπήρων τῆς Ἀλβανίας κι αὐτό πάνω μᾶς καθήσυχασε. Φύγαμε καί ξαναπήραμε τό δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς, βαδίζοντας ἀργά, μεθυμέναι ἀπό τήν λιαϊάδα καί τήν συντροφιά μας. "Ὅταν βρισκόμουν μαζί της, λές ^{κοε} οἱ δρόμοι ἀδείαζαν ἀπό κόσμο, σά νάμαστε οἱ δυο ~~μας~~ πρωτόπλαστοι, στό παράδεισο. Στή Σόλωνος, εἶχαν τό ραντεβού μέ τό Παῦλο. Στίς πέντε ἀκριβῶς ἔπρεπε νά μπαίνω ἀπό ~~κ~~ κι αὐτός ἀπ' τό Χημεῖο, πρὸς τά πάνω. Δέ θάχαμε προχωρήσει πενήντα μέτρα. Ὁ δρόμος ἦταν γεμάτος κόσμο. Τότε δέν περνοῦσαν ἀπό τούς στενοὺς δρόμους παρά ἕνα αὐτοκίνητο κάθε πέντε λεπτά. "Ἔτσι βαδίζαμε στό κέντρο τῆς ἀσφάλτου. Ἐίδαμε τόν Παῦλο νά κατεβαίνει σά σίφουνας. "Ὅταν ἔφτασε στά τρία μέτρα, εἶπε σφυριχτά " Σέ παρακολουθοῦν " . Αὐτῆ ἦταν καί ἡ τελευταία μας συνάντηση. Τόν πιάσανε λίγο ἀργότερα. "Απὸ τά βασανιστήρια τοῦ σπᾶσανε τῆ μέση. Τόν καταδίκασαν σέ θάνατο καί τόν κλείσανε στοῦ Ἀβέρωφ μαζί μέ τούς ἄλλους μελλοθανάτους. Τέλος ἦρθε ἡ μέρα. Κάποια Παρασκευῆ τούς εἰδοποίησαν ὅτι ἡ ἐκτέλεση τους εἶναι γιά τήν Τρίτη. Δέν ξέρω πόσοι ἦσαν ἀκριβῶς σ' αὐτήν τήν ὁμάδα. Νομίζω κάτω ἀπὸ δέκα. Τό Σάββατο οἱ συγγενεῖς τους, ἀτελεισιμένοι, ἀποφασίζουν νά ἀπευθυνθοῦν, προσωπικά, στό Στάλιν. Μόνο ὁ πατέρας τοῦ Παύλου, παπᾶς, δέ δέχτηκε νά ὑπογράψει τό τηλεγράφημα φουσικά κανεῖς τὸ βάθος δέν περίμενε πῶς θά γίνει τό ~~θάθος~~ θαῦμα. Καί ὅμως. Ἀπὸ τό Κρεμλίνο, τό τηλεγράφημα πῆγε ἀστραπιαία στόν ΟΗΕ, στή Νέα Υόρκη. Μίλησε σ' ὁ Βισόνσι. "Ἐγινε διάβημα. Στό μεταξύ, τήν Τρίτη πρωτῆ, ξεκίνησε τό καμιόνι γιά τό Γουόλ. Τό ἀπόσπασμα περίμενε στή θέση του. Μαζί του καί ὁ παππᾶς μέ τόν εἰσαγγελέα. Τούς στήσανε στόν τοῦχο. Καί τότε ἔφτασε ἡ μοτοσυκλέτα μέ τή χάρη. "Ἔτσι ὁ Παῦλος ἔμεινε μόνος. "Ὅλη τήν προηγούμενη νύχτα ἦδεν ἀπασχολοῦσε καίποιο πρόβλημα: Πῶς θά πεθάνει. "Θέλω νά πεθάνω ὀρθιος", ἔλεγε. "Ἐκεῖ στόν τοῦχο τόν βοήθησαν καί οἱ ἄλλοι. "Ὁμως εἰ δέν τά καταφεραν. Τόν ἔβαλαν λοιπόν σέ μιᾶ καρέκλα καί τόν σιότωσαν. Αὐτές τίς λεπτομέρειες, γιά τίς τελευταῖες στιγμές τοῦ Παύλου, μοῦ τίς εἶπε ὁ Μάνθος Τσιμπούκιδης, ὁ γραμματέας τοῦ Πέμπτου Τομεᾶ, ποῦ τόν δόγησαν στό ἀπόσπασμα, δεμένο μέ τόν Παῦλο. Γυρίζω στήν δόξ Σόλωνος. Μόλις κέρασε ὁ Παῦλος, λέω στή Μυρτώ. "Γιά δέξ με τρόπο. Εἶναι ὁ ἀνάπηρος. "Ὅταν φτάσαμε στό Χημεῖο, τήν παρακάλεσα νά μέ ἀφήσει. Μοῦσφιγγε νευρικά τό μπράτσο καί δέν ἤθελε νά ξεκολλησε. "Θά βάλω τίς φωνές", τῆ φοβέρισα. "Εἶναι κούτὸ νά πᾶς κι ἐσύ. Ἐγὼ θά δοκιμάσω. Τι θά κάνεις; Δέν ξέρω. Φύγε. Φύγε. Προσπά-

πῆς
Κωνσταντῆ

426

θησα νά μή δελεώ τίποτα. Ακολούθησα τό ὄροδο μου ἀμέριμνος σά νά πηγαίνα
σέ γιορτή. Κόταξα τίς βιτρίνες. Αὐτόις ἔβλεπαν, πίσω μου: "ὁ μαλάκας, δέν ξέ-
ρει τι τόν περιμένει καί χαζεύει σά χάχας." Φτάνουμε στή Νομική σχολή, ποῦ
ξέρω τά κατατόπια τῆς. "Ἄλλωστε, ὅπως εἶπα, τήν γύρευα τή ριπή ποῦ θά μέ
ἀπῆλασε ἀπό τά βασανιστήρια. Ὅπως δέν φοβόμουν τίποτε. Χωρίς νά δέλεω
πῶς ἔχω τάση νά μπῶ στή σχόλη, τρέχω ἀπότομα καί χώνομαι μέσα. Παίρνω τό
διάδρομο καί μετά τή σάλα ποῦ βγαίνει στή Μασσαλίαν. Τοῦς νοιάθω νά τρέ-
χουν πίσω μου. "Ὅμως ὁ χώρος εἶναι πῆχτρα μέ φοιτητές καί δέν μποροῦν
νά πυροβολήσουν. Τά παιδιά ποῦ τοῦς καταλαβαίνουν, κάνουν ὅτι μποροῦν,
γιά νά τοῦς παρεμποδίσουν. Ἄλλοιῶς δέν ἐξηγεῖται ὅτι στήν πόρτα φτάνω
καί βγαίνω ἀνευλόγητος. Στρίβω στήν Ἀκαδημία ἀριστερά καί μετά κατε-
βαίνω στήν Ομήρου, νά βρῶ τά πράσινα τράμ. Ἐκεῖνες τίς μέρες κρύωσα. Δέν
ἔτρωγα κιόλας ὅσο ἔπρεπε. "Ἦτσι μ' ἐπίασαν ἀπότομα οἱ πόνοι. Ξαιγα καί
ἔτρεμα σύγκομιος καί ὅπου εὔρισκα καί μποροῦσα, καθάμουν ἢ ζάπλωνα. "Ἐχα-
σα καί τόν Πέτρο. "Ἐμεινα χωρίς ἐπαφή. "Ἐνα πρωτ, συναντήθηκα μέ τή μάνα
καί τόν πατέρα, σ' ἕνα καφεενεῶνι, στόν Πειραιᾶ. Εἶχα τά χάλια μου. Μοῦ
παράγγειλαν τοῦλ' ἓν ὁ γέρος βγήκε καί μοῦ ἔφερε ἕνα πακέτο ἀσπιρίνες.
497 Ἡ μάνα μου τρόμαξε. Νόμιζε πῶς θά πεθάνω. "Ἐφυγε ὁ πατέρας γιά τήν
Ἐρήτη, τι πέθανε ἡ ἀδερφή του, ἡ θεία Χρυσή. Πήραμε τό τράμ μέ τή μητέρα,
γιά τό Παλιό ἄσπυρο. Κατέβηκε ἐκεῖνη, νά προφτάσει τό λεωφορετό, γιά τή Νέα
Ζμίρνη. Στήν ἐπίδμενη στάση, κατέβηκα κι ἐγώ. Ἄγδρασα πέντε ἔφημερίδες
καί τράβηξα γιά τό Βουρλοπόταμο. Ψάχνοντας, βρήκα μιᾶ μισογκρεμισμένη
καλῖβα, μπήκα, πασιώθηκα τίς ἔφημερίδες, πήρα τρεῖς ἀσπιρίνες, ποῦ τίς
ἔλυσα μέ τό σάλιο μου καί πλάγιασα σέ μιᾶ γωνιά. Ἀμέσως ἔπεσα σέ λίθωργο
κι ἄρχισα νά βλέπω φρικτά ὄνειρα, ποῦ μέ βασάνιζαν καί μέ ξυπνοῦσαν.
Τέλος ἀποκοιμήθηκα. Ἄνοιξα τά μάτια μου. Ἦταν νύχτα. Ἀπό τήν τρύπια στέγη,
ἔβλεπα τοῦς ἀστερισμούς. Φυσοῦσε ξεροβόρι, ποῦ τό καλῖβι ζέφραγο, λές καί
τό ἀνγάτιζε. Πάγωνα καί πονοῦσα. "Ἐπερνα συνέχεια ἀσπιρίνες καί σέ λίγο
νομιζα πῶς στήν πόρτα τῆς καλῖβας, στέκονταν ὁ θάνατος. Ἐκεῖνη τήν ὥρα
τόν ἤθελα πραγματικά, μέ ὅλη μου τήν ψυχή, νά ἡσυχάσω. Πλάγιαξα ἀπό τήν
ἀριστερή μεριά, γιατί ὁ πόνος ἦταν ἀπό τήν ἄλλη. Ἀφοῦ στήν Ἰκαριά, ἔπαθα
καί δευτέρα πλευρίτιδα στό ἴδιο μέρος, φῆτρωσε μετά ἡ φυματίωση. Εἶχα
ὅμως, ὅπως φαίνεται, γερή κράση, γιατί ὕστερα ἀπό τρεῖς μέρες μέ πυρετό
καί μοναδική τροφή τίς ἀσπιρίνες καί τό νερό τῆς βροχῆς, ποῦ ἄρχισε ἀπό
τήν πρώτη νύχτα νά πέφτει μέ τό τουλούμι, αἰσθάνθηκα λίγο καλλίτερα.
Ἦταν χαράματα τῆς τρίτης μέρας. Ἡ βροχή σταμάτησε. Ἐγώ παλ'. Μέ δυσκο-
λία σηκώθηκα γιά νά στεγνώσω. Βγήκα καί κατέβασα τά πανταλόνια μου.
Ἐάθησα στά γόνατα κι ἔχεσα. Σκουπιστήκα μέ χορταράκι. Ξτριφα καλᾶ τά χέρια
μου στήν καλῖβα. Ἐῶχαριστήθηκα. Ἐβαλα σχέδιο νά πάω στό ὠδετο. Ὅμως στά
χάλια ποῦ ἤμουν, δέν μπορῶ νά μπῶ σέ λεωφορετό ἢ τράμ. Μόνο μέ τά πόδια
καί

κι από τις έρημιές. Πέρασα τή λεωφόρο Συγγρού, στο ύψος του 'Ιωσηφόγλειου και έφτασα στον ήλεκτρικό. 'Ο πατέρας, μου έδωσε ένα κατοστάρικο. Σταμάτησα σ' ένα μαγειρείο, στο συνοικισμό και παράγγειλα πατσά. Βούτηξα σχεδόν μιά φρατζόλα στο ζουμί. Στήλωσα. Ήταν σχεδόν νύχτα, όταν περνούσα τά σιαλοπάτια του Ωδείου. Και πέφτω επάνω στον κύριο Λυκοβδη, καθηγητή του 428 βιολιού και διευθυντή τής κρατικής, που έβγαίνει νά πάει στο σπίτι του.

«Θεέ και Χριστέ, φωνάζει πώς είσαι έτσι. Μή πιάνει και μέ πάει στη βιβλιοθήκη. Μή μου πεῖς, ξέρω;» λέει αύστηρά, ενώ τό βλέμα του ήταν γλυκό. Κάτσε έδω νά σου φέρω νά φας. Μά έσύ κατς. Θά σου φέρω χέπια. Πήγες σέ γιατρό;» Χαμογέλασα. Και πάλι: Μή μου πεῖς. Ξέρω;» Όταν σήληθα από τις περιποιήσεις του, μου λέει: «Εγώ δέ φοβάμαι. Θά σου δώσω δουλειά. Αύτεις τις μέρες άνεβαίνεις ένα έργο στο Δημοτικό Πειραιώς. Μή μουσική. Λοιπόν θά τήν γράφεις έσύ και συγχρόνως θά παίζεις, σά μουσικός, έλεει μόνο ένα όργανο (έκκλησιαστικό όργανο). Άνανεωμένοι σωματικά και ήθικά, πήγα στη χωρδιά κι από κεῖ μέ τό Σισιλιάνο στο σπίτι του. Για τελευταία φορά. Μετά τό "Βυζάντιο" > συναντηθήκαμε μέ τό Λυκοβδη - Μου έδωσε τό θεατρικό κείμενο και ένα βιβλίο μέ κοράλ (χορικά) του Μπάχ: «Διάλεξε όποια πάνε. Συνενοήσου μέ τόν Μιχαηλίδη. Πήγαινε τώρα. Τους μίλησα. Σέ περιμένουν». Πήρα τόν ήλεκτρικό κι από κεῖ βρέθηκα στο Δημοτικό. Στη σκηνή, έκανα πρόβα, τή Μελίνα και ή Βεργή. Τό έργο όνομαζόταν "τό τραγούδι τής κόνυιας" . Κάθισα λίγο πιό πίσω από τόν σκηνοθέτη, περιμένοντας κάποια παύση, για νά συστηθώ. Μέ έμπειρο μάτι, έφαξα νά βρώ μιάν ήσυχη γωνιά για νά κοιμηθώ τή νύχτα. Βγήκα κι άγόρασα φώμι και τυρί. Ήπια από τό διάδρομο νερό και χωρίς νά μέ πάρουνε εἴδηση, άνέβηκα και μπήκα σ' ένα θεωρεῖο. Παύσιαστος, περιμένοντας νά φύγουν όλοι. Μετά έφαγα μέ πολύ όρεξη. Πήρα τρεῖς άσπιρίνες και προσπάθησα νά κοιμηθώ, μέ προσέφαλο τά παπούτσια μου. Ξέχασα όμως νά βάλω έφημερίδες και σέ λίγο ξύπνησα από τήν ύγρασία και τούς φοβερούς πόνους. Ξφτασαν στιγμές που νόμιζα, πώς θά βγεῖ ή ψυχή μου. Γιατί καθώς τά πνεύνια μου άκουμπούσαν πάνω στην πληγή - έτσι ένοιωθα - άπέφευγα νά άναπνεύσω. Δέν μπορούσα. Τό πρωτ κοιμήθηκα και μέ ξύπνησαν οί φωνές από τή πρόβα. Κατέβηκα και ήπια νερό. Παύθηκα. Διουπλίστηκα μέ τό μαντήλι και βγήκα νά βρώ κουρεῖο νά ξυριστώ. Εύτυχώς όπῆρχαν πολλά, άνριβώς δίπλα στο θέατρο. Απέναντι, από τά δημόσια άποχωρητήρια. Στο διάλειμα τής πρόβας, συναντηθήκαμε μέ τόν Μιχαηλίδη, στά παρασκήνια. Εἶχαν φέρει ένα μικρό άρμόνιο. Ρωτῶ: Τί εἶδους κοράλ χρειάζονται. Μου λέει: "Αρχίξτε νά τού παίζω. Άς πούμε αυτό. Μετά αυτό. Κι αυτό, θά χρειαστοῦν και δυό τρία τραγούδια. Νά οί στίχοι." Πηλοάζε τό Πάσχα. "Αρχισαν οί παραστάσεις. Διέφτηκα τό Γρηγόρη. Εἶχε πανρνευτεῖ και έμεινε στο σπίτι του πεθερού του, στή νέα Ιωνία, δίπλα στο παράστημα τής θωνικής τράπεζας. Μή δέχτηκαν έγκλήρια. Τά πεθερικά του κι ό δῆσαντζάνος του, ήταν κοντά στο ΕΑΜ. Εἶχα καιρό νά φάω σέ οικογενειακό τραπέζι. Τό βραδυ μου έστρωσαν στο υπνοδωμάτιο για τό φόβο τ

τῶν Ἰουδαίων. Ἐπειδὴ πονοῦσα ἀπὸ τὴν ὑγρασία, μὲ ἀνέβρασαν στὸ δωμάτιό ^{του} ~~του~~
 "Ὅμως ὁ Γρηγόρης ἦταν θερμὸς καὶ ἡ Μαρία διαμαρτυροῦταν. "Ἔτσι τοὺς εἶπα,
 κατεβάστε με στὸ ὑπόγειο. Νοιώθω καλύτερα. Λόγῳ γιὰ νὰ γελάσουμε. Φυσικὰ
 μιλῶ γιὰ τὸ Γρηγόρη Κωνσταντινοπουλο, ποὺ τότε δηηρετοῦσε σὰν καθηγητῆς,
 σὲ Γυμνάσιο. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ γυναίκα του. Μὲ τὰ πρῶτα χρήματα ποὺ πήρα, πρ-
 τεῖνα στὴ Μυρτώ, νὰ πάμε ἕνα μεσημέρι στὴ Βουλιαγμένη. Στὸ Λαίμιό. Εκεῖ, ἦ-
 ταν στὴ σειρά, οἱ ταβερνοῦλες. Σταμάτησα μπροστὰ σ' ἕνα μαγαζί. Γύρω-γύρω
 ἐρημιὰ. Ἔβιαστε οἱ μόνου πελάτες, ~~ὁ~~ ^ὁ Διοκτῆτης καὶ τὰ γκαροῦνια, μᾶς κῆτα-
 ζαν ἐφ' ὕψηλοῦ. Σὰ ὑάλεξαν: τὰ μπατιράκια. Δέν ἔαχουν λεφτὰ οὔτε γιὰ ~~τίνα~~
 Χαΐδεύοντας στὴν τόση μερικὰ κατοστάρικα, αἰσθάνθηκα ἀριετα δυνατός, γιὰ
 νὰ τοὺς πῶ μὲ ὕφος βιομήχανου. "Βάλτε μας ἕνα τραπέζι ~~πλαί~~ ^{πλαί} στὴ θάλασσα."
 Καὶ ἐπειδὴ με κῆταζαν χωρὶς νὰ κινηθοῦν, λές καὶ τοὺς μιλοῦσε ὁ ἀερας,
 ἔβγαλα τὸ μάτσο καὶ τοὺς τὸ κούνησα μπροστὰ στὰ μάτια τους. Ἀστασιαία ^{μπτ}
 καν ὄλοι σὲ κίνηση. Μόνου ποὺ ἡ Μυρτώ, κατάφωρα ~~μὲ~~ ^{μὲ} στενοχωρημένη, ^{το}
 "Ἔτσι τρελλός. Πάμε νὰ φύγομε; Καὶ ἔφυγε. Τῆ γύρισα πίσω. "Σήμερα εἶσαι π
 πριγκίπισσά μου καὶ θά φάμε πριγκιπικά." Καθίσαμε πλάι στο κύμα. "Ἐστρωσαν
 πεντακάθαρο τραπεζομάντηλο καὶ στάθηκαν προσοχή γιὰ τὴν παραγγελία. "Τι
 ἔχετε ἀπὸ ψάρι; Μεζέδες; Ναί. Σαλάτες; Ναί. Κρασί. Νά φυσικά. Μιά μποτίλια ~~ἔ~~
 τάδε." Ὁ ἥλιος ἀστραφτε. Τὰ κυματῶνια ^ἔ στὰ πόδια μας, ἔφελναν ὕμνουσ στὸν
 ἔρωτα. Γύρω μας οἱ λόφοι μὲ τὰ πεῦκα. Μικραίνει ὁ κόσμος. Μεγάλωναν τὰ ~~μᾶ~~
 μάτια ^{τῶν} ~~τῶν~~: Τέλος ἔβειναν δυὸ βλήματα, ποὺ μέσα τους ἔβου ὁ ἥλιος τοῦ Ἀπρι-
 λίου. Κι ἐγώ. "Ἦξερα πῶς δέν θά τὴν ξαναδῶ, ποτέ πιά. Τὸ ἦξερε κι ἐκεῖνη
 καὶ μῆνηε στὸ παιχνίδι τῆς ἀπόλυτης εὐτυχίας. Ζούσαμε ἐκέῃ τῆ στιγμή,
 σὰ νὰ ζούσαμε τὸ μέλλον, ποὺ δέν θά τὸ ζούσαμε ποτέ. Πλήρωσα. "Ἄφησα ἕνα
 μεγαλοπρεπὲς μπουρμουάρ καὶ προχωρήσαμε πρὸς τὸ ὄρομο, σὰ νὰ μᾶς περίμενε
 ἡ ροδ-ροῦς, γιὰ νὰ μᾶς ὀδηγήσει, στὴ θαλαμηγὸ μας. Δύο πριγκητες, καταδύ-
 430 κοὶ τοῦ μοναρχοφασισμοῦ, ποὺ μᾶς παραμίδνευε στὴ γωνιά τοῦ ὄρομου. Δέν δὶ
 σασμε ραντεβοῦ. Ἡ Μυρτώ ἐπέμενε. Ἐγὼ ὅμως ἤμουν τόσο ἀρρωστος, πονοῦσα
 τόσο πολὺ, χωρὶς νὰ τῆς τὸ δειξῶ, ὕπερετός μ' ἔνιαγε, ποὺ γνῶριζα ὅτι τὸ
 ἴδιο βράδυ θά πεθάνω, ἀνά μεσα στὶς πολυθρόνες τοῦ δωρομου, στὸ δημοτικό
 Πειραιῶς. Ποῦ θά κοιμηθεῖς τὸ βράδυ; μὲ ρώτησε, καθὼς ἀκουμποῦσαν ἀναισιαιοῦ
 τὰ τέ κορμιά μας, μέσα στὸ λεωφορετό. "Ἐχω ἕνα καλὸ σπίτι. Καθαρὰ σεντόνια
 Κουβέρτες. Καὶ προπαντός καλὴ παρέα." Καὶ σιεφτόμουσ τοὺς πελώριους, μὲ
 καλοκάγαθους, ποὺ σὰ νὰ μὴ συμβαίνει τίποτα, ^{σοῦλα τρε} ~~σοῦλα τρε~~ βράνε πάνω στὴν πλάτη μου
 Μέσα στὴ Μεγαλὴ ~~Β~~δομάδα, ἡ κυβέρνηση, τουφέκισε τοὺς δεκαοχτώ στὴν Αἴγινα
 τὴν ἄλλη ἢ τὴν παράλλη μέρα, ἢ παράνομη ὀργάνωση, τιμώρησε τὸν ὑπουργὸ ποὺ
 εἶχε ὀπογραφεῖ τὴν ἀπόφαση. Τὸν Χρήστο Λαδάς Ὁ Νουτσουγιάννης - ἔν θυμῶμαί
 καλὰ- αὐτός ποὺ πυροβόλησε, τραυματίστηκε. Μάταια φώναζε στοὺς συντρόφους
 του, ποὺ τὸν ἐγκατέλειπαν γιὰ νὰ σωθοῦν. "Διοτώστε με." Τὸν ἔπιασε ἡ ἀσφάλει
 τὸν πῆγαν στὸ νοσοκομεῖο. Οἱ ἀσφαλτες ντύθηκαν γιαντρὲ καὶ κέρβισαν τὴν
 ἐμπιστοσύνη του. "Ὅταν εἶπε τὸ πρῶτο ὄνομα, ἀποκαλυφθηκαὶν. Τὸν βασάνισαν
 κ

το λέγοντες

μὲ εἶπε

αφρονειως

359

και τον Ξκαναν ὄργανό τους. Πιάσανε ὅλη τὴν ὀμάδα - οἱ περισσότεροι ταξί-
δεφταν μαζί μὲν ἀπὸ τὸν Εὐθῆλο- και ἀνάμεσά τους, τὸ Βασίλη Ζάννο. Ἡ Μυρτώ
μοῦ εἶχε φέρει τὴν παρτιτούρα τῆς Ἀσῆ-Φωνιάς. Καθόμουν λοιπὸν σὲ μιὰ ἄκρη
τῆς κουζίνας και ἔγραφα τὶς πᾶρτες τῆς ὀρχήστρας. "Ἦθελα νὰ εἶμαι αἰσιό-
δοξος. "Ἦθελα νὰ πιστεῶ ὅτι θὰ ζήσω και ὅτι τὰ ἔργα μου μιὰμέρα θὰ παι-
χτοῦν και θὰ σ' ἀκούσω. Καθὼς ἀντέγραφα, εἶχα συγχρόνως ἰτὸ νοῦ μου στὸ
ἔργο. "Ακουγα τὶς φωνές τῆς Βεργῆς, τῆς Μελίνας και τῶν ἄλλων και κάθε τόσο
ἦταν μέσα στὴ σιηνή, ἀλλὰ ἔξω. Γύρω ἀπὸ τὸ θεάτρο. Στους παράνομους. Στους
σὺλληφθέντες, ποὺ τῶρα τοὺς βασάνιζαν. Τέλος σιαρφαλωνα στὰ βουνά κι ἔλεγα
μέσα μου "Χτυπάτε τους ἀδέρφια! Περιμένοντας στὸ διαδρόμο, νὰ φύγουν οἱ ἄθ-
431 ποιοὶ μὲ τὸ λεωφορετο, κάποιος μοῦ λέει: "Σὺ ποὺ μένεις; Γιατὶ δὲν ἀνεβαίνε
νεὶς μαζί μας; Μηχανά κ' ἔτὸν ἀκολοῦθησα. Πουνοῦσα κιόλας πάλυ. Λέω μέσα μου. Ἄ
εὖ πᾶω στὸν Σισιλιάνοῦ." Τὸ λεωφορετο ἀνέβαινε πρὶ τῆ λεωφόρο Συγγροῦ. Καὶ κεῖ,
μπροστά στὴ στάση Κλινική, σηκῶνομαι, και λέω στὸν οδηγό. "Ἐδῆ παρακαλῶ."
Καληνυχτίζω και κατεβαίνω. Ἐρημιά. Στὸν παράλληλο δρόμο ἀπὸ τῆ λεωφόρο
εἶναι τὸ σπίτι μου. Λέω πάλι μέσα μου. "Ἄν εἶναι νὰ πεθάνω, ἄς πεθάνω κο-
ντὰ στὴ μάνα μου, μέσα στὰ καθαρά σεντόνια." Πέρνω ἕνα χαλίκι και τὸ πετῶ
στὸ παραθύροφυλλο. "Ὁ γέρος κατ' ἄλλαβε. Πετᾶχτηκε ὅσῳ ἑλαττήριο ἀπὸ τὸ κρεβ-
βάτι και ἦρε και μοῦ ἔνοιξε. Τρόμαξε. "Μὰ ἐσὺ πεθαίνεις! Ἀνεβήκαμε στὰ μου-
λαχτά, νὰ μὴ ξυπνήσουμε τοὺς θεοὺς. Πήγες νὰ φωνάζει ἡ μάνα μου, ἀπὸ χαρὰ
και ἀνησυχία γιὰ τὰ χῶλια μου. Σηκώθηκε κι ὁ ἀδερφός μου ἀπὸ τὸ ντιβάνι.
"Γόδσου μοῦ λένε νὰ σὺνάνουμε ἐντριβή." Μοῦ φτιάζανε τοῖσι. Πῆρα ἀσιπρινες,
μὲ τρίφανε. "Ἀλλάξα και χῶθηκα μέσα στὰ ζεστά σκεπάσματα, στὸ ντιβάνι. Σπ
Σπρώσανε προχείρως στὸν ἀδερφὸ μου, στρωματοστάδα. "Ὅμως ἐγώ, εἶχα ἦδη ἀποπο-
κοιμηθεῖ, ἀπὸ τὴν ἐξάντληση και τὸν πυρετό. Εἶμαι βέβαιος πὼς τὴν ὥρα ἐνῆ
κεινη, ἡ μάνα μου θὰ μὲ σταυροκοπούσε, μὲ τὸ εἰκνόνισμα τοῦ Ἀρχαγγέλου Μι-
χαήλ. Σῦπνησα ἀπὸ τὴν φωνὴ τοῦ πατέρα μου, ποὺ ρωτοῦσε μέσα ἀπὸ τὸ μισά-
νυχτο παράθυρο" ποὺς εἶναι; ποὺν θέλετε; Πάλι τὰ ἴδια. Ἡ μάνα μου κι ὁ
ἀδερφός μου, ξεπλωμένοι. Λέω στὸ Γιάννη. "Τρέχα νὰ δεῖς στὸ παράθυρο τῆς
σκάλας" και ἀνοιάθησα νὰ ντυθῶ και νὰ τὸ σιασω. "Ἐχουν μπεῖ στὸν κήπο τοῦ
Πανταζῆ. Εἶναι πολλοί. Σαναπλάγιασα και προσπάθησα νὰ κερδίσω μιὰ στάλα
ὑπνο και ζεστασιά. Ἀπὸ κάτω, κάποιος ἔλεγε " ἔλεγχος ταυτοτήτων" Πῆρε ὁ γέ-
ρος μου τὴν ταυτότητα μου, ποὺ τὴν εἶχε ὁ ἴδιος πλαστογραφῆσει γιὰ τὸ
στρατιωτικὸ και τῶρα κάτω ἀπὸ τὸ λιχνάρι, προσπαθοῦσε νὰ τὴν ξαναφέρει στὰ
ἱταλιά τῆς. Συγχρόνως ἔλεγε στὸ Γιάννη. "Πήγαινε ν' ἀνοιξεῖς." Μποῦναραν λε-
φοβοὶ οἱ μπάτσοι και μᾶς φώτιζαν μὲ τὰ φανάρια τους. "Εἶναι ἐδῶ ὁ Μίλης;"
ρωτᾷ κάποιος. Καὶ ἡ μάνα μου ξεπλωμένη μοῦ λέει: "Σὴν Μίλη, δὲν εἶναι σὴν
στὸ." "Προσασα βλεῖμα και ποὺν βλεῖς; Τὸν ἀξιωματικὸ ποὺ τὸν πήγα, ἐγὼ μπε-
ταῖ προσωπικῶς, στὰ παιδιὰ του." Τοῦ λέω: "Μὰ δὲ ντρέπεσαι, μπροστά στὴ μάνα
μου; Δὲν περιμένεις νὰ ζημερῶσει; Ἡ μητέρα μου δὲν ἔβλεπε τὸ χῶλι μου. Τὴν

432

πειράζαν οι κακοί μου τρόποι: Μίκη πώς μιλάς έτσι; Δέν επιτρέπεται. Τι λές μάννα; Ξέρει ο κύριος πώς μιλάω. Καί πρό μεγάλη της έκπληξη, ο κύριος, άπολογητικός σά νά ντρέπεται, συμπληρώνει. Λογω τιμής πρόκειται για έξακριβωση. Λυπάμαι, αλλά έκτελώ διαταγή. Νά μήν τήν έκτελέσεις, του φωνάσω, έξαλλος, μέ τήν ιδέα πώς θά έγκαταλείψω τή ζεστασιά μου. Υπάρχουν καί θρια. Τέλος σηκώθηκα καί έρχομαι νά ντύνομαι. Αναψά νά φως στό χάλ. Ξύπνησαν καί οι άλλοι. Η θεία Στάσα, βλέποντας όλο αυτό τον κόσμο, λειτουργήσε κι αυτή σά νοικοκυρά. Καθώς ήταν ή προσωποποίηση τής ευγένειας, τους έλεγε: Καλημέρα σας. Καθήστε. Σας παρακαλώ. Νά σάς κεράσουμε κάτι. Καί οι πολιτσίμάνοι, κυτάζοντας μέ άπορία στά μάτια. Σίγουρα κάτι τέτοιο, δέν θά τους είχε ξανασυμβεί. Ο Αξιωματικός, όλο ευγένεια κι αυτός, από τις έννοχές του, μέ παρακαλούσε νά κάνω γρήγορα. Δουλειά πολλή ει; Τόν δουλεύα στο κεφαλόσκαλο, μπροστά στους μπάτσους, τελευταίος μέ χαιρετά ο Γιάννης. Ήταν τότε δεκάξι χρονών, μου σφίγγει επίσημα ό τό χέρι σά μέ βροντάει φωνή μου λέει πετά ένα "γειά σου σύντροφε", πολύ μελοδραματικό. Του χάριδεφα τά μαλλιά καί ξανακίταξα τή μάννα μας για ν' άπολογηθώ μέ τό βλέμμα, γιατί διάβαζα τή σκέψη της. Αί φταίω εγώ μάννα. Η κατάσταση. Μέ πήγαν στό ΚΒ. Βιέτ, είχε άσυμψήσιστη για τήν ώρα κίνηση. Οι άστυνομικοί μπεινόβγαίνουν φουριδίζοντας, είπαν οι σκοποί, καθώς μέ περνούσαν. Ήμουν, πώς νά τώ κάνουμε, ένας γνώριμος του καταστήματος. Τους έπιασα. Μέ πιάσανε. Μέ ξαναπιάσανε. Θά τους ξαναπιάσω. Αυτό τό τελευταίο, ήθελα νά τους τείνω όσο γίνεται, μέ τό βλέμμα. Κατά τήν και τό ύπογράμμισμα, μέ ένα λεπτό χαμόγελο που στη γλώσσα τής πιάνει, κατ'άβαιναν καλά, σημαίνει: θά μάς κλάσετε τ'άρχιδια. Βιέτς θά πούμε τήν τελευταία κουβέντα. Για κόλτα τον ρέ, πώς κορνάεται. Έπιασε τή σκέψη μου, ο ένας από τους δύο άσφαλίτες, που αυτός όταν πήραμε τό ΚΒ, τους στείλαμε δεμένους στό βουνό, νά δικαστούν μέ τήν κατηγορία, ότι ήταν συνεργάτες τής γκεστάπο. Τό σκόσανε όμως καί γίνανε ο φόβος καί ο τρόμος για τήν περιοχή. Στα 1945 - 46, πήγαινα καμιά φορά τις Τετάρτες τό βραδάκι, που τό ραδιόφωνο μετέδιδε μιά ώρα κλασική μουσική, ν' άκούσω τήν έκπομπή, μπροστά από τό ζαχαροπλαστείο, στην πλατεία. Τι έμετες, δέν είχαμε ραδιόφωνο στό σπίτι. Τό άφεντικό, μουσφιλο, έβαζε τόν ήχο στό διαπασόν. Μήν έχοντας χρήματα, καθόμουν στό πεζοδρόμιο καί παρακολουθούσα. Θυμάμαι ότι άκουγα μιά ραφωδία του Λίστ, όταν πέρασαν περίπολο μπροστά μου, οι δύο άσφαλίτες. Στάθηκαν καί μέ κύταζαν. Εγώ τους είδα, δέν ήθελα όμως νά χάσω τις λεπτομέρειες του έργου. Τι κάνεις έκεί ρέ; Δέν άπάντησα. Αγριεφέ. Είπα τι κάνεις; Γιατί; Άκούω μουσική. Βάλαν τά γέλια. Ρωτούν τόν ζαχαροπλάστη, Τόν ξέρεις αυτόν; Είναι κλέφτης, έ; Δέν τό ξέρω. Εδώ κάθεται, συχνά. Πού; Στο πεζοδρόμιο; Μου χάλααν τήν άκρωση καί άγανακτούσα. Σήκω ρέ, τους κύταξα καί έλεγα μέσα μου: Νά μου κοπεϊ τό χέρι, αν ξαναψήσω έλευθερο άσφαλίτη. Μέ γνώριζαν καλά. Μόλις

433

τούς πιάσαμε, στις άρχές του Δεκέμβρη, έτρεμαν σάν τά φυλλαράκια. <Κύριε
 συναγωνιστή, λυπήσου μας. Έχουμε μανούλα. Έχουμε παιδάκια. Ο ένας μάλιστα,
 μου έγγυφε τά χέρια. Κάντο για τή μανούλα μου. Μη μέ σκοτώσει, φρταιξα.
 Τό ξέρω συγχώρεσέ με. Θαμιά καλός. Τέτοια σαλιάρματα καί άηθίες. Δέν
 ήταν άντρες. Τούς δέσαμε καί καθώς τούς πηγαίναμε, ό ένας έπεσε στά γόναπα
 καί παρακαλοϋσε. Καί μεϊς βιαζόμαστε, γιατί άπό στιγμή σέ στιγμή, θά φτάναν
 οί έγγλέζοι, άπό τό Ιωσηφόγλειο. Τι, ό κύριος Διοικητής, είχε βάλει μπροστά,
 ό πούστης, τή σειρήνα. Όταν τόν έπιασα, μου παρέδωσε τό πιστόλι, λέγοντας
 καί ξαναλέγοντας: <Γιά τήν τιμήν τών όπλων. Μόνο για τήν τιμή τών όπλων.>
 Δηλαδή, σάν νάλεγε, δέ θέλαμε νά σεις πολεμήσουμε. Τό κάναμε μόνο καί μόνο
 για τήν τιμή τών όπλων. Άπό τούς τριακόσους τόσους άστυφίλακες οί έκατόν
 όγδόνα ήταν εαμίτες. Έγνηκαν άμέσως. Καί πολλοί έμειναν μαζί μας. Μετά
 στείλαμε μέσα ~~καί~~ γυναικες άξιωματικών, που πιάσαμε εκέτ γύρω, νά προσπα-
 ποϋν νά μπουν μέσα, νά βροϋν τούς άντρες τους. Πηγαίνετε καί πέστε τους,
 ότι είναι όλοι έλεύθεροι. Δέ θά πειράζουμε μβτή. Έγηκε ένς άξιωματικός.
 Πήγα καί τόν συνάντησα. Νέο παιδί. Ψηλός, όμορφος, ξαναμένος. Οί περισσότεροι,
 είναι σήμφωνοι, μου λέει. Μόνο ένας μικρός πυρήνας άντιδρά. Λοιπόν ν' αρχί-
 σουμε; Καί, του λέω. Χωρίς όπλα καί μέ τά χέρια φηλά. Φωνάζει: Βγαίνετε ένας-
 ένας καί μέ τά χέρια φηλά. Αρχησαν, πράγματι, νά βγαίνουν τρέχοντας.
 Περνούσαν άπό μπροστάμας καί χάνονταν πίσω άπό τούς όρδρους. <Η Κόβα
 είχε άποφασίσει.> <Όλοι σπία τούς.> Καί ένω συνεχιζόταν ή έξοδος, ξεθαρη-
 σαμε μέ τόν άξιωματικό καί φτάσαμε νά συζητάμε καί νά επιβλέπουμε, στό
 μέσον του όρδρου. Δέν είχαν βγετ ούτε οί μισοί, άπό κείνους που ήθελαν
 νά παραδοϋν, όταν βάλανε τή σειρήνα μπροστά, νά τους άνούσουν οί έγγλέζοι,
 ένω συγχρόνως μās έριχναν, σέ μένα καί στόν άξιωματικό, όμαδινά πυρά.
 <Τά καθάρματα, φώναξε αυτός, καί έπεσε κάτω. Τόν τράβηξα καί κρυφήμαε
 στή γωνία. Τρέχω καί βρισχω ~~καί~~ τούς δικούς μου. Δέν έχουμε καιρό, θά πλα-
 κώσουν οί άγγλοι καί θά χάσουμε τόν όπλισμό. Φέρτε όλη τήν όργάνωση, νά
 κουβαλήση τά όπλα, εϋθύς μόλις πάρουμε τό τμήμα. Στοίμαστε τέτε για ντόό.
 Έγώ θά άνέβω στή ταράτσα, νά τούς πετάξω χειροβομβίδες. Καλόψτε με.> Αρχησαν
 οί δικοί μας τό μπαράζ κι εγώ σβρίζα στό τοίχο, φτάνω στό χτίριο. Ηπαίλω
 στό κήπο κι άπό τή στριφτή σκάλα, άνεβαίλω στή ταράτσα. <Ήξερα πώς είναι
 ένας φρουρός, γι' αυτό λούφαξα στό κεφαλόκαλο, εως στού πάρω θέση βολική,
 για νά πετάξω τή χειροβομβίδα. Σά νά κατόλαβε τή σέψη μου, τόν νοιώθω
 νά τρέχει καί νά κρύβεται πίσω άπό τό πλυταριό. Τέλος τή ρίχνω καί γίνε-
 ται ένας εκπληκτικός όθουρος.> <Ήτσι κάνανε οί <πολωνέζες, έπως τις όνομά-
 ζαμε. Καθώς ξανακατεβαίλω γρήγορα τή σκάλα, μου ρίχνει μέ τό αυτόματο άπό
 φηλά. Όμως ή χειροβομβίδα, τούς έκανε τούς όλλους, νά βγάλουν λευκά μαντή-
 λια, κρεμασμένα στά νουφέκια καί νά φωνάζουν: <Παραβινόμεστε. Παραβινόμεστε.>
 Μπουκάραμε μέσα καί σέ δέκα λεπτά οί επούιτες — κι οί εαμίτες, είχαν
 σηκώσει όλα τά όπλα καί τά πυρομαχικά. Σάν κινηματογραφική ταινία, μέ

Το και σήματα, συνήτες.

1434

με συνοδεία ραφωδία Λίστ, περνούσαν οι λεπτομέρειες αυτές από το κεφάλι μου. Ελέπω, ότι διάφοροι περαστικοί, σταμάτησαν να χαζέψουν τη σπηλή.

436 Λέει πάλι ο Ασφαλίτης: "Ταυτότητα. Μέ το αντί μου πάντα στο Λίστ, βγάξω και τους προτέλν το ταυτότητα. Τότε λύσαξαν. Όρμου και με σηκάνουν

"Όταν σου μιλάνε οι άρχές, ρέ, θά στέκεσαι προσοχή. Καθώς σταθήκα δρθιος, αβτοί ξαναπήραν, τις πραγματικές τους διαστάσεις. Ανθρωπάκια. Η παρουσία των θεατών, τους έρέθιζε. Μοῦ δίνει ένα χαστούκι ο ένας. Μιά κλωτσιά στ' άχαμνά ο άλλος. Καί μετά χτυπάγανε, κλωτσιάγανε και σκοδζανε κι οι δυο μαζί. Όταν τέλειωσαν, είχε λειξει κι η έκπομπή " Ακούσατε συμφωνική μουσική", έλεγε με τη σεξουαλική της φωνή, η σπηκερίνα. Καί τώρα, λίγη ευχάριστη μουσική". Μετά τη δυσάρεστη, η ευχάριστη, σκεφτόμου μηχανικά, για να απαχολήσω τό νοῦ μου με κάτι. Ήτρεπόμου να κυτάζω τόν κόσμο, πού με παρακοουλουθούσε με άπάθεια, λές και ήμου, κανένα θηρίο του ζωολογικού κήπου. Νάτος λοιπόν πάλι ο Ασφαλίτης μας. Στον ίδιο διάδρομο πού τόν είχα δέσει κι αυτός μοῦ γλυφε τά χέρια: "Θά μετανοιώσεις πού γεννήθηκες, παληπούστη, και φτύνει, ροχάλα, στο βρώμικο μωσαϊκό. Με πήγαν κατευθείαν στο κρατητήριο. Καί τί να δω. Όλη τήν παρέα μου, στήν Ίνκρια. Ξίμαστε δώδεκα. Τό πρωτ μάς φέρανε τό δέκατο τρίτο. Δέν τόν γνωρίζαμε. Μάς συστήθημε. Δάσκαλος. Ξίκε καταδικαστεί σε θάνατο. Ήταν περαστικός από τό Ψήμα, για κάποια αναγνώριση. Καί θά τόν περναν από στιγμή σε στιγμή για Ασφάλεια, πρώτα και σε συνέχεια, για έκτέλεση. Ξίδες τους δικούς σου; κάποιος τόν ρώτησε. "Ξίνα μακριά, στήν Ήπειρο. Ξχουν πιάσει και τή γυναίκα μου και τά παιδιά μου, βρίσκονται σε συγγενείς. Διάλεξε μία γωνιά, ξάπλωσε, έβαλε τα χέρια πίσω από τό στέρνο κι έμεινε έτσι άκίνητος, κυτάζοντας τό ταβάνι. Δέν έλλάξε

σταδόν ~~αυτή~~ οὔτε ξαναμίλησε, έως ότου ήρθαν και τόν πήραν. Δέν είπαμε τίποτα. Μόνο με τά βλέμματα, προσπαθούσαμε να κρύψουμε τήν ντροπή μας, πού έμεις θά ζούσαμε άκόμα. Αύτός προσπαθούσε να χαμογελά. "Ένα χαμόγελο φαμίλι. Διατζωή" σά νάλεγε, "να σε σκοτώνουν διά σκυλ και σύ να είσαι άνημπορος? Με κάλεσε ο Ασφαλίτης για άνάκριση. Προσπαθούσε να είναι όσο γίνεται εθγενικός μαζί μου. Φαίνεται δέν είχε ξεχάσει, πού χτυπήσαμε χαράματα τήν πόρτα του σπιτιού του, στήν "Ανω Νέα Ξιόρνη. Βήκε η γυναίκα του κι έπεσε στήν άγκαλιά του. Ξα μέσα κύριε συναγωνιστή. Νά γνωρίσεις τά παιδιά μου. Ξύπνησε τά γυναίκα. Μαχμουρλίδικα, τάχανε χαμένα. Τό κοριτσάκι, γύρω στά έφτά, τό άγοράκι, στά πέντε. Τι κάνουν τά παιδιά σου; τόν ρωτώ. Ξίμαστε καλά δλοι. "Ήθελε να προσέξει: "Λάρη σε σένα". Όμως κόμπιασε. "Τσιγαράκι; Η άνάκριση, θάναί τυπική, προσθέτει. "Νά για τό παιδομάζωμα, τι λές; και άπάντησε μόνος του: "Φυσικά, τίποτα. Τι θέλουν, τόν ρωτώ. Νά τό άποκηρύξεις. "Θά γράφουμε άρνούμει. Τελειώσαμε. "Όταν έλα πάνε, καλά θά σε στείλουμε έξορτα. Καί μετά από παύση. "Δυστυχώς με μεταθέτουν από δω, και δέν ξέρω τίς διαθέσεις του διαδόχου. Ο διάδοχος ήταν, ο κύριος Άγγελάκος. Ανακριτής του Μπελογιάννη και του Πλουμπόδη, Κοκκινοτριχής, πανούργος, πανέξυπνος, είχε τόσο

συγχρωτιστεί μαζί μας, που όταν μιλάγε, νόμιζες ότι έχεις να κάνεις με λυστρούχτορα. Αύτος λοιπόν, αφού μελέτησε τους φακέλους, κατέληξε στο συμπέρασμα ~~πως~~ ^{πως} τρεις από μας, ~~δεν~~ ^{δεν} θα υπογράφαμε δήλωση. Και γι' αυτό δεν θα μας φώναζε. Ήρθε έπειτα τόν πιό αδύνατο κρίνο. Ο Γιάννης τάδε, που η γυναίκα του ήταν ξγκνος. Στην πρώτη έξορτα, του γραφε, ότι γυρίζει στις γειτονιές, με τό μωρό στην άγκαλιά και με δυο τόπια ύφασμα. Νά πουλήσει, ν' αγοράσει γάλα. Τώρα η Ελένη, επί πλέον, είναι ξγκνος. "Όταν κατέβηκε από τήν ανάκριση, ο Γιάννης, έπεσε στίς κουβέρτες με λυγμούς. Τόν άφησαμε νά ξεθημάνει. Με τόν ίδιο τρόπο, έκμεταλευόμενος τίς αδυναμίες του καθενός, έσπασε έναν- έναν τούς κρίνους. Στο τέλος μείναμε μόνο τρεις. Ο Γιώργος Ελευθεριάδης, ο Περιλιής, ο πρώην χωροφύλακας κι εγώ. Νά θυμηθώ ότι μέσα στο μά μήνα που περάσαμε στην άπομόνωση, τούς τραγουδούσα τό *Requiem Tui Misericordiae*, που έκεινο τόν καιρό, κάναμε πρόβες στην χωρωδία; Μιά φορά μάλιστα κάποιος φρουρός μουσοφίλος, μπήκε μέσα στο κελί, για ν' ακούσει. Δεν γινύταν βασανιστήρια και η ανάκριση στηρίζονταν πάνω σέ φυολογική πίεση. Το μούντρούμι ήταν στενό. Δεν είχε άερα. Δεν είχε φως, έξδν από μία ήλεκτρική λάμπα που έριχνε μία πεθαμένη κίτρινη άχτίνα.. Δεν βλέπαμε τούς δικούς μας. Μόνο τρόφιμα και κανένα ρούχο. Πώς ήγινε η σύλληψή μου; Τί είχε συμβεί; Ο καλός μου Αρχάγγελος Μιχαήλ, δόηγισε τά βηματά μου, στο λεωφορείο του θεάτρου, που με πήγε στο σπίτι μου. Εκείνη τή νύχτα, συμπτωματικά, τό ΚΒ έκανε συλλήψεις ύπόπτων, για έξορτα. Αυτό μ' έσωσε. Γιατί αν με πιάνανε οί ασφάλιτες τής Αθήνας, θα είχα τήν τύχη του Πέτρου και του Παύλου, που εκείνες τίς μέρες δοκίμαζαν τήν κρατομηχανή τών ανακρίσεων. "Όμως, ούτε ο ένας ούτε ο άλλος, μίλησαν για μένα. Απόδειξη ότι ζώ. "Ο Άγγελάκης, σά μεθοδικός ανακριτής, πριν μας στείλει στο Μεταγωγών για έξορτα, σκέφτηκε, ότι θπειλε νά περάσουμε πριν από τή Γενική Ασφάλεια, για αναγνώριση. Ποιός ξέρει; Θα σκέφτηκε: ~~πως~~ ^{πως} κανείς τους νά είναι μπερδεμένοι σέ καμμιά όργάνωση που νά δρα στην Αθήνα.. "Όταν η κλούβα έφτασε στην Ηύλη του Αδριανού, μισόανιξε η λινάτσα, που έκρυβε τή θέα και είδα τά χρωματιστά λεωφορεία. Τότε συνειδητοποίησα ότι, μέσα στο μούντρούμι, είχα ξεχάσει τά χρώματα. "Ένοιωσα μία βαθειά ευχαρήσηση, λές και ξαναγενιόμου, εκείνη τή στιγμή. Πόσο όμορφη είναι η ζωή, σκέφτηκα. "Όταν μας είπαν νά κατεβούμε, μπροστά στη πόρτα τής Γενικής, χωρίς νά καταλάβουμε καλά - καλά τί συμβαίνει, βρήθήκαμε μέσα σένα ανθρώπινο δάσος, που μας χτυπούσε με ξίλα, με σίερα, με γροθιές και με κλωτσιές. Συγχρόνως φτύνανε, σάν κάποιο άποτρόπαιο σπρεχενικόρ (μιλητή χωρωδία), άκατανόμαστες φράσεις. Έίχαμε γίνει σά ναυάγια, μέσα στην άφρισιμένη θάλασσα. Πέφταμε, μάς σήκωναν, κατακυλιόμαστε σκάλες. Τέλος, μάς σπρώξανε σ' ένα τεράστιο ύπόγειο. Γύρω-γύρω, κρατούμενοι. "Ορθιοι, με τίς πλάτες στόν τοίχο. Πήραμε κι έμετες θέση. Αυτό, στο μέσον του ύπόγειου, με βούρδουλες, γιλόπ και ατόματα. Ήξακιοιουθούσαν νά γυρίζουν σά σβούρες και νά σοιόζουν, λές και τούς σιδώσαν τή μάνα. Τούς είχα νά πράγματι πετσοκόφει οί άντάρτες

έκεινη τή μέρα στήν Πάρνηθα, όπως μάθαμε .Μέσα στή μύτη τους.Και τώρα ,
 πέρανε τήν εκδίκησή τους, πάνω σέ μᾶς.Γιά μιᾶ στιγμή καθώς μᾶς σημάδευαν
 μέ τά αὐτόματα, πιστέψαμε πῶς θά μᾶς καθαρίσουν ἐπί τόπου.Κάπου- κάπου,
 κάποιος μπάτσος πήγαινε κι ἔδινε ἀτομικό ξύλο, διαλέγοντας ἕνα κρατούμενο
 στήν τύχη.Σάν φηλός, τραβοῦσα πάντοτε τοὺς κερανοὺς ἀπάνω μου.Δέν μού-
 φτανε τὸ μεπετάχι ποὺ ἔφαγα, νά τώρα δυὸ παληκαράδες μέ φαβορίτες και
 μουστιαῖα.Φοροῦν πολιτικά και κρατοῦν γυλόπς.Τάκια-τάκια-τάκια, μέ χτυποῦν
 ἀπότομα στή μοῦρη, πρίν προλάβω νά βάλω τὰ χέρια μου, νά προφυλαχτῶ.Πέφτα
 κάτω και μέ κλωτσοῦν πάνω στή πλευρίτιδα.Ἔϊπα ὧχ και χάθηκα.Φαίνεται
 πῶς μέ σήκωσαν, γιά τήν ἀναγνώριση.Ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ, χτυποῦσε τίς φτεροῦ
 γες πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι μου.Τόν εἶδα και τοῦ μίλησα.Σήκωσέ με και πάρε με
 στοὺς οὐρανοὺς. Δέν μπορῶ, εἶσαι βαρὺς και βρώμικος.Πῶς θά σέ δεῖ ὁ Θεός;
 Μὲ τὸ ἕνα χέρι, ὕφωνα τὸ χρυσὸ του τὸ σπαθί.Μὲ τὸ ἄλλο, μοῦ πίεζε τὸ κεφά-
 λι, νά μὴ σηκωθῶ ὄρθιος και δοῦν τὸ μπόι μου και μέ γνωρίσουν.Πέρασαν
 ἀπὸ μπροστά μου τσοῦρρο οἱ σπιοῦνοι.Μοῦ πιάνανε τὰ μαλλιά και μοῦ σήκωσαν
 τὸ κεφάλι, νά φανεῖ ἡ μοῦρη.Ὅμως τὰ αἵματα και ἡ λάσπη, ἀπὸ τὸ βρώμικο
 τοιμέντο, τήν εἶχαν παραμορφώσει.Μάταια ρίχνανε και ξαναρίχνανε τὰ ἡλεκ-
 τρικά φανάρια, σὸ πρόσωπό μου.Τέλος μέ πιάσανε δεξιά ζερβά, δυὸ σύντροφοι
 και μέ ἀνεβάσανε σὸ τζέιμς.Ήταν ἀπόγευμα και ὁ καιρὸς γλυκός.Καθὼς κατη-
 φορίζαμε τή Συγγροῦ, μέ χτύπησε τὸ ἀεράκι τοῦ Σαρωνικοῦ. Ἐνωίωσα ὄμορφα.
 Ἐνας σὸ πλάι μου, ἔβγαλε τὸ μαντήλι του και μέ σκοπίισε.Θά ἔχει κόσμο
 στή προκυματά. Ἐχεις δικούς; Ἐγενεφα ναί.Νά μὴ σέ δοῦν και τρομάξουν. »
 439 Πράγματι, μπροστά στή κορβέτα, ποὺ ἦταν ἀραγμένη, σὸ ρολοῦ, περίμενε κόσμος
 πολὺς .Ἔβιαστε τρία τζέιμς κρατούμενοι.Μόλις εἶδα τή μάνα ,τὸ γέρο και
 τή Μυρτώ, ἡ καρδιά μου πῆγε νά σπάσει.Οἱ ἀστυφύλακες, εἶχαν κάνει ζῶνη και
 τοὺς σπρώχνανε.βάνουσα, νάμῃ μᾶς πλησιάζουν.Τοὺς χαιρέτησα μέ τὸ χέρι και
 μέ χαμόγελο. Ἡ μάνα μου ἔκλαιγε . Ἡ Μυρτώ ἔλαμπε, μέσα σὸ μαγιατικό φῶς.
 Φοροῦσε πράσινο ^{πενιό βρε} ποὺ ξεχώριζε, μέσα στὰ ἄχρωμα ρούχα τοῦ πλῆθους.
 Στὸ τέλος, γιά μιᾶ στιγμή, ὁ χρόνος σταμάτησε .Μείναμε μόνοι. Ἐγὼ και ἐκει-
 νη.Μοῦ ὅωσε μιᾶ μέ τὸν ὑποκόπανω ὁ χαφιές, νά προχωρήσω. Ἀνέβηκα στή πλα-
 γιαστή σκάλα και ἔφτασα στή κουπαστή.Πάνω σὸ πλοῖο, χωροφύλακες.Μᾶς ὕπο-
 δέχεται ἕνας χοντρός ἐνωμοτάρχης.Παίρνει ἕνα ζευγάρι χειροπέδες.Τῆ μιᾶ
 τῆ παρῶ σὸ δεξί μου χέρι και τήν ἄλλη σὸ κοντὸ σύντροφο, ποὺ βρέθηκε
 πίσω μου.Πῆγε νά τήν κλείσει.Ήταν στενή.Ἔϊναι στενή τοῦ λέω. Ἐβρες μιᾶ
 ἄλλη. Τότε τὰ μάτια του, πῆραν μιᾶ ^{στα} στανική λάμψη. Ἐγλυψε τὰ χεῖλη του ἀπὸ
 εὐχαρίστηση και λέει: Στενή ἔ; θά σοῦ σπάσω τὸ κόκαλο. Πιέζει μέ ὄλη του
 τῆ δύναμη και τήν κλείνει. Σιγά -σιγά, ἄνοιξε τὸ δέριμα και τὸ αἶμα ἔτρεχε
 μέσα ἀπ'τῆ πληγή. Δέν ἔδωσα σημασία, γιατί θά χαιρετοῦσα τώρα, γιά τελευταί-
 α φορά, τὰ ἀγαπημένα μου πρόσωπα. Προχωρήσαμε δεμένοι, μέ τὸ σύντροφο. Χαμή-
 λωνα νά φτάσω τὸ χέρι μου σὸ δικό του.Νά μὴ τραβιέται και μέ πονάει.

440 Καθήσαμε σ' ένα πάγκο στο πλάι, να βλέπουμε το λιμάνι. Τί . Έχεις σύντροφε ;
 του λέω. Τί έχει το αντί σου; Μου τό φάγανε. Παράξενο πράγμα να βλέπεις
 στη θέση του αντίου, μία τρύπα. Το αίμα ήταν πηγμένο. Είχε όμως μερικά ρή-
 γματα, που έσταζαν ένα μαυροκόκκινο ζουμί. Κι αυτό πλῆρ-πλάρ, πάνω στα
 δεμένα μας χέρια. Κοιτάζει τό γυμνό κρέας και λέει: πουάζ; Ακομπρήσ το
 στο πάγκο. Νά μή κάνουμε άπτόμες κινήσεις. Μου σέ χτύπησαν; Στην Καλαμάτα.
 Σιγά-σιγά, συνειδητοποιώ πώς βρίσκομαι σέ καράβι κι ότι σέ λίγο θά παξιδέ-
 φωμε. Αφαιρούμε κι ό νούς μου κερδίζεται άπό τό ταξίδι. Νοιώθω και πάλι
 όμορφα, που ξεχνώ σχεδόν τόν πόνο, που χάνω τους δικούς μου. Το πλοίο σαλ-
 πάει. Καθώς γυρνάει έλαφρά προς τ' άριστερά, φάχνοντας όδρομο να βγει άπό
 τό λιμάνι, ή Μυρτώ προχωρεί και στέκει μόνη, στην άκρη τής προκυμαίας.
 Κοιταζόμαστε στα μάτια, έως ότου έγινε μία κουνίδα πράσινη, που ανατρίχια-
 ζε άπό τήν έσπερινή αύρα. Ταξιδεύοντας στ' άνοιχτά του θάλαρου, έβλεπε
 σ' όλη της τή μεγαλοπρέπεια, τήν 'Αθήνα. Τό σου πόλη αγαπημένη, σκεφτόμαστε
 όλοι, σιωπηλά. Άραγε, θά σέ ξαναδούμε; Σε λίγο άρχισε νέο μαρτύριο, γιατί
 ό σύντροφος άπό τήν Καλαμάτα, ήταν χτυπημένος στα νεφρά και κατορούσε αίμα
 Πήγε και γουάτησε στη κουπαστή κι εγώ αναγκαστικά τόν άκολουσώ και τό
 χέρι μου στάζει αίμα και πονά. Τόν βγάζει έξω πάνω άπό τήν θάλασσα. Μέ
 κοιτάζει, μέ βλέμμα σκυλίσιο, σάν να ντρέπεται. Ίδρω τα μάτια σύντροφε,
 σά να λέει. Μή βλέπεις τά χάλια μου. Κατορούσε αίμα και μετά, μέ τό ένα
 χέρι, προσπαθούσε να τόν σκουπίσει και να τόν ξαναβάλει στο παντελόνι του.
 "Όταν τέλειωνε, ξανακαθίζαμε στον πάγκο. Όταν φτάσαμε στη Σύρο, γύρω στα
 μεσάνυχτα, τό καράβι έμεινε, να πάρει και ν' άφήσει κόσμο. Ήκετ ό Καλαματιαν-
 νός, τί τόν έπιασε ; Νά ξερνώ και ό άγέρας του πελάγου, να πάρνει τά ξε-
 441 ρατά και να μου τά ρίχνει καταπρόσωπο. Τί κελεπούρι μουστειλες θεέ μου,
 συλλογίζομουν. Κουτός, μέ τό αντί να στάζει, να κατοράει όλη τήν ώρα αίμα
 και τώρα να ξερνώ. Πλάτ οι άλλοι είχαν βουλευτεί πάνω άπό τό άμπάρι, μπρο-
 στα στη γέφυρα του καπετάνιου. Ήκετ οι άθεόφοβοι, είχανε καταφέρει να
 βγάλουν μία κιθάρα, έτσι δεμένοι, να τήν παίζουν και να τραγουδούν.
 Κιθαριστής ήταν ό φώτης φωτόπουλος. Ποιός άλλος ; Ζοχαδιάζονται οι φρουροί
 μας και οι αξιωματικοί, του πλοίου, όλοι " μαβροι", μέ τά καταρωμάματά μας.
 Νά τραγουδάμε δεμένοι. Ήμως έκαναν πώς δέν καταλαβαίνουν. Ήμερόματα
 άνοιχτά άπό τή Μύκονο, πέσαμε σέ μπόρλι. Ή κορβέτα καρουδόςοφλο. Αρχίσαμε
 να πατρακυλάμε. Μέ τό χέρι δεμένο, δέν είχαμε ίσορροπία, κι αν βουλιάζαμε;
 Μέ τά σίδερα, θά πάμε κατ' εθείλειαν φούντο. "Όταν πριν λίγους μήνες, βοόλια-
 ξε τό "Χειμάρα", στον έββοτικό, τριακόσιοι κρατούμενοι, δεμένοι όπως έμετς,
 πνίγηκαν, σάν τά σκυλιά. Αρχήσαμε να φωνάζουμε, όλοι μαζί. Άδστε μας : Άδστε
 μας. Βγαίνει ό καπετάνιος. Χοντροπατάτας, μέ μουστάκι ραβδίκι, μάς φτνει
 άπό φηλά και φωνάζει: " Νά σάς λήσει ό Μάρκος : " Ίκανοποιημένος άπό τήν
 έξυπνάδα του, γυρνά να δει τήν έντύπωση. Δίνει μία ~~και~~ μέ τή μύτη, τή

κορβέτα. Μπαίνει δολιχήρη στο κύμα. Τρέχει και καθαρίζει την κορβέτα ή
 θάλασσα. Βρεθήκαμε θλοι ένα κουβάρι. Κρατούμενοι, δέματα, χωροφύλακες. Οι
 γυναίκες στην άλλη άκρη του πλοίου, τσίριζαν μαζί με ~~τα~~^{αυτές} δεμένους κότες
 που ~~και~~ ^{καθαρίζανε}. Μοιγκρίζε ο πελαγίσκος άνεμος κι ~~αυτός~~^{αυτός} σε μένα προσωπικά,
 442 μου φερνε έσωτερική εθφορία. Κι ως ήταν πεσμένος επάνω μου ο κολητός μου,
 τον αΐθριο καιρό, που τή χτένιζε και τή ναουρίζε. Μιά πάνω. Μιά κάτω.
 'Η κορβέτα είχε τρελαθεί. Στη γέφυρα, ο πούστης ο καπετάνιος, τρομαγμένος,
 να δίνει διαταγές και να έπιθεωρεί και μάς ~~νά~~^{νά} δει αν είμαστε καλά δεμένοι
 με τὰ σιδερα. Τι να σε κάνω καπετάνιο, που είσαι φηλά κι εγώ χαμηλά και
 δεμένος. Μόνο να δώ τή μόρη σου καλά. Νά σε θυμάμαι. 'Η έκδιήνηση είναι
 πράγμα γλυκό... Πηγαίναμε να πνιγοϋμε κι εγώ μπάνιζα αδιάνοια τή φάσα
 του. Και σκεφτόμωνα, τι είδους κολαστήριο θά πρέπει να βρω, για να τον
 ανταμείψω. Πόσο έχει ανάγκη ή ψυχή του ανθρώπου, από κάτι τέτοιες φαντασι-
 ώσεις, για να άμτέξει. "Ένα ζώο ~~είναι~~^{είναι} το άθλιο τό γένος μας. Ένα ζώο,
 χειρότερο από όλα τὰ ζώα τής οικουμένης. Δέν του άξίζουν οι όμορφιές και
 οι χαρές τής ζωής. Κάλλιο γι' αυτόν, τὰ τάρταρα και τὰ σκοτάδια τής άβυσσου.
 Μόλις πιάσαμε τον κάβο τής Ικαριάς, έκοφε τό μπουρίνι. Ένα κούνημα μονότονο
 δεξιά ζερβά - χωρίς σταματημό, παίδευε τό άδειο μας στομάχι και θλοι μαζί
 άρχισαμε να ξερωάμε χολή. Έτσι μπήκαμε στο λιμάνι του Έυδύλου. Έξω, μάς
 περίμεναν χωροφύλακες, σε σχηματισμό. "Άραγες τί θά μάς κάνουν; Πάνω από
 τή σκάλα του πλοίου ο έννομοτάρχης, στραπατσαρισμένος και άνδρεχτος, ξεκλει-
 δωσε τρις χειροπέδες. Μόλις με είδε ζωήρεφε. Λοιπόν; με ρώτησε με ένδιαφέρον
 ήθελε να μάθει αν μουσπασε τό κόκκαλο και μείνω κουλός. Ανακουφίστηκα,
 καθώς χαλάρωσε ή χαλύβδινη σαγιάνα. Ξτριφα τήν ούλη με τ' άλλο χέρι.
 Τόν κίταζα στη κοιλιά και μετά στα μάτια. Ήταν ζώο. Πού να καταλάβει τή
 443 γλώσσα των άγγέλων που μιλούσα: "Κανένας φασίστας σαν τό τομάρι σου δέν
 θά ξεφύγει από τήν τελική κρίση. Είσαι καταδικασμένος. Και σε οικτιρω
 προκαταβολικώς". Αλλά περίπου είπα, σιωπηλώς. Καθυστερούσα και με συνέφερε
 ο ύποκοπανος του φρουρού. Στην προκυμαία, μάς παρατάζανε στη σειρά. Μετά
 μάς είπαν: ~~Καθίσαμε~~^{Καθίσαμε}. Καθήσαμε και περιμέναμε σιωπηλοί τή τύχη μας. Μεσημε-
 ράκι, καταφάνει ένας μοιραρχος. Ήταν ο κύριος Αλυσανδράκης. Τό καινούργιο
 μας άφεντικό. Έβρίσκεστε σε καθεστώς πειθαρχικής διαβίωσης, άκούστημε ή
 τενορλιστινη φωνή του, με πολύ μέταλο και κοκοράνιά. Αλλά που έβρατε, πέρσο
 τελείωσανε. Θά ζεψτε κλεισιμένοι στα σπύτια και δε θά βγαίνετε παρά για να
 δώσετε παρόν. "Όποιο παραβάλει τή διαταγή, θά περωί στρατοδικείο. "Επίσης
 να τὰ πάμε καλά. Θά πάτε στη δάφνη να έγκατασταθείτε εκεί. "Άλλωστε οι
 ντόπιοι είναι συντρόφια. Θά καθοπεράσετε. . . . Και γελά με ίκανοποίηση στους
 χωροφύλακες, που τον κοιτούν μερδεμένοι, από τό μαύρο χιούμορ. 'Ακούς
 συντρόφια:

367

Ι Κ Α Ρ Ι Α 1948 - 1949

Από μακρινά, μύς παρακολουθούσαν, οι έξορστοι που ξμεναν στον Ξύδηλο.

40 Ο Άλυσανδράκης, κατευθύνθηκε προς τό μέρος τους. Μίλησαν για λίγο. Μετά, ξεκίνησε μία μικρή ομάδα, για να μύς συναντήσει. Χαιρετηθήκαμε. Πήρε τό λόγο ένας μεσοκοπος. Μπήκε άμέσως στό ζουμί. Στη Δάφνη δέν υπάρχουν έξορστοι. Οι πρώτοι θά είστε έσεις. Έχει όμως στην Ακαμάτρα, τό πλατύ χωρίο, μία καλή ομάδα. Μ'αυτήν θά συνεργασήτε. Όμως, προς τό παρόν, θά σάς δώσουμε από τά δικιά μας, φάρμακα και ξηρά τροφή, για να πράσετε. Επίσης τρoφιμα, για τίς πρώτες μέρες. θά τά κρατήσουμε, απ'αυτά που δικαιούσθε. Τά λεφτά είναι, έβδομηντα δραχμές τό μήνα, για τόν καθένα. Μ'αυτά έβεις έχουμε γεμάτες τίς άποθήκες μας. Υπάρχει κανένας γιατρός έδώ; ρωτά.

444 « Εγώ : πετάγεται ένας τριαντάρης με γυαλιά. Πώς σέ λένε συναγωνιστή; Λέγομαι Άρης και είμαι παθολόγος. Λοιπόν, πήγαινε να διαλέξεις τά φάρμακα που χρειάζεσαι και γύρισε να κοιτάξεις τους άρρώστους. Έχετε πολύ όρδο να κάνετε. Μετά, οι Ξύδηλιώτες, σκόρπισαν ανάμεσά μας. Ήγιναν οι σχετικές γνωριμιές. Αρχίσαμε κι έμεις να φαχνώμαστε και να γνωρίζομασσε. Βαίλτες, εποιλτες, κομμουνιστές, σχηματίζαν τους πρώτους ^{πυθόνες} πυθόνες. Έτσι βρέθηκαν ποιοι είναι άνοργάνωτοι, συμπαθούντες. Ποιοι πιάστηκαν στη τόχη. Ποιοι είναι έντελώς άγνωστοι. Είμαστε γύρω ^{670νς} 670νς ένενήντα. Άνάμεσα μας κι ένας γνωστός τροτσκιστής, από τίς άνοιχτές συζητήσεις στην "Ιριδα". Ξυσικά, όλες αυτές οι διασυνδέσεις, γίνονταν στά μούλωχτά. Κάτω από την έπιφάνεια της θάλασσας. Ίδιαίτερα οι κομμουνιστές, έπρεπε να μένουν, με κάθε θυσία, άγνωστοι. "Παράνομοι" μέσα στην ίδια την ομάδα, γιατί ό έχθρός παραμόνευε, έτοιμος να χτυπήσει. Γύρισε ό γιατρός με δυο νέα παιδιά, εποιλτες, που κρατούσαν φάρμακα, επίδέσμοις, μπουκάλια κλπ. Φώναζε : « Όλοι οι άρρωστοι από δω : » Σηκώθηκα και πήγα κοντά του. Οι περισσότεροι, είχαν άνοιχτά τραύματα από τά βασιανιστήρια και τό ξύλο. Σπάνια θά έβλεπες άσθενή, με κανονική άρρωστία. Όταν έφτασε ή σειρά μου, ό Άρης καταπαιάστηκε πρώτα με τό χέρι μου. Έχυσε δέξινε πάνω στη πληγή. Μετά 'ιάδιο. Έβαλε γάλα, τό έδεσε. Ίστερα άσχολήθηκε με τό μούτρο μου. Η καλή πληγή, πάνω από τό δεξί φρύδι, και στό κρανίο, είχε άνοιξει και κακοφόρησε. Είχε πόν. Ίπέφερα από τό καθάρισμα. Με τίλιξε με επίδεσμο. Τό μάτι μου καταϊόκκινο. Αίμα. Δέν είχε σταγόνες. Παράγγειλε στόν Ήπονίτη, που έτρεξε να βρετ. Με είδε να σφιγγομαι. Έχει ς τόποτα άλλο με ρωτά; Πονάει 'η πλάτη μου. Βάζει τά άουσινα, που τά είχε πάντα πάνω του. Πά, πά, νάνει. Πώς στέκεσαι όρθιος; Τόχεις καιρό; Από τό Μάρτιο. »

445 « Έίσαι φαινόμενο : και περπατάς ; τρώς ; σφετόμουν τό Σισιλίανο, που με χαρακτήριζε άναίσθητο. Άρχισα να άνησυχώ. Μήπως είχε όικιο. Τελικά ήμουν πράγματι άναίσθητος. Τί να κάνω γιατρέ; Η ανάγκη βέλεπε. Με κοίταζε, κάτω

από τὰ τζάμια του. Κατάλαβε. «Πνεις γάλα; Γέλασα. «Άλλο τίποτα, πετώ ειρωνικά. Και πάλι στον επονήτη: Μά βρείτε γάλα.» Μὲ ρωτᾷ: «Θέλεις νά μείνεις στὸν Βῦδηλο; θὰ τὸ ζητήσω ἐγώ. Κοίταξα ἕνα γύρω, τὰ πρόσωπα τῶν συνεπιβατῶν μου, στὸ ταξίδι. Μοῦ ἄρεσαν. «Όχι, τοῦ λέω, θέλω νάρθω μαζί σας.» Ἔτσι βέβαιος πῶς μπορεῖ νά βαδίσει; Κοῦτσα-κοῦτσα, θὰ τὰ καταφέρω. Ἔχεις πράματα; «Ἐνα τσουβάλι, μὲ λόγα ρούχα, βιβλία, χαρτί.» Τὴ δουλειά κάνεις; Γράφω μουσική. Φωτιστήκαν τὰ γυαλιά του, ἀπὸ τὸ βλέμα του. Γράφεις μουσική; Μά αὐτὸ εἶναι θαυμάσιο. Δέν θὰ γράφεις κάτι καὶ γιὰ μᾶς; Πῆρα τὰ φάρμακά μου καὶ πῆγα καὶ κάθησα παρᾶμερα. Ξανακοίταξα τὸν Βῦδηλο. Τὸ πέλαιο. Ξαντάστηκα τὸ κατὶ μας, μὲ τὸ Ζάννο. Τώρα αὐτὸς βρίσκεται στὴ Γενική. Σὺν τὸν Ἰησοῦ Χριστὸ:»

44. Μοῦ εἶπε ἡ θεία Στεφανίδη πού τὸν εἶδε. Πόσος καιρὸς πέρασε ἀπὸ τότε; Ἐνας αἰώνας; Νά ὑπῆρξαν τᾶχα, ὅλα αὐτά; Ἐνα τραγοῦδι, ἄρχισε νά διαμορφώνεται, μέσα στὸ μυαλό μου. Μετὰ βγάλα ~~ἕνα~~ χαρτί καὶ μολύβι καὶ γράφω "χιτπα-χιτπα τὸ στήθος πού ἀνάβει. Χιτπα - χιτπα τὸ νοῦ ποὺ φωτᾷ. Στὰ χτυπήματα βεριέ-ουν οἱ σκάβοι, κάτω μᾶς σπρώχνεις καὶ πᾶμε φηλά...» Κάθισε κοντά μου ὁ γιατρός: «Ἐλα πές μου τὸ, λέει χαμογελώντας. Καθὼς τὸ ἀκουγε, κουνουσε τὸ κεφάλι του μὲ τὸ ρυθμό.» Ἐγινε πηγαδάκι. Νά κι ὁ ὄντης μὲ τὴν παρέα του. «Φέρε τὴ κιθάρα: Γρηγόρα τὴ κιθάρα.» Νά τὸ πιάσω ρέ μινδρε; Μὲ ρωτᾷ.

«Ὅπως θέλεις.» Σιγά-σιγά, τὸ τραγοῦδι, ἀπὸ στόμα σὲ στόμα, ἔπαιρνε σάρκα καὶ ὄστα. Ὁ κήλος μεγάλωνε καὶ ὁ ἦχος μέσα, ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη χοάνη > ὑφανότανε, πρὸς τὸν γαλανότατο οὐρανό. Ἔβρισαν στοὺς ἀρχαίους θεοὺς, πού μᾶς ἐγκατέλειψαν. Ὅμως ἐμένα, πέρασαν διαδοχικά ἀπὸ τὴ μνήμη μου, τὰ πρόσωπα καὶ οἱ χειρονομίες τοῦ Πέτρου, τοῦ Πάβλου καὶ τοῦ Βασίλη. Συγκεκριμένα, ζωντανά, ζεστά. Ἐρχόντανε καὶ τὸ ἀκίνητο πρόσωπο, τοῦ μελοθάνουτο δασκάλου, μὲ τὰ μάτια καρφωμένα στὸ ταβάνι, πού τώρα θὰ τὸν τρῶνε τὰ σκουλικία τῆς γῆς. Λές καὶ ἦθελαν νά διαβάσουν, κάποια ἄγνωστη σκέψη. Πού δὲ τὴ ξέραμε. Καὶ πού ἴσως δὲ θὰ τὴ μάθαινα ποτέ. Καὶ ὅμως αὐτὴ μᾶς ἐξουσίαζε. Κάποιος φωνάζει: «Ὁ πῶ νεοὶ νά μαζευτοῦν, νά πᾶμε στὶς ἀποθήκες.» Μετὰ ἀπὸ μισὴ ὥρα φάνηκαν ἑκατοντάδες σακιά. Μαζύ τους κι ἕνα μουλάρι, φορτωμένο μὲ δυὸ καζάνια καὶ καλάθια. Τὸ ὄδηγοῦσε ἕνας ντόπιος. Σταμάτησαν μπροστά μας. Ξανάρθε ὁ Αἰουσανδρόνης; Λοιπὸν ἔτοιμοι. Ξεκινάτε. θὰ σταθῆτε στὴν Αἰκαμάτρα. θὰ δώσετε παρὸν στὸ ἀστυνομικὸ σταθμό. Σ' αὐτόν θὰ ἀνήκετε. Κι ὄλοιμόν σας ἔν μᾶθω καμμιά παρεκτροπή... Πηγαίνετε. Δέν μ' ἄφησαν νά πάρω τρόφιμα, ὅπως ἔλοι οἱ ἄλλοι. Φορτώθηκα μόνον τὸ σάκιο μου. Στὸ πλευρό μου, ὁ ἄρης, δὲ ἐπέβλεπε μὲ πλατῆδες κρυφῆς ματιές. Σίγουρα πῆστενε πῶς θὰ σφριασῶ, στὴν ἔρημ τῶν δρόμων. Ἀνηφορήσαμε τὰ δρομάκια τοῦ Βῦδηλου. Ἠτόπιοι καὶ ἐξόριστοι, μᾶς χαιρετοῦσαν, πρόσχαροι. Δέν εἶχαμε ἀστυνομικὴ συνοδεία. Προπορευόταν ὁ ντόπιος μὲ τὸ μουλάρι καὶ μετε, τώρα πού πῆραμε ἕνα στενὸ μονοπάτι, εἰς φάλλαγα ἑκατὸν ἄνδρα. Ὁ ἥλιος ἔριχνε λοξὰ τὶς ἀχτίνες του. Ἐλαμπαν στὸ βάθος τοῦ πελάγους τὰ γυμνά βουνά τῆς Τουρκίας. Ἡ Χίος, χάνονταν, μέσα σ' ἕνα λεπτὸ στρώμα πάχυνς. Ἡ φύση ἦταν ὁμορφῆ. Πῶς μας, χαμηλά, τὸ λιμάνι καὶ

το χωριό

~~από πλάτανα~~ γύρω-γύρω, σχημάτιζαν ένα πιάτο ζωγραφισμένο με λευκά σπίτια και κόκκινες στέγες. Νά και τὸ καινὸ πού φεβγίει μὲ κατεθύση Χίο. Θεὸς καὶ κίβριες λέει νὰ εἶναι ὁ γέρος μὲ τοὺς δυὸ γυιούς; Μπήκαμε σὲ μιὰ χαράδρα φορτὴ μὲν δέντρα. Δεξιὰ-ζερβά. Τὸ βουνὸ ἔκρυβε τὸν ἥλιο. Ἐκανε δροσιά. Ὁ ἀνήφορος μεγάλωνε. Ἄρχισαν οἱ καθυστερήσεις. Κάποιος λέει, κάνοντας τὰ χέρια χωνί: Κουράγιο. Σὲ λίγο φτάνουμε σὲ πηγὴ. Ὅταν φτάσαμε ἑμεῖς, οἱ προηγούμενοι ἐτοιμαζότανε νὰ ξεκινήσουν. Ἠπιαμε νερό. Πλυθήκαμε. Μοῦ λέει ὁ γιατρός: Ὁ ἰδρώτας σοῦ κάνει καλὸ. Ὅμως ὑπάρχει κίνδυνος νὰ κρυώσεις. Γδύσου. Γδύνομα καὶ μὲ σιουπιζέει μὲ ἕνα μάλλινο ρούχο. Μοῦ πασαλείφει μὲ ἰώδιο τὸ πλεῖρο. Μοῦ δίνει χάπια. Ἐτοιμος; Ἐτοιμος. Ζαλωθήκαμε καὶ ξεκινήσαμε τελευταῖοι. Μετὰ τὴν πηγὴ, τὸ μονοπάτι σκαρφώλωνε στὸ βουνὸ σὰ εἶδι. Ἡ κλίση μεγάλη, σοῦβγαίνει ἡ ψυχὴ. Ἀπὸ κάτω βλέπαμε τὸ μουλάρι πού εἶχε φτάσει ψηλά στὸν ἀχένα καὶ τὸ ἔλουζε ὁ ἥλιος. Πίσω του σὰ μυρμηγκία ἀκολουθοῦσαν οἱ ἄνθρωποι, σιμμένοι ἀπὸ τὸ βάρος. Ὅταν φτάσαμε καὶ μεῖς τὸ τοπίο ἔλλαξε. Πίσω μας ἀφήσαμε τὴ θάλασσα. Μπροστὰ μας ἕνα μικρὸ δροπέδιο μὲ βράχους καὶ θάμνους. Στὸ βάθος βουνά. Σταθήκαμε καὶ πάλι νὰ ξεποστάσουμε. Τὸ μονοπάτι κόκκινο, μέσα στὴν πράσινη χλόη δηγοῦσε ἀριστερὰ στὴ ρίζα τοῦ πρώτου βουνοῦ. Ὅταν τὴ φτάσαμε, μπροστὰ μας φάνηκε ἡ Ἀκαμάτρα. Οἱ ἄλλοι εἶχαν φτάσει πάνω ἀπὸ μισὴ ὥρα, ὅταν μπήκαμε καὶ μεῖς στὸ χωριὸ. Στὴν πλατεῖα χαρούμενες συναντήσεις μὲ τοὺς ἐξέριστους. Εἶχαν γίνει παρέες- παρέες καὶ κουβεντιάζα ζωπρὰ. Ὁ γιατρός ἀνοῖξε δρόμο καὶ μὲ πῆγε νὰ κάτσω στὸ καφενεῖο. Μερικοὶ μὰς πλησίασαν καὶ πρότειναν: Δὲν λέμε τὸ τραγοῦδι; Ὅμως ὁ Ἄρης μὲ τὸ βλεῖμα του τοὺς ἔδειξε πὼς εἶμαι ἄρρωστος καὶ χρειάζομαι ἡσυχία. Τέλος φάνηκε καὶ ἡ φρουρά. Ὁ χωροφύλακας Διονύσης, πού ἔκανε χρέη ἐνωμοτάρχου, ὁ Ψιλᾶκης κι ἕνας ἄλλος, ἐπίσης χωροφύλακας. Ὅλοι κι ὅλοι τρεῖς. Στὴν Ἀκαμάτρα θὰ ἦταν πάνω ἀπὸ ἑκατὸ. Οἱ περισσότεροὶ εἶχαν κλείσει χρόνο. Φαινόταν νοικοκυρεμένοι, καθαροί, ἄνετοι, λές καὶ γεννηθήκαν σ' ἐκεῖνα τὰ μέρη. Ἐγίνε συγκέντρωση. Ὁ Διονύσης ἀνέβηκε στὰ σκαλοῦνα τοῦ σταθμοῦ κι ἄρχισε νὰ διαβάζει τὰ δυνάματα. Ἐνας-ἕνας περνοῦσε κι ἔλεγε παρόν. Ὅταν πέρασα κι ἐγὼ καθὼς ἀπομακρυνόμουν μὲ πλησίασε ἕνας χωροφύλακας. Σὲ λένε Θεοδωράκης; μὲ ρωτᾷ. Ναι. Εἶσαι ἀπὸ τὴν Κρήτη; Ναι. Μὲ τοὺς Θεοδωράκηδες πού ἔχουν κᾶτω τὴν βεντέτα ἔχεις σχέση; Ναι. Λοιπὸν νὰ ξέρεις. Ἐμένα μὲ λένε Ψιλᾶκη. Ὅμως δὲν ἔχω καμμιά συγγένεια μὲ τοὺς Ψιλᾶκηδες. Εἰς ἄλλο εἶμαστε ἀπὸ τὴν ἄλλη ἄκρη τῆς Κρήτης. Γέλασα. Γιὰ φαντάσου, σκέφτηκα πόσο πιὸ δυνατὴ εἶναι ἡ βεντέτα ἀπὸ τὴν ἐξουσία. Εἶμαι κρατούμενος κι αὐτὸς δεσμοφύλακας κι ὅμως φοβᾶται μήπως τὸν σκοτώσω γιὰ βεντέτα. Ἦσυχασε, τοῦ λέω. Ἦταν χλωμὸς, μαυριδερός καὶ μὲ τὸ ἀπαραίτητο μουστάνι. Κοινὴ φάτσα. Δὲ φαινόταν κακό παιδί. Λίγο κορτασάκι. Κι αὐτοὶ πολλές φορές κάνουνε τὴ ζημιὰ. Ὅμως σὰν Κρητικοὶ θὰ τὰ βροῦμε. Τί λές; Τί ἔννοεῖς μὲ ρωτᾷ. Ὅχι ἀγροῦδες τοῦ λέω ἀφήνοντας μιὰ ἀδιδρατὴ ἀπειλή: Ἐνάντι... Θεοδωράκης. Σήκωσε τοὺς ἄμους κι ἔφυγε σκεπτικὸς. Μὲ τὸ Διονύση νὰ συλλαβίζει τὰ δυνάματα, τὸ προσκλητήριο

Τὸ χωριό

τὰ ~~στρέια~~ ^{δία} γύρω-γύρω, σχημάτιζαν ἕνα πιάτο ζωγραφισμένο, με λευκά σπίνια καὶ κόκκινες στέγες. Νά καὶ τὸ καλκί ποῦ φεδγει με κατεβύνηση Χλο. Θεέ καί κύριελέες νά εἶναι ὁ γέρος με τοῦς δυὸ γυιοῦς; ἠπῆκαμε σὲ μιὰ χαράδρα φορτ μένη δέντρα. Δεξιά-ζερβά. Τὸ βουνό ἔκρυβε τὸν ἥλιο. "Ἐκανε ἄροσιά. Ὁ ἀνήφορος μεγάλωνε. "Ἀρχησαν οἱ καθυστερήσεις. Κάποιος λέει, κάνοντας τὰ χέρια, χωνί: 4 Κουράγιο; Σέ λίγο φτάνουμε σὲ πηγὴ." "Ὅταν φτάσαμε ἐμεῖς, οἱ προηγούμενοι, ἐτοιμαζότανε νά ξεκινήσουν. "ἠπιαμε νερό. Πλυθήκαμε. Κοῦ λέει ὁ γιατρός: "Ὁ ἔδρωτας σου κάνει καλὸ. "Ὅμως ὑπάρχει κίνδυνος νά κρυώσεις. Γέβσου. Γέβνομα καὶ με σκουπίζει με ἕνα μάλλινο ρούχο. Κοῦ πασαλείφει, με ἰώδιο τὸ πλευρό. Κοῦ δίνει χάπια. "Ἐτοιμος; "Ἐτοιμος. "Βαλωθήκαμε καὶ ξεκινήσαμε τελευταῖοι. Μετὰ τὴν πηγὴ, τὸ μονοπάτι σκαρφώλωνε στὸ βουνό, σὰ φίδι. Ἡ κλίση μεγάλη, σοῦβγαῖνε ἡ ψυχὴ. Ἀπὸ κάτω, βλέπαμε τὸ μουλάρι ποῦ εἶχε φτάσει ψηλά στὸν αὐχένα καὶ τὸ ἔλουζε ὁ ἥλιος. Πίσω του, σὰ μυρμηγκία, ἀκολουθοῦσαν οἱ ἄνθρωποι, συμῆνοι ἀπὸ τὸ βάρος. "Ὅταν φτάσαμε καὶ μετς, τὸ τοπίο ἔλλαξε. Πίσω μας ἀφήναμε τὴ θάλασσα. Μπροστά μας, ἕνα μικρὸ ὄροπέδιο, με βράχους καὶ βάλμους. Στὸ βάθος βουνά. Σταθήκαμε καὶ πάλι νά ξεποστάσουμε. Τὸ μονοπάτι κόκκινο, μέσα στὴν πράσινη χλόη, ὀδηγοῦσε ἀριστερά, στὴ ρίζα τοῦ πρώτου βουνού. "Ὅταν τὴ φτάσαμε, μπροστα μας, φάνηκε ἡ Ἀκαμάτρα. Οἱ ἄλλοι εἶχαν φτάσει, πάνω ἀπὸ μισὴ ὥρα, ὅταν ἠπῆκαμε καὶ μετς στὸ χωριό. Στὴν πλατεία, χαρούμενες συναντήσεις, με τοῦς ἐξδριστοῦς. Εἶχαν γίνει παρέες- παρέες καὶ κουβέντιαζαν ζωγρά. Ὁ γιατρός ἀνοιξε ὄρομο καὶ με πήγε νά κάτσω στὸ καφενεῖο. Μερικοὶ μᾶς πλησίασαν καὶ πρότειναν: "Δέν λέμε τὸ τραγοῦδι; "Ὅμως ὁ "Ἄρης, με τὸ βλέμμα του, τοῦς ἔδειξε πὼς εἶμαι ἄρρωστος καὶ χρειάζομαι ἡσυχία. Τέλος φάνηκε καὶ ἡ φρουρά. Ὁ χωροφύλακας Διονύσης, ποῦ ἔκανε χρέη ἐνωμοτάρχου, ὁ Ψιλάνης καὶ ἕνας ἄλλος, ἐπίσης χωροφύλακας. "Ὅλοι κι ὅλοι τρεῖς. Στὴν Ἀκαμάτρα, θά ἦταν πάνω ἀπὸ ἑκατό. Οἱ περισσότεροι εἶχαν κλεισιὰ χρόνο. Φαινόταν νοικοκυρεμένοι, καθαροί, ἄνετοι λές καὶ γεννηθήκαν σ' ἐκεῖνα τὰ μέρη. "Ἐγινε συγκέντρωση. Ὁ Διονύσης ἀνέβηκε στὰ σιαλόκια τοῦ σταθμοῦ καὶ ἄρχισε νά διαβάζει τὰ ὄνματα. Ἐνας-ἕνας περνοῦσε κι ἔλεγε παρών. "Ὅταν πέρασα κι ἐγὼ καθὼς ἀπομακρυνόμενος, με πλησίασε ἕνας χωροφύλακας. Σέ λένε Θεοδωράκη; με ρωτᾷ. Νά. Εἶσαι ἀπὸ τὴν Κρήτη; Νά. Με τοῦς Θεοδωράκηδες, ποῦ ἔχουν κάτω τὴν βεντέτα, ἔχεις σχέση; Νά. Λοιπὸν νά ξέρεις. Ἐμένα με λένε Ψιλάνη. "Ὅμως δέν ἔχω καμιὰ συγγένεια με τοῦς Ψιλάνηδες. Σε ἄλλου εἶμαστε ἀπὸ τὴν ἄλλη ἄκρη τῆς Κρήτης. Γέλασα. Γιά φαντάσου σέφετηνα γέσο πιδ δυνατὴ εἶναι ἡ βεντέτα, ἀπὸ τὴν ἐξουσία. Εἶμαι κρατούμενος κι αὐτός δεσμοφύλακας καὶ ὅμως φοβάται μήπως τὸν σκοτώσω, γιά βεντέτα. "Ἄσχασε, τοῦ λέω. Ἦταν χλωμῆς, μαυριδερόκαλ με τὸ ἀπαραίτητο μουστάκι. Κοινὴ φάτσα. Δέ φαινόταν ^{κακὸ} καὶ παιδί. Ἄλλο κουταβάκι. Κι αὐτοὶ πολλὰς φορές κάνουμε τὴ ζημιὰ. "Ὅμως ^{κακὸ} ἔσαν κρητικοὶ νά τὰ βροῦμε. Τί λές; Τί ἐννοεῖς με ρωτᾷ. "Ὅχι ἀγροτέδες, τοῦ λέω, ἀφήνοντας μιὰ ἀδιόρατη ἀπειλή: "Ὅσαν "Θεοδωράκης". Σήκωσε τοῦς ὦμους καὶ ἔφυγε σκεπτικὸς. Με τὸ Διονύση νά συλλαμβάνει τὰ ὄνματα, τὸ προσλητήριον

443

βάστηξε μιάν ώρα. Όταν τέλειωσε έδωσε τὸ λόγο στὸν ἐκπρόσωπο τῆς Ἀκαμάτρας. Συναγωνιστές, μᾶς λέει, σήμερα θὰ βουλευτεῖτε ἐπὶ χωριὸ μας ὅπως ὅπως. Στὸ σχολετο, στὸ καφενετο, στὰ σπίτια. Ἀπὸ αὐριο πρωτὸ θὰ πάτε στὴ δάφνη εἶναι μισὴ ὥρα μόνο ἀπὸ δῶ, νὰ ἐγκατασταθεῖτε μὲ τὸ καλὸ. Τὸ βράδυ θὰ φάτε ἀπὸ τὸ καζάνι μας. Τὸ συνεργετο τὸ δικὸ σας, βρῖσκεταιι κιδλας στὴ δάφνη. Πῆγαν καὶ τὰ πρῶτα τρόφιμα. Ἐπιμένως αὐριο τὸ μεσημέρι, θὰ γευματίσετε σπίτι σας. Στὸ μπαζιλιο θὰ βρεῖτε παραβάνες, παγοῦρια, κουτάλα, πηροῦνια ποτήρια κι ὅλα τὰ ^{συνεργετο} ~~συνεργετο~~ ^{συνεργετο} ~~συνεργετο~~. Ἄν δὲν ἔχετε λεφτά, θ' ἀνοιξετε τεφτέρι. Ἐαντῆρε τὸ λόγο ὁ Διονούσης. Φτυστός ἦρως τοῦ Μπόστ, μὲ μουστάκι ὀλὰ Χίτλερ καὶ πατηκωμένο κεφάλι, σάν ἠπειρώτης φοῦρναρης. Ἀυριο πρωτὸ πρίν ξεκινήσετε, παρὼν ^{στὴν} ~~στὴν~~ ἑφτά. Τὸ βράδυ τὸ ἴδιο, ^{στὴν} ~~στὴν~~ ἑφτά. Ἀπὸ μεθαυριο πρὸ παρὼν ^{ἔδω} ~~ἔδω~~, τρεῖς φορές τῆ μέρα. Ὅχι τὸ πρωτὸ, δῶδεκα τὸ μεσημέρι καὶ ἑφτά τὸ βράδυ. Δὲ δικαιολογεῖται καμμιά ἀπουσία. Στὸ χωριὸ σας ἀπαγορευεται νὰ κυκλοφορεῖτε τοὺς δρόμους, θὰ εἶστε κλεισμένοι στὰ σπίτια σας, θὰ βγαλντε μόνο γιὰ τὸ συσσίτιο καὶ γιὰ τὸ παρὼν. Νὰ βγάλετε κι ἕναν κ... ἕναν ὑπεθύνο. Μὲ εἰδοποίησαν ὅτι πρέπει νὰ πάω σ' ἕνα σπίτι. Ἀκολούθησα τὸν ἐπὸντο πὸ μού ἔφερε τὸ μήνυμα. Καὶ φτάσαμε μπροστὰ σ' ἕνα φηλὸ τοῖχο μὲ ξύλινη πόρτα. Μπήκαμε στὴν ἀλῆ. Γυναίκες καὶ κορλιτσια, κεντοῦσαν γύρω ἀπὸ τὸ πηγάδι. Μὲ χαιρέτησαν, κουνώντας εὐγενικά τὸ κεφάλι. Κατάλαβα πὼς ἤξεραν, ὅτι μέσα στὸ σπίτι, γίνεται κομματικὴ δουλειὰ καὶ γι' αὐτὸ ἔπρεπε νάχουν αὐτὴ τὴ σοβαρότητα στὴν ἐκφραστὴ τοῦς. Στὸ δωμάτιο, γύρω ἀπὸ τὸ τραπέζι, καμμιά δεκαριά σὺντροφοι. Γνώρισα τὸν Θελευθεριάδη, πὸ πιαστήκαμε μαζί, στὴ Νέα Ζιῦρνη. Κάθησε σὺντροφε, μού λέει ἀφηρημένα, αὐτὸς πὸ διητύθηνε τὴ συζήτηση. Σημάδι ὅτι τὸν ἔκοψε. Νὰ συνεχίσομε; ρωτᾷ. Μιλοῦσαν γιὰ τὰ ἄμεσα προβλήματα. Καὶ πρίν ἀπὸ κάθε ἄλλο, ὁ σχηματισμὸς τῆς ἐπιτροπῆς καθοδηγήθη, τῆς δμάδας. Αὐτὴ πὸ θὰ ἦταν ὑπεθύνη γιὰ τὰ οἰκονομικά, τὰ τρόφιμα, τὸ ^{ἐπιτροπῆς} ~~Μαγειν~~ ^{ἐπιτροπῆς} ~~Μαγειν~~. Ἄν ἄμεσα μέτρα, ^{ἐπιτροπῆς} ~~ἐπὶ~~ ^{ἐπιτροπῆς} ~~ἐπὶ~~ πείθαρχια τῆς δμάδας. Ἀπὸ τὴν Ἀκαμάτρα στὴ δάφνη, ὁ δρόμος εἶναι μισὴ ὥρα. Ὅμως ἀνάποδα, μιὰ ὥρα καὶ. Γιατὶ ἔχει ἀνηφόρα, δηλαδή, θὰ περπατάμε, πέντε ὥρες τῆ μέρα. Ἔνας ρώτησε. Μὰ εἴμαστε ὑποχρεωμένοι; Καὶ ὁ ὑπεθύνος ἀπάντησε. Ἐμεῖς κρινουμε πὼς ναί. Δὲν ἔχουμε περιθώρια γιὰ ἀναμειψήσεις. Αὐτοὶ ξύνουν τὰ νύχια τοὺς γιὰ νὰ δεύνουν τὴ κατάσταση. Τοὺς συμφέρει. Ἐμεῖς ὅμως; Ὅχι. θὰ τὸ πάμε μὲ τὸ μαλακό. Ὅσο μᾶς ^{ἐπιτροπῆς} ~~ἐπιτροπῆς~~ ^{ἐπιτροπῆς} ~~ἐπιτροπῆς~~ τὰ πιστεῶ μας καὶ ἡ ἀποστολὴ μας. Λοιπὸν κάποιος θὰ πρέπει νὰ ἐπιτηρεῖ ὥστε νὰ ξεκινάμε ὅλοι μαζί. Νὰ φτάνουμε καὶ νὰ φεύγουμε ὅλοι μαζί. Κι αὐτὸς ὁ κάποιος, εἶναι ἡ προσωπικὴ ἐπιτροπὴ. Ὅταν ἡ δμάδα στρώσει, τότε θὰ μπεῖ τὸ πρόβλημα τῆς ἐκλογῆς της. Τώρα ἔχουμε κατάσταση ἐκτακτῆς ἀνάγκης. Ἄν ἔχεις ἀνάγκη, θὰ πρέπει ν' ἀφήσομε τὰ πράγματα νὰ φύγουν μέσα ἀπὸ τὰ χέρια μας. Μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν καὶ προβοκάτορες. Μετὰ γύρισε πρὸς ἐμένα καὶ ρώτησε. Μάθαμε πὼς ἔχεις προβλήματα μὲ τὴν ὑγεία σου. Ἐκὼ νὰ πῶς δειχνω τοὺς ἐπιδέσμους στὸ κεφάλι καὶ στὸ χέρι. Δὲν ἔννοοῦμε αὐτά.

444

Ἄλλα χειρότερα : Ἐχεις πλευρίτιδα : Μόλιον εἶχα, τοῦ λέω. Ἀπό τό Μάρτη ὡς σήμερα. Τελικά ἀπαυθεραπεύτικα. Ἐντάξει, συντροφει. Νά σε δεῖ πρώτα ὁ γιαντρός. Ἄν εἶσαι ^{Κοιτῶν} ~~Κοιτῶν~~, προτείνουμε νά ἀναλάβεις τήν ἐκπρόσωπησι τῆς διάβας, πρὸς τὰ ἔξω. Ἐσωτερικός γραμματέας. Ἐσωτερικός εἶναι ὁ Γιωργος > (Ἐλευθεριάδης).. >> Ὅς μου λές, ρωτᾷει κάποιος ἄλλος; Ἦλ σου ἔλεγε ὁ χωροφύλακας; Τοὺς λέω. Βάλανε τὰ γέλια. Αὐτό εἶναι καλό, λέγανε μερικοὶ ~~μερικοὶ~~.

Τοῦ πήρες τὸν ἄερα. Ρίχνει ^{Του} ~~Του~~ κάπου-κάπου, κανένα αἰμοβόρικο βλέμα. Ἀκοῦς ἐκεῖ βεννέτα. Ποῦ; Στὴν Ἰκαριά : Κι ἐμεῖς κάνουμε ταξικὸ ἀγώνα. Ἀφοῦ κανονίσαμε ὅλες τὶς λεπτομέρειες, βγήκαμε στὴν αὐλή. Οἱ γυναῖκες μᾶς κέρασαν καρυδάκι, ~~καρυδάκι~~ καὶ παγωμένο νερό, ἀπὸ τῆ στάμνα. Ἡ κοπελιά ποὺ τὴν κρατοῦσε καὶ γέμιζε τὰ ποτήρια, κάπου δεκάξη χρονῶν, χαμηλοβλεπούσα, μ' ἔκανε νά θυμηθῶ τὰ κορίτσια στοὺς Βρασιῶδες, ποὺ μᾶς πεύραζαν. Ἐκτός κι ἂν εἶχα τὴ μύγα καὶ νόμιζα πιά, πῶς ὅλες οἱ Ἰκαριώτισες, μᾶς περιπαίζουν. Βγήκαμε δυο-δυο, νά μὴ δώσουμε στόχο. Στὴ πλατεία, ἔφαχνε νά μέ βρεῖ ὁ γιαντρός. Σοῦ βρήκα σπῆτι νά κοιμηθεῖς. Ὅταν πᾶμε θά σὲ ξετάσω καὶ θ' ἀλλάξω τὶς πληγές. Ἦταν ἡ ὥρα τῆς βόλτας. Οἱ παλιοὶ ἐξόριστοι, μὲ καθαρά πατωλόνια καὶ λευκὸ πουκάμισο, Κρατῶντας, ἄλλος μπαστοῦνι κι ἄλλος γιλτίσα, περπατοῦσαν πάνω κάτω

γυκο

σε παρέες

450

σε παρέες, ~~σε παρέες~~ δυο-δυο τρεῖς-τρεῖς. Συζητοῦσαν σοβαροί, μὲ τὸν ἄερα τοῦ ριζωμένου κάτοικου τοῦ χωριοῦ. Κατὰ βάθος τοὺς ζήλευα, ποὺ εἶχαν τακτοποιηθεῖ καὶ ἡσυχάσει. Εἶχαν τὸ σπῆτι τους, τὴ γωνιά μὲ τὸ κρεβάτι, τὰ ρούχα καὶ τὰ βιβλία τους. Θά διαβάζανε, θά σπουδάζανε, θ' ἀλληλογραφοῦσαν. Ἐνῶ ἡ δμάδα τους, δούλευε ρολοῦ. Στὸ σπῆτι, μένανε δυο καθηγητές, ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Εἶχαν τραπεζαρία, κουζίνα κι ἕνα εὐρύχωρο ὑπνοδωμάτιο, μὲ δυο κρεβάτια, ἀπὸ ὅα κι ἀπὸ κεῖ, στὸ μεγάλο παράθυρο ποὺ εἶχε θέα τὸ βουνό. Ὁ ἕνας, εἶχε γραφεῖτο στὴ κρεβατοκάμαρα κι ὁ ἄλλος, στὴ τραπεζαρία. Οἱ τοίχοι τὰ τραπέζια, τὸ πάτωμα, γιωματὰ βιβλία καὶ χαρτιά. Ἀνάφανε δυο μεγάλες λάμπες. Τὸ δωμάτιο γιδμισε σπιές. Ἐέρανε τὸ φατ σὲ δυο μεγάλα δοχεῖα. Τὰ βάλανε στὴ μέση τοῦ τραπεζιοῦ καὶ σέρβιραν στὰ τοίγκινα πιάτα τὴ ζεστὴ φασολάδα. Θάγαμε κι ἀπὸ μιά κεννιστὴ ρέγγα, βουτηγμένη στὸ λάδι. Τὸ φωμὶ ἦταν μπαγιάτικο. Μά νόστιμο. Πεινούσαμε. Τρώγαμε σιωπηλοί. Ὅταν τελειώσαμε, ὁ ἕνας σηκώθηκε καὶ ξέστρωσε τὸ τραπέζι. Πῆγε τὰ πιάτα στὴ κουζίνα, ἔβαλε ποδιά καὶ τάπλυνε. Ὁ ἄλλος πήρε τὴ λάμπα καὶ τὴν ἀκοιμπησε στὸ γραφεῖτο, στὸ πλαῖνὸ δωμάτιο. Ἔσεῖς συναγωνιστές, θά κοιμηθεῖτε στὰ κρεβάτια μας. Ἐμεῖς τὸ κανονίσαμε νά τὴ βγάλουμε στρωματσάδα. Μὴν ἀνησυχεῖτε. Μᾶς ἀρέσει. Ἐξ ἄλλου ἔχουμε πολλὰ ρούχα. Μᾶς ἀρῶσαν τὰ δικὰ τους ~~καὶ~~ οἱ ντόπιοι. Ἀφοῦ μ' ἔπλυνε καὶ μέ ἔλλαξε, μου λέει. Τώρα θά δοῦμε προσεκτικὰ τὸ πλευρὸ σου. Μὲ ἀκροάστηκε σχολαστικὰ: << Πιράβο θηρλο : >> Ἦδ εἶπε τόσο δυνατὰ, ποὺ μπήκαν στὸ δωμάτιο καὶ οἱ ἄλλοι. << Ἐβγάλε πλευρίτιδα στὸ πόδι. Τοὺς λέει θαυμαστικὰ. Τώρα χρειάζεσαι φάρμακα καὶ πολὺ φατ. Ἀπλάδι τοῦ λέω, μπορῶ νά κινουῦμαι, ἢ ἐπροσοχῆ. Μπορεῖ νά πηγαίνω στὸ παρών; Ἄν θέλεις, σὲ ἀπαλάσω. Εἶχε πεῖ ἐπισης ὁ Διονύσης, ὅτι μόνο οἱ πραγματικοὶ ἄρρωστοὶ, μπορεῖ νά ἀπουσιάζουν. Μὲ γυμνάτευση τοῦ γιαντροῦ.

Τὸ Μὲ παρήλαβε ὁ Ἄρης.

ΕΧΕΤΕ

« Ξέρετε, πρόσθεσε, δ' γιατρός. ΜΕ διεκδικεί και η 'Ακαμάτρα. Γιατί δεν ~~έχω~~ γιατρό. "Όμως εγώ θεωρώ τον έαυτό μου Αναψυκτή". Ήταν η πρώτη φορά που άκουγα αυτό το επίθετο. Στά 1952, θά το χρησιμοποιούσα για φευδώνυμο, στην ΑΥΓΗ. Χάραμα, μās ξύπνησαν τ' άδηδύνα. Στην κουζίνα οι καθηγητές, έβραζαν το νερό για τó τσάι. Πλῆθθικαμε στην αλύη, στο βρυσάκι που ήταν καρφωμένο στη καρδιά. "Εγώ φυσικά, δεν είχα να πλύνω πολλά πράγματα, έξδν από τά χέρια μου και ένα μέρος του προσώπου μου, με προσοχή, μή βρέξω τους επιδέσμους. Βουτούσαμε στην κουπα μεγάλη κομμάτια φώμι, που έλυωναν στο στόμα και με τή ζάχαρη, γίνδταν γλυκισμά. Λοιπόν, λέει δ' καθηγητής, σήμερα είνας μεγάλη μέρα για σάς. Κάθε άρχη και δύσκολη. Μά θάστρώσετε γρήγορα, όπως κι έμεις. Μετά είνας ευχάριστá. Βγήκαμε όλοι μαζά. Οι υτόπιοι, θά δίνανε πρώτοι τó παρών, μισή ώρα πιό μπροστά από μās. "Ήιτός από σήμερα, που έγινε εξαίρεση, γιατί έπρεπε να φύγουμε νωρίς για τή Δάφνη. "Η πλατεία του χωριού βοδύζε. Τά πρόσωπα γελασά. ΜΕ βήηκε δ' Ψευθεριάδης και μου λέει πώς πρέπει να παρουσιαστώ άμείσως στο σταθμό, να τους πώ ότι είμαι έκπρόσωπος. "Μιλήσαμε με τó γιατρό", πρόσθεσε. "Δέν έχει αντίρρηση. Λοιπόν θά κανούησης με τó χωροφύλακα, ώστε τó παρών να γίνεται γρήγορα. Νά, πάρε τόν κατάλογο. Τά όνοματα είνας σε άλφαβητική σειρά. Μπροστά σε κάθε όνομα, υπάρχει δ' αύξων αριθμός. Πές του πώς έμεις, ~~καθώς~~ θά λέμε ένος-έννας τó νοήμερο και τó όνομα του κι αυτός θά βάλει τή λίστα και θά έλέγχει. "Άφσα τó σάκο μπροστά στην πόρτα και μπήκα στο δωμάτιο με τους χωροφύλακα. "Τί θές;" με ρώτησε δ' Ψιλάνης. "Νά μιλήσω στον υπεύθυνο" "Ο Διούσης στο γραφετό, μελετούσε τó κατάλογο. Σίγουρα δέ θά είχε βγάλει τó δημοτικό και η ανάγνωση τόν δυσκόλευε. Σήκωσε τó κεφάλι και με κύταζε. "Αναμετρηθήκαμε και οι δυο με τά μάτια. "Η πρώτη έπαφή καλή. Είχε σημασία αυτό για τήν ομάδα. "Είμαι δ' έκπρόσωπος" τού λέω. "Μάλιστα" " "Έχω να σάς προτείνω ένα σχέδιο για τó παρών". Και τó έξηγώ. "Ήταν δύσπιστος. Φοβόταν μήπως είνας κανένα κόλπο. "Δοκίμασε και κρινέ ε ". "Καλά", μου λέει "λοιπόν, όπως είπαμε, κλεισμένοι στά σπύτια σας. "Γιά ότι συμβαίνει, θά με βρίσκεις έμένα και θά μου λές. Νά ξέρεις πώς έρχονται είδικά πρρίπολα από τόν βύθλο και χτενίζουν τά χωριά. "Όταν πιόσσουν κανένα έξω, τόν πώνε στή διοίκηση, για τιμωρία. "Άσε που υπάρχουν πιόνες, για όλο τó χωριό. Νά τους τά έξηγήσεις λεπτομερώς για να πάμε καλά. Πώς σε λένε έσένα;" " "Θεοδώρακη" " "Λοιπόν, θόδωρε, φάναξέ τους, ν' αρχίσουμε γιατί η ώρα περνάει." Βγήκα στο κεφαλόσκαλο. Οι περισσότεροι είχαν ήδη συγκεντρωθεί. "Όταν μαζεύτηκαν όλοι, πήρα τόν κατάλογο από τά χέρια τού Διούση και τους έξηγησα. "Ο καθένας έμαθε τó νοήμερό του και σχημάτισαν σειρά, σύμφωνα με τους αριθμούς. "Αρχίζουμε. Πήρε τόν κατάλογο δ' Διούσης. Οι άλλοι δυο, γοβρώσαν τά μάτια για ναμή τους ξεφύγει κανέναν. "Ένα, 'Αθανασιάδης, δυο, 'Αυγερινός... έένα, 'Ψευθεριάδης, είκοσι πέντε, Κουτσούγερας, έβδομήντα, Πανόης, ογδόντα έννια, αυτόπουλος, ένενήντα ένα, Χαρατσίδης...

To Kou Sou περνάει.

Χαρατσίδης...

451

452

Γιά πρώτη φορά, η διαδικασία κράτησε, δέκα πέντε λεπτά. Μετά περνάγαμε ρολόι. Τό πολυ, έπτά λεπτά. Άφρεσε στους χωροφύλακες και τό καθιέρωσαν και για τήν Ακαμάτρα. Βγήκαμε απ' τό χωριό και πήραμε τό μονοπάτι για τή Δάφυη. Μπροστά μας, η κοιλάδα της Μεσαριάς. Άριστερά, τό βουνό. Κάτω στά πόδια μας, πνιγμένη στό πράσινο, η καινούργια μας πατρίδα. Ποιός ξέρει πόσο θά ζήσουμε σ' αυτό τό χωριό. Μπήκαμε στην κατηφόρα. Δεξιά, τά χωράφια σταματήσαν, πάνω από ένα βαθύ γκρεμό. Άπό τήν άλλη μεριά της χαράδρας, τό βουνό, ήταν κομένο μέ τό μαχαίρι, κόκκινος βράχος, ως επί τό πλεϊστον. Στην πορφή του, ένα χωριό μέ σπιτάκια μεγάλα, σά ένα νύχι. Είχε και εκεί έξεδριστός. Μπροστά μας, μετά τή Δάφυη, καινούργια σπίτια, σφαρφάλωναν σ' ένα λόφο μέ μύλους. Ηταν ένα άλλο χωριό, χωρίς έκτοπιση ενους. Κι άμέσως μετά, άρχιζε τό μεγάλο βουνό, που δέσποζε πάνω απ' όλη τήν Ίκαριά. Στην μέση του δρόμου, άριστερά μας, σχηματίζονταν ένα είδος πλατείας. Είχε πλατάνια, πέτρινα παγκάκια και στό βάθος ένα μεγάλο ρουφούλι, που μάζευε τά νερά της πηγής, που σέ συνέχεια έτρεχε μέ δύναμη από τό μικρό άνοιγμα και έπεφτε σέ μία δεξαμενή. Αθόρυμπα καθήσαμε όλοι στίς σιές, νά ζανασάνουμε. "Ήσκυβες στό ρουφούλι και έβλεπες τή φάτσα σου νά τρεμοπαλίζει, πάνω στη κρυστάλλινη επιφάνεια του νερού. Δέ μπορούσες νά τό πειές. Τόσο ήταν παγωμένο. "Υστερα από δέκα λεπτά, ξεκινήσαμε και πάλι, όλοι μαζί. Μπήκαμε στό χωριό. Τά περισσότερα σπίτια κλειστά. Σημάδι πώς οι ντόπιοι τά είχαν εγκαταλείψει. Μέσω συγγενών, οι πιδ πολλοί, είχαν άφήσει τά κλειδιά και τά έμπιστεύτηναν σέ μας. Καταλαβαίνεις τί σημαίνει αυτό. Νά σου άφήνουνε τή περιουσία τους. Γι αυτό κι έμεϊς λέγαμε, πάνω απ' όλα σεβασμός. "Όχι μόνο προσέχαμε τό βιός τους, μά προσπαθούσαμε νά τόν καλύτερέψουμε. Νά φτιάξουμε πατώματα, κεραμίδια. Νά βάψουμε. Νά καλλιεργήσουμε τό κήπο. Νά τόν παραδώσουμε καλλίτερο απ' ότι τόν πήραμε. Η έγκλησία του χωριού, ήταν στό κέντρο. Μπροστά μας, μία μικρή πλατεία, μέ πλατάνια. "Ένα γύρω, φοῦρνος, ~~και~~ φιλικάκι δικο, καφενέτο. Πλάι του, σ' ένα άδειανό μαγαζί, οι δικοι μας, είχαν εγκαταστήσει τά καζάνια. Καθισμένοι όκλαδόν, ένα γύρω, έξεδριστοι, καθάριζαν, άλλος τίς φακές, άλλος κρεμμύδια και άλλος τά ζαρζαβατικά. "Άλλοι πάλι, φέρνανε ξύλα, που τά είχαν κόψει ζημεράματα, φηλά στό βουνό. Σπάγανε τή μέση τους στό δρό, για νά ίσορροπέι τό φορτίο στην πλάτη τους. Δίνανε μία και τά πετάγανε στό σωρό, μπροστά στά καζάνια. Τάχαν πλύνει, τάχαν τρώφει. Και τώρα ρίχνανε νερό, που τό κουβαλούσαν μέ τους κουβάδες, από τή βρύση του πλάτανου. Τό γραφεϊο της ομάδας, συνεδρίασε μπροστά στην έγκλησία. Μετρήσαμε τά σπίτια που μας προσέφεραν. Τά πιδ πολλά είχαν έδω κοντά. "Υπήρχαν κι άλλα άπομακρυσμ ένα. Μετά, τά δωμάτια, ^{στον} ^{που είσαι μόναν} ^{στην} ^{και είσαι μόναν} μεγάλα, για πάνω, και ^{τα} ^{μικρά}, για κάτω, από πέντε άτομα. Άφου έτοιμαστήκαμε, νάναμε συνέλευση. Οι έξεδριστοι μοιράστηκαν σέ παρέες. Οι πιδ νέοι, πήγαν στά μακρινά. Οι άλλοι, βολεύτεχαν ένα γύρω. "Άμεϊς, οι τρείς νεοαμυρνωίτες, σόν τό Βασίλη Κουτσούγερα, τό φίλο μου από τή Τρίπολη, πήγαμε σ' ένα ~~χωριό~~, ~~που~~ στό δρόμο, μπροστά στην έγκλησία. Στο ίδιο σπίτι, θάνασε καμμία είκοσαριά. Συμφωνήσαμε

453

Γο
λέγανε.Γο
μετρήσε

15

373

Καινούργιες Κατοικίες μας

154

να γνωριστούμε ~~μας~~ με τις ~~ομάδες~~ και δώσαμε ραντεβού στις έντεκα, πριν τὸ φαΐ, νὰ τὰ ξαναποῦμε στὴν πλατεία. Ἔπρεπε νὰ τακτοποιήσουμε τὰ συνεργεία καθὼς κι ἄλλες ἐπιλογουσες λεπτομέρειες. Ἔχχαμε δυὸ ὥρες καιρὸ. Ἀνοίξαμε τὴν πόρτα καὶ τὸ παράθυρο τοῦ δωματίου μας, ποὺ ποιοὺς ξέρει πόσο διάστημα ἔμεινε ἀκατοίκητο. Ἀπὸ τὸ μαγαζάκι, ἀγοράσαμε σκουῦπες, βούρτσες, κουβά, σαποῦνι. Βγάλαμε τὰ παπούτσια μας καὶ στρώθηκαμε στὴ φασίνα. Στὸ πάτωμα εἶχε ξύλο βρώμικο ἀπὸ τὴν πολυκαιρία. Πετάγαμε νερὸ μὲ τὸν κουβά καὶ τὸ ξύναμε μὲ μανία μὲ τὶς βούρτσες. Μετὰ, μὲ τὶς σκουῦπες, παίρναμε τὰ νερά. Ὅταν τελειώσαμε, πλῆθηκαμε, βάλουμε τὰ παπούτσια μας, τὸ ἀφήσαμε ἀνοιχτὸ γιὰ νὰ στεγνώσει καὶ γυρήσαμε στὴν πλατεία. Βρέθηκαν κουρέας, ράφτης καὶ τσαγκάρης. Καὶ μάλιστα περισσότεροι ἀπὸ ἕνας. Ἔχχαμε προβλέψει τρία παλὰ στίτσια, γιὰ νὰ ἐγκατασταθῶν. Ἦταν κάπως παράμερα ἀπὸ τὸ κέντρο. Ὅμως μὰς βόλευε, γιὰτὶ βρισκόνταν πάνω στὸ δρόμο γιὰ τὴν Ἀκαμάτρα. Γιὰ τὴν ἀλληλογραφία, ἔπρεπε ν' ἀγοράσουμε, εἰδικές κίτρινες κάρτες. Ἔχχαμε δικαίωμα νὰ γράφουμε μὲ μεγάλα καθάρὰ γράμματα, ἕως εἴκοσι σειρές. Τὰ γραμμάτια θὰ τὰ πέραμε ἀπὸ τὸ μπαζάλι. Τὶς κάρτες θὰ τὶς παραβίδαμε στὴ ^{χώρα} φυλακὴ, γιὰ λογοκρισία. Γιὰ τὸ "παρῶν" ἢ συνάντησή μας θὰ γινότανε στὴ βροχή μὲ τὰ πλατάνια, τρία τέταρτα πρὶν ~~ἀπὸ τὴν χωροφυλακή~~. Ἀπλάθῃ στὶς ἑπτὰ καὶ τέταρτο τὸ ἀπόγειο. Στὸ μεσημέρι, τὰ καζάνια βράζανε. Γιδίμισε μυρουδιές ἢ πλατεία. Ὅλοι κρατοῦσαμε τὶς καρβάνες καὶ τὰ κουτάλια μας. Ὅταν τέλειωσε ἡ συνέλευση καθήσαμε οὐρά. Ἐξέχασα νὰ πῶ τὸ σπουδαιότερο. Ἀπλάθῃ βγήκαν οἱ ὑπηρεσίες γιὰ τὸ μαγειρεῖο γιὰ μιὰ βδομάδα. Τὸ κανονίσαμε κατὰ θέλημα. Ὁ μάγειρας ἀπὸ βραδὺς ἐὰ μὰς ἔλεγε πόσοι χρειάζονται, σύμφωνα μὲ τὸ μενού. Ἄν εἶχε πατάτες, ἤθελε περισσότερους. Τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὴ φάβα καὶ τὶς φακές. Ἡ φασουλάδα καὶ τὰ ρεβύθια ἦταν πιὸ εὐκόλα. Ἀπὸ κρέας, φυσικὴ μὴδέν. Καμμιά φορὰ, μπακαλιάρω. Ἀπὸ τὸν φήναμε στὸν φούρνο μὲ πατάτες καὶ μπόλικες φρέσκες ντομάτες καὶ σκόρδο. Ἦταν τὸ μενού τῆς Κυριακῆς. Καζάνι εἶχε δυὸ φορές τὴ μέρα. Τὸ μεσημέρι στὶς μὲ καὶ τὸ βράδυ στὶς ὀχτῶ. Τὸ πρωῒνὸ, κατὰ θαλάμου. Βασικά φασομύηλο, ποὺ τὸ μαζεῦσαμε μόνοι μας, ἀπὸ τὸ βουνὸ. Κι ἄλλα ἄγρια ^{χόρτα} μύρωδινα. ~~Ἄφρασα~~. Τὸ φαΐ, ἦταν σπανιότερο. Καφέ, ^{ἴναι} ἀργότερα. Ὅταν ἀρχίσαν νὰ φτάνουν τὰ δέματα, εἶχαμε τὸ μπρίκι μας καὶ τὸ φήναμε στὸ καμινέτο ἢ στὴ χόβολη. Καλλιτερά. Ἀπὸ τὶς, χρηματικὲς ἐπιταγές, ἢ ομάδα κρατοῦσε τὸ ⁵⁰ τὶς ἑκατὸ. Γιὰ τὰ προσωπικὰ δέματα, τὸ ἀφήσαμε στὴν κρήση τοῦ θαλάμου. Ἐτσι ἄλλος εἶχε κολεεῖ χτίβα ἑκατὸ τὶς ἑκατὸ. Ἀπλάθῃ ὅλα ἦσαν κοινά. Κι ἄλλος, εὐτυχῶς μόνάχα ἕνας εἶχε ἀποφασίσει ὁ καθένας νὰ τρώει μόνος του τὰ δικά του. Ὅμως κι αὐτὸ ἦταν σχετικὸ. Γιὰτὶ πῶς νὰ ἀγνοήσεις ἐντελῶς τὸ διπλανὸ σου. Καθήσαμε οὐρά μπροστὰ σὸ μαγειρεῖο. Ὁ μάγειρας μὲ τὴν κουτάλα, μετροῦσε σχολαστικὰ τὴ δόση. Ἕνας ἄλλος ἔχχνε μιὰ δαχτυλίθρα λάδι καὶ τέλος ἕνας τρίτος, μὰς μοίραζε ἀπὸ μιὰ μεγάλῃ φέτα φωμί. Μόλις θὰ φτάνανε τ' ἀλεύρι, θὰ ζυμώναμε μόνοι μας τὸ φωμί μας. Εὐτυχῶς τὸ χωριὸ εἶχε φούρνο. Διαλέξαμε τὴ γωνιά μας, παρές παρές. Τρώγαμε καὶ σχολιάζαμε τὴν τέχνη τοῦ μάγειρα. Ἄλλος φώναζε:

“Λύσα.” Άλλος “δέν έχει άλάτι.” “Όλοι τ’όλπειράζανε, πού μάς παρακολουθούσε με άγωνία. Τι, ό άνθρωπος, ήταν τραπεζιφάκος και πρώτη φορά μαγειρεύε στη ζωή του. Υπήρχε πρόβλημα για τό πλύσιμο τών πιάτων.” Άντε όμως νά φτιάξεις νεροχύτη. Για κατούρημα και χέσιμο, τρέχαμε στά δέντρα, μέσα στους κήπους. Πού θά πάει όμως αυτό; θά βρωμήσουμε.” Άπρεπε τό συντομότερο νά σκάσουμε ~~βόθρου~~ ^{βόθρου} και νά βάλουμε από πάνω κορμούς γερούς, νά πατάμε, μή τύχη και πνιγούμε στά σκατά. Αγοράσαμε μπόλινο άσβέστη και έβλο τό μεσημέρι πασαλείφαμε τοίχους, δέντρα, αύλεις, νά λάμψει και νά μοσιομυρήσει ό τόπος. Στο μεταξύ, μεταφέραμε τά λιγοστά μας πράγματα στο δωμάτιο. Στρώσαμε στο πάτωμα τρίς κουβέρτες. Κόψαμε μυρωδάτα κλαδάκια και φύλλα για προσκεφάλι. Πλύναμε τά πόδια μας στο κατάφλι με τόν κουβά, νά μή μυρίζουν και ξεπλύνσαμε νά πάρουμε άνάσα και νά χωνέψουμε τρίς φαίεις. Φουούσε ένα απαλό μαγιάτινο άεράκι και νοιάσσαμε εύχάριστα. Κάτω στην αύλή ό συγκάτοικοί μας, έστρωσαν πάνω στίς πλάκες και ξεπλωμένοι τ’όριζαν στά καλαμπούρια. “Άκουγες όποια ιστορία ήθελες. Πιό πέρα από μάς, μέσα στους κήπους, έμεινε ή παρέα από τήν Αθήνα. Ο Φωτόπουλος, ό Μέγας, ό Κάρολος, πιό φηλός από μένα, καθηγητής τών Αγγλικών. Έυτελώς άσχετος, άφοϋ δέν ήξερε τό γένος του ΕΑΜ και έβλο μάς έλεγε, ή ΕΑΜ και ή ΕΑΜ “Όμως σπόρταμαν ό Ίδιος, του άρεσαν ό ή περιπέτεια και δέν ήθελε νά φύγει. Σε λίγο διούστηκε κιθάρα από τό κήπο τους, πού συνόδευε άραϊες μελωδικές φωνές, σέ τριφωνία. Στο διπλάνό από μάς δωμάτιο, μείνανε τρείς καθηγητές, φιλόλογοι. Θυμάμαι τό όνομα του Μήτσου Πανθή, του πατέρα του Πιέτρου. Θεέ μου πόσο άδύνατη είναι ή μνήμη του ανθρώπου, νά ξεχνάς όνοματα δεμένα τόσο σφικτά μαζί σου, μέσα σ’αυτές τρίς έξαιρετικές για τή ζωή σου στιγμές. Κήπως γίνεται έπίτηδες; Για νά μή συντριβεύς κάτω από τό άσκήνωτο βάρος τών άναμνησεων; Εγώ όμως θέλω βλα νά τά θυμηθώ. Δέν ήταν βαρειές αυτές οι έποχές. “Ίσα-Ίσα. Ήσαν έμορφες, γιατί οι άνθρωποι γύρω σου, ήταν έμορφοι.” Όσο περνούσαν οι μέρες, άνακαλύπταμε ό ένας τόν άλλου. Ο πάγος έσπαγε. Γινωμάστε σιγά σιγά, μία οικογένεια. Ξεκινήσαμε για τό πρώτο μας ταξίδι, προς Αναμάτρω μέ ήλιο και βροχή, καθημερινή και σκόλη, θά κάναμε πέντε ώρες δρόμο τήν ήμέρα, μία ώρα άνήφορο, μισή κατήφορο, τρείς φορές τή μέρα, για νά μάς μετρήσουν τρείς χωροφύλακες. Καθώς βαδίζαμε στο φαρλι μονοπάτι, δυό-δυό, τρείς-τρείς, κουβεντιάζοντας, οι ένατοι περίπου νομάτοι πού είμαστε, ραντάζαμε από μακριά, σάν κάποια άντάρτικη διμοιρία. Τήν ίδια στιγμή, πέντε χιλιάδες έαμίτες-έπονίτες-κομμουνιστές, έκαναν τήν ίδια δουλειά, σέ βλη τήν Ικαρία. Ενώ στά βουνά, οι συναγωνιστές μας, έπιστρατευαν άσχετους. Τι έλεγε ό Στάλιν; Τό βασικό πρόβλημα για νά νικήσεις, είναι οι στρατηγικές σου έφεδρείες. Ο άγώνας του δημοκρατικού στρατού, ίσως νά χάθηκε, από τή στιγμή πού άποφασίστηκε, οι Αθηναίοι νά μείνουν στήν πρωτεύουσα. Είχαμε νιάτα, είχαμε πίστη, είχαμε πείσμα. Και τώρα, άντι για τήν Πίνδο και για τ’ “Άγραφο, ^{ορίγωνα με} ~~ορίγωνα με~~ άσκοπα, τά βουνάδια τής Ικαρίας. Πόσες και πόσες φορές κάναμε τρίς σκέψεις αυτές, στο άσταμάτητα μαγγανοπήγαδο Δάφνη-Αναμάτρω, και νά φανταστείς, πώς

Γνω Δάφνη;

το
καρδιά
ή έπινε

ύπηρχαν χωριά, όπως ~~ήταν~~^ή Αρέθουσα, που ή άνηφορά κρατούσε τρεις ώρες και ή
 κατηφόρα μισή. Τόσο απότομη ήταν ή ~~κατηφόρα~~^{πλάγια του βουνού}. Καί οι έξοριστοι, έπρεπε νά
 κάνουν τή διαδρομή, δυο φορές τή μέρα. "Ας είναι. Σμάξαμε βλοιο, όπως ήταν
 συμφωνημένο, στή βροση και μετά ~~δουλεύαμε~~^{πιάσαμε} την άνηφορά. Στο τέρμα τη
 ύπήρχε ένα σπιτάκι έρημο, που άργότερα θά τό φτιάχναμε σανατβριο, για τους
 τρεις τέσσερις φυματικούς. Εκεί ή σταση ήταν φυσική. Γι' αυτό ~~θέ~~^{θέ} οργανώναμε
~~μουσικές~~^{μουσικές} και θεατρικές παραστάσεις. Νά ψυχαγωγηθε συγχρόνως, και τους άρ-
 ρώστους. Ακριβώς πάνω-άριστερά, από τό σημετό αυτό, βρισκονταν ο λόφος του
 Προφήτη-Ηλία. Η πλάγια είχε άμπέλι μέ ροζακή σταφύλι και στή κορυφή δέσπο-
 ζε τό κάτασπρο ξωκλήσι. Τό παρών έγινε κανονικά και μετά σκορήσαμε για φώ-
 νια. Έίχαμε μισή ώρα προθεσμία. Αγόρασα ~~κάρτες~~^{κάρτες} και γραμματόσημα. Έγραφα
 στό σπίτι και στή Κυρτώ και τις παρέδωσα στή χωροφυλακή. Επτάμιση ακριβώς
 458 ξεκινήσαμε για τή Δάφνη. Αφού τακτοποιήσαμε τά έπείγοντα, τό γραφετό συνε-
 δρίαζε έντατικά, για νά λύσει μία σειρά άλλα προβλήματα. Μόνο λογιστικά νά
 τό δεΐς τό ζήτημα, δηλαδή ποιός θά πάρει τις 70 δραχμές και τό 50 τοΐς ένα-
 τό των έπιταγών. Μετά από ποιόν και πώς θά γίνουν οι παραγγελίες τροφίμων.
 Ηού ειρήσθω έν παρδών τά τρόφιμα ~~πέρναμε~~^{πέρναμε} από τή Σύρο, μέ ναυλωμένα κατ-
 κια. Μετα, μεταφορά από τόν Ξύδηλο. Απούηκνευση. Δέν είναι άστετο πράγμα νο-
 μίζω νά στήσεις αυτή τήν έπιχείρηση. Καί τι νά αγοράσεις μέ τά χρήματα αυ-
 τά; Δυο δολάρια. Δηλαδή τριακόσιες σημερινές δραχμές τό μήνα για νά ζήσει
 ένας άνθρωπος. Τόσο μάς εκτιμούσε ο μοναρχοφασισμός. Έίχαμε λοιπόν μεγάλη
 εύθυνη νά βρούμε ~~συνή~~^{συνή} διάδα τόν τρόπο νά επιβιώσουμε. Αφού στήσαμε και τά
 συνεργεία, όπου μπορούσες νά κουρευτείς και νά ξυριστείς, ~~νά~~^{νά} δώσεις τά πα-
 πούτσια και τά ρούχα σου για μπάλωμα, ~~έλα~~^{έλα} τζάμπα, ~~μπήκε~~^{μπήκε} μπροστά τό πρόβλη-
 μα τής φυγαγωγίας και τής μόρφωσης. Ακόμα και προγράμματα πρωϊνής γυμναστι-
 κής εφαρμόσαμε, μιές και είχαμε μαζί μας τό Γιώργο θάνο, βαλκανιονίκη στό
 " έπλ κοντώ. Ο φηλός ο Κάρολος, άρχισε άμέσως μαθήματα άγγλικών. Ήταν τόσο
 καλός που έπειτα από τρεις μήνες, οι μαθητές του, όπως ο Φωτόπουλος, δίδασκαν
 κι αυτοί άγγλικά. "Έγινε κι εγώ μαθητής του Φώτη και τά άγγλικά ~~προχώρο~~^{πρω}-
 σαν, άνάλογα ~~έπ~~^{έπ} τή θητεία μου στις φυλακές. Μοίρα σληρητή, τό έφερνε νά απο-
 λθωμαι, όταν σημειώνα κάποια πρόοδο, μέ άποτέλεσμα νά μή μάθω ποτέ τή γλώσσα.
 "Ας πούμε ότι σήμερα μιλώ τά άγγλικά τής Ικαρίας. "Αλλα μαθήματα ήταν για
 τους άναλφάβητους, φιλολογία, ιστορία, μαθηματικά, νομικά. Εγώ έκανα μαθη-
 ματα μουσικής. Θεωρεία-σολφέζ-χορωδία-ιστορία τής μουσικής και μορφολογία.
 Φτάσαμε στήν άνάλυση τής Φούγκας. Για τά μαρξιστικά μαθήματα, ύπήρχαν πολλές
 έπιφυλάξεις από τό κομματικό γραφετό κι έπρεπε νά περιμένουμε τήν έγκριση
 από τόν Ξύδηλο. Δέ θέλανε νά τρομάζουν τους συμπαθούντας, που ήσαν και οι
 (Κετάνοι) ~~περισσότεροι~~. Τό κύριο πρόβλημά μας ήταν νά κρατησουμε. Νά μή γίνεи άν εί-
 ναι δυνατόν καμμία δήλωση. Τέλος ή άπόφαση ήταν θετική κι έγινε τό πρώτο
 μαθημα μέ τό Βασίλη. Καί κεΐ που οι έξοριστοι ~~έπρεπε~~^{έπρεπε} νά τόν αντιμετωπίζου
 Λαρχισαν

374

159

σάν προσωπικό εκπρόσωπο του Μάρξ, στο ~~χωριό~~ μας έσπασε το μεγάλο νέο. Ο Βασίλης έκανε δήλωση, κι έφυγε ξαφνικά. Ήταν ο πρώτος και ο τελευταίος. Άργότερα στην Αθήνα, μου είπε ότι στο σπίτι του έμενε ο γραμματέας του ΕΑΜ Αθήνας και είχε έντολη να υπογράψει, γιατί η παρουσία του για την καλυψη αυτού του σημαντικού προσώπου, κρίθηκε απαραίτητη. Κατάφευσε όχι μόνο το προσωπικό μου κύρος, γιατί εγώ ήμουν που τον παρουσίασα, αλλά έπληγη και η ιδέα των μαρξιστικών μαθημάτων. Ήπρεπε να περιμένουμε δυο μήνες για να τα ξαναρχίσουμε. Όταν δηλαδή στο νέο σπίτι ανακαλύψαμε μία κρύπτη, με σημαντικά μαρξιστικά βιβλία. Αυτό μάς έδωσε τη δύναμη να σχηματίσουμε μία ομάδα "εσσιάλων" με τον Πανδή, τον Κακουλίδη, ένα φοιτητή της Παντείου και μένα που συζητούσαμε τα θέματα μεταξύ μας και μετά τα διδάσκαμε σε ομάδες, ας πούμε "παράνομες". Γιατί όσο κι αν φαίνεται παράξενο, οι κομμουνιστές έξοριστοι δεν είχαν το δικαίωμα να μιλούν για κομμουνισμό. Αν σ' έπιαναν, μπορούσες να φτάσεις ακόμα και στο έκτελεστικό απόσπασμα. Διδάσκαμε από τα λεγόμενα απλά μαθήματα έως τον διαλεκτικό όλισμο. Τη πολιτική οικονομία, του Ρόζενταλ. Τό λενινισμό του Στάλιν. Τη σταλινική στρατηγική από άρθρα της ΚΟΡΡΩΣΗΣ. Τήν ιστορία του ελληνικού και του διεθνούς κινήματος. Τήν ιστορία του μπολσεβίκικου κόμματος. Ξεχωριστές ήταν οι τακτικές πολιτικές ενημερώσεις. Μετά τον τραυματισμό μου από ένα μουλάρι, που με χτύπησε στο γόνατο, έφυγα από εκπρόσωπος και ανέλαβα το πολιτικό και διαφωτιστικό μέρος της δουλειάς. Έπιός από τα μαθήματα μαρξισμού - λενινισμού, ήμουν υπεύθυνος για το πολιτικό δελτίο. Είχα επαφή με τον διμολογό μου, στην Ακαμάτρα. Κι αυτός με τον Εύδηλο. Από τη συνεργασία μας, έβγαине ένα εβδομαδιαίικο δελτίο, που το κατέβαζαν στή θαλάμους, οι ειδικοί συνεργάτες μας, διαφωτιστές. Το δελτίο αυτό περιελάχε, όσα στρατιωτικά και πολιτικά νέα μαθαίναμε, καθώς και τη διεθνή ανάλυση. Σεισμός έγινε μόλις μάθαμε την ρήξη με τον Τίτο. Ο Γιουγκοσλάβος ηγέτης ήταν από τα πρωτοπαλίκαρα του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος. Οι Έλληνες κομμουνιστές τον αγαπούσαν ιδιαίτερα και τώρα με το νέο αντάρτικο ακόμα πιο πολύ. Όταν μάθαμε τη στάση του Στάλιν κι άργότερα του Ζαχαριάδη, όλοι σαν ένας άνθρωπος, τον καταδικάσαμε. Πόσο σήμερα δεν θα άμφιβέλλουν για την ενέργειά μας αυτή. Το κόμμα καταπίεζε, τότε, τα μέλη του, θα σκέπτονται. Ποιός να τα βάλει με το κόμμα; Ποιός να το λιάσει; Κι όμως. Αύτη η απόρριψη του Τίτο, από όλους γενικά, ~~ήταν~~ ^{ήταν} αθόρυγη. Θέλεγε κανείς, φυσιολογική. Σάν να μη συνέβη τίποτα. Ή πίστη μας για το Στάλιν και το ΚΚΕ, ήταν τόσο απόλυτη, από όλους, που ούτε ξανασυζητήσαμε πλέον το θέμα αυτό. Όλες οι πολιτικές αναλύσεις μας, ήταν ενθουσιώδεις. Από τη μία μεριά εμείς - από τα ελληνικά βουνά έως τις κινεζικές πεδιάδες - νικούσαμε ή θα νικούσαμε παντού. Από την άλλη, ο καπιταλισμός, έμπαινε οριστικά στην τελική του κρίση. Όλα ήταν ζήτημα μηνών. Το πολύ, μερικών ετών. Έτσι, όταν πέρασαν είκοσι χρόνια κι ο θύμιος ήταν πάντα στη φυλακή, είπε

460

375

ένεϊνο τό άμϊμητο "Η έξωτερική κατάσταση καλή. Η έσωτερική κατάσταση κα-
 λή. Ξηκοσι χρόνια δ' θύμιος στή φυλακή". Βαβίζαμε χαροβυμενοι πρός τήν Ανα-
 μάτρα και καθώς κουβέντιάζα περάσα ζυστά από ^{ένα}μουλάρι. Μοϋ δίνει μία
 και μέ τινάζει έξω από τό μονοπάτι. Εάγησε ή δεξιά επιγονατίδα. Τό κόκκιλο,
 και τουμπάνιασε. Μέ μεταφέρανε στά χέρια, στό θάλαμο. Ξικέ δ' Άρης, προσπα-
 θούσε μέ γιατροσόφια, νά μέ γιάνει. Μ' έβαζε νά τό έκίθετω γυμνό μέ τίς ώρες
 στον ήλιο, γιά νά άπορροφηθεϊ τό ύγρό. Προηγουμένα όμως, θά ξανασυνατουσα
 τό κύριο Άλυσανδράκη, στον έϋδηλο. Τό περίπολο έπιασε δυό έξόριστους, νά'
 παίζουσαν τάβλι στο καφενεϋο, σε ώρα άπαγορευμένη. Μισή ώρα μετά τό βραδυό
 συσίτιο, έπρεπε νά είμαστε κλεισμένοι. Τούς πήγαν κατευθείαν στον έϋδηλο
 και τούς κλείσανε στο υπόγειο του σταθμού. Τήν έλλη ήμέρα, μετά τό πρωινό
 προσλητήριο, δ Διονύσης μοϋ λέει. Πρέπει νά πάς άμέσως νά παρουσιασεϊς
 στο κύριο Διοικητή. Πότε; Τώρα. Φύγε. Σε περιμένει. Ήτσι ύστερα από μιάμισυ
 ώρα περίπου, βρισκόμουν στο κτίριο τής χωροφυλακής. Μέ βάλανε στο κρατητήριο
 Κατάχαμα είχε εξαλώσει ένας κατάξανθος έπονίτης, δ Ζήσης, δ θεός. "Η ώρα
 περνούσε. Ήβγαλα τό πεντάγραμμο και ένα μολύβι κι άρχισα νά συνθέτω. Από
 461 κελνη τήν έμπνευση, βγήκαν οι άσκήσεις γιά δυό βιολιά και βιολοντελο, που
 καθαρόγραφε ^{ακόρετε} στή δάφνη. "Όταν δ θεός έφυγε, μέ κάλεσε δ Άλυσανδράκης. Φώναξε
 και τούς άλλους. Ήπαν: "Νά! ξεχαστήκαμε στο τάβλι. Δέ μηράμε χαμπάρι ότι
 πέρασε ή ώρα. Διέταξε νά τούς πάνε κάτω και νά τούς δέρουσαν, νά μη τό ξανα-
 κάνουν και νά τούς άφήσουν νηστικούς ως τό πρωϊ. Μετά ήρθε ή σειρά μου.
 « Όποτε έσο είσαι δ έκπρόσωπος. Καί ποιός σ' έβαλε; Τό κόμμα; Καί ποιοί είναι;
 Καί γιατί έχεις αυτές τίς γάρες; "Άρα ^{σε} ξέρουν; Καί σ' έφεραν έδω γιά
 έξοχή, έ; παλιοπούστη, κομμουνιστή. Κάθαμα έαμοβούλαρε. Ήδω, άρχισαν νά
 σιοδίζουν στο υπόγειο οι άλλοι. Ήχε ήδη αύτοε ρεθιστεϊ. "Όμως οι φωνές, του
 άνέβασαν άκίδα πιό ψηλά, τή χωροφυλακιστική του συνείδηση: Μέ πλησιάζει και
 μέ φτύνει. Ροχάλα. Ήαμοβούλαρε. Νέα ροχάλα. Ήχε και δαχτυλιδι. Θέε μου, σκέ-
 φτομαι, δέ θά μείνει τίποτε από τή μούρη μου. "Ένοιωσα τό κοφτερό μέταλο
 νά μπαίνει στή μήτη μου κι άμέσως μέ πιάσανε τά ζουμιά. Τό αίμα λές και
 τον έρέθισε άκίδα πιό πολυ. Λέει στους δυό φρουρούς: "Όλοι μαζί. "Όποτε
 έπαφα νά σκέφτομαι από πού θάρθει. Ήχα τό ένα χέρι στο πρόσωπο και τό
 άλλο σι' άχαμνά. Νά προφυλάξω τά πολυ εβαίσθητα σημεϊα. Φώναξα; Δέ θυμάμαι.
 Οί άλλοι μοϋ είπαν πώς ναί. Μοϋ βάλανε καρτέλα. Αύτός κάθησε στο γραφεϊο
 ξανακίμενος. Βούτηξε τή πένα στο μελανοδοχεϊο και είπε: θά υπογράψεις έδω
 εν λευκώ. Άλλοιώς θά πεθάνεις. Άνοϋς ρε ^{σε} πούστη; Ήνεϊνο που μέ άνησυχούσε
 ήταν πός δέν είχα νά κάνω μέ άτομο νομιάλ. Άλυσανδράκης, ύνομα και πράμμα.
 Λυσασμένος και μάλιστα μέ άφρούς. Τρόμαξα. Λέω μέσα μου. Πώς νά τό παίξω.
 462 Νά τό παίξω βλάνας ή νά τό παίξω σληνρά. Καμιά φορά, μερικοί, Τρόμαζαν τίς
 εϋθύνες. Κάτω, μουγγρίζανε σα τά βόδια. Αυτό μέ έπηρεάσε φυολογικά. Δέ μπο-
 ρούσα νά δω σφαγεϊο, ούτε από μακρυά. Τό αίμα, μόλις τό άντικρύσω, λιγοθυμώ.

Μπάμ και κάτω. Δέν είναι ευχάριστα όλα αυτά, σκεφτόμουν. Τελικά ζοχαδιάστηκα.
 Μάνισα. Μοῦ τήν ἔδινε και τὸ δαχτυλίδι. Λιούξ ἐκεῖ ἄντρας και νά φορά δαχτυ
 λίδι σκαλιστό, πασπαλιωμένο μέ τὸ αἷμα μου. Πήρα ἀργά τήν πένα. Τήν κούταξα
 και τοῦ λέω. «Δέ μ' ἀρᾶσει τὸ πενάκι.» Ἔγώ γράφω μέ Χ... Αὐτὸ εἶναι «χῆνας?..»
 Πρὸς στιγμή, νόμιζε πὼς μιλάω σοβαρά. «Ὅταν ὄμως εἶδε πὼς τὸν δουλεύω, σηκώθ
 κε ἔξαλος. Πήρε τὸν χοντρὸ χάρακα και μέ χτύπησε πάνω στή πληγή. Λιποθύμισα.
 Ὅταν συνήλθα, πῆγα νά σκάσω ἀπὸ τή βράμα. ἤμουν μέσα στά κατρουλιά και τὰ
 σκατά. Πράγματι, μιὰ τρίπα ἀνοίξε ἀπὸ πάνω μου και μετὰ ἔκλεισε. Λιούσα πορ
 δές και ἀμέσως ἄρχισε νά πέφτει ~~πάνω μου~~ ἕνα εὐκολίλιο βρώμικο σκατό. Οἱ
 κερατάδες μέ βάλανε στὸ βόθρο, ποῦ χέζανε. Σηκώθηκα ὄρθιος και κόλησα στὸ
 τοῦχο. κι ἔμεινα ἐκεῖ ὅλη τή νύχτα, ὡς τήν ὥρα ποῦ ἀνοίξαν ἕνα τετράγωνο
 παραθύρο, στὸ ὄψος τοῦ κεφαλιοῦ μου και μέ τράβηξαν ἔξω. Αὐτὸς ποῦ μοῦ
 ἔπιανε τὰ χέρια φώναξε: «Βρωμάει ὁ πούσθης. Μὲ βρώμησε κι ἔμεινα.» Οἱ ἄλλοι
 στὸ ὑπόγειο, καθισμένοι, μέ τίς πλάτες στὸ τοῦχο. Χτυπημένοι και ἡμεροί.
 Ἄνοιξαν τή πόρτα, πρὸς τή μεριά τῆς θάλασσας. Μοῦ λέει ὁ φρουρός. Τρέξε
 και μπές στὸ νερό νά ξεβρωμήσεις. Πράγματι βοήθηξα, ὅπως ἤμουν, μέ τὰ ρούχα,
 στή θάλασσα. Καί ἄλλαξα συνεχῶς θέση, γιατί ὅπου περνοῦσα, ἡ ἐπιφάνεια γέμι
 ζε σκατά. Μᾶς εἶπαν νά φύγουμε. Πὼς θά περάσω μέσα ἀπὸ τὸ χωριδί; Βιαζόμουν
 νά φτάσουμε στή πηγή νά πλυθῶ, νά ξεβρωμήσω. Πηγαίναμε κι οἱ τρεῖς κούτσα -
 κούτσα. Ἄλλος ἢ μέση του, ἄλλος τὸ πόδι του. Βίχαμε τὰ κοιά μας τὰ χάλια.
 Οἱ χωριάτες μᾶς βλέπανε και τὰ μάτια τους μεγάλωναν σά ταψιά. Στή πηγή
 γόθύηκα τοῖτσιτος. Πέταξα και τίς γάζες. Ἔχυνα νερό και τριβόμουν μέ μανία
 νά φύγει ἡ λέπρα. Ἔβανα γαργάρες. Ἐπλενα τίς πληγές, τή μύτη ποῦχε γίνει
 μελιτζάνα. Μετὰ καταπίασθηκα μέ τὰ ρούχα μου. Βίπα στους ἄλλους: «Ἔσεῖς πη
 γαίνετε νά πεῖτε στὸ γιατρό, νά μέ περιμένει στήν ἄκρη τοῦ χωριοῦ. Δέν εἶναι
 σωστό οἱ ἄλλοι, νά μάθουν λεπτομέρειες. Αὐτὸ θέλουν κι αὐτοί. Νά μᾶς σπάσουν
 τὸ ἡθικό. Γι' αὐτὸ νά πεῖτε τοῦ γιατροῦ, νά πάρει ἄδεια ἀπὸ τὸ Διούση, νά μέ
 βάλει στὸ νοσοκομετό! Νά μὴ μέ δεῖ κανεὶς ἕως ὅτου γίνω καλά. Ἄπλωσα τὰ ρούχα
 μου στὸν ἥλιο και χώθηνα μέσα σέ μιὰ κουμαριά, νά μὴ μέ δοῦν ἕν τύχει και
 περάσουν διαβίτες. Ἰδιαίτερα γυναῖκες ἢ κορίτσια. Πράγματι ~~σὺν τῷ μέρει~~ ἕνα
 μικρὸ καραβάνι, νά πιεῖ νερό. Ἦταν μιὰ οἰκογένεια και ὁ μουλαρὸς ποῦ μετέ
 φερε τὰ πράματά τους. Ποῖς ξέρει; Ἴσως μετανάστευαν γιὰ τήν Ἀθήνα.
 Ἦ και γιὰ τήν Ἀμερική. Εἶδαν τὰ ρούχα. Ἀπόρησαν. Μά δέ δώσανε περισσότερη
 σημασία. Ὅταν ἔφυγαν, βῆηκα και τὰ φόρεσα, μισοστεγνωμένα. Οἱ νότες μου, εἶχαν
 γίνει χαρτομάξα. Ὅμως τίς θυμώμουν μία-μία. Στὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ, ὁ «Ἀρης»,
 μόλις μέ εἶδε εἶπε: «Καὶ πρέπει νάχεις ἐστ, γιὰ νά τραβῆς τοὺς κερανοβοῦς.
 Γρήγορα τώρα ποῦ εἶναι κλεισμένοι. Μπορεῖς νά περπατήσεις;» Ἐχομε πολὺ
 δουλειά. Τὰ ἔλεγε αὐτὰ πηδώντας στὸ πλευρὸ μου ἐνῶ ἔρευνοῦσε μέ ἐπαγγελμα
 τικὸ βλέμμα, τίς πληγές. Αὐτὸ τὸ «νοσοκομετό», ἦταν στήν πραγματικότητα, ἕνα
 πάτωμα πάνω ἀπὸ τὸ μπαζιλίκιο τῆς Ἀμαμάτρας, στή κεντρικὴ πλατεία. Βίχε
 ἕνα δωμάτιο μέ δύο κρεβάτια και μερικά στοιχειώδη μέσα. Ἔργο τοῦ «Ἀρη» μέ

463

..

464

τή βοήθεια καὶ τῶν δυὸ δμάδων. Τὸ ἐγκαινίασε ὁ Κάρολος. Ἐν τῷ μεταξύ ὅμως
 μᾶς εἶχε ἀφήσει ὁ Δάνης, ὁ τυπογράφος. Ἐμινε μὲ ἄλλους τρεῖς, στὸ ἴδιο μονο-
 πάτι μὲ μᾶς. Ἐκατὸ μέτρα πιὸ κάτω, πρὸς τὴ χαράδρα. Σαφηνιὰ μὴ νύχτα, ἤρθαν
 καὶ μὲ ξόβνησαν οἱ συγκατοικοὶ του. Ὁ Δάνης εἶχε ἔλκος κι ἔπαθε αἱμοραγία.
 Ἐπρεπε νὰ εἶμαι μαζί τους, μήπως καὶ πέσουν πάνω σὲ καμμιά περίπολο καὶ
 τοὺς συλλάβει. Βίδοποίησαμ τὸν Ἄρη καὶ σιγά-σιγά ξόβνησε ὄλο τὸ χωριό.
 Χαράματα βγήκε ὁ γιατρός ἀπ' τὸ σπῆτι. Δέν εἶχε κανένα μέσον γιὰ νὰ σταματή-
 σει τὸ καιρό. Στὸ προσλητήριο δῆλωσα στὸ Διουβση τὸ νεκρὸ. Τὴν ἴδια μέρα
 στὴ διανομὴ τοῦ ταχυδρομείου εἶχε κάρτα ἀπὸ τοὺς δικούς του. Τοῦ ἔγραφε ἡ
 γυναίκα καὶ τὰ παιδιὰ του. Τὴ διαβάσαμε δυνατὰ σάν ἕνα εἶδος μνημόσυου,
 γιὰτὶ δέν εἶχε προσωπικὸ χαρακτήρα. Σὲ γενικὲς γραμμὲς ἔλεγε: Χαιρῶμαστε
 ποὺ εἶσαι καλά. Ἐμεῖς προσπαθοῦμε νὰ βουλευτοῦμε. Μᾶς λείπεις πολὺ. Σὲ περιμέ-
 νουμε. Οἱ γυναῖκες τοῦ χωριοῦ τὸν πλύνανε καὶ τοῦ βάλανε τὰ τριμμένα ρούχα ^{τοποθετήσετε} καὶ
 τῆς ἐξορίας. Ἐμεῖς μαζέψαμε τὰ λίγα ὑπάρχοντά του τὰ ~~βράβυα~~ μέσα σὲ μὴ
 λινάτσα, ^{τὴ} ράψαμε μὲ σακιοράφα. Γράψαμε μὲ μελάνι τὸ ὄνομα τῆς γυναίκας του.
 Ἄθῆνα - Καλλιθέα. Καὶ τὸ παραδώσαμε στὸ σταθμό. Τὸ ἴδιο ἀπόγευμα, πρὶν ξεκι-
 νήσουμε γιὰ τὸ τρίτο προσλητήριο τῆς μέρας, τὸν κηδέψαμε. Σκάψαμε ἔμεῖς οἱ
 ἴδιοι λάκκο. Οἱ ξυλουργοὶ φτιάξανε τὸ φέρετρο, μὲ σανίδες ποὺ ἀγοράσαμε
 ἀπὸ τὸ μπακάλη. Ἐγινε κάποια συζήτηση ὡς πρὸς τὸ σφραυρὸ. Μερικοὶ ποῦροι
 μαρξιστές εἶπαν πῶς ὄχι θέν πρέπει. Θὰ εἶναι προσβολὴ γιὰ ἕνα κομμουνιστῆ.
 Ἄλλοι πάλι τὸ πήραν ἄλλοιῶς. Στὸ κάτω κάτω, δέν ἔπρεπε νὰ μπεῖ τὸ ὄνομά του
 στὸν τάφο; Καὶ πῶς θὰ μπεῖ; Ὁ θανάσιος ποὺ ἔμινε στὴν ἀλκή¹ μας, συνταξιού-
 χος ἐπιπλοποιός, ἀνάλαβε νὰ φτειάξει τὸ σταυρὸ καὶ νὰ χαράξει μὲ καμμένο
 σίδερο τὸ ὄνομα καὶ τὴν ἡμερομηνία. Ἄσκημο πράμα νὰ πεθαίνεις στὴν ἐξορία.
 Καθὼς ἀφήναμε τὸ μικρὸ νεκροταφεῖο, λέες κι ὁ σταυρὸς μιλοῦσε καὶ μᾶς ἔλεγε:
 «¹ Δρεβουάρ, θὰ σᾶς δῶ σὲ λίγο. Ὀλοος; Ὀμως, τὸ πιὸ πολὺ, σκεπτόμαστε τὴ γυναίκα
 καὶ τὰ παιδιὰ του, ποὺ τώρα αὐτὴ τὴ στιγμή, ἀνύποπτα, ποιοὺς ξέρει τί ἔμορ-
 φες ἐλπίδες πιπιλίζουν στὸ μυαλό τους, γιὰ τὸ πατέρα τους. Μέσα σὲ κελίη τὴ
 παραζάλη τῆς δουλειᾶς μὲ τὴν δμάδα, εἶχα ξεχάσει νὰ δῶ τὸ ἑαυτὸ μου. Ἐτσι
 εἶμαι ἐγώ. Ὅταν δίνομαι, τὰ δίνω ὅλα. Ἐῖπαμε ἢ ὅλα ἢ τίποτα. Στὸ πηγαιμὸ
 καὶ στὸ γυρισμὸ, τὸ ἴδιο βράδυ, εἴμαστε ὄλοοι σιωπηλοί. Ὁ φῶτης μάλιστα, ποῦ
 τὸ βρῆκε αὐτὸ τὸ παλιὸ κομπιναιζόν; Ἐκεῖ στὴ βρύση, ἔκοβε μὲ τὸ φαλίδι
 μαῦρα κομματάκια καὶ μᾶς τὰ ἔδινε νὰ μποῦμε στὴν Ἀκαμάτρα μὲ πένθος.
 Ἐῖμαστε ἐνενηντα συγγενεῖς τοῦ Δάνη. Στὴ πλατεία μᾶς περιμῆναν ἐξδριστοὶ
 καὶ ντόπιοι σιωπηλοὶ καὶ στεναχωρημένοι. Μᾶς ἔσφιγγαν μὲ συγκίνηση τὰ
 χέρια, ὅμως κάνουν στίς κηδεῖτες, τὴν οἰκογένεια τοῦ νεκροῦ. Τὸν θεωροῦσαν
 δικό μας. Καὶ μεῖς εἴμαστε ἡ οἰκογένειά του. Στὸ προσλητήριο ὁ Διουβσης,
 περιτοιοχισμένος ἀπὸ τὴ φρουρὰ του, μᾶς κοίταξε μὲ ὕφος ὀλιμμένο καὶ μᾶς
 εἶπε: "Ὁ θεὸς νὰ ἀναπάφει τὴ ψυχὴ του. Ζωὴ σὲ λόγου μας". Καὶ οἱ δυὸ χωρο-
 φύλακες μαζί: Ἀμήν. Καὶ ἔκαναν καὶ οἱ τρεῖς τὸ σταυρὸ τους. Ὁ Κάρολος, καθὼς
 »

παίζανε στο κήπο του σπιτιού τους βόλεϋ, έπεσε και χτύπησε. Πώς βρέθηκε
 εκείνο το μαδερνι με τὰ σκουριασμένα καρφιά; Μπήκαν στο γόνατο. Μάτωσε.
 Τόπλυνε. Έβαλε λώδιο κι ήρθε στο προσκλητήριο. Την άλλη μέρα κούτσαϊνε.
 Τη παράλλη επιστήμη. Διάγνωση : συφαιμία. Τότε έγινε το ιατρείο στην 'Ανα-
 μάτρα. Για τον Κάρολο. Τον μεταφέραμε εκεί. Από τη στιγμή που ανέβηκε ο πυ-
 ρετός, καθόμαστε στη πλατεία κάτω από τὰ παράθυρα, σιωπηλοί και περιμέναμε
 τὸ δελτίο του "Αρη και τῶν βοηθῶν του. "Πάει καλά." Μὰς φώναζαν και τότε φη
 φεύγαμε. Είχαμε στείλει ἄνθρωπο και λεφτά στον Εὐδηλο, για νὰ ἀγοραστοῦν
 πενικιλίνες, ἀπὸ τὴ Σύρο. Μὰς μύησε ὅτι ἐγκρίθηκε ἀπὸ τὴν χωροφυλακή και
 τώρα ήταν ζήτημα τοῦ καινίου και τοῦ καιροῦ. "Αν εἶχε μεγάλη τρικυμία, θὰ
 ἀργοῦσε. Φτάσαμε ἔτσι στο ὄριο. Ὁ "Αρης μὰς ἀνακοίνωσε, ὅτι τοῦ μένου 48
 ὄρες, νὰ ἴψῃσει. Αἰάζαμε θέση και βγαίναμε τώρα στο ὄριο, πρὸς τὸν Εὐδηλο,
 νὰ κοιτάμε ἂν ἔρχεται ἡ πενικιλίνη. Ἔμαστε διακίσειοι νομάτοι ἀκίνητοι,
 με τὰ μάτια καρφωμένα στο μονοπάτι. Κάπου - κάπου ἕνας ἀγγελιοφόρος μὰς
 ἔφερε τὸ δελτίο τοῦ "Αρη. Χειροτερεῖ. Ὁ πυρετός μεγαλώνει. Ὁ καλὸς δ
 466 Κάρολος, Μοναχογιός, Δακτυλογράφος, καθηγητῆς τῶν Ἄγγλικῶν. Τόπος κατοικίας:
 Κολωνάκι. Συγγενεῖς : μόνο μιὰ μάνα. Τὸ ἔλλο; Αἰσθανόμαστε ἀόμοια περισσότερο
 δεμένοι του, γιατί πιὰσθηκε κατὰ λάθος. Κι ἔμεινε κοντὰ μας, γιατί μὰς
 ἀγάπησε και κοντὰ σὲ μὰς, ἀγάπησε και τὰ πιστεύω μας. Ὁ ἐξδριτος με τὴ
 πενικιλίνη, ἔφτασε τελικὰ μες τὴ νύχτα. Ὅταν ἐμεῖς εἴμαστε ἀναγκαστικά κλει
 σμένοι. Τὸ προηγούμενο βράδυ, γυρίσαμε στο χωριό, με τὰ κεφάλια κατεβασμένα.
 Μερικοὶ κλαίγανε μίδλας με λιγμούς. Ὅπως δ φῶτης και οἱ ἔλλοι τοῦ εικοῦ το
 θαλάμου εἶχαν περάσει σαράντα ὄρες. Ὡς τὸ πρωτὸ θὰ ξεφυχοῦσε. Βυμηθήκαμε τότ
 τὸ σταυρὸ τοῦ δάνου κι ἐκεῖνο τὸ " Ὀρεβουάρ. Ὁ "Αρης, χαράματα, ἦρθε στη
 δάφνη νὰ κοιμηθεῖ. Λέει στους δικούς του: Τὸν ἰώσαμε. Κι ἔπεσε στο κρεβάτι
 νεκρὸς ἀπὸ τὴ κούραση. Βγήκαν αὐτοὶ και φώναξαν τὸ διπλανὸ σπῆτι : "τὸν
 σόαωσι." Ἀπὸ σπῆτι σὲ σπῆτι, μαθεῖτηκε τὸ μεγάλο νέο. Σὲ λίγο ἡ δάφνη
 βοῦύζε. Ὁ ἥλιος δὲν εἶχε ἀόμοια ἀνατελεῖ. Τὰ παιδιὰ τοῦ θαλάμου του, σιέφτ
 καν νὰ μὰς ποῦν ἕνα ἡρωϊκὸ τραγοῦδι, πρὸς τιμὴ τοῦ Κάρολου και τὴν ἴρα ποῦ
 ἔσηαγε δ ἥλιος, ἡ δάφνη τραγοῦδοῦσε, τὸ " Εμπρός Ἑλλάς για τὴν Ἑλλάδα"...
 Μετὰ τὸν Κάρολο, δ ἐπόμενος μελοθάνατος ἔραε νὰ εἶναι, ποῖος ἔλλος ; ἡ
 ἀφεντιά μου. Ἦταν Σεπτέμβριος, γιατί θυμάμαι πὺς τὸ ἀμπέλι εἶχε ροζακιά
 σταφύλια. Καθόμαστε με τὸν Πανδῆ στὰ σκαλοπάτια, στο ξωκλήσι τοῦ προφήτη
 'Ελλά. Ἀντικρῶζαμε Χλο και Τουρνικα, καθὼς συζητοῦσαμε, ποῖος ξέρει για ποῖο
 πράμα. * Ἐγὼ τότε εἶχα ἀλλάξει θάλαμο. Ἐπειδὴ μὰς ἦρθε δ ἀδελφός τοῦ
 Γιάργου, Ἐλευθεριάδης, δ Ἄγγελος, ταγματάρχης στο ΕΛΑΣ στη Νέα Ζιβρῆνη, ἔραυ
 ματίας, βρήκαμε ἕνα ἔλλο σπῆτι, ἀνάμεσα στῆν Ἀμαμάρα και τὴ δάφνη,
 ἀκριβὸς λίγο πιὸ κετ, ἀπὸ τὸ σπῆτι τῶν φυματικῶν. Ἦταν φηλά, στή ρίζα τοῦ
 βουνου και ἡ θέα ἀπὸ τὴν αὐτῆ, μαγευτικῆ. Ἐκεῖ μέναμε και πάλι δεκατρεῖς.
 Ἐσσερεῖς στο μικρὸ, ὀχτώ στο μεγάλο δωμάτιο και ἕνας στο ἰσόγειο, δ δάσκα

379

467

λος 'Αμπατζόγλου Νικδλαος. 'Η ολιγογένεια, η φωνή, ο άντρας και τὰ δυο ἀνήλινα > στὸ πῶς μέρος τοῦ σπιτιοῦ. Ἐίχαμε σταματήσει τὴ κουβέντα μας μετὸν Πανδῆ. Ἐκεῖ εἶχε παρασύρει ἡ ὁμορφιά τῆς θάλασσας, καθὼς ἀκουμποῦσε πάνω στοὺς ελαιῶνες, ποὺ ξεκινούσαν ἀπὸ τὴν Ἀκαμάτρα και συνέχιζαν σὲ ὅλη τὴ πλαγιά τοῦ βαυνοῦ. "Ἐρχονταν τὸ σούρουπο." Ἀρχισε νὰ φυσᾷ, ὅπως κάθε βράδυ > ποὺ ὁ ἄερας ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ βουνό και τρέχει πρὸς τὴ θάλασσα. "Ανατριχιάσαμε κι ὁ Μῆτσος εἶπε. "Ἄς πᾶμε." Σημώθηκα νὰ κόψω ἕνα τσαμπὶ σταφύλι. Γύρῃσα και τοῦ τὸ πρόσφερα και κεῖ, στὴ κίνηση αὐτῆ, λές και κάποιος ἔμπηξε χίλια μαχαίρια στὸ πλευρὸ μου. "Ἦταν ξαφνικὸ." Ἐμείνα ἀκίνητος, ἀγκυλωμένος. "Ὁ Πανδῆς εἶπε "θεέ μου" Μὲ βοήθησε νὰ ξεπλώσω στὸ γρασιδί. Κι ἔτρεξε κάτω φωνάζοντας: "Βοήθεια." Ἴσα νὰ μὲ πᾶνε στὸ δωμάτιο, εἶχα σάβαντα πυρετό. Πά μὴν πολυλογῶ και σᾶς κουράζω. Μὲ μεταφέρανε στὸ "νοσοκομεῖο". "Ὁ "Ἄρης ἤθελε παρακέντηση, δὲ ξέρω ὅμως γιατί, οἱ δικοί μου τοῦ θαλάμου, ποὺ εἶχαν γίνει νοσοκομοὶ ἄγρυπνοὶ στὸ πλευρὸ μου > διαφωνοῦσαν. Τέλος συμφώνησε κι αὐτὸς νὰ ἀφήσουν τὸν ὀργανισμό μου νὰ ἀπορροφήσει τὸ ὑγρὸ. "Ὅμως αὐτὸ, εἶναι μιὰ κουβέντα νὰ τὸ λές. Τὰ μόνα φάρμακα, οἶνὸ πνευμα και ἰώδιο γιὰ ἐντροβές. Καὶ ἀσπιρίνες. Πάλι οἱ ἐξδριστοὶ, ἀκίνητοὶ στὴ πλατεία. "Ἐβγαίνε ὁ "Ἄγγελος ἢ ὁ Περιλιθῆς στὸ παράθυρο κι ἔλεγαν: στάσιμη ἢ κατάσταση. Ἐίχα φτάσει στὸ Ἀμῆ και οἱ πόνοι μεγαλύτεροὶ ἀπὸ πρὶν. "Ὅμως τί ἦταν αὐτὴ ἡ περιποίηση; Δέν εἶχα μιὰ, ἀλλὰ ἕδδενά μανάδες. Καὶ ὅταν πέρασα στὴν ἀνάρρωση, ἡ ἀγάπη και ἡ πρόσοχη τοὺς ἔβρισε νὰ γίνεταὶ τυραννικῆ. Μὲ τὸ θάνατο τοῦ Δάνη, τὴν ἴδια μέρα ποὺ τὸν θάψαμε, ἤρθε νὰ μὲ βρεῖ ὁ ἑαυτός μου. Τὸν εἶχα χάσει ἀπὸ καιρὸ και δέν εἶχα διάλογο. Ἐθύνησα, ὅπως εἶναι φυσικὸ. Ἠτύθηκα και ἐτοιμάστηκα νὰ βγῶ. "Ὁ Γιῶργος τὸ πρόσεξε και μὲ ρώτησε φυθιριστὰ τί ἔχω και ποὺ πάω. Τοῦ ~~ἔβγα~~ ^{ἔβγα} βόλτα. Τὰ βήματα μου μὲ πῆγαιναν γραμμὴ γιὰ τὸ νεκροταφεῖο. Γύρω - γύρω κερικὴ σιγή, ποὺ τὴν μεγάλωνε ἡ φωνὴ τῆς κουκουβάγιας. "Ἀπὸ μακριὰ, εἶδα τὸ σανιδένιο σταυρὸ, μὲ τὰ καφετιά γράμματα. Στάθηκα στὴ σιδερένια πόρτα. Δέν ἤξερα οὔτε ποιὸς εἶμαι, οὔτε τί θέλω. "Ἄς πάω σκέφτηκα ὡς τὴν ἔορη τοῦ γυρεμοῦ, νὰ δῶ ἐπιτέλους ὡς ποῦ φτάνει. Βάδινα ἀριετὴ ὄρα κι ἔφρασα στὸ τέλος τοῦ δρόμου. Ἐίχε ἕνα βράχο, ὅπως ὅτιος Βραχιάδες. "Ἀπὸ κάτω χάος. "Ἀπέναντι ὁ κόκκινος γρανίτης, ὄψωνότανε στὸν οὐρανὸ και μὲ σιέπαζε. Κάθησα ὡς τὸ πρωτ, χωρὶς νὰ σκέφτομαι τίποτα. "Ὅταν γύρισα, ὁ Γιῶργος και ὁ Περιλιθῆς ἔπιαν τὸν καφέ τους στὴν ἀύλη μὲ τοὺς ἄλλους. "Ἐβγαλα γιὰ πρώτη φορὰ τὸ πεντάγραμμο ἀπὸ τὸ σάκιο κι ἔγραφα ~~πρὸς~~ τὴ ΛΗΘΗ και ὑστερα τὸ ΕΡΩΣ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΣ. Ἦταν δυὸ ποιήματα τοῦ Μαβίλη, ποὺ τᾶξερα ἀπ' ἔξω. Στὸ δρόμο γιὰ τὴν 'Ακαμάτρα, ἤμουν μεκαγχαλιένος. "Ἀδειασε ἡ ψυχὴ μου, ἀπὸ κείνη τὴ χαρὰ, ποὺ μὸύδινε ἡ δουλειὰ στὴν ομάδα. Καὶ πρὸ πάντων, ἡ ἐπαφὴ μὲ τοὺς ἄλλους. Θυμῆθηκα ἔντονα τὴ Μυρτώ και τὴν ἐπιθυμία μου νὰ κάνω γι' αὐτὴν, και τὸ συναρπαστικὸ, τὸ μαναδικὸ. Ἐίχα τελειώσει πρόσφατα, δυὸ σημαντικὰ συμφωνικὰ ἔργα: τὰ ΘΕΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΥΚΛΟΙ και τὴ ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΣΕ ΤΡΙΑ ΜΕΡΗ. "Ἀποφάσισα ἀπὸ δῶ και στὸ ἐξῆς, νὰ δίνω μεγαλύτερη σημασία στὴ προσωπικὴ μου ζωὴ. Δηλαδή τὸ διάβασμα και τὴ σπουδὴ τῆς μουσικῆς. Περιμένοντας νὰ φτάσει τὸ δέμα μὲ τίς

466

380

παραγγελίες, δηλαδή παρτιτούρες και βιβλία μουσικής και άλλα, αποφάσισα να μαζέψω όλο, από τα λαϊκά τραγούδια, που έλεγαν στους θαλάμους. Ήσυχτερα ο οί Πειραιώτες. Είχα επισημάνει δυο τρεις και τους έπαιρνα παράμερα. Τοις έβανα να τραγουδούν και εγώ σημειώνα στο πεντάγραμμο τη μουσική και τα λόγια. Στο δέμα. Είχε το "Ήουλι της Φωτιάς" του Στραβίνσκυ, τα "Νυχτερινά" του Ντεμπισί. Από μουσικά θεωρητικά, τη "Βούγκα" του Ζεντάλς. Βάλθηκα λοιπόν στη δουλειά. Είχα πάντα στο νοῦ μου χαραγμένη την εικόνα του νεαρού Μπάχ, που τη νύχτα, αντιγράφει κρυφά, στο φῶς της σελήνης, τα έργα τῶν προγενέστερων του, για να μάθει τα μυστικά τους. Αυτό με βοήθησε ίσως περισσότερο από κάθε τι άλλο, στη σπουδή της μουσικής. Δηλαδή η αντιγραφή τῶν σπουδαίων για μένα έργων. Όμως ὄχι μηχανιστική αντιγραφή - που κι αυτή καλή είναι, γιατί συνηθίζει το χέρι και το μάτι - αλλά θά τὴν αποκαλοῦσα αναλυτική. Ξυνὸ δ συνθέτης πηγαίνει ἀπὸ τὴν πηγή - βασικό ὄλιό - πρὸς τὴ θάλασσα - παρτιτούρα > ἐγὼ θά πήγαίνα ἀνάποδα. Μὲ λίγα λόγια μελετώντας τὴν ἐνορχήστρωση, προσπαθοῦσα νὰ γράψω τὸ ἔργο σὲ δυὸ πεντάγραμμα. Ἄς ποῦμε γιὰ πιάνο. Αὐτό με βοήθησε νὰ μελετήσω και νὰ βρῶ ^{πρὸς} εἶναι, κάθε φορά, ἡ βασική μουσική ἰδέα, τὸ βασικό μελωδικό ὄλιό, τῆς ἀρμονίας και τῶν ρυθμῶν. Ἐβγαζα ὅλα τὰ ἀναγκαία ντουπλετίσματα στὴν ἐνορχήστρωση κι ἔφτανα στὸ πῦρμα τοῦ ἔργου. Τότε μάθαμε γιὰ τὴν ἀντέλεση τοῦ Βασίλη Ζάννου και τῶν συντόφων του. Καμμιά φορά χρειάζεται νὰ προσωποποιηθῆ ἡ τραγωδία, γιὰ νὰ τὴ καταλάβεις. Ἐρεῖς ὅτι κάθε μέρα ἐκτελοῦν δέκα - πενήντα - ἐκατὸ. Σὲ τέλος τῶ συνηθίζεις. Μένει το νύμερο και στραγγίζουν οἱ ἄνθρωποι. Ὅταν ὅμως γυρῶεις ἔναν μέσα σ' αὐτοὺς χιλίους, τὸν βλέπεις ἑαφινικά μπροστά σου, με σάρκα και ὀστά. Καί τότε παγώνεις. Ὅπως τὴν ἔπαθα κι ἐγὼ με τὸ Βασίλη. Ὅλα μοῦ θυμίζουν τὴ παροῦσα του. Ἡ νύχτα στὸ ὄξέ με τὸ λυχνάρι και τὴ πατάτα. Ὁ βράχος στοὺς Βρασιάδες, ὁ Ἐὐδηλος, τὸ καίμι, ὁ Ἅγιος, τὸ Παραδόσταμο, τὸ τελευταῖο ταξίδι τῆς ἐπιστροφῆς, στὴ κουβέρτα τῆς κορβέτας. Ὁ ἀποχαιρετισμός στὸν ἔρημο Πειραιᾶ, τὸ μεσονύχτιο. Κι ὅτι αἰοῦγα γι αὐτόν, μέσα στὴ παρανομία. Τὰ τελευταία του χαιρετίσματα, μοῦ τὰ ἔφερε ὁ ἀδελφός μου, μαζί με τοὺς χαφιέδες, ἐκεῖνο τὸ ἀπόγευμα, στὴ Νέα Ἠμόρνη. Πρὶν τὸ σιάσει, πρόφτασε νὰ μοῦ φυθιρήσει "ἔχεις φιλία ἀπὸ τὸ Βασίλη", και τὰρα ἐγὼ βρίσκομαι ζωντανός στὰ ἴδια χόματα κι αὐτὸ τὸν τρώει ἡ γῆς. Ἠγήνα πάλι τὶς νύχτες και τριγυροῦσα μέσα στὸν ἐλαιῶνα, που περιέχει τὸ νεὸ μας σπῆτι. Τὸ φῶς τοῦ φεγγαριῦ, ἔσπαγε σάν τὸ κῆμα, ἐπάνω στὰ ἀσημένια φύλλα τῆς ἐλιάς και δημιουργοῦσε ὑπεριόσμια λάμψη, μέσα στὸ σῦδεντρο. Δὲν ἤθελα πολὺ γιὰ ν' ἀπογειωθῶ. Αἱ βασιανισμένοι κορμοί, ἔπερναν ἀνθρώπινα σχήματα. Σάν τοὺς πολίτες τοῦ Καλαί, τοῦ Ροντέν. Πελώριες μορφές, παραμορφωμένες, ἀπὸ τὰ βάρη τῆς μοίρας. Ποιοὶ νάσαν ὄλοι αὐτοί, που ἀκολουθοῦσαν, τὸ ξέδι τοῦ Ζάννου; Ἕλληνες; Μάποιοι; Εἶχαν κυκλώπειο μέγεθος, με μαλλιά, φύλλα ἐλιάς, ἀνθισμένα φῶς. Ὡστε ἦσαν οἱ Τυτάνες, που ἔζησαν, πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ἱστορία. Δεῖγμα ὅτι ἡ Ἑλλάδα βυθίζεται, ὑποχωρῶντας, μέσα στὸ χρόνο. Αὐτός εἶναι ὁ ἐμφύλιος. Τὸ ἔθνος, ἕνας βράχος που καταρριωῖ, μέσα στὴ χόανη τοῦ χρόνου. Ὡπου νὰ φτάσει στὶς

ρίζες τῆς ζωῆς. Στὴν ἀρχή. Καθαρίσαμε ἀπὸ τὸ συμβάν, τὸ ἐπίκαιρο. Τὸ εὐκαι-
 ρισμὸ. Δὲν ζοῦμε πιά μὲ ἐπεισόδια. Μὲ γεγονότα. Ζοῦμε μὲ τὸν αἰῶνα. Θτάσαμε ο
 στὰ θεμέλια. Οἱ νεκροὶ τοῦ ἐμφύλιου, δὲν θάβονται σὲ συνηθισμένους τάφους.
 Γλυστοροῦν καὶ φτάνουν στὸν πυρῆνα τῆς γῆς. Μ' αὐτοὺς οἱ ἐπιζώντες, θά χτίσουν
 τὰ νέα Κικιλόπεια τεύχη. Ο νεκρὸς, γίνεται βράχος καὶ πάνω του θα τσακιστοῦν,
 τὰ βέλη τῶν εἰσβολέων. Ὅμως τελικά, ἡ Ἀκρόπολις θά νικηθεῖ, ἀπὸ τὸν τουρισμὸ.
 Ὅπως καὶ ἡ ζωὴ μας, ποῦ θά χαλάσει ἀπὸ τὰ εἰσαγόμενα. Εἰσαγόμενοι θά εἶναι
 καὶ οἱ σωτήρες, ποῦ θά τὰ καταφέρουν-μονάχα αὐτοί- νὰ σβανθήσουν μὲ πλα-
 στικὲς μογιέες, τὰ κικιλόπεια τεύχη. Καὶ νὰ σκεπάζουν τὴ μνήμη τοῦ λαοῦ μου,
 σὲ λένε Πίνδο, σὲ λένε Ἄθω, ποῦ λέει καὶ ὁ ποιητής. Λίγες μέρες ἀργότερα,
 ἔφτασε τὸ νέο, τοῦ θανάτου τοῦ Μάνη Καρλή. Ἐφαχνα τώρα στὸν ἐλαιώνα, νὰ βρῶ
 ἀδερφομένους στὸ θάνατο, τοὺς δυὸ ἐχθρούς-ἀδερφούς. Ο γλυκίτατος Μάνης καὶ ὁ

ἀτίθασος Βασίλης. Πάει Πεντάζανε, σὰ βρόμικα ποικίμια, τὰ εἴκοσι τοῦ ὤχρονια,
 ἀπὸ πάνω τους καὶ ἔγιναν ἀέρας. Ὅτι μὴν τὰ θεμέλια, γιὰ τὸ ΕΛΕΓΓΕΙΟ ΚΑΙ
 ΘΡΗΝΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΗ ΖΑΝΝΟ καὶ ἀργότερα γιὰ τὴν ΠΡΩΤΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ μου. Εὐτύ-
 χως εἶχα καὶ ἔχω, αὐτὴν τὴν ἀσφαλιστικὴ δικλείδα, τῆς μουσικῆς. Πονηρότατη ἡ
 φύση, μοῦ πρόσφερε αὐτὴ τὴ διέξοδο, γιὰ νὰ μὴ τρελλαθῶ, καὶ νὰ ἐπιζήσω. Σὲ ἔλες
 τίς δύσκολες στιγμές, ἡ ἔξυνη καὶ ἰδιαίτερα ἡ μουσική, ἀνοίγει τὴν πόρτα στὴ
 ὑπαρξή μου, ἔμπαινε μέσα καὶ ἔπερνε μαζί της, τὸ μισὸ μου ἐαυτὸ. Ὅμιε ο
 ἄλλος, μέσα στὶς ἀναθαρσίες τῶν ἀνθρώπων. Νὰ βλέπει, πρόσωπο μὲ πρόσωπο, τὴ
 βία καὶ νὰ μὴ τὰ τινάζει, μπροστά στὴν ἀσχήμια της. Γιατὶ ὁ ἄλλος μισός, εἶχε
 φύγει. Σαπλωμένοι στὰ Ἡλυσία Ἡεδία, ἔκανε ἔρωτα, μὲ τὴν ἀπεσταλμένη τοῦ Ἐλι-
 κώνα. Κάπου- κάπου, ἔριχνε καὶ κανένα βλέμα κάτω στὴ γῆ, νὰ δεῖ σὲ ποιά κατά-
 σταση βρισκόντανε, ὁ ὑπόλοιπος εαυτός του. Μὲ τὰ πρωτοβόχια, μᾶς ἔθρανε κι
 ἐκεῖνα τὰ μικρὰ κάτασπρα σύννεφα, ποῦ τοὺς ἀρᾶσει νὰ περπατοῦν ^{στὴν πλάτη σου} πάνω σὲ χιμῶνα.

Πολλὲς φορές μᾶς τὴν ἔβλεπε καὶ χανόμασταν ^{αὐτὴ} ἀπὸ τὸν κόσμο. Ἀρχήσανε ^{οἱ} νὰ ἐπιμα-
 τώσουνε ^{καὶ μοῖς ἡ ἀντίθετες} γιὰ τὸ χειμῶνα. Ὅπως ἔρχησαν οἱ μάχες στὰ βουνά τῆς Ἰκαρίας, μὲ τοὺς
 ντόπιους ἀντάρτες. Τίς νύχτες, ἀιοῦγαμε τὸν ἀπὸχρον ἀπὸ τὸν πόλεμο, στὴ Σάμο.
 Τὸ κανόνι καὶ τὴ βόμβα. Ὅμως ὁ πόλεμος τώρα, ἦρθε καὶ στὸ νησί μας. Δυὸ βή-
 ματα ἀπὸ τὸ χωριὸ μας. Στὸ σιοτάδι, βλέπαμε ἀπὸ τὰ παράθυρα, τίς λάμπεις ἀπὸ
 τὰ ὄπλα. Γέμησαν χωροφύλακες ὀργισμένους τὰ χωριά μας. Σὲ κάθε μας συνάντησιν,
 νόμιζες πὼς θά μᾶς καθαρίσουν, ἐπὶ τόπου. Ἀρχησαν νὰ μᾶς χτυποῦν, χωρὶς λόγους
 χτυποῦσαν καὶ ἔμπαιναν στὰ σπύτια. Ἐπαιρναν κανένα ἔξω νὰ ξεσπάσουν ἀπὸ
 νω του. Τί, τὰ θύματά τους ἀγατέψαν, μέρα μὲ τὴ μέρα. Κάποιο ἀπόγγιομα, εἶδαμε
 νὰ περνᾷ, ἕνα μακαβριο παραβάνι. Μουλάρια φορτωμένα νεκροὺς ἀληθινὰ σφαχτά-
 ρια, νὰ στάζουν ποτάμια τὰ αἵματα. Νὰ βάφουν τὸ μονοπάτι. Οἱ συνοδοὶ τους
 χωροφύλακες, εἶχαν τὸ μάτι κόκκινο ἀπὸ τὸ μίσος. Τί διαφορά εἶχε ἀνάμεσα
 στοὺς ἀντάρτες καὶ σὲ μᾶς; Κομμουνιστές ἐκεῖνοι, κομμουνιστές καὶ μετς. Ὅμως
 ἐμεῖς, αἰχμάλωτοι στὰ χέρια τους. Ἡ ὀργάνωση τάχασε. Τέτοια περίπτωση ἦταν
 πρωτοφάνης. Πῶς νὰ ἀμυνθοῦμε; Νὰ βγοῦμε στὸ βουνό; Μὲ τί ὄπλα καὶ μὲ τί ἐ-

νά μᾶς σφάζουνε; Κάτι εἶπαμε στό Διουόση, γιά προσωπική του εὐθύνη. "Ὅμως ἀστεία πράγματα. Ὁ Διουόση ἦταν ἕνας σκέτος χωροφυλάκιος. Μᾶς εἶπε: "Αμπαρωθεῖται καί μὴν ἀνοίγετε;" Τῷχαμε κάνει ἤδη στό σπῖτι μας, ὅταν ἕνα βράδυ ἦρθαν γιά νά πάρουν κάποιον ἀπό μᾶς, στήν τύχη, κρατούσαμε πόρτες καί παράθυρα κλειστά μέ τὰ κορμιά μας. Αὐτές οἱ κινήσεις τῶν χωροφυλάκων ἦταν ἀβόητες. "Ἄν ἤθελαν νά μᾶς σκοτώσουν, μποροῦσαν νά τὸ κάνουν ἐπίσημα, κάθε στιγμή. "Ὅπως, ποὺ κάθε λίγο καί τόσο, ἀνέβαινε τὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν εὐδηλο καί στήν ὥρα τοῦ προσκλητηρίου, ἔπιανε ἕνα-δύο-πέντε συντρόφους. Καί χωρίς νά μᾶς ποῦν τέποτα τοὺς βάζανε ἀλυσιδές καί τοὺς τραβοῦσαν μαζί τους. "Ὅλοι εἶχαν περιορισμὸ τὴν ἀσφάλεια κι ἀπὸ κεῖ στρατοδικεῖτο καί ἀπόσπασμα. "Ὅλα γόμματα καί καθαρά, δέν εἶναι ἀνάγκη ἡ ἐξουσία νά παρανομεῖ. Κάνει τὴν παρανομία, νόμο. Παλιὰ ἱστορία. Καί νεται, ἡ διοίκηση, ἄρχισε νά φοβάται, γιά τὴ γειτονιά μας μέ τὸ ἀντάρτικο, κι ἔτσι μιά μέρα, μᾶς ἀνακοίνωσαν, πῶς ἔχουμε μιά ὥρα νά ξεκινήσουμε γιά τὸν εὐδηλο. Οἱ ομάδες τῆς Δάφνης καί τῆς Ακαμάτρας διαλύονταν. Μαζευθήκαμε στήν πλατεία τῆς Ακαμάτρας, πάνω ἀπὸ τριακό - σιοι νομάτοι, φορτωμένοι. Μὲ τὰ δέματα, ἀγαθήσανε, βιβλία, νοικοκυριό, ρούχα, υἱές. Αναγκάστηκα νά ἀγοράσω ἕνα μεγάλο τσουβάλι καί νά τὰ στιβάζω. Ἐθὰ ζῆγιζε πάνω ἀπὸ τριάντα ὀκάδες. "Ἔγινε προσκλήτριο, μοιράστηνε ἕρηά τροφή καί πήραμε ἕνας ἕνας στή σειρά, τὸ μονοπάτι τῆς ἐπιστροφῆς. "Ὀνειρευόμαστε νύχτα-μέρα ἀπὸ τὴν ὥρα. "Ὅμως ἀλοίμονο. Δέν φεύγαμε γιά νά πάμε σπῖτια μας. Προχωροῦσαμε πρὸς τὸ ἄγνωστο κι ἡ καρδιά μας σφίγγονταν ἀπὸ τὴν ἀγωνία. Καθὼς κατεβαίναμε, κατὰ καιροὺς, ἀνηφορίζαν ἔνοπλα τμήματα χωροφυλακῆς. Ἀφήναμε πίσω μας τὰ βουνά, ὅπου οἱ ἡρωϊκοὶ Ἰκαριώτες ἔδιναν τίς τελευταῖες τοὺς μάχες. Μιά θάλασσα-σύνορο φαντάζει σὰ θάλασσα-συρματόπλεγμα. Τὴ μισή φαντάσου νά μισήσω τὴ θάλασσα. Μονάχα ὁ πόλεμος καί ἡ αἰχμαλωσία, θὰ μποροῦσαν νά πετύχουν κάτι τέτοιο. Στὴ μέση τοῦ πελάγους, ἀνάμεσα Χίο καί Ἰκαρία, ἕνα καταδρομικὸ ἔπλεε, γρήγορα μέ κατεύθυνση τὴ Σάμο. Βιεῖ, ὅπως φαίνεται, οἱ μάχες εἶχαν κορυφωθεῖ. Ζηλεύαμε τοὺς ἀντάρτες, ποὺ ἦσαν ἐλευθεροί, νά ἐπιλέξουν τίς κινήσεις τους. Βιεῖς ζαλωμένοι σὰ μουλάρια, σιβίναμε κάτω ἀπὸ τὸ βάρος τοῦ φορτίου καί τῆς μοίρας μας. "Ἀρχισαν κίλας οἱ διαδόσεις, μέ τὰ πλοῖ ἀπλῆσαν πράγματα. Ἐὰ μᾶς κλείσουν σὲ σῆμα. Ἐὰ μᾶς τουφεκίσουν ὀμοδικῶς. Ἐὰ μᾶς φουντάρουν στὴ θάλασσα. Κάθε τόσο, τὸ караβάνι, σταματοῦσε. Τι ὄλοι, ἦσαν καταφορτωμένοι καί εἶχαμε μαζί γέρους καί ἀσθενεῖς. Βιγὼ εἶχα θεραπευτεῖ, γιά δευτέρα φορά, ἀπὸ τὴν πλευρίτιδα. Μοῦ μείναν ὅμως δέκατα. Ἡ τροφή ἦταν ἐλάχιστη. Ἔκοσι φασόλια τὸ γεῦμα. Ὅυτε φρούτα, οὔτε κρέας, οὔτε φάρι. Μόνο ὄσπρια, χόρτα, φασὶ καί λίγο λαδῶκι. Ἔχαμε γίνει πετσί καί κόκκοι. Καί μέ τὰ δέκατα, ἔβλεπα τὸν κόσμο, μέσα ἀπὸ τὸ μαπατάκι. Καί ὅμως, κρατοῦσα στήν πλάτη μου, πενήντα σημερινὰ κίλά, γιὰτὶ σκεφτόμουν πῶς χωρίς ἀτά, ἦμουν χαμένος. Ἐκεῖνα ποὺ βάραιναν ἦταν τὰ βιβλία καί οἱ υἱές. "Ὅμως μ'αὐτὸ τὸ βάρος ζοῦσα. Ἐἶχα γράφει στὸν πατέρα μου νά μοῦ στείλει ἕνα μικρὸ μπαζουλό, νά τὰ βάλω μέσα, νά τὰ προφυλάξω. Κοῦτσα-κοῦτσα, μπήκαμε στὴν εὐδηλο. Μᾶς ὀδηγήσαν στὴ χωροφυλακῆ, ποὺ μᾶς περίμενε ὁ ἀλυσυδράκης καί

οί μπάσοι του. "Ήγινε νέο προσλητήριο. Λείπανε δύο. "Βραλε τ'ες φωνές. Εβ-
 τυχώς φανήκανε σέ λίγο. Ο Ένας έπαθε κόψιμο. Κι ο άλλος τόν βοηθοῦσε νά πε-
 ρπατήσει. Μᾶς εἶπε ὅτι λόγω τῶν τοπικῶν κατασπλιᾶδων, χάσαμε τήν βολή καί τ'
 τήν ἡσυχία μας. "Εἶδατε τι οἶος κάνουν τά συντρόφια; Τό βράδυ θά μείνετε ἴπως
 ὅπως στό ~~σχολείο~~^{σχολείο} καί στήν κοινότητα. Κι ἀπό αὔριο τσακιστεῖτε νά βρεῖτε μέρος.
 Τό ἐπόμενο προσλητήριο στίς ὁχτώ τό πρωτῆ. "Φυγε καί μᾶς μίλησαν οἱ δικοί μας
 474 "Ἐπρεπε νά λυθεῖ καί πάλι ἀπό τήν ἀρχή τό πρόβλημα τῆς τροφῆς. Αὔριο θά πά-
 νε μουλάρια νά κατεβάσουν τά τρόφιμα ἀπό τίς ἀποθήκες μας, στήν Ακαμάτρα καί
 στήν Δάφνη. Στόν Εὔδηλο, μαζέυτηκε κόσμος πολὺς. "Ὅλα τά ὄπεινά χωριά τ' ἄ-
 δειάζουν. Εἶναι ἀδύνατον νά ὑπάρξει καζάνι. Ἡ τροφή θά δίνεται κατά ἄτομο ἢ
 κατά θάλαμο. "Ὅπως ἀποφασῆσει ὁ καθένας. Οἱ ἐξοριστοὶ Εὔδηλιῶτες, θά πάρουν
 στά σπίτια τους, ὅσους μποροῦν. Οἱ ὑπόλοιποι, θά πρέπει νά βροῦν σπιτία. Τέ-
 λειωσαν πιά τά, τσάμπα. Τώρα τά νοίκια εἶναι ὕψηλά. Μᾶς πήγαν στό σχολεῖο.
 Στό ἔρδιο συνάντησα τό θεο, παρέα μέ τὰ μέλη τοῦ γραφείου τῆς ΕΠΟΝ. Μούχε μι-
 λήσει γι' αὐτοὺς στό κρατητήριο. Μὲ βοήθησαν νά μεταφέρω τό τσουβάλι, πού εἶ-
 χε γίνεϊ πιά ἀσήκωτο γιά μένα. Βολεύτηκα σέ μιά γωνιά. Μετά μέ πήραν καί πή-
 γαμε σέ μιά ταβέρνα στό λιμάνι. Εἶχαμε δικαίωμα νά ^{τῶν} χύσουμε ὡς τίς ἐνηά. Καί-
 νεται πὼς τῶχαν κανονήσει ἤδη, γιατί μοῦ πρότειναν νά γίνω κι ἐγώ, μέλος τοῦ
 γραφείου. Στόν Εὔδηλο, ἔβιαστε τώρα γύρω στοὺς χίλιους κι ἀπ' αὐτοὺς ἠπλευροῦ-
 τητα, ἔποντες. Εἶχα πολὺ δουλειά κι ἐνδιαφέρουσα. Ο φοῖβος Ἀνωγειαννοῦ
 ἔμεινε στό σπίτι ἐνός μπροῦκλη. Ἦταν τό ἁμορφότερο τοῦ χωριοῦ. Εἶχε ἄλλο τό
 πρῶτο ὄροφο. Σαλῶνι κρεβατοκόμαρα, γραφεῖο. "Ὅλα, γεμάτα βιβλία, χαρτιά καί
 παρτιτούρες. Στό ἴδιο σπίτι, ἀνῆκε καί τό ὑποστατικό. Εκεῖ μέναε ἤδη δεκα
 καί πῆσαν καί τέσσερις Δαφνιῶτες. Μὲ ρώτησε πού μένω. Τοῦ εἶπα στό σχολεῖο.
 Προσωρινά. Ψάχνω γιά σπίτι. "Ἐγραφα καί στοὺς δικούς μου, γιά μιά ἔκτατη ἐπι-
 475 ταγή. Τώρα μέ τήν ξηρὰ τροφή, εἶχα ἀνάγκη ἀπὸ χρήματα, ν' ἀγοράσω τρόφιμα. Κυ-
 "ρίως γάλα καί ρέγγες γιά θερμίδες καί λοιπά. Τοῦ λέω: Εδὼ εἶσαι ^{τοῦ} ὄρατα.
 Ξανασαίνει κανεῖς. Τί μελετᾶς; Ο φοῖβος, ὁ Παντελεῖος, ὁ Κατερίνης καί δυο-
 τρεῖς ἄλλοι, ἦσαν τὰ ^{πολιτικὰ} ~~θεωρητικά~~ ἄς ποῦμε, κεφάλια στόν Εὔδηλο. Τό σπίτι του,
 κέντρο συζητήσεων, πληροφοριῶν, προβλέψεων. Ἀνέβαινε ὁ Δεληγιάννης ὁ κίτρος,
 καπετάνιος στή μάχη τοῦ Μακρυγιάννη, ἀπὸ τόν Εὔδηλο στή Δάφνη καί μᾶς ἔλε-
 475 γε μέ χαμηλὴ φωνή: Σ' ἔνα μήνα θάχομε ἐξελεῖξαι. "Κι ἀμέσως μετά, γιά νά δώσει
 κύρος στήν πληροφωρία, πρόσθετε: Τό ἔκουσα, στοῦ φοῖβου. Μὲ τά πολλὰ βρήκα
 ὁμοῦ δωμάτιο σ' ἔνα σπίτι, φάσσα στό σπίτι τοῦ μπροῦκλη. Μᾶς χάριζε ἕνας ξεροπό-
 475 ταμος κι ἐμεῖς εἴμαστε μέσα σέ γούπατο. Στό ἄλλο δωμάτιο ἔμεινε μιά γεροντο-
 κόρη μέ τῆ γριά μάννα τῆς. Πῆρα μαζί μου καί τό δάσκαλο, τόν Ἀμπατζόγλου.
 Ἦταν πάντα στενοχωρημένος. "Ἦθελε τῆ γριά του. Τίς κόρες καί τά ἐγγόνια
 του. Καί γιά νά ξεχάσει, τόχε ρίξει στό οὐζο. "Ὅταν μεθοῦσε, γινόταν ἄγριος.
 Γι' αὐτό ἔμεινε μόνος. Ἦν εἶδα νά σέρνει τά βήματά του στό κολντέριμι. Δέν
 εἶχε σπίτι. "Ἐρχανε. "Ἐλα μαζί μου, τοῦ λέω. "Ἐτσι μέλιναμε στό ἴδιο δωμάτιο.
 Κατάφερα μάλιστα νά τοῦ μετριάσω τίς δόσεις. Καθὼς ἐγὼ ἐδοῦλενα, ζήλεφε κι

384

αύτος και ξανάβαλε τὰ χαρτιά του. "Έκανε γλωσσολογικές μελέτες πάνω στα
 2 Ίντριώτικα: "Τὴν ἀκοῦς τὴ χωριάτα ποὺ λέει" ἐμπουτισσάτο" και δέν κοκκινί-
 ζει. Ξέεις τί ἔννοεῖ; Ἐφύτρεξ το. Τὸ ἐφύτρεξά. Εἶναι ἐκ τὸ ἐμβυθίζω- ἐμπυθί-
 ζω-ἐμπύθιζω. Ἐξ'οῦ και μποῦτισος και ὄχι ποῦτισος. Ἡ γλώσσα τους εἶναι γεμάτη
 μέ ἀρχαία στοιχεῖα. Σπάνια ράτσα." Αὐτὸ θά πεῖ γλωσσολόγος. Ἐγὼ πάλι, πρό-
 τεινα σὸ φοῦβο, νά ἀναλῶσουμε τίς συμφωνίες τοῦ Μπετόβεν. Εἶχε και τίς ἐν-
 νέα παρτισιδόν. Ἀρχήσαμε ἀπὸ τὴν πρώτη. Φόρμα, ἀρμονία, ἐνορχήστρωση. Πήγαι-
 να σπῆτι του ἢ συζητήσαμε στοὺς περιπάτους μας, ἔξω ἀπὸ τὸν Εὐδὴλο, πλάι ὀ
 στὴν ἀκτὴ. Παράλληλα σχεδίαζα τὸ ΕΛΛΗΤΙΚΟ και ~~αὐτοῦ~~^{συνέθεσα} ἕνα νέο ἔργο, γιὰ ὀρ-
 χήστρα ἐγχόρδων, τὸ ΠΡΕΛΟΥΝΤΙΟ-ΠΕΝΙΑ-ΧΟΡΟΣ. Οἱ γονεῖς ^{μου} στίς κάρτες ^{τῶν} μετ' ἔγραφα
 νε Μίκης, και ἡ Μυρτώ Μιχαήλ, "Ὅταν ὀ χωροφύλακας, μετὰ τὸ προσσηήριο ποὺ
 μοίραζε τὴν ἀλληλογραφία φώναζε Μιχαήλ, ~~θεοφάνης~~ οἱ ἐποντες χειροκροτοῦ-
 σαν. "Ἐστι ἄρχιζε ἡ καζούρα. Γιατί ξέρανε πὸς θά τὸ πάρω και θά τρέξω στὴ
 λῶφο πάνω ἀπὸ τὴ θάλασσα. θά κἀτω. θά πάρω ἀνάσα. Κσι μετὰ θά τὸ διαβάσω
 ἀργά-ἀργά, νά φτουρίσει. "Ὑστερα, γιὰ μιὰ δυὸ ὄρες, θά εἶχα ἐξαφανιστεῖ. Δέν
 ἤθελα νά δω καμέναν. Εκεῖ σὸ λῶφο, στίς 8. I. 49, ἀφοῦ διάβασα τὴν κάρτα
 τῆς Μυρτῶς, ἔγραφα τὸ ποίημα ΟΣΤΡΕΙΑ, ποὺ μάλιστα φιλοδοξοῦσα νά τὸ δημοσιεύ-
 σει ὀ Νικηφόρος (Βρεττάκος), σὲ κάποιο φιλολογικὸ περιοδικὸ, ποὺ ἔβγαυνε ἐ-
 κεινη τὴν ἐποχὴ.

ΠΟΙΗΜΑ
 ΒΕΤΡΙΑ
 ΦΩΤΟΤΥΠΙΑ

Ο χειμώνας ήταν βαρύς. Σά. λιμάνι, είχε πολύ ύγρασία. Καί τό χωριό ήταν χτισμένο, μάσκα στο βοριά. "Όταν φυσούσε, πάγωναν καί τά φρούδια μας. Είχε γεμίσει ει χιονιστρές, από τήν αδυναμία." Έφτασε τό μπαουλόνι. Στιβαρά μέσα τά χειρογραφα καί τά βιβλία. Αισθάνθηκα σάν τό τραπέζι τή, ποί κλείνει μεσ' στό χρηματοκιβώτιο τούς θησαυρούς του. "Έφτασε καί ή επίταγή. Η ομάδα μας 'έξαίρεση, δέν μοῦ ἔκανε κράτηση. 'Αγόρασα γάλα ἔβαπορέ καί κοουσέρβες φάρι. Παρατήρησα, ὅτι πρόσεχα τό κορμί μου, τήν ὑγεία τοῦ εαυτοῦ μου. Κυταζόμουνά στόν καθρέφτη καί καθε τόσο, ζυγίζομουν στήν πλαστιγγά τοῦ μπακιάλι. 'Από τίς πενήντα διιάδες, ἀνέβαινα. Πέρναμε τρόφιμα ἀπό τήν ἀποθήκη. Πατάτες, ὄσπρια, ζάχαρ, λάδι. Μόνο τό φῶμί, τόφτιχ'νε ή ομάδα. Ο Δασιαλός, ήταν τέλειος μάγειράκι καί ἐγώ ὑποδειγματικός βοηθός. Αὐτή ή ἀνάπαυλα καί ή αὐτοσυγκέντρωση, μετά καί πρὶν ἀπό τή θύελα, δέν ήταν αἰσθημα μόνο αὐτοσυντήρησης. Ἀλλά καί αὐτά ρέσκειας. Ὅτε κατάλαβα γιατί οἱ ἄρρωστοί εὐχαριστιοῦνται νά μιλοῦν γιά τήν ἀρρώστεια καί τόν εαυτό τους. Γιατί γίνονται ἐγκωμεντρικοί, αὐτάρεσκοι, τυρανικοί. Μοῦ ἔρεσε ἀντό τό συναίσθημα. Μὲ γέμιζε. Γινόμουν κάποιος. Ποῦ

πρέπει νά πιεῖ τό γάλα του καί νά ζυγιστεῖ. Νομίζω πὼς ἄρχισα νά γράφω στοῦ γονεῦς μου: ἡμέρα τάδε, βάρος τόσο. Η ὄστρια ξύριζε τό παγωμένο χῶμα. Ξιεῖτες γύρω στή λάμπα, τίς νύχτες, μελετοῦσαμε. Εἶχα μπροστά μου τήν Ἡρωική καί στό πρῶτο μέρος μέ τά τρία ἀντί τά δύο θέματα καί ὅλες τίς ὑπόλοιπες ἐπαναστατικές ἀλλαγές του ὁ Μπετόβεν μοῦ φάνταζε ἡμίθεος. Τό κεφάλι μου ἄναφε. Ἐ-
 477
 χαρίστησα τό θεό, γιατί ὑπῆρξαν τόσο μεγάλα πνεύματα καί βγῆκα στήν ἀλήθ, νά βουτήξω τό κεφάλι μου μέσα στό βαρέλι, στό παγωμένο νερό, νά φύγει ή φλόγα. Ναι, χωρίς ὑπερβολή. Αὐτή τή φορά καί ὅταν μιάν ἄλλη, ποῦ ἀνάλα τήν τέχνη τῆς φοβίας, αἰσθάνθηκα βέος, πραγματικό, μπροστά στήν ἀσύλληπτη δύναμη τῆς μεγαλοφυΐας. Σά νά γονάτιζα καί νά τούς ἔλεγα: Ἀπό ὅω καί πέρα, δέν σᾶς παρανοιοῦθῶ. Δέν μπορῶ οὔτε νά ὑποφιασῶ τή δύναμη τοῦ μυαλοῦ σας. Μὲ εἶ-
 478
 δε ὁ Κατερίνης, ἀπό τό διπλανό σπίτι, εἶχε βγεῖ γιά κατοῦρημα, καί μέ ρώτησε τί κάνω. "Ἄναφε τό μυαλό μου, ὁ Μπετόβεν, τοῦ λέω. "Θά μπουντιάσεις, μέ τέτοιο ἄερα." Καί μέ πήρε μαζί του, γιά πολιτική κουβέντα. Τήν ἡμέρα, ἤμουν ἀπαχολημένος μέ τά προβλήματα τῆς ΕΠΟΝ. Φυσικά ή ὀργάνωσή μας ἦταν παράνομη. Στόχος τῆς διοίκησης ἦταν νά μάς σπάσουν. Οἱ ἀθλιές συνθήκες ζωῆς. Η πεῖνα, τό κρύο. Καί ^{τίς} ἀποπάντων ὁ φόβος καί ὁ τρόμος. Ἀρχές τοῦ 49, κορυφῶνε τή ἄμερικάνικη βοήθεια. Ο ἔθνικός στρατός, ἐκουγχρονίζεται. Η ἀεροπορία, γίνονται κύριο ὄπλο ἐπιθέσεως. Καίγονται τά δάση καί τά λημέρια τῶν ἀνταρτῶν μέ βόμβες ναπάλμ. Ἐφαρμόζεται τό σχέδιο, γυμνῆ καί καμμένη γῆ. Η ἄδειάσει ή θάλασσα-λάδος καί νά πιαστεῖ τό φάρι- ἀντάρτης. Χωριά διοικητὰ ^{μὴ} γίνονται καί μεταφέρονται στή Μακρόνησο καί σέ στάθμια ^{εἰσπικεῖ} ὅτι συλλήψεις φτάνουν σέ ἀσύλληπτους ἀριθμούς. Στίς φυλακές, βρίσκονται πάνω ἀπό πενήντα χιλιάδες. Ἐίκοσι χιλιάδες καταδικασμένοι σέ θάνατο, ἀπό τούς ὁποίους ἐκτελέστησαν οἱ δεκά ἔξη. Δέκα χιλιάδες ἐξδριστοί, σ'ά νησιά Ἰκαρία Ἀήμος καί Ἀη-Στράτης.

478 Στή Μακρόνησο, ὁ τελικός ἀριθμός φτάνει τίς ἑκατό χιλιάδες. Τά ξεκομμένα σχετικὰ ἀντάρτικα στήν Κρήτη, Κεφαλονιά, Ἰκαρία Σάμο, ~~καί~~ περνοῦν ἐδσοκολες στί γμές. Ἀόμα καί στήν Πελοπόννησο, οἱ ἀντάρτες στριμώχνονται. Βέβαια τό με-

γάλο καιό, γίνεται σόν κύριο κομμό, ες' αΐτίας δύο βασικῶν ἀντιζοοτήτων. Πρῶτον, ὅπως εἶπαμε, γιατί δέν ὑπῆρχαν ἐφεδρεῖς. Καί δεύτερον, γιατί ἡ Γιουγოსλαβία, ἔκλεισε τά σύνορα τῆς. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ὁ ἔθνικός ὄχλος, εἶχε χοντρικά, τήν ἐξῆς σύνθεση. Πενήντα τά ἑκατό ἀδιὰφοροι, σαράντα τά ἑκατό ἀριστεροί καί μόνο δέκα τά ἑκατό ἔθνικόφρονες. Τοῦς ἀριστεροῦς τοῦς ἔχουν κατατάξει σέ τρεῖς κατηγορίες. Ἡ "Α' αλφαριθ. ἑλαφροῦς ἀριστεροί, ποῦ τοῦς πῆ- γαινανε στό μέτωπο. Ἡ Β' ἔχουν ποῦ τοῦς εἶχαν σέ βοθητικές ὑπηρεσίες, ὅσο συνεχή παρακολούθηση. Καί ἡ Γ' αμα, οἱ σκληροί, ποῦ τοῦς ἔστελναν στή Μακρόνησο. Βιεύ-εἶχαν ὁμιουρρηθεῖ τρία τάγματα. " Ἀπό ὄτο πρός βορρά, Τρίτο, Πρῶτο, καί Δεύτερο. Στό ὄτο, ἦταν ἐπίσης καί οἱ Στρατιωτικές φύλακές Μακρόνησου. Στό Βόρειο ἄρχισαν νά μεταφέρουν τοῦς πολιτικούς ἐκδριστοῦς ἀπό τά νησιά. Ὁ δυνάμασαν Τέταρτο Τάγμα ἡ "Α' Γιώργης. Οἱ στρατιώτες καί ἀξιωματικοί τῆς Γάμα κατηγορίας, ἔως τίς ἀρχές τοῦ 48, ἦσαν ἐλεύθεροι, μέσα στό σύστημα. Ὅτε τοῦς ζήτησαν νά ὑπογράψουν καί ἐπειδή ἀρνήθηκαν, τοῦς χτύπησαν στό φακνό, ἀπό τή ξηρά καί ἀπό τή θάλασσα, σκότωσαν δεκάδες, τραυμάτησαν ἑκατοντάδες ὁ διοικητής τοῦ Τρίτου, Διαλομπιακας, ἔξετέλεσε πολλοῦς ἐξ ἐπαφῆς. Δεῖρανε χιλιάδες καί σκότωσαν καί μιὰ δίκη, γιά ἐκφοβισμό, ὅπου καταδικάστηκαν σέ θάνατο, ἄλλες δεκάδες. " Ἀρχισε ἡ φάμπρικα τοῦ λεγόμενου ἀποχρωματισμοῦ. " Ἀς δοῦμε τίς μεγάλες γραμμές αὐτῆς τῆς ἐπιχείρησης. " Ἀτομικά καί ὁμαδικά βασανιστήρια. Ὁ μαρτύριο τῆς δίψας. " Ἐξοντωτική καί ἄχρηστη δουκεία. Ἡθικοί καί ψυχολογικοί ἐκβιασμοί. " Ὅποιοι ἔσπαγαν, γιά νά ἀποβεῖξουν τήν εἰλικρίνειαν αὐτοῦ, ἔπρεπε νά γίνουν ὑποχρεωτικά, βασανιστές : Φτάσαμε ἔτσι σ' ἕνα θανατιστό σημεῖο, ἡ πλειοψηφία τῶν ξυλοδαρτῶν, ὅπως τοῦς δυνάμαζαν, νά εἶναι πρῶην κρατούμενοι. " Ἐλέγετο ὅτι στό Α' Τάγμα, μονάχα δύο - τρεῖς ἀξιωματικοί, ἦταν ἔθνικόφρονες. " Ὅλοι οἱ ἄλλοι, ἦσαν πρῶην ἀριστεροί. " Ὁ ἀποχρωματισμός εἶχε πολλά στάδια. Δήλωση ἀποκύρηξης τοῦ ΚΚΕ. " Ἐπιστολές στοῦς κατοίκους τῆς περιοχῆς σου. " Ἐπιστολές σέ ἀγνώστους, διαλεγμένους στή τύχη, ἀπό τόν τηλεφώνωνικό κατάλογο. " Ὅμιλίες τήν ὥρα τῆς ἔθνικῆς ἀγωγῆς, στίς II τό πρῶτο, μπροστά σέ ὅλο τό τάγμα. Συμμετοχή σέ πογκρόμ, ἐνάντια στοῦς σκληροῦς καί ἀμετανόητου Προσωπική ἐπίδοση σέ ξύλο καί βασανιστήρια. Γιά ὅλα αὐτά ὑπῆρχε βιβλιάριο, ὅπου ὁ ὑπεύθυνος σημειῶνε, ἐπιστολές, τόσες, ὅμιλίες, τόσες, ξύλο, τόσες φορές. 479 " Ὁ Διοικητής τοῦ Τάγματος, ἔδινε προσωπικά τήν ἐγκρίση γιά τήν πρώτη ἄδεια στήν Ἀθήνα. Ὁ ἀνώτατο ὄρω γιά τόν κρατούμενο. Τόν ἐρευνοῦσαν προσεκτικά, ἀπό πάνω ὡς κάτω. Μετά κοιτάζε τό ἀτομικό του βιβλιάριο καί πολλές φορές τοῦ ἔλεγε : Μόνο μέ τρία ξύλα, θέλεις νά πᾶς στήν Ἀθήνα; Κάντα πέντε καί ἔλα ξανά. " Ἐπρεπε λοιπόν νά δεῖρει ἄλλες δύο φορές καί ὁ ἐπιτηρῶν ἀφωμίτης νά τά σημειώσει καί νά τά χαρακτηρίσει, γιά νά ἀποκτήσῃ τήν ποθητή ἄδεια γιά τήν Ἀθήνα. Αὐτό τό στάδιο ἀποχρωματισμοῦ, διαρκοῦσε μήνες. " Ἄν τό περνοῦσε, τότε τοῦ ἔδιναν ὅλο καί ἀρχιζε τά γυμνάσια. " Ὅταν ὅλα πῆγαιναν καλά, τότε τόν μετέθεταν στίς μάχες μονάδες τῶν μακρονησιωτῶν. " Ἐπειδή πολλοί ἀριστεροί, γιά νά γλυτώσουν τά βασανιστήρια, ἔλεγαν μέσα τους : " Ἐάν τά ὑποστῶ

Το
πρῶτο

αὐτοῦ

479

καί θά τά πράξω βλα αὐτά, μέ σκοπὸ ὅταν φτάσω στό βουνό, νά περάσω ἀπέναντι, αὐτὸ φυσικά, τὸ γινώριζε ἡ διοίκηση καί ἔπερνε τὰ μέτρα της. Ἐπιτός ἀπὸ τοὺς χαφιέδες, ποὺ ἔριχνε μέσα στοὺς μάχημους, τὴν ὥρα τῆς μάχης, ἦταν τοποθετημένοι νοί πίσω τοὺς ὠφραμίτες, γιὰ νά ἐλέγχουν ἂν πραγματικά πολεμαίει. Καί στή περίπτωση ποῦ, εἶτε ἔριχνε τὰ πυρὰ στό βρόντο ἢ εἶχε τάσεις νά δραπετεῦσαι, εἶχαν ἐντολή νά τὸν γαζώνουν μέ τὸ αὐτόματο. Ἐπειδὴ οἱ μακρουησιῶτες τὰ γινωρίζουν ἐπίσης βλα αὐτά, ἦσαν συχνά σκληροὶ πολεμιστές, σκοτώνοντας τοὺς συναγωνιστές τους, μέ μεγάλο ζῆλο. Ἴσως καί πάλι ἔλεγαν μέσα τους: "Θέλω ἀπλῶς νά κερδίσω πλήρως, τὴν ἐμπιστοσύνη τους, ὥστε νά βρῶ εὐκαιρία νά περάσω ἀπέναντι". Πράγματι, ἑκατοντάδες στρατιῶτες ἀπὸ τὴ Μακρουήσου, εἶχαν περάσει, στό Δημοκρατικὸ Στρατό. Ἦσαν ὅμως μιά μικρὴ μειοψηφία. Γιὰτὶ πέραν ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ ὠφραμίτη, ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ σκοτώνεις, φανατίζεσαι. Στὴν ἀρχὴ συχαίνεσαι τὸν ἑαυτὸ σου, γιὰτὶ αὐτὸ τὸ, "ὃ σκοπὸς ἀγιάζει τὰ μέσα" > τράβηξε μακρυὰ. Ἀηλαδὴ γίνεσαι δολοφόνος, γιὰ νά πᾶς μετά, μέ τὰ θύματά σου; Ὅπως δέ φταῖς ἐσὺ, φταίει ἡ ἡγεσία, φταῖνε τὰ λάθη, φταῖνε ὅλοι. οἱ ἄλλοι, ἐκτός ἀπὸ σένα. Λοιπὸν σκότωνα κι ἐσὺ, νά τελειώνει αὐτός ὁ βράμμιος πόλεμος, νά τελειώσει ἡ ἀνταρσία, νά πᾶς στό σπιτάκι σου. Ἐπῆρχε ἡ φήμη, ὅτι στό Πρῶτο Τάγμα, εἶχαν ~~κάνει~~ κρυμμένο ἀσύρματο, μέ τὸν ὅποιο μάθαιναν τὰ δυνάμματα αὐτῶν, ποὺ περνοῦσαν ἀπέναντι. Μήπως κι αὐτὸ νά ἦταν, μιά σατανικὴ ἐπινόηση τῆς Διοικήσης; Γιὰ νά ἐνθαρρύνει τὸ δεσταντικὸ, νά κάνει τὸ πρῶτο βῆμα; Σὰ νά τοῦ ἔλεγε: νά, γιὰ δές: Αὐτός εἶναι ὁ σκοπὸς σου: Μπορεῖς καί σὺ, νά περάσεις στό Δημοτικὸ Στρατό. Γι' αὐτὸ μῆδες στά γρανάζια. Κάνε δὴλωση. Δεῖτε, βασάνισε, πάρε ὄπλο καί πήγαινε στοὺς δικούς σου. Ὅλα ἦταν μελετημένα. ~~Ἐπειδὴ~~ οἱ δικοὶ μας ~~ἔπαι~~ πήραν τὰ σχέδια ἀπὸ τοὺς ἄγγλους δεσμοφίλους, μέ τὴν πλοῦσια ἀποικιοκρατικὴ πείρα. Ἡ ἀσφάλεια, εἶχε βασίλους τοὺς γκεσταπῆτες. Σκληροί, ἄγριοι, ἄμεσα ἀποτελεσματικοί. Οἱ δῆμιοι τῆς Μακρουήσου, εἶχαν καθηγγητές, τοὺς ὀγγλίζουσ. Συνδίαζαν, τὴ σωματικὴ μέ τὴν ^{ψυχολογικὴ} βία. Τὴν πλήρη ἀπελπισία, μέ τὴν καλιέργεια τῆς ἐλπίδας. Ἡ ἐπιλογὴ τοῦ νησιοῦ, δὲν ἦταν τυχαία. Ἐντελῶς ξερῆ ἡ γῆ, χωρὶς μιά στάλα νερό, σπαρμένη ^{ἐντὶ} μέ ἀνθρώπινα κόπιακα, σημάδι ὅτι χρησιμεύε ^{ἐξ} γιὰ δμαδικὸ τάφος αἰχμαλώτων, (ἴσως), μέ μιά θάλασσα, πρὸς τὴν Ἀττικὴ, συνεχῶς ἄγρια καί ἐχθρική. Θάλασσα-συρματοπλέγμα, ὅπως εἶπα. Ἐπειτα, ἡ ζωὴ σὲ σιηνές τῶν δέκα, ὅπου στίβαζαν τριάντα. Ἡ ἔλειψη νεροῦ, τὸ ἀπαίσιο καί λιγοστὸ φαγητό, ὃ ἄερας ποὺ σφικνώνει τὸ κοκινδύχωμα, ποὺ τελικά το μασάς καί τὸ φτύνεις, οἱ ἀγγारेῖες, κατ' ἀπὸ τὸν καυτὸ ἥλιο. Καί τέλος, οἱ πρωτοφανεῖς τιμωρεῖς. Τὸ ἀνοιχτὸ σύρμα βῆου κάθεσαι μέρες στόν ἥλιο, χωρὶς νερό. Ἡ ἀτομικὴ σιηνή, πλῶ ἀπὸ τίς χαράδες, ποὺ τὴ νύχτα πυρπολεῖται μέ μαζοῦτ καί ὅταν βγαίνεις, σὲ περιμένει τὸ ἀπόσπασμα τῶν βασανιστῶν. Τὰ δμαδικὰ πογκρόμ, ὅπου ξαφνικά εἶσαι περιτυλιγμένος ἀπὸ ἑκατοντάδες μέ κοντάρια ἀπὸ μπαμποῦ, ποὺ ουρλιάζουν καί ορμοῦν ὅλοι μαζί ἀπάνω σου. Τὸ πέταγμα στὴ θάλασσα μέσα σὲ τσουβάλι, μέχρι ἀσφυξίας καί πολλῆς φορές πνιγμοῦ. Καί φυσικά βλα τὰ κλασσικά βασανιστήρια. Ἀλλάγα, σβδισμο

ταιγάρων και καυτά σίδερα πάνω στο κορμί, σπάσιμο δαχτύλων με σιδερο ή με πέτρα και ότι φανταστικές, σχετικά με τὰ γεννητικά ὄργανα και τόν πρωκτό..

"Ἔτσι γεννιέται τό συναίσθημα τῆς ἀπόλυτης μοναξιάς. Ἔτσι μόνο, σ'τό ἔλεος τῶν ἄγριων στοιχείων τῆς φύσης και τοῦ ἀνθρώπου. Κανείς δέ μπορεί νά σε βοηθήσει. Στή μακρόνησο, ἔχουν πεθάνει οἱ μύθοι και οἱ θεοί.. Ἐχει πεθάνει κι αὐτό πού ἐσύ γνώριζες, σάν ἄνθρωπο. Ἐμένα, σέ κἀνανα σχολή κι αὐτοί ἀπό πάνω σου, ἔγιναν γίτες, σκorpιοί και βαινες. Τό χῶμα σέ ξερνᾷ, ἡ θάλασσα σέ χαστουκίζει, ὁ οὐρανός σέ φτύνει. Ο χτεσινός σύντροφός σου, ἔγινε βασανιστής. Σέ χτυπᾷ και σοῦ φωνάζει: Γιατί ρέ ποῖστη ἐπιμένεις; Ἔτσι καλλίτερος ἀπό μένα πού ἔσπασα; Βά σπάσεις κι ἐσύ; Πρέπει νά σπάσεις κι ἐσύ; Γιατί, γιά τόν σπασιμένο σύντοφο, αὐτός πού ἀντιστέκεται, εἶναι ἡ προσωποποίηση τῆς προῶ

ἰστορίας του. Ἐχει προσωπική ἀνάγκη, νά τον σπάσει. Νά μήν ὑπάρχει καθρέφτης και δείχνει τό συμβιβασμό του. Ἐλέπεις ἀδίκια τῆ βιτρίνα, πού ἡ κυβέρνηση ἔχει στήσει, πάνω στίς δικές σου σάρκες. Τό αἷμα σου και τόν πόνο σου. Κι αὐτή ἡ βιτρίνα, ἡ ἰολυμβήρα τοῦ Σιλβάμ, ἡ σχολή τοῦ γένους, ὁ σύγχρονος Παρθενών, συντηρεῖται καθημερινά, μέ ἐπισκέψεις και δηλώσεις, ἀπό τῆ φρεϊδερικ και τούς ὑπουργούς, ἔως ξένους, δημοσιογράφους και ντόπιους "παράγοντες".

Ἀσπρίζουν τοὺς δρόμους και τὸ ἀναρωτήριο, ὅπου ξάπλωναν οἱ ἀλφαιῖτες και παριστάνουν τοὺς ἀσθενεῖς. Καθαρίζουν τίς σπηνές. Φτιάχνουν τήν πρόσωψη. Καί πίσω ἀπ' ὅλα αὐτά, ἡ βρώμα και ἡ πείνα, οἱ βασανισμένοι, οἱ ἀνάπηροι και οἱ νεκροί. Ὡστε δέν ἔχεις καμιᾶ ἐλπίδα, νά μαθευτεῖ τό μαρτύριό σου. Ἔτσι ξεκομμένος, καταδικασμένος, χαμένος γιά πάντα. Ἔτσι μόνο, σ'τό ἔλεος τῶν

βασιλευστικῶν βασανιστῶν σου. Τότε τρελαίνεσαι. Ἐποια βίδα ἀπό τό ἐγκεφαλικό σου ἡ τὸ νευρικό σου σύστημα, ξεβιδώνεται, κάποιο λάστιχο κλατάρει και τό κεφάλι σου ἡ τὸ χέρι σου, φεβγουν ἀπό τόν ἔλεγχό σου. Ο τρελός τῆς μακρῆ νήσου, εἶναι συνήθως, ἕνα νευροσπαστικό αὐτόματο. Ἐνα ἀνθρωποειδές οὖφο. Μέ στικμιές ἐκλάψεων, πού συνειδητοποιεῖ τό ποιός και τὸ γιατί, γιά νά πυροδοτηθεῖ ἐντονότερα, ἀπό τήν ἀπάντηση, ὁ σπαστικός μηχανισμός. Καί σήμερα ἀκόμα, ὑπάρχουν ἄνθρωποι, πού πέρνουν χάπια, γιά νά μήν τοὺς ξαναπιάσει τό σύνδρομο τῆς μακρόνησου. Δέν εἶναι μόνο ὅμως, στίς ἐφεδρείες τῶν ἀπλῶν μαχητῶν, πού χάθηκε ἡ πρώτη μάχη, χάθηκε και ὡς πρὸς τὰ στρατιωτικά στελεχη.

"Ἔτσι οἱ ἔμπειροι καπετάνιοι τοῦ ΒΛΑΣ, μέ ἐπικεφαλής τοὺς Σαράφη, Ἀργυροπούλο και ~~Ματτακιά~~ ^{Ματτακιά} μέ ἑκατοντάδες ἄλλους ἀξιωματικούς, πιάστηκαν και ἐκτοπίστηκαν. Στά 1948 μεταφέρθηκαν μαζί τους και πολιτικοί, ὅπως ὁ Ἠλίας Ἡλιοῖ, ὁ Ἀντώνης Μπριλάκης και ἄλλοι, σ'τό ἄρρωτο ἄκρο τῆς Μακρονήσου και μπήκαν σέ ~~ἕνα~~ ^{ἕνα} οὖο στρατόπεδο, μέ σπηνές: Τὸν Ἄλφα και Βῆτα κλωβό. Ο χώρος ἦταν μεγάλος και ἡ κυβέρνηση ἀποφάσισε, γιά νά τελειώσει μέ τοὺς ἐκτοπιζομένους, ἔτσι ἡ ἄλλοῶς, νά βάλει σέ ἐφαρμογή ἕνα σχέδιο μέ τὰ ἐξῆς στάδια. Μεταφορά στή Μακρόνησο. Μεταφορά κατὰ στάδια, ἀπό τό στρατόπεδο τῶν πολιτικῶν, πρὸς τὰ στρατιωτικά τάγματα. Εἶλο και βασανιστήρια, ἔως ὅτου σπάσουν και ὑπογράφουν ἀπόλυση, τῶν μέν, και ἐκτόπιση σέ νησί, τῶν δέ. Δηλαδή θά πρέπει νά φανταστοῦμε ὅλη αὐτή τήν ἐπιχείρηση, σάν κάποιος Κβίλνιπας νά πιάνει μέ τίς χού-

481

482

Τὸ ὄνομα Βουγιᾶ.

φτες τους βέδριστους και να τους ρίχνει μέσα σε μια καλοσσιαία κρισάρα. ^{και}
 , άλλοι κούλωτες, να τους πατούν σε σταφύλια, για να λυώσουν. Να φύγει το ζου-
 1483 στόν ελεύθερο κόσμο και φυσικά στην Ελλάδα των Ελλήνων χριστιανών. "Αλλωστε
 ο ^{κωνσταντίνος και} ^{ιωαννίνος} ^{χρηματίας} ^{πολλοχαγός} κατάδικος ^{χρηματίας} ^{πολλοχαγός}, στο έλφα τάγμα και μάλιστα σε
 στιγμές μέγιστης έθνικης εξέδρασης, όπως θα δούμε. 'Η ιστορία γράφεται από
 τους νικητές. Είναι ή δική τους ιστορία. Γι αυτό, πολλοί απ' αυτούς που υπέ-
 γραφαν τή δημιουργία τής Μακρονήσου και με τό κύρος τους εκάλυψαν μία
 από τις μελανότερες σελίδες μέσα στη παγκόσμια ιστορία, σήμερα, ^{Συμφανίζονται}
 πατέρες του "έθνους, συμβουλοι του λαού, αλώνιοι έρασαι τής 'Ελευθερίας και
 τής Δημοκρατίας. "Όμως, αν γράφεται ή ιστορία απ' τους νικητές, τελικά κείνη
 που αντέχει και μένει μέσα στο χρόνο, είναι ή αλήθινή κι όχι ή φεύτικια.
 'Επι σαράντα χρόνια, ή αλήθεια στη χώρα μας, ήταν μονόπλευρη. 'Ηλθε αυτό τό
 λιτό κι αμόδητο πόνημα, να συμβάλει για τήν ίση κατανομή, τόσο των βαρών
 όσο και των εθόνων. Διοκός μου, δεν είναι να ζήσω παλαιές πληγές. Όντε να
 αναθεριάσω, άρχαία μιση. Πρέπει, σκέφτομαι, να γίνουμε όλοι σεμνοί, μπροστά στα
 άγια πάθη του λαού μας. Να μήν κορδωνόμαστε, και να λέμε, έμεις σώσαμε τό
 "έθνος. "Ήμεις είμαστε τό έθνος. "Όταν στα όχτώ περίπου ^{χίλια έτος} εκατομμύρια, που
 είχε τότε ή Ελλάδα, ίσως και λιγότερο, οι εκατόν πενήντα ^{χίλια έτος} είναι σίτες φυλακές,
 οι πενήντα τόσες, είναι αντάρτες. Ήλθε και τους συγγενείς. Ήλθε και τους
 ομοειδέες. Τους συμπαθούντες. "Έχουμε δηλαδή, ένα παλλαϊκό ξεσηκωμό, με κύριο
 γνώρισμα, ότι ή μία πλευρά, ή δική μας, τά δίνει όλα για όλα για τά πιστεύω
 " - που είναι ελληνοκεντρικά, ελληνολατρικά - τότε πρέπει να λέμε, ότι
 1484 είχαμε μία τιτάνια σύγκρουση. Καί να σκύψουμε εύλαβικά και άκριβοδίκαια τό
 κεφάλι, μπροστά σε όλα τά θύματα. Οι άλλοι, σάς τήσαν με παραμύθια, χαλκινυ-
 μένα από τους ΐδιους έγκεφάλους, που σχεδιάζουν τις επιχειρήσεις στην 'Ασφα-
 λεια, στα Στρατοδικεία και στα Μακρονήσια. 'Εγώ, σάς άφηγομαι τά γεγονότα
 που έζησα, σαν ένας "Έλληνας μέσα στο σωρό. 'Βοείς, θα βγάλετε, τά σωστά
 συμπεράσματα. "Ψίνα αυτή τή περιγραφή, γιατί τή θεωρώ άπαραίτητη για να
 κατανοηθούν τά γεγονότα, που θα άφηγηθώ, από δω και στο έξης. Στη οίπλανή
 μας Σάμο, όσοι αντάρτες είχαν άπομεινει, όχυρώθηκαν στο φηλό βουνό. Περικυκλω-
 μένοι σκοτώθηκαν όλοι. "Ένώ οι τραυματίες άποκτόνησαν. 'Η Διοίκηση, είχε εντό-
 λη να μάς πιέζει, ώστε να γίνει ένα πρώτο ξεκαθάρισμα. Ψυχολογικός πόλεμος,
 άδύσποτο ξίλο σε τίποτα καθυστερημένους, προσλήσεις στο τμήμα με κάθε
 είδους πιέσεις για άπόδραση δήλωσης. Κι ένα "χαριτωμένο" δείγμα, αμόδητο
 δηλώσει. 'Η γυναίκα του, αφού έξαντλησε όλα τά μέσα για να τον πείσει για
 να γυρσει κοντά της, έβαλε μέσα σ' ένα δέμα τή βρώμικη κυλότα της, σά τό
 έσχατο μέσον προσέλιψης. Γρήγορα διαδόθηκε σε όλο τον ΐβδηλο ή σκηνή. "Όπα-
 ραλήπτης, "ενανός άνθρωπος, υδραυλικός στο έπάγγελμα, με φαβορίτες, δείγμα
 κάποιας ωραιοπάθειας κι άριετá καλμπουρτζής, μόλις αντίκρυσε τήν κυλότα

άρχισε να την άγκαλιάζει, να την μυρίζει και να την φιλά. Χόρευε μαζί της
 πάνω στίς κουβέρτες του. "Άρχισε να φωνάζει, "Αγαπούλα μου έρχομαι" και
 μ' αυτό τό ρυθμό τό χορευτικό, ανεμίζοντας στον άέρα, τό σύμβολο τής σεξουαλι-
 κής του παντοκρατορίας, πήγε στη Διοίκηση κι έβαλε φαρδιά πλατιά την υπο-
 γραφή του, κάτω από τή δήλωση τής άποκήρυξης, τό άντεθνικόν κομμουνισμou.
 "Άλλωστε, βλες σχεδόν οι περιπτώσεις των δηλωσιών, έκλεινης τής έποχής, είχαν
 οικογενειακά ή έρωτικά έλατήρια. Η οικογένεια πεινούσε, ή γυναίκα ζητιάνευε
 ε. Η γυναίκα, είτε ή φιλενάδα, δέν άντεχε πιά να περιμένει. Βρίσκεται στο
 τσάκι, να γαμηθεΐ με άλλου. Αυτές τίς λέξεις, ή λογοκρισία, όχι μόνο δέν τίς
 έσβυνε, αλλά τίς υπογράμμισε. Αφού ξεκαθάρισαν μερικούς, μ' αυτόν τον τρόπο,
 άρχισαν να (πολλαπλασιάζουν με τή ρέγουλα ~~τις~~ ~~τις~~ ~~τις~~ "βωσ δτου, στο προσλητή-
 ριο, βρεθήκαμε, στη πλατεία, περικυκλωμένοι από χωροφύλακες, που τρεις- τρεις
 ήταν ξαπλωμένοι, μπροστά σε μυθράλια, που μάς σημάδευαν, λές και έπρόκειτο
 να μάς γαζώσουν. Καθώς περνούσαμε ένας-ένας, μπροστά του, δ' Άλυσανβράνης
 πετούσε κι από καμιά άπειλή, για να υπογραμμισει, ότι ή κατάσταση αλλάζει
 ραγδαία για μάς κι ότι πρέπει να αναμεινωμε τό χειρότερο. "Όμως τό χειρότερο
 τί; Βέβαια, στην άνάλυση τής πολιτικής κατάστασης, που περνούσε στους θαλάμους
 ή διεθνής κατάσταση ήταν πάντα καλή. Η έσωτερική κατάσταση καλή. Μόνο σε
 μάς, τά πράγματα δέν πήγαιναν και τόσο καλά. "Όπου ένα πρωτ στο προσλητήρι-
 ο, με γύρω-γύρω πάντα ~~πιά~~ μυθράλια, δ' Άλυσανβράνης, άρχισε να μάς ξεχωρίζει.
 "Ώθ, άπάνω (πρός τή Διοίκηση) έσύ κάτω (πρός τήν προνιμαία). ~~Θι~~ άπάνω, είμα-
 στε, ως επί τό πλεϊστον, οι νέοι, με εξαίρεση τον Κωλαΐδονη, διευθυντή, ύπου-
 ργίου, πατέρα του συνθέτη. "Όταν τέλειωσε τό προσλητήριο, μάς δόδησαν στο
 κτίριο τής χωροφυλακής και μάς έχωσαν στο υπόγειο. Εξάμασε καμιά διακιοσα-
 ριά. "Ισως παραπάνω. "Όμως δ' χύρος στενός, δέ μάς χωρυσσε καθιστός και έπρε-
 πε να στεκόμαστε θρθιοι. Με κλειστή τή πόρτα, έκανε σκοτάδι. Σε λίγο έφτασε
 "στη μύτη μας και ή βρόμα από τό βόθρο, που ήταν στη γωνία του υπόγειου.
 Κάθε τόσο άνοιγε ή τρύπα του καμινέ, για να κατουρήσει ή για να χέσει,
 κάποιος χωροφύλακας. "Όταν αυτός πού κατουρούσε, είχε φλόγα πατριωτική, μάς
 έβριζε, καθώς μάς κίταζε από τή κορυφή τής τρύπας, "πιείτε ρέ βούλγαροι να
 δροοιστεΐτε : "Μείνωμε έτσι πέντε ώρες. Στη μία τό μεσημέρι, άνοιξαν τή πόρ-
 τα και κάποιος φώναξε "Οξω : " Βγήκαμε, ένας-ένας, στην αύλη. Πάνω στην πέτρα
 λιθό
 λη μάντρα, είχαν στιβάσει φωμιά, κομμένα στη μέση. Εΐχαν κι ένα καζάνι γιομα-
 το νερό και μία κουτάλα, να τή βουτάς και να πίνεις. Περνούσες από μπροστά,
 έπινες, έπαιρνες τή μισή φραντζόλα και μέσα στο υπόγειο, ξανά. Εχάσα πώς
 προηγούμενα, σε πήγαιναν στη θάλασσα, για τίς σωματικές σου ανάγκες και από
 τά όπλα, που σε σημάδευαν. Ή έντε πέντε, με κατεβασμένα τα βρακιά, σφιγγότανε
 να τελειώσουν, γιατί δ' έπικεφαλής διέτασε" κάντε γρήγορα". Σκουπιζόσουννα
 με ένα βότσαλο-άν ήσουν τυχερός - βουτούσες τά χέρια στη θάλασσα, τ'άτριβες
 με λίγη φιλή άμμο και ήσουν έτοιμος για τό σουτίο. Μέσα στο υπόγειο, θρθιο-
 οι, κολητοί δ' ένας στον άλλου, μασουλούσαμε τό φωμι, σφμπηλά. Για μία στιγμή
 τό άπόγιομα, άνοιξε ή πόρτα και χώσανε τό δέσκαλο? Καλώς τή νεολαία, τον δο-

λεφαν,οι κοντινοι του. ΑΥΤΟΣ ΕΦΑΧΝΕ ΜΕ ΤΟ ΜΑΤΙ ΝΑ ΜΕ ΒΡΕΪ. ΜΟΥΚΑΝΑΝ ΔΡΟ-
 μο και πῆγα κοντά του. ⁴⁸⁷Τι συναβῆ δάσκαλε; τὸν ρωτῶ,γιατί εἶχε βάλει τὰ
 κλάματα. "Όταν πέρασῃ με τῆ σειρά του,σὸ μεσημεριανὸ προσκλητηριό,δ Ἀλυ-
 σανδράκης τὸν ρώτησε:Γιατί ἔχεις τὰ μούτρα κατεβασιμένα;Κι αὐτὸς ἀπερι-
 σκεπτα,τοῦ λέει:Γιατί μοῦ πῆρες τὸ γυιὸ μου. Ἀγρίεφε τότε ὁ ἄλλος καὶ τὸν
 διατάσει νὰ πάει κατὰ πάνω. Γιατί; ⁴⁸⁸Νά πᾶς νὰ βρεῖς τὸ γυιὸ σου?Τὸ εἶπε
 ἅλα αὐτὰ καὶ θύμωσε μαζί μου. ⁴⁸⁹Βοῦ φταῖς,μοῦ λέει,πού εἶμαι ἐδῶ.. Καὶ τί
 δέν κάναμε γιὰ νὰ τὸν παρηγορήσουμε. Αὐτὸν καὶ τὸν Κηλαπδόνη,τούς εἴχαμε
 μὴ στάξει καὶ μὴ βρέξει. Τούς κάναμε χάρο νὰ κάτσουν νὰ ξεκουραστοῦν. Τούς
 προσφέραμε ἀπὸ τὸ μερδίο μας,νὰ χορτάσουν. Ἐμεῖς,σὸ κατῶ κάτω,εἴμαστε
 παιδιὰ. Ἀντέχαμε. Ἐνῶ αὐτοί... Τὸ ἀπόγιομα,ῦστερα ἀπὸ πέντε ὥρες,πάλι ἡ
 ἴδια διαδυνασία. Μόνο ποὺ τῶρα,ῶπῆρχαν πίσω ἀπὸ τὴ μάντρα,τὰ ἀτομικὰ δέμα-
 τα,πού εἶχαν ἐτοιμάσει ὁ κάθε θάλαμος,γιὰ τὸν καθ' ἕνα ἀπὸ μᾶς. Μόνο ποὺ
 ἐγὼ κι ὁ δάσκαλος,δέν εἴχαμε κανέναν,γιὰ νὰ μᾶς φέρει τὰ δικὰ μας.Μίλησε
 ὁ δάσκαλος σὸ ἐνωματάρχη κι αὐτὸς διέταξε,νὰ τὸν πᾶνε συνοδεία στο σπίτι
 μας,νὰ τὰ μαζέψει καὶ νὰ τὰ φέρει. Πάρτε καὶ δυὸ ἐξοριστούς,εἶπε στοὺς
 χωροφύλακες,γιατί ὁ γέρος εἶναι σαράβαλο. ⁴⁹⁰Ὅχτὸ τὸ βράδυ,ἔφτασε τὸ
 πλοῦ ἀπὸ τῆ Σάμοι δρόμοι τοῦ Ἐυδηλοῦ ἦταν ἔρημοι,τούς εἶχαν κλείσει ὄλους
 μέσα στὰ σπίτια.Λίγοι-λίγοι ⁴⁹¹ἔβγαμε στις βάρμες.Ἐγὼ τῶρα εἶχα στὴν πλάτη
 τὸ μπαουλῶνι καὶ δυσκολευδμουνα. Ἐβριξα στὴ βάρμα καὶ πήδηξα κι ἐγὼ. Μετὰ
 παιδεύτηκα νὰ το ἀνεβάσω στὴ σιάλα τοῦ πλοῦ. Ἀπὸ κεῖ πάλι μᾶς κατέβασαν
 σὸ ἀμπάρι.Όταν μπήκανε ὄλοι,κλείσανε ἀπὸ πάνω τὰ ξύλινα σκεπάσματα. Ἐγινε
 μαῦρο σκοτάδι. Ἐβύτυχῶς εἶχε θέση γιὰ ξάπλα. Πέσαμε ὄλοι νεκροὶ ἀπὸ τὴν
 ὄρθοστασία. Κατὰ τὰ μεσάνυχτα,φώναζαν ν'ἀνεβῆ ὄπῆρεσία,νὰ παραλάβει τρο-
 φές. Τὸ γραφεῖο τῆς ΕΠΙΟΝ,πού συνεδρίαζε συνεχῶς,εἶχε κανονήσει ποῖος θὰ
 κάνει τί. Σηκώθηκαν τρεῖς παιδιὰ κι ἀνέβηκαν σὸ κατὰστρομα. Ἀπὸ κεῖ βγά-
 λανε λίγα ξύλα ἀπὸ τὸ σκεπάσμα καὶ φώναζαν. ⁴⁹²Πετᾶμε τὰ φωμιά. Πιάστε τα.
 "Ἐνα καρβέλι γιὰ ὄδο. Τὰ φάγαμε σὸ ἄφε σβῦσε. Καὶ ἀμέσως διψάσαμε. Κάποιος
 φώναξε. ⁴⁹³Νά ἀνεβαίνετε τρεῖς - τρεῖς,γιὰ νερὸ καὶ κατοῦρημα. Ἰπολογίσαμε
 ὅτι ἂν βάλεις πέντε λεπτὰ ⁴⁹⁴τριάδα,ἀπὸ ἔβρομήντα περιπου,μᾶς κάνει τρια-
 ὄσια πεγήνεια λεπτὰ. Διὰ τοῦ ἐξήντα,θέλουμε πέντε ὥρες καὶ πλέον γιὰ ὄλους
 κάποιος μίλησε: Πρῶτα οἱ γέροι. Μετὰ ὄσοι ἔχουν μεγάλη ἀνάγη. "Όταν ἦρθε
 ἡ σειρά μου καὶ βγήκα στὴν κουβέρτα,ἡ ὥρα θὰ ἦταν ὄδο τὸ πρωτ. "Ἦπια νερὸ
 ἀπὸ τῆ βρύση τῆς τουαλέτας καὶ πῆγα νὰ κατοῦρησω ἀπὸ τὴν κουποστή. Ἡ ὄθλας
 οὐ ἦταν ἤρεμη καὶ τὸ πλοῦ γλιστροῦσε σὸ φάντασμα ἀνάμεσα στὰ νησιά τοῦ
 Αἰγαίου,πού μές σὸ σκοτάδι,τὰ ἐννοιωθες πιὸ πολὺ,παρὰ τὰ ἔβλεπες. Ἀπὸ πᾶ-
 νω μου,στὴ γέφυρα,δ Ἀλυσανδράκης κουβεντιάζει μὲ κάποιον ἀπὸ τῆ Σάμο:Τι νὰ
 σοῦ πᾶ; Ἐχω,εντυπωσιαστῆ. Πολέμησαν σὰ λιοντάρια,σοῦ λέω.. Τὸν σκοῦπῆσα
 μὲ τὸ χέρι,νὰ μπεῖ στεγνὸς σὸ βρακὶ καὶ ὄπως τῶχα συνήθειο,τοῦ λέω:Δέν
 ἔχεις παράπονο,κατοῦρησες τὸ Αἶγατο. Τι ἄλλο θέλεις. Γιατί καμμιά φορὰ
 σήκωνε τὸ κεφάλι καὶ ζητοῦσε δικαίωματα. Λές καὶ δέν ἤξερε ὅτι σὸ περιόδο
 ἰδεολογικῆς ἔξαρχος,δ κρηορισμὸς του εἶναι ἀποικειστικὰ καὶ μόνο τὸ κατοῦ
 ρημα. →

392

Μόλις ξαναβρέθηκα στο λιμάνι, βυθίστηκα σ' ένα βαθύ ύπνο, δίχως όνειρα. Κανείς δέν είχε ρωτήσει, ώς εκείνη τή στιγμή, πού μās πάνε. Τι θά μās κάμουν. Σιωπηρά δ καθέννας, κλεισιμένος στόν εαυτό του, προετοιμαζόμαστε για κάθε ένδεχόμενο. "Έτσι πλαγίασα και κοιμήθηκα, αποφασισμένος να είμαι δυο γίνε-
 489 τώ περισσότερο ξεκουραστος και γαλήνιος. Στο βάθος ή περιέργεια γι' αυτό τό άγνωστο, μούδινε και μιá μικρή, παράλογη χαρά. "Όσο νάσαι, ή εκπλήξη εί-
 ναι στοχεύο ψυχικής ίκανοποίησης. Τό πλοίο μπήκε σέ θβελα κι άρχισε νά κουνιέται σά παλαβ, όμως έγώ δέν κατάλαβα τίποτα. Καί κανείς φυσικά δέν μέ πίστευε, όταν τους τό έλεγα. Αντίθετα, μέ ξύπνησε άκαριαία, ή μεγάλη ήσυ-
 χία. Οί μηχανές είχαν σταματήσει. Τό πλοίο είχε άκίνητοποιηθεί. Μιά περι-
 ργη ήσυχία, μās έκανε νά κυτάζουμε στά μάτια. Πέρασε μισή ώρα. Είμαστε όλοι όρθιοι και περιμέναμε. Τέλος, άνοιξε ή πόρτα τής σιάλας. "Ανεβαίνετε ένας-ένας." Στή σειρά μου, φορτωμένος τό μπαουλάνι, ανεβαίνω μέ δυσκολία, τήν άπότομη σιάλα. Βγαίνω στήν κουβέρτα. "Ξω είναι νύχτα. Άπέναντι μας, στά διαιδισια μέτρα, στεριά." "Έχει ένα πλάτος έκατό περίπου μέτρα και μετά άνο-
 φώνεται σέ λόφος, πού καταλήγόν ~~σέ~~ ^{σέ} βουνό, όχι ψηλότερο άπό έκατό μέτρα. "Όμως τό μάτι αίχμαλωτίζεται, άπό τίς φωτιές πού βγαίνουν, μάλλον, μέσα άπό βαρέλια, τοποθετημένα σέ σειρές. Τό πρώτο πράγμα πού μου ήρθε στό νού, ήταν κάποια σιγηή άπό τό καθαρήριο, τήν κόλαση, όπως τήν έχει πλάσει ή λαϊκή φαντασία. Θά μās χτυπήσουν και θά μās βράσουν! Έκτος κι άν μās κά-
 φουν ζωντανούς. Αποφενάμε νά δούμε τό διπλανό μας, για νά μη μαντέψει τή σκέψη μας. Κατεβαίναμε τώρα, μέσα σέ βαθιά πάντα σιωπή και μέναμε στις βάρκες. "Όσο πλησιάζαμε τό νησί, τόσο ανθρώπινες φιγούρες, έβγαίναν προφίλ, μέσα άπό τίς λάμπεις τής φωτιάς. Η βάρκα βρήκε και ένας-ένας πηδούσε στό νερό, πού έφτανε έως τά γόνατα. Μέ βοήθησαν νά φορτωθώ τό μπαουλάνι και πλάτ-
 5 πλούτ⁵, βγήκα στή στεριά. Χωροφύλακες μέ τά όπλα άναρτημένα στόν ώμο, μās δείχνανε ποιά κατεβύνηση, θά έπρεπε νά πάρουμε. Είδαμε ένα μεγάλο χτίριο, δίπλα στή θάλασσα. Μπροστά' του, μιá τσιμεντένια εξέδρα. Οί πρώτοι είχαν άφήσει εκεί τά πράγματά τους και είχαν προχωρήσει προς τό χτίριο. Σεφορτώθηκα κι έγώ τό δικό μου και τό τοποθέτησα στή σειρά. Μετά άκολού-
 6 θησα τό ρεύμα. Τό χτίριο ήταν άποθήκες και μαγειρεία. Εκεί μπροστά, σταθήκα με. Οί χωροφύλακες μās έπιβλέπανε άπό άπόσταση. Πάνω άπό τό βουνό άρχισε νά ροδίζει. Παρ' όλο τό κρύο, δέ νόμιζες πός είναι χειμώνας. "Όλα ήταν ή-
 7 ρεμα, βυθισμένα στή σιωπή. "Όταν φώτισε, φάνηκαν ξαφνικά μπροστά μας, όπως όταν έμφανίζεις φίλμ και ή εικόνα προβάλλει αίφνίδια, στί σκηνές. "Όστε βρι-
 8 σιδμαστε στό Μακρινό, συμπεράναμε." Ξη άκριβώς τό πωλ, άνοστήσαν σφυ-
 9 ρίχτρες. Από τίς σκηνές, βγήκαν σά σκιές, οί κρατούμενοι. Μερικοί πρόδεχαν τό πλοίο και σταματούσε για λίγο τό βλέμα τους. "Ώιαναν γρήγορες κινήσεις σά νά βιάζονταν νά τελειώσουν κάποια δουλειά. Μετά, ένας χωροφύλακας, άνοι-
 10 ξε τίς δύο πύλες και άπό τά ~~κλειστά~~ ^{κλειστά} κλειστά, μέ πυκνά και φηλά συρματοπλέγματα στρατόπεδα, άρχισαν νά βγαίνουν οί κρατούμενοι στή σειρά, κρατώντας στά χέρια κουτιά κοουέρβες. Κατεβύνηθησαν προς τά δεξιά μας. "Αδειάζαν τά κου

491

τάκια στη θάλασσα και κάθονταν δέκα-δέκα, πάνω από ανόλογες, ως φαίνεται, τρῖπες για να χέσουν. Μπροστά από την κάθε τρῖπα, είχαν σχηματίσει δέκα τεράστιες ούρες. Μετά γύρισαν και μπήκαν στα συριατοπλέγματα, εξαφανίστηκαν για λίγο μέσα στις σιηνές και ξαναβγήκαν για να παραταχθούν στη σειρά. Μια ομάδα αξιωματικών και συνοδοί άρχισαν να κατεβαίνει από τ' άριστερά. Μοιράστηκαν και στάθηκαν μπροστά από τις δύο παρατάξεις. Γίνονταν το πρώτο προσλητήριο. Καί πάλι ξανα^{ΜΟΙΡΑΣΑΝ} ~~έπαιναν~~ στις σιηνές. Ήν τῷ μεταξύ ^{αὐτοὶ} μαγειρεύα, είχε ἔρθει ἡ βάρδια, να βράσει τὸ ταῦ. Μᾶς πήραν και μᾶς πήγαν ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τοῦ χτιριού, ἐνῶ ἔφταναν οἱ πρῶτοι κρατούμενοι μὲ τὰ τενεκεδένια δοχεῖα στὸ χέρι, γιὰ τὸ ταῦ. Ἡ κουστωδία τῶν ἀξιωματικῶν κατευθύνονταν τώρα πρὸς τὸ μέρος μας. Ἐνας συνταγματάρχης τῆς χωροφυλακῆς, ὁ Βαρδουλᾶκης, μᾶς πληροφόρησε ὅτι εἴμαστε στὴ Μαιρόνησο και μετὰ μᾶς ἔδωσε διαταγές και ὁδηγίες. Ἀπὸ τὰ ἀτομικά μας εἶδη, θὰ πάρουμε μόνο τις κουβέρτες, τὰ ρούχα και τὰ ἀναγκαῖα γιὰ τὸ φαί. Βιβλία, χαρτιά, ἀπαγορεύονται. Θὰ μείνουν ἐκεῖ. Ἀμέσως μετὰ, θὰ πρέπει, ἐντὸς τῆς ἡμέρας, νὰ ἔχουμε στήσει τις σιηνές μας. Θὰ φτιάξουμε τὸν τρίτο κλωβό, πάνω ἀπὸ τὸ δεύτερο. Σὲ κάθε σιηνή, θὰ μένουν δέκα τέσσερεις. Οἱ παλιοὶ θὰ σᾶς πουνε πῶς τις φτιάχνουν. Θὰ προμηθευτετε ἀζίνες, στιάρια, σιηνές και σοικοινιά, ἀπὸ τὴν ἀποθήκη τῆς Διοικήσης. Θὰ χωριστετε σὲ δμάδες. Γιὰ κάθε δμάδα, θὰ ὑπάρχει ἕνας ὑπεθύθυνος, στὸν ὁποῖο θὰ ὑπακούετε τυφλά. Ἐδῶ οἱ παραβάτες τιμωροῦνται σκληρά. Τᾶπε κι ἔφυγε μὲ τὴ συνοδεία του. Ἐμεινε ἕνας μοιραρχος τραυματίας, μὲ μαστοῦνι και συμπληρώνει: εἶμαι ὀδιοικητῆς σας. Ἄν εἴστε φρόνιμοι θὰ πᾶμε καλά. Ἀκολουθεῖτε με. Μπήκε μπροστὰ και ἀρχίσαμε νὰ προχωροῦμε πρὸς τις σιηνές. Ἀνάμεσα στους δύο κλωβούς, εἶχε ἕνα διὰδρομο, πού πήγαινε πρὸς τὸ βουνό. Μέσα ἀπὸ τὰ σύρματα, μᾶς χαιρετοῦσαν οἱ παλιότεροι. Ἄρχισαν και οἱ γνωριμιές. Ὅταν φτάσαμε πάνω ἀπὸ τις σιηνές, σταματήσαμε. Ὁ Μοιραρχος εἶπε και φώναξαν νάρθουν οἱ παλιοὶ, νὰ μᾶς συμβουλευθοῦν. Φτάσαν πέντε ἔξη παιδιὰ. Μᾶς χαιρέτησαν και ἀφοῦ μᾶς ἐξήγησαν στρωθήκαμε στὴ δουλειά. Στὸ μεταξύ, ἐνῶ τὸ πλοῖο μας ἔφευγε, καινούργια καράβια ξεφορτωναν ἀνθρώπους. Ὡς τὸ βράδυ θὰ εἴμαστε περὶπου χίλιοι νομάτοι, γιὰ νὰ μείνουμε, σὲ δυὸ καινούργιους κλωβούς, τὸν τρίτο και, τὸν τέταρτο. Ὁ κάθε κλωβός, ἔχει πέντε σιηνές φάτσα και πέντε σειρές ~~αὐτῶν~~ βάθος. Οἱ σειρές, μετριῶνται μὲ γράμματα, Α, Β, Γ, Δ, Ε. Καί οἱ σιηνές, μὲ ἀριθμούς, ἀπὸ τὰ δεξιά πρὸς τὰ ἀριστερά. Χαράχτηκαν οἱ θέσεις γιὰ τὴν κάθε σιηνή. Μετὰ χωριστήκαμε σὲ παρέες τῶν δεκατεσσάρων. Ἐμεῖς, ἡ πλειοψηφία θεσσαλονικιῶτες, πήραμε μαζί μας τὸ δάσκαλο και τὸν Κηλατδόνη. Μετὰ μοιραστήκαμε τις δουλειές. Ἡ βασικὴ δουλειά ἦταν κουβέλλη-μα πέτρας, γιὰ νὰ χτιστοῦν ξερολιθιά τὰ δυὸ χαγιάτια, δεξιά ἀριστερά σὲ ἴφος περίπου ἔβδομηῆτα ἑκατοστὰ. Στὴ μέση ἕνας διάδρομος περίπου ἕνα μέτρο. Μετὰ χαλίκι, γιὰ τὴν ὄγρασια και κλαδιά και φύλλα θάμνων, γιὰ νὰ στρωθοῦν ἀπὸ πάνω τους οἱ κουβέρτες. Σὲ κάθε χαγιάτι, θὰ πλάγιαζαν ἑπτὰ νομάτοι, σὲ χῶρο πού κανονικά, μέναν τέσσερεις. Ἀφοῦ τέλειωσε αὐτὴ ἡ δουλειά, ἦταν πιά βραδυτὸτε μᾶς μοιράσανε ξηρὰ τροφή, ψωμί και κρεμμύδι. Ἐχουμε δικαίωμα

492

καί μιὰ κούπα νερό. Τή πρώτη νύχτα θά τή περνούσαμε τυλιγμένοι στίς κουβέρτες, κάτω ἀπ' τ' ἄστρα. Ἐπιτυχῶς πού δέ φυσοῦσε. Κοιμηθήκαμε ὅλοι σέ πέτρες. Χαράματα μᾶς ξύπνησαν οἱ χωροφύλακες μέ τίς σφυρίχτρες, νά συνεχίσουμε τή δουλειά. Ἐφυναν οἱ βέρδιες νά πάρουν σιηνές, κοντάρια, πασάλους, σκοινιά. Βάλαμε τό κεντρικό κοντάρι, πού παράσσευε καί σήκωσε ἕνα γύρω, τή βαρεία σιηνή. Μετά μῆξαμε τούς πασάλους καί τή δέσαμε, τραβώντας ὅσο γίνεται πιό δυνατά τά σκοινιά, νά ντύσει. Τότε, στρώσαμε τίς κουβέρτες. Ὀρίσαμε τίς θέσεις μας. Δώσαμε τίς καλύτερες - πῶτες ἀπό τήν εἴσοδο δεξιά, ζερβά - στόν Κηλαῦδόνη καί στό δάσκαλο καί ξαπλώσαμε. Ἡ μάζα, χαλκίνη, ξυλαρόνια, φύλλα καί κουβέρτες, ἔκαναν ἕνα σουμιέ, πού νόμιζες πῶς βρισκεσαι, στήν Γκράν Μπρετάνια. Τά παπούτσια, ὑποχρεωτικά, τά βγάζεις στό διάδρομο καί πατάς μόνο μέ τίς κάλτσες. Στό βάθος τῆς σιηνῆς, πάνω στό τοιχαλάκι, ἀκουμπᾶς καραβάνα, ποτήρι, κουτάλι, προῦνι, πετσέτα. Μαζεύεις χόρτο ἐπιπλέον καί κάνεις τό προσέφαλό σου. Καί μετά ξαπλώνεις καί εἶσαι πασάς. Βέβαια ἐπτά νομάτι ἀντί γιά τέσσερεις, καταλαβαίνεις, τά πράματα εἶναι τοίμα- τοίμα. Ὅμως ὕστερα ἀπό τόση κούραση, βλέπεις ἀπό τό κάτω τό θρασιμα τῆς σιηνῆς καί λέεις: ὁδῶς, σὺ κύριε. Ἔμαι μιὰ χαρά. Κι ἀπό τό ἔνοιγμα, βλέπω καί τόν οὐρανό. Τί ἄλλο νά θέλω; Ἡ σιηνή μας εἶχε τόν κωδικό B 5 καί βρισκότανε πιό ψηλά ἀπ' ὅλους, στήν ἀριστερή γωνία, στό τέλος τοῦ τρίτου κλωβοῦ. Δέν ἔβχαν περάσει δέκα λεπτά ἀνάπαυσης, μέσα στίς νέες μας κατοικίες κι ἀκούστηκε ξανά ἡ σφυρίχτρα. Οἱ χωροφύλακες τρέχανε στούς διαδρόμους καί φωνάζαν: ὅλοι στή πλατεία. Ἐμπροστά ἀπό τό κάθε κλωβό, εἶχαμε ἀφήσει χῶρο, γιά τή πλατεία. Ἐκεῖ θά γινότανε τό προσκλητήριο, πρῶτ', μεσημέρι, βράδυ. Στή μέθεός στή μέση, μᾶς περιμένε ὁ μοίραρχος, μέ τό μπαστοῦνι του. Ἐπρεπε νά μποῦμε στή σειρά, ^{πέντε} ~~πέντε~~.

πέντε. ~~πεντάδες~~. Οἱ χωροφύλακες, μετροῦσαν τίς πεντάδες. Τίς πολλαπλασιαζαν στό χαρτί. Μετά ἔφαχναν στίς σιηνές, μήπως εἶναι κανεῖς ἄρρωστος. Τόν πρόσθεταν κι ο αὐτόν καί μετά ἔκαναν ἀναφορά. Σπάνια πετύχαιναν τό σωστό ἀριθμό. Ἐκιναν ἄλλοτε στόν πολλαπλασιασμό ἢ στή πρόσθεση κι ἄλλοτε μᾶς βγάζανε λιγότερους κι ἄλλοτε περισσότερους. Περνοῦσε ἡ ὥρα. Ἐμεῖς ὄρθιοι νά τουρτουρίζουμε στό ξεροβόρι. Δέ χαίρεστε, πού εἴμαστε πιό πολλοί, κύριε Μοίραρχε; Αὐτός ὅμως πάντα ἔλεγε: ἀπ' τήν ἀρχή. Καί ξανάρχισε τό μέτρημα. Αὐτή τή φορά κάναμε σεφέ. Ἐἴμαστε ὅλοι παρόντες. Κανεῖς στίς σιηνές. Μᾶς λέει: Σέ λίγο, τό συσαιτίο. θά προμηθευτεῖτε ἀπό τήν καντίνα, ἕνα δοχεῖο γιά κάθε σιηνή. Κάτω θά κατεβαίνουν, ἕνας γιά τό φαί κι ἕνας γιά τό φῶμα. θά τρῶτε στή σιηνή. θά πάρετε καί στάμνες. Ἡ ὁδὸς τοῦ νεροῦ θά κανονίζεται ἀνάλογα. Τό πρῶτ' στίς πέντε ἀνοίγει ἡ θάλασσα. Δυό ἀπό κάθε σιηνή, μπορεῖ νά πλένουν τά πιάτα. Ἀνοίγει ἡ θάλασσα, σημαίνει ὅτι μπορεῖ νά περάσει πέρα ἀπό τό συρματόπλεγμα, πού φράζει τή θάλασσα. Μόλις φάτε ἀγκυρᾶ, γιά νά μπεῖ τό συρματόπλεγμα. Ἐγὼ - γύρω ἀπό τόν κλωβό, σιάβουμε λάκους, γιά νά μποῦνε οἱ φηλοῖ συδερένιοι στόλοι. Ἀφοῦ τούς στερεώσαμε καλά, μέ χαλκίνη καί χῶμα, ἕνα συνε-

γετο, έφερνε τοιμέντο μέ τό καροτσάκι κι έριχνε από πάνω. Μετά έλλοι, κουβαλούσανε κουλούθρες συμματόπλεγμα κι έλλοι τό τοποθετούσανε, από κολώνα σέ κολώνα. Βάζαμε μαβέρια, στερεωμένα σέ πέτρες, γιά νά σφαρφαλώνουμε, τί τό ύφος πέριναγε τά δυόμιση μέτρα. "Ήτσι φτιάναμε γδονο μας, τό κλουβί μας. 'Η δουλειά αυτή κράτησε μέρες. Τά χέρια μας ήταν γδαρμένα από τά μυτερά σίδερα και τά ρούχα μας άρχισαν νά ξεσκίζονται. Προμηθευθήκαμε και τό άτομικό μας κουσερβοκούτι, γιά νά κατουράμε τή νύχτα έξω από τίς σπηνές. Στίς έξη τό πρωτό, πού άνοιγε ο κλωβός, κατεβαίναμε έλλοι μαζί μέ τά καθηκάνια στό χέρι, νά τ' άδιάσουμε κοντά στή θάλασσα και νά μπορούμε στίς σειρές γιά τούς καμπινέδες. Άπλάθι τίς δέκα τρύπες πάνω από ένα αϊλάκι, πού είχε κλήση προς τή θάλασσα. "Ήτσι έχχεζες μπροστά σέ χιλια μάτια, πού παρατηρούσανε τίς προσπάθειές σου, μέ μεγάλο ένδιαφέρον, γιατί χεζότανε άπάνω τους - τά όσπρια βλέπεις - και ήσαν παραπάνω από βιαστικοί. Θυμάμαι και τώρα τό Βαγγέλη Γκούφα, μπροστά μου, νά χτυπά τό μέτωπο ~~μέ~~ τό χέρι του άπελιτισμένος και νά λέει: "αυτόν τόν έξευτελισμό δέν τόν μπορώ". Μετά, πλύσιμο στή σήνηή, μέ θαλασσινό νερό και σαπούνι τής θάλασσας. 'Η βάρδια κατέβαινε νά φέρει άπάνω τό τσάι. 'Αμέσως μετά, τό πρώτο προσκλητήριο, άπ' όπου μάς έπενελά κατά ομάδες γιά τίς άγκαριές. Κεσημέρι: προσκλητήριο και φαγητό. Μισή ώρα άνάπαυση και οί χωροφύλακες, μάς πέρινανε γιά τίς άπογευματινές άγκαριές. Τό βραδάκι, συσσίτιο και βραδυό προσκλητήριο. Στίς όχτώ, κλείνει ο κλωβός. 'Ήμετες, μέσα στίς σπηνές. Στίς έννητά, σιωπητήριο. Δέν έπρεπε νά βγαίνει άχνα. Τά περίπολα έμπαιναν στους κλωβούς γιά έφοδους. Ξέχασα τή πρώτη βάρδια. Τουό δυό δυστυχείς, πού μία φορά τή βδομάδα, θά ξεκινούσαν στίς πέντε τό πρωτό, νά πάνε στή θάλασσα, νά πλύνουν τίς λιγδες από τά πιάτα. "Όταν είχε κίμα, πιάτα, λάγδα και κρατούμενος, γινόταν ένα χαριάνι. Δέν είχαμε άίδιμα συνέλθει από τίς εργασίες τής εγκατάστασης και τής άγκαρίας, όταν χέσπασε ή θύλα. 497 'Αμέσως μετά τό σιωπητήριο, μία δυνατή ρυπή άνέμου, μάς ζέθνησε. 'Ανασηκώθηκαμε στίς θέσεις μας, γιατί δέ κατολάβαμε, τί άιριβός συμβαίνει. "Ένα μουγκρητό απόμαυρο, έρχονταν από μακριά, μέ ταχύτητα, προς τήν κατεθυσή μας. Απότομα ~~έβγαζε~~ ^{άρχιζε} ή βροχή. Τό νερό, έπεφτε πάνω στή σπηνή μας, συμπαγές, λές και ο θεός, άδειάζε στα κεφάλια μας ~~ο~~ γιγάντιους κάδους. Τό ύψοςμα βούλιαζε και άρχισε νά στάζει. Μές στό σιοτάδι, κάποιος έναφε τή λάμπα. Οί κουβέρτες γέμισαν μέ νερό. Σηκωθήκαμε, βάλουμε τά παπούτσια μας, τά ρούχα μας, τά πουλόβερ, τά κασάκι, τά παλλά και τίς τραγιάσες μας. "Όσοι είχαν μάλλινα γάντια, τά φόρεσαν κι αυτά. Τό κρύο μάς περνούσε. Καθήσαμε στό τοιχάκια του διαδρόμου και περιμέναμε νά κοπάσει τό καιό. Τότε τό μουγκρητό, πού σερβάνε πάνω στή θάλασσα, σφαρφάλωσε θυμωμένα στό νησί μας και έπεσε μέβλια στίς σπηνές. Μπήκε από τό μπροστινό άνοιγμα, έσβυσε τή λάμπα και φοβίσωσε τή σπηνή, σά μπαλόνι. 'Αμέσως, βγήκαμε έξω και πιάσαμε τά τέσσερα ~~απ' αυτά~~ ^{απ' αυτά}. 'Η βροχή, γύρισε σέ χιονόνερο. 'Ο άνεμος αύξαινε μεθοδικά τή

δυναμὴ του. Μᾶς τραβοῦσε κι ἐμᾶς φηλά. Ἄρχισαμε νά φωνάζουμε: « νά γίνουν βάρδιες. Πά σκιοινιά, εὐδ-εὐδ. Μισὴ ὥρα ἢ βάρδια, μὰ μὴ παγώνει. Οἱ ὑπόλοιποι μέσοι, ἀπὸ τὶς πλαυνές σκηνές, ἀκουγόντουσαν κι ἐκεῖ ξεφωνητά. Ὁ ἄερας, εἶχε ἀρχίσει νὰ τὶς ξυλῶνει καὶ νὰ τὶς πέρνει φηλά, λέες καὶ ἦταν τραπουλόχαρτα. Οἱ ἄστεγοι, ἔτρεχαν νά χωθοῦν, νά προφυλαχτοῦν ἀπὸ τὴ βροχὴ καὶ τὴ θύελα. Ἐμεις, πρώτη βάρδια, κρατοῦσαμε γερὰ τὰ σκιοινιά. Καμμιά φορά, μιὰ τοῦφα ἀέρας, μᾶς πέταγε μακρυνά. Πέφταμε στὶς λάσπες, σηκωνόμασθε καὶ ξανατρέχαμε στὸ πόστο μας. Μετὰ μισὴ ὥρα, ἀλλάξαμε. Μπήκαμε μέσα καὶ τὸ κορμὶ μας γλυκάθηκε ἀπὸ τὴ ζεστασιά. Οἱ ἄλλοι ἔμωσ τουρτουρίζαν, γιὰτὶ ἦσαν ἀιλινητοί. Φοβηθήκαμε γιὰτὸν δάσκαλο καὶ τὸν Κηλαῦδδονη. Εἶχαν ζαρώσει κολητά ὁ ἕνας στὸν ἄλλο. Τοὺς ρίξαμε στεγνές κουβέρτες. Ἀπὸ τὴ σησημένη λάμπα, ἕνας ἔβγαλε τὸ πετρέλαιο καὶ τοὺς ἔτριβε τὰ χέρια σὲς φλέβες, νά μὴ σταματήσει τὸ αἷμα καὶ κοκαλώσουν. Ἡ ὥρα πέρασε γρήγορα. Ἡ θύελα δυναμῶνε, ἄντι νά πέφτει. Μπήκαν στὴ σκηνή μας ἄστεγοι, τρομοκρατημένοι καὶ παγωμένοι. Εἶχαν καθήσει μιὰ ὥρα μέσ τὴ βροχὴ, στὴ προσπάθειά τους, νά κρατήσουν νά σκιοινιά. Τέλος, μιὰ δυνατὴ ριπὴ τὰ σήκωσε ὅλα φηλά, σκηνὴ καὶ ἀνθρώπους. Τὴν πῆρε μαζί της κι ἔφυγε κατὰ τὸ βουνό. Ἡ δεῦτερη βάρδια, ἦταν πιὸ σκληρὴ. Εἶχαμε ἀρχίσει νά βαραινουμε, ἀπὸ τὴ προσπάθεια καὶ τὸ πάγο. Τὰ χέρια μας, ἀρχισαν νά ποιοῦν. Ὅμως, δὲν ἀφήμαμε τὰ σκιοινιά. Στὸ τέλος, πέσαμε μὲ ὅλο μας τὸ σῶμα ἐπάνω τους, γιὰτὶ τώρα ἡ θύελα, θέρριζε τὸ χῶμα καὶ χτυποῦσε λυσσαμένα, πάνω στὴ βρεγμένη λινάτσα, νά τὴν καταβροχθεῖ. Εἶχαμε τὰ πρόσωπα στραμένα πρὸς τὸν οὐρανὸ, μὲ τὸ στόμα ὀρθάνοιχτο, νά μπαίνει τὸ νερὸ, νά ξεδιψάσουμε. Οὐδὲν καιὸν ἀμειγρές καλοῦ, ἔμεφτοῦμνα. Ὅταν ξαναμπήκα στὴ σκηνή, εἶχα τοὺλάχιστον πενήντα κιλά νερὸ στὰ ροῦχα μου, ἔτσι ποὺ τὸ σῶμα μου γυμνὸ, εἶχε τὴν αἰσθησὴ πῶς τὸ χωσαν, μέσα σὲ μιὰ γαυκολώνα. Σηκωθήκαμε καὶ χορεύαμε ἐπὶ τόπου. Μὲ τὸ χάραμα, εἴμασθε ἐξουτωμένοι ἀπὸ τὶς βάρδιες καὶ τὸ κρύο. Ἐλέπομε τὴ θάλασσα νά τρέχει σὰ ποτάμι, στὸ στενὸ. Κάθε κῆμα ξεκινούσε ἀπὸ τὸ νησί κι ἔφτανε ὡς τὴν Ἁττικὴ, κι ἀπὸ πῶσ κι ἄλλο κι ἄλλο τὸ ἴδιο πελώρια, χίλια μέτρα μῆκος τὸ καθένα, νά κυνηγοῦνται, λέες καὶ τὰ ἀπειλοῦσε ὁ Ποσειδῶνας, νά τὰ σκοτώσει. Ἐφειγαν πρὸς τὸ λαβριο καὶ τὸ Σοβνιο, νά κρυφτοῦν στὸ Ἀγαῖο. Ὁ οὐρανὸς χαμηλός, στὰ ἑκατὸ μέτρα, ἀπειλητικῶς κατὰμαυρος, νά φτίνει βροχὴ καὶ χιόνι. Τόπιανε στὸν ἄερα ὁ μαῖστρος καὶ τὸ βροντοῦσε, ἀπάνω στὰ κεφάλια μας. Οἱ μισὲς σκηνές τοῦ κλωβοῦ μας, εἶχαν πετάξει. Καὶ κάθε, τόσο ὀμάδες-ὀμάδες, τρέχανε ἀπεγνωσμένα ἀπὸ ὄσ κι ἀπὸ κεῖ. Ἡ σκηνὴ καὶ κρατοῦσε. Ὅμως ἡ δυνάμη μας, λιγότευε. Μὲ τὸ συνεχές δυναμῶμα τῆς θύελας, ἕνας πᾶσαλος ἔφυγε. Καὶ μετὰ, ὁ δεῦτερος καὶ ὁ τρίτος. Τώρα, γιὰ νά ἀντέξουν τὰ σιανιά, ἔπρεπε νά τὰ κρατοῦν τέσσερεις νομάτοι τὸ καθένα. Ὁ ἄερας, τοὺς σήκωνε κι αὐτοὺς, πότε-πότε σὰ ποῦκουλα. Πρέπει κάποιος νά κρεμαστῆ στὸ κοντάρι γιὰ ἀντίβαρο, πρὸτεινε κάποιος ἐξυπνάκιας. Καὶ βρέθηκα στὸ κοντάρι φηλά, γατζωμένος, ὅταν ἕνα τελικὸ χαστοῦμι, τὰ ξή-

λωσε όλα. Ίσως τις λινάτσες, ~~και~~, έμεινε από κάτω τό κοντάρι κι έδτυχως γλυστρια και πάτησα στο χωμα, όταν ή σιηνή μας σά χαρταετός, δφώνονταν στους ούρανους. Αύθόρμητα, κολήσαμε ο ένας πάνω στον άλλο, μή ξέροντας τί νά κάνουμε. Έκτεπάζαμε μέ τά κορμιά μας τούς δυο προστατευόμενους μας, χωρίς νά ξέρουμε αν ζοϋν ή αν πάγωσαν, κάτω από τά μουλιασμένα σκεπάσματα. Κάποιοι είπτε νά τούς σηκώσουμε και νά τούς πάμε σέ καμιά από τις σιηνές, πού άντέχουν άνόμα. Βγάλανε τά κεφάλια τους έξω. "Όταν μās είδαν γέλασαν και ρώτησαν γιατί είμαστε έτσι. "Έσεϊς πώς είστε; Μιά χαρά". Τούς πήραν κι έφυγαν. Καθισμένοι, δειπλωμένοι στά δυο, τρώγαμε πάνω μας τουλοβμη τό νερό και κοιμηθήκαμε ως τό μεσημέρι. Ξυπνήσαμε και νούσαμε ξεκοιραστοι. Σηκωθήκαμε και άρχισαμε νά πηδάμε επί τόπου, για νά θέσουμε σέ κυκλοφορία τό αίμα. Γύρω γύρω θαμπό φως, σχεδόν σκοτάδι, αν και ήταν μέρα. Οί χωροφύλακι είχυν εξαφανιστεϊ. Στο πρώτο και τό δεύτερο κλωβό, οί σιηνές καλά στερωμένες, άντέξανε καλλίτερα από τις δικές μας. Μόνον δυο τρεϊς, τις άρπαξε ή θύελα. Δέν ξέραμε όμως, αν μπορούσαμε νά πάμε. Σε μία στιγμή, έπεφτε σιέτο χιόνι, πού έλυανε έδύθς ως άνουμπούσε στο λασπωμένο χωμα. Ο άνεμος φορές-φορές, φυσούσε κυκλικώς, είτε έκανε κυματιστά ζιγκ-ζάγκ. Δέ καταλάβεινες τί θέλει. Νά παίξει; Η νά μās βασανίσει; Άρχισαν νά φτάνουν από τούς άλλους κλωβούς και νά μās καλοϋν νά πάμε στίς σιηνές τους. Σκορίπισαμε. Πέρασαμε τό μεγάλο διάδρομο μέ δυσκολία, γιατί οί ριπές τοϋ άνέμου, μās πετοϋσαν πάνω στο συρματόπλεγμα. Έγώ μπήκα στο δεύτερο κλωβό. Καθός γυρνούσα τούς διαδρόμους, τό μάτι μου πήρε τόν Μπριλλάνη. Τόν θυμάμουν, από τό Συνέδριο της ΕΠΟΝ. Χάζευε στήν είσοδο τής σιηνής του και μοϋ λέει: "Έμπα μέσα". Ήταν στεγνά και ζεστά. "Βγάλα τά ρούχα μου και μέ τρύφανε μέ πετσέτες." Ήριξα στή πλάτη δυο κουβέρτες και ζάρωσα σέ μία γωνιά. Στη σιηνή τους, είχυν τρδφιμα. Ψωμί, τυρί, σαρόδες, σϋνα. Μέ κέρασαν. Μοϋ δωσαν και μία κόβπα νερό κι άμέσως μέ πήρε ή ύπνος βαθός. Τήν άλλη μέρα, ή βροχή έπερτε πυκνή. "Όμως ο μεγάλος άνεμος, είχε κοπάσει. Φυσούσε δυνατά, όμως μπορούσες νά περπατήσε σεις. Πήγα στο μέρος τής σιηνής μας και τούς βρήκα όλους, εκτός από τούς γέρονς. "Η Διοίκηση είπτε, πώς μπορούμε νά πάρουμε σιηνές." Κατεβήκαμε στά μαγειρεία κι από κεϊ πήραμε τό μονοπάτι, στο λóφο άριστερά, πού ήταν οί σιηνές τής Διοίκησης. Πρίν φτάσεις σ'ατέες, βρισκονταν ή ύπαθρια αποθήκη. Χωροφύλακες, μέ χοντρά άδιάβροχα, έπιβλέπανε τή παραλαβή. Δεκα νομάτοι φορτωθήκαμε τή σιηνή και οί άλλοι τά άνόντιο και τά ρέστα. Δουλέφαμε ηξισματικά και ως τό μεσημέρι, τή στήσαμε. Φωνάξαμε και τούς ήρονς. Βγάλαμε τά βρεγμένα ρούχα από πάνω μας. Ψάξαμε για ζεστά. Ήταν όλα μέρ τό νερό. Ξαναντυθήκαμε τά μουσιεμένα, γιατί δέν άντεχες γυμνός μέσα στο κρύο. Απλώσαμε μετά τις βρεγμένες κουβέρτες. "Έπρεπε νά τις κρατάνε δυο-δυο για νά στεγνώσουν. Βάλαμε βάρδιες, οχτώ για τις κουβέρτες και τέσσερεις νά φάξουν για τροφές." Άκούσαμε τή σφυρίχτρα. Κάποιος φώναξε νά πάμε στά

μαγειρεῖται γιὰ ἀγκάρια. Καθαρίσαμε φακές καὶ τίς ρίξαμε στό καζάνι. "Ἐχουμε ὄσπρια γιὰ ἕνα συστῆτιο αἰόμα. "Αν δὲ πιάσει τὸ καῖκι στόν Λη Γιώργη, θά πεινάσουμε. Ἔαγαμε μὲ ὄρεξη τίς φακές, χωρὶς φωμί. Κοιτάξαμε τὴ θάλασσα μὴπως καλμάρει, δμως ὁ ἀέρας δυνάμωνε. Ξανάπιασε θελα καὶ βγήκαμε πάλι τὴ νύχτα βάρδιες γιὰ τὰ σκοινιά. "Αν καὶ εἴχαμε βάλει διπλοὺς καὶ τριπλοὺς πασάλους, θῆκαμε νὰ ἔχουμε τὸ γάνθαρό μας δεμένο. Λές καὶ εἴχαμε συνεννοηθεῖ, μᾶς ἔπιασε κόψιμο ταυτόχρονα ἄλους μαζί. Γελᾶσαμε καθὼς πιάναμε τίς κοιλιές μας καὶ τρέχαμε μὲς στὴ καταιγίδα, νὰ βροῦμε μιὰ γωνιά κοντὰ στό συρματόπλεγμα. Κανονικὰ ἦταν ἀπαγορευμένο αὐτὸ ποὺ κάναμε,

(501) "Όμως οί συνθήκες ήταν έξαιρετικές." Όταν οί κώλοι μας έμειναν γυμνοί στή βροχή και στόν άέρα, αισθανθήκαμε ένα παράξενο αίσθημα, νομίζω κοινό για όλους, γιατί είμαστε ό ένας κοντά στόν άλλον και ανταλλάσαμε τίς έντυπώσεις μας. "Η πιό σωστή διατύπωση, ήταν τοῦ Κηλαϊδόνη πού εἶπε: "Νοιώθω οά πάπια πού πετά, χωρίς βρακί...". Καί βάλουμε τά γέλια. Θυμήθηκα τότε τή μάνα μου, πού για νά μέ μαλώσει μου ἔλεγε "Πήρε άέρα ό κώλος σου", και μελαγχόλησα. "Ακόμα ἔλεγε "Τά γυρεύει ό κώλος σου". Νά λοιπόν, μαμά, πού ήρθε ή στιγμή νά καταλάβω στή πράξη, τή σοφία τῶν λαϊκῶν μας άποφθεγμάτων." Όπως και νά τό κάνεις, αὐτή ή εμπειρία, μου ἔδειξε για ἄλλη μιὰ φορά, τά πλεονεκτήματα τῆς φυσικής ζωῆς. Πῶς νάχουμε λοιπόν παράπονο πρὸς τή Κυβέρνηση, πού μᾶς βοηθεῖ νά ζαναζήσουμε τή φύση. Οι κουβέρτες εἶχαν μισοστεγνώσει. "Αποφασίσαμε οί βάρδιες νά γίνουν ανά τέσσερεις και ανά μιὰ ὡρα, για νά κοιμόμαστε στό μεταξῦ. Εἶχα πλάι μου τό Χρυσικόπουλο. Τοῦ ῥλωνε τά πεινά του κι ἔγώ κολλοῦσα άπάνω του και ζεσταίνόμουν. Μετά γυρίζαμε γιατι πιανόμαστε. Το ίδιο ἔκαναν και οί άλλοι. Φυσικά σήμερα πού τά γράφω αὐτά, οί άνθρωποι ἔχουν γίνει πονηροί. Με τόσες άνέσεις, τί νά κάνεις; σκέφτεσαι τό πονηρό. "Όμως ἐμεῖς ἐκεῖ κάτω, πίσω-πίσω ἀπό τόν χρῶνο και πίσω-πίσω ἀπό τόν πολιτισμό, στή θρυλική Μακρόνησο, τί γυρεύαμε; Λίγη ζέστη για τό πετοί μας και λίγο φαί για τήν κοιλιὰ μας, πού γουργούριζε. Νά μήν πολυλογῶ. Αὐτή ή θύελλα κράτησε μιὰ βδομάδα. Φάγαμε ἄλλο ένα πιάτο φακές και μετά μηδέν. Μόνο νεράκι πού τό μαζεῦαμε ^{απὸ} ~~καθῶς~~ ^{τη σκηνῆ και ἀπὸ τίς γοῦρες,} ἔπεσε στή σπηλιή μέσα σέ στάμνες και σέ δοχεῖα. Τήν τέταρτη μέρα, εἶμαστε ὅλοι τέξα. Κανείς δέν εἶχε πιά τή δύναμη νά σηκωθεί. Σερνόμεστε για κανένα κατοῦρημα. Πίναμε μιὰ γουλιὰ νερό. Καί ζαναπέφταμε σ' αὐτό τόν δδυνηρό λήθαργο τῆς πείνας. Μερικοί βογοῦσαν. Πότε-πότε μιλοῦσε κανείς για φαγητά, για φωμιὰ, για γλυκίσματα, κι οί άλλοι τοῦ ἔλεγαν χωρίς πνοή: "Σκάσε." Τήν ἑβδομη ήμερα, βγήκε ό ήλιος. Ξεκούραστα παιδιὰ, ἀπό τόν Πρῶτο και Δεῦτερο Κλωβό, πήγαν στό Δεῦτερο Τάγμα ~~απὸ~~ και κουβάλησαν σακιά γεμάτα ἑλιές. "Όταν τῶμαθα > τρελλάθηκα. Τί, συχαίνομαι και ν' άκούω τ' ὄνομά τους," οχι νά φάω.

(502)

*Ακόμα και να τις δω, Πρέχανε οί άλλοι να φέρουν το θησαυρό και γώ τους λέω: «Θά πάω να κρυφτώ φηλά στο λδοφο. Μόνο σ'ες παρακαλώ όταν φάτε, να σκουπίσετε καλά, να φύγει ή βρώμα. Τότε με φωνάζετε..»

"Έουρα τά βήματά μου και βγήκα από το κλωβό και πήγα σε μέρος απαγορευμένο, να κρυφτώ, να μή σκέφτομαι τις έλιές.. Τό βράδυ, που-λοΰσαν σάμαλι.. *Ο πεθερός του Διοικητή του Δεύτερου Τάγματος, ήταν ζαχαροπλάστης κι έκανε δουλειές με την κείνα μας.. *Αγόρασα ένα κομμάτι και τ'ότρωγα σπειρι σπειρι, για να φτουρησει.. Μετά πήγα σ'ένα βράχο και τό ξέρασα, τί στο στομάχι μου όλα είχαν γίνει άνω-κάτω και δε δέχονταν ούτε τό νερό.. Τότε έκανα την πρώτη αιμό-πτυση και πήγα στο Ιατρείο να με κοιτάξει ο Μάκης ο Τσαπόγας, από τή Νέα Σμόρνη, συμμαθητής της Μυρτιάς, φοιτητής της Ιατρικής.. ⁵⁵Έχεις άκροαστικά.. Πρέπει να τρώς καλά.. Στην πραγματικότητα είχα φυματίωση και μάλιστα καλπάζουσα.. "Όμως δεν τό ήξερα, κι έτσι τό ήθικό μου έμεινε ύψηλό.. Πράγμα, όπως φαίνεται, σημαντικό, για τις άρρώστειες.. Μετά απ'αυτό τό πρώτο σόκ, ή ζωή μας, άρχισε να μπαίνει στον καινούρ-γιο ρυθμό.. Οί χωροφύλακες, που είχαν χαθεΐ με τή θύελλα, κάνανε και πάλι τή ν εμφάνισή τους.. Οί σκηνές τους ήταν τοποθετημένες άμφι-θεατρικά, πολύ πιό φηλά από τις δικές μας, στη πλαγιά του βουνοΰ.. Με τή θύελλα τά χάσανε.. "Όσοι έμειναν άστεγοι, τρέζανε στις σκηνές της Διοίκησης.. Μερικοί, μέσα στην άπελπισία τους, κατέφυγαν σε μ'ες.. Οί περισσότεροι απ'αυτούς, ήσαν τιμηρημένοι.. "Άλλους πάλι, τους είχαν διαλέξει, για τό άντικομμουνιστικό τους μένος και τή βαρβαρότητά τους, για τήν όποια, ποιός ξέρει τί είδους άποδείξεις, θά είχαν δώσει.. "Η μάλλον τό φαντάζεσαι, άν κρίνεις απ'ό τι γίνεται στην έλληνική ύπαιθρο, σε βάρος των οικογενειών μας.. Και τί συμβαίνει, προπαντός, μέσα στα άστυνομικά τμήματα, σε περίπτωση συλλήψεως ύπόπτων...

"Ο ταν με είχαν στη Ζάτουνα, οί άρχαιότεροι χωροφύλακες, σε στιγμές έξομολογήσεως μ'ες έλεγαν ιστορίες βασανιστηρίων, μέσα στα μικρά και άσημαντα άστυνομικά τμήματα, που είναι δύσκολο να συλλάβει άκόμα και ή πιό διεστραμμένη φαντασία του ανθρώπου.. Λοιπόν κάθε

503)

401

πρωτ,οι χωροφύλακες κατέβαιναν στο μαγειρείο,νά πάρουν τσάι
 και άλλες τροφές,νερό,καθώς και τά δέματα πού τούς έστελναν
 οι οικιοί τους."Όπως ό επιβάτης περιμένει στη στάση νά περάσει
 τό τράμ,έτσι κι αυτοί,είχαν έπισημάνει τά δικά μας περάσματα και
 μās περιμένα,έχοντας στά πόδια τους μπροστά,τά προσωπικά τους
 είδη.Διήλεξαν μέ τό μάτι έναν κρατούμενο τής άρρεσκείας τους και
 τόν διέτασαν "Πάρε αυτό".Ήταν ένα πρόβλημα πού μās άπασχολούσε
 και για τό όποιο,ό στρατηγός Σαράφης,είχε κάνει επανειλημένα δια-
 βήματα στο Διοικητή.Στήν άρχή,οι οικιοί μας,δέν δέχονταν μιά τόσο
 ταπεινή ένασχόληση,μέ άποτέλεσμα νά τούς χτυπούν.^{ωσπου} ~~Ωστόσο~~ μιά μέρα,
 ένας πυγμάχος κρατούμενος,προσβληθείς,έχτύπησε τόν χωροφύλακα.Τότε
 τόν έδωσαν σ'έναν από τούς ήλεκτρικούς στόλους τής παραλίας,τόν
 γύμνωσαν,τόν μαστίγωσαν,και τόν άφησαν δεμένο μέσα στο κρύο και
 τή νύχτα."Όταν οι οικιοί μας τόν πήραν,ζούσε μετά βίας.Τελικά τό
 κόμμα αποφάσισε,ότι θά έπρεπε,χωρίς αντίρρηση νά έκτελούμε κι
 αυτές τίς δουλιές,θί τίς χαρακτηρίζα,άγγαρετες,γιατί έξυπρετου-
 σαν τίς προσωπικές και μόνο ανάγκες του κάθε χωροφύλακα.Μου έτυχε
 κι έμένα νά σηκώσω ένα μπιτόνιο γεμάτο νερό ή ένα πιάδυλο μέ άτομι-
 κά είδη και νά τό μεταφέρω στη σινηή του χωροφύλακα,πού άπεύχε
 μισή έως μιά ώρα.Διότι δέν ύπηρχε μονοπάτι και έπρεπε νά σκαφα-
 λάνεις,άνοίγοντας όρδο ανάμεσα σε βράχια,πουρνάρια και τσουνί-
 δες,και σε κλίση όγφόντα τοις εκατό."Ας πούμε από τό Σύνταγμα έως
 τήν κορυφή του Λυκαβηττου."Η συλλογιστική του κόμματος,ήταν νά
 μή τούς προσφέρουμε προσχήματα,ώστε νά μās τρομοκρατούν,γιατί
 ανάμεσά μας,ύπηρχαν αρκετοί έτοιμοι νά σπάσουν,μέσα σ'αυτές τίς
 άθλιες συνθήκες."Όσοι έκαναν όήλωση,δέν ήσαν πολλοί,τούς μετέφεραν
 μέσα σε σκηνές,πού είχάν στήσει στη χαράδρα,πού χάριζε τά στρατό-
 πεδα,άπό τό λόφο τής Διοίκησης."Έμεναν εκεί άποκομμένοι από μās,
 έως ότου τούς μεταφέρουν στην "Αθήνα,για νά πώνε στα σπίτια
 τους,άφου πρώτα τούς έξευτελίσουν μέ παρελάσεις και φωτογραφίες
 των,στον τύπο.Δέν ήέρω πώς οι κρατούμενοι,τούς βάφτισαν "οι
 κροκόδειλοι". Αυτό τό λιλιπούτερο στρατόπεδο,κρυμμένο στο βάθος

(504)

402

της χαράδας, μού θύμιζε τις κακόφημες συνοικίες, στις επαρχιακές πόλεις. "Όταν ένας ξεφύγε, δέν τον ξανάβλεπε κανείς. Ήταν σαν να πέθαινε. Γι' αυτό κι αυτός, φρόντιζε να μη φαίνεται, παρά μόνο η σκιά του, στις πολύ σπάνιες εξόδους του, από τη σπηλιά της ντροπής. Δέν υπήρχε λογική σ' αυτά τα ζητήματα. Ούτε η λεγόμενη κατανοηση. Πολύ περισσότερο δικαιολογία. "Όταν είχαμε όρθιους παππούδες με έγγδνια, πώς να συγχωρέσεις τον νεώτερο; "Όμως η στάση μας αυτή άνοιξε την όρεξη των χωροφυλάκων, που έφτασαν να διάλειψουν τρεις, τέσσερεις, έξι από μ' ες, για να του μεταφέρουν τα προσωπικά του είδη, να σκουπίσουν τη σπηλιά ή να φτιάξουν τον πέτρινο τοίχο που την προσόλασε από τον άνεμο. Γινόμαστε δηλαδή, προσωπικές όρντινάτσες > του κάθε χωροφύλακα. "Όταν όμως έχεις για αυτό την έντολή της ομάδας, τό θεωρείς κι αυτό, σαν μια άπο τίς θυσίες που όφείλεις να κάνεις, για τον κοινό άγώνα. "Άλλωστε ό χωροφύλακας, ό όποιος όποτε, σ' αυτή τη νέα σχέση, σιγά-σιγά διαβρώνεται. Ξαναγιίνεται τό φτωχό χωριάτο-πουλο. Ξεοικειώνεται. Οί κρατούμενοι άρχίζουν τα καλαμπούρια, τό δούλεμα και τέλος μπαίνουν στο φητό, δηλαδή την πολιτική. Τό πήρε χαμιάρι ή διοίκηση, φοβήθηκε και σταμάτησε αυτή τη μηχανή. "Όσο ό έμένα προσωπικά και τους φίλους μου, μ' ες είχε όφθαλμοί πολύ. Μετά τη θύελλα, μία μέρα, μ' ες κάλεσαν να πάμε στο ύποστεγο, που είχαμε άφησει τα πράγματά μας. Τό μπαουλάκι μου είχε ανατραπεί και τό περιεχόμενό του, δηλαδή οί νότες μου και οί σημειώσεις μου, είχαν σφηνωθεί, όσες δέν είχαν χαθεϊ, στα συρματοπλέγματα. Οί κρατούμενοι τις είδαν σε λουκούμι, γιατί όπως είπα, τό τυπωμένο χαρτί, άπηγορεύετο. Τότε καταλάβαμε, ότι ή άξια του έντυπου, είναι πολύ μεγαλύτερη από ότι την ύπολογίζαμε. Κάποιος συνθέτης, έγραφε κάποτε στον κριτικό που τον έβριζε, ως συνήθως, "Αγαπητέ κύριε τάδε. Αύτή τη στιγμή κάθομαι στο πιό ήσυχο μέρος του σπιτιού μου και σ' ες διαβάζω. Τάρα σ' ες έχω μπροστά μου. Σε λίγο θ' ες έχω πίσω μου. Μετά τιμής .

→ Τάδε". Άνυπολόγιστη ή άξια του έντυπου, για αυτές τις μοναχικές στιγμές. "Άλλο τό χαρτί κι άλλο τό βοτσαλάκι. Ξαντάζεσθε λοιπόν, με τί μένος, έπεσαν επάνω στις νότες και τις σημειώσεις μου.

403
 (505) Από όλους αυτούς τους χρήστες, βρέθηκε μόνο ένας, να μου στείλει
 ύστερα από πολλά χρόνια, ένα σκατωμένο τεμάχιο, με μουσικές
 σημειώσεις. Στο παχύλο είχαν μείνει τὰ βιβλία, οἱ παρτιτούρες καὶ
 λίγο χαρτί μουσικῆς, πού εἶχε σφηνώσει στοῦ μπάνο. Ἐνας χωροφύλακας
 λόγος κρινε τὰ βιβλία. Εἶχε ἐντολὴ νὰ ὀώσει μόνο τὰ ξενόγλωσσα.
 «Καὶ γιὰ τὰ μουσικά;» τὸν ρωτῶ. Ἐμεινε κατάπληκτος, γιὰτὶ δὲν τοῦ
 εἶχαν μιλήσει γιὰ ἕνα τέτοιο ἐνδεχόμενο. Πῶς σέ λένε; μὲ ρώτησε.
 «-θεοδωράκη.» Ἄπ' τὴν Κρήτη; «-Ναί.» «-Τοὺς θεοδωράκηδες, τί τοὺς ἔχεις;»
 Σκέφτηκα ὅτι λέγεται κι αὐτὸς Ψιλάκης. Ὅμως ἔπεσα ἔξω. Τὸν ἐνδιέ-
 φερε νὰ μάθει, ἂν εἶχα μεγάλη οἰκογένεια, πού θὰ μπορούσε ἐνδεχό-
 μενα, νὰ μᾶς κρύψει. Γιὰτὶ σκέφτηκε, ὅπως φάνηκε, νὰ μοῦ προτείνει
 νὰ δραπετεύσουμε ~~μαζί~~ καὶ νὰ πᾶμε στὴν Κρήτη, νὰ κρυφτούμε. Καθὼς
 ἐξετάζε τὰ βιβλία, τοῦ ἔπεσε μιὰ μέθοδος ἁγγλικῆς, καὶ λέει στοῦ
 Φωτόπουλο: «Πόσο θὰ ἤθελα νὰ μάθω ἀγγλικά.» «-Νὰ σέ μάθουμε ἐμεῖς.»
 Εἶπαμε ὅλοι ἐν χορῶ, γιὰτὶ σκεφτήκαμε, ὅτι μ' αὐτὸν τὸν χωροφύλακα >
 μπορούμε νὰ τὴν βγάλουμε καθαρή, χωρὶς ἀγγαραῖτες. Λέει ἰδιαίτερος
 σέ μένα: Εἶμαι κι ἐγὼ Κρητικὸς. Κοντοχωριανὸς σου. Διᾶλεξε μέχρι
 δεκα γνωστούς καὶ φίλους σου, νὰ σᾶς παίρνω ὅθην γιὰ ἀγγαραῖα >
 στὴ σκηνή μου. Νὰ μάθω κι ἐγὼ τὰ ἐγγλέζικα. Ἔτσι ἀπὸ τὸ ἄλλο
 πρῶτ', μοῦ φάναζε: «Ἐμπρός ~~ἀρχαῖα~~ γιὰ ἀγγαραῖα, καὶ μετὶς τὸν
 ἀκολουθοῦσαμε στὴ σκηνή του. Δὲν μᾶς ἄφησε νὰ τοῦ κάνουμε τὴν
 παραμικρὴ δουλειά. Καθόμαστε καὶ ρεμβάζουμε.» Ἀπὸ κεῖνο τὸ ὕψος >
 ἔβλεπε τὸ Λαβριο, τὸ Σούνιο. Μποροῦσε νὰ φανταστεῖτε, δυὸ βήματα
 πρὸ πέρα, τὴν Ἀθήνα. Ἐπαιρνα μαζί κι ἕνα γαλατιανὸ καὶ τοῦλεγα
 «Μίλα μου γιὰ τὸ Γαλατᾶ», τί, δὲν τὸν εἶχα ἀκόμα γνωρίσει. Ὁ Φώτης
 παράμερα, δίδασκε στοῦ χωροφύλακα, τὰ ἀγγλικά. Ὅταν πλησίαζε ἡ ὥρα
 γιὰ τὸ μεσημεριανό, τὸν χαιρετούσαμε καὶ φεύγαμε. Μιὰ μέρα βροχερὴ
 καὶ παγωμένη, ἦρθε στὴ σκηνή καὶ μὲ ζήτησε. Μόλις εἶχαμε φάει
 καὶ πῆσαμε γιὰ τὴ μισάωρη σιέστα. Ἐγὼ ἔξω, ἔβρεχε. Βόλε τὸ καλτὸ
 σου καὶ τὸ κασκὸλ. Ἐχουμε ὄρομο. Μοῦ ὄωσε νὰ κρατῶ ἕνα ἄδειο μπιτόνι
 γιὰ κάλυψη, ὅπως μοῦ ἐξήγησε. Πῆραμε τὸ μονοπάτι, πλάϊ στὴ θάλασσα >
 πού ὀδηγοῦσε στοῦ λιμανάκι τοῦ Ἀθηϊάωρη. Μὲτ' αὐτὸ πῶς ὀδοῦσαν τὰ

(506)

καίγια. Δισταχτικά, άρχισε την κουβέντα. Θέλω να σου μιλήσω. Μπορώ
 να τα κανονίσω να σε πάω έφηθεν συνοδεία στην Αθήνα. Αναλαβαί-
 νεις από κετέ και πέρα έσύ; Δηλαδή να πάμε στην Κρήτη και να μάς
 κρυσφουνμοί δικοί σου, έως ότου τελειώσει το κακό; Δέν ξέρω, θα τό
 σκεφτώ και θα σου πώ. Εκείνη την ώρα, ένα τσουόρμο έξόριστοι άνέ-
 βαιναν από τό λιμανάκι, προς τό μονοπάτι. Κρατούσαν έναν άνθρωπο
 στους ώμους που γελούσε και κουνούσε τά χέρια του. Είναι ό Δουντέ-
 μης! Είναι ό Δουντέμης! φώναζαν οι νεολατοί, καθώς τόν πήγαιναν προς
 τό στρατόπεδο. Μέσα στη σκηνή μου, έμμενε και ό Άλέκος από τη θεσσα-
 λονίκη, μέλος του γραφείου της ΕΠΟΝ, στον Έυθηλο. Μόλις φτάσαμε στο
 Μακρονήσι, πήραμε άμέσως έπαφή με την κομματική επιτροπή, που μάς
 άνέθεσε την όργάνωση του Κλωβού μας. Είπα στον Άλέκο την πρόταση
 του χωροφύλακα, και την άλλη μέρα, τό κόμμα έδωσε άπάντηση άρνητική.
 Μόνο ένας μεγάλος συγγραφέας, μπορεί να φανταστεί τη σκηνή, που
 ένας κρατούμενος, προσπαθεί να πείσει τό δεσμοφύλακά του, να μη
 δραπετεύσουν. Βούρκωσαν τά μάτια του χωροφύλακα. Πόχε φαίνεται δέσει.
 Ήταν βαρειά τιμωρημένος και είχε λαχταρήσει τη λευτεριά του, στα
 βουνά της Κρήτης. Κι έγώ να τόν παρηγορώ και να του λέω: Μην κάνεις
 έτσι. Μπορά είναι, θα περάσει. Λές και του τραγουδούσα, έρωτικό ταγκό.
 Τόν έχασα, τόν ρομαντικό συμπατριώτη μου. Ο καιρός σταθεροποιήθηκε
 στο χιονόνερο και σε κείνο τό σφυριχτό άνεμο, τό μακρονησιώτικο,
 όπως τόν λέγαμε, που ξεριζώνει τους θάμνους και σε πασαλείφει με
~~πυρίτι~~ τό λιγοστό χώμα, που υπάρχει στις ρίζες τους. Κυκλοφορούσαμε
 με τους γιακάδες του παλτου άνασηκωμένους και την τραγιάσκα πάνω
 στο φρύδι. Περιττό να πώ, ότι με τους βορηάδες και τά ούρματα, τά
 ρούχα μας, είχαν κοπέτ λουρίδες λουρίδες κι είμαστε, αν μάς έβλεπες
 από μακριά, σαν ένεινες τίς κούκλες, που φτιάχνουν τά φτωχοκόριτσα
 με τά κουρέλια. Ξυριζόμαστε στη χάση και στη φέξη. Γυναίκα δέν
 υπήρχε σε άκτίνα πέντε χιλιομέτρων. Για ποιόν να είσαι όμορφος;
 Όμως ό βασικός λόγος, ήταν πώς δέν υπήρχαν ξυραφάκια. Είχες μόνο
 ένα κι έπρεπε συνεχώς να τό άκονίσεις στο ποτήρι, για να μη γδέρ-
 νεσαι. Τι έμεναν από τό πρόσωπο; Μονάχα τά μάτια. Δουλεύαμε στην

(507)

άγγαρεία, μεταφέροντας μεγάλες κουλούρες συρματοπλεγμα. Ο Ένας από
 τη μία και ο άλλος απ' την άλλη, οι δυο έξοριστοι, βάδιζαν δύσκολα >
 γιατί ο άέρας ήταν δυνατός, να σέ ξαπλώσει στο χώμα. Ήε μία στιγμή,
 άκουμπήσαμε κάτω το σύρμα και κοιτάχτηκαμε. Μάτια με μάτια.
 Ψαχτήκαμε και άνακαλύψαμε την ταυτότητα ο Ένας του άλλουνοϋ.
 Ήταν ο Γιωργος Κουλούκης, από την Τρίπολη. Άγκαλιαστήκαμε. Όμως ο
 φρουρός με το ματσούκι, ήρθε και μās βρήκε φουριδός. Τόν είχε
 ζοχαδιάσει ή σκηνή. Έκανε και κρύο και ξέσπασε σε μās, να ξεθυμάνει.
 Φορτωθήκαμε ξανά και προχωρήσαμε. Τόν Γιωργο τόν είχαν πιάσει, με
 την κατηγορία του σύνδεσμου, με το βουνό. Καταδικάστηκε σε θάνατο
 τέσσερα προς ένα. Στο μεταξύ ή άδελφή του, ή Τιτίκα, ή μοναδική
 άγάπη του Μάκη, παντρεύτηκε στον Καναδά. Ήσως γι' αυτό και ο Μάκης
 δέν ήθελε πιά να ζήσει. Ο άνδρας της 4ιτικας, εύπορος, βοήθησε να
 έξαγοραστοϋν οι στρατοδίκες -γι' αυτό και το τέσσερα ένα- και σε
 συνέχεια, να μετατραπεϋ ή κοινή σε έξορία. Έμεινε στο β' κλωβό, κι
 έτσι τώρα, είχα μια άκονα ζεστή γωνιά, να πιω το τούρκικο καφε-
 δάκι μου και να τά κουβεντιάσω. Άλλη βαρεία άγγαρεία, ήταν το
 κουβάλημα της πέτρας. Χτιζαμε τώρα τους τοίχους, μπροστά στις
 σκηνές τών φρουρών μας και της Διοίκησης. Ής πέτρες τις μεταφέ-
 ραμε απ' το βουνό, μισή ώρα δρόμο. Μια μερα μās ρώτησαν, ποίος είναι
 χτιστής; Παρουσιάστηκε κι εγώ. Μαζί κι ο Κηλαΐδονης, που ήταν πολι-
 τικός μηχανικός. Έπειδή ή προσφορά ήπληξε μεγάλη, οι χωροφυλακες
 έκαναν διαγωνισμό. Έχτιζες ξερολιθιά, δγόνοντα επί δύο κι αυτοί
 κλωτοούσαν, να δοϋν τη στερεότητα της κατασκευής. Άν έπεφτε, έλεγαν
 "Άλλος". Τοϋ καήμενου του Κηλαΐδονη, γκρεμίστηκε εύκολα. Προσπάθησε
 να τους έξηγησει ότι είναι επιστήμων χτιστής, άευθυνητής ύπουργείου!
 χτιζαμε! Αυτοί θυμώσαν και άπέλησαν να τόν δειρουν, αν δέ τρέξει
 στο βουνό να φέρει πέτρα. Άντιθετα, εγώ ήμουν τυχερός > γιατί τά
 λιθάρια που βρέθηκαν στην τύχη, ήσαν βαρεία. Θυμάμαι το Μεγα, μαίτρ
 ζαχαροπλάστη, έως προχθές, στο "Ήσπερια", που καθός μου παρέδιδε
 τ' άγκονάρι, έλεγε συγχρόνως, "Έναποθέτω ένα θέμα Φοδγκας", θύμηση
 τών μαθημάτων μουσικής, στη Δάφνη. Το χτίσμα αντίστάθηκε στις

(508)

(509)

κλωτσιές, κι έτσι η επιτροπή χωροφυλάκων, με έχρησε χτίστη. Αυτό σήμαινε, ανάμεσα σε άλλα, πως έχεις το δικαίωμα να κόψεις κλαδιά από τους θάμνους, για τη σκηνή σου. Έτσι από εκείνη τη σημαντική για την καριέρα μου ημέρα, πλῆτ' στην είσοδο της σκηνής > φτιάξαμε με πέτρες, κάτι σά τζάκι. Άνάβαμε τὰ κλαδιά και φήναμε τις βέργες ή φτιάχναμε φασκομήλο απ' τὸ βουνό. Ἀργότερα, όταν οἱ δουλειές μεγάλωσαν, ἐργάστηκα χτίστης στή κατασκευή τῶν φούρνων > πλῆτ' στή παραλία. Μ' ἔρεζε πάντα, νά θεωρῶ τὴν ἐργασία τοῦ συνθέτη > παράλληλη με κείνη τοῦ χτίστη. Τὸ ἡχητικὸ κτίριο, χρειάζεται θεμέλια και θεμέλιους λίθους, ὥστε νά συγκρατήσει τὴν πρόσοψη > τὴ στέγη και τὰ στολισματα. Τὸ ἑλληνικὸ κράτος, με τὸ νά με στελε- λει στὸ μακρονήσι, φρόντιζε νά ἐκπαιδευτῶ πρακτικῶς, σ' ἕνα ἐπάγγελμα τόσο συγγενῆ, με τὴ μουσική. Ἄν ἀντι για τις πέτρες και τὴ λάσπη, χρησιμοποίησεις τὰ μουσικὰ θέματα, τὴν ἁρμονία και τὰ ὑπόλοιπα μουσικὰ ὕλην, τότε μπορεί νά χτίσεις μιὰ συμφωνία, ὅπως χτίζεις ἕνα φούρνο. Μὲ τὴν ἄρρωγὴ τῆς πατρίδας, στὰ 1949, ἐγὼ ἔχτιζα και φούρνο και Συμφωνία! Ἐἶχα χάσει ὅλες μου τις σημειώσεις, καθὼς και τὰ δλοκληρωμένα τὰ ἔργα, ποῦ εἶχα συνθέσει στήν Ἱκαριά. Ὅμως οἱ νότες, βρισκονταν στὸ κεφάλι μου. Ἡ μεγάλη θεελλα μάλιστα > τοὺς ἔδωσε μιὰ νέα διάσταση. Ἄν ἀστεϊεδομαι καθόλου. Οἱ ἦχοι τῆς θεελλας, ὅπως οἱ ἦχοι τῆς μάχης, εἶναι πρωτοφανεῖς και ἀποκαλυπτικοί > για τὸ μουσικὸ αὐτί. Στὴ μάχη, ἔχουμε πολυρυθμική πολυχρωμία. Ἡχητικῆ, φυσικῶς. Στὴ θεελλα, κυριαρχεῖ τὸ ἁρμονικὸ στοιχεῖο. Δηλαδή πολλοὺς ἦχους ποῦ κινουνται παράλληλα. Ὁ ἦχος τῆς θάλασσας. Κυματιστός. Αὐτός σὰ θεμέλια! ^{και} ἀπὸ πάνω του, αὐτὸ ποῦ ἀποκάλεσα μουγκρητό. Ὁ μυκηθμός, ποῦ ὑπάρχει στὴ ρίζα τοῦ ἀνέμου ποῦ προχωρεῖ με ταχύτητα, πάνω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνια τῶν νερῶν και τῆς γῆς. Καί μετὰ ἔχουμε τὰ διάφορα στρώματα τῶν ἀνέμων, ποῦ ὅσο ἀνυψῶνται, τόσο δεῦνεται και ὁ ἦχος των. Γνώρισα και μιὰ τρίτη ἡχητικὴ διάσταση, όταν ὕστερα ἀπὸ λίγο καιρὸ, στὴ χαράδρα τοῦ Α τάγματος, χίλιοι περίπου ἄνδρες, οὐρλιαζαν ὅλοι μαζί. Αὐτὴ ἡ ἡχητικὴ ὅμως, για τὸν ἀνθρώπινο ἐγκέφαλο, ἦταν ΑΣΥΛΛΗΠΤΗ. Καί ἐπομένως ἄχρηστη στὴ

(510)

μουσική σύνθεση. *Επηρεασμένος απ'αυτές τις πρόσφατες βιοφυσικές σπουδές, ξαναγράφω από την αρχή το ΒΑΓΓΕΙΟ ΚΑΙ ΘΡΗΝΟΣ ΣΤΟ ΒΑΣΙΛΗ ΖΑΝΝΟ και ξαναβάζω τα θεμέλια της ΠΡΩΤΗΣ ΣΥΜΦΩΝΙΑΣ. Στο Α Κλωβό, σε μία σκηνή, μένει μία όλοκληρη οικογένεια, από τη Μακρόνισα. Είναι οι Πολυζωΐδιδες. *Ο πιο μικρός, ο Χρήστος, είναι γεννημένος βιολιστής. Μονάχα ο πολυμήχανος νους του έκτοπισμένου, είναι ικανός να περάσει τα απαγορευμένα μουσικά όργανα, κάτω από τη μύτη των φρουρών. Τα κρύβουν σε μυστικές γωνιές. Τα μεταφέρουν μέσα σε σακιά. Και όταν παίξουν, οι τσιλιαδόροι γύρω, άγρυπνοι. *Έτσι υπάρχουν πολλά μαντολίνα, κιθάρες, μπαγκλαμάδες. Βιολιά ^{μεταξύ άλλων} παίζαν/ο δικηγόρος *Εγγολόπουλος κι ένας καθηγητής του Ωδείου, στο *Ηράκλειο. Κάνανε όρχηστρα. *Ανάμεσα στα έργα που παίζαμε, προστέθηκε μία διασκευή που έκανα, με αποσπάσματα από την ΠΕΜΠΤΗ του Σοστάκοβιτς και τα σχέδια από το ΒΑΓΓΕΙΟ και τη ΠΡΩΤΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ. *Οργανώσαμε την πρώτη και μοναδική επίσημη συναυλία, στη σκηνή των στρατηγών, παρουσία του Σαράφη του Μάιντακα, του Αδερσούπουλου, του *Ηλίου και άλλων προσωπικοτήτων του κινήματος. Γύρω-γύρω πήχτρα το φιλόμουσο κοινό. Και φυσικά οι τσιλιαδόροι. *Ήταν η πρώτη μου *λαϊκή συναυλία, με συμφωνικό όμως περιεχόμενο. Το λαϊκό τραγούδι, στο Μακρόνισα, κυριαρχούσε. *Όπως είναι γνωστό, πολλά από τα όμορφότερα τραγούδια, είναι αφιερωμένα στους χασικλήδες. *Όπως λ.χ. «το πρωτό-πρωτό με τη δροσούλα πάνω στη γλυκειά μαστούρα». *Όταν είδες στο πέριξ φωτιές να καίνε, πίνουν οι μάγκες ναργιλέ. *Αστυνόμε βάστα να σου πω- του μιλά ο μάγκας με καϊμό - εγώ χασίσι κι αν φουμάρω - εγώ κανέναν δεν πειράζω - κ.λπ. κ.λπ. Τα λέγαμε αυτά, σε άρατες χορωδιακές εκτελέσεις. Σε μία σκηνή, υπήρχε διδασκαλία του χασάκικου. *Άρλετες, καθισμένες στο πεζούλι του διαδρόμου και όταν νόμιζες ότι ήσουν έτοιμος, έβγαζες τα παπούτσια σου κι ανέβαινες πάνω στις κουβέρτες, για την πραχτική εξάσκηση. *Η χορωδία, σταυροπόδι, τραγουδούσε από την απέναντι πλευρά. Είναι άπασοδήποτε σχιζοφρενικό, να τραγουδάς για τη μαστούρα, μέσα στα ήρωικά συρματοπλέγματα. Και μετά να παίρνεις

408

μέρος στά σουπερπάρανομα κομματικά άχτιφ, όπου γινόταν ή άνάλυση της διεθνούς και ντόπιας πολιτικής κατάστασης. Έτσι οι φράσεις - Παγκόσμιο Κίνημα, Δημοκρατικός στρατός, Π.Γ. του ΚΚΕ, Π.Γ. του ΚΚΣΕ, Στάλιν, Μάρκος, Ζαχαριάδης, οι ήρωες νεκροί μας, γεινιόζαν μέσα στο κεφάλι σου, με τους ναργιλέδες και τό χασίσι. Οι πουριτανοί, διαμαρτύρονταν. Μπαίναμε σέ κανγάδες και άτέλειωτες συζητήσεις. Τό γεγονός πάντως είναι, ότι μάς άρεζαν πολύ και τά λαϊκά τραγούδια και ό χαοτικός. Ίσως άπό τότε, νά μου μπηκε στο κεφάλι ή ιδέα, για την άπόσταση άνάμεσα στη μουσική και τό στίχο. Κρίμα, σκεφτόμουν, μιά τόσο όπεροχη μελωδία, νά χαραμίζεται μ' αυτός. Έαυό αίσχροα και ρηδό περιεχόμενο. Άλλωστε και μετς, γιατί τά τραγουδούσαμε; Για τό στίχο; Άστε τα πράματα. Για μάς, ό χασικλής ήταν ένα ρεμάλι. Ένα άχρηστο πράμμα. Νά ξεσηκώνεται ακόμα και ή κουτσή καρταπού λέει ό λόγος, νά βοηθήσει την κατάσταση κι έσύ, ό χασικλής, νά μή κοιτάς, παρά μονάχα την πάρτη σου. Τό βίτσιο σου. Έδώ πέφτανε στις γειτονιές κορμάκια παιδιών, πολεμώντας για τό δίκιο του λαού. Κι αυτοί σκυφτοί και κακορίζικοι, όλο μαγκιά, βάζιζαν σβρίζα στον τοίχο, νά μην τους έμποδίσουν τά πτώματα και τά αίματα, γιατί είχαν σπουδαία άποστολή: Νά πάνε στο τεκέ, νά τή βρούνε. Φανταστείτε, με πόση άναγούλα έβλεπα όρισμένους άπ' αυτούς, στην τιβί του μεταχουντικού άλαούμ, νά μιάνε για τή έράση τους, στην κατοχή. Μάς βγήκαν και ήρωες άπό πάνω. Πρωτοπόρες πολιτικές νεολαίες, τους καλούσαν νά παίξουν και νά μιλήσουν στα παιδιά. Νά τά διαπαιδαγωγήσουν. Όλα πήγαιναν ρολόι, ^{όταν} σέ μιά άπ' αυτές τίς άναριθμητες έκπομές, ~~έκιν~~ κάποιος λέει, έν τη αφελεια του: τί λέτε ρε παιδιά. Έμετς τότε χασιόκι φουμάραμε. Στίς φυλακές, οι χασικλήδες, μου ήσαν συμπαθείς, γιατί μέσα στά δεσμά, έβγαίνε τό πρόβλημά τους, πού είχε κατά κανόνα κοινωνική ρίζα. Με τή μουσική μου έράση, στη δεκαετία του 60, νόμιζα ότι πήρα τον άνθο της λαϊκής μας μουσικής, και τον μετουσίωσα σ' ένα καινούργιο λαϊκό τραγούδι, αντίξιο άπό κάθε άποψη, για τό λαό. Ίσως, γιατί είχα μέσα μου, όλα αυτά τά βιώματα. Αυτή τή σχιζοφρένεια, όπως είπα, νά τραγουδάμε έμετς, οι πολιτικοί κατάδικοι, χασικλήδικους στίχους. Τό γεγονός πάντως

(511)

είναι, ότι τὰ τραγουδάγαμε. Δηλαδή, είχαμε τὸ θάρρος νὰ σπάσομε
 τὰ ταμπού καὶ νὰ τιμήσομε τὴν ποιότητα ^{καὶ} τὴν πρωτοπορία, δηλαδή
 τὴ λαϊκὴ μελωδία, παρ' ὅτι ἦταν περιτυλιγμένη, μέσα σὲ βρώμικες
 γιὰ μᾶς, καταστάσεις. Οἱ γενεές, στὴ δεκαετία τοῦ 60, εἶχαν ζήσει,
 ὅπως κι ἐγώ, αὐτὴ τὴν ἀντίφαση. Γι' αὐτὸ καὶ χαιρέτησαν τὸ ἔργο μου,
 σὲν μιὰ προσπάθεια, τοῦ ἀπολύτρωσε τὴ λαϊκὴ ἁμορφιά, ἀπὸ τὰ δεσμά
 τοῦ λούμπεν. Γιατί ὁ λαὸς δὲν εἶναι λούμπεν. Οὔτε περιθώριο. Ποιὸς
 εἶναι ὑπεύθυνος, σκέφτομαι, γιὰ τὴν ἀναβίωση, ξεπερασμένων ἱστορικῶν
 κοινωνικῶν καὶ αἰσθητικῶν καταστάσεων; Κανένας. Εἶναι ὑπεύθυνη
 ἡ προσπάθεια συνολικῶς, μετὰ τὸ 74, νὰ γίνεи περιθώριο καὶ λούμπεν
 (512) ὁλόκληρη ἡ ἐθνικὴ μας ζωὴ. Νὰ χωρέσει ὁ λαὸς σ' ἓνα τσουβάλι. Μέσα
 στὸ Φεβρουάριο, τὸ κόμμα ἔλλαξε γνώμη, γιὰ τίς δραπετεύσεις. Φαίνεται
 πὼς οἱ ἀνάγκες στὴν Ἀθήνα εἶχαν γίνεи δραματικῆς. "Ἔτσι μιὰ μέρα,
 ἡ ^{Κομμουνιστὴ Θεωρίαν} ^{μου} ~~ἡ~~ ^{Ἐπιτροπὴ τοῦ Στρατοπέδου}, μύησε νὰ ἐτοιμάζουμε ^{ἐν} γιὰ δραπέτευση.
 Αὐτὸ σήμαινε τεχνικὴ καὶ σωματικὴ προετοιμασία. Ἔμουν καλὸς κολυμ-
 βητής. "Ὁμως, θ' ἀντέχαμε μέσα στὸ παγωμένο νερό; Καὶ πόσο; Μὲ πρόφαση
 τὴν καθαρὴτητα, πετύχαμε ἀπὸ τὴ Διοίκηση, νὰ μπαίνομε στὴ θάλασσα,
 γιὰ νὰ πλυθοῦμε. Αὐτοὶ εἶπαν, ^ἄλίγοι-λίγοι". Βγήκαμε στὴν παραλία. "Ὁπλι-
 σαν τὰ αὐτόματα καὶ μετὶς γδυθήκαμε τοιςίδι καὶ βουτήξαμε στὸ νερό.
 "Ὅταν βρέθηκα κοντὰ στὸ βυθὸ, σταμάτησε ἡ ἀναπνοή μου, ἀπὸ τὸ κρύο.
 "Ἀντέδρασα μὲ κινήσεις, ἀνέβηκα στὴν ἐπιφάνεια καὶ μὲ τὸ κρόουλ ζεσ-
 τάθηκα. Εἶναι θέμα συνήθειας, συμπεράναμε. Μόνο τοῦ θάπρ ~~ἔπει~~ νὰ ἐπα-
 ναληφθεῖ πολλές φορές, τὸ "πλύσιμο". Φτιάχτηκαν σάκοι ἀδιάβροχοι, γιὰ
 νὰ μποῦν τὰ ρούχα καὶ τὰ χαρτιά μας. Β"ιμαστε δυδ. Δέν τὸν γνώριζα
 τὸν ἄλλον. Δούλευε στίς δυτικὲς συνοικίες καὶ μετὰ πέρασε στοὺς
 ἐργάτες. Ὅταν τὸν κιάσανε, ἀνῆκε σὲ δμάδα αὐτοῶμυνας. Μᾶς δώσανε
 ὅλα τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα: Σπίτια, πρόσωπα, παντεβὸς, συνθήματα.
 Μετὰ τὸ βράδυ ^{νὸ} προσκλητήριο, θὰ περνοῦσαμε τὰ σῶματα καὶ θὰ πέφταμε
 στὴ θάλασσα, κοντὰ στὸν "Ἀη-Γιῶργη. Τὸ ρεῦμα τοῦ νεροῦ, ἦταν πολὺ
 δυνατὸ καὶ ἔπρεπε νὰ κολυμπᾶμε συνεχῶς βόρεια-βορειοδυτικῶς, γιὰ
 νὰ πᾶμε δυτικῶς, δηλαδή ἀπέναντι. Μὲ τοὺς ἐυνοϊκώτερους ὑπολογισμοὺς

θά θέλαμε πάνω από δέκα ώρες, για να φτάσουμε. "Αν φτάσουμε, μέ όλα μου τὰ δέκατα και τὸ αἷμα ποὺ τ'όφτυνα κρυφά, ἔκανα ἔντονες σωματικές ἀσκήσεις, νὰ γυμνάζω τοὺς μύς τῶν ποδιῶν και τῶν χεριῶν μου. Κάθε βδομάδα, μπαίναμε στο νερό. Τέτοια καθαριότητα δὲν τὴν εἶχα ὄνειρευτεῖ. "Ἐνα πρωῖνό, τὸ καινὶ ἀντὶ νὰ πιάσει τὸν "Αἴ-Γιῶργη, πλεύρισε στὰ μαγειρεῖα. Θῶναζαν για ἀγγαρεία, ποὺ ἄρχισε νὰ ξεφορτάνει, πάκους ἔφημερίδες. Στὸ προσκλητήριό, μᾶς τίς μοίρασαν. Πέριεργοι, πέρασε ἀπάνω τους, νὰ δοῦμε. "Ἦταν πρωτοσέλιδη ἢ "Ἀπόφαση (ἴσως μόνο ἀποσπάσματα διαλεγμένα) τῆς 6ης ὀλομέλειας. "Ἐκεῖ ποὺ ὁ Ζαχαριάδης, μιλά σιληρὰ για τὸ Σιάντο και λέει καθαρά, ὅτι στο δεκέμβρη, θά ἔπρεπε νὰ πετίζουμε στὴ θάλασσα, τοὺς ἔγγλέζους. Σὰ βετεράνος τῆς μάχης τοῦ δεκέμβρη και μάλιστα καταδικασθεῖς σὲ θάνατο ἀπὸ τοὺς δικούς μου, γιατί ὑποστήριζα αὐτὰ ποὺ σήμερα ἰσχυρίζεται ὁ γραμματέας τοῦ κόμματος, αἰσθάνθηκα ἀμέσως, μὲλις τὰ διάβασα, ἱκανοποίηση. Λίγο-λίγο ὅμως, μελαγχόλησα. Τὸ νόημα ἔχει, σκεφτόμουν, νὰ τὰ διαπιστώνουμε ἐκ τῶν ὑστέρων; Τὸ ἴδιο ἀπόγιομα, ἦρθε στὴ σκηνὴ μας ὁ στρατηγός τοῦ ΕΛΑΣ Μακρίδης, νὰ δεῖ τοὺς συμπατριώτες του. "Ἐπὶ μῆνες δὲ μιλοῦσε σὲ κανένα. Περπατοῦσε ὀλομόναχος. Εἶχε ἀποπειραθεῖ νὰ αὐτοκτονήσει. Καὶ μεῖς, εἶχαμε ἐντολὴ νὰ τὸν παρακολουθοῦμε ἀπὸ μακριά, για νὰ ἐπεμβοῦμε, ἂν χρειαστεῖ. Λύθηκε ἡ γλώσσα του. "Ἄλλος δικαιομένος. Μεγάλος αὐτός. "Ὅχι μικρός και ἀσημαντός, σὰν και μένα. "Ἀξιωματικός καρριέρας, προσχώρησε στὸν ΕΛΑΣ και ἔγινε "Ἐπιτελάρχης τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου. "Ὁ Σαράφης, ὁ "Ἄρης κι αὐτός, ἀκουσαν ἀπὸ τὰ χεῖλη τοῦ Σιάντου τὴν ἀπόφαση, νὰ μὴ γίνει παρέμβαση τοῦ τακτικοῦ ΕΛΑΣ στο δεκέμβρη και νὰ περιοριστεῖ ἡ μάχη, σὲ μιὰ ἐκδήλωση διαμαρτυρίας, κόντρα στὴν ἔγγλέζικη τακτική. "Ἀφῆσαν τὰ παιδιὰ μὲ τὰ τουφεκιά, ^ῥσὺμᾶμαι τὰ λόγια του, ^ῥκαι μᾶς ἔστειλαν στὴν "Ἡπειρο νὰ χτυπήσουμε τὸ Ζέρβα". "Ἀπὸ τότε χρονολογεῖται ἡ σιωπὴ του και ἡ ἐπιθυμία του νὰ δώσει τέλος στὴ ζωὴ του. "Ἡ τραγωδία μας μεγάλωνε. Γινόταν ἀβόσταχτη. Τί νὰ πρωτο-

(514)

πολεμήσεις; Τά στοιχεῖα τῆς φύσης; Τὴν πείνα; Τίς ἀγγαρείες
καὶ τὸ ζῆλο; Ἡ αὐτὴ τὴν ἀνώφελη καὶ ἀνεπίκαιρη κριτικὴ, τοῦ
πρόσφατου παρελθόντος; Ἀπόδειξη, ἢ προβολὴ καὶ χρῆση τοῦ
τίς ἔκανε ἢ ἀντιδραστικὴ ἐξουσία. Τότε, μέσα στὴ σκοτεινὴ νύχτα,
ἀκούσαμε τοὺς βόγγους, στὰ συρματοπλέγματα. Φωνές, μᾶς καλοῦσαν
σὲ βοήθεια. Ὅταν κοιτάξαμε ἔξω ἀπὸ τὴ σκηνή, εἶδαμε στοὺς διαδρό-
μους νὰ τρέγουρίζουν, τίς σκιές τῶν χωροφυλάκων. Μᾶς περιμέναν
νὰ βοῦμε, νὰ μᾶς τσακίσουν. Οἱ φωνές καὶ τὰ βογγητὰ, ἐξακολου-
θοῦσαν. Μιὰ δυνάμωσαν. Μιὰ ξεφυχοῦσαν. Ὁ ἄερας ἔπαιζε μαζί τους.
Μὰ τίς ἔπαιρνε μακριά. Μιὰ μᾶς τίς ἔφερνε, πάνω ἀπ' τὸ κεφάλι.
Τὸ πρωτῆ, βρῆκανε δυὸ σῶματα καρφωμένα στὸ συρματοπλέγμα. Χτυπη-
μένοι. Βουτηγμένοι στὰ αἵματα. Μισοντυμένοι, τὸ κορμί τους εἶχε
μαυρίσει στὸ πολικὸ κρῦο τῆς νύχτας. Ὁ ἓνας ζοῦσε. Τὸν ξεγαντζώ-
σαμε καὶ τὸν μεταφέραμε στὸ λατρεῖο. Σὲ δυὸ μέρες συνήλθε. Εἶχε
μῆνυμα γιὰ μᾶς. Στὸ Α Τάγμα μᾶς περιμένουν. Νὰ τί μᾶς περιμένει,
ἂν δὲν ἔχουμε μυαλό. Ἀρχίζει ἡ ψυχολογικὴ προετοιμασία. Τὰ μέτρα
ἄλλαξαν. Μᾶς καίγανε τὴν ἀλληλογραφία. Μᾶς κλείνανε μέσα, ὅλη τὴ
μέρα. Μᾶς στεροῦσαν τὸ συσίτιο. Τὸ φῶς. Τὸ νερό. Οἱ περίπολοι καὶ
τὸ ζῆλο, ἦταν τώρα ἀδιάρκοι. Νύχτα μέρα. Μετὰ τοὺς δυὸ πρώτους,
κάθε νύχτα, πετοῦσαν βαρεῖα χτυπημένους, στὰ σύρματα. Ὅλοι πεσκεῖ,
ἀπὸ τὸ Α Τάγμα. Δὲ γινόταν πιά λόγος γιὰ βραπέτευση, γιατί ἡ φρου-
ρὰ πλήθυνε στὰ σύρματα καὶ στὶς ἀκτῆς. Ἔως ὅτου, στίς 26 τοῦ
Μάρτη, στὸ πρωῖνὸ προσκλητήριο, ὁ Μοίραρχος ἀναγγέλει: «Ὅσοι
εἶναι τῶν κλάσεων 46 καὶ 47, νὰ πάρουν τὰ πράγματά τους καὶ
νὰ παρουσιαστοῦν ἀμέσως στοὺς φούρνους.» Αὐτὸ ἦταν. Μαζευθήκαμε
τριακόσιοι. Ἡ πρώτη ἀποστολὴ, πρὸς τὰ βασανιστήρια. Μαζευθήκαμε
καὶ μετρηθήκαμε. Ἀκριβῶς τριακόσιοι. Ἐγιναν ἀμέσως πηγαδάκια.
«Ὅσοι εἴμαστε κομματικοί, μαζευθήκαμε παράμερα νὰ τὰ ποῦμε. Μᾶς
ρωτοῦν: Μέχρι ποῦ σήμερὸ θά φτάσει ἡ ἀντίσταση.» Ἔως τὸ θάνατο; »
Ἄλλη ἐρώτηση: «Νὰ ὑπογράψουμε, νὰ πᾶμε ἔτσι στὸ βουνό, γιὰ νὰ
περάσουμε ἀπέναντι;» Οἱ ἀπαντήσεις μας στὰ πηγαδάκια ἦταν: Ὁ

412

(515)

καθένας να φτάσει όπου μπορεί. Και στο θάνατο. "Αν υπογράψεις
 άμεσα θα σου ποῦν: Τό κάνεις επίτηδες! Για να αποδείξεις ότι
 είσαι ειλικρινής, δείρε ένα κομμονιστή. Βασάνισέ τον. Δεν υπάρχει
 διέξοδος." Έφτασε η φρουρά. Οί περισσότεροι αιμοβόροι, πρώην ταγμα-
 ταλήτες, με επικεφαλής τον πιο σκληρό από τους μοιράρχους. Γαντζω-
 μένοι πίσω από τά σύρματα, οί συναγωνιστές μας, μās αποχαίρετοσαν.
 Είναι φανερό πώς μās βλέπουν σά μελλοθάνατους. Σοβαροί, θλιμμένοι,
 οί πιο πολλοί, μās κοιτοῦν σά να μās λένε: "Κουράγιο παιδιά. Σε
 σās έλαχε ο κλήρος. Μείνετε όρθιοι." Ήταν κι αυτό μία άποψη. "Οτι
 δηλαδή, αυτή τή στιγμή, είσαι η πρωτοπορία." Από τή οική σου στάση,
 εξαρτώνται πολλά. "Αν σπāsεις εύκολα, ανοίγεις τό όρδο και για
 τους άλλους. Ο αντίπαλος, για να σε διαλέξει, σημαίνει ότι σε
 υπολογίζει. Πρόσωπο με πρόσωπο, θα δώσεις τή μάχη. Πρόσωπο με
 πρόσωπο, με όλο τον ελληνικό φασισμό. Είναι όπωσδήποτε, τιμητική
 διάκριση για σένα." Έτσι τό πήρα εκείνη τή στιγμή, που βγαίναμε
 από τό σύρμα και παίρναμε ένας ένας φορτωμένοι, τό μονοπάτι για
 τον "Αη- Γιώργη. Στά πλευρά μās, από δω κι από κεῖ, οί χωροφυλακες
 με πλήρη εξάρτηση, βάδιζαν δύσκολα μέσα στο βραχώδες έδαφος, που
 τό σκέπαζαν χαμηλοί θάμνοι. Μās κατέβασαν στο λιμανάκι και μās
 διέταζαν να καθίσουμε. Ο Μοιράρχος στάθηκε απέναντί μας. Ήταν
 η στιγμή του. Τό βλεπες καθαρά. Μās έβγαλε ένα όσκαρικο, με όλα τά
 σχετικά τής έποχής. Στο τέλος, σάν επιμήθιο, μās προσκαλεί να ποῦμε
 βλοι μαζί, ΝΑΙ στο "Εθνός, ΝΑΙ στο Βασιλιά και ΟΧΙ στος βούλγαρους,
 ΟΧΙ στον Κομμουνισμό. Και τέλειωσε: "Έτσι κι άλλοις, δεν πρόκειται
 να μείνει κανείς σας ζωντανός." Εκείνοι εκεί ποῦ μās περιμένουν,
 δεν άστειεύονται. Και ρώτησε. Ποιός από σās, θα πάει με τό κεφάλι
 ψηλά; Ατόματως, τά κεφάλια μας έκαναν όλα μαζί, κλήση προς τά κάτω.
 Λές και είμαστε συνεννοημένοι. Κοιτάξαμε τό λευκό χαλικάκι. Και
 μās κοιτάζε κι αυτό, άσχετο και άμέριμνο. Εγώ τουλάχιστον, άκουσα
 δυνατά τήν καρδιά μου να χτυπά, σάν τύμπανο. Μοῦ άνήγχε, πώς η παρα-
 λία γέμιζε από ήχο, τυμπάνων. Γκάπ - Γκούπ - Γκάπ - Γκούπ. Λύσσαζε
 (516) ο Μοιράρχος και διατάζει: "Απάνω τους!" Μās ήρθε απότομα αυτή η

μεταλλαγή, από το λυρισμό στη πεζή πράξη και δεν προφτάσαμε να προφυλαχτούμε από τα πρώτα χτυπήματα. Δεν είχαν άλλο μέσον παρά τον υποκόπανο του όπλου, που όπου πέσει, το ίσοπεδώνει. Εάν ένας βράχος πάνω σε καλύβι. "Ωμοι, πλάτες, χέρια συντριφθηκαν στο πλ και φλ, από τη μανιμάδη δύναμη, του βασανιστή χωροφύλακα. "Ακούστηκα ούρλιαχτά, βόγγοι, φωνές. "Όμως δεν είχαμε καιρό για κλάφες. Αυτό ήταν το όρντέβρ. Το κύριο πιάτο μας περίμενε. Γι' αυτό έπρεπε να βιαστούμε. Ξαναμπήκαμε στο μονοπάτι, με κατεύθυνση πδ Β Τάγμα. "Όμως τώρα, οι χωροφύλακες, δεξιά-αριστερά, έκαναν απότομες παρεμβάσεις και μας χτυπούσαν, με το υποκόπανο, αλλά και με κλωτσιές και με μπουνιές, για ποικιλία. Φαίνεται, ότι πίσω στους τελευταίους γινόταν χαμός. Ξέρετε ποιο ήταν το όνομα αβτουνοού που ξεκίνησε τη πομπή; "Ελληνας. "Ο κύριος "Ελληνας! "Ο συναγωνιστής "Ελληνας! Μάλιστα. "Ο Ροσέτος, νύν καθηγητής Πανεπιστημίου, κομμουνιστής γίγας, άγγλοσαξωνικής κατασκευής, πάντα φύχραιμος, πάντα θετικός και καθαρός στη σκέψη και την επιχειρηματολογία, με πλησιάζει και μου λέει, επί λέξει: Πίσω δ "Ελληνας κινδυνεύει. Νά πάμε έμετες πού άντέχουμε. Γιατί το μεγάλο ξύλο πέφτει εκεί. "Πράγματι, καθυστερήσαμε. Είδαμε τον "Ελληνα να παρακαλεί. Είχε ήδη πετάξει τα πράγματα του κι έπιανε το ματωμένο κεφάλι του. Τον βάλαμε μπροστά μας. "Ο Ροσέτος κι εγώ, κλείναμε την πομπή. Αύτος δ πούστης πού μας χτυπούσε από πίσω, φρόντιζε ή κοντακιά, να βρίσκει τη βάση της σπονδυλικής στήλης και τα νεφρά. Τζάμπα λοιπόν είχαμε βάλει πετσέτες και φανέλες ψηλά στην πλάτη, για το ξύλο. "Άλλο ένα λάθος, απ' αυτά πού μας καταλογίζει σήμερα, ή ήγεσία του ΠΑΣΟΚ. Βέβαια έκεινοι δεν θά έφταναν ποτέ έξορτα και δη στο Μακρονήσι, και δη σ' αυτή την ειδική αποστολή. "Αν δε κάνεις το βασικό λάθος, τότε αποφεύγεις και όλα τα άλλα. Πώς πώς Ροσέτος; τόν ρωτώ. Δεν άντέχω άλλο, μου λέει. Θα πέσω. Κι εγώ το ίδιο. Πώς βαράει αυτός δ κερατάς. Δεν κουράζεται; Έβτυχώς πού φτάσαμε στην βόρεια πόλη του Β Τάγματος και το ξύλο σταμάτησε. Είδαμε τούς βλοσηρούς άλφα-μίτες. Είδαμε παντού τη γαλανόλευκη. Είδαμε και τα πορτρέτα των

βασιλέων δαφνοσέφη - και σκεφθήκαμε: *Εδῶ εἶναι ποῦ θά πέσει
 τὸ μεγάλο ξύλο. Χθές εἶχαμε τὴν ἐθνική μας γιορτὴ. Καὶ ὅπως μάθαμε,
 ἡ Φρειδερίκη, τιμῆσε μὲ τὴν παρουσία της, τὰ στρατιωτικὰ τάγματα,
 στὴ Μακρόνησο. *Ὁ Μοίραρχος, διέταξε νὰ συγκεντρωθοῦμε. Σχηματεῖστε
 τριάδες. *Ὅταν ἐτοιμαστήκαμε, μπήκε μπροστὰ κι ἀκολουθοῦσαν οἱ
 ἑκατὸ τριάδες τῶν κρατουμένων, μὲ τοὺς φρουροὺς στὸ πλάϊ. *Ὅλο τὸ
 τάγμα εἶχε παραταχθεῖ. *Ὅλα ἦταν ἀκίνητα, σὰν ἐφιάλτης. Μὲ τὴ φαν-
 τασία μας, γιομάτη ἀπὸ τὶς ἀπίθανες ἱστορίες τῶν πογκρόμ, περιμέναμε
 ὄλος αὐτός ὁ σιωπηλὸς ὄγκος, νὰ ὀρμήσει ξαφνικὰ ἐπάνω μας καὶ νὰ
 μᾶς κατασπαράξει. *Ὁ αἴθριος οὐρανός, γέμιζε μὲ λευκὰ σύννεφα, ποῦ
 φτάνανε τρέχοντας, ἀπὸ τὸν *Ὀλυμπο καὶ τὴ Πίνδο. *Θυσοῦσε ἑλαφρὰ
 καὶ ξαφνικὰ αἰσθάνθηκα τὰ νεῦρα μου νὰ ξεντώνουν. Γαλήνευα.
 Σίγουρα ἡ σκηνὴ αὐτὴ, ἦταν ὄνειρο κύκλωπα. *Ἐνοιῶσα ἄσχετος. Δὲς
 νὰ χτυποῦσε ὁ Μιχαὴλ *Ἀρχάγγελος, τὴν πόρτα τῆς ζωῆς μου, γιὰ νὰ
 πάρει μαζί του τὸ μισὸ ἐαυτοῦ μου; Γύρῳσα τὸ κεφάλι ἀριστερὰ,
 γιὰ νὰ κατέλαβα ὅτι γνώριμα μάτια μὲ παρακολουθοῦν. Τὰ πρόσωπα
 τῶν ἀξιωματικῶν τσιτωμένα. Τῶν φαντάρων ἀντιθετὰ, πλάδαρά, κουρασ-
 μένα, ἀδιάφορα. Προχωροῦσαμε καὶ δὲν γυνοῦσαν τίποτε. Αὐτὸ εἶναι
 (518) τὸ κολαστήριο; Τέλος, ὅπως μπήκαμε - βγήκαμε, ἀπ' τὴν ἀντιθετὴ πύλη.
 *Εδῶ ὑπῆρχε ὁδὸς ἀμαξωτός. Δὲν ἤθελε πολὺ νὰ τὸ καταλάβεις.
 Γιατὶ φτάνανε στρατιωτικὰ τζιπ, φορτωμένα ἀλφαμίτες. Μᾶς προσπῆ-
 ρασαν μὲ μεγάλη ταχύτητα, ἔκαναν στροφή καὶ μᾶς πλεύρισαν. *Ἀλφα-
 μίτες μὲ τεράστια μπαμπού, σηκώθηκαν ξαφνικὰ ὄρθιοι κι ἔρχισαν
 νὰ μᾶς χτυποῦν. Τὸ βάλουμε στὰ πόδια. Μπρός ἐμεῖς κι ἀπὸ πίσω μας
 τὰ τζιπ μὲ τοὺς μπαμποροφόρους. Πετᾶχαμε τὰ ὑπάρχοντά μας. *Ἀπὸ
 τὴν τρεχάλα καὶ τὸ ξύλο ἰδρώμαμε. Τὰ ροῦχα μᾶς βάραιναν. *Ἡ ἀνάσα
 κοβότανε. Εὐτυχῶς, ὁ οὐρανός μαύρισε. *Ἡ μέρα σκοτείνιασε κι ἔρχισαν
 νὰ πέφτουν ριπές νεροῦ. Δροσιστήκαμε. Τὰ τζιπ σταμάτησαν καὶ οἱ
 ἀλφαμίτες, κατέβηκαν καὶ μαζί μὲ τοὺς χωροφύλακες, ἔρχισαν νὰ μᾶς
 σπρώχνουν πρὸς τὴ θάλασσα. Δὲν εἶχε μονοπάτι καὶ σκοντάφταμε στὰ
 ἄγρια βράχια. *Ἄλλοι πέφτανε, ἄλλοι προχωροῦσαν. *Ἡ θάλασσα φάνηκε

(519)

μπροστά μας άγρια, λές και είχε δόντια, να μᾶς κατασπαράξει. Τέλος φτάσαμε στη χαράδρα. Όταν σταματήσαμε, τότε αντίκρισα το πιό εφιαλτικό θέαμα τῆς ζωῆς μου. Στοῦρος λόφος, ἕνα γύρω ἀπό τὸ γουπατο, ἦσαν παρατεταγμένοι ἑκατοντάδες φαντᾶροι μὲ μπαμπού, ὁ ἕνας δίπλα στὸν ἄλλον. Τὸ μυαλό μου πῆγε στὰ χολλουντιανά φίλμ, ὅπου ξαφνικά ὁ δρίζοντας, γαμίζει μὲ ἐρυθρόδερμους και κοντάρια. Ὡστε αὐτὸ εἶναι, εἶπα μέσα μου. Τότε μονάχα ἀντικρύσαμε τὴ κουθῶδια τῶν ἀξιωματικῶν, πού μᾶς περίμενε, στὸ μέσου τῆς χαράδρας. Καθὼς μᾶς σπῶχνανε, βρέθηκα στὴν πρώτη γραμμὴ φάτσα μὲ τοὺς ἀξιωματικούς. Τὴν ἐπιχειρήσῃ διήθυνε ἕνας ἠλικιωμένος ἀνθυπολοχαγός, πού συνεχῶς ἔδινε χαμηλόφωνα δὴγιες. Φέρανε μιὰ καρτέλα. Δεξιά εἶχε τραπεζάνια μὲ χαρτιά, καρτέλες, στάμνες μὲ νερό και τενεκεδένια ποτήρια. Λέει ὁ ἠλικιωμένος σὲ κάποιον ὑπολοχαγό: «Λέβα νὰ τοὺς μιλήσεις.» Ἦμουν ἀκριβῶς μπροστὰ στὴν καρτέλα. «Εἶμαι ὁ ὑπολοχαγός Ἰωαννίδης και οἷς καλωσορίζω στὸν Ἐθνικό Στρατό. Ἡ πατρίς μάχεται κατὰ τῶν προδοτῶν. Καλεῖσθε νὰ ἐνώσετε τὴν ψυχὴν και τὸ σῶμα σας εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν κομμουνιστῶν ἑαμβουλγάρων. Νὰ δώσετε ὄρκον πίστεως εἰς τὴν Αὐτοῦ Μεγαλειότητα, τὸν βασιλέα ἡμῶν Παύλον. Νὰ ἀποκηρύξετε τὸν ἔθνοκτόνον κομμουνισμόν και νὰ ἀναφωνήσετε μετ' ἐμοῦ. Κάτω οἱ Βούλγαροι. Κάτω οἱ Κομμουνιστές. Κάτω τὸ ΕΑΜ. Ζήτω ὁ Ἐθνικός Στρατός. Ζήτω τὸ Ἔθνος. Ζήτω ὁ Βασιλεύς!» Δέν κουνήθηκε φύλλο. Θύμωσε ὁ ὑπολοχαγός. «Ρε τσογλάνια, ρε ἀλήτες, ξέρετε τί οἷς περιμένει, ρε; Ἐμπρός νὰ συντομεύουμε. Ἐκεῖ εἶναι οἱ δηλώσεις μετανοίας.» Ὅποιοι θὰ ὑπογράψουν τώρα, νὰ τρέξουν. Οἱ ὑπόλοιποι θὰ πεθάνετε, ρε! Βῆκαν δεκατρεῖς. Δώδεκα βρακοφόροι, κρητικοί. Ὅλοι τοὺς παιδιά. Ἐπιστρατευμένοι ἀπὸ τοὺς ἀντάρες και ἄσχετοι. Καί ἕνας φίλος, ἀπ' αὐτοὺς πού μὲ βοήθησαν νὰ γλυτώσω, ὅταν μὲ εἶχαν στὸ νεκροθάλαμο, τῶν Πρώτων Βοηθειῶν. Ἐτρέξε, μὲ τὸ βλέμμα κάτω. Δέ θάθελα νὰ βρισκομαι στὴ θέση του. Τοὺς κάθησαν μπροστὰ στὰ τραπεζάνια. Τοὺς δῶσανε πένα για τὴν ὑπογραφή και μετὰ τοὺς τρατέρνανε νερό και λουκούμι, ὅπως μαθεύτηκε ἀργότερα. Ὁ ὑπολοχαγός στὴν καρτέλα του, ἀμήχανος.

Μποριζε μιὰ ματιά και εΐδα τὸ βλέμμα του νὰ στραβῶνει. "Όταν
 στις μέρες μας, εΐδα τὴ φωτογραφία τοῦ Ἱωαννίδη στὸ δικαστήριο,
 ἔδωσα ἐξήγηση σ' ἐκείνη τὴν πρώτη ἐντύπωση. Ὁ ἄνθρωπος εΐχε πρό-
 βλημα. "Όχι ὅμως μόνο στὰ μάτια. Τοῦ λέει ὁ συμβουλάτορας: «Τώρα
 πες τους τὸ ἄλλο.» Κορδῶθηκε αὐτός. "Ἐγινε ἡσυχία. Μάνιαζε ἡ θάλασσα.
 Δυναίμανε ὁ ἄερας. Τὰ σύννεφα κατέβαιναν νὰ μᾶς φτάσουν. Τέλος
 μιλά: «Όποιος ἀπὸ σᾶς εΐναι ἄνδρας. "Όποιος ἀπὸ σᾶς ἔχει ἀρχίδια.
 "Όποιος ἀπὸ σᾶς δε θέλει νὰ κάνει δήλωση, τότε νὰ προχωρήσει ἕνα
 βῆμα μπροστά.» Ἀστραπιαία ρίξαμε ὅλοι κρυφές ματιές. Συννενοηθή-
 καμε. Καί σέ τρία δευτερόλεπτα, κἀναμε ἕνα βῆμα μπρός. "Ἐγὼ ἀναγκασ-
 (520) τικά τὸν ἔσπρωξα, καθὼς περνοῦσα στὸ πλευρὸ του ζυστά, νὰ μὴν τὸν
 ρίξω ἀπ' τὴν καρέκλα. Λύσσαξαν. "Όσοι βρίσκονταν κοντά μας, ἀξιω-
 ματικοί, χωροφύλακες, ἀλφαμίτες, ἄρχισαν νὰ μᾶς χτυποῦν μανιῶδῶς.
 "Ἀκούω τὸ γέρο νὰ συμβουλευεὶ ξανά. Τὴ σφυρίζτρα. Ἐγῶλε τὴ σφυρίζ-
 τρα. "Μαζὶ μὲ τὸ σφύριγμα, ἄκουσα κάτι περὶ μονάδων ζυλοδαρτικῆς.
 "Όμως ἡ προσοχή μου, τραβήχθηκε ἀπὸ θέαμα φαντασμαγορικῶ. Χιλιά-
 δες (ἔτσι μᾶς φάνηκαν) φαντάροι, μὲ τὰ κοντάρια μπροστά, ἄρχισαν
 νὰ κατακυκοῦν ἀπ' τὸ λόφο, σάν ἕνα κοπάδι βουβῶλια, σέ φιλμ γουέσ-
 τερν. Τὸ ποδοβολητὸ τους, σκέπασε κάθε ἦχο τῆς φύσης. Καί σέ λίγο,
 προστέθηκε και τὸ ὀθρλιαχτὸ τους. Ἀθρόμητα, γυρίσαμε τὴν πλάτη
 και ἀρχίσαμε νὰ τρεχοῦμε πρὸς τὴ θάλασσα. "Όσο προχωροῦσαμε ὅμως,
 τὰ βράχια μεγάλωναν και μᾶς ἐμπόδιζαν. Πέφταμε, ὁ ἕνας πᾶνω στὸν
 ἄλλου. Τέλος ματωμένοι, ξεσκισμένοι ἀπ' τὶς αἰχμηρές πέτρες και τὰ
 χτυπήματα, βρεθήκαμε, εἶ πιὸ πολλοί, στὴ θάλασσα. Τὸ κύμα δυνατὸ,
 πανύψηλο, μᾶς ἔπνιγε και μᾶς πετοῦσε ἐδῶ και κεῖ. Τὸ πρῶτο κύμα
 τῶν βουβαλοειδῶν, εΐχε πέσει πᾶνω στοὺς καθυστερημένους. Τὰ κοντάρια
 μυτερὰ, μῆγονταν μὲ ὀρμή, μέσα στις σάρκες. "Όσα χτυποῦσαν τὴ σπον-
 δυλικὴ στήλη, ἄφηναν στὸν τόπο παράλυτα, τὰ θύματά τους. "Ἐμεῖς,
 μέσα στὸ νερὸ, εἴμαστε ἀναγκασμένοι νὰ διαλέξουμε, ἀνάμεσα στὸ
 βέβαιο πνιγμὸ και τὸ ξῆλο. Κάποτε βγήκα κι ἐγὼ στὴ ξηρὰ. Μὲ περι-
 μενε μιὰ δμάδα μὲ ρόπαλα, ποῦ ἔπεσε ἀπάνω μου. "Ὡς συνήθως, τὰ
 χτυπήματα στὸ κρανίῳ, ἤχοῦν σὰ γιγάντιες καστανιέτες. "Ἐνας ξερός

ήχος, πολύ κοντά στον έγκεφαλο. Καθώς με χτυπούσαν, με ρωτούσαν:
 «Θά υπογράψεις ρε;» Λές και με γνώριζαν και είχαν παρτίδες μαζί
 μου. Δέ μιλούσα. Τόσο πολλά χτυπήματα, δεν μπορείς τελικά νά
 τά θυνειδητοποιήσεις. Μέσα στην ποσότητα, χάνεται ή ποιότητα
 ενός είδικου πόνου. Πιό πολύ πονάς, όταν τό χτύπημα γίνεται στο
 κόκκαλο. Χέρια και κνήμες. Κουράστηκε ή ομάδα που με χτυπούσε.
 "Άκουσα τότε εύκρινως πάλι, τό "όμάδα ξυλοφαρτικής" και είδα
 νά έξορμούν, καινούργια λεφούσια. Πώς βρέθηκε αυτός με τό άκόντιο
 μπροστά μου. Μοϋ πήρε ζεφαλτα τον κοιλιακό χώρο. "Εοκισε τά
 ρούχα και γυμνώθηκε τό στομάχι μου. Τούπιασα τό άκόντιο και
 βρεθήκαμε μούρη με μούρη. "Έκανε νά με δαγκώσει. Δέ πρόλαβε γιατί
 ή καινούργια ομάδα ξεκούραστη, άρχισε ένα καινούργιο λουτρό ξύλου.
 Έμουν πάντα όρθιος κι έβλεπα τί γίνεται γύρω μου. "Έβλεπα άνοιγ-
 μένα κρανία, ματωμένα γεννητικά όργανα, παραμορφωμένα πρόσωπα. Και
 δυστυχώς άκουγα. Λέω δυστυχώς, γιατί αυτό με βασάνιζε πάνω άπ'
 όλα. Τά θύματα βγάλαμε γοερές κραυγές. Σά ζώα που τά σφάζουν. Τό
 ίδιο σκουζανε και οι θύτες. Βλαστήμαγαν, βρίζανε, προστάζανε. Ξεπι-
 λίζανε, με τίς χυδαίες τους λέξεις, τήν ανθρωπινή φύση. Σε μιά στιγ-
 μή έπεσα κάτω. Άπό πάνω μου με κλωτσούσαν όλα και πιό πλαδαρά.
 Κατάλαβα ότι κουράστηκαν κι αυτοί κι έπρεπε νά περιμένω τήν
 τρίτη ομάδα ξυλοφαρτικής. Πράγματι φτάσανε φουριόζοι. Με σηκώσανε
 όρθιο. "Άλλοι με πιάνανε κι άλλοι μοϋ ρίχνανε γροθιές στο στομάχι
 και στο πρόσωπο. Θάχαν περάσει τρεις ώρες. Λιγά-σιγά ή χαράδρα
 γέμιζε με σώματα άκίνητοποιημένα, λουσμένα στο αίμα. "Άλλους όρ-
 θιους τούς σέρνανε στά τραπεζάκια και τούς βάζανε νά υπογράφουν.
 Είδα μιά σειρά νά φεύγει. Λιγοστεύαμε, έμεΐς, και οι δήμιοι, ίδιοι.
 "Έρχεται ένας άλφαμίτης, χοντρός, ξαναμμένος. «Τί γίνεται ρε με τον
 φηλό; Μας παριτάνει τον ήρωα. Βάλτε τον κάτω». Με γυρνάνε με τήν
 πλάτη καρφωμένη στο χῶμα. Δίνει ένα κήσο και οι άρβύλες του μοϋ
 πληγώνουν τό στήθος. Καθώς χορεύει άπάνω μου, άρχισα νά ξερω
 αίμα. Κατέβηκε και είπε: «Αφήστε τον. Δεν έχει τίποτα. Σε λίγο

48
 είναι δικός μου. Τάκουγα κι έφευγα σιγά-σιγά απ'τόν κόσμο.
 Ελέπω κάποιον να προχωρά προς έμένα και να φωνάζει: ΜίκηΙ ΜίκηΙ
 Είχα θολώσει, όμως γνώρισα τόν Νάκο, φοιτητή της Ιατρικής. Κρατούσε
 στη φόβχητα τά γεννητικά του όργανα, λές και κρατούσε συκωτάκια.
 Έσταξαν αίμα. Μου τάδειχνε και μουλεγε με βογγητό. Λές τι μουκναναν.
 Δές τι μουκναναν. Έκείφτηκα, μέσ στο χάλι μου, πονηρά. Κοίταξε που τό
 πάειΙ Δέ κοιτάζει τόν πόνο του. Τόν νοιάζει που θα μείνει άνίκανος. >
 Και χαμογέλασα, ξεχνώντας, τή δική μου καπάντια. Έκλεισα τά μάτια.
 Κάποιος μου σκουπίζει τό αίμα, φθυριζει: << Παιδί μου, παιδί μου,
 είναι καννίβαλοι, είναι καννίβαλοι. >> << Μά ποιος μιλά; Που είμαι; >
 Μέ κδο άνοιξα τά μάτια και βλέπω τό Μοίραρχο, τόν κακό, να τάχει
 χαμένα.. Μόλις με είδε να συνέρχομαι χάρηκε. Μπράβο παιδί μου.
 Ζεις. Κάνε δήλωση. Σε παρακαλώ. Αυτοί δέν είναι άνθρωποι. Είναι καννί-
 βαλοι. Έυκαινήθηκα. Άπέκλεισα τό ένδεχόμενο να είναι βαλτός. Ό
 άνθρωπος είχε κρίση. Έτρεμε. Φοβόταν κιόλας. Τι να του πώ; Άντικομ-
 μουνιστής αυτός. Κομμουνιστής έγώ. Συναντηθήκαμε στο σύνορο του
 άνθρώπινου πόνου. Έκείφτηκα και προσπαθώντας να άρθρώσω τίς λέξεις μου,
 τι τό αίμα πλημμύριζε τό στόμα μου, του λέω. Σας ευχαριστώ. Έβρετε
 είμαι κρητικός. Δέν μ'άρεσει τό ζδρι. Μας πήρε τό μάτι τους και
 τρέξανε σάν τους γυτες και πέσανε άπάνω μας. Σπρώξανε βία τό
 Μοίραρχο. Πήρε τό λόγο ο χοντρός: << Για τελευταία φορά, δέ υπογράφεις,
 ναί ή όχι; >> Τόν κοιτάξα στα μάτια χαζά. Λές και ήμουν ο Άγιος
 Βαρθολομαίος στο μαρτύριο - αν πέρασε κι αυτός μαρτύριο. Τι
 παριστάνεις ρε μαλάκα; ρφτάει κάποιος άλλος. Εάταν άπόγιομα και
 είχαν κουραστεΐ. Μαζεύανε απ'τό χώμα τους άναίσθητους. Οι πιο
 πολλοί είχαν φύγει. << Για τελευταία φορά. Πρώξε. Θα μετανοήσεις. >>
 Τι θα κάνει, σκέφτόμουν. Και ο νοός μου πήγε στα γεννητικά μου
 όργανα. Θα με μισερώσει, όπως τό Νάκο. Ο χοντρός προτάζει. << Κρατάτε
 τον γερά. >> Έβρανε αυτοί τι θα κάνει. Ρωτάνε. Τό χέρι ή τό πόδι. Τό
 πόδι ρεΙ Που να βρεις τέτοια πόδιαΙ Άτέλειωτος. Πέφτουν τσούρμιο
 άπάνω μου και με γαντζώνουν στο χώμα. Πιάνει γρήγορα ο Δώρης, έτσι
 τόν λέγαμε τό στραγγαλιστή, τό δεξι μου πόδι, πρώτα τη φτέρνα, ύστερα

(522)

ἀγκαλιάζει τὴν κνήμη. Τὸ σηκώνει φηλάκι καὶ κράτος. Πρόλαβα νὰ
 συνειδητοποιήσω, μέσα στὸ δέκατο τοῦ δευτερολέπτου, τὸν ἀσπ-
 ληπτο πόνο καὶ λιγοθύμηση. Ἄργά τὴ νύχτα μὲ ζύπνησα ~~οἱ~~ φωνές.
 Μὲ εἶχαν ~~σε~~ ^{σε} κρεβάτι, μέσα σ' ἕνα θάλαμο. Στὸ πάτωμα, πλάι μου,
 ὁ Ροσέτος. Τὴν ὥρα ποὺ ἄνοιγα τὰ μάτια, ἔκοβε τὶς φλέβες του.
 Ἔκανα νὰ φωνάξω καὶ τότε μόνο συνειδητοποίησα, ὅτι ἤμουν δλο-
 κληρος μιά πληγή. Εἶχα κρυώσει καὶ οἱ πόνοι ἔρχονταν ἀπὸ παντοῦ.
 Στὸ ἐλάχιστο φῶς τοῦ θαλάμου, κοιταζόμεστε στὰ μάτια. Αὐτὸς μὲ
 κάποιο ἀντικειξμενο, ἔκοβε μία μία τὶς φλέβες καὶ τὸ βλέμμα του
 δὲ σάλευε. Ἦταν ἀκίνητο, καρφωμένο στὴν κόρη τοῦ ματιοῦ μου.
 Ἐγὼ μὲ τὴ γλώσσα τῶν ματιῶν, τοῦλεγα: ΟΧΙ, μὴν τὸ κάνεις. Δίπλα
 πανδαιμόνιο. Οἱ τραυματίες, σκούζανε. Τὸ αἷμα τώρα, ἔτρεχε ποτῆμι
 ἀπὸ τὸ χέρι του. Σάπλωσε ἀνάσκελα καὶ ἦουχος ὅπως πάντα περιμένε.
 Ἐνας παράξενος καυγᾶς ἄναψε στή μὲση τοῦ θαλάμου. Ἐνας φαντά-
 ρος, ἦταν σκυμμένος, πάνω ἀπὸ κάποιο τραυματία. Ἦταν ἀδελφός του
 καὶ ἦρθε νὰ τὸν βοηθήσει. Ὅμως ὁ ἄλλος, ὑστερικός, φώναζε ξανά καὶ
 ξανά: Τὴ μάνα μας ρέ. Τὴ μάνα μας ρέ, καὶ δὲν ἤθελε νὰ τὸν ἀντι-
 κρύσει. Ἔβαλε τὰ κλάματα ὁ φαντάρος. Ἄν δὲν ἦταν ἔτσι, ὅπως τὰ
 λέω, θὰ μπορούσε νὰ γίνεῖ ἕνα κινηματογραφικὸ μελό. Ἐρχονταν νὰ
 βροῦν κάποιους. Ἦσυχασαν μόλις εἶδαν τὸ Ροσέτο καὶ μένα. Δὲν
 εἶχαμε ἀκόμα ὑπογράψει. Πήγανε νὰ τὸν ^{σηκώσουν} ~~σηκώσουν~~. Εἶχε λιποθυμήσει.
 φώναξαν τοὺς νοσοκόμους καὶ τὸν πήρανε. Τί γίνεται μὲ σένα; ρωτᾷ
 ὁ ἀρχηγός τους. Ἄν θέλεις νὰ υπογράψεις, κλείσε μας τὰ μάτια νὰ
 καταλάβουμε. Τὸν κοιτοῦσα κατάματα. Ἄρχισαν νὰ μὲ χτυπᾶνε πάνω
 στὸ κρεβάτι, μὲ τὰ γλῶμπς. Αὐτὸ εἶναι ἄλλο πράγμα. Δὲν εὐχομαι
 σὲ κανέναν ἀπὸ οἶς, νὰ φάει εὐλο στὸ κρεβάτι. Καὶ μάλιστα ἂν ἔχει
 πληγές καὶ κατάγματα, ὅπως ἐγώ. Λιγοθύμηση. Μὲ βέλανε στὴν κουβέρ-
 τα καὶ μὲ μεταφέρανε ἔξω. Ὁ κῆρος ἀέρας τῆς νύχτας, μὲ συνέφερε.
 Εἶδα τρεῖς ἀπὸ δῶ καὶ τρεῖς ἀπὸ κεῖ, νὰ πιάνουν τὴν κουβέρτα καὶ
 νὰ προχωροῦν λαχανιασμένοι τὴν ἀνηφόρα. Ὁ οὐρανός ἦταν ἕναστρος.

(523)

"Όμως τὰ πιδ πολλά ἄστρα, μὴ ᾄσκρυβαν τὰ κεφάλια τους, κοῦ
 κουνιώνταν πέρα ὄψε, σύμφωνα μὲ τὸ βηματισμὸ τους." Ἀκουσα
 τότε ἕνα οὐρλιαχτὸ καὶ εἶδα ἀπὸ τῆ χαραμίδα τῆς σηνηῆς μιά λάμ-
 πα πετρελαίου, κρεμασμένη στό κοντάρι. Μπήκαμε μέσα καὶ μὲ ρίξαν
 ἀπότομα στό χῶμα. Πόνεσα. Μιά ὀμάδα κάτω ἀπὸ τῆ λάμπα, ἀσχολιόνταν
 νὰ σπάζει τὰ δάχτυλα, ἐνὸς κρατούμενου. Τοῦλεγαν: «Θὰ ὑπογράψεις;»
 Τοῦδίναν καὶ τὴν πέννα. Τοῦχαν ἦδη τσακίσει τὸ δεικτη. Αὐτὸς
 ἀρνιόνταν. Πιάνανε μαζὶ δυὸ τρεῖς τὸ χέρι καὶ τὸ τοποθετοῦσαν
 πάνω σ' ἕνα κομμάτι βράχο. Ἀπότομα ὁ ἀνακριτής, χτυποῦσε μὲ δύ-
 ναμη. Καὶνούργιο οὐρλιαχτὸ, νὰ σοῦ φύγουν τὰ ἔντερα. Εἶχαν κι ἕνα
 μαγγάλι ἀναμμένο κι ἕνα συμπαγὲς σίδερο μέσα, νὰ πυρώνει." Ἄλλον
 τὸν τσάκιζαν, ἄλλον τὸν σιδέρωναν, νὰ σπάει ἡ μονοτονία. Μούθρε
 ἔμετος. Ξερνοῦσα χολή καὶ αἷμα καὶ τὰ ξαναμασοῦσα, γιὰτι δέν
 μπορούσα νὰ γυρίσω ^{στὸ σπίτι.} Πνιγδόμεν. Μ' ἔπιασε βήχας σπαστικός. Τὸ αἷμα
 μου ἔφτασε φηλά ὡς τῆ λάμπα κι ἔκανε χρούτσ, καθὼς ἔβαφε τὸ
 γυαλί. Ἀρχισαν νὰ μ' οὔ δίνουν κλωτσιές καὶ μπουνιές γιὰ νὰ
 σωπάσω. Κακάρωσα. Καὶ πάλι μὲ ξυπνοῦν. Εἶμαι σὲ ράντζο, σὲ ἄλλο
 μέρος. Μπήγουν ἀπειλητικὰ τὰ γυλδμπς στὰ πλευρά, στὴ κοιλιά.
 Μόλις τὸ βάζουν στό γόνατο, μὲ τρελαίνει ὁ πόνος. Ἀποφασίζω νὰ
 γίνω βόδι. Σκοῦζω καὶ συγχρόνως ἀκοῦω τῆ φωνή μου καὶ τρομάζω.
 Ἀπὸ ποῦ βγαίνει; σκέφτομαι. Μέσα ἀπὸ πηγάδι; Τότε ἕνας φαντάρος
 μού πιάνει τὸ χέρι. Ἔχει μιά κόλλα λευκὸ χαρτί καὶ τὸ ὀηγεῖ
 νὰ ζωγραφίσει ἕνα σταυρὸ. Μοῦ λέει: «ἠσύχασε. Πάρνω ἀπένω μου τὴν
 ὑπόθεσή σου.» Δέν κατάλαβα, γιὰτι οἱ πόνοι ἦσαν ἀφόρητοι. Ἐκεῖ
 πάνω σκέφτηκα τὸν φυχικὸ πόνο καὶ μ' ἔπιασαν, μὰ τὸ θεὸ, τὰ
 γέλια. Μούγγριζα καὶ γελοῦσα, γιὰ τὴν κοροτορία τῶν ἐντελεκτελ.
 Δέν ὑπάρχει ἄλλος πόνος, ἐξόν ἀπὸ τὸ σωματικὸ. "Ὅλα τὰ ἄλλα, εἶναι
 σκετὴ ἀπάτη. Θάταν μεσημέρι τῆς ἄλλης ἢ τῆς παράλλης μέρας. Μὲ
 πήγαῖναν κάπου μὲ τὸ φορετο. Εἶδα τὸν καθηγητὴ Δεσποτόπουλο
 νὰ πλησιάζει καὶ νὰ λέει στὸν ἀξιωματικὸ: «Πρέπει νὰ τὸν δεῖ
 γιὰτρὸς.» Εἶμαστε ⁷⁷ φαίνεται μπροστὰ στό ἀναρωτήριο, γιὰτι βγήκε
 ἕνας γιὰτρὸς μὲ μπλούζα. Τότε, τοῦ λέει ὁ καθηγητής, μὲ τῆ γνωστὴ

(524)

421

Έμφαση πού δίνει στο λόγο του. Σās καθιστώ υπεύθυνο έσās προσω-
 πικά γι' αυτό τό παιδί. Σ' αυτό τό χτυπημένο κεφάλι κρύβεται ένα
 μυαλό γεμάτο νόσες. Σ' αυτό τό στόλ. Μ' άφησαν κάτω. Μπήκαν στο
 κτίριο ό άξιωματικός και ό γιατρός. Ύστερα βγήκε ό δεύτερος
 και ξαναγόρισε. Μξ βάλανε στο άναρρωτήριο. Είχε άδειάσει τό αίμα
 μου. Μέ γόδσανε. Είδε ό γιατρός τό πόδι. Τίς πληγές. Τά κατάγματα.
 Τό φρύδι πού είχε και πάλι άνοίξει. Μέ ξανατύσανε όπως όπως
 και μέ τυλίξανε μέ κουβέρτες. Ό γιατρός μούκανε ένέση και κοιμή-
 θηκα. Ξύπνησα από τόν ήχο τής μηχανής. Ή θάλασσα λίκνιζε τό καϊκι.
 Άπό πάνω μου, χτυπημένοι και τρελλοί, πού ό καθένας είχε και τό
 δικό του τίκ. Όλοι σπαστικοί. Τό καϊκι πλεύρισε στο λαύριο. Πιάσανε
 τό φορετό και τό άπιθώσανε στην προκυμαία. Άπό κει χαμηλά πού
 βρισκόμουν, νομίζω ότι θά τρελλαθώ. Αύτός ^{μέ τά πολιτικά} πού πλησιάζει, είναι
 ό πατέρας μου. Μέ τόν πατέρα μου είχαμε μυστική πνευματική έπι-
 κοινωνία. Όταν συνέβαινε νά έχω μεγάλη έγνοια, πρόβλημα, άγωνία,
 τό καταλάβαινε, όπου κι άν βρισκόταν. Λόγου χάρη, τή μέρα πού μέ
 λυντσάρανε στο Πανεπιστήμιο, είχε συνεργασία στο γραφετό του, στο
 ύπουργείο. Ξαφνικά σταματά και λέει στους συνεργάτες του: «Ο Μίκης
 έχει πρόβλημα. Σε λίγο θά μπει στο γραφετό μου. Άς τόν περιμέ-
 νουμε». Κάθισαν όλοι στίς καρέκλες και περιμεναν. Σε μιά ώρα από
 τήν κουβέντα του πατέρα μου, έμπαινα στο γραφετό. Τούς βλέπω νά
 μέ κοιτάζουν, σάν νά έπεφτα απ' τόν Άρη. Πράγματι κύριε Διευθυντά,^α
 έλεγαν όλοι. Εκείνος είπε μόνο: Σε περιμέναμε. Τήν έποχή τής
 Μακρονήσου, οι γονείς μου έμεναν στο Γαλατά. Άπό κει μου έστελναν
 κάρτες και δέματα. Όταν μάς έριξαν στο συρματοπλεγμα, ~~τούς δυό~~
~~πρώτους και μετε~~ μήκαμε στην άγωνία τότε συνέπεσε νά κιάσει
 καταιγίδα στο χωριό. Στόν κήπο είχαν φυτέψει ένα κυπαρίσι, τόν
 προηγούμενο χρόνο και είπαν, αυτό τό δένδρο είναι ό Μίκης. Έτσι
 όταν φυσούσε άέρας, ό νοός τους ήταν στο κυπαρίσι, μήπως και πάθει
 τίποτά. Τή μέρα τής μεγάλης καταιγίδας, ~~όπως είπα~~ στο Μακρονήσι
 φεβήθηκαν ότι θά μου συμβεί κανένα κακό. Βγήκαν μέσα στη καταιγίδα

Γονιές ναι έχει καταγίση και στο Γαλατά.

νύχτων

422

νά δοῦν τί γίνεται μέ τό κυπαρίσσαι. Αὐτό, καινούργιο ὅπως ἦταν, κινδύνευε νά ξεριζωθεῖ. Τό κρατοῦσαν λοιπόν ~~τή νύχτα~~ κι οἱ δυό μαζί, μέ τό νοῦ τους στό στρατόπεδο. Τήν ἄλλη μέρα λέει ὁ πατέρας: «Κάτι σοβαρό συμβαίνει στό Ηἴκη. Πρέπει νά πάω κοντά τοῦ. ⁷Μπαίνει σ' ἓνα σακιοκάραβο, πού ἦ τρικυμία τό ἀνάγκασε νά μείνει δυό μέρες, σέ κάποιο νησί, τοῦ Αἴγαίου, φτάνει στήν Ἀθήνα καί βρίσκει τό Λειβαδέα, συγκάτοικό μας στήν Τρίπολη καί Διοικητῆ τῆς Χωροφυλακῆς. Αὐτός, τοῦ δίνει ἐξαιρετικά ἄδεια, νά μᾶς ἐπισκεφτεῖ στό Δ Τάγμα. Ἔτσι φτάνει στό Λαύριο, πῆ στιγμή πού πού μᾶς πάνε γιά τό 401 Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο. Ρωτᾷ γιά νά μάθει ἄν ὑπάρχει καίτι γιά τόν Ἄη Γιώργη. Ἔχει ἄδεια. Οἱ χωροφυλακες τόν ρωτᾶνε, πῶσ χρόνῳ εἶναι ὁ γυιός σου. Λέει. Ἴσως νά τόν ἔχουν μεταφέρει στό Α Τάγμα. Ρώτησε αὐτούς. θά ξέρουν. Πησιάζει στήν ομάδα μας. Ρίχνει καί σέ μένα ἓνα βλέμμα. Ὅμως δέ μέ ^{αὐτή} γνωρίζει. Ἐγὼ τόν κοιτῶ καί τοῦ μιλῶ μέ τά μάτια. Μάταια. Ρωτᾷ καί τοῦ λένε, ὅτι οἰκιάσεις 46, 47, βρίσκονται τώρα, πράγματι, στό Α Τάγμα. Ἀπελισμένος, τόν βλέπω νά ἀπομακρύνεται, σκεφτικός καί ἀνήσυχος. Μᾶς βάζουν στό ^{τῆς} ~~ἔξω~~ αὐτοκίνητο σταμάτησε μπροστά στό θάλαμο "Κωστοπούλου". Τό θάλαμο-φυλακή. Ἀνεβαίνεις λίγες σκάλες καί μπαίνεις στό χῶλ. Ἀριστερά, εἶναι ὁ θάλαμος μέ τοὺς φυλακισμένους πού ὑπηρετοῦν στόν Ἐθνικό Στρατό. Δεξιά παίρνεις ἓνα διαδρομο. Ἀριστερά, δυό μικρά κελλιᾶ. Ἡ ἀπομονώση. Δεξιά, ἡ βαρειά πόρτα, πού ἀνοίγει στό θάλαμο τῶν φυλακισμένων τῆς Μακρονήσου. Στό βάθος τοῦ χῶλ, γά ἀποχωρητήρια καί οἱ βρύσες, πού πέφτουν σ' ἓνα νεροχύτη μακριά, ὅσο κι ὁ τοίχος, γιά ~~τῆν καθαριότητα~~. Ἐπειδὴ ἔπεσαν ^{μια ἴε} πολλοί τραυματίες, ἔβαλαν συμπληρωματικά κρεβάτια. Ὁ χῶρος μεγάλος. Ἔτσι μέ τόν ἓνα δίπλα στόν ἄλλον, ξεπερνοῦσε τοὺς ἑκατό. Ἐμένα, τοποθέτησαν τό φορεῖο κατάχαμα, στόν ἀριστερό διάδρομο. Μ' ἄφησαν ἐκεῖ καί μέ ξέχασαν. Οὔτε γιατρός οὔτε νοσοκόμος. Ἰκῆρχαν οἱ βαρειά χτυπημένοι. Ἰδίως αὐτοὶ πού τρυπήθηκαν μέ τά ἀκόντια στή μέση καί εἶχαν βλάβη στήν σπονδυλική τους στήλη. ^{Μία} δεύτερη κατηγορία

(527) ἦσαν ὅσοι εἶχαν βαρειά κατάγματα, ἐξαρθρώσεις κ.λπ. Δηλαδή ἡ περιπτώσή μου. Καί τέλος εἶχαμε τοὺς "τρελλοὺς". Ὁ "Ἕλληνας λ.χ. φοβόταν πῶς θά τόν φᾶνε τὰ φάρια. Πετάγονταν ὄρθιος στό κρεβάτι καί οὐρλιαζε γιατί ὡς φαίνεται νόμιζε ὅτι τὰ φάρια τρῶνε ἐκείνη τῇ στιγμή τὰ πόδια του. Οἱ πιά πολλοί, ἔχθονα μιά σειρά συνεχεῖς σπαστικές κινήσεις, μέ τό χέρι ἢ μέ τό κεφάλι, ἢ καί μέ τὰ ὕδα. Μερικοί εἶχαν τὰ λογικά τους καί ἀποροῦσαν καί οἱ ὕδιοι πού ἡ κίνηση αὐτή πραγματοποιεῖται, ἔξω ἀπό τόν ἔλεγχο τό δικό τους. Τῆ νύχτα, πού τοὺς ἐπαίρνε ὁ ὕπνος, τό χέρι τους ἐξακολουθοῦσε, σέ πολλές περιπτώσεις, ν' ἀνεβοκατεβαίνει σά νευρὸ-σπαστο καί νά χτυπᾷ μέ βία τό κρεβάτι. Τοὺς ἔβαζαν συνήθως ἕνα μαξιλάρι γιά νά μή τό σπάσουν. Ὅμως οἱ περισσότεροι, δέν γνώριζαν ποιοί εἶναι καί δέν μπορούσαν νά μιλήσουν. Ἐβγαζαν ἀναρρες κραυγές, πού πνίγονταν μέσ στό σάλιο. Ἄλλοι πάλι, ὅπως ὁ "Ἕλληνας, εἶχαν τρομώδεις παραισθήσεις. Ἐβλεπαν φαντάσματα νά τοὺς ἀπειλοῦν. Καί τήν ὥρα τῆς κρίσης, ὁ καθένας εἶχε καί τό δικό του τρόπο, νά τήν ἐκδηλώνει. Ἐλάχιστοι ἦσαν ἐπιθετικοί καί ἐπικίνδυνοι. Πάντως ἕνας, πάθαινε κρίση, θύθους ὡς ἔβλεπε χακί. Ὁμοῦσε ἐπάνω του μέ τόση δύναμη, πού χρειάζοντο πέντε ἄντρες, γιά νά ξεσφίξουν τὰ χέρια του, ἀπό τό λαίμω τοῦ θύματος. Αὐτόν, ἐπειδή κάποτε πῆγε νά πνίξει ἕναν ἀξιωματικό, τόν πήγαν στήν ἀπομόνωση καί τόν χτυποῦσαν μιά ὀλόκληρη νύχτα. Λούφαξε μιά βδομάδα στή γωνιά του καί μιά μέρα, ὅταν κανένας δέν τό περίμενε, πετάχτηκε καί μαχάιωσε στή κοιλιά ἕναν ἀλφαιμίτη βασανιστή, πού ἀνυπόκοτος περνοῦσε ἀπό μπροστά του. Τῆ χαρήκαμε ὅλοι αὐτή τῆ δίκαιη τιμωρία, παρ' ὅτι ξέραμε ὅτι ἔφτασε τό τέλος τοῦ ἔλλου. Ἰράγατι σέ λίγο μπῆκε ἡ γνωστή κουτσωδία τῶν βασανιστῶν μέ τό χακί καί χτυπώντας τον συνεχῶς, τόν ἔβαλαν σ' ἕνα μετὰφῶρω καί ἔφυγαν μέ ταχύτητα. Ἦταν φυσικό, μέσα σ' αὐτό τό χάος, νά μή μοῦ δώσουν προσοχή. Ἦμουν πιασμένος, παράλυτος ἀπό τὰ νύχια ὡς τήν κορυφή. Δέν μπορούσα νά κάνω τήν παραμικρή κίνηση, οὔτε νά μιλήσω. Αἰσθανόμουν τὰ κατρουλιά καί τὰ περιτώματα νά

γλιστρούν μόνα τους και να με τυλίγουν με μια ευχάριστη
 ζεστή ύγρασια. Μια δυο φορές, φώναζαν, "βρωμάει", και τότε ένας
 άγριος νοσοκόμος με χαλί, με γύρισε βάνουσα για να μου κατεβάσει
 το παντελόνι και το σάβρακο. Βλαστημώντας και βρίζοντας, με σκο-
 πιζε με μια πατσαβούρα, που τη βουτούσε σ'ένα κουβά, με βρώμικο
 νερό. Ο ίδιος, μου φερνε άραιά και καίου, να πιω νερό, μ'ένα ειδικό
 δοχείο, με γυάλινο καλαμάκι. Κατά τα άλλα, ένοιωθα τις άνοιχτες πληγές,
 να ντόνουν. Σημάδι, ότι το αίμα, γινόταν πιο. "Όσο για τα κατάγματα
 και το εξαρθρωμένο γόνατο, μου έστελναν πυκνά σήματα πόνου, που
 με ανάγκαζαν να λέω άθελά μου, Αχ. Και καμιά φορά, σε άκρατες
 περιπτώσεις, Αχ μάνα μου. Τις νύχτες, συνέβαινε να ξυπνήσω κανένα
 τραυματία, που είχε κι αυτός τα δικά του προβλήματα και μου λέγε
 "Δέν τό βουλάνεις, πιά, ρε συναγωνιστή; "Τό μόνο όργανο του σώματός
 μου που δούλευε, ήταν τά μάτια. "Η μάλλον τό άριστερό μου μάτι,
 γιατί τό άλλο είχε ξαναγίνει κόκκινο - αίμα, από τά νέα χτυπήματα.
 Με κείνο τό μάτι, σά κύκλωπας, τά παρατηρούσα όλα και τά καταλά-
 (528) βαινα όλα, γιατί τό μυαλό μου δούλευε ξυράφι. "Ένοιωθα τόν πατέρα
 μου στην Αθήνα κι αυτό μου δινε κουράγιο. Θα με βρει όμως; Και σε
 πόσο καιρό; "Έξερα ότι παίζω με τό χρόνο. Αυτός ό σταυρός που με
 ανάγκασαν να βάλω, άσφαλώς δέν μπορεί να πιάνεται για ύπογραφή.
 Ρωτούσα τόν έαυτό μου: Και τώρα τί θα κάνεις; "Αν αίφνης έρθουν
 και σε πάρουν και σε πάνε στην Ασφάλεια και σε χτυπούν επάνω
 στις πληγές τί θα κάνεις; Χωρίς δισταγμό ή άπάντηση μέσα μου ήταν:
 θα ύπογράψω. "Αν ξέρουν -ας κάνουμε μιá ύπόθεση- ότι έπρόκειτο να
 δραπετεύσεις και σου ζητήσουν σπίτια και όνόματα, τί θα κάνεις;
 Χωρίς δισταγμό, έπίσης, ή άπάντηση ήταν: Τότε θα πεθάνω. Έκανοποιημέ-
 νος, μετά άπ'αυτή τήν τακτοποίηση με τόν έαυτό μου, αισθάνθηκα, πως
 να τό πω, και μιá άνακούφιση. Ψυχική άπελευθέρωση. Και όχι μόνο ψυχική.
 Ξανάβλεπα στό νοϋ μου τούς συντρόφους μου στη χαράδρα, να τούς
 σηκώνουν και να τούς καθίζουν στα τραπέζια, με τή δήλωση. Μετά
 να άπομακρύνονται, ^{χρηστή - χρεούσι,} ~~γιατί σε χρεούσι,~~ περπατώντας με δυσκολία, άπ'τα

βασανιστήρια. Δέν ήθελα ἐπ' οὐδενί νά διαχωριστῶ ἀπ' αὐτούς. Νά
 πῶ, ἐγώ εἶμαι καλλίτερος. Νά ξεχωρίσω. Ἡ ἰδέα τοῦ μοναχικοῦ ήρωα,
 μέ ἀπωθοῦσε ὅπως καί ἡ ἰδέα τοῦ μοναχικοῦ σπασμένου. Ἦθελα νά
 εἶμαι μαζικός - μέ τούς ἄλλους καί στά φηλά καί στά χαμηλά. Ἐβλεπα
 τά πρόσωπα ἕνα-ἕνα, συντρόφων ἀετῶν, Νά τούς καταδικάσω, πού μέσα
 στή χαράδρα τούς ὀδήγησαν, πλημμυρισμένοι ὅπως ήταν στά αἵματα,
 στή καρτέλα τῆς ντροπῆς; Ὅμως, ὅπως ήθελ εἶπα, τό πρόβλημα τῆς
 δήλωσης, δέν ήταν λογικό. Σιχαίνόμαστε τό δηλωσία, ὅπως σθαίνεσαι
 τά βρωμιάτερα πράγματα στή φύση. Ἦταν ἕνα ψυχολογικό σὺνδρομο.
 Ἦμουν βυθισμένοι σ' αὐτές τίς σκέψεις, ὅταν μιὰ γυναίκεῖτα φωνή
 ἀπό πάνω ^{μου} τῆν ἄκουσα νά λέει: «Μά ποῖ εἶναι αὐτό τό παιδί; Μοῦ
 φαίνεται πῶς κάπου τό ἔβρω. Ἐχει κινέταν;» «Ὀχι, ἀπαντοῦσε ὁ
 ἄρρωστος. Τόν ἔχουν ἐγκαταλειμμένο. Οὐπέ γιαντρός, οὔτε συγγενεῖς.
 Βρωμοκοπᾶ τόν τόπο. θά σαπίσει.» Τῆν κοιτάζω, μέ τό μάτι, ὀρθάνοιχτο.
 «Καλέ μᾶς βλέπει καλέ καταλαβαίνει. Πῶς σέ λένε παιδί μου;»
 «Δέ μιλάει, ἀπαντᾶ ὁ ἄλλος, μέ τή χοντρή του φωνή. Μωρέ αὐτός εἶναι,
 λέει ἀποφασιστικά ἡ γυναίκα. Εἶναι ὁ ἐλασίτης στή γειτονιά μας.
 Εἰρωτῆ μυστή του. Τῆν κοπέλλα του, τέλος πάντων. Μέ κοιτᾶ καλά
 καί μέ ρωτᾶ: Δέν κάθεται κοντά στήν κλινική; Δέψ εἶναι φοιτήτρια
 τῆς ἀκακίαιτρικῆς;» «Ἀνοίγονταί τό μάτι, σά νά τῆς λέω: ναί.»
 «Ναί, μοῦ ἀπαντᾶει, ναί... Κοίτα καί σὺ.» Ἀνασηκῶνεται λίγο κι αὐτός,
 καί μέ ρωτᾶ: «Ἔτσι εἶναι συνάδελφε; Μιλάει σωστά;» Κλείνω καί
 σ' αὐτόν τό μάτι. Σωστά λές. Ἐπικοινωνεῖ. Νά πῶς νά τῆ βρεῖς νά
 σωθεῖ. Πρίν τόν πάρουν. Πολύ ἀπειλητικό καί ἀπισιδοφορο αὐτό τό,
 (529) "πρίν τόν πάρουν". Ἦρθε στή φαντασία μου ὁ Βασίλης Ζάννος καί ἡ
 φωνή τῆς θείας μου πού ἔλεγε, "Σάν τό Χριστό..." ὠσφάστηκα τόν
 ἑαυτό μου νά σέρνομαι σ' ἕνα ἀνηφορικό καλντεριμί, φορτωμένος ἕνα
 σταυρό. Γύρω μου μέ φτύνουν, μέ βρίζουν, μοῦ πετοῦν πέτρες. Ἀπό πάνω
 μέ μαστιγώνουν. Τῶ πῶδι μου σέρνεται. Ἐνας στρατιώτης πατᾶ τῆν
 κνήμη καί τό πῶδι μένει, σάν ἕνα κούτσορο, στή μέση τοῦ ὁρόμου.
 Εἶμαι μιὰ παραλλαγή στό αἶνιγμα τῆς Σφιγγας, σκέφτομαι. Ἐδῶ σέ
 θέλω οἰδίποδα. Ποῖ εἶναι τό ζῶο, πού πρῶτα βαδίζει στά τέσσερα,

ύστερα στά δύο και τέλος στά τρία; Τι είναι; Ό γέρος; σέ
 γελάσασαι Ό μακρονησιώτης; Μη νομίζεις, φίλε άναγνώστη, ότι
 λησμόνησα έστω και για μία στιγμή τό αντικείμενο αυτής της
 άφήγησης, δηλαδή τή μουσική. *Από πού όμως πηγάζει ή μουσική μου;
 Μήπως δέ βγαίνει μέσα απ' αυτή τήν πολύπλοκη μηχανή, τό πολυπλο-
 κώτατο έργοστάσιο, θάλεγα, πού είναι ο άνθρωπος; Ξαπλωμένος στό
 ράντζο, στό διάδρομο του θαλάμου των φυλακισμένων, έχω τήν αίσθηση,
 ότι ο άνεμος των γεγονότων, μ' έχει πετάξει, σά θαλάσσιο ναυάγιο,
 στην άλλη άκττή της ζωής και του χρόνου. Ξάν νά ταξίδεφα πάνω σέ
 μία άγρια θάλασσα. "Ένας μικρός άσημαντος Κολομβος, στά πικρά πελάγη
 της ανθρώπινης ψυχής. Η όργάνωση της Μακρονησου, είναι πού ο άδελφός,
 στην κυριολεξία, μερικές φορές, νά βασανίζει τόν άδελφό και γενικά,
 οι φίλοι τούς φίλους, οι συντρόφοι τούς συντρόφους, άποσκοπεϊ στό
 νά κουρελιάσει και τελικά νά μηδενίσει τόν άνθρωπο, πού ο καθένας
 μας είναι. Στο μέλλον ή Ελλάδα θά γεμίσει μέ μακρονησιώτες, πού
 έλάχιστοι απ' αυτούς, μόνο ένας στους χίλιους, θά μπορεί νά λέει
 "Εγώ άντεξα". *Αλλά κι αυτό, είναι μελετημένο. *Από πριν διαλέγονται
 όρισμένοι, πού στην ούσια δέν θά χτυπηθούν, για νά γίνεται έτσι
 άκόμα πιό μαύρη ή άπελπισία των άλλων. *Ανάμεσά τους, μειοψηφία
 επίσης, οι λίγοι υπεράνθρωποι, πού άντέξαν ως τό τέλος. *Ακόμα και
 ως τό θάνατο. "Όταν από τίς 100.000 οι 99.000 έχουν "σπάσει" μέ
 τόν α ή τόν β τρόπο, και μάλιστα ένα ποσοστό απ' αυτούς, συνόδεφε
 τή δήλωσή του, μέ τή συμμετοχή του σέ πογκρόμ, έναντιον πρώην
 συντρόφων του, καταλαβαίνετε μέ ποιά ποιότητα πολιτών, ή άσφαλίτικη
 αντίληψη των δημιουργών του νεότερου παρθενώνος, σκοπεθεί νά
 διαβρώσει, τή μελλοντική ^{κοινωνική μέ} πολιτική ζωή της χώρας. Ποιά είναι τά
 σατανικά της σχέδια, για τή διάλυση της *Αριστερας. Κάπου κάποτε
 κάποια όλομέλεια του ΚΚΕ, διακήρυξε ότι δέν λαμβάνονται όπ' όφιν
 οι δηλώσεις στό Μακρονησί. Τόπο όμως, τόσο δειλά, τόσο φλόθ, χωρίς
 (530) νά τό επαναλάβει ποτέ, πού είμαι βέβαιος, ότι έλάχιστοι τό γνωρίζουν.
 "Έτσι μπορώ νά πώ, ότι έκείνο πού μέ πλήγωσε τελικά τό πιό πολύ,
 ήταν αυτός ο διαχωρισμός, πού έκανε πονηρά ή Διοίκηση και πού

ἀποδέχονται ὀρισμένοι, ἀνάμεσα στοὺς "σπασμένους" καὶ τοὺς ἥρωες.
 Μέσα σὲ κείνη τὴν κόλαση, ἥρωες καὶ σπασμένοι, θύτες καὶ θύματα,
 καλοὶ καὶ κακοὶ, ἦσαν ὅλοι ἐξ ἴσου κινούμενα, σὰ τίς μαριονέτες,
 στὰ χέρια τοῦ Κύκλωπα, ποὺ ἂν καὶ μονόφθαλμος, ἔβλεπε καθαρῶτατα
 τὸ μέλλον τῆς χώρας. Αἰσθάνθηκα ἀπελπιστικά μόνος. "Ἔξερα ὅτι δὲν
 εἴμαστε πιά οἱ τριακόσιοι, ποὺ ζεκινούσαμε ἕνα πρῶτ' ἀπὸ τοὺς
 φοβρῶνους, νὰ πῶμε νὰ δώσουμε ὅλοι μαζί ἐνωμένοι, τὴν κορυφαία
 μάχη τῆς ζωῆς μας. Συμβολικά, στὴ χαράδρα, σκορπίσαμε ἐδῶ κι ἐκεῖ.
 Ὁ ἐξευτελισμὸς, σὲ κάνει νὰ βυθίζεσαι, στὸ πηγάδι τῆς ὑπαρξῆς σου,
 νὰ μὴ σὲ βλέπουν. Καὶ νὰ μὴ βλέπεις. Πῶς θὰ ρωτοῦσα τώρα τὸν χθε-
 σινὸ μου σύντροφο; Τί νὰ τοῦ πῶ; Ἔκανες βήλωση; Αὐτὸς αἴφνης ποὺ
 τοῦ ἔχουν συνθλίψει ἕνα-ἕνα τὰ δάχτυλα στὸ δεξί του χέρι, εἶναι
 ἢ ὄχι δηλωσίας; Κι ἂν μοῦ πεῖ ναι; Τί θὰ τοῦ πῶ; Εἶσαι ἕνας σπασ-
 μένος, προδότης, τοῦ λαϊκοῦ μας κινήματος; Ξανατύλιγα τὸ κουβάρι
 τῆς μνήμης, νὰ προχωρήσω ἀπὸ τὸ τέλος, στὴν ἀρχή. Νὰ δῶ, πῶς φτάσαμε
 ὡς ἐδῶ καὶ ποιά ἡ εὐθύνη τοῦ καθενός. Πάντως γιὰ ἕνα δὲν εἶχα πιά
 καμμιά ἀμφιβολία. Ἀπὸ τὴν ἀπέναντι ὄχθη, ὅσοι ἔτσι κι ἄλλοιῶς εἶχαν
 ὑπεύθυνη σχέση μὲ τὸ Μακρονήσι, εἶχαν πάρει μέσα μου τὸ διαβατήριο
 γιὰ μετανάστευση. Ἄγνοώντας τὸ χάλι μου ἢ ἀντίθετα βιώνοντας τὸ
 χάλι μου, εἶχα πάρει τὴν ἀπόφασή μου. Ἡ ἐκείνοι ἢ ἐμεῖς. Διαβάστε
 το καλὰ, κυρίως ἐσεῖς μαλάκια τῆς ἀλλαγῆς, μέστορες τοῦ μυθοποιημέ-
 νου ἀντικομμουνισμοῦ, ποὺ φορέσατε τὸ κοστούμι ἀνάποδα, νὰ μὴ σᾶς
 γνωρίσουμε. Ἡ ἐκείνοι ἢ ἐμεῖς. Εἶχα πάρει τὴν ἀπόφασή μου. σὰ
 ἐπιζήσω, γιατί τώρα εἶμαι ἐπιπλέον, ἕνα βιομηχανικὸ προῖον πρῶτης
 ποιότητος, τῆς βιομηχανίας μακρονήσου καὶ δὲν ἔχω δικαίωμα νὰ
 ἀπογοητεύω κανέναν, γι' αὐτὴ τὴν ἐπιλογή τῆς μοίρας. Ὅταν ἔγινα
 πρῶτος τῶν Λαμπράκηφων, ὁ Βασιλόπουλος, Διοικητὴς τοῦ Α Τάγματος,
 εἶπε: "Ἄν ἤξερα τί θὰ γινότανε, θὰ τὸν εἶχα σκοτώσει". Αὐτὲς οἱ
 σκέψεις, τουῶσανε τὸ ἠθικὸ μου, μαζί μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ γυναίκα
 ποὺ μὲ γνώρισε, θὰ ἔβρισκε τὴ Μυρτώ. Στὸ μεταξύ, οἱ πόνοι μὲ
 ἀνάγκαζαν νὰ μουγγρίζω, πρῶγμα ποὺ ἐνοχλοῦσε τοὺς τραυματίες καὶ
 τοὺς αρρωστούς, ποὺ τοὺς ἔκουγα κάθε τόσο νὰ φωνάζουν: " Τί θὰ

428

γίνει μ'αυτόν; " Πάρτε τον νά ησυχάσουμε " βρώμισε ὁ τόπος".
 Καί μερικοί, δίκαια ἀγανακτισμένοι, μοῦ φώναζαν: "Βούλωστο ρέ.
 Ἔοθενα θ'ἀκοῦμε; " Τήν ἴδια στιγμή, τὰ κατρούλια καί τὰ εὐκοιλια,
 εἶχαν φτάσει στό στήθος καί στά πόδια μου. Σάπιζα, μέσα σ'ἕνα
 ὑποτίθεται νοσοκομεῖο, τρία μέτρα μακριά ἀπό τοῦς συνανθρώπους μου,
 πού ἀγανακτοῦσαν γιά τήν παρουσία μου. Εἶναι ἀλήθεια πάντως, ὅτι
 μέσα στό θάλαμο, γινόταν χαμός. Οἱ τρελλοί οὐρλιαζαν, οἱ βαρειά
 τραυματισμένοι βογοῦσαν καί οἱ ὑπόλοιποι βρίζανε, γιατί δέν μπο-
 ροῦσαν νά ησυχάσουν. Ὁ γιατρός, δέν εἶχε κάνει τήν ἐμφάνισή του
 ἀκόμα καί δυο φορές τή μέρα, ἕνας νοσοκόμος καί μιᾶ ἀδελφή, ἔμπαιναν
 κι ἔφευγαν λές καί τοῦσκυνηγοῦσαν. Ἔφερναν τό φαῖ γιά τοῦς ἄλλους.
 Σέ μένα μοῦδιναν μιᾶ γουλιὰ νερό. Εἶχα τόσο βρωμίσει, πού ἔπαφان
 κι αὐτή τήν ὑποτυπώδη καθαριότητα, νά μοῦ κάνουν. Ἔνα βράδυ, μετὰ
 τό συσίτιο, ἀνοιξε ἡ σιδερένια πόρτα τῆς φυλακῆς καί μπήκαν δυο
 κύριοι. Ὁ πρῶτος ἦταν ὁ θετός μου, ὁ στρατηγός Χατζητριζίνης. Ὁ
 δεῦτερος, ὁ πατέρας μου. Κοίταζαν προσεχτινά τοῦς ἀρρώστους, στά
 κρεβάτια. Ἦταν δύσκολο, γιατί ἦσαν διπλά. Τόνα πάνω στ'ἄλλο καί
 δέν φαίνονταν καλά οἱ τραυματίες. Ἀρχισαν νά προχωροῦν ἀργά, στό
 διάδρομο. Δυστυχῶς, ξεκίνησαν ἀπ' τὰ δεξιά. Ἡ ἀγωνία μου κορυφωνότανε.
 Τό στήθος μου πήγαινε νά σπάσει, σέ σημεῖο νά πονῶ φριχτά, στά
 τσακισμένα πλευρά μου. Κάντε γρήγορα. Κάντε γρήγορα, φώναζα μέ τό
 (532) νοῦ μου. Γιατί τό στόμα, εἶχε γίνει μιᾶ πληγή. Ἄν ἐπιχειρηθῶ νά
 μιλήσω, ἀκουγες κάτι σά γαργάρα. Δεδομένου ὅτι ἡ χολή καί τό
 αἷμα, ἀνέβαιναν ἀπό τό στήθος καί τὰ σπλάχνα μου, μ'ἕνα ἀργό ἀλλά
 κανονικό ρυθμό. Τώρα παίρναν, τόν ἀριστερό διάδρομο. Ἔνα, δυο, τρία,
 τέσσερα κρεβάτια. Στό πέμπτο θά σταματήσουν, γιατί στά πόδια τους
 βρίσκεται, ἕνα φορεῖο. Ποιός εἶναι αὐτός ὁ τραυματίας; Μὲ κοιτάζουν.
 Γιά δεύτερη φορά, μέ τό ἀριστερό μάτι, μιλῶ στόν πατέρα μου. "Μπαμπά
 ἄϊμαι ἐγώ. Ὁ Νίκης. Ὁ γυιός σου. Πρόσεξέ με... Μή γυρίζεις τό
 βλέμμα. Δέν ἔχω καιρό. Δέν ἔχω ἄλλες δυνάμεις. Ἄν δέ μέ δεῖς χάνομαι.
 Σβήνω.. " Τό φῶς σκοτεινίαζε καί μιᾶ λιγοθυμία παράξενη, σά κύμα,
 ἀρχιζε ἀπό τίς πατούσες τῶν ποδιῶν κι ἀνέβαινε πρός τήν καρδιά.

429

-371-

215

"Εβλεπα μέσα στην κόρη του ματιού μου, δυό σιλουέτες ανδρών να απομακρύνονται. Τό παιχνίδι είχε χαθεί. Καθώς με σκουντούσαν, η πρώτη αίσθηση ήταν ότι είμαι μια μπαμπακένια μάζα, φτιαγμένη με χλιαρούς υδρατμούς κι ότι θα έπρεπε να μαζέψω τὰ σκόρπια μέρια μου." Όταν τὸ νέφος μορφοποιήθηκε, τὸ μάτι μου πήρε ἄγνωστὸ ἀπὸ ποιῆτην ἐντολὴ ν' ἀνοίξει, γιὰ νὰ δώσει πληροφορίες.

«Ίδα τόν πατέρα μου νά σκύβει ἀπό πάνω μου, ἐπαναλαμβάνοντας στερεότυπα τή φράση "Εἶσαι μιὰ χαρά - Εἶσαι μιὰ χαρά".
 Ἐπιτέλους, σκέφτηκα. Μὲ ἀναγνώρισε. Τώρα κι ὅσον φοβᾶμαι τίσποτα. Πρὶν προλάβω ὅμως ν' ἀντιδράσω, ὁ πατέρας μου εἶχε ἔξαφανιστεῖ. Δυὸ νοσοκόμοι σήκωσαν τὸ φορέτο. Εἶδα νά βγαίνουμε ἀπ' τὸ θάλαμο. Φτάσαμε στὸ χῶλ. "Ἐβλεπα πρόσωπα περὶ-εργα νά μὲ παρατηροῦν. Στὴν πόρτα ἀριστερᾶ, οἱ φρουροὶ ἀφαιμῆτες, βλοσυροί. Στρέψαμε δεξιὰ καὶ μπήκαμε στὴν πρώτη πόρτα.
 Ἦταν ἓνα μικρὸ δωμάτιο, μὲ ἓνα ὑπερυψωμένον κρεβάτι, στὴ μέση. Ἄλει ὁ θεὸς μου Χατζητζαζανής: "Βγάλτε του προσεχτικὰ τὰ ρούχα, νά μὴν πουέσει". Πῆρε ὥρα, ἕως ὅτου μὲ γυμῶσουν τελειῶς, τί, πολλές κληγές, εἶχαν γίνει ἓνα σῶμα, μὲ τὰ ρούχα μου. Καθῶς τὰ τραβοῦσαν, ὁ θεὸς μου θύμωσε. "Ἐκουμπιστεῖτε καὶ φέρτε δευζενέ.. Ἐχετε νά κάνετε μὲ ἄνθρωπο..
 "Ὅχι μὲ ζῶο... "Τέλος, νάμαι ὀδύγυμνος, κάτω ἀπὸ τὸ δυνατό φῶς. Ὁ στρατηγὸς ἔδωξε τοὺς νοσοκόμους. Μελίναμε οἱ δυὸ μας. "Οἱ ἄτιμοι, ὅσον σοῦ ἄφησαν οὔτε ἓνα τετραγωνικὸ ἔκατοστό... Πῶς νοιώθει; " Γουργούρησα πανευτυχῆς "Γουρρ - Γουρρ"... Κατάλαβε "Εἶσαι ἀδιδρθωτος, εἰ;" "Γουρρ-Γουρρ-Γουρρ". Πού σήμαινε, ὅτι ἐνατένιζα τὸ μέλλον, μὲ αἰσιοδοξία. Ξαναφώναξε τοὺς νοσοκόμους "Πλύντε τον προσεχτικὰ, μὲ ζεστὸ νερό...". Ὅση ὥρα μ' ἔπλεναν, μὲ σφουγγάρια καὶ μπανιὰ, ὁ θεὸς μου μὲ κοίταζε, μελαγχολικός. Μὲ τὸ μοναδικὸ μου μάτι τὸν ρωτοῦσα νά μοῦ πεῖ γιὰ τὸν πατέρα μου. Γιατί ἔφυγε; Τί εἶχε συμβεῖ; Τὴν ἴδια ὥρα, ὁ γέρος μου, πεσμένος στὴν ἀγκαλιὰ τῆς Μυρτώς, στὸ παγκάκι τοῦ κήπου, μπροστὰ στὸ θάλαμο, ἔκλαιγε κι ἔλεγε "Πάει, χάθηκε". Μετὰ πῆγαν στὴ Πέα

431

Εμύρνη, χωρίς νά κεῖ λέξη, κλειδῶθηκε στή κάμαρα τῆς "Βλας.
 Φοβήθηκαν γιά τά χειρότερα. Βγήκε τήν ἄλλη μέρα, γιά νά
 ξανάρθει στό νοσοκομετο. Μετά τό κλύσιμο, ὁ θελος μου,
 μου ἔριξε πρώτα ὄξυζενέ καί μετὰ μέ ^{πασίληγε} ~~ἔρασε~~ ^{μέ} ἑνωτό τωδιο.
 "Θ' ἀρχίσουμε ἀπ' τό πόδι..." "Μοῦ βάλανε κρυτζάμες. Φέρανε
 φορετο καί καθαρά σεντόνια ~~καί~~ ^{μέ} κουβέρτες. Βγήκαμε ἀπ' τό θάλα-
 μο καί μέ φόρτωσαν σ' ἕνα μπέτφορ~~τ~~. Στό ὀρθοπεδικό τμήμα,
 εἶχε συνωστισμό. Στούς διαδρόμους, ἔθελδντριες, κοούκλες ἀπ' τό
 Κολωνάκι, κουνούσαν τούς πεινούς, μέ ἐθνική ἔξαρση. Εἶχαν
 ἀκουπήσει τό φορετο, πάνω στό μωσαϊκό. Οἱ τέσσερεις νοσοκό-
 μοι καί οἱ δύο ἀφαμίτες φρουροί, στέκονταν γύρω-γύρω, δημιουρ-
 γώντας στόχο γιά σχόλια. "Ποιός εἶναι αὐτός; Τί ἔχει κάνει;"
 Κάποιος σφύριξε "Μακρονησιώτης" καί μέ μιᾶς, ἄρχισαν νά
 παρελάβουν ἀπό πάνω μου, διάφορα πρόσωπα, μέ πρωτοφανείς
 μορφασμούς. Ὁ ἄρατες γκόμενες καί οἱ καλές κυρίες τοῦ Λυ-
 κείου Ἑλληνίδων, εἶχαν γίνει σκιαχτρα. Τόσο τίς δούλευε
 ἔσωτερικά, τό ἀντικομμουνιστικό τους πᾶθος. "Αν μέ ἄφηναν
 ἀπροστάτευτο, θά μέ λιώνανε, μέ τά τακουνάκια τους. Τέλος, μέ
 βάλανε σ' ἕνα θάλαμο. Πέρασα ἀπό τίς ἀκτίνες. Βρῆκαν σπασμένα
 τρία πλευρά, τό δεξι γόνατο ἔξαρθρωμένο, πολλαπλά κατάγματα.
 Καί τέλος, τό σπουδαιότερο, τό μισό πνεύμονα κατεστραμμένο.
 Γιά τό δεξι μάτι, δέν ἔγινε λόγος. Ἦταν γι' αὐτούς φιλοπράμ-
 ματα. [«] Τό τόν ὀφείλησαν τά δύο μάτια; [»] ἀναρωτήθηκε μέ νόημα,
 ἕνας ταγματάρχης, γιάτρος. Καθώς μέ κοίταζε, σκεφτόμου ὅτι
 εὐχαρίστως, ἂν τό μπορούσε, θά μου ἔβγαζε καί τό ἄλλο. Γενικά,
 ἡ συμπεριφορά τῶν γιαιτρῶν, ἀπέναντί μας, μπορεῖ νά συγκριθεῖ
 μόνο, μέ τήν ἀντιμετώπιση τῶν μαύρων, τῆς Νότιας Ἀφρικῆς,
 ἀπό τή λευκή μειοψηφία. "Γύρνα, ρε. Ρε πούστη θά μένεις

ακίνητος, τουφέκι ήθελες έσύ κι όχι θεραπεία - Τά κωλοπαιδα
 τά φροντίζουμε κιόλας" και ούτω καθ'έξής. Τό βλέμμα άγριο,
 οι κινήσεις απότομες. 'Αφού ήξεραν ότι τά πλευρά μου ήταν
 σπασμένα και ότι είχα κατάγματα παντού, με πιάνανε με δύναμη >
 και τό έβλεπες, ότι παίρνανε εύχαριστηση, στούν πόνο μου.
 'Επιμένω σ'αυτή τήν περιγραφή, γιατί ό γιατρός και τό νοσοκο-
 μετό, έχουν συνδεθεί μέσα μας, με τήν προστασία και τήν περι-
 θαλή. Τή στοργή και τήν αγάπη. Νοιώθεις λοιπόν παρξένα. "Όταν
 διαπιστώνεις, ότι κι'αυτού άκόμα, μπήκε τό μικρόβιο τής βαρβα-
 ρότητας. "Ημουν κάθε στιγμή τρομοκρατημένος. Δέν ξέρω γιατί >
 περίμενα τό χειρότερο. "Έβλεπα τό γιατρό νά με αντιμετωπίζει
 σά σκύλο και σκεφτόμουν "τώρα θά με χτυπήσει στα πλευρά.
 Τώρα θ'α μου εξαφρώσει, τό χέρι". Με κήρανε στο χειρουργείο
 και μου κάπανε γενική νάρκωση. Εύτυχώς είχα πίσω μου τό θελο
 μου τό στρατηγό, είδεμη άμφεβάλλω αν μου έκαναν όσα μου έκαναν <
 Τά κόκκαλα του ποδιού, είχαν βγει από τήν άρθρωση. "Έπρεπε
 λοιπόν ή νά τά τραβήξουν, για νά τά φέρουν στη θέση τους ή
 νά τ'άνοίξουν. Οι πόνοι θά ήσαν άβάσταχτοι. "Έτσι με κοίμησαν
 με χλωφοφορμιο. Μέσα σέ κείνο τό κλίμα, τή στιγμή που με
 νάρκωναν, πίστευα, δίκαια νομίζω, ότι αποχαιρετώ για πάντα τό
 ήλιο. Εύπηνησα, στο τελευταίο κρεβάτι, στο βάθος του θαλάμου,
 άριστερά. Πλάι στο λευκό σιδερένιο κομοδίνο, ύπήρχαν ένα
 ζευγάρι κατερίτσες. Τό κεφάλι μου, είχε χαθεί, πίσω από τούς
 επιδέσμους. Στα πλευρά μου, είχαν βάλει λευκοπλάστη και από
 πάνω επιδέσμους, τυλιγμένους τόσο σφιχτά, που μετά βίας μου
 επέτρεπαν ν'άναπνεύσω. Τέλος τό πόδι μου, είχε στο γόνατο
 νάρθηκα. "Όταν άνοιξα τά μάτια, μιá άχτίδα ήλιου έλουζε με

φως τό θάλαμο. Περιέργως δέν ἀκούγονταν ἐκεῖνη τή στιγμή
 φωνές. Ήταν ἡ ὥρα ποῦ οἱ τραυματίες ἔβγαιναν στό χῶλο
 γιά νά πᾶνε στίς τουαλέτες. Δηλαδή ἕνα πλυσταριό μέ
 τίς τρύπες τῶν ἀποχωρητηρίων ἕνα γύρω, ποῦ ἂν πήγαινες
 λίγο καθυστερημένα, δέν μπορούσες νά πατήσεις, ἀπό τό σκατό.
 Καί ὡ τοῦ θαύματος. Μιά νοσοκόμα, γυναίκα μέ σάρκα καί ὀστά,
 μέ πλησιάζει καί σκύβει ἀπό πάνω μου. Εἶχα νά δω θηλυκό
 ἀπό κοντά, ἀτέλειωτους μήνες καί τό ἀρσενικό μέσα μου, ξεχνών-
 τας τό χῶλο μου, ἔρχισε νά χοροπηδαίει, σά τρέγος. Ἀπό τό
 μάτι μου, κατέβαιναν ἐντός μου οἱ εἰκόνες, μεγεθυμμένες
 καί ἐξιδανικευμένες. Αἴφνης, δέν ἔβλεπα ἕνα συνηθισμένο γυναι-
 κεῖο στήθος, ἀλλά τό Στήθος, Τ'α Πάτια, Τά Χεῖλη, Τόν Κόλο,
 Τή Λεκάνη, καί οὔτω καθ' ἑξῆς. Τό κυκλώπειο βλέμμα μου, συνε-
 κλόνησε τήν κοπέλλα, ποῦ πρός στιγμήν, νόμιζε ὅτι εἶναι
 γυμνή, γι' αὐτό τήν εἶδα νά παρατηρεῖ τόν ἑαυτό της, νά δεῖ
 ἂν τά στήθη της εἶναι καλά κρυμμένα καί ἂν φορᾷ φούστα
 καί κυλότα. Μετά ἀπ' αὐτή τήν πρώτη ἀντίδραση τοῦ θηλυκοῦ,
 συνειδητοποίησε γρήγορα ποιᾷ εἶναι καί ποιός εἶμαι καί τό
 ὥρατο της πρόσωπο ἀσχήμενε. Μέ φωνή ὅσο μπορούσε περισσό-
 τερο περιφρονητική, σά νά συχαινότανε, μέ διέταξε νά γυρίσω
 νά μοῦ κάνει ἔνεση στόν πεισιό. Μοῦ εἶχαν καθαρίσει τό στόμα
 καί μοῦ ὄωσαν ἕνα δοχεῖο νά φτύνω, κάπου-κάπου, τά μαύρα ὑγρά.
 "Ἐτσι μόδεσα νά ρωτήσω "Γιατί ἔνεση;" μέ κοίταξε μ' ἕνα
 τρίτο συναίσθημα, ὡς φαίνεται -τό πρῶτο ἦταν τοῦ θηλυκοῦ
 καί τό δεύτερο τῆς ἐθνικοφροσύνης- τοῦ κοριτσιοῦ, ποῦ
 συναντᾷ τό ἀγόρι. Περιέφερε τό βλέμμα της, ἀπό τό κεφάλι
 ὡς τίς πατούσες κι ἀπό τίς πατούσες, ὡς τό κεφάλι. Στάθηκε

434

λίγο στο πόδι. Άνέβηκε, λίγο πιο πάνω. Έκείνη τη στιγμή, χίλιοι σάτυροι χόρευαν στο αίμα μου, το μελλοντικό συρτάκι, μουσικό σύμβολο του σέξ. Καί τέλος, χρωμάτισε με γυναικείο νάζι και πόθο τη φωνή της και λέει "Γιὰ νά ρωτᾶς..". Πήρε τὰ συμπαγκαλα της κι ἔφυγε, κουνώντας τὰ πισινά της, θριαμβευτικά. Ζαλίστηκα. Ἀπό πάνω ἀπό τὸ κρεβάτι μου, ἦταν ἕνας στρατιώτης τοῦ ἔθνικοῦ στρατοῦ, μὲ σφίλη. Πάθαινε τακτικά κρίσεις και γίνονταν επικίνδυνος. Τὸν εἶχαν βάλει ἐπίτηδες μαζί μας και κάθε λίγο και λιγάκι ἄφηνε τὸ θάλαμο γιὰ νά δώσει πληροφορίες και νά πάρει ὁδηγίες. "Ὀλη μέρα ξαπλωμένος, τραγουδοῦσε. Ἀνάκατα μὲ τὰ κλέφτικα, ἄκουγες και τραγούδια τοῦ δημοκρατικοῦ στρατοῦ. Μία μέρα, ὁ σκοπός, μού φάνηκε γνωστός: "Αὐτό ποῦ τ'ἄκουσες, συνάδελφε"; " Στὴ γαβᾶλα. Εἶχαμε ἀπέναντί μας, μιά βδομάδα, τὰ κορίτσια τοῦ δημοκρατικοῦ στρατοῦ, ποῦ τὸ τραγουδοῦσαν". "Πολεμοῦσαν τὰ κορίτσια, πολεμοῦσαν;" γιὰ νά τὸν πειράξω. "Ὅταν εἶχαμε ἀπέναντι γυναῖκες τὰ χρειάζεσθε. Αὐτὲς δὲν παραδίνονταν ποτέ. Γι' αὐτὸ και εἴμαστε προσεχτικοί..". "Ὁ Δημοκρατικός Στρατός, εἶχε εἴκοσι χιλιάδες περίπου, ἀντάρτισσες. Εἶχε ἕνα συμφοιτητὴ ἡπειρώτη, στὸ ὄρετο, ποῦ πολέμησε στὸν Ἐμφύλιο και μᾶς ἔλεγε ἱστορίες ἀπὸ αἰχμαλωτισμένα ἄντάρτισσες. Καλλίτερα νά μὴ τίς γράφω. "Και πότε τραγουδοῦσαν τὸ τραγούδι ποῦ μᾶς λές;" "Συνήθως τὸ ἀπόγιομα.. θάταν μακριά, ὡς διακόσια μέτρα, και τίς ἀκούγαμε καλά..". Συμπωματικά τὸ τραγούδι αὐτό, τὸ εἶχα γράφει ἐγώ.. Σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς παρανομίας, μού ζητοῦσαν νά στεῖλω ὄλιγό στο βουνό. Ἐνας ἀπὸ κείνους ποῦ τὰ ἔπαιρνε γιὰ νά τὰ προωθήσει, ἦταν ὁ Φίλιππος Ἡλιοῦ. Πολὺ ἀργότερα,

-536-

Όταν πιά μπορούσα νά κινηθῶ μέ τίς πατερλίτσες, ὁ συφιλι-
δικός ἀπό τόν πάνω ὄροφος, ἴσως γιατί εἶχε κρῖση, ἴσως γιατί
εἶχε ἐντολή, ἀποφάσισε νά σφάξει τὸ Χαρίλαο Τανταλοῦδη, πού
κοιμόταν πλάι του. Μποροῦσε γυαλάκια κι ἔδειχνε καθοδηγητής.

Ὁ συφιλικός
μέ

ἐξόπνησε, καθώς κατέβαινε ἀπό τὸ κρεβάτι, σά γάτος. Κρατοῦσε
στό δεξιὸ του χέρι, τὸ τραπεζομάχαιρο. Ὁ λόγος ὁ κόσμος κοιμόνταν
καὶ πῶς βαθεῖα ἀπ' ὄλους, ὁ Χαρίλαος. Στὴν ἀρχή, ὅν ἤξερα τί
παίει νά κάνει. Στάθηκε πάνω ἀπὸ τὸ διπλανὸ κρεβάτι καὶ κοί-
ταζε πολλή ἔρα. Μετὰ ὕψωσε τὸ χέρι. Σημάδευε κατ' ἐθέταν
τὴν καρδιά. Οὔτε κι ἐγὼ θυμᾶμαι πῶς πετάχτηκα καὶ τὸν
αταμάτησα. ἴσως ἕνα δευτερόλεπτο πρὶν τρυπήσει ἡ λεπίδα
τὸ λεπτὸ δέρμα. Ἐγίνε πανδαιμόνιο καὶ τελικὰ τὸν πῆραν ἀπὸ
τὸ θάλαμο. Στὸ ἀπέναντι κρεβάτι ἀπὸ τὸ δικό μου, ἦταν ὁ Μανώ-
λης Παπουτσάκης. Αὐτός εἶχε τραῦμα στό γόνακο ἀπὸ πολυομυελί-
τιδα, κι ἐκεῖ ἀπάνω τὸ χτυποῦσαν, πῶς πολὺ. Ὁ μεγαλύτερος
ἀδελφός του, ὁ Γιάννης, εἶχε περάσει τὰ μαρτύρια τοῦ Χριστοῦ,
στό Τρίτο Τάγμα. Τὸν πατέρας τους, ἀξιωματικό, τὸν εἶχαν δολο-
φονήσει οἱ φασίστες, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, μπροστὰ στό σπίτι

Τους, τῶν, στὴ Χαλέπα. Ὁ Μανώλης, ἦταν μέλος τῆς καθοδήγησης τῆς
ΕΠΟΝ Κρήτης. Γνωριστήκαμε γιὰ πρώτη φορά στό Συνέδριο τῆς
ΕΠΟΝ καὶ ἔκτοτε κινήκαμε ἀδελφικὸς φίλοι. Στὸ ἦθος, στὴ σκέψη
καὶ τῆ κρῖση ~~πῶς~~ του, ἀναγνώριζα τὸν καινούργιο ἰδανικὸ τύπο
ἀνθρώπου πού θά ἤθελα νά τοῦ μοιάσω. Μαζὶ μέ τὸ Ζάννο καὶ μέ
τὸ Δεσποτιδῶ, ὁ Παπουτσάκης, ἦταν ἡ ἄλλη μεγάλη μου ἀδυναμία
καὶ ἀγάπη. Δὲ σοῦ μιλοῦσε ποτέ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του. Αὐτός ὅν
εἶχε προσωπικὲς ἐπιθυμίες, ὄνειρα, προβλήματα. Αὐτός ἤθελε νά

436

δειχνει. Τόν ενδιέφερες έσθ, ο άλλος, τó κίνημα, ο λαός, τó μέλλον. Δέ σου μιλούσε για τó μερικό, τó μικροπρόθεσμο, τó επισοδειακό. "Αλλά για τά συνολικά, τά μακροπρόθεσμα, τά συμπαντικά. Η σκέψη του αγκάλιαζε εποχές. Ο ψυχικός βηματισμός του, μετριώνταν με τούς δραματισμούς, που όλοι μας κάναμε, εκείνες τές εποχές. "Αν ή ευγένεια αποφάσιζε νά προσωποποιηθεί > θά έπαιρνε τή μορφή του Μανώλη. Εθγενικός, έως τó τέλος. Με ένα γλυκό διακριτικό χαμόγελο, σά νά σου έλεγε "Μέ συγχωρείς που πρέπει νά σου πώ ότι σε αγαπώ. Όπως αγαπώ όλους όσους παλεύουν. "Ακόμα κι αυτούς, που σήμερα μέε χτυπούν". Στο πρώτο τάγμα, τόν χτύπησαν λίγες μέρες πριν από μās. Στο τέλος όταν έμεινε μόνος του, ^{τόν} πήγαν στο υπαίθριο θέατρο, τόν έβαλαν στη μέση τής σκηνής και τó χτυποΰσαν όλοι μαζί. Σε μιá στιγμή > τού έδωσαν ένα περιστροφή, νά αυτοκτονήσει. Τó πήρε, τó κοίταξε και τούς τó πέταξε. Είπαμε. "Όταν μείτε στην κατρακύλα, τά βάσανα δέν έχουν σταματημό. Μετά τήν ήττα - που μαγειρεύονταν εκείνες τές μέρες του θέρους του 1949 - λαός και κίνημα, πήραμε τήν κατηφόρα. Ανάμεσα στις απώλειες, ήταν και ο θάνατος του Μανώλη. Γνώρισε εδύχως τήν άνοηση τής δεκαετίας του 60. Δέν γνώρισε τή δικτατορία. Τά τραύματα, πάνω στο χαλασμένο πόδι, τού δημιούργησαν προβλήματα στην καρδιά. Ήταν που ήταν λεπτή και εύλο- σθητη. Κι έτσι σταμάτησε ~~σταμάτησε~~ ακόμα μιá μεγάλη καρδιά. "Όταν μās τόν φέρανε νεκρό από τή Σόφια, γύριζα τή νύχτα έξω από τó Α Νεκροταφείο, μπάς και τόν συναντήσω. "Ήξερα πώς κι εκείνος μέ αγαπούσε. Είχαμε άλλωστε άφήσει στη μέση πολλές κουβέντες. Κι έπρεπε νά τές τελειώσουμε. Η παρουσία του στο

θάλαμο, όπως καταλαβαίνετε, ήταν για μένα δαση. Όταν άρχισα να σηκώνομαι, έμπαινα κι εγώ στο κομβόι για τις τουαλέτες. Σχηματίζαμε όλοι μαζί μία σειρά. Πού ένας, στήριζε τον άλλον. Καθώς οι περισσότεροι ήταν τρελλοί - σπαστικοί και ανάπηροι, όπως εγώ κι ο Μανώλης, προχωρούσαμε δύσκολα. Ήταν μία ανθρώπινη αλυσίδα, που λές και δέχονταν άκανόνιστες ηλεκτρικές εκκενώσεις, για να προχωρήσει. Βγαίναμε στο διάδρομο και πιάναμε θέσεις στους πάγκους του χώλ. Στις τουαλέτες, μπαίναμε κατά ζεύγη, ώστε ο ένας να βοηθάει τον άλλον. Άντε να πλύνεις τον σπαστικό. Όταν τ'ο σαπούνι έμπαινε στα μάτια του, έπεφτε πάνω στις βρογχίτες βρώμικες πλάκες και σφάδαζε. Άντε να τόν βάλεις να χέσει. Τραντάζονταν όλος, πασαλείβονταν κι έπρεπε να τόν καθαρίσεις, σά μωρό παιδί. Κι όλα αυτά, μόνοι μας. Στόν άπέναντι θάλαμο ήταν κρατούμενοι έθνικόφρονες. Έκεϊ στο χώλ, σιγά-σιγά, έσκασε η άρχική άπομόνωση. Θυμάμαι έναν άξιωματικό, που πάθαινε σοβαρές κρίσεις. Ένα πρωτόν, που οι φρένες του λειτουργούσαν, κέθησε πλῆτ μας να μᾶς διηγηθεῖ τήν περιπέτωση του. Ήταν έφεδρος ~~άξιωματικός~~ και υπηρετούσε στη Θεσσαλονίκη. Για κακή του τύχη στο στρατόπεδο γίνονταν καθημερινά, οι εκτελέσεις. Πολλές φορές, βρέθηκαν επικεφαλής του άποσπασματος, που σημαίνει, ότι έδινε αυτός, τή χαριστική βολή. Έως εδώ όλα ομαλά. Νά όμως που τά περασμένα Χριστούγεννα, του 48, τούς έφεραν για να σκοτώσουν, διακόσιους, και μάλιστα, είχε εκείνη τή μέρα χιονίσει. Σημαντική λεπτομέρεια αυτή, για τήν ιστορία μας. Οργάνωσαν έτσι, ούτως ώστε, να τούς σκοτώνουν με τά

μυράλια. Σέ ομάδες τῶν εἴκοσι. Τούς ἔστηναν μπροστά.
 Τούς θέρριζαν. Αυτόματως, τό χιόνι, βάφονταν κόκκινο. Αὐτός
 πήγαινε καί τούς ἀποτέλειωνε. Μιά - δύο - πέντε - εἴκοσι
 σφαίρες στόν κρόταφο. Καί ἔως ἐδῶ ἑμαλά. Ξεχνῶ μία λεπτο-
 μέρια. Ὅσοι ἀπό τούς τουφεκισμένους εἶχαν μένει ζωντανοί
 καί ἀνέπνεαν, τούς πρόδινε ἡ ζεστή τους ἀνάσα, πού ἀνέβαινε
 μέσα ἀπό τό ματωμένο χιόνι, πρός στόν παγωμένο ἄερα, σάν
 μία λεπτή κολώνα καπνοῦ. Σ' αὐτούς ^{πρώτη} ἔριχνε τή χαριωτική
 βολή. Σέ μία ἀπό τίς μακάβριες μετακινήσεις του, πλησιάζει
 πρός τήν μικρή κολώνα καπνοῦ, πού ὑψώνεται, πάνω ἀπό κάποιον
 ἐκτελεσμένο. Αὐτός ὅμως, εἶχε πέσει ἀνάσκελα καί τόν κοιτάζει
 μέ μάτια ὀρθάνοιχτα, ἱκετευτικά. Καί τά χεῖλη του ἀνοίγουν
 καί βγαίνει μόνο μία λέξη "Μή". Φαίνεται ὅτι τό βλέμμα τοῦ
 μελλοθανάτου τραυματία, σέ συνδυασμό μέ τή λέξη κι ὅλα αὐτά,
 μέσα στό χιόνι, πού εἶχε βαφεῖ κόκκινο ἀπό τό αἷμα - ἔγιναν
 ἡ σταγόνα πού ξεχειλήσε τά ὄρια τῆς ἀντοχῆς του. Καθώς μᾶς
 τά διηγήθηκε, ἦταν ἐπόμενο νά τά ξαναζήσει καί νά ὀδηγηθεῖ
 σέ κρίση. Ἐβγαζε πρώτα μία ὀξυτάτη ἀναρρη κραυγή καί μετᾶ
 τό δεξί του χέρι, ἀποδεσμευμένο ἀπό τό κέντρο τοῦ ἐγκέφαλου
 του, ἔκανε τήν κίνηση τῆς ἐκτέλεσης μέ περίστροφο, σέ ὑπερ-
 βολή, σέ ἔνταση καί ταχύτητα. Σέ νά ἐκτελοῦσε χιλιάδες ἀνθρώ-
 πους, φωνάζοντας συγχρόνως, Μπάμ-Μπάμ-Μπάμ-Μπάμ, σέ συνδυασμό
 μέ τό οὐρλιαχτό. Ἐτρεχε κάλ πηδοῦσε, σάν ἀφηνιασμένος ταύρος,
 ἔως ὅτου οἱ νοσοκόμοι, πλεφτοντας ὅλοι μαζί ἀπάνω του, τόν
 ἀκίνητοποίησαν. Μεγάλη ἑβδομάδα, καθώς εἴμαστε στό χῶλ περι-
 μένοντας τή σειρά μας, γιά τίς τουαλέτες, μπήκαν οἱ κυρίες
 ἀπό τό Κολωνάκι, μέ τά καλάθια γεμάτα κουλουράκια καί κόκκινα

439

ἤρθαν κοντά μας καὶ λέγοντας γλυκόλογα -πού χύσαμε τὸ αἷμα
μας γιὰ τὴν πατρίδα, ἤδηλαδὴ γιὰ ~~ἄφτες~~- ἄρχισαν νὰ μᾶς τὰ μοι-
ράζουν. Ὅποτε ἐπεμβαίνει ὁ ἀλαμίτης φρουρός καὶ τὶς μαλώνει:
"Σ' αὐτὰ τὰ κλωδικαῖα τοὺς κουκουέδες ^{Τοῦ} δίνετε;" Κοιτάζωσαν οἱ
κυρίες. Μᾶς κοιτάζαν μὲ μοχθηρὸ βλέμμα καὶ ἄρχισαν νὰ τὰ μαζεύ-
ουν πίσω. Εἶπαμε τὸ Πάσχα εἶναι ἡ γιορτὴ τῆς ἀγάπης. Ὅμως μονάχα
γιὰ τοὺς ἀνθρώπους. Κουκουέδες, γιὰ τὶς καλὲς χριστιανὲς κυρίες,
ἦταν κάτι πάρα πάνω ἀπὸ ζω,

Ἀνήμερα Πάσχα μας ἐπισκέφθηκε ὁ Παπάγος με τὴ γυναίκα του. Ἦσαν μιὰ
ηλιόλουστη, πασχαλιάτικη μέρα, ὄνομα καὶ πράγμα. Τὴν προηγούμενη ὁ
υπεύθυνος γιὰ τὸ θάλαμο ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ ταγματάρχης, μας ἀνήγγειλε, τὴν
υψηλὴ ἐπίσκεψη καὶ πρόσθεσε "Ἀπαγορεύεται νὰ μιλήσετε στὸν Στρατάρχη.
Ἄν σας ρωτήσει: "Πὼς περνάτε;" θὰ πεῖτε, "θαυμάσια". "Καὶ τι θὰ γίνεῖ
με τὸ αὐριανὸ ἐπισκεπτήριο;" εἶπε κάποιος. "Ποῖο ἐπισκεπτήριο;" ἔκανε
τάχα πὼς δὲν κατάλαβε. "Μὰ εἶναι Πάσχα.." φώναζαν πολλοί. "Τὸ Πάσχα
εἶναι γιὰ τοὺς Χριστιανούς. Εσεῖς εἰσθε ἀναρχικοί, ἀθησοκοί ... Ἀπά-
τριδες!". Τάπε καὶ οἱ φλέβες τοῦ λαιμοῦ τοῦ πετάχτηκαν ἔξω. Περνώντας
τὴ σιδερένια πόρτα, ξαναγύρισε. Μας ἀγριοκύταξε καὶ πρόσθεσε "ὅποιος
ἔχει κώλο, ας δοκιμάσει...". Μόλις ἀνοιξε ἡ πόρτα, ἔβταν δέκα το πρῶν,
βρισκόμυνα δίπλα τῆς, στο κρεβάτι τοῦ Ἑλληνα. Μπαίνει, πὺ λέτε, ὁ
Στρατάρχη. Ἐλαμπε ολόκληρος μέσα στὴν ολόχρυση στολή του. "Καλὸ Πά-
σχα, παιδί!". Ἡ γυναίκα του, σταμάτησε δίπλα μου. Βλέπει τὴν πατε-
ρίτσα, καὶ με ρωτᾷ, καθὼς μου χαϊδεύει τὸ μάγουλο "πού τραυματίστηκες,
παιδί μου;". "Ἐχετε μὴπως κανένα παράπονο;" συνεχίζει ὁ Παπάγος. Τσι-
μουδιά. Ἐξω, στὸν κήπο, οἱ φρουροὶ ἀπὸ τὸ πρῶν σπρώχνουν τοὺς δικούς
μας. Ἐμεῖς τοὺς φωνάζουμε μέσα ἀπὸ τὰ σίδερα "Καλὸ Πάσχα". Κι' αὐτοὶ
στριγγιλίζουν καθὼς τοὺς χτυποῦν με τοὺς υποκόπανους... Ἐνα δευτερόλε-
πτο. Δυό. Πέντε. Δέκα. Απογειώνομαι. Τὴ στιγμὴ πὺ ἡ κουστωδία
φτάνει στὴν πόρτα βλέπω τὸν ταγματάρχη νὰ κορδώνεται ἱκανοποιημένος καὶ
μου τὴ δίνει. "Εἶναι Πάσχα" λέω στὸν Παπάγο. Σταματᾷ καὶ με ~~κοιτᾷ~~ κοιτᾷ
ἀπορημένος, σαν νὰ με ρωτᾷ με τὸ βλέμα "καὶ λοιπόν;". "Δεν αφήνουν
τοὺς δικούς μας νὰ μας ἐπισκεφθοῦν". "Εἶναι ἀλήθεια;" ἀπευθύνεται ἀυ-
στηρὰ στὸν ταγματάρχη. "Εἶναι ψεύτης... Εἶναι ταραξίας...", αὐτὸς.
"Εἶναι ἀλήθεια, παιδί;" ρωτᾷ τώρα τοὺς ἄλλους. Στὴν ἀρχὴ ἔχουν χαμηλω-
μένα τὰ βλέματα, σιωπηλοί. Μετὰ φωνές ἐδῶ κι' ἐκεῖ "Ναί, ναί, ναί...".
Γυρίζει ὁ Παπάγος καὶ διατάσει, αὐστηρὰ, "Να γίνεῖ ἐπισκεπτήριο. Νὰ μου
ἀναφέρτε..." καὶ βγαίνει με γοργὸ βῆμα, συγχυσμένος. Ἐφυγαν. Ἐκλείσει

439A

η πόρτα η βαρειά. Μόλις μείναμε μόνοι, νεκρική σιγή. Μου λέει ο Μανώλης "Δεν έπρεπε να το κάνεις...Τί θα γίνει τώρα με σένα;". Αρχισαν να μιλάνε όλοι μαζί και να με μαλώνουν γλυκά. Είχα μετανοιώσει. Όμως ήταν αργά. "Δεν ξέρω πως μούρθε" απολογούμαι, "το σβέρκο του ταγματάρχη φταίει...". Δεν πέρασε μισή ώρα και φωνάζουν τους πρώτους για το επισκεπτήριο. Μεσημέρι, ακούω τ'όνομά μου. Άραγες για ποιά λόγο; Και πάλι τα βλέματα των άλλων με παρακολουθούν με συμπόνοια. Βγαίνω και πλώ στο χωλ. Πέφτει πρώτος ο γέρος μου στην αγκαλιά μου. Η Μυρτώ, διακριτική, μου σφίγγει το χέρι. Καθόμαστε στον πάγκο. Με βάζουν στη μέ-

ση. Μου δίνουν τα δώρα.. Τσουρέκι, κόκκινα αυγά. Βγάζουμε και τη σχετική φωτογραφία. "Είσαι συλλογισμένος" μου λέει ο πατέρας, "σου συμβαίνει τίποτα;". "Όχι. Να, σκέφτομαι τη μαμά και το Γιαννάκη". Γυρίζοντας στη φυλακή, με σταματούν στο διάδρομο δυό αλφαιμίτες. "Από δω" με διατάζει ο πρώτος. Απέναντι από το θάλαμο βρίσκεται η απομόνωση. Ανοίγουν την πόρτα και με σπρώχνουν. Είναι ένα λιλιπούτειο δωμάτιο μ'ένα κρεβάτι χωρίς σκεπάσματα. Σκέτος σουμιάς. Δεν έχει παράθυρο και είναι σκοτεινά. "Γδύσου" μου λένε και οι δυό μαζί. Δεν κουνιέμαι κι'αυτούς ερεθίζει. Κρατούν χοντρά γκλόμπς, λευκά. Μου δίνει ένας μιά, κατευθεία στο σταυρό, ανάμεσα στα δυό μάτια. Ζαλίστηκα. Ανοίγει η πόρτα και μπαίνει ο ταγματάρχης. Γλύφει τα χείλη και με φτύνει. Λέει "Πιάστε τον γερά". Με πιάνουν κι'αυτός με χτυπά στην κοιλιά. Στο τέλος δίνει και μιά κλωτσιά στ'αρχίδια. Για επίδορπιο. "Δικός σας" τους λέει και κλείνει την πόρτα ... Με πήγανε στο θάλαμο την άλλη μέρα ξημερώματα και με πετάξανε, όπως ήμουνα ολόγυμνος, πάνω στις κουβέρτες... Ο θεός μου, ο Χατζητζιζανής, είχε μετατεθεί, κι'έτσι η ανάρωση, αυτή τη φορά ήταν αργή και βασανιστική ... Δεν ξαναείδα τον πατέρα μου και τη

Μυρτώ. Μου άφησαν όμως τις παρζιούρες

439B

- 381B -

τούρες και τὰ χαρτιά μου/κι ἄρχισα νά δουλεύω. "Όταν θά γίνει λόγος
 γιά τίς συνθέσεις αὐτῆς τῆς ἐποχῆς, θά ἀντιγράψω γιά σᾶς τὸ κεί-
 μενο, ~~πού ἔγραφα με χεῖνὸ μολύβι~~ ^{με τὴν ἐνδειξη} στὴν τελευταία σελίδα, στὰ ΘΕΜΑΤΑ
 ΚΑΙ ΚΥΚΛΟΙ, ~~σὺ~~ 401 στρατιωτικὸ νοσοκομεῖο. Οἱ πληγές εἶχαν ἐπου-
 λωθεῖ. Μόνο με τὸ πόδι, εἶχα ἀκόμα ἐυκολίες. "Έμαθα ὅμως νά μετα-
 κινουῖμαι εὐκόλα, με τίς πατερίτσες. Πέρασαν δύο μῆνες. Τότε μάθαμε
 ὅτι ἐτοιμάζουν τὴ μεταγωγὴ ὀρισμένων γιά τὸ Μακρονήσι. "Ανάμεσά
 τοὺς ἦμουν κι ἐγώ. "Ο πατέρας, εἶχε πιά ἐπιστρέφει στὴν Κρήτη.
 Εἶδοποίησα τὴ Μυρτώ ^{ἄς} πῆραν, μετὰ τὸ μεσημεριανὸ συστῆιο. Τοὺς
 ἄλλους, τοὺς δέσανε δύο-δύο, με χειροπέδες. "Έμένα με ἄφησαν λυτὸ,
 γιατί εἶχα τίς πατερίτσες. ἔβμαστε πεντέξη. Οἱ φρουροὶ μας, ἄλφαμίτες,
 καὶ φαντάροι, με πλήρη ἐξάρτηση, κατεβήκαμε με τὰ πόδια ὡς τὴ στάση
 τῶν τραίμ, μπροστά στὸν εὐαγγελισμό. Εἶδα τὴ Μυρτώ. Κοιταχτήκαμε
 κρυφά, γιατί ἂν τὴν καταλάβαιναν, θά τὴν ἔπιαναν ἢ θά τὴν ἐδίωχναν.
 "Έμετεῖς μπήκαμε ἀπὸ τὴν πίσω πόρτα καὶ ἡ Μυρτώ ἀπὸ τὴν μπροστινὴ.
 Τὰ κέτρινα τραίμ ἦταν μακρόστενα. Στάθηκα ὄρθιος, πλάι στὴ σιδερένια
 κολώνα, κι αὐτὴ τὸ ἴδιο. Μᾶς χάριζαν 15 περίπου μέτρα. Τὰ βλέμματά
 μας, εἶχαν ἀκίνητοποιηθεῖ, τὸ ἕνα βαθεῖα μέσα στὸ ἄλλο. "Ἦταν ἡ
 πρώτη φορά, ὅστερα ἀπὸ χρόνια, πού βλέπαματε τόσο πολὺ. Εἶχα
 τὴν αἴσθηση ὅτι εἶχε δημιουργηθεῖ ἕνας τόσος γερὸς ἄξονας, με τὰ
 δύο μας τὰ βλέμματα ἐνωμένα, πού μπορούσε νά συγκρατήσῃ ἐπάνω
 του, τὴν ἴδια τὴ γῆ. Μίλαιναν οἱ ἐπιβάτες, οἱ φρουροὶ, τὰ σπῖτια

44^ο

(541) γύρω μας και μετς μεγαλώνουμε - μεγαλώναμε. Στο τέλος κυριαρχήσαμε μέσα σέ όλο τό Στερέωμα και νοιώσαμε ότι ζούμε ένα καθό περαστικό όνειρο. Κι όλα αυτά που μάς χωρίζουν, είναι φροκαλα και άνοησίες. Πά, έτσι θά κάνουμε αύριο. Όπως τινάξει κανείς μιάν άράχνη από τό πέτο του κι όλα θά πάρουν τή θέση τους, μέσα σ' αυτό τό καλάθι, τό γεμάτο μέ επιάλτες και μέ παράκρουση. Ήμουν εύτυχιμένος όσο ποτέ άλλοτε. "Αν δέν τό είχε πετ ό Γκαίτε, θά φώναζα δυνατά "Στάσου στιγμή". Στα Χαντεϊα μάς κατέβασαν. Κατέβηκε και ή Μυρτώ. Ό κόσμος μάς κρυφοκοίταζε, γιατί είχαν φόβο. Κανείς δέν στέκονταν νά δετ. Πιάνουμε βλέμματα φιλικά, άδιάφορα, έχθρικά. Μάς πέρασαν μέσα απ' τήν Όμόνοια και πήραμε τό δεξιό πεζοδρόμιο τής Άγίου Κωνσταντίνου, για τό Σταθμό Λαρίσης. Από τ' άριστερό, κατέβαινε ή Μυρτώ. Τό ράδιο έπαιζε, τό "Χωρίσαμ' ένα δειλινό". Τό κεφάλι μου, στραμμένο άριστερά, πήγα δυό-τρεις φορές νά πέσω. Τό πρόσεξαν οι άποτήδες. Περνά ένα τό όδρομο και πλησιάζει τή Μυρτώ. "Αν τήν πειραζε, θά ^{χτύπων} ~~καίνο~~ όποιον μπορούσα μέ τό δεκανίκι μου και ότι γίνεται. "Όμως αυτός, μόνο τής μίλησε. Μούριξε μιá τελευταία ματιά. Τή ρούφηξα όσο μπορούσα κι ά βαθειά μέσα στην φυχή μου κι όλα σκοτείνιασαν δια μιáς και πάλι. Ούτε θυμάμαι ποτε φτάσαμε στο ~~κέντρο~~ Διερχομένων. Άνοιξαμε μιá καταπακτή, στή μέση του προαύλιου και είπαν στόν πρώτο, "κατέβα". "Όταν ήρθε ή σειρά μου, τους προβλημάτισε τό δεκανίκι μου. Τέλος ένας αποφάσισε. "Έκετ κάτω δέν τό έχεις ανάγκη". Και μου τό πήρε. Μέ βοήθησαν δυο νά μπώ στην τρύπα. Τό άριστερό μου πέλαμα βρήκε κάτι σαν ζύλινο σκαλοπάτι. Έβαλα και τό πονεμένο. Ήταν άνεμόσκαλα και κατέβαινα, κούτσά κούτσα, στόν "Άδη". Όταν μπήκε και τό κεφάλι μου, κλείσανε από πάνω τήν καταπακτή. Έγινε μαύρο σκοτάδι. Από κάτω, κάποιος, μου λέει "Σιγά-σιγά συνάδελφε. Μέ προσοχή". Ρίχνω ένα βλέμμα πρός τά κάτω. Μιá κλωστή, θάλεγα, από κυματιστή λάμψη. Δυό χέρια μέ πιάνουν και μέ βοηθούν νά πατήσω στο τσιμέντο. "Κάτσε έδω" μου λέει. Ήσυχία νεκρική, που τήν σπούσε κελαρφιστός

(542)

441

ήχος νερού. "Όμως διακριτικός. Ύποκωφος. Ήταν αδύνατο να σκεφτώ ποῦ βρίσκομαι και τί θα μου συμβεῖ." Όπως εἶπα, ἡ ὄραση συνηθίζει στο σκοτάδι. "Ἐνῶ ἄρχισα να διακρίνω σκιές και σχήματα, ὁ ἄερας ποῦ εἶχα φέρει μαζί μου ἀπ' ἔξω, εἶχε τελειώσει και διὰ μιᾶς > τυλίχτηκα μέσα σέ μιὰ βρώμα ἀνευ προηγουμένου. Νδιμιζα πῶς μέ πνίγουν. "Συνάδελφοι ἠσυχάστε, λείπει ἐπιτέλους κάποιος ποῦ γνώριζε καλά τό μέρος. Αὐτό εἶναι τό κρατητήριο. Μέσα στο βόθρο. Ἡπροστά μας περνοῦν οἱ ἀκαθαρσίες. Για ἄερα, ἡ καταπακτιή ἀνοίγει τρεῖς φορές τή μέρα, ὅταν κατεβάζουν νερό και φωνί μέ τό καλάθι. Γι' αὐτό πρέπει να ἀνασαινομε ἀργά και ἤρεμα. Ἄρουρατοι και σκουλήκια ὑπάρχουν." Όμως, τοῦς χαλάσαμε τή ζαχαρένια. "Ἐχει κουβέρτες για ὄλους. Ἐμεῖς περνᾶμε στρατοδικετο. Ἐρχόμαστε ὄλοι ἀπό μάχημες μονάδες. Ἐσεῖς; >> << Ἐἴμαστε μακρονησιώτες, ἀπάντησε κάποιος. << Τό ἴδιο κάνει. Τώρα στή ἴδια σκατά βράζουμε. Σέ λίγο ἔβλεπα καθαρά. Ὁ ἄνθρωπος, συνηθίζει γρήγορα, σέ ὄλα. Προσαρμόζεται. Στο σκοτάδι, στή βρώμα, στή βρωμιὰ. Ἀπό τόν πολιτισμό ὡς τό ζῶο, ὄεν εἶναι οὔτε καλά-καλά ἕνα βήμα. Ὁ βόθρος, ἦταν ἕνα ρυάκι, ὡς ἐνάμιση μέτρο φάρδος και ἐββομήντα πόντοι βάθος. Ἀπό ὄω κι ἀπό κεῖ, εἶχε τσιμεντένια πλατώ, ἔως δυό μέτρα περίπου, μέ ἐλαφριά κλίση πρός τό βόθρο. Μέτρησα ἔως εἴκοσι σκιές - φαντάρους. Ἄλλοι ξαπλωμένοι. Ἄλλοι καθιστοί. Μερικοί κἀνανε βόλτες. Ὁλοι χωρίς παπούτσια, μέ τίς κάλτσες πάνω στίς κουβέρτες. Μές στο σκοτάδι, οἱ κάφτρες ἀπό τά τσιγάρα, ἀν τίς ἔβλεπες ὄλες μαζί, σχηματίζανε σχέδια και μαγικές εἰκόνες. Ὅταν ἀκουγες κανένα δυνατό πλάτε > τότε ἡ θάταν κανέναν χοντρός ἀρουρατος, ποῦ γλίστηρε και ἔπεσε στο νερό, ἡ καμμιά χοντρή κουράδα, ἀπό φαντάρο. Ὁρατα εὐκαιρία και ἡ μία και ἡ ἄλλη, για καλαμπούρι. Ἐμεῖς, οἱ μακρονησιώτες > μαζευτήκαμε ὄλοι μαζί. Χωρίς προγραμματισμό, πιάσαμε μιάν ἔκηη ^{παροίμερος} κάπως ~~παροίμερος~~ ἀπό τοῦς ὄλους. Μόλις ἔπεσε ἐκεῖνο τό "εἴμαστε μακρονησιώτες", νοιώσαμε ἕνα ξαφνικό πάγο, γύρω μας. Κανείς πιά δέ μίλησε. Ὄσπου ἀνοιξε ἡ καταπακτιή και ἕνα ἀπόμακρο φῶς > σά μπάλδνε κρεμάστηκε πάνω ἀπ' τά κεφάλια μας. Σέ λίγο νοιώσαμε τό

(543)

442

λίγο καθαρό αέρα, να κατεβαίνει προς το μέρος μας και να
 μας χαϊδεύει. Πόσοι άνθρωποι αλήθεια εκτιμούν αυτό τον άδρατο
 αέρα που μας τυλίγει; "Ίσα -Ίσα, λένε "άέρας κοπανιστός", όταν
 θέλουν να πουν "τίποτα". Αυτό λοιπόν το τίποτα, άξιζε χίλιους
 θρόνους, για μας. Το καλάθι, δεμένο στο σχοινί, άνεβοκατέβαινε.
 "Άλλες δυο μερίδες" φώναξε αυτός από κάτω. "Γιατί;" ρώτησε ο
 άλλος, από ψηλά. "Ήρθανε έξη. καινούργιοι. "Όχι, τέσσερεις". "Δέ
 γίνεται. "Από αύριο". "Έτσι έσπασε ο πάγος. Γιατί τότε μιά σικά
 και τότε άλλη, φώναζαν "Δέν πειράζει παιδιά.θά μοιραστούμε το
 δικό μας". Κι άρχισαν να έρχονται κοντά μας και να μας προσφέρουν
 φωμί και νερό, από το παγούρι τους. "Εμείς όμως, καλού κακού, συμφω-
 νήσαμε να μένει ένας ζυπητός με βάρδια, όλη τη νύχτα. Κι αν
 είχαν βάλει τίποτα προβοκάτορες, να μας μαχαιρώσουν; Το πρώινό
 ήταν κομπλέ. Δηλαδή, φωμί και νερό, όμως σύν έξι μερίδες. "Εγώ
 πιάστηκα από την ύγρασία. Είχα πόνους στα σπασμένα πλευρά. "Άρχισα
 να βήχω και να φτύνω αίμα. "Όμως έκείνο που δεν τό άντεχα με
 τίποτα, ήταν οι μαχαιριές που ένοιωθα στο γόνατο. Βογγούσα όσο
 γίνεται πιό διακριτικά. "Τι έχει; "ρωτούσε, πότε-πότε, κανένας ξένος.
 "Πο πόδι του" άπαντούσε ο δικός μου. Κουβέντα στή κουβέντα μήκισα
 στο φητό. "Όποτε δεν είμαι φέματα, όσα λένε για τη Μακρόνησο..."
 "Ένας ειδικός, όπως παινεύονταν ο ίδιος, ήρθε να μου κάνει μασάζ
 στη πλάτη και στο γόνατο. "Νά φωνάξουμε να τον πάρουν άπάνω"
 είπε ο πιό άποφασιστικός, αυτός που σκότωσε το λοχαγό του, και
 πήγαινε για σίγουρο τουφέκι. "Έδώ κάτω, θά σαπίσει. "Σιγά-σιγά
 όμως, με συνήθισαν και μένα. "Εμείνα μονάχος με τον πόνο μου.
 Σεχάστηκα. "Όπως γίνεται σ' αυτές τις περιπτώσεις, μόλις σπάσει
 ο πάγος, άρχιζαν οι έγκμιστηρεύσεις. Δεκαπέντε φανταροι από το
 μέτωπο. Δεκαπέντε έμπειρες. Δεκάδες ιστορίες. Για να τους έχουν
 μαζί μας, μέσα στο βόθρο, αυτό σημαίνει ότι τά παραπτώματά τους
 ήταν βαρεία. Τους πήγαιναν στίς Στρατιωτικές Φυλακές της Μακρο-
 νήσου. "Από κεϊ θά βγεις σακαταμένος, για να βρεθείς μπροστά
 στο άπόσπασμα, με ένδιάμεσο σταθμό, το στρατοβίκη. "Έτσι ζήσαμε

(544)

"

443

τόν ἐμφύλιο, ἀπό τήν πλευρά τοῦ ἔθνικοῦ στρατοῦ, σέ ὄλο του
 τό μακάβριο "μεγαλεῖο". Διολέγω μιά ἱστορία μέσα στίς χίλιες:
 "Ἵπηρετοῦσα στήν τάδε Ἡεραρχία, στήν τάδε περιοχή. Αὐτό πού
 φοβόμαστε πιά πολύ, ἦσαν οἰνάρκες. Δέν τολμοῦσαμε νά ξεμυτήσουμε.
 "Ὄσπου στό τέλοσ, ὁ Διοικητής μας, ἀπόφάσισε νά πάρει μέτρα δρα-
 τικά. Μπαίναμε στό χωριό καί ἡ χωροφυλακή μάζευε στήν πλατεία
 τίς οἰκογένειες τῶν κατσαπλιάδων. Πᾶναιτες, μητέρες, παιδιά, γέροσ,
 γριές." Ὀλουσ. Θέλαμε νά περάσουμε ἕνα κάμπο μέ νάρκες; Βάζαμε τό
 τσοῦρμιο μπροστά. Τριακόσιουσ-τετρακόσιουσ Νομοῦ Τουσ. "Ἐμεῖς πῶσ,
 τοῦσ σημαδεῦαμε μέ τά πολυβόλα, μή λακήσουν... Καταλαβαίνετε τί
 γινότανε... Ὡσέ τέτοιουσ εἶδουσ ἱστορίεσ, πρίν τελειώσει ὁ ἕνασ,
 ἀρχίζει ὁ ἄλλοσ. "Κι ἔμεῖς κάμαμε τό ἴδιο. Νά δεῖς ὁμωσ, πού περνᾶνε
 τά γυναικόπαιδα κι ὄλα φαίνονται ἐν τάξει. Καί μόλισ πατήσει τό
 πόδι του φαντάροσ, οἱ νάρκεσ σκάζουν, λέσ καί εἶναι συνεννοημένεσ.
 Τί εἶχαν οἱ πατοῦσεσ τῶν ἄλλων δε μού λέσ;" "Ὀταν ἡ συζήτηση
 γυρνοῦσε στά κατορθώματα τῶν ἀνταρτῶν καί στό μακελεῖο πού προξε-
 νοῦσαν στίς γραμμίεσ τοουσ, τότε κοιταζόμεστε ἀνήσυχουσ. Λέσ νά
 ξεπνήσουν μέσα τοουσ, τίποτα ἐνστινχτα ἐκδικητικά; Ἐπάνια ὁμωσ
 (545) θά συναντοῦσεσ φαντάρο φανατισμένο." Ὀλοι τᾶχαν μέ τή κακή τοουσ
 τή μοίρα κι ὄταν μιλοῦσαν γιά τρίτοουσ, βλαστημοῦσαν τοῦσ ξένουσ
 "πού μᾶσ βάζουν καί σφαζόμεστε" ἢ τοῦσ ὑπουργούσ, πού ἀπό τήν
 * Ἀθήνα ~~ἀποστέλλουσι~~ σιγγυροὶ γιά τήν πάρτη τοουσ, στέλνουν τά παιδιόκια
 τοῦ θεοῦ, στό θάνατο. Σαράντα ἔξι φορέσ ἀνοιξε κι ἔκλεισε ἡ κατα-
 πακτιή. Σημάδι ὅτι εἶχαμε μείνει δεκαπέντε μέρεσ, μαζί μέ τό βρα-
 δυνοῦ ἀνοιγμα τῆσ πρώτησ φοράσ. Στή σαράντα ἑφτά, φάναξαν τό
 ὄνομά μου. Ἦταν μιά κουβέντα, νά σκαρφωῶσ, στό χάλι πού βρισ-
 κόμουν, τήν ἀνεμόσκαλα. Τοῦσ φίλησα ὄλουσ, σταυρωτά. Εἶπαμε εὐχέσ,
 ὁ ἕνασ στόν ἄλλοσ. Μονάχα ἡ ἰδέα ὅτι θά ἔβγαίνα ἀπό τόν τάφο,
 μού ἔδωσε φτερά. Σά τό χριστό σκεφτόμουν. Τῆσ "Ἀναλήψεωσ." Ὀταν
 τό κεφάλι μου βγήκε ἀπό τόν ὑπόνομο, μοῦρθε μιά σκέψη τρελλή.
 "Ἦήπωσ ξαναγεννιέμαι; Μήπωσ ξαναβγαίνω ἀπ' τήν κοιλιά τῆσ μάνασ
 μου; Ε ρέ μάνα * Ἑλλάδα! Ἦ κοιλιά σου ἔγινε βόθροσ. Ἐξεῖ σέ
 καταντήσανε... " Δυό ἀλφαμίτεσ, μού πιάσανε πρώτα τό ἕνα κι ὕστερα

444

τὸ ἄλλο χέρι. Ὁ ἕνας, λοχίας, εἶχε κρατήσει κατὰστικῶς: βαστοῦσε
 τίς πατερίτσες μου, λές καὶ ἦταν ἐξαπτέρυγα. Φαντάροι ἕνα γύρω,
 μὲ φάχνανε μὲ τὰ μάτια γεμάτα ἐρωτηματικά. "Ἀπὸ ποῦ βγαίνει
 αὐτός;" Δὲ πρόλαβα νὰ χαρῶ τὸ φῶς. Ὁ δυνατός ἤλιος τοῦ Ἰουλίου
 μὲ τύφλωσε. "Ἐβαλα τὴν καλάμη ἐντὶ σὲν" καὶ κρατήθηκα στίς
 πατερίτσες, νὰ μὴ γκρεμιστῶ. Μὲ δόδηγσαν κούτσα κούτσα στὸ ΤΙΕΪΜΣ,
 ποῦ περιμένε, κάργα ἀδειούχοις, μακρονησιώτες. Μὲ ἀνέβασαν καὶ
 προχώρησα, νὰ στηριχτῶ στὸ καπὸ. Ἐεκινήσαμε. Ἐγὼ μὲ τὰ μάτια
 μισοκλεισμένα, μὴ στραβῶθῃ, ἤθελα νὰ δῶ ξανά τὴν Ἄθῆνα. "Θὰ σέ
 ξαναδῶ ἄραγες;" ῥωτοῦσα μέσα μου "ναζιάρα πολιτεία;.." καὶ
 (546) σκέφτηκα, πόσο τὴν ἀγαπῶ. Σταματήσαμε στὸ Κορωπι. Ὁ ὁδηγὸς φρέ-
 ναρε, ἔστριψε δεξιά καὶ μπῆκε σὲ μιὰ μεγάλη ἀύλη, μὲ χαλκί. Διέλεξε
 ἕνα δέντρο μὲ σκιά καὶ τὸ ἄραξε. Πηδᾷ ὁ ἑσατζῆς καὶ πάει μπροστά.
 Τοῦ κάνει σῆμα νὰ προχωρήσει, νὰ εἶμαστε στὸν ἥλιο νὰ λιαστοῦμε..
 Ὁδηγὸς, ἑσατζῆς, ἀμφιμίτης καὶ συνοδὸς, πῆγαν καὶ πιάσαν τραπεζάκι
 στὴ σκιά. Ἦρθαν οἱ παραγγελίες. Ἐμεῖς ὀδῶρθοι, σκέτα ζῶα, ποῦ τὰ
 πᾶνε γιὰ πόλυμα ἢ γιὰ σφάξιμο, περιμέναμε ὑπομονετικά. Καταπίναμε
 τὸ σᾶλιο μας, μὲ τὴ γλώσσα παξιμάδι. Τότε ὁ συνοδὸς φαντάρος, μᾶς
 πλησιάζει μὲ κανάτα καὶ ποτήρι. "Συνάβελφοι πιεῖτε νερὸ" καὶ μᾶς
 δίνει νὰ πιοῦμε. "Ποῖος εἶναι;" ῥωτᾷει κάποιος. "Ὁ Μπιθικώτης"
 ἀπάντησαν οἱ ἀρχαιότεροι, ἀπορημένοι γιὰ τὴν ἐρώτηση. Τὸν κοίταζα
 καθὼς γέμιζε τὸ ποτήρι καὶ τὸ πρόσφερε, στὸν ἕναν καὶ στὸν ἄλλον.
 Μακρυῆς φαβορίτες, λεπτὸ μουστακιάκι, ἀτσαλάκωτη στολή. "Τί κάνει;"
 ῥωτᾷ. "Ἐτιάχνει τραγοῦδία... Τὸ καντήλι τρεμοσβῆνει... Δέν τὸ
 ξέρεις;" Ἐτάσαμε σούρουπο στὸ Λαύριο. Ἐμένα μὲ πῆγαν πίσω ἀπὸ
 μιὰ μάντρα. Γιὰ μιὰ στιγμή, περνᾶσάν ἀστραπὴ ἀπὸ μπρὸς μου, ὁ
 θῶρων Σάμιος. Ἐνοιῶσα καλλίτερα. Πλησιάζοντας στὴ προκυμαλα,
 ἔπεσε ἀπότομα μέσα στὸ βλέμμα μου, ἡ σκιά τοῦ νησιοῦ. Ἐπειλητικό.
 Σὰ φίδι χορτάτο, ποῦ ξάπλωσε στὴ θάλασσα, νὰ χωνέφει τὰ θύματα
 τῆς ἡμέρας. Καθὼς ἐκείνη δὴ τὴ στιγμή, ἀνάφανε μαζὶ τὰ φῶτα, στὰ
 στρατόπεδα, μ' ἔπιασε σύγκρυο. Νόμιζα πὼς ἀνοίξε τὰ μάτια του καὶ

(547)

μέ ειΐδε. "Καλῶς τον, Καλῶς τον" σά νά μου "ελεγε. "Πού ήσουνα τόσο καιρός; Ξέ ποθύμησα.²⁷ Φριχτό πράγμα τό καΐκι, πού σέ πιάε μέ ρότα τή χαράερα. Ήδ στόμα τοῦ φιδιοῦ, πού περιμένει νά μέ καταβροχθίσει. "Αντανουλαστικῶς, μέ πιάσανε παντοῦ, οἱ παντοτεινοί μου πόνοι. Εἶπα μέσα μου "θά γράφω ἕνα τερατώδες συμφωνικό ἔργο. Νά τό ἀκοῦν οἱ ἄνθρωποι καί νά ἰδρῶνουν ἀπό τήν ἀγωνία". "Ὀμως μέ τί ήχους; σιέφτηκα. "Χωρίς ήχους" ἀπάντησα. "Δέν ὑπέρχουν ήχοι γιά ἕνα τέτοιο ἔργο...". "Εμείνα λοιπόν σύμφωνος μέ τόν ἑαυτό μου, νά φτιάξω τό ἀπραγματοποίητο. Εἶδα πῶς βρήκα ἐπιτέλους τήν ἀντιστοιχία μέ τήν πραγματικότητα καί χάρηκα. "Ἐστριψα τό κεφάλι μου δεξιά, νά δῶ μήπως στό Σούνιο, κάθεται ὁ Ἄρχάγγελος Μιχαήλ καί μέ χαζεῦει. "Ὀμως τά μάρμαρα ήταν γυμνά ὅπως πάντα. Καί ξαφνικῶς ἄναφαν μαρμάρηνη πυρκαγιά, πάνω ἀπό τό Αἶγατο. "Ἴδιο φῶς, χιλιάδες χρόνια. Ἄρχατα ρουτίνα, ἕνα λεπτό, πρὶν δύσει ὁ ήλιος. Ἄκατάδεχτα νά ριζουν ἕνα βλέμμα, στή θλιβερή κουτσωδία μας, πού μάταια προσπαθοῦσε νά κατλάβει, τό πῶς καί τό γιατί. Πότε γιά πρώτη φορά > αἰσθάνθηκα νά γίνεται μέσα μου κάτι παράξενο. "Ηλεκτρικές ἐκκινήσεις, πού τελικῶς καί ἔδιναν ραντεβού ὅλες μαζιστό στομάχι καί στό κεφάλι. Πῶμιζα ὅτι ἀνάβουν ἐντός μου πυρκαγιές. Καί γόμου καί πονοῦσα. Πῶ σῶμα μου γέμιζε μέ κυματιστούς σπασμούς. "Ἐχανα τό αἶσθημα τῆς ἰσορροπίας. Αὐτή ἡ διεργασία ὀνομάζεται ἀπλά: κρίση. Πέφτεις κάτω καί σφαδάζεις, ὅπως ὁ ἐπιληπτικός. Αὐτό βαστᾷ δέκα λεπτά ἕως ἕνα τέταρτο. Μετά δέ θυμᾶσαι ποιός εἶσαι. "Ἐχεις αὐτό πού λένε, ἀπῶλεια συνειδήσεως. "Ἐτσι πλησιάζοντας τό Μακρονήσι > μπήκα στό λούκι μέ τίς κρίσεις, πού θά κρατοῦσαν ἀκριβῶς δέκα χρόνια. Στήν ἀρχή, ἡ ἀπῶλεια συνειδήσεως ήταν ἔντονη καί κρατοῦσε μέρες. Σιγά-σιγά ἐξαφανίστηκε. "Ἐμνε ὅμως ἡ κατάθλιψη καί προπαντός ἡ αἰσθηση, νά ἀδειάζεις ἀπό κάθε ἰκμάδα. Γίνεσαι ἕνα ζωντανό κουρέλι. Πήν ἴδια στιγμή, στά ἑλληνικά βουνά, παίζονταν ἡ τελευταία πράξη τῆς τραγωδίας. Στήν Πελοπόννησο περικυκλωμένοι ἀπό στερηά καί θάλασσα, δῶδεκα χιλιάδες ἀντάρτες, ήταν καταδικασμένοι σέ σφαγή. Πιό τυχεροί, ὅσοι βρισκονταν στήν κεντρική καί βόρεια Ἑλλάδα >

μαζί με τις οικογένειές τους οι πιο πολλοί, κάπου 50.000 φυγές, > περνούσαν τα σύνορα της *Αλβανίας και της Βουλγαρίας. *Από τότε πόσοι και πόσοι, δέ γύρισαν ακόμα από την προσφυγιά. Κι όσοι γυρίζουν, στην ουσία είναι ξένοι, στον τόπο τους, που γι' αυτόν τα έδωσαν όλα για όλα. Στις φυλακές και τις εξορίες, άλλες πενήντα χιλιάδες. Και τα έκτελεστικά άποσπάσματα, θά δουλευαν πολλά χρόνια > μετά το τέλος του εμφύλιου. *Η *Ελλάδα καταστραμμένη. *Όλοι οι Έλληνες, γονατισμένοι. Μονάχα ο Θρόνος, οι ξένοι, η ολιγαρχία και οι πολιτικοί - στρατιωτικοί και αστυνομικοί κύκλοι που τους ύπη- > ρετούν, θριάμβευαν. Για ποιόν άραγες ο *Ελύτης έγραψε "και θά ραίνουν με άνθη το νικητή, που θά ζει στην δσμή των πτωμάτων". Για τον Παπάγο; *Η για την φρειδερίκη; Μέσα σ' αυτή την τελευταία > περίοδο -1947/49- με τις δυο εξορίες στην *Ικαρία, τη Μακρόνησο, το 401 Στρατιωτικό Νοσοκομείο και την παρανομία στην *Αθήνα συνέθεσα βασικά, τρία συμφωνικά έργα. ΤΑ ΘΕΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΥΚΛΟΙ, την ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΣΕ ΤΡΙΑ ΜΕΡΗ και το ΒΑΒΓΕΓΙΟ ΚΑΙ ΘΡΗΝΟΣ ΣΤΟΝ ΒΑΣΙΛΗ > ΖΑΝΟ. Το μουσικό ύλικό, το δούλενα μέσα στο μαυλό μου και σε κάθε εδκαιρία, το σημειώνα σε φύλλο μουσικής, που προσπαθούσα να έχω πάντα μαζί μου. Σε δύσκολες στιγμές, άφηνα τα χαρτιά μου, στο θδετο > σε σπίτια ή σε φίλους. Τις καρτιτούρες (ένορχηστρώσεις), στο διάστημα αυτό, τις έκανα στο σπίτι μας, στη Νέα Σύμρνη, έως τη μέρα που ήρθαν να με πιάσουν και τους τόσκασα. *Ο πατέρας μου, μετέφερε στο θδετο, το μισοτελειωμένο έργο. *Εγκαταστάθηκα στην αίθουσα > έννεα και συνέχισα -όταν το μπορούσα- τη συνθετική και ένορχηστρωτική μου εργασία. *Εκεί, ούσιαστικά, γράφτηκαν τα δυο πρώτα έργα. "Όσο για το "Ελέγετο", από τις σημειώσεις στην *Ικαρία, έλάχιστες "σάθηκαν". Συνέχισα ήμως να μαζεύω ύλικό και να συνθέτω μέσα στη σκηνή Β5 του Τρίτου Κλωβού. *Εκεί ένορχήστρωσα με μολύβι το > ΒΑΒΓΕΓΙΟ ΚΑΙ ΘΡΗΝΟΣ. *Όταν μās διέταξαν να έτοιμαστούμε για το Α Τάγμα, στις 26 Μάρτητου 1949, παρέδωσα τα χαρτιά μου στο Δάσκαλο. *Η έπιλογή μου ήταν όρθη, γιατί όταν άπολύθηκε, άργότερα, μπόρεσε

νά τά πάρει μαζί του. Ήμενε σ'ένα ξεροκινό σπίτι, μετά τό Χα-
 λάνδρε, μέσα στά πεθικά. Για τραγική σμύπωση, τή μέρα που πήγα νά
 τόν δω και νά τά πάρω, εΐχε πεθάνει ή κόρη του, δε θάταν τριάντα
 χρονώ, έντελώς κουτά και τζάμπα, όπως έξασκουλοθούν νά πεθαίνουν
 οι Έλληνες, από τή μεγάλη νοσοκομιακή φροντίδα, που τούς παρέχει
 τό κράτος. Ήταν Έγκυος και πήγε στό γιατρό για έξέταση. Καθώς τήν
 έφαχνε, προκάλεσε αίμορραγία. Τήν έβαλε σέ ταξί, ~~για νοσοκομείο.~~
 Και φάχοντας για νοσοκομείο, ~~μή~~ για αίμα, ή κοπέλλα, με τό παιδί
 έφτά μηνών στήν κοιλιά, πέθανε μέσα στό ταξί. Έβελνο τό βράδυ,
 έμπελε νά βρεθώ στό σπίτι του Άμπατζόγλου, μέσα στόν πόμο και
 στους θρήνους. Εΐμαστε μ'έναν συνεξόριστο μαζί, ξαθηγητή, και μās
 πήρε στήν κουζίνα. Μās κέρασε κρασί και κρέας Πηχτή, κάθησε στό
 τραπέζι κι άρχισε νά μās διαβάζει τή λαογραφική του μελέτη. Νομίζω
 ότι τόκανε για νά μήν τρελλαθεΐ, γιατί τόνοιωθεσ από τό τρεμό-
 λιασμα τών χειλιών, ότι ό νοϋς του ήταν άλλου. Ίσως ζητούσε τό
 θεό, νά του πεΐ, πās δέν έκανε τίποτα τέλος πάντων δίκηο και σωστό,
 σ'αυτόν τόν κόσμο. Όλα άνάποδα, στραβά και άδικα. Στήν ίδια περίοδο,
 σχεδίασα όπως εΐπα και τό συμφωνικό έργο που στήριζεται στό λαϊκό
 τραγούδι ΚΑΠΕΤΑΝ ΑΝΤΡΕΑΣ ΣΕΠΠΟΣ, που πάνω του βασίστηκε άργότερα, τό
 μπαλέτο, ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΠΟΚΡΗ ή ΚΑΡΝΑΒΑΛΙ.

(49)

1) ΣΥΜΦΟΝΙΑ ΣΕ ΤΡΙΑ ΜΕΡΗ.

- α) ΠΡΕΛΟΥΣΤΙΟ ΚΑΙ ΧΟΡΙΚΟ (τέλος σύνθεσης 31.12.47)
- β) ΤΟΚΑΤΑ ΠΑΝΩ ΣΕ ΝΗΣΙΟΤΙΚΟ ΘΕΜΑ (" " 28.1.48)
- γ) FINALE - (ΕΛΒΕΤΙΟ) (" " 21.11.48)

Τό έργο αυτό, έχει τήν εξής αφιέρωση: " Στόν Φ.Οίκοномиδη. Σε βαστό
 και άγαπητό μου δάσκαλο". Παίχτηκε στήν περίοδο 1952-53 από τή
 Συμφωνική του ΕΙΡ ('Εθνικού Ιδρύματος Ραδιοφωνίας) με διευθυντές
 τόν Φ.Οίκοномиδη και τό Μπουστίντου. Ή παρτιτούρα, εΐναι γεμάτη
 με τίς γνωστές σημειώσεις του δασκάλου μου, που άφορούν κυρίως
 τούς χρωματισμούς και τά όργανα. Σε άρκετά σημεία, με διορθώνει.
 Όπως λ.χ. στή σελ. 14, όπου, έπειδή έγώ έγραφα τά κόρνα σέ θέσεις

448

δυσκολες -περίπου ανεκτέλεστες - τὰ ξαναγράφει δίπλα, σημειώ-
 νοντας "κατ'αὐτόν τόν τρόπο πρέπει νά γραφοῦν τὰ κόντρι". Ἡ
 Συμφωνία, δέν παίχτηκε ποτέ, δλόκληρη. Ὁ Οἰκονομίδης, διήθυνε τό
 Α καί Γ μέρος καί ὁ Μπουστίντουϊ τό δεύτερο. Αὐτό τό σπάσιμο τοῦ
 ἔργου, ἤμουν ὑποχρεωμένος νά τό κάνω, γιατί οἱ μεγάλης διαρκείας
 ἑλληνικές συνθέσεις, κούραζαν τοὺς μουσικούς. Δέν ξέρω ἂν τό
 ἔκαναν γιατί τοὺς ἀπῆλασα ἀπό τήν κούραση, πάντως ἡ ὑποδοχή ^{στο ἔργο}
 αὐτῆς Συμφωνικῆς, ἦταν θερμότατη. ^{Μέ} γνῶριζαν μόνο ἀπό τό
 ΠΑΝΗΓΥΡΙ ΤΗΣ ΑΣΗ ΓΩΝΙΑΣ, κατὰ βάση ^{σύνθεσης φωνητικῆς} ~~φολιόφωνο ἔργο~~, καί τό νέο
 μουσικό κλίμα, ποῦ ἐγκαίνιαζα μέ τή "Συμφωνία", τοὺς προκάλεσε,
 εὐχάριστη ἐκπληξη. Ἡ ἀλήθεια εἶναι, ὅτι μέ τό ἔργο αὐτό, πραγμα-
 τοποιεῖται ἡ ριζική στροφή, μέσα στή μουσική μου. Ἀνακαλύπτω,
 τήν προσωπική μου ταυτότητα. Τό δικό μου συμφωνικό σμπαν.

(550)

"Ὁ ταν κάποτε, παιχτοῦνε καί ἀκουστοῦνε, ὅλα τὰ συμφωνικά ἔργα
 μου, τότε ^{πιστεύω ὅτι} θά κατανοηθεῖ καί θά ἐκτιμηθεῖ, ἡ διαπίστωση μου αὐτή.
 Οἱ ἐξωτερικές συνθήκες, ποῦ σᾶς ἀφηγήθηκα, ὅσο γινότανε περισσό-
 τερο τηλεγραφικά, ὄριμαζαν τόν "ἄνθρωπο". Τίς εὐαισθησίες μου,
 τόν ψυχικό καί πνευματικό μου κόσμο. Δρομολογοῦσαν τήν βιωματική
 πορεία μου, ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους. Ἔβραζαν τό στίγμα τῆς θέσης
 μου, πάνω στό χάρτη τοῦ κόσμου, καθῶς οἱ ἄνεμοι καί τὰ κύματα
 τῶν γεγονότων, μέ παρασύρανε πάνω στό μανιασμένο ὠκεανό τοῦ
 καιροῦ μου. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι πηλός καί φῆνεται μέσα στό φούρνο
 τῆς καθημερινότητας. Εἶχα τή θλιβερή τύχη, νά γνωρίσω θερμοκρα-
 σίες, σχεδόν ἀπαγορευτικές, γιά τήν ἀντοχή τοῦ "ὄλικοῦ". Ἀπό τήν
 ἐφηβία, πέρασα ἀστραπιαῖα, στήν ὄριμότητα. Καθῶς τραγουδοῦσα μέσα
 μου, ἡ φωνή μου ἔμοιαζε ὄλο καί πιά πολὺ, μέ κραυγή, μέ θρήνο, μέ
 ἔλεγετο, μέ διαμαρτυρία. Αὐτό τό εἶδος μουσικῆς ἔκφρασης, ἤρθε νά
 σμιζεῖ μέ τίς ρίζες τῆς γενιᾶς μου - καί ἀπό τόν κορμό τῆς
 μικρασιατίας μητέρας μου καί τοῦ κρητικοῦ μου πατέρα. Ἀπό
 παππού πρός παππού, τοὺς ξεριζώνανε καί τοὺς καίγανε οἱ τούρκοι.
 Καμμένα σπίτια, καμμένα δέντρα, σφαγμένοι, κρεμασμένοι πρόγονοι.

449

καί γυναικόπαιδα νά τους θρηνοῦν. Ἄξιο τέκνο τῶν διωγμῶν, μέ ἀνάδειξε καί μένα ἡ ζωή. Μέσα σέ πέντε χρόνια ἡ Κατοικία μου, ἔφασε στά θεμέλια τοῦ πόνου τῶν ρωμηῶν - πού ἦταν οἱ γενεές μου. Εἶμαι τώρα περήφανος, γιατί προσπάθησα νά ἐκφράσω αὐτά τὰ πελάγη τῶν αἰσθημάτων, μέσα σέ ἔργα μέ διαστάσεις καί περιεχόμενο ἀντάξιό τους. Δούλεψα μέσα σέ μιὰ ἀσφυκτική μοναξιά. Δέν εἶχα κανέναν γιά νά τοῦ μιλήσω ἢ νά τοῦ παίξω τίς συνθέσεις μου. Μέ ἔξαιρηση δυο μελλοθάνατους, παράνομους, ὅπως κι ἐγώ, πού ἤξερα ὅτι ἡ συναίσθηματική τους φόρτιση, τοῦς ἔκανε ν' ἀκοῦν ἐκπολεμιστικά μέ τ' αὐτιά τῆς φυχῆς. Ἦταν βεβαίως κι αὐτό μιὰ ἐπικοινωνία. Εἶναι σπουδαῖο νά συνθέσεις μόνο γιά δυο ὡς τρεῖς συνανθρώπους σου, πέντε λεπτά πρὶν ἀπό τὸ βέβαιο θάνατο, πού μᾶς περιμένε, πίσω ἀπὸ ὅλα τὰ σταυροδρόμια τῆς Ἀθήνας. Εἶναι σπουδαῖο, γιατί εἶναι μοναδικό. Ἀπὸ τότε πέρασαν πολλές δεκαετίες. Ὅπως εἶπα, τὰ ἔργα αὐτά παίχτηκαν κάποτε, μιὰ φορά, στό ΕΙΡ. Ποῖός τ' ἄκουσε; Καί ποῖός τὰ θυμάται; Ἀκολούθησαν στή λήθη, ὅλους αὐτοὺς πού φυλακίστηκαν καὶ χάθηκαν. Σάν τὸ Βασίλη καί τὸν Παῦλο, οἱ νότες αὐτές, ἐκτελέστηκαν, βόφηταν, ζεχάστηκαν. ^{Ποῦ φάχνουν} σήμερα οἱ νέοι, λένε, "κάτι πού νά τοὺς ἐκφράζει". Εἶναι ἀνήσυχτοι, πόνοι, ἀπογοητευμένοι, καί γι' αὐτὸ ἐπαναστατημένοι. Πού φάχνουν; Γιά περιοδικὰ τῆς μόδας. Στίς ἐκπομπές. Στίς ἐξυπνάδες καί τὰ ἀστεϊάκια, αὐτῶν πού σαρκάζουν ὅλα τὰ "κατεστημένα" τῆς Δεξιᾶς καί τῆς Ἀριστερᾶς (πρόπαντός τῆς Ἀριστερᾶς) καί γι' αὐτὸ εἶναι οἱ σύγχρονοι ἐπαναστάτες. Τὰ σημερινὰ εἰδῶλα. Νομίζω ὅτι μερικοὶ πράγματι ἐξυπνοὶ ἀπ' αὐτοὺς, τοὺς ἔβλεπν ῥιζοσπάστες μιλοῦν - μιλοῦν, γιατί ξέρουν τί κρύβεται κάτω ἀπὸ τὸ χῶμα καί φοβοῦνται νά τὸ δοῦν. Ἄν σὸ κῆσουν, τρέμουν, ὅτι θ' ἀκουεστε τὸ τραγοῦδι τῆς γῆς", δηλαδή τὸ τραγοῦδι τῶν ἐκτελεσμένων. Τῆς γενεᾶς τῶν ἐλλήνων, πού ἡ Ἑλλάδα γι' αὐτούς, δέν ἦταν μόνο ἀσφαλτοστρωμένο δρόμοι, τὰ μαρμάκια, τὰ στούντιο καί τὰ σύμβολα. Πρὶν ἔτσι "τὴ βγάξουν" σήμερα, σ' ἔβλεπν πρωτοπορίες. Ἦταν ἓνας συναρπαστικός, καθολικός Ἔρωτας,

Ποῦ ὄχι καὶ πλῆθυνται, Συμφωνία, αὐτοὶ πού τὴν ἔβλεπν ἀνωστρεῖ, π. ε. τραγοῦδι, σὺν γῆς.

456

-185-
-398-

1944

B

Παρακαλώ να φωτοτυπηθεί μια από τις σελίδες που διασώθηκαν από τη συλλογή ρεμπέτικων και λαϊκών τραγουδιών που έκανα στην "Ικαρία Σ" αυτή τη σειρά, που σώθηκε, υπάρχουν καταγραμμένες 41 μελωδίες όπως μου τις τραγουδήσαν οι συγκαταβυμένοι μου. Δεν έχω τίποτα άλλο να προσθέσω. Και γράμματα γνωρίζω. Το αφήγημα αυτό, που το άρχισα τον Αύγουστο στο Βραχάτι, έμελλε να το τελειώσω

(559) στις αρχές Νοεμβρίου, του έτους 1985, επίσης στο Βραχάτι. Ένα μεγάλο του μέρος, έγραφα στην Αθήνα, καθώς και στην Κρήτη και τη Λέσβο. Οι ~~λαϊκοί~~ αναγνώστες, που θα με διαβάσουν, ως μου συγχωρέσουν κάποιες γενικώτερες σκέψεις και κάποιους ψυχικούς άναβρασμούς, άταρταστους προς στο στυλ της ψυχρής αφήγησης, που ταιριάζει όταν θέλει κανείς να μιλήσει άστυρα, για ένα τόσο σπουδαίο θέμα, όπως είναι η μουσική. Σας ευχαριστώ.

Handwritten notes on the right margin, including the number 77 and some illegible text.

450

ΛΕΙΩΝΟΥΤΙ ΕΚΟΥΗ ΝΑΤ ΔΙΝΑΙ ΔΙΟ ΚΡΑΤΗ ΔΥ ΠΟΙΧΑΛ ΤΟΙΣΤΗΝΑ ΟΥΤ

πού βδήγησε σ' αυτό το μυθικό σάρκικο πάντρεμα. Σάρκα μέ σάρκα.

Σώμα μέ σώμα. Αύτοι έφηβοι. 'Η 'Ελλάδα γής. 'Εννόθιαν στούς αιδόνες

των αιδώνων. Τι νομίζου, τά παιδιά μας, σήμερα; "Οτι οί έφηβοι

έκείνοι, σκοτώθηκαν από καποιο λάθος, όπως για φτηνή πολιτική

κατανάλωση, πιπιλίζουν ξανά και ξανά, οί ανιστόρητοι και βλασφημοί,

εισαγόμενοι, πολιτικοί φωστήρες; Έτοια χώρα, είναι ή δική μας. (223)

Όχι ή γή, ούτε τά βρέχια και οί θάλασσες. "Ομορη καθώς είναι,

τραβάει κενυσάρους και κομπραδόρους, κάθε είδους. Κοντολογίς, είμαι

(552) εύχαριστημένος, γιατί, αν και ζωντανός, στην ούδια είχα κι εγώ

και τό έργο μου, την τύχη των συντρόφων, που γνωρίζετε κι έσετε

σ' αυτό τό άφηγημα, που απευθύνεται προς τους ^{είσο και πιο λίγους,} άπιστους, δυστυχώς,

που δέν φοβούνται νά έχουν μνημη, ^{Που αγνώστου,} την τύχη της λησμονιάς. Της

λήθης, πίσω από την άλλη όψη, της σελήνης. 'Ο μέγας αριθμός,

αυτός που κάνει ιστορία, βρισκεται προς τό παρόν ύπνωτισμένος.

Μέτω από τό έκαυστός μπαράζ, τριών συγκροτημάτων τύπου και δυό

τραγεπαικτών σταθμών, που ύπηρετουν ούσιαστικά έναν άυρα. Φαντα-

τείτε τό μέγεθος της γελοίας τραγωδίας που τά είναι ή αποκάλυψη.

"Οτι δηλαδή όλα έγιναν για νά πουλήν φύλλα αυτά τά συγκροτήματα

μέ την προβολή ένός ονόματος. και ότι τό όνομα αυτό για νά έχει

τή δυνατότητα νά βοηθή τά συγκροτήματα νά πουλήν φύλλα ήταν

ύποχρεωμένο νά "κάνει" καθημερινά είδηση. Γίνονται είδηση, κίνω

είδηση. Βοηθώ τον κ. Α. και Τ. και Θ. νά κρατουν ύψηλά τίς πωλή-

σεις προσπαθώντας ο καθένας νά μονοπωλήσει την είδηση για τον

έαυτό του. ΚΑ την προβάλει νά την μεγενθύνει φτάνοντας στην υπερ-

βολή και στην καρικατούρα, χωρίς όρια. 'Ιδίως από τη στιγμή που

στη νομή μπαίνει και ο τέταρτος ο κ. Κ. ο 'Αδίστακτος. Έτσι

σφιχταγκαλιασμένοι οί τέσσερεις σύν ο Ένας σύν δυό (τά έλεγ-

όμενα κανάλια) όρμουβν άνάθεκτοι στον καθηφόροτης παραπληροσ-

θηρησης όπως ή ταχυδρομική άμαξα στά γούβστερν, που την καταδιώκουν

έρυθρόδερμοι των φυλών Νιού και Χιού. Δηλαδή για νά γυρίσουμε στά

καθ'ήμης οί δαίμονες της κερσοσκοπείας χρηματικής και πολιτικής.

B

- του ΕΛΕΓΓΕΙΟΥ, αρχισα να γράφω στα Χανιά, την ΠΡΩΤΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ μου, ηθού την τελείωσα στα 1953, στη Νέα Σμύρνη. Μια προσαρμογή του ΕΛΕΓΓΕΙΟΥ, για βιολιά - μαντολίνας και κιθάρες, παίχτηκε στην πρώτη συναυλία που έδωσα στη ζωή μου, στη σκηνή των στρατηγών, στο Α Κλωβό, το Φλεβάρη του 1949, στο Μακρονήσι. Το δεύτερο μέρος του έργου, το ΘΡΗΝΟ, αρχίζω να τον ένορχηστρώνω, την πρωτοχρονιά του 1951, στο 424 Στρατιωτικό Νοσοκομείο, στη Θεσσαλονίκη. Ήμουν δλομόναχος, στο θάλαμο των καρδιοπαθών, γιατί στο νευρολογικό > δεν υπήρχε θέση. Περνούσα, έλλη μια σκληρή δοκιμασία, για την οποία όμως θα σάς μιλήσω, στο δεύτερο τόμο της "Αφήγησης."
- 5) ΣΠΟΥΔΗ ΓΙΑ ΕΓΧΟΡΔΑ Για 2 βιολιά και βιολοντσέλο. Δεν παίχτηκε ποτέ. Στην πραγματικότητα, είναι τρεις μικρές σπουδές (ANDANTE -- POCO ALLEGRO και SEMPRE SALTANDO). Οι δυο πρώτες, τελείωσαν στις 14.1.49 και έχουν πλάι στην ημερομηνία, την έξης σημείωση "Ανάμνηση μιας μέρας στο κρατητήριο, με το Νίκο και το Ζήση "Ευόηλος". Πράγμα που σημαίνει, ότι ζέφασα να αναφερθώ στο Νίκο, μέλος του γραφείου της ΕΠΟΝ, όπως και ο Ζήσης. Η τρίτη σπουδή, γράφτηκε ως φαίνεται στο μυαλό μου, όταν με είχαν βάλει στο βόθρο. Απτή την χρησιμοποίησα στην ΒΑΛΗΝΙΚΗ ΑΠΟΚΡΗΑ. Τη δεύτερη, στη ΜΙΚΡΗ ΣΟΥΙΤΑ ΓΙΑ ΠΙΑΝΟ. Τα χειρόγραφα που σώθηκαν, τα έγγραφα, μετά την περιπέτειά μου, στην άστυνομία. Ίσως στον Ευόηλο. Πάντως, είναι απ' αυτά που σώθηκαν, από την καταιγίδα.
- 6) ΠΡΕΛΑΟΥΝΤΙΟ - ΠΕΝΙΑ - ΧΟΡΟΣ για δρχήστρα έγχορδων και τύμπανα. Το συνέθεσα το Δεκέμβρη του 1948 και τον Γενάρη του 49. Η σύνθεση τελείωσε, στις 10.1.49. Όταν με πήραν για το Μακρονήσι, εμπιστεύτηκα το χειρόγραφο σε κάποιον που δεν τον θυμάμαι πια, για να το παραδώσει στους δικούς μου. Στα 1950 ή 53, το διήθυσε ο Τάσης Αποστολίδης, στο Σταθμό Ευόηλων. Το στούντιο - ένα δωμάτιο - βρισκονταν στην οδό Ζαλοκώστα, εκεί που είναι σήμερα, το Υποργετο Προεδρίας. Η δρχήστρα, είχε γίνει από τους συμμαθητές μας στο Ωδείο. Από τότε μπήκε στο συρτάρι. Ήταν η πρώτη μου απόπειρα να γράφω για δρχήστρα, σπληνιμένος σε λαϊκοφανές μουσικό ύλινό.

Τόσο απλό είναι το έθνικό μας παρόν και μέλλον. Και, ως μην
 φέχουμε πιά βαθειά. Και εύχομαι μόνο τα σύμβολα αυτής της
 "έποχής των μικρών" να μείνουν σά θέματα για την "Επιθεώρηση".
 Νά μην προστεθούν στους "Επιλάτες της ήθη φορτισμένης ιστορίας
 του τόπου μας, ~~αυτο~~ το κακό αρχίζει από την εποχή της ήττας.
 *Από τότε γράφεται μονόπατα ή ιστορία. Φωτίζεται μόνο ή μια
 πλευρά της σελήνης. Για την άλλη όψη, την άγνωστη, λέγονται σημετά
 και τέρατα. Νά λοιπόν ποιά ήταν ή άλλη όψη της σελήνης. Δηλαδή
 ή πραγματική πραγματικότητα. *Υπάρχουν χιλιάδες μαρτυρίες, που
 αν μπουν όλες μαζί, πλάι-πλάι, δημιουργούν το φηφιδωτό, της νεώ-
 τερης εποποιίας, του έλληνικού λαού. Γιατί λαός, δέν ήταν οι
 επιστρατευμένοι με την τρομοκρατία και τη βία, από την Έξουσία
 του Σκόμπω, του βάν φλήτ και της φρειδερίκης, αλλά οι έκατοντάδες
 χιλιάδες έφηβοι, έλληνολάτρες όπως εγώ, που κονταροχτυπήσαμε,
 στήθος με στήθος, με το δράκο και τελικά τον νικήσαμε. Γιατί
 έμετες μόνο, φωνάξαμε στά 1945, ΖΗΤΩ Η ΚΥΠΡΟΣ και σήμερα το φωνά-
 ζει όλος ο λαός. *Εμετες μόνο, χτυπούσαμε το ΕΡΟΝΟ και ο ίδιος ο
 λαός, έδειξε το θράνο. *Εμετες μόνο, μιλούσαμε και πολεμούσαμε το
 παρακράτος, που ξεκινούσε από τά Σούρλακαι έφτανε στον Παπαδόπουλο,
 περνώντας από την Καρφίτσα και όλος ο λαός, κατέβηκε το άριο-
 τούργημα του παρακράτους, τη Στρατιωτική Δικτατορία. *ή Χούφτα.
 *Εμετες μόνο, παλεύαμε την Άγγλοκρατία και μετά την Άμερικανο-
 κρατία και στά 1981 τά 60 ο/ο του λαού, ήρθαν στά νερά μας. *Άλλο
 αν ή άμερικανοκρατία, ξανασήκωσε κεφάλι, γιατί ξεγέλασαν και πάλι
 το λαό. *Όμως που θά πάει; *Ο λαός λείει: ο θεός αγαπάει, το κλέφτη
 μά πιά πολύ, το νοικοκύρη. Και ποιά μεγαλύτερη ίκανοποίηση, μπορεί
 να έχει, ο οποιοσδήποτε βγαίνει μέσα από τά σπλάχνα έκείνης της
 εποχής, όταν βλέπει την άμερικανοκρατία να ραγίζει και τά τέκνα της
 να τά χωρίζει εμφύλιος σπαραγμός. Ψύχραιμα και ~~από~~ δ'όψου, προσπάθησε
 να μεγαλώσει το ρήγμα, απολαμβάνοντας την καταστροφή των χθεσινών
 ένωμένων καταστροφών, του πιά άκριβου σου όνειρου και των πιά
 άκριβών σου φίλων και συντρόφων. Και ο νόός νοεΐτο. Για να σωθείς

454

*Από 24.ΧΙ.47 έως 21.ΙΙ.48.

2) ΑΝΟΙΞΗ: Για ὀρχήστρα Ἐγχόρδων. Τό τελείωσα στίς 9.ΕΙΙ.48. Δηλαδή εὐθύς μετά τή "Συμφωνία". Ἔργο μικρῆς διάρκειας. Ἄλεγεια-κοῦ χαρακτήρα. Δέν παίχτηκε ποτέ.

3) ΑΗΗ καί ΕΡΟΣ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΣ (τραγούδια σέ πόηση τοῦ Λορέντζου Μαβίλη). Τά συνέθεσα μετά τό θάνατο τοῦ Ἀγαμέμνονα Δάνη, στή Δάφνη. Τόν ἴδιο καιρό, ἔγραφα γιά τό Δάνη, τό πιό κάτω ποίημα, μέ τίτλο ΒΑΓΓΕΙΟ: "Χίλια ζευγάρια χέρια ν' ἀνεμίζουν σ' ἀπόβραδο - (557) κι ἐσύ χαίμενε σύντροφε - νά χαιρετᾶς καί νά γκαρδιώνεις καθισμένους- στό γόνα τοῦ ἡλίου- Σιωπή γερμένη μέ λυμένα μαλλιά- κάτω ἀπό τά ληρόδεντρα, κραυγή- πού ξεχάστη θρηνώντας- Ἄπ' τή μακρυνή χιό' στό Πετροοπούλι- κι ἀπό τήν Ἀσία στόν Αἴ-Αἴά - νοιώσαμε τόν οὐρανό νά σκύβει - καί νά φιλά τήν πληγή μας Ἐκί ἦσαν χαίμενε σύντροφε - χίλια πουλιά νά πετοῦν - πρὸς τό Νότο - Κι ἦρθαν κοπέλλες ἀπ' τή Δάφνη - κι ἀπ' τό Στελεῖ μανούλες πικραμένες - ἀπ' τήν Ἀρέθουσα καί τοὺς Βρακάδες οἱ μαυροφόρες - κι ἀπ' τόν Ἀρμενισ-τή γεροφαράδες ἦρθαν - καί κάθησαν ὀλόγυρα σου, χαίμενε σύντροφε- καί κάθησαν ὀλόγυρά μας - ν' ἀρχινήσουν φιλό μοιρολόι- Τί ἦσουν ὁ στεναγμός ἑνός λαοῦ - Τό φτερούγιμα ἑνός χύμα - πού χυμάει-!"

4) ΒΑΓΓΕΙΟ ΚΑΙ ΘΡΗΝΟΣ ΣΤΟ ΒΑΣΙΛΗ ΖΑΝΝΟ: Ἔργο γιά μεγάλη συμφωνική ὀρχήστρα. Ὅπως εἶπα, ἡ σύνθεσή του ἄρχισε τό καλοκαίρι τοῦ 1948, στή Δάφνη. Συνέχισα στόν Εὐόηλο. Ὅταν χάθηκαν τά χειρόγραφα, στή θύελλα, στό Μακρυνήσι, ἄρχισα τή σύνθεσή ἀπό τήν ἀρχή. Στή σκηνή Ε5, τόν Μάρτη τοῦ 1949, ὀλοκλήρωσα τήν ἐνορχήστρωση. Σώθηκε ἡ χειρόγραφη παρτιτούρα, χάρις στή βοήθεια, τοῦ δασκαλοῦ Νίκου Ἀμπάτζογλου. Μετά στά Χανιά, στίς 23.ΙΙΙ.51, τελείωσα τήν ὀριστική (μέ τό μελάνι) γραφή τοῦ ἔργου. Σ' αὐτή τή μορφή, παίχτηκε ἀργότερα (52-53) ἀπό τήν ΚΡΑΤΙΚΗ ΟΡΧΗΣΤΡΑ μέ διευθυντή τόν φιλοκτῆτη Οἰκονομίδη, πού ἔχει γεμίσει, κατά τή συνήθειά του, μέ τίς σημειώσεις του, τό χειρόγραφο. Μάλιστα, κάτω ἀπό τήν πρώτη σελίδα, εἶναι σημειωμένο: Ἀλεξανδρούπολη 9.ΧΙ.50. Πού σημαίνει ὅτι ἄρχισα τή νέα ἐνορχήστρωση, ὅταν ἦμουν στό στρατό: 1950-52. Βασισμένος πάνω στά θέματα

1^η Vai kai, fakteria.
Aph' ofw

μέσα από την κόλαση που σ'αξ άφηθήκα, είσαι υποχρεωμένος, αν δε
 θές νά πνιγείς μέσ στά σκατά, που ή στάβμη τους άνεβαίνει, όσο
 διαρθρώνεται ή "έθνική μας ζωή", πάνω στά αίμα τών θυμάτων, νά
 άνεβείς πάνω σέ μία από τίς λίγες κορφές, που άπόμειναν. Σκέτος
 γρανίτης τό βουνό, πρέπει νά τό σκαρφώσεις, σκάβοντας μέ τό
 νύχια και μέ τά δόντια, γιά νά κρατηθείς, μέσα στήν άπόλυτη μοναξιά
 σου. Περιμένεις, πριν, οι καταγίδες και οι βροχές, φτιάξουν τά ποτάμια,
 που θά μπουν στό βρωμισμένο κάμπο, νά παρασύρουν τίς άσθαθαρές
 και τά μάδερια, της σκώλιας κατασκευής, και πάλι ο νοών νοεΐτο.
 "Όμως ξεχάστηκα. Παρασύρθηκα. και σ'αξ κούρασα μ'ένα σωρό φλυαρίες.
 "Ενώ μπορούσα νά πω, ότι ή Συμφωνία μου αυτή, είναι έργο άπόλυτης
 και άύστηρης μοναξιάς. Ψυχική και πνευματική. Γιατί από την άλλη
 πλευρά -θά τό είδατε κι έσείς- κολυμπούσα σά καρουδότσουφλο,
 πάνω στήν επιφάνεια, της θλιβερης μου ζωής. "Όμως τά συναίσθηματα,
 μέ δόγησαν σέ μουσικές ιδέες, που χεραζαν άνεξήτλητα τη μουσική
 μου σκέψη. "Ακόμα και χτες, στήν ΕΒΔΟΜΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ μου, χρησιμοποίη
 θέματα, παρμένα μέσα από, τό Α μέρος της Συμφωνίας αυτής. Τό Β μέρος,
 ή Τοκάτα, είναι στήριγμένη πάνω σ'ένα ίκαριώτικο χορό, που κατέγραφα
 στα 1947, στους Βρακάδες. "Όταν συνέθετα τό Γ μέρος, τό ΕΛΕΓΓΙΟ, όπως
 ήδη άνέφερα, είχα στή σκέψη μου, τόν Οιδίποδα. Γιατί όμως νά πάω
 τόσο μακριά, άφού γύρω μου τά παραδείγματα της τραγωδίας, ήταν
 πολλά αρκετά γιά νά σταθώ; "Όχι, δέν έχει τίποτα τό μυστικιστικό, τό
 μεταφυσικό ή τό παλαιοημερολογίτικο, αυτή ή επιστροφή, στα άρχαία
 σύμβολα. Ούτε τότε. Ούτε τώρα. Νοιάθω, αν θέλετε, σάν τό παιδί που
 τό σκοτού άρέσουν τά παραμύθια. "Μέτις ιστορίες και τά παραμύθια, διπλα
 σιάζεται ή ζωή μας" γράφει κάπου ο άδελφός μου, στους ΛΙΠΟΤΑΚΤΕΣ.
 "Εμένα, πολλαπλασιάζεται ή ζωή μου. "Όχι στήν ύλική της διάσταση.
 στήν άνειρική. Τήν έσωτερική, που είναι και ή πιο σημαντική. Καθώς
 μέ κυνηγούσαν κι έπρεπε νά κρυφτώ, μέσα σέ σύγχρονες σπηλιές, ή
 συντροφιά του όποιου Οιδίποδα, πλάταινε την ψυχή μου. "πρεπε νά
 πιστεύω, ότι είμαι ή συνέχιση του άρχαιου μύθου, γιά νά άντέξω,
 μέσα σ'αυτή την άπάνθρωπη παράκρουση, χωρίς νόμο και ύσταση. Μία

ξεχαρβαλωμένη μηχανή, ή ζωή μας, με γρανάζια και λουριά, που είχαν
 ξεφύγει, από κάθε λογικό έλεγχο. "Επιαναυ τον πολίτη και τον έκαναν
 κυμά. Μπορούσες να δεχτείς αυτό το νόμο του παράλογου; Νά παραδεχ-
 τετε, ότι είσαι μύγα, άράχνη, για να σε λιώσει ο "νόμος" με το
 νόχι του; Ποτέ! Καθώς έγραφα τις νότες επάνω στην παρτιτούρα, χτί-
 ζοντας το συμφωνικό μου έργο, με συντροφιά τον άρχατο φίλο, τον
 Οιδίποδα, κυκλοφορούσα στους παράνομους δρόμους, της μιας και μόνης
 "Αθήνας, από το θησά έως το ζάννο, με την αίσθηση, ότι τα όρια μου,
 είναι άπρόρητα. Σε κάθε στιγμή, σκαρφαλωμένος στο τράμ, στο γιαπί,
 στο Βουρλόδοταμο, ή στο Ζάππειο, χωμένος βαθειά στο θάμνο, μέσα στο
 μυαλό μου, ή Ιδανική συμφωνική ορχήστρα, έτελούσε τη μουσική
 σύνθεση, που έγραφα εκείνη τη στιγμή. Σε μία φανταστική αίθουσα,
 καθισμένος στη βελούδινη πολυθρόνα μου, έβλεπα τις στρατιές από
 τις νότες, που είχα παρατάξει με άπαραμίλλη τέχνη, επάνω στο
 πεντάγραμμο. Ήμουν ένας πολίτης, αυτής της ύποταγμένης Πολιτείας,
 που ^{παρένενα} ~~παρένενα~~ έλευθερος και άνυπόταχτος, γιατί άκριβώς, είχα επιλέξει
 για να ύπάρχω, δικά άφθαρτα, το Μύθο, το "Ιδανικό και τον Συμφωνικό
 "Ηχο. Δέν άποτιμώσα τη μοναδικότητά μου. Δέν έλεγα, είμαι τόσο ή
 τόσο καλός." Άλλωστε αυτό, δέν είχε κανένα ρεαλιστικό ενδιαφέρον.
 Καλλίτερος ώς προς ποιόν; Μου άρεσε, που ήμουν έτσι και όχι άλλοιώς.
 "Η μουσική μου έκφραση, βρισκονταν σε τέλεια άντιστοιχία, με τη
 ζωή και τις ιδέες μου. Δέν είχα καμιά άμφιβολία, ότι αν νικούσα
 -αν νικούσα δηλαδή ή παράταξη που άνήκα- τότε ή μουσική μου έκεινη,
 θα ήταν ένα από τα στολίδια της καινούργιας ζωής. Μπορεί οι σύν-
 τρηφοί μου, να μη γνώριζαν τίποτα για συμφωνική μουσική. "Όμως οι
 δικοί μου οι ήχοι, ήσαν αυτοί οι ίδιοι." Όπως ο Πέτρος και ο Παύλος,
 στη Νέα Σύμρνη, όταν άκουγαν τη Συμφωνία μου, το ίδιο και κάθε
 Πέτρος και Παύλος, θα την ένοιωθε δική του. θάνα γνώριζε μέσα της,
 την ψυχή του. Από το ΕΒΕΡΙΣΙΟ, βγήκε άργότερα ο ΟΙΔΙΠΟΥΣ ΤΥΡΑΝΝΟΣ,
 για ορχήστρα έγχόρδων. Κι από κεϊ πάλι ένα μέρος - "Ο Σανθός
 "Εφηβος" - στά ΚΑΤΑ ΣΑΔΔΟΥΚΑΙΩΝ ΠΑΘΗ, του Μιχάλη Αταραφού. Στο τέλος
 της παρτιτούρας, είναι σημειωμένες με μολύβι δυό ήμερομηνίες:

ΥΣΤΕΡΟΓΡΑΦΟ

Γιὰ αλλοῦ ξεκινᾷ κανεὶς κι' αλλοῦ πᾶει. Ξεκίνησα, ὅπως σας εἶπα, νὰ σας μιλήσω βασικὰ γιὰ τὴ μουσικὴ μου. Ὅμως στὴν πορεία εἶδα ὅτι ἡ μουσικὴ μου εἶναι ἡ ζωὴ μου. Ὅλη ἡ ζωὴ μου. Σὲ ὅλες τὶς λεπτομέρειες. Πως νὰ μιλήσεις γιὰ τὸ λουλούδι ἀν δὲν μιλήσεις γιὰ τὸ δέντρο. Καὶ πως νὰ μιλήσεις γιὰ τὸ δέντρο, ἀν δὲν μιλήσεις γιὰ τὸ χῶμα. Τὴ μάνα γῆ. Τὴ μάνα ζωὴ. Ἔτσι λοιπὸν σας μίλησα γιὰ τὴ μάνα ζωὴ μου. Ὅπως ο τίτλος "Ἡ ΜΟΥΣΙΚΗ ΜΟΥ. Αἰγήγημα" ποὺ σκέφτηκα ἀρχικὰ, ξεπεράστηκε. Βρῖσκω ὅτι τὸ "ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ" ταιριάζει περισσότερο. Κι' ἀκόμα μου λύνει τὰ χέρια γιὰ τὴ συνέχεια. Μιὰς καὶ μου εἶναι δύσκολο, ἰδιαίτερα ἀπὸ τὸ 1960 καὶ μετὰ, νὰ μὴ μιλήσω, διεξοδικὰ, γιὰ τὴν πολιτικὴν. Ἔτσι τὰ κατὰφερα, στὰ ἐξήντα μου χρόνια, νὰ ἀρχίσω νὰ γράφω τὶς κλασσικὲς γιὰ ὅλους ἀναμνήσεις, *Memoires*, αὐτοβιογραφίες καὶ ἄλλα συναφή. Εἶναι ὅμως ἔτσι; Ἡ με μάνα συμβαίνει κἀτι ἀλλοιῶτικο; Ὁ περασμένος χρόνος ἦταν σημαδιακός. Κἀτι σημαντικὸ γίνονταν μέσα μου τὰ τελευταία χρόνια. Γιατί ἀραγες στὰ τέλη τοῦ 1983 με τράβηξε τὸ κείμενο τοῦ Δαμασκηνοῦ "Ἀκολουθία εἰς κεκοιμησμένου". Ἡ σύνθεση ἄρχισε τότε, ὅμως τὸ ἔργο παρουσιάστηκε σὺν 1985. Τὸ ἴδιο με τὶς μελωδίες τοῦ "Διδύμου" ποὺ γράφτηκαν στὰ 1983-84. Ὅμως τὰ τελικὰ κείμενα, καθὼς καὶ ὅλη ἡ σύλληψη γιὰ τὴν κομπή καὶ τὴ θανάτωση τοῦ Διδύμου στὴν Πνύκα, γράφτηκαν στὰ 1985, τότε ποὺ ἐγίνε ἡ συναυλία στὸν ΟΡΦΕΑ καὶ κυκλοφόρησε ὁ δίσκος. Μετὰ τὸ "ΔΙΟΝΥΣΟ" καταπίναμαι με αὐτὸ τὸ κείμενο (Αὐγούστος -Νοέμβριος) καὶ ἀμέσως μετὰ με τὴν πρώτη μου ὄπερα, τὸν "ΚΩΣΤΑ ΚΑΡΥΩΤΑΚΗ". Ὅπως θὰ δοῦμε πάρα κἀτω, αὐτὰ τὰ τέσσερα ἔργα ταιριάζουν μεταξύ τους. Τὸ ἓνα βγαίνει ἀπ' τὸ ἄλλο. Τὸ ἓνα συμπληρῶνει τὸ ἄλλο. Ἐκφράζουν ὅλα μαζί μιὰ ενιαία φιλοσοφικὴ ἀποψη, ποὺ ὅμως, κι' αὐτὸ εἶναι τὸ ενδιαφέρον, φαίνεται ὅτι θέλει νὰ με βοηθήσει νὰ ἀπαλλαγῶ οριστικὰ ἀπὸ τὰ φαντάσματα τοῦ παρελθόντος (ἀπὸ τὰ ἄταφα πτώματα;) ποὺ με ἔιχαμ καταδικάσει νὰ εἶμαι ἄφωνος παρατηρητὴς τοῦ δικοῦ μου δράματος, χωρὶς νὰ μπορῶ νὰ ἀντιδράσω. Δες καὶ μου ἔιχαμ κάνει μᾶγια. Βρήκα τὴ λέξη: Ἀπολυτρωτικὰ. Αὐτὰ εἶναι τὰ τέσσερα ἔργα ποὺ σας ἀνέφερα. Ἀπολυτρωτικὰ ἀπὸ τὴν τυραννία τοῦ ΧΡΕΟΥΣ. Ὅχι ἀκριβῶς τοῦ ἴδιου τοῦ ΧΡΕΟΥΣ, ἀλλὰ τῆς παραμόρφωσής τοῦ μέσα στὴ μεταχουντικὴ Ἑλλάδα, ποὺ με πόσο πᾶθος ἐξέφραζε ὁ Σαββόπουλος ποὺ δὲν ἔχανε ευκαιρία νὰ τὸ γελοιοποιεῖ. Ἐσεὶς τᾶρα ποὺ περιπλανηθήκατε σὲς πηγές, ἀπ' ὅπου ξεκίνησε αὐτὸ τὸ ποτάμι ποὺ μας παρέσυρε, ὡς χτες ἀκόμα, καὶ ποὺ τοῦ ἔδωσα τὸ ὄνομα ΧΡΕΟΣ, θὰ εἰσθε, τὸ ἐλπίζω, σὲ καλύτερη θέση, γιὰ νὰ πιστοποιήσετε τι ἀκριβῶς κάγχαζε καὶ ἔφτυνε ἓνας ἰδανικός εκπρόσωπος τῆς νεότατης Ἑλλάδας, στὸ ὄνομα αὐτῶν ποὺ δὲν πιάνονται κορδῖνα, ὅπως πιάστηκε κορδῖνο ἡ γενεὰ μου. Καὶ

ίσως λίγο περισσότερο από πολλούς η αφεντιά μου. Όστε με το κείμενο αυτό, είναι σα να σας λέω: Μή ειχατε στο χέρι γιατί δεν μπορούσα ν'αγγίξω το χώμα-ζωή μου. Να όμως που ήρθε η στιγμή να το πράξω. Και τώρα αισθάνομαι δυνατός και ελεύθερος. Όχι που μετανιώνω γιατί έκανα το άλφα και το βήτα. Στο κάτω-κάτω το κέφι μου έκανα. Όμως, μετά το '74, το κακό βόσταζε πολύ. Δέκα χρόνια, και... Δογικά έβλεπα πως οι θεοί είχαν πεθάνει. Τα όνειρα σάπησαν. Ότι ο τόπος γέμισε με άταφα πτώματα που βρωμούσαν. Ίσως φοβήθηκα. Μου ήρθε απότομα η αλλαγή από το φως στο σκοτάδι. Είχα γλυκαθεί κι'όλας. Κάτι με τους Δαμπρικήδες, κάτι με το Πατριωτικό Μέτωπο, κάτι με τα τραγούδια μου μέσα στα πλήθη. Εν τέλει χρειάστηκαν δέκα ολόκληρα χρόνια γιὰ να το πάρω απόφαση. Όλα είχαν τελειώσει, τελεσιδικία, τελειωτικά. Τέλος "ποία δόξα έστηκεν επί γης αμετάθετος; Πάντα σκιάς ασθενέστερα, πάντα ονείρου απατηλότερα". Ο ναυαγός ρίχνει στο πέλαγος την πρώτη μπουκάλια με το μήνυμα.. Τι ναυαγός αληθεια; Και τι πέλαγος; Πού να φτάσει η φωνή μου; Πώς να φτάσει; Η "Ακολουθία" όμως εκτελείται τρεις-τέσσερις φορές. Την αγαπούν 5-6 άνθρωποι. Μέσα μου όμως σκίζει τις αρχήνες σαν τη ρομφαία που ψάχνει το μονομάχο στο σκοτάδι. Έχω θεμελιωθεί. Ας φορέσω, σκέφτομαι, τη μάσκα του ΔΙΟΝΥΣΟΥ. Το αρχαίο κλάδος ίσως ζυγνήσει μέσα τους τα παρασμένα μεγαλεία.

"Η τουλάχιστον, αλλοτινά σκιρτήματα της ψυχής. Όμως ευθύς ως έγινα Διδύσος, μυρίστηκα τον κίνδυνο. " Είναι οι τελευταίες μου ώρες" σκέφτηκα. Και πρόσθεσα "Αξίζει άραγε ο κόπος;". "Αξίζει" ειπε η φωνή μέσα μου. Και ο ΔΙΟΝΥΣΟΣ έφερε τα ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ και τα ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ τον ΚΩΣΤΑ ΚΑΡΥΩΤΑΚΗ. Τόφερε η μοίρα, η ζωή μου να κινείται σταθερά με άξονα Αθήνα-Παρίσι. Στο Παρίσι γυρεύω το θεό να τον βρω μέσα μου. Στην Αθήνα τον αναζητώ στους άλλους. Τώρα αυτή τη στιγμή που γράφω αυτές τις γραμμές νοιώθω όπως πριν τριάντα χρόνια που ξεκινούσα γιὰ το Παρίσι φορτωμένος ένα κάρο με όνειρα. Όνειρα μουσικά. Το ίδιο και τώρα. Φεύγω γιὰ το ίδιο ταξίδι, χωρίς πικρίες και διαμαρτυρίες γιὰ τίποτα και γιὰ κανένα. Ξαν έφηβος εζήντα επάν φεύγω γνωρίζοντας ότι θ'αναύω την τελευταία μου δεκαετία. Έχω λοιπόν ακόμα μία, την τελευταία, ευκαιρία να πλησιάσω το θεό. Δέει ο Διδύσος μέσα στον ΚΩΣΤΑ ΚΑΡΥΩΤΑΚΗ, μιλώντας γιὰ την Ελλάδα.

"Η μάχη δεν θα τελειώσει ποτέ. Θα νικάμε πάντα και πάντα απ'την αρχή. Η Μοίρα αυτού του τόπου τραγική. Αν δεν χυθεί αίμα θεού θα κυβερνούν πάντα οι Βαυαροί". Όμως αυτό το ξέρουν και οι άλλοι και προσέχουν. Δε σκοτώνουν. Δε σφάζουν. Δε χύνουν αίμα. Αλλά τσιμεντώνουν. Φαίδρα:

"Το νερό θα σιωπήσει. Οι Ατρείδες δε σκοτώνουν παιδιά. Προπαγανδίζουν". Διδύσος: "Όμως η σφαίρα δεν μπορεί να με σκοτώσει. Η πυραμίδα μόνο θα με τσιμεντώσει". Η Πυραμίδα της Εξουσίας είναι το χαρακτηριστικό γνώρισμα της κοινωνίας των υποδούλων. Του περήφανου κολίγου. Τότε που κυβερνούν οι "Εραστές της Εξουσίας". Ποιητής: "Τι μορφή έχουν;". Διδύσος: "Συγκε-

χυμένη". Ποιητής: "Και ποιά η σχέση τους με την Αμπελον;". Διδύσος: "Αμπελος στη χώρα των Φαραώ;". Διδύσος: "Χώρα ερήμου". Ποιητής: "Με πυραμίδας;". Διδύσος: "Πυραμίδας της Εξουσίας". Ποιητής: "Και ποιά η θέση του Ποιητή;". Διδύσος: "Ο Ποιητής είναι νεκρός...". Και ο Λαός; Θα ρωτήσει κανείς. Μέσα στον "ΚΩΣΤΑ ΚΑΡΥΩΤΑΚΗ", η σύγχρονη φιλοσοφία του λαού είναι απλή: "Κομμουνιστές και αναρχικοί-τους κόβω κρεμυδάκια- Είμαι ασιόδας μυρίζομαι- του Μαρξ τα παιχνιδάκια- Είμαι στο Σύνταγμα πιστός- την ψήφο μου τη δίνω- στην Εξουσία την καλή- στον Αρχηγό το φίνο- Ελευθερία και προκοπή- σημαίνει να πληρώνεις- ότι σου πουν οι έρχοντες- κι' έτσι να καμαρώνεις- Μην πλησιάζεις. Εχω ακούσει πολλά- Μιά η αλήθεια. Οδυνάτος να νικά". Μάταια του φωνάζει ο Ποιητής: "Όραμα σου δίνω δυνατό- Ο κόσμος είναι δικός σου- Γίνε της Μοίρας σου το αφεντικό- Το φως βρίσκεται εντός σου- Σου δίνω όραμα. Σου δίνω την αλήθεια". Και ο Λαός του απαντά με τα λόγια του Βάρναλη: "Μιά μονάχα υπάρχει αλήθεια-Μαχμουρλίκια και συνήθεια". Και συνεχίζει (πάντα με το στόμα του Βάρναλη) "Το μίσσημα που δώσαμε γιό πάντα θα φωτίζει-Μελίσι ο Λαός και θα χυμά σ'όποιο τον ερεθίζει". Γι' αυτό και η Ρωμισσύνη προβλέπει δεινά γιό τον τόπο: " Η θάλασσα θα αδειάσει από την καρδιά του ανθρώπου". Δημοσιογράφος: "Το Αιγάιο θα γίνει Σαχάρα". Ποιητής: "Και ο Λαός;". Δημοσιογράφος: "Κύμβαλον αλλαλάζον". Ποιητής: "Τα όνειρα σάπισαν". Διδύσος: "Θάψτε τα όνειρα- θα σωπάσουν, θα νυχτώσουν οι καύμοι του κόσμου". Μιά ελπίδα μονάχα υπάρχει. Λέει ο Ποιητής: "Τη μοναξιά μου τη σφραγίζουν τώρα όλα τα τραγούδια που θα ξανανθήσουν". Διδύσος: "Γιό ποιά τραγούδια μιλάς, αφού μαζί σου θα πάρεις τη φωνή των πουλιών, τη φωνή των νερών;". Ποιητής: "Πάντα το τραγούδι θα ξαναγιενιέται". Γι' αυτό, όμως, προσθέτω εδώ γιό να τελειώνω, θα πρέπει πάντα να φεύγεις, πάντα να κυλάς σα το νερό του ποταμού με τη σκέψη στη θάλασσα.

Αθήνα

10 Γενάρη του 1986

